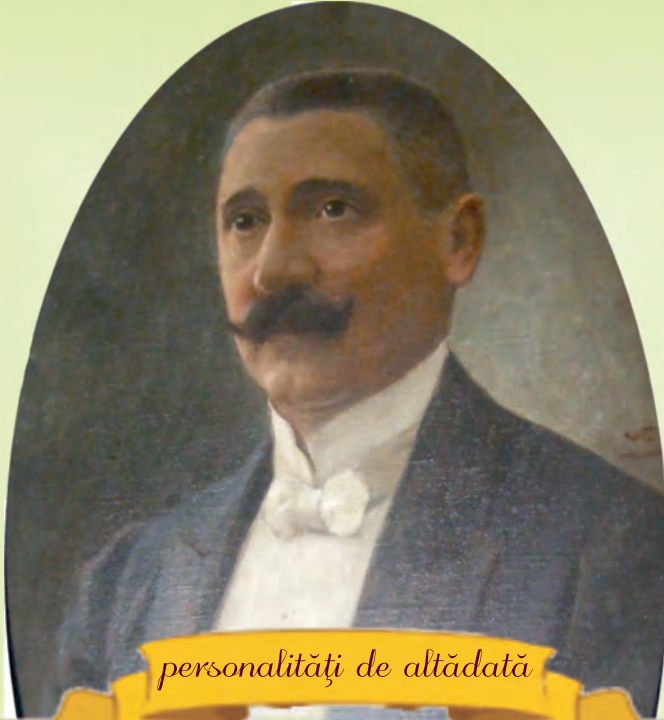

Virgiliu Bradin

Sava Raicu

(1869 - 1920)

personalități de altădată

**Finanțist de elită în lumea bancară
din Austro - Ungaria.**

- contribuție monografică -

**Editura Promun
Arad, 2012**

Virgiliu Bradin

SAVA RAICU

(1869 - 1920)

**Finanțist de elită în lumea bancară
din Austro - Ungaria.**

- contribuție monografică –

**Carte editată și cu sprijinul „Asociației Pârnavenilor”
și al Asociației EDUCATIO**

Consultanți științifici:

Prof. univ. dr. Corneliu Pădurean

Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad

Prof. univ. dr. Mihai D. Drecin

Universitatea din Oradea

Coperta: Prof. Lucian Cociuba

Tehnoredactare: Miorița Bolovan

Realizare grafică: Dan Luca

Corector: Prof. Maria Bradin

Consultant tehnic: Pavel Luca

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BRADIN, VIRGILIU

Sava Raicu, (1869-1920), Finanțist de elită în lumea bancară din Austro – Ungaria (contribuție monografică) / Virgiliu Bradin. -

Arad : Promun, 2012

ISBN 978-606-8196-15-2

124 (247 Arad)

**Tipografia PROMUN
Arad, str. Feleacului nr. 1
Tel. Fax: 0257 251 711
www.promun.ro**

Virgiliu Bradin

SAVA RAICU

(1869 - 1920)

**Finanțist de elită în lumea bancară
din Austro - Ungaria.**

- contribuție monografică –

Editura PROMUN

Arad, 2012

Prefață

Sunt binecunoscute în toate timpurile, legăturile dintre sfera politicului și a economicului. Atunci când este vorba de o acțiune politică națională, așa cum a fost cea a românilor aflați în Monarhia Austro – Ungară, prezența economicului este absolut necesară. La începutul secolului XX, orașul Arad devine până la Adunarea de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918, centrul luptei naționale a românilor din Transilvania.

La obținerea de către orașul de pe Mureș a acestui onorant statut, a contribuit conjugarea a mai mulți factori de loc de neglijat.

În primul rând să amintim de factorul demografic. Între orașele Transilvaniei, puternic maghiarizate, în structura etnică a Aradului, populația românească avea o pondere mai mare. La recensământul din anul 1900, orașul de pe Mureș a avut o populație de 53.903 locuitori, din care românii au reprezentat 17,7% din populația civilă. Peste zece ani, populația a crescut la 60.969, însă ponderea românilor a scăzut la 16,8%. O concentrare mai mare a românilor din Arad, o regăsim în cartierul Pârneava, care nu întâmplător a fost denumit *suburbiul românesc al Aradului*.

Comparativ cu Aradul, la aceleași recensăminte, românii au reprezentat la Oradea 7,0%, respectiv 5,9%, iar la Timișoara 8,0%, respectiv 11,0%.

Un al doilea factor, a fost reprezentat de prezența la Arad, a unui grup de tineri („tinerii oțeliți”) devotați cauzei naționale și care nu mai acceptau tactica de luptă a conducerii oficiale a Partidului Național Român, motiv pentru care au și criticat-o, solicitând mai multă activitate. Încă în anul 1903, plugarii români de la Pecica, solicitau printr-o telegramă adresată conducerii P.N.R., trecerea la o politică activă în raporturile cu cercurile guvernamentale maghiare, care să asigure prezența națiunii române din Transilvania în viața politică a Ungariei, „că ne-am săturat de atâta pasivism”, afirmau autorii telegramei respective. Printre primii deputați români în Parlamentul de la Budapesta, au fost și cei aleși în comitatul Arad.

Cel de-al treilea factor, este cel economic. Începând din anul 1887, a început să funcționeze la Arad, Banca „Victoria” cu capital românesc, care și-a propus să contribuie la sprijinirea burgheziei românești și a agricultorilor români, mai ales din comitatul Arad.. Prezența acestei instituții bancare este un indiciu asupra pontefialului

economic al zonei și locuitorilor săi. Este neîndoielnic că Banca „Victoria” nu a avut în vedere doar impulsivitatea vieții economice a românilor, dar ea a jucat și un rol fundamental, chiar dacă discret, în sprijinirea luptei naționale a românilor din Arad și Transilvania.

Pentru a ne susține aserțiunea, să nu uităm, că la sfârșitul secolului al XIX-lea, orașul Sibiu a oferit sediu pentru conducerea mișcării naționale românești, aici fiind sediul central al P.N.R. Dar să nu uităm că tot aici și-a avut sediul și Banca „Albina”, prima bancă românească din Transilvania, înființată în anul 1872.

Printre directorii generali ai „Victoriei” să-i amintim pe Nicolae Oncu și pe Sava Raicu, ultimul fiind născut în cartierul Pârneava, cartier socotit a nu avea capacitatea de a da orașului și țării personalități.

Ultima carte a lui Virgiliu Bradin, intitulată *Sava Raicu (1869-1920) – finanțist de elită în lumea bancară din Austro-Ungaria*, vine să contrazică această părere nefondată. Ea urmează după alte trei volume, *Pârneava- suburbiul românesc al Aradului* (2008), *Școli românești din Arad-Pârneava, de la începuturi până în 1947* (2008), *Iosif Moldovan (1863-1940) – santinela învățământului românesc din ținutul Aradului* (2009), în care personajul principal, dar și cel secundar, este cartierul Pârneava. Prima îi este dedicată în întregime, iar a doua și a treia, pune în valoare locul și rolul școlii de pe strada Oituz, unde a activat un devotat dascăl român, în persoana lui Iosif Moldovan.

Recidiva lui Virgiliu Bradin, își are explicația în atașamentul său pentru valorile națiunii române, pe care simte că poate să le cinstească cel mai bine, scriind despre cartierul care l-a adoptat și ai săi „oamenii care au fost”, parafrazându-l pe Nicolae Iorga.

Nu întâmplător, tocmai în acest cartier de simțire românească, a fost inaugurată în data de 12 octombrie 1902, *Casa Națională*, locul unor manifestări naționale cu caracter local și național.

Noua carte a profesorului Bradin, este dedicată unui pârnevean care a făcut cinste arădenilor și românilor, prin profesionalismul său în domeniul finanțelor și al atașamentului său față de națiunea română. Personalitatea sa a fost onorată de către concitadinii săi, care au dat numele lui străzii pe care a trăit. Prin anii '60, regimul comunist, preocupat printre altele de a șterge memoria elitelor aparținând unor vremuri care nu erau conforme cu ideologia comunistă, a hotărât

redenumirea străzii *Sava Raicu*, în *Clujului*, care din păcate se păstrează în continuare.

Născut într-o veche și înstărită familie românească din Pârneava, Sava Raicu a respirat în copilărie, atmosfera românească a cartierului. Pentru familiarizarea cititorului neavizat, autorul redă, în primul capitol al acestei cărți, dedicate unei personalități pârnevene, lumea românească a cartierului cu tradițiile și obiceiurile sale moștenite și păstrate din străbuni.

În următoarele capitole, autorul urmărește evidențierea împlerii economicului cu politicul în activitatea lui Sava Raicu. El a înțeles foarte bine, cum finanțele pot fi puse în slujba idealului național. Sava Raicu a înțeles, poate ca nimeni altul, modul în care un finanțist se poate pune în slujba idealului național, pentru realizarea căruia pot să fie și mijloace care nu țin neapărat de lupta politică, de activitatea parlamentară. Ceea ce au realizat politicienii prin înființarea „clubului naționalităților”, a făcut Sava Raicu prin colaborarea realizată cu băncile cehești. O colaborare a capitalurilor naționale, împotriva unui guvern împilator.

Este meritul lui Virgiliu Bradin, că a sesizat contribuția pe care a adus-o finanțistul pârnevean la dezvoltarea luptei pentru drepturile naționale ale românilor din Transilvania. Chiar și atunci când tratează activități strict tehnice ale activității lui Sava Raicu, autorul nu uită să evidențieze dimensiunea partidistă a activității sale.

Fără să fie o restituire în integralitatea sa, cartea face cinste autorului, pentru că repune în circuitul științific o personalitate, care deși nu a fost în luminile rampei, a luminat prin activitatea sa, drumul românilor spre locul pe care îl meritau. Din păcate, prea mulți epigoni întinează zi de zi memoria celor care au înțeles cu adevărat, ce înseamnă interesul național.

Prof. univ. dr. Corneliu Pădurean
(Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad)
Președinte al „Asociației Pârnevenilor”

Cuvânt înainte
sau
„În căutarea rădăcinilor”

Una dintre curiozitățile primare ale oricărui individ, încă din copilărie și adolescență, este de a-și cunoaște înaintașii. Mai întâi ascuți poveștile părinților și bunicilor, în caz fericit ale străbunicilor. Cei din familie îți punctează arborele genealogic, cu locurile de baștină, cu periplurile pe care viața i-a obligat să le accepte în lupta pentru existență și afirmare pe scara socială. Mai târziu, când te apropii de încheierea vieții pământene, parcă crește interesul pentru „căutarea rădăcinilor” atunci când încerci să-ți faci un inventar al propriei vieți, cu bune și mai puțin bune. Ce lași în urma ta prin copii și nepoți, prin rezultatele profesionale, imaginea percepută de colaboratori și prieteni, de comunitatea mai largă în care ai trăit și muncit – pot să constituie satisfacții și momente de reflecție, deopotrivă.

Rădăcina începuturilor familiale este întotdeauna *satul și condiția țărănească*. În fond, în toate societățile mapamondului, după practica culesul hranei din natură, munca câmpului este imediat următoarea îndeletnicire conștientă a omului, care depășește instinctul. Munca câmpului, de la pregătirea terenului până la culegerea produselor sale, presupune nu numai un efort fizic deosebit ci și multă îndărătnicie, gândire, planificare, ordine, cumpătare, acceptarea modernizării muncii prin depășirea tradiției și convenționalismului. Aceste calități, la care se mai poate adăuga hazardul naturii, fac selecția valorilor în lumea țărănească. Cei care muncesc mai mult și mai bine, care se adaptează vremurilor în continuă schimbare și se implică în îndeletniciri adiacente pentru perioadele „moarte” din ciclul agricol clasic, pot să se înstărească material, să se impună în rândul a ceea ce numesc istoricii elita satului, elita minoră a națiunii. Ei devin modele de urmat, din rândurile lor se afirmă celelalte categorii sociale: meseriașii, comercianții, muncitorii, intelectualii. Cu alte cuvinte, așa cum remarca economistul, universitarul și omul politic Victor Jinga, țărănimea nu este o „clasă socială” ci doar o „categorie socială... dintre cele mai complete și complexe... generatoare a tuturor claselor sociale și

categoriilor profesionale românești”¹. Această calitate este, indiscutabil, un titlu de noblețe.

Un sat de țărani români a fost de la începuturi, până inclusiv în prima jumătate a secolului trecut, cartierul Pârneava al orașului Arad. A apărut prin secolul al XVII-lea, în partea sud-vestică a cetății militare ridicate de ocupantul străin încă în zorii evului mediu. În fond cetatea sau cetățile militare și cele nobiliare au fost întotdeauna ridicate de ocupantul străin, în cazul Aradului maghiarii, turcii și habsburgii, pe locul unor întărituri mai vechi ale băștinașilor (castru, palancă), pe locuri bine alese, mai înalte care le păzeau de inundațiile râurilor cu matca încă departe de a fi stabilizată. Argumente materiale, arheologice, întotdeauna mai vechi decât cele scrise, atestă în perimetrul mai larg al vetrei de astăzi a orașului Arad cetăți și așezări mult mai vechi ca: Ziridava dacică, Ceala Mică, Ceala Mare, castrum Orod, cetatea habsburgă încă în picioare și astăzi.

Pârneava secolului al XVII-lea, deci la începuturile ei, era sub controlului cetății turcești din pădurea Ceala. De altfel, perimetrul așezării românești se încadra în prelungirile pădurii, de unde poate și denumirea așezării după arborețul de tei ce acoperea zona.

După eliberarea Ungariei și Transilvaniei de sub ocupația otomană de către trupele habsburge și fixarea graniței habsburgo-turce pe Mureș (1699), Viena colonizează în zonă grăniceri sârbi. Acesta este momentul în care în Pârneava se așează și familii de sârbi, religia ortodoxă fiind un element important de apropiere între cele două etnii. Cu timpul, forța biologică a românilor fiind mai puternică sârbii vor fi românizați. Descendența parțial sârbească a unor familii de români pârneni nu va fi uitată, fiind cultivată în secolele XIX – XX, până astăzi. Dinspre tată și eu am ceva sârbesc în mine, suprapus peste originea „moțească” a mamei. Deci suficiente argumente pentru spiritul național care mă definește.

Pârneava sfârșitului secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, când vestul românesc de la Sătmar până în Banat intră în procesul industrializării și modernizării, rămâne o comună de agricultori. Totuși, înnoirile încep să se manifeste prin timide racordări

---

¹ Mihai D. Drecin, „<Țăranul român> - ultimul studiu redactat și comunicat de profesorul Victor Jinga, veritabil discurs de recepție pentru Academia Română”, în vol. *Din viața și activitatea economistului profesor Victor Jinga. Culegere de studii*, Ed. Mihai Eminescu, Oradea, 1994, p.74

la modelul capitalist, cu păstrarea tradițiilor satului românesc, mai ales în port, obiceiuri, datini, folclor. Pe lângă agricultură, unii pârnaveni încep să facă comerț cu vite, îmbrățișează diverse meserii manuale, devin muncitori în fabrici, practică birjăritul („taximetriștii” vremii) în perioadele „moarte” pentru muncile câmpului, se ridică la cerințele îndeletnicirilor intelectuale (învățători, profesori, preoți, avocați, contabili). Gradul de cultură generală și conștiința națională cresc, se consolidează și radicalizează. Procesul, foarte important pentru națiunea română din Transilvania în general, este rezultatul înființării în Pârneava a primelor școli primare românești (în străzile Dorobanților, Oituz și Lae Barna) și ridicării Casei Naționale din strada Dorobanților (1902). Totul se făcea într-o strânsă legătură și conlucrare cu Biserica ortodoxă, păstrătoarea de limbă și conștiință națională.

Din lumea țărăneasă și meșteșugăreasă a Pârneavei au început să se ridice familii mai înstărite. Autorul cărții de față le și numește: Raicu, Dobrău, Moisa, Drecin, Bodea, Simion, Măcinic, Șiclovan, Colănescu, Papp, Teriteanu.... Cum „banul la ban trage”, după modelul bănățean, poate împrumutat de la coloniștii șvabi, aceste familii încep să se încuscrească ca să-și sporească averea, bunăstarea și să rămână în fruntea comunității ca oameni stimați și cu greutate financiară. În casa bunicilor dinspre tată, de pe strada Numa Pompiliu (astăzi Liviu Rebreanu²), se păstrează două fotografii înfățișându-i pe străbunicii mei, un Drecin căsătorit cu Ecaterina Dobrău și pe „moșu Dobrău”, cum îi spunea Tată bunicului său. Ce mi-a atras atenția în poza bunicului tatălui meu a fost, pe lângă ținuta dreaptă, capul leonin, cu părul alb și lung, îmbrăcămintea „nemțească”, cizmele înalte dar peticite pe alocuri. Tata îmi spunea că „moșu Dobrău”, pe lângă agricultură a făcut comerț cu vite mari, pe care le aducea din Serbia și Grecia. La berăriile din Aradul anilor 1860-1870 le îngreșă cu „mușlic”³, apoi le vindea negustorilor evrei care le duceau, „pe picioare” la abatoarele din Pesta și Viena. Desigur, marile metropole ale Imperiului Habsburg aveau nevoie de multă mâncare. Om chibzuit, „moșu Dobrău” a făcut avere frumoasă pe care urmașii, mai ales pe

---

² În perioada comunistă a mai purtat și numele Ocsko Tereza, o tânără comunistă timișoreană arestată la Arad, în toamna anului 1940, lichidată fizic de poliția legionară

³ reziduri lichide rezultate în urma producerii alcoolului și berii, foarte bogate în proteine

partea bărbătească, au cheltuit-o neproductiv, sărăcind, unii chiar căzând în patima cărților, femeilor altora, băuturii și „căfanelor”⁴. Alți „dobrăiești” s-au căsătorit în familiile Răiculeștilor și ai lui Moisë „Papălapte” – poreclă la modă în Pârneava, pe care nu mi-o pot explica pentru că Moisë au fost oameni înstăriți până a venit colectivizarea comunistă, care i-a pauperizat rapid pe ultimele „gazde” din Pârneava.

Bunica dinspre tată a tatălui meu, „Mama Catița” (Ecaterina), născută Dobrău, a fost o femeie aprigă. Rămasă văduvă de tânără, cu copii minori, a știut să-și administreze averea și chiar să o mărească. Pe unul dintre copii – Mihai, l-a trimis la Școala comercială superioară din Arad, de limbă maghiară potrivit vremurilor, ajungând, mai apoi ca economist, șeful Vămii din Fiume⁵. Poate și căsătoria acestui frumos prunc de țaran român, cunosător al limbilor maghiară și germană, cu o văduvă evreică (cu „Tanti”, cum îi spunea tatăl meu), cu care nu a avut copii, dar i-a crescut pe copiii ei, a contribuit la ascensiunea lui profesională. Regimul dualist știa cum să-și asimileze națiunile pe care le controla politic, preferând să-i avanseze pe cei din familii mixte. În România Mare, „Unchiu Mihai” revine la Arad ca șef al Vămii locale, dovadă că nu și-a uitat rădăcinile românești. Se va pensiona din această funcție, contribuind la reorganizarea instituției în condițiile în care statul național unitar român ducea lipsă, cel puțin la începuturile lui, de specialiști în varii domenii. Tatăl meu l-a luat ca model, care, la rândul său, a ținut ca Tata să facă școli mai înalte pe linia economică, considerându-l mai mult decât un nepot. În sfârșit, băiatul mai mic a lui Drecin și Ecaterina Dobrău, Petru (Pera), a rămas țaran îmbogățind averea familiei prin muncă și chibzuință. A pornit în viață cu soția Djulvasia Neducin, sârboaică din Bătania, cu numai două jugăre de pământ. Lucrând în arendă alte pământuri, valorificând cu chibzuință cerealele și animale, adăugând culturi noi (sfeclă de zahăr, floarea soarelui, tutun) mai bine plătite la vânzare, a ajuns în preajma colectivizării comuniste la 30 de hectare de pământ arabil, cu „biriș” și sălaș în zona Ceala, pe drumul Pecicăi.

Anii `50 ai secolului trecut, perioada copilăriei și adolescenței mele în Pârneava, în pofida unei accelerări a procesului de

---

⁴ Cafenea. Aici se serveau, pe lângă cafea turcească, băuturi alcoolice fine și se practicau jocuri cu cărți, chiar pe bani.

⁵ Unul dintre marile porturi la Adriatică a Imperiului dualist, situat într-un golf la sud de Peninsula Istria, la limita dintre Slovenia și Bosnia-Herțegovina

industrializare în perioada interbelică, apoi după 1948, păstrau încă suficient de multe caracteristici ale satului românesc. Hotărârile administrației orașului privind impozitele și alte obligații cetățenești (curățirea șanțurilor și a spațiului dintre casă și drum, vopsitul copacilor ce străjuiau drumul, etc.) erau anunțate cu „dobașul”. Țiganul cu ursul venea periodic cu spectacole date la încrucișarea principalelor străzi din cartier, adunând grupuri masive de curioși, copii și oameni maturi, deopotrivă. Târgurile săptămânale de cereale și animale organizate pe „Câmp”, la marginea cartierului spre coloniile Kadoș și Szilvas, strâneau țărani nu numai din Pârneava, ci și din comunele învecinate Aradului, până la Felnac, Pecica, Turnu, Nădab, Șimand, satele din Podgorie. Cu aceste ocazii apăreau trupele de „circus”, încă particulare, care dădeau spectacole, instalau „leagăne” (ringhilspil, după expresia germană), acționate de un motor, care te ridica în aer și te învârtea până la starea de amețală. Apăreau și vânzătorii de turtă dulce, halviță, bomboane, înghețată la scoică din „pișingher” (material din care se confecționau napolitanele – n.n.), sifon cu sirop. Pentru astâmpărarea setei, mai ales, mai ales în lunile fierbinți de vară, apăreau „mici negustori”, copii de 6-10 ani, care desfăceau produse din grădinile proprii din zonă (mere de Sântu Petru, ringlote, gutui, prune bistrife) sau vindeau apă rece, de la cișmeaua din colțul străzii sau fântânile din propriile curți, pentru 10-15 bani cana. Printre ei m-am numărat și eu cu alți prieteni de joacă. În colțul străzii Numa Pompiliu cu strada Dr. Koch, la capătul cartierului, la „birtul lui Popa” vânzătorii și cumpărătorii își beau „aldămașul” după ce încheiau o afacere mai importantă. Nu odată când apăreau neînțelegeri, se mai scoteau și „briștile” și se tăiau. Atunci intervenea rapid Miliția și făcea ordine. Treptat, pe măsură ce colectivizarea comunistă își făcea efectele, târgul țărănesc se restrângea ca amploare, încetând prin anii 1959-1962. În schimb apare și capătă dimensiuni tot mai mari, „piața de vechituri”, unde se adunau laolaltă „foștii”, sărăciți și săracii noilor vremuri, proletarii statului.

În anii următori celui de-al doilea război mondial micul meșteșugar particular încă făcea parte din peisajul Pârneavei. Pantofarul (Hass bacsî, Katona bacsî), croitorul (domnul Perva) și croitoreasa (doamna Faur) – fiecare specializat pentru garderobă bărbătească sau femeiască, tâmplarul (Trabolka bacsî, Firneisz bacsî, domnul Hotăran), florarul (Szabo bacsî), morarul (domnul Gligorescu), fierarul (domnul

Olah), măcelarul (domnul Drig), frizerul (domnul Sabo), comerciantul (Piplinger bacsii) – își deserveau clientela cu promptitudine și eleganță. Noi, copiii, îl frecventam mai des pe Piplinger bacsii în boldul căruia găseam bomboane de tot felul, mai ales „krumpli cukor” (în traducerea liberă „zahăr de cartofi”, astăzi „glucoza”). De altfel, în prăvălia negustorului evreu detailist găseai de toate, de la vaselină („unsoare”) pentru căruțe, potcoave pentru cai, feronerie pentru gospodăria țărănească, cizme și pantofi, ață, șireturi, ace, marmeladă la cutie, ulei, stofe și țesături diferite, haine etc. Clientela românească formată din țărani și tot mai mulți muncitori de fabrică trăia în bune relații cu meseriașii particulari, la început proveniți dintre germani, evrei și slovaci maghiarizați, maghiari, mai apoi români în număr crescând.

Sărbătorile religioase, mai ales Crăciunul, Anul Nou și Paștele, erau respectate cu sfințenie. Pe lângă bunătățile pregătite în casă, în cuptorul tradițional, familiile, indiferent de etnie, primeau copiii cu „Steaua”, cu „Sorocova” și la „Stropit”. De Paște mergeam la stropit atât la unguri (a doua zi de Paște), cât și la români (de Sf. Gheorghe), și unii și alții, de multe ori organizați prietenește în echipe „mixte”. Aici intervenea și interesul material, dorința de-a câștiga cât mai mulți bani, alături de produsele tradiționale pe care mamele și bunicile le pregăteau pentru astfel de ocazii. Evenimentele familiale, atât cele fericite cât și cele nefericite, adunau și solidarizau vecinii indiferent de naționalitate.

Desigur, câteodată izburneau naționalismele mai vechi când noi, copiii, certându-ne pe te miri ce motive, ne împărțeam în „români” și „unguri”, ne înjuram și băteam. Interveneau însă părinții și totul se aplatase, cu nuiele la fund și urecheli. Pe măsură ce am crescut, învățând în școli, mai ales licee mixte româno-maghiare și româno-germane, diferendele de acest gen au dispărut. Este adevărat că și principiul „internaționalismului proletar” comunist a contribuit la așezarea relațiilor inter-etnice pe făgașul normalului. Și nu a fost rău! Oare principiile U.E. vor reuși, într-un alt tip de societate, să ajungă la aceleași rezultate?

Manifestările sportive au fost alte ocazii care au apropiat colectivitatea pârnaveană. Mai întâi sub formă de spectatori la întrecerile de trap pe Hipodrom (pe locul unde s-a construit Fabrica de Prefabricate), mitingurile aviaticе de pe Aeroportul orașului, meciurile de fotbal a echipei cooperației (pe terenul unde s-a construit Fabrica de confecții), mai apoi a echipelor ITA, CFR, Indagrara (în cartierul

alăturat Bujac), Șoimii (în „Checheci” – Segă). Calitățile fizice deosebite moștenite din familie și prin munca câmpului, a permis copiilor și nepoților de țărani pârnaveni să treacă de la sportul ca joacă la cel de performanță. Școala primară, apoi cea liceală, a permis acest salt prin selectarea celor cu aptitudini, în cluburi sportive școlare și muncitorești, organizarea de competiții și antrenamente planificate. Cel puțin din partea Pârnevei dintre str. Căpitan Ignat și Mureșel, s-au afirmat în marea performanță: gimnaști, judocani, luptători, fotbaliști, handbaliști. Îmi aduc aminte de maestrul Dema, Cezar Cernușca, frații Vârtaciu, Delia Olah, Milincovici, Henegar sen. și jr., Ilie Don, Flavius Domide, Nelu Mercea, Szekereș...

Industrializarea – ca efect pozitiv, cuplată cu colectivizarea – cu urmări negative, școala și sportul, prin acțiunea lor pe parcursul a 15 – 20 de ani, au schimbat structura socio-profesională și înfățișarea cartierului. Lichidarea țăranimii mijlocii, prin metode brutale și traumatizante pentru cei expropriați și urmașii lor, determină foștii țărani să se îndrepte masiv spre industrie și servicii conexe, dar și în administrația locală. Țăranii încă în putere, de 30-50 de ani, se califică în meserii industriale, unii ajungând chiar maiștrii și tehnicieni. Copiii lor urmează școli profesionale, licee industriale și de cultură generală, institute politehnice, agronomice și universități. Prin construirea unor obiective industriale în zona dintre str. Dr.Koch și Pădurea Ceala (Fabrica de Prefabricate, Fabrica de păpuși, Fabrica de Confecții) cartierul devine unul industrial. În extremitatea lui dinspre Mureș apare chiar un cartier de blocuri.

Școlile primare din Pârneava⁶ încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea au ridicat nivelul de cultură generală al locuitorilor. Învățători originari din comună/cartier ca Petru Popoviciu, Iosif Moldovan⁷, Nicolae Stefu, Ioan Voicu ș.a. au îndreptat primii copii de țărani spre meserii industriale și liberale (învățători, preoți, economiști, avocați

---

⁶ Vezi Virgiliu Bradin, *Școli românești din Arad – Pârneava de la începuturi până în 1947*, vol.I, Ed. Promun, Arad, 2008; Idem, *Pârneava – suburbiul românesc al Aradului. Contribuție monografică*, Ed. Ed. Promun, Arad, 2008

⁷ Idem, *Iosif Moldovan (1863-1940) – santinela învățământului românesc din ținutul Aradului. Contribuție monografică*, colecția „Dascăli de altădată”, Ed. Promun, Arad, 2009. Vezi și revista școlară „*Mlădițe*”, an V, Serie Nouă, nr.7 (8), mai-iunie 2010, editată de Școala Generală „Iosif Moldovan” Arad, număr omagial dedicat lui Iosif Moldovan

etc.). Pentru vremurile mele îmi aduc aminte cu recunoștință și nostalgie de doamna educatoare Floca, de învățătoarea mea Eufrosina Murgu, de directorul Pavel Galea, șirul dascălilor mei din școala primară și gimnazială de pe străzile Hălmăgean și Oituz părănd să continue. Cei pe care nu-i pomenesc aici nu înseamnă că nu au clădit în mine conștiințe și elemente de comportament mai puțin importante. Sper să am posibilitatea să-i prezint cu proxima ocazie. În sfârșit, unii dintre copiii și adolescenții Pârneavei de acum 60 de ani s-au răspândit în întreaga țară, chiar și alte țări și pe alte continente. Sunt convins că sufletește, măcar din când în când, se întorc cu gândul la vremurile copilăriei, la orașul de pe Mureș, la Pârneava.

Dacă mai ai prilejul să recalci cu pasul vechile străzi și drumuri constai fundamentalele schimbări din ultimii ani. Vechile case țărănești ale pârnavenilor băștinași dispar una după alta, făcând loc unor vile superbe. Străzile modernizate, gazul metan introdus pentru uzul locuitorilor, iluminatul public modern dau o altă față cartierului. Pârneava a încetat să fie satul românesc al Aradului, transformându-se tot mai mult într-un cartier cosmopolit și elitist.

Incursiunea mult prea amănunțită în istoria „părții mele din Pârneava” copilăriei, cu aduceri aminte familiale, sper să nu deranjeze cititorul. Mi-a fost inspirată de noua carte a colegului profesor Virgiliu Bradin, dedicată vieții și activității unei personalități a națiunii române, pârnavean prin naștere și devenire.

Sava Raicu, copil de țăran și meseriaș, și-a întrecut părinții ajungând director-executiv al Băncii „Victoria” din Arad, a doua instituție de credit a românilor transilvăneni ca forță financiară și activitate.

Substanțiala incursiune în istoria Aradului și a cartierului Pârneava (cap. I) pregătește terenul pentru înțelegerea complexului de factori care au facilitat afirmarea națiunii române în zona Aradului, inclusiv în Pârneava „suburbiul românesc” al Aradului. Datele legate de obiceiurile, datinile și ocupațiile pârnavenilor, ce țin de etnografia, etnologia și mentalitatea acestora, sunt valori redescoperite ce trebuie păstrate măcar în scris. Ele zugrăvesc evoluția unei comunități țărănești la origine sub influența orașului, întotdeauna cosmopolit.

În acest mediu, Sava Raicu a crescut și s-a format ca intelectual patriot. Eforturile sale de-a sprijini școala și instituțiile culturale românești (cap.II), cultivarea unor relații culturale și politice cu

Regatul României și personalitățile acestuia (cap.III), au fost valorificate din plin prin activitatea Băncii „Victoria”, orientată spre finanțarea țaranului și meseriașului român în vederea consolidării forței lor economice, fundament solid și necesar pentru afirmarea prin cultură și politică (cap.IV).

Bază mai ales pe o bibliografie edită reprezentativă, mai veche și mai nouă, lucrarea aduce în atenția iubitorilor de istorie, dar și specialiștilor, mediul în care s-a format, viața și activitatea unei personalități, produs al unei comunități românești, impuse la nivelul orașului Arad, dar și al Transilvaniei românești și al României Mari, încă din primii ani ai statului național unitar.

Disparația prematură din viață a lui Sava Raicu, la numai 51 de ani, în plină putere de muncă și într-un moment când Țara întregită avea nevoie de specialiști de marcă pentru consolidare și dezvoltare, a fost o grea pierdere națională. Omagierea lui, peste ani, sub diferite forme și împrejurări, este o îndatorire firească, națională și patriotică. Ceea ce și face, spre cinstea lui, profesorul Virgiliu Bradin, care-și croiește cu tenacitate și în liniște un loc de frunte între intelectualii cartierului dintre Mureș și Mureșel, dar și ai municipiului Arad.

Oradea, august 2012

prof.univ.dr.Mihai D.Drecin
(Universitatea din Oradea)

ARGUMENT

Numele lui *Sava Raicu* a fost mereu și este asociat încă, pe bună dreptate, cu cel al Institutului de credit și economii „*Victoria*” din Arad, considerată, prin puterea sa financiară, *cea de a doua importantă bancă cu capital românesc din Transilvania*, din timpul perioadei dualismului Austro-Ungar, *un adevărat stâlp* în susținerea dezvoltării economice a nației românești.

Destinul îl va lega, până la sfârșitul vieții, de cel al Băncii „*Victoria*” unde va fi angajat încă de la înființarea acesteia, *în primăvara anului 1887*, inițial ca *prim-contabil*, apoi *secretar al institutului*, funcție similară celei de *director-adjunct*, iar din 1912 după retragerea din activitate a *dr. Nicolae Oncu*, va deveni **directorul general** al băncii, pe care prin pregătirea sa, dobândită în domeniul financiar-bancar, o va așeza în rândurile celor mai importante institute de credit din Monarhie.

Cartea de față, „*Sava Raicu (1869-1920) – finanțist de elită în lumea bancară din Austro-Ungaria*” încearcă să contureze *personalitatea marcantă* a celui care a fost apreciat, în primul rând, ca făcând parte din *elita financiar-bancară a lumii românești din Transilvania* dar și din *lumea politică*, fiind mereu părtaș la lupta pusă în slujirea cauzei naționale a românilor transilvăneni.

S-a născut și va trăi într-o *comunitate românească* a Aradului, în *Pârneava*, cartier cunoscut drept „*suburbiul românesc*” al orașului unde de-a lungul timpului nația românească a fost aici mereu majoritară și hotărâtă să-și apere drepturile sale naționale ori de câte ori administrația austro-ungară, printr-o absurdă politică de deznaționalizare a încercat să-i facă pe români să-și uite limba, datinile și obiceiurile străbune.

Sava Raicu a făcut parte dintr-o *veche și înstărită familie pârneveană* care va mai da comunității arădene și alte nume importante în domeniul politic, economic, social și cultural.

Ca majoritatea copiilor ortodocși români din Pârneava și *Sava Raicu* își va începe învățătura la „*Școala primară confesională greco-ortodoxă românească*” din cartier, al cărui învățător era *Petru Popoviciu*, cunoscut prin strădania și migala cu care cultiva în rândurile localnicilor, dar mai ales a elevilor săi, dragostea de neam și prin seratele și serbările sale cu un puternic suflu românesc.

Conștient de faptul că numai prin învățătură, prin cultură, un popor se poate ridica la nivelul popoarelor civilizate, învățătorul director *Petru Popoviciu* va căuta prin tot felul de activități culturale sau științifice, chiar prin lecții publice, să-și emancipeze conaționali cultivându-le în același timp *dragostea de neam și tradiții*, făcându-i prin dansurile și cântecele populare pe care îi învăța să nu-și uite *obiceiurile și datinile străbune*.

În această *atmosferă românească se va forma și Sava Raicu*, alături de alți tineri ai generației sale din Pârneava care vor deveni peste ani importante personalități în diferite domenii cum a fost *Iosif Moldovan*, în domeniul învățământului ori vărul primar al acestuia, *inginerul Iuliu Moldovan*, considerat drept întemeietorul silviculturii moderne din România, de la începutul secolului al XX-lea.

Pentru o mai bună înțelegere și cunoaștere, de către cititorul mai puțin avizat, *a universului copilăriei și a cutumelor* în care Sava Raicu și-a petrecut o bună parte a vieții sale s-a considerat necesar a introduce în paginile cărții a unui *capitol dedicat cartierului Pârneava*, utilizând în mare parte informațiile regăsite în alte volume ale autorului, dedicate acestui suburbii românesc al Aradului.

Cu toate că se va dăruii, până la epuizare, încă de la începutul carierei, *domeniului bancar*, considerat de mare importanță în susținerea și *emanciparea economică a tinerei burghezii românești din părțile Aradului*, dar mai ales a „plugarilor” din cartierele orașului și din comitat, *Sava Raicu*, sprijinit și îndrumat îndeaproape de *dr. Nicolae Oncu*, directorul Băncii „*Victoria*”, încă de la înființarea acesteia, în 1887 și până în primăvara anului 1912, își va găsi timpul necesar să *inițieze și să coordoneze câteva importante acțiuni cu caracter socio-cultural, de mare impact în viața românească arădeană a epocii*.

Alături de alți fruntași ai urbei, *Sava Raicu* în scopul *cultivării sentimentului de mândrie națională și în același timp de cel al unității naționale a tuturor românilor*, va iniția și va susține organizarea unei ample „*excursiuni*” a arădenilor la „*Expoziția jubiliară de la București*”, din vara anului 1906, inaugurată cu prilejul împlinirii a *40 de ani* de la urcarea pe tronul României a *regelui Carol I*.

Expoziția jubiliară, din capitala regatului, prin prezentarea în pavilioanele sale a tuturor realizărilor din domeniul industriei, a economiei în general, se va bucura de o apreciere unanimă, atât în țară cât și în majoritatea țărilor Europene, dar mai ales în *lumea românească*

din afara granițelor pentru care expoziția va fi un adevărat prilej de mândrie națională și în același timp va constitui și *un liant al unității fraților de pretutindenți* care au avut ocazia să se cunoască mai bine și să lege prietenii durabile.

Tot la inițiativa lui *Sava Raicu*, care recent a fost ales ca director executiv al Băncii „*Victoria*”, se va organiza, de data aceasta la Arad, în vara anului 1912, o adevărată sărbătoare națională, o manifestare de mare amploare a spiritului românesc, prilejuită de zborul lui *Aurel Vlaicu* cu aeroplanul său „*Vlaicu II*” la marginea dinspre pădurea Ceala a cartierului Pârneava, în „*Obor*”, la care au participat peste 25.000 de persoane, în majoritate români veniți din întreg comitatul Aradului, dar și din zonele învecinate ale acestuia.

După strălucita victorie a inginerului român care surclasase, la mitingul internațional aviatic, desfășurat în iunie 1912, *la Aspern*, lângă capitala imperială, întreaga elită a piloților de aeroplane, veniți din toate colțurile Europei, inclusiv pe „*eminentul francez Garros*”, acesta va veni să facă, pe pământul românesc al Aradului, *primul său zbor demonstrativ*.

Zborul și triumful de pe câmpiile de lângă Viena căpătaseră deja în acele momente, în sufletul românesc al întregii Transilvanii, *conotații politice* menite a încuraja disperata luptă națională aflată în acel moment în impas politic, prin refuzul și încăpățânarea administrației maghiare de a acorda nației românești din bicefala monarhie cele mai elementare drepturi pentru păstrarea și menținerea vie a ființei naționale, prin măsurile dure, antiromânești, luate de șovinul guvern *Khuen – Héderváy* și de către deputatul de Arad, contele Ștefan Tisa.

Gazetele românești din Transilvania, și în mod special ziarul „*Românul*”, editat la Arad, ca organ al *Partidului Național Român*, vor comenta pe larg, făcând și o puternică și binemeritată propagandă inginerului Aurel Vlaicu, în care vedeau în acel moment *un semn de înălțare*, asemenea zborului său, *a întregului neam românesc* spre noi speranțe de a învinge, emanând astfel un puternic *sentiment de încredere* și de mândrie națională.

„Și din largul pământ românesc de sub sceptrul habsburgic – consemna ziarul «*Românul*» – toți ai noștri, cei obișduiți, cei asupriți și îngenunchiați, de pe toate ogoarele și de pe toți munții, își ridicară ochii și priviră în sus, la soarele cel nou, căci prea mult s’au uitat numai în pământ”.

Zborul din apropierea cartierului Pârneava, cu acea demonstrație de acrobație făcută de *Aurel Vlaicu* și pe deasupra orașului, *în după masa zilei de 1/14 iunie 1912*, cu aeroplanul „*Vlaicu II*” ce avea legată de partea din față a aripii o lungă panglică tricoloră, steagul românesc, va flutura cu trufie peste vechiul și înstrăinatul pământ românesc al Aradului, va fi memorabil și o zi plină de mândrie națională pentru întreaga lume românească sosită în orașul de pe Mureș din toate părțile, căci *Vlaicu devenise pentru toți conașionalii săi un adevărat simbol* și un sol al unor vremuri mai bune ce urmau să vie, vremuri așteptate cu nerăbdare de toată suflarea românească.

Și întradevăr, modul de a se comporta a celor prezenți la marea sărbătoare românească a fost exemplară, *Vlaicu* fiind privit de toți cu adorație, dragoste și venerație căci în acele momente devenise *un erou național – un român intrat deja în legendă*, simbolul victoriei și al încrederii în izbânda de veacuri ale aspirațiilor unui neam oropsit și umilit la el acasă.

Dorința inginerului de a construi un nou aparat de zbor „*Vlaicu III*”, cu calități tehnice superioare, era cunoscută arădenilor în urma discuțiilor purtate cu acesta în urma zborului de lângă Pădurea Ceala, din Pârneava.

Sava Raicu, cu poziția sa pe care o avea, în calitate de recent *director general* al Băncii „*Victoria*”, ia inițiativa organizării unei *colecte*, ca semn de solidaritate națională pentru a sprijini pe marele inventator cu cel puțin 30.000 de coroane. Se va constitui, astfel, *un comitet de inițiativă* ce îl avea în frunte pe *Sava Raicu*, în calitate de *președinte*, care va coordona și controla gestionarea banilor proveniți din donații, ce vor fi depuși și gestionați de Banca „*Victoria*”, în administrare gratuită.

Pornită de la Arad, *colecta va căpăta în scurt timp un circuit și caracter național*, românii de pretutindeni dorind să-și aducă obolul lor și să se regăsească pe lista contribuabililor pe care în permanență o publica ziarul „*Românul*” pe parcursul mai multor săptămâni.

În afara gestului de întrajutorare financiară, pentru un geniu al neamului românesc, acțiunea inițiată și preconizată la Arad, dirijată din punct de vedere bancar de Institutul de credit „*Victoria*”, prin implicarea directă a lui *Sava Raicu*, va avea un impact puternic în conștiința națională a românilor de pretutindeni, prin întărirea sentimentului de mândrie și solidaritate, important în acele momente de

cumpănă, deloc prielnică pentru etnia românească din monarhie, supusă mereu unei absurde politici de deznaționalizare.

Dar pe lângă activitatea sa în inițierea, organizarea și susținerea de acțiuni social-culturale cu puternic impact național, prezentate pe larg într-un capital al cărții, *Sava Raicu va avea un rol de o importanță majoră în lumea bacară românească din Transilvania*, când datorită condițiilor social-economice și politice au început a se înfiripa, spre sfârșitul celei de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, după modelul săsesc, primele institute de credit cu capital românesc.

Dezvoltarea și consolidarea instituțiilor de credit transilvănene, inclusiv a celor românești, se înscrie într-un complex sistem de valori ce țin de o anumită etapă a evoluției sistemului capitalist ce necesita nu numai acumularea de capital dar și de a facilita și investițiile în noile tehnologii industriale sau în mecanizarea exploatărilor din domeniul agriculturii.

Lupta națională a românilor transilvăneni căpăta acum în perioada dezvoltării spiritului liberal al competiției și al valorilor capitalului, din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, noi dimensiuni înglobând în componența sa și *latura economică*.

Tânăra burghezie românească din imperiul dualist, la fel ca și a celorlalte națiuni oprimate, se vede astfel silită să abordeze noi forme de luptă menite, în mod indirect, ai asigura supraviețuirea, atât națională cât și, în același timp, și prosperitatea pe planul economic și implicit a celui social.

Ideea de sprijinire a emancipării economice a nației românești printr-o economie națională proprie este repede îmbrățișată de principalii lideri politici ai românilor din Transilvania și Ungaria.

Chiar dacă pe planul luptei politice, al etniei românești, nu se poate vorbi de o forță centrală diriguitoare, în lupta națională, până la înființarea *Partidului Național Român* (1881), se poate vorbi de o caracteristică comună, pe plan teritorial, de prezența unor „cluburi electorale” aflate într-o strânsă coeziune ideologică urmărind în esență același scop politic național și electoral, câștigarea unor locuri în Parlamentul de la Budapesta, care le confereau avataje politice și chiar economice, într-o oarecare măsură.

După înființarea *Partidului Național Român*, liderii politici români, grupați acum în cadrul partidului, *conștientizau importanța și rolul pe care îl vor avea băncile românești*, institutele de credit ori cooperativele rurale în *consolidarea*, din punct de vedere economic și

social, a clasei politice românești și se vor implica, în teritoriile în care activau, în susținerea politică ori de conducere a băncilor naționale fiind astfel, în majoritate și membri în direcțiunile băncilor ori în consiliile de administrație ale acestora.

La Arad se va înființa, în noiembrie 1886, o bancă cu capital românesc „*Victoria – Institut de credit și economii, societate pe acții*”, având încă de la început în conducerea sa marcanți oameni politici din mișcarea națională românească ca: *Alexandru Mocioni, Mihai Veliciu, dr. Nicolae Oncu, dr. Ștefan Cicio Pop* ori *Mircea V. Stănescu*, gazetar de temut pentru intransigența condeului său în apărarea cauzei naționale a românilor.

Banca „*Victoria*” din Arad, urmând exemplul Băncii „*Albina*”, înființată la Sibiu, în anul 1872, va deveni în scurt timp un adevărat sprijin în lupta românilor din ținutul Aradului pentru păstrarea ființei naționale iar în afara scopului său principal de *sprijinire a emancipării economiei românești*, atât în industrie cât și în agricultură ori comerț, institutul arădean va avea și *un scop social-cultural*, stipulat în statute, prin care o parte din beneficiile realizate de bancă să fie îndreptate spre subvenționarea școlilor și a presei românești, acordarea de ajutoare și burse elevilor și studenților români nevoiași.

Oficial, banca din Arad își va începe activitatea începând cu *30 martie 1887* când a avut loc prima adunare constituantă a noului institut de credit și economii, având un număr de 325 acționari „cari au subscris la cele 1000 de acții, iar în 8 aprilie 1887 se va alege consiliul de conducere al băncii ce îl va avea în frunte pe avocatul *dr. Nicolae Oncu* (1843-1914), în calitate de director executiv care, alături de *Sava Raicu*, prim contabil al băncii și viitorul specialist în domeniul bancar, se vor dovedi doi pricepuți *organizatori ai vieții economice românești* nu numai în părțile Aradului.

Sava Raicu, la scurt timp după terminarea Academiei Comerciale, își va începe cariera de funcționar în cadrul institutului de credit arădean fiind cel „*dintâiu carele în cărțile lui comerciale a făcut întâia trăsătură de condeiu*”, după cum menționează presa vremii, iar pe baza capacităților sale ulterioare, dobândite în domeniul financiar-bancar, dar și a *convingerilor sale naționale*, va căpăta încrederea totală a directorului general dr. N.Oncu care-i va încredința în absența sa toate problemele majore ale băncii, inclusiv competența de a-l reprezenta în relațiile cu persoanele publice ori particulare.

Va fi mereu promovat în cadrul Băncii „Victoria” de la funcția de prim contabil la cea de secretar, substituit de director, iar din 1911 va fi ales în cadrul direcțiunii.

Tot în acea perioadă, *Sava Raicu*, pe baza competențelor sale, va fi cooptat în cadrul conducerii Uniunii bancare „Solidaritatea”, cu sediul la Sibiu, reuniune bancară din care făcea parte, încă din anul 1907, anul înființării acesteia, an în care va fi numit în *corpul experților-contabili*, corp de elită în lumea financiară.

Prin expertii săi Uniunea bancară „Solidaritatea” se angaja, pentru a evita derapajele financiare ale unor bănci cu capital românesc, să revizuiască periodic, la cel puțin un an, conturile, să mijlocească afaceri de bancă cu alți perteneri din sistemele bancare din monarhie, să procure în condiții cât mai avantajoase reesconturi de credite, să se ocupe de dezvoltarea afacerilor pe efecte publice (bani de tezaur) sau să extindă operațiunile financiare ale anumitor bănci pe „înscrisurile financiare” emise de banca „Albina” de la Sibiu, în calitatea acesteia de a fi singura bancă românească acceptată la cotațiile bursiere din Imperiu.

Sava Raicu va face parte, astfel, din acel grup restrâns, dar select, de specialiști în domeniul financiar-bancar, care trebuiau să urmărească și să verifice periodic, din punct de vedere tehnic felul în care băncile românești din Transilvania își administrau fondurile, încheiau bilanțurile sau făceau operațiile bancare ce ar fi putut, în unele cazuri, să ducă la falimentarea acestora cu toate urmările negative ce puteau deriva și pentru clienți, mai ales pentru deponenți care erau în marea majoritate români.

În anul înființării „Solidarității”, în 1907, *Sava Raicu*, prin personalitatea sa deja recunoscută în lumea băncilor, va avea un rol important de jucat în *convocarea unei adunări a tuturor funcționarilor de bancă români în vederea constituirii lor într-o reuniune profesională*.

Sava Raicu va avea strânse legături cu *sistemul bancar ceh*, fiind unul dintre *inițiatorii taciți ai organizării unei cooperări între băncile nemaghiare* în lupte lor comună împotriva maghiarizării forțate a tuturor naționalităților din monarhia bicefală.

Tot din anul 1907 devine membru în *Comitetul de supraveghere* a băncii „Sporobanka”, Banca centrală a caselor de economii cehe, înființată în 1903 și membru în Direcțiunea „*Mstredni banka*”, ambele cu sediul la Praga, ajutând prin funcțiile sale de

conducere, pe care le deținea, la *pătrunderea capitalului ceh în Transilvania* cu scopul de a sprijini institutele de credit românești.

Banca „Victoria” din Arad va deveni, prin *Sava Raicu* care era și membru al comitetului de control al filialei din Brunn a Băncii „Sporobanka”, mijlocitoarea directă a tuturor *tranzacțiilor financiare* cu cehii.

Statornicilor legături bancare pe care le avea *Sava Raicu* cu multe din băncile nemaghiare din monarhie trebuie să le înțelegem și ca o încercare de *colaborare economică și politică între națiunile oprimate din Austro-Ungaria*, în perspectiva cuceririi de drepturi politice, în *ideea de transformare a statului dualist într-o federație de state*, idee de altfel vehiculată în unele cercuri politice din Transilvania și Banat, gândindu-ne numai la lugojanul *Aurel C. Popovici* care va și iniția un proiect de federalizare, îmbrățișat mai târziu chiar de prințul moștenitor al Austro-Ungariei, *Frantz Ferdinand*, ucis din păcate în 1914, în atentatul de la Sarajevo, ce va declanșa, și *Primul Război Mondial*, cu urmările sale dezastruoase pentru întreaga Europă.

Încă de la începutul anului 1912 *Sava Raicu* se pregătea să ia în mâinile sale întreaga conducere a Băncii „Victoria” datorită înrăutățirii stării de sănătate a *dr. Nicolae Oncu* și a retragerii sale din activitate.

La a XXV-a adunare generală a „Institutului de credit și economii Victoria” cei prezenți sunt informați că în ziua de *19 martie 1912*, direcțiunea băncii, la propunerea lui *dr. N. Oncu*, l-a ales prin unanimitate de voturi, **pe funcția de director-executiv** pe *Sava Raicu*, considerându-se că întreaga instituție arădeană s-a pus „în mâinile celei mai competente și destoinice”.

În cadrul adunării generale *Sava Raicu* în momentul prezentării „*Raportului special*”, asupra bilanțului pe anul precedent, *evocă*, cu sentimentul recunoștinței și al onestității ce îl caracterizează, marile merite pe care le-a avut în destinul și în prosperitatea băncii, fostul ei director, primul director al băncii *dr. Nicolae Oncu*, remarcabilă personalitate a lumii politice românești din părțile Aradului, a cărui muncă nobilă a fost pusă mereu în slujba emancipării economice și sociale a neamului său.

„Va fi chemarea istoriei – spunea atunci *Sava Raicu*, în discursul său – să constate evenimentele mari ale trecutului nostru și să afle acolo caractere extraordinare, oameni inimoși, cari au luptat, muncit, suferit și s’au sbuciumat ca să facă o «Victorie» solidă, mare și cu rădăcini adânci în conștiința poporului nostru”.

În anii următori banca arădeană, aflată sub conducerea competentă a lui *Sava Raicu*, va reuși, chiar în încercatele momente ale timpului, să facă față cu succes *crizei economice* ce bântuia în multe state europene, realizând chiar unele nesperate *performanțe în domeniul întăririi capacității financiare*, așezându-se prin propriile puteri în fruntea celor mai puternice bănci, nu numai naționale, reușind astfel să atragă atenția „opinieii publice românești”, atât de mândră și de încântată de rezultatele și *succesele sale pe plan economico-financiar*.

Artizanul succeselor și prestigiului de care se va bucura banca, în acele momente, era, fără îndoială, *directorul său executiv Sava Raicu*, ce devenise deja *personalitate marcantă în cercurile financiare*, atât românești cât și în cele din străinătate.

Iată de ce cea de a *XXVI-a adunare generală* a Băncii „Victoria”, ținută la 2 martie 1913, va fi un prilej de cinstire a meritelor acestui profesionist de elită din lumea bancară, un „*finanțist de geniu*”, cum îl va numi și caracteriza presa vremii.

Era momentul în care, pentru toată contribuția sa dusă până atunci în cadrul sistemului bancar românesc, și nu numai, însuși Regele României, *Carol I*, îl va recompensa cu medalia „**Meritul Comercial și Industrial**”, ca o încununare binemeritată a succeselor și realizărilor sale în acest domeniu atât de important al luptei naționale pentru asigurarea suportului său economic și financiar de care avea atâta nevoie în acele dificile condiții social-istorice provocate de *războiul balcanic* în urma căruia „*s’au ivit toate fazele unei crize dintre cele mai periculoase*”.

Sava Raicu obișnuia, în calitatea sa de director executiv, ca în momentul prezentării „*Raportului special*” al bilanțului pe anul precedent *să-i informeze* pe cei prezenți în cadrul adunărilor generale asupra *situației economice și politice existente* și la nivel internațional, făcând *o analiză riguroasă* asupra evenimentelor care puteau, într-un fel sau altul, să determine și să influențeze bunul mers al lumii financiar-bancare.

„În urma războiului balcanic – *își informa Sava Raicu acționarii* – a încurcăturilor politice externe și interne, în lipsa de bani și scumpetea lor, s’au ivit toate fazele unei crize dintre cele mai periculoase. *Milioane cheltuite pentru înarmări și mobilizări*, secarea canalelor circulației de bani, retragerea creditelor de la cei slabi, *au șters de pe suprafața pământului o mulțime de institute de bani*, întreprinderi industriale și a dus la insolvența multor case comerciale,

nimicind astfel multe existente vrednice de mai bună soartă și dintre agricultori.

Norii grei, care pluteau la finele anului 1912 deasupra întregii Europe, se îngrămădiseră și amenințau continuu și anul 1913 viața economică, industrială și comercială. Frumoasei primăveri, care promise mult agricultorilor, în urma potopului apelor și astfel s'a nimicit rodul viilor, a sămănăturilor de vară și a rămas numai recolta porumbului, din care economii de abia și-au putut acoperi trebuințe de prima ordine”.

Pe tot parcursul anilor, în care a onorat conducerea institutului de credit din Arad, *Sava Raicu* va continua să expună, chiar și în anii Primului Război Mondial, cursul evenimentelor ce aveau consecințe din cele mai nefavorabile asupra desfășurării afacerilor bancare.

Pentru o mai bună înțelegere a situației social-economice, cu care se confrunta lumea bancară, inclusiv banca arădeană, *s-a considerat necesară o prezentare în carte mai pe larg a șirului evenimentelor* ce au întunecat acei ani de la începutul secolului al XX-lea, a evenimentelor și a momentelor atât de încercate pentru neamul românesc, atât din Regatul Român, dar și din Transilvania bântuită nu numai de război dar mai apoi și de revoluția bolșevică ce va cuprinde și unele națiuni înglobate în fosta monarhie Austro-Ungaria.

Astfel, pentru o înțelegere mai exactă a momentului social-istoric și economic, în bună parte, în paginile capitolului „*Sava Raicu – directorul executiv al Institutului de Credit și Economii «Victoria» din Arad*”, se vor împleti, regăsindu-se în ordine cronologică, *atât consemnarea succintă a firului evenimentelor istorice cât și pagini ce prezintă situația financiar-bancară a institutului de credit arădean*, cu realizările și problemele sale, consecința a zburciunilor perioade în care își desfășura cu greu existența.

Datorită unei precaute și chibzuite politici bancare, bine gândite de Sava Raicu și de colaboratorii săi, față de alte instituții similare, atât maghiare și nemaghiare, Banca „*Victoria*” va cunoaște și în acei ani tulburi, deloc propice pentru afacerile bancare, *realizări ce impresionează pe specialiștii din lumea bancară* și mulțumesc pe deplin pe acționarii săi.

Declanșarea *Primului Război Mondial* va restrânge mult întreaga activitate economico-financiară generând după sine mari dificultăți cărora cu greu și cu eforturi sporite băncile au putut să le facă față.

Înarmarea și întreținerea armatei, concentrările și mobilizările, rechizițiile militare, împrumuturile tot mai frecvente de război de război de la instituțiile bancare, criza de alimente, specula și „piața neagră” vor aduce în fața institutelor de credit, cum era și Banca „Victoria”, noi probleme ce trebuiau cât mai grabnic soluționate, în condiții favorabile, încât *creditul bancar* să rămână ca unul din cele mai importante mijloace economice de dezvoltare a națiunii române din Austro-Ungaria.

Cea mai gravă problemă cu care se va confrunta și institutul de credit din Arad, încă de la începutul războiului, a fost *panica creată în rândurile acționarilor*, dar mai ales a depunătorilor, care s-au speriat de o eventuală prăbușire a băncii și au căutat să-și retragă, în grabă mare, banii depuși. S-au liniștit însă destul de repede convingându-se de capacitatea și de *siguranța băncii* conduse de *Sava Raicu*, când aceasta a răspuns cu promptitudine tuturor solicitărilor, oferindu-le imediat sumele solicitate, fără să-i amâne. Încetul cu încetul clienții și-au recăpătat încrederea în puterea și în capacitatea de finanțare a băncii, dar operațiunile bancare prin care s-au retras banii vor cauza unele probleme în posibilitatea de *investire, în circulația capitalului*, căci sumele stocate în caserile băncii nu vor ajunge să fie fructificate în alte afaceri și nu vor mai aduce băncii și depunătorilor nici un profit.

În toți acei ani banca se va pune în slujba clienților săi, a acționarilor și a deponenților, cărora le-a oferit, prin operațiunile sale bancare, o cotă mare de siguranță dar și avantaje financiare ocrotindu-le „interesele mari depuse în mâinile și îngrijirile noastre”.

În pofida tuturor neajunsurilor de care s-a lovit banca în toți anii războiului și a revoluției bolșevice din Ungaria ce bântuise cu urgie și teritoriul românesc al Ardealului banca arădeană condusă de *Sava Raicu* va obține printr-o chibzuință politică financiar-bancară venituri importante iar *numărul depunătorilor a crescut* mărindu-se chiar și fondul de rezervă a acesteia.

În toată perioada, cât se afla la conducerea institutului de credit din Arad, *Sava Raicu* va urmări *două direcții importante ale activității bancare* prin care printr-o *politică ingenioasă* financiar-bancară, *precaută în esență*, va reuși să ridice modestul institut de credite, dintr-un oraș de provincie, în rândul celor mai puternice bănci ale timpului și, în al doilea rând, *printr-o preocupare permanentă și meticuloasă să formeze funcționari bine pregătiți*, „la nivelul culturai financiare

moderne de astăzi”, cum însuși menționa într-o adunare generală a acționarilor.

Banca „Victoria”, încă de la înființarea sa va avea menirea să îndeplinească un adevărat *rol de apostolat*, în întreg ținutul Aradului, aducând *importante servicii în viața economică națională prin sprijinirea economiei, a industriei, agriculturii și a comerțului și ajutând prin importante sume de bani destinate școlilor și bisericii interesele culturale ale neamului*, din care s-au ridicat „o pleiadă întregă de intelectuali”.

Tot la inițiativa lui Sava Raicu și prin implicarea directă a acestuia, *banca va înființa în comitat trei importante filiale* ce vor contribui și ele la dezvoltarea economică și socială în multe sate românești.

Toate aceste acțiuni, cu vădit *scop de emancipare economică națională*, vor atrage, în mod firesc, după sine și *recunoștința și încrederea acționarilor* care pe tot parcursul anilor vor rămâne fideli intereselor politicii financiar-bancare a institutului, contribuind, *prin depuneri și acțiuni*, la ridicarea mereu crescândă a *capitalului* acesteia chiar și în vremurile tulburi ale războiului care s-au abătut asupra întregii lumi bancare, nu numai românești.

În una din adunările generale ale acționarilor Băncii „Victoiria” vice-președintele acesteia *P.S.Roman R. Ciorogariu* elogiind personalitatea lui *Sava Raicu* îl prezintă ca pe omul care „*a stat în calea tuturor crizelor financiare și a ținut umăr tuturor greutăților*” fiind în primul rând cel care căuta mereu „să vadă și să știe tot ce se întâmplă în jurul său” și *să găsească soluții* imediate și eficiente pentru a face față acestor situații politice, sociale dar mai ales financiare din acele vremuri.

Din păcate, datorită *efortului intelectual și al epuizării fizice* o boală necruțătoare nu l-a mai lăsat să se bucure de roadele muncii sale în momentul în care banca sa își desfășura de acum activitatea „pe pământul dezrobot de sub jugul strein”.

Conștient de responsabilitatea funcției sale, într-un moment de mare răscruce pentru noua lume financiar-bancară românească, *Sava Raicu* îl va aduce la Arad, încă din primăvara anului 1919, pe *George Adam*, un priceput funcționar bancar, directorul filialei din Chișineu-Criș (Kisjenő) a Băncii „Victoria” pe care și l-a dorit să-i fie alături atunci când boala începuse să-l macine și pe care îl pregătea, pentru

orice eventualitate, să-i ia locul la conducerea institutului așa cum de altfel s-a și întâmplat la scurt timp.

Datorită importantelor sale merite în domeniul financiar-bancar, recunoscute atât pe plan național cât și în străinătate, *Sava Raicu* va face parte, alături de alți 23 de reprezentanți importanți ai comitatului, din *Marele Sfat Național*, constituit imediat după Unire care avea toate prerogativele de a reprezenta națiunea română, din fostul Imperiu, „oricând și pretutindeni față de toate națiunile lumii și să ia toate dispozițiunile pe care le va afla necesare în interesul națiunii”.

Sava Raicu va face parte din *rândurile reprezentanților de frunte ai mișcării naționale din ținutul Aradului* care pe tot parcursul încercărilor ani mai ales din ultima perioadă a statului dualist austro-ungar își va aduce, mai ales economic, dar și politic, *un important sprijin cauzei naționale românești*, în lupta sa pentru supraviețuire și în care, în anii de după Unire, se nutreau mari speranțe în redresarea vieții financiar-bancare a celor din Transilvania.

Din păcate, starea sănătății sale nu-i va permite să continue și să fie alături de ceilalți fruntași politici în lupta lor pentru desăvârșirea idealului național, aflat într-o nouă etapă, legată de consolidarea administrației românești pe străvechiul pământ al Ardealului.

Tot din păcate, datorită unui frământat context social-economic, în care se afla țara în perioada de după Unire, la care se va adăuga, mai târziu și unul politic, după cel de al doilea război mondial, numele și personalitatea sa, ca de altfel și al altui pârnevean, Iosif Moldovan, vor fi ținute, cu mici excepții, în uitare, chiar dacă o perioadă de timp o stradă din cartierul său natal, Pârneava, îi va purta numele.

Prea puțin s-a vorbit și s-a scris despre personalitatea de excepție a lui *Sava Raicu*, pusă numai în slujba comunității și a neamului.

Ne bucurăm acum că după o strădanie de câțiva ani, în domeniul cercetării unor documente uitate și prăfuite de vreme, am reușit, în parte, a pune cap la cap câteva dintre cele mai importante realizări pe care *Sava Raicu* le-a obținut și care i-au conturat personalitatea, atât în lumea financiar-bancară, în care a excelat, ca un profesionist de excepție dar și în viața social-politică a vremii unde se va dovedi a fi *un luptător de nădejde pentru idealurile încercatei nații românești aflată sub dominație străină*.

În paginile cărții de față, ca de altfel și în alte cărți ale autorului, se vor regăsi numeroase citate ce voit încearcă a recrea cititorului o lume și o atmosferă trecută, citate ce păstrează scrierea și ortografia din acea vreme.

Cartea s-a bucurat de sprijinul științific al *prof. univ. dr. Corneliu Pădurean*, fiu al cartierului Pârneava și în același timp și președinte al „Asociației pârnevenilor”, precum și al unui alt pârnevean, stabilit la Oradea, distinsul *prof. univ. dr. Mihai D. Drecin*, bun cunoscător al istoricului sistemului financiar-bancar, care, cu nostalgie după locurile și anii copilăriei, a așezat, cu un deosebit har al scrisului, câteva pagini de evocări, chiar în prefața cărții, cărora și pe această cale autorul le aduce mulțumirile și considerația sa.

Același cuvânt de mulțumire îl adresăm și *prof. Horia Truță*, directorul Galeriei de Artă „Turnul de Apă” din Arad, de altfel *urmaș direct al lui Sava Raicu*, nepot al surorii acestuia, Iuliana, care ne-a pus la dispoziție, și de data aceasta, un bogat material informațional precum și unul iconografic, un adevărat album de familie.

Gândul de recunoștință și grațitudine se îndreaptă spre prietenul nostru, domnul *prof. drd. Eugeniu Criste*, director la Direcția Națională a Arhivelor, Filiala Arad, spre colegul *prof. Florin Didilescu*, directorul Bibliotecii Județene „A. D. Xenopol” din Arad și spre conducerea Muzeului Județean Arad, pentru materialul informativ și documentar, de real folos, pus cu generozitate la dispoziția cercetării noastre.

Tot pe această cale mulțumesc colegelor noastre, de la Școala Generală „*Iosif Moldovan*” din Arad, doamnelor *Miorița Bolovan* și *prof. Angelica Pantin* pentru contribuția majoră adusă la tehnoredactarea lucrării și la scanarea materialului iconografic.

Recunoștința și mulțumirile mele se îndreaptă acum cu drag spre cei din familie, soției mele, mai ales, care pe parcursul mai multor ani, mi-au înțeles strădania și au avut înțelegerea de a mă lăsa să-mi dedic, o bună parte din timp și cărții de față.

Arad, la 12.09.2012

Autorul

CAPITOLUL I

CARTIERUL PÂRNEAVA ȘI LOCUITORII SĂI

I.1. Repere istorice privind formarea orașului Arad și a cartierului Pârneava

Cartierul Pârneava, numit și cunoscut multă vreme, în perioada *Imperiului Austriac*, dar mai ales în perioada sa dualistă, drept „*suburbiul românesc al Aradului*” este, potrivit datelor istorice, unul dintre cele mai vechi cartiere ale orașului, *unde nația românească a fost aici mereu majoritară*, încă de la ființarea sa, în preajma „*orașului militar*,” și mereu hotărâtă să-și apere, de-a lungul timpului, drepturile sale naționale, ori de câte ori a fost nevoie, atunci când *administrația austro-ungară* căuta, printr-o *absurdă politică de deznaționalizare*, a-i face pe românii de aici, *să-și uite limba, datinile și obiceiurile străbune*.

Evoluția cartierului, din punct de vedere istoric și social, *este strâns legată de cea a Aradului*, ca o consecință firească a așezării sale geografice, fiind cel mai apropiat cartier, lipit de oraș, de care se desparte printr-o singură stradă, *strada Andrei Șaguna*, de astăzi, Varyassy Lajos-utca, cum era cunoscută în vechea administrație, din timpul Imperiului Austro-Ungar.

Ca așezare, *cartierul este situat în partea vestică a orașului*, la nord de râul Mureș. Într-o mai veche monografie a Pârnevei, apărută în anul 1928, i se delimita poziția astfel: „Pârneava se află spre apus de la centrul orașului, de care este despărțită prin Calea Șaguna și se întinde până la câmpul de sub pădurea Ceala, Cimitirul de jos și Canalul Mureșului (Ierunga) denumiri folosite de pârneneni.” (Colarov, Moise, *Monogradia circumscripției Pârneava a orașului Arad. Viața și obiceiurile țăranilor români din circumscripția III*, Tipografia diecezană, Arad, 1928, p.6)

Autorul micii monografii, profesorul de istorie și etnografal Moise Colarov (1877-1957), locuitor al cartierului amintea și despre *aspectul cartierului*, prezentând și unele străzi mai importante, cu denumiri ce se mai păstrează și astăzi în mare parte: „Încât privește străzile, ele sunt bine formate, fiind cele mai drepte, lungi și largi în tot orașul. *Calea Șaguna* are o lungime de 2½ Km, iar *Strada Oituz* de 3 Km. Ca *stradă principală* se poate considera *Strada Dorobanților*, fost

Urban-utca la capătul căreia, pe câmp se află un sanatoriu pentru tuberculoși. Dar grădină publică, parc, teritoriu de joc pentru copii și piață, loc spațios pentru biserică sau pentru o altă clădire monumentală nu are, precum și puține străzi pardosite, fiind această circumscripție totdeauna cam neglijată.” (*Ibidem*, p.6)

Despre *istoricul cartierului*, monografia amintită ne dă foarte puține date, având mai mult un caracter sumar informativ, ea adresându-se mai mult localnicilor care în majoritate erau țărani ori meseriași. Acolo unde informațiile istorice sunt prezente autorul, istoric de profesie, își menționează și punctul său de vedere, prezintă și unele concluzii ce se desprind din cele relatate.

„Deși *cronicariul Rogerius* pomenește români din Arad, la 1241, totuși acesta nu dovedește că a existat și Pârneava. Pe la anul 1380 se amintește că a existat și strada Blanduziei (Kozep), situată lângă Pârneava. Între Arad și pădurea Ciala erau pe atunci comunele: Arochi, satul Benche (la anul 1411), Cemperlaca (de la 1135 până la 1405), dar despre Pârneava încă nu era vorba.

Deci *convingerea mea este următoarea*: fiindcă străzile ei sunt foarte regulate și nu strâmbe ca străzile cele mai vechi din Arad (Sarca) și fiindcă în toată Pârneava nu s-a găsit nici un monument istoric, deduc: *că țărani români de aici numai după pacea de la Carlovitz (1699) s-au așezat definitiv în Pârneava*, când s-au retras Turcii de pe acest teritoriu, după o stăpânire de 150 ani.” (*Ibidem*, p.4)

Concluziile și considerațiile, de ordin istoric, ale lui Moise Colarov, referitoare *la formarea cartierului Pârneava* sunt pertinente fiind confirmate de realitatea istorică, prin documentele ce atestă faptul că o puternică civilizație exista, *încă din perioada dacilor*, în preajma Pădurii Ceala pe care o întâlnim azi doar în partea sud-vestică a Pârnevei, dar care odinioară se întindea și acoperea, prin arboretul său o suprafață mare din Aradul de astăzi, „*Păduricea*” din centrul orașului, fiind socotită de mulți drept o reminiscență a acestuia.

Vestigiile arheologice scoase la iveală, din actualul său perimetru, atestă faptul că pe acest teritoriu au existat încă din *perioada dacilor*, din secolele III-II î.e.n., *așezări omenesti*, în care se confecționau obiecte de bronz și fier și cunoscându-se tehnica lucrării la roată a *ceramicii*.

De pe vremea *dacilor liberi*, din *perioada romanizării* din secolele II-III e.n., au fost descoperite cuptoare de ars oale și o mare

cantitate de fragmente de ceramică în care predomină *elemente ale culturii dacice dar și cele de factură romană*.

Tot aici, în urma săpăturilor arheologice, a mai fost scoasă la iveală o monedă din bronz din timpul împăratului roman Valens (364-375 e.n.), fapt ce a ușurat datarea așezării.

„Fără să știm cât de extinsă și cât de profundă a fost romanizarea în zona arădeană, între anii 106-271 e.n., indiciile și analogiile cu alte zone din țară ne permit să afirmăm că prin legăturile economice, atacurile împotriva provinciei, sau sistemul de colonizări în provincie, *dacii liberi din zona arădeană* au fost supuși unui puternic **proces de romanizare**, fiind o componentă a procesului de ansamblu desfășurat în spațiul românesc.

Așezări ale dacilor liberi, datate în perioada secolelor II-IV e.n., au fost atestate la Arad – Ceala, Arad – Bodrog, Arad – Fabrica Teba, Horia, Bodrogul Nou, Arad – Vladimirescu, Cicir, Zăbrani, Șeitin, etc.

Pe teritoriul municipiului Arad, la Ceala, nu departe de Mureș, este atestată o așezare a *dacilor liberi*. Aici au fost descoperite *cupatoare de ars oale și o mare cantitate de fragmente ceramice*, fie lucrate la roată, din pastă fină gri-cenușie, fie lucrate cu mâna dintr-o pastă grosolană. Nu lipsesc nici fragmente ceramice de culoare roșie, bine arse, lucrate cu roata, de evidentă factură romanică, chiar dacă numeric, acestea din urmă nu sunt într-o cantitate prea mare, totuși sunt prezente peste tot.

Ceramica fină, gri-cenușie, are ca ornamente motive lustruite sau benzile de linii în val incizate cu piaptănușul. Ceramica lucrată cu mâna dintr-o pastă impură, având ornamentația cu butoni în relief, alveole și șiruri de alveole sau creștături, amintesc îndeaproape *ceramica dacică din perioada Laténe*, care prezenta aceleași caracteristici.

Vas descoperit în așezarea daco-romană de la Arad-Ceala sec. IV-V e.n.

Nu ne putem gândi aici decât la continuitatea elementelor de cultură materială dacică tradițională, până în secolul al IV e.n. *Datarea aşezării de la Ceala* s-a făcut pe baza unei monede din bronz a împăratului Valens.

Că aşezarea de la Arad – Ceala aparține dacilor liberi din zona arădeană, ne-o dovedește ceramica din grupa celei lucrata cu mâna, ale cărei analogii sunt numeroase în lumea dacilor liberi din interiorul ori exteriorul arcului carpatic. (Daco-Romanii [în] *Aradul permanent în istoria patriei*, Arad, 1978, p.71)

Izvoarele scrise privind evoluția social-politică și economică consemnează că **în jurul pădurii Ceala și în interiorul acesteia au existat și s-au dezvoltat, de-a lungul anilor următori, mai multe aşezări și mai apoi puternice comunități al căror ocupație de bază era agricultura.**

Situația înfloritoare a acestora va face ca aici să se *ridice cetăți*, consemnate în diferite cronică, încă din anul 1325 – *Chala, 1330 – Chalya*, etc (vezi Suciuc, C., *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, p.146) iar între anii 1609-1612 sunt menționate două cetăți cu numele de Ceala: Ceala Mare și Ceala Mică (Nagy Csálya, Kis Csálya, Marki, S., p.141)

Construirea cetăților în acea perioadă era determinată de două aspecte ce vizau pe o parte, *un aspect strategic, militar*, în calea pericolului otoman, ce devenea tot mai amenințator, iar pe de altă parte ele prezentau *un interes economic pentru marii feudali*, care prin donațiile regale obținute *deveneau centrele unor domenii întinse*.

În secolele XIV-XV, **cetatea din pădurea Ceala** va deveni datorită poziției sale strategice, mult mai importantă decât cetatea Aradului, fiind întărită și *consolidată în timpul lui Iancu de Hunedoara*, care a văzut în cetate *o puternică stavilă în calea turcilor*.

„*Vechiul castru al Aradului, în secolul al IV-lea dispare*, iar o nouă cetate va fi construită doar de către turci. În secolele XIV-XV-lea castrul Aradului s-a remarcat doar prin basilica fortificată a prepoziturii și capitlului, *în schimb a căpătat o importanță tot mai mare cetatea Ceala*.

Poziția sa strategică era asigurată de ramificațiile Mureșului, necanalizate în vremea aceea. Cetatea avea două fortificații: una interioară și una exterioară. A fost întărită pe vremea lui Iancu de

Hunedoara. Documentar este menționată pentru prima dată în 1486, în posesia familiei Guthi-Országh.

De acum înainte cetatea Cealei se remarcă, ca și fortărețele de la Zărand și Felnac, pentru abuzurile feudalilor împotriva iobagilor.”(*Cetățile, op.cit.*, p.126)

Moise Colarov în a sa monografie prezintă sumar câteva date referitoare la cetățile din Ceala, arătând că nobilul Sebastian Országh ce făcea parte din dintr-o familie nobiliară, *Ioan Guthi Országh, fiind comite suprem la Zărand* în secolul al XV-lea, avea în interiorul cetății un palat, iar *Petru Petrovici* a fost în anul 1530 *primul proprietar al cetății*, afirmație verificată de noi.

„*Cetatea Turcească din Ciala* a avut o mare însemnătate pe timpul turcilor, zidită la marginea bălții Mura în adâncimea pădurei pe lângă care erau și cătune. Pe la anul 1486 se amintește cetatea internă și externă și că Sebastian Országh a avut aici un palat. Primul proprietar al cetății, care se pomenește de istorici, e *Petru Petrovici în anul 1530*. Proprietarii astfel foarte des s’au schimbat.” (*Op.cit.*, p.16)

În anul 1514, oștile țărănești conduse de Gheorghe Doja, înalte de cucerirea cetății Aradului, venind dinspre Nădlac, pe valea Mureșului vor cuceri mai întâi cetatea Ceala, unde printre altele au distrus o serie de acte și documente.

„Mai întâi au cucerit cetatea Ceala, trecând apoi la asaltarea orașului propriu-zis (n.n Aradul). Orașul s-a predat fără luptă, dar capitlul a opus o oarecare rezistență. Fiind înfometaji, în curând s-au predat și apărătorii de aici. Basilica însă nu a fost distrusă, în schimb răsculații au pus mâna pe pecetea capitlului și au distrus o serie de acte, cum au procedat de altfel și la *Ceala*, precum și la Zădăreni. Ecclesiasticiii capturați, au fost eliberați după ce au plătit 300 florini de aur.(*Aradul medieval [în] Arad-monografia orașului*, Arad, 1999, p.67)

După înfrângerea armatelor țărănești ale lui Gheorghe Doja, de către voievodul Transilvaniei *Ioan Zapolya*, aceasta în urma victoriei de la *Mohács* (1526) se va încorona ca *rege al Ungariei* și își va întinde stăpânirea și asupra cetăților arădene, *inclusiv a celor din Ceala*.

Începând din anul 1551, *armatele belerbegului Romeliei, Mohamed Sokollu*, întărite cu cele ale marelui vizir Mahmud, pornesc ofensiva împotriva trupelor imperiale. *Cetățile din Ceala* și cea a Aradului, ca de altfel întreg *teritoriul Banatului și Ardealului*, vor cădea vremelnice dar în repetate rânduri sub stăpânirea otomană ce va

continua până în urma păcii de la Karlowitz (1699) când austriecii se vor instala definitiv în cetățile arădene.

„Forțele lui Mahmud pornesc de la Tisa încă în 1551 și ajungând la Mureș cuceresc Cenadul, ocupând pe rând Nădlacul, Agrișul, Bodrogul, Zărandul și cele **două cetăți de la Ceala.**”(*Ibidem*, p.68)

Despre cetatea din interior, a căror urme s-au păstrat până nu demult, se știe că încă din 1550 a fost apărată de oștile imperiale având un rol strategic important în luptele împotriva turcilor.

Cu toate că însuși *cardinalul Martinuzzi*, unul dintre cei mai importanți *comandanți de oști în armata austriacă*, s-a ocupat de apărarea acesteia, cetatea va cădea în 21 decembrie 1551 în mâna otomanilor conduși de către „*Ahmed pașa, al doilea vizir,*” dar repede va fi recucerită de către imperiali tocmai datorită poziției sale strategice de care era atâta nevoie în luptele de apărare duse împotriva puternice invazii turcești.

Cetatea va fi recucerită de armatele lui „*Sokollu Mehmed-pașa*” belerbegul Romeliei, în 1552, în urma unor sângeroase lupte și a unui îndelungat asediu, *ce o va lăsa într-o mare ruină.* Va fi însă refăcută și consolidată cât de curând *în anul 1554*, o dată cu cucerirea cetății Ineului, turcii lăsându-și în *cetatea Ceala* și o mică garnizoană „*un dizdar cu cincizeci de ostași.*”

În octombrie 1595 cetatea va ajunge în mâna armatelor lui *Mihai Viteazul*, care își va instala aici o mică garnizoană.

Cetatea va cădea din nou în mâna turcilor în prima jumătate a secolului al XVII-lea, împreună cu alte cetăți importante din zona Aradului.

Evlia Celebi, un vestit călător turc, ce va consemna și va furniza, în urma călătoriilor sale prin țările ocupate de otomani, date foarte importante din punct de vedere istoric ce surprind aspecte de *ordin militar, administrativ, economic și comercial*, va ajunge *între anii 1661-1662 și în părțile Aradului* unde vizitează printre alte cetăți și singura cetate din Arad, „**Palanca Arad,**” cum va numi **Cetatea din Ceala**, *fînd impresionat de dezvoltarea sa economică și comercială, mai ales de târgurile „ce nu se pot descrie.”*

„*Palanca Arad.*”

A fost cucerită pe vremea lui Suleiman han, în anul 958 (n.n 9 ian. – 21 dec. 1551) de către Ahmed pașa, al doilea vizir. Deoarece o

ocupase apoi dușmanul, Sokollu Mehmed pașa a cucerit-o din nou. Cu timpul, s-a ruinat, iar mai târziu Köprülü Mehmed pașa, cucerind cetatea Ineu, a refăcut această cetate și a așezat în ea *un dizdar cu cinzeci de ostași*, precum și muniții. El a mai clădit apoi o geamie, un han mare, un ospiciu, o locuință pentru indendentul de vacufuri, *școală*, tekke, *o clădire de utilitate publică și o casă de oaspeți, la care toți călătorii, săraci sau bogați, sânt ospătați gratuit, zi și noapte, cu mâncăruri alese. Are o baie mică și o piață destul de mare, dar îngustă.*

Cetatea se află în apropierea *cetății Göl* (n.n Göl Kalesi – „Cetatea lacului,” neidentificată. Se presupune că se afla pe o insulă a Mureșului) de lângă râul Mureș și este construită din ziduri cu umplutură de pământ, având o circumferință *de patru sute de pași*. Are două părți tari de lemn; una este poarta Ineului, înspre nord. *În afara ei se găsesc două sute de case creștine*. Alta e poarta Timișoarei; lângă ea se află *o mică palancă pătrată, care slujește drept fortăreață interioară*. Aceasta are o singură poartă, dar solidă. La intrarea în această cetate interioară se percepe o taxă. Are și un mic pod cu chișc.

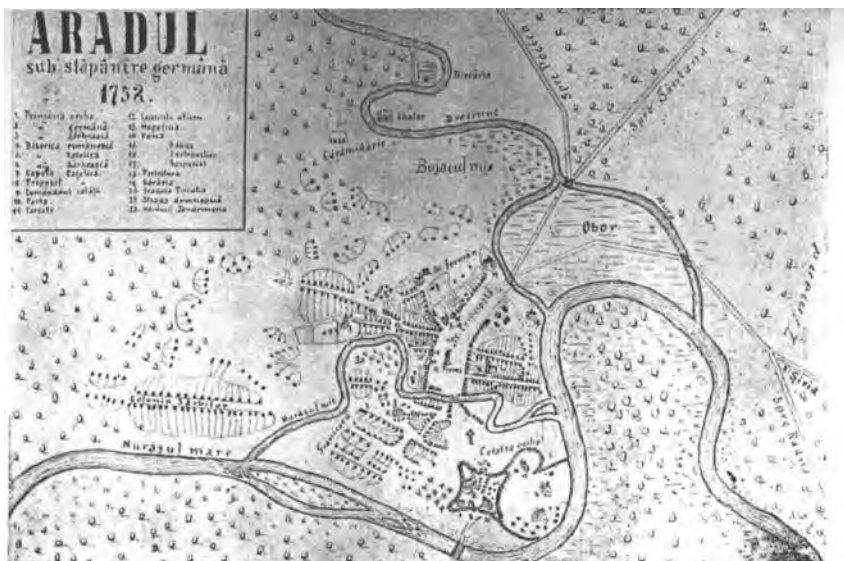
În partea dinspre Timișoara a acestui pod se află două sute de case de creștini, cu acoperișuri de stuf sau scânduri; pe malul râului Mureș se găsesc dughene în colibe sărăcăcioase, acoperite de stuf sau cu scândură; o dată pe an, la aceste dughene se adună 70 000-80 000 de raiale și beraiale ghiauri și țin un asemenea târg încât nu se poate descrie. Timp de zece zile și zece nopți, mütevelli guvernează peste această mulțime. Cu toate că se afla în eialetul Timișoarei, târgul are administrație proprie și cade sub jurisdicția naibului cadiului de la Timișoara.(Celebi, Elvia, [în] *Călători străini despre Țările Române*, vol.IV, p.504)

Viața înfloritoare din cetatea Ceala se va curma spre sfârșitul secolului al XVII-lea, când armatele austriece, alături de *o numeroasă coalțiție militară antiotomană a țărilor creștine*, pornesc un nimicitor război împotriva semilunei pentru recucerirea cetăților și a teritoriilor stăpânite de turci și în Ardeal.

În urma victoriilor creștinătății asupra oștirilor păgâne, prin pacea de la Karlowitz (1699), *întregul comitat al Aradului*, aflat la nord de Mureș, *va trece în stăpânirea austrieilor*, care refac și *consolidează fosta cetate turcească a Aradului*, ce o consideră un viitor punct strategic, cetatea devenind astfel *centrul de apărare pentru zonă* în fața armatelor otomane aflate la Sud de Mureș.

Din acel moment *cetatea din Ceala* nu va mai prezenta, pentru austrieci, nici un interes militar, fiind abandonată la scurt timp, lăsând-o să se ruineze, iar locuitorii săi și cei din așezările apropiate, cu timpul, își vor părăsi încet-încet agoniseala trăgându-se și stabilindu-se înspre cetatea Aradului, refăcută și consolidată pe timpul împărătesei Maria Tereza, și în jurul căreia începea să se înfiripeze un oraș civil în plină dezvoltare economică și comercială, cu toate piedicile puse de militarii din cetate.

Harta Aradului în timpul stăpânirii austriece (1752)

Cu siguranță că mulți dintre locuitorii și agricultorii din Ceala își vor așeza case și gospodării și pe teritoriul de astăzi al **cartierului Pârnea**, mai apropiat de cetatea Aradului, fiind însă legați mult timp, generații întregi, de locurile pe care le-au părăsit și abandonat străbunii lor, cei care au locuit odinioară în zona pădurii Ceala.

Din acest moment și în strânsă legătură cu formarea orașului Arad și a evoluției sale în timp, se poate vorbi și despre ființarea unei puternice comunități agrare din imediata vecinătate a acestuia, care vin să umple și să completeze spațiile rămase nelocuite din preajma Cetății Aradului ce câștiga o tot mai mare amploare și putere economică ce sporea de la an la an.

Aradul, oraș situat pe valea râului Mureș, de care s-a legat prin istoria sa, este o străveche vatră de cultură și civilizație românească, iar descoperirile arheologice trecute sau recente, *confirmă faptul că orașul Arad și ținutul său păstrează urmele unei vechi civilizații geto-dacice.*

Cetatea Ziridava, din apropierea orașului, era pomenită încă din antichitate de istoricul grec Claudius Ptolemeus (83-161 d.Hr), iar alte vestigii arheologice consemnează, faptul că orașul și actualul teritoriu al județului Arad a fost locuit și stăpânit, după cucerirea Daciei de către romani (105 e.n), și *de dacii liberi*, care au fost supuși unui lung proces de romanizare, căruia legionarii romani îi asigurau vigoare și strălucire prin forța armelor și prin civilizația înfloritoare pe care o creaseră de-a lungul vremii.

Mai târziu, în secolele V-VI, *invaziile popoarelor migratoare*: goții, hunii, gepizii, avarii, slavii, au trecut și prin acest teritoriu, val după val, iar cei care s-au stabilit aici *au fost asimilați de populația românească*, formată deja ca rezultat al *sintezei dintre dacii autohtoni și românii biruitori.*

Zona și teritoriul Aradului a fost astfel prezent în cadrul procesului de etnogeneză a poporului român și al formării limbii române, iar descoperirile arheologice, pentru acea perioadă, sunt o mărturie elocventă a *continuității populației românești la nord de Mureș și la vest de Munții Apuseni.*

Legat de cuceririle teritoriului dintre Tisa și Carpații Apuseni și apoi de penetrația maghiară în Transilvania propriu-zisă, majoritatea cercetătorilor afirmă faptul că maghiarii au ocupat așezări fortificate ale autohtonilor ca *Biharia, Morisena, Arad-Vladimirescu, Bălgrad(Alba-Iulia)* etc, în jurul cărora își vor implanta la începutul secolului al XI-lea noile structuri, *cetăți regale*, biserici, în acest context apare și prima mențiune a cetății **Orod**, plasată ipotetic între anii 1080-1090.

În 1131 regele Bela al II-lea editează o donație către biserica *Sfântului Martin din Orod*. Se presupune că Aradul dispunea astfel de o catedrală catolică, iar în 1156 între semnatarii unui act figurează și **prepozitul Primogenius din Orod**. Aradul, deci, la acea dată era **centru de prepozitură** și prepozitul deținea deja o funcție înaltă, fiind membru al cancelariei ungare.

„Considerăm însă că actul cel mai valoros în privința Aradului este donația regelui Bela al III-lea către capitlul Aradului, din 1177, donație reînviată de regele Emeric în 1202. Donația este un act extrem de

valoros în fond un cartulariu și o hotărnicie, în care sunt înșirate toate localitățile atribuite capitlului.”(Arad-monografia orașului de la începuturi până în 1989, pag.61)

Ca instituție ecleziastică, *capitulul a fost un loc de adevăritare, unde în cursul secolelor XIII-XV au fost editate în limba latină o serie de acte ce vizau: transcrieri de donații, acte de înzălogire, testamente, vânzări cumpărări, etc.* În perioada dintre 1229-1552, până la ocuparea Aradului de către turci, capitlul din Arad a emis în total 632 de acte în limba latină.

Unele documente ne dau referiri valoroase la așezările din *Castrul Aradului* arătând că pe raza actuală a orașului patru sate, Segh, Myloua, Chemperlaka, Abad ce aparțineau capitlului, iar Aradul la sfârșitul secolului al XII-lea era atât centru militar, cât și ecleziastic.

„Analizând pe larg documentele referitoare la Aradul din sec.XII-XVI, aflăm că pe raza întinsă a municipiului Arad existau o serie de așezări, ceea ce confirmă că *orașul de astăzi s-a contopit din diverse așezări, de diferite dimensiuni, numele multora rămânând în uz și astăzi.* Acestea sunt următoarele (n.n. sunt nominalizate 28 de localități dintre care menționăm și câteva legate de cartierul Pârneava)

Așezarea	Prima atestare	Ultimul document	Localizare
Abad	1177	1405	Spre Bujac
Chemperlaka	1177	1405	Spre Pârneava
Estenerd	1147	1496	Pe malul nordic al Mureșului
Miloua	1177	1405	Spre Pârneava
Ceala	1301	1999	La Ceala
Szenthmaria	1463	1579	Spre Ceala
Pusta Valka	1513	1579	Spre Ceala
Papokfejeregyhaza (Biserica Albă a popilor)	1552	1668	În cartierul Drăgășani

„(Ibidem, p.p.63-64)

În secolul al XIV-lea Aradul și-a deplasat centul său medieval în cartierul Drăgășani, explicație ce trebuie s-o găsim în schimbările geografice-climaterice din acel secol: răcirea climei, ploi torențiale,

inundații frecvente, schimbarea albiilor Mureșului și sporului natural al populației.

Din secolele XIII-XV lea, Aradul este atestat într-o serie de documente de diferite feluri, iar din *secolul al XV-lea, ca oraș*, sub denumirea de *civitas* sau *oppidum* fiind acum cunoscute și diverse *conscriptii*, din care se pot deduce densitatea populației, respectiv numărul de familii supuse. Aceste conscripții, ce erau întocmite pentru impozitul regal, arătau pe de o parte numărul proprietarilor nobili, iar pe de altă parte cel al porților iobăgești. O poartă iobăgească era constituită în general ca fiind locuită de cel puțin 4 familii (potrivit conscripției porților iobăgești din anii 1552-1554).

„*Nobilul Horvath Ferenc* dispunea astfel, potrivit unei statistici de: Kontraseg (Șega) unde avea 2 porți și 8 familii iobăgești, iar în *Papokfejèrgyháza (spre Pârneava)* 19 porți iobăgești și 76 de familii de iobagi.

După instaurarea dominației otomane în Arad, sultanul a ordonat înregistrarea populației în conscripții numite de turci *defteri*, care ne dau cât se poate de precis numărul populației și starea ei economică precum darea lor către Poartă.

Așezarea Popokfejèrgzháza (spre Pârneava) dispunea în 1567 de 38 de familii iar în anul 1579 de 32 de familii. Din datele statistice referitoare la *perioada ocupației otomane* reiese că pe *teritoriul Aradului nu a fost vorba de o depopulare și de nici o sărăcie generală*. (*Ibidem*, p.66)

Stăpânirea otomană nu a durat prea mult, iar după ce oștile lui *Mihai Viteazul* au obținut celebra victorie de la *Călugăreni* (1595) și în zona Aradului încep luptele pentru izgonirea turcilor de pe aceste teritorii.

În 1599, după victoria de la Selimbăr, *întreaga zonă arădeană a intrat sub autoritatea lui Mihai Viteazul* care și-a instalat garnizoane proprii în Ineu-Arad-Șiria-Lipova numind și oameni de încredere la conducerea lor cum a fost *Ion de Săliște* sau *Gheorghe Borbely*. După moartea lui Mihai Viteazul, Aradul ajunge temporar sub *dominația generalului Basta*, după ce *Ion de Săliște* a fost ucis în apărarea cetății Șiriei.

După ce *Gabril Bethlen* ocupă tronul Transilvaniei multe dintre cetățile comitatului, printre care și Aradul, intră din nou sub *stăpânire otomană*. Din această perioadă există despre Arad unele comentarii ale

vestitului călător *turc Evlia Celebi*, pe la 1661-1662, care menționează *situația prosperă a locuitorilor și despre însemnătatea târgurilor din Arad, dar mai ales din cetatea Ceala.*

În 1686 este cucerită Buda și trupele imperiale în curând sosite sub zidurile Aradului, sub conducerea generalului *Mercy*, încep asediul sistematic al orașului, apărat de circa 15000 de spahii și 500 de lăncieri.

Întreg comitatul aflat spre nord de Mureș va fi ocupat de austrieci și *Pacea de la Karlowitz din 1699* rezolvă și soarta Aradului. *Părțile aflate spre nord de Mureș ajung sub dominația habsburgică.* Timp de 20 de ani, *Mureșul va forma hotarul dintre cele două imperii.*

După pacea de la Karlowitz, *linia Mureșului* capătă o mare importanță strategică, deoarece *cetatea Aradului va deveni centru de apărare în această zonă, încă din 1689*, iar prințul *Eugen de Savoia* întocmește un plan pentru rezidirea ei, lucrările de reconstrucție fiind conduse de *George Haruckern.*

„Cetatea patrulateră, cu bastioane și turnuri, amplasată în cartierul Drăgășani, către fabrica de zahăr veche a fost ferită, de o parte de Mureș, pe de

alta de hotarele acestuia. Această cetate va fi dăruită în timpul *Mariei Tereza*, când va fi construită actuala cetate a Aradului, după sistemul *Vanbau (1763-1783).*”

(*Ibidem*,p.78)

Începând

chiar din 1699 se stabilesc pe valea Mureșului *primele unități de grăniceri sârbi*, refugiați din teritoriile lor ocupate de otomani, având centrul tocmai la Arad. *Nobilimea maghiară*, puțină la număr, primește cu ostilitate așezarea populației grănicerești. În urma tratatelor purtate la Arad, în mai 1702, *Consiliul de Război* hotărăște cum să fie distribuiți grănicerii. Mulți dintre aceștia vor *ajunge să locuiască împreună cu iobagii*, în anumite zone, cum a fost mai ales pe actualul

Marea migrație sârbească
din timpul cneazului Lazăr

teritoriu al Pârnevei, unde și-au format o comunitate puternică, ridicându-și mai târziu și o biserică.

„În primele decenii ale *secolului al XVIII-lea*, Aradul era *centru militar* sub autoritatea comandamentului suprem austriac. *Orașul era mic* concentrându-se în jurul cetății, lângă care treptat-treptat se va forma un nou **cartier agricol**, cuprinzând *Pârneava, Micalaca, Gaiu, sate țărănești care nu făceau parte din Arad.*” (*Ibidem*, p.80)

În cartea „*Populația comitatului Arad în secolul al XIX-lea*,” lucrare de referință pentru demografia românească și nu numai, *prof.univ.dr. Corneliu Pădurean, de la Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad*, membru în „*Comisia internațională de demografie*” cu sediul în Paris, surprinde într-un subcapitol aparte, subintitulat „*Nașterea orașului civil*,” evoluția în timp a orașului și mutațiile survenite în structura demografică și socială, de la transformarea sa, rând pe rând, dintr-un oraș mic militar, subordonat cetății, „*orașul sârbesc*” într-o „*urbe*” civilă cu administrație proprie, în care nu mai guvernau normele și legile militare impuse de Consiliul de război, *cum se întâmpla până în 1702.*

„Până în secolul XIX, Aradul prin cetatea sa a avut mai ales *roluri militare*, fiind în același timp, încă de la începutul veacului XIII și *centru comitatens*, după cum s-a văzut.

Autoritățile habsburgice instaurate aici după pacea de la *Karlovitz*, păstrează și ele pe mai departe importanța militară a așezării prin stabilirea la Arad a reședinței confiniului mureșan grăniceresc. Fiind centru militar, orașul a fost așezat sub autoritatea comandamentului suprem austriac. Treptat, în jurul cetății se naște alături de «*orașul militar*», populat mai ales de sârbi, și un oraș civil denumit «*civitas germanica*», locuit de germani, români și maghiari.

Se naște astfel, odată cu instaurarea stăpânirii habsburgice, *orașul civil*. Actul prin care se permite instituirea în oraș a unei administrații civile datează din data de 6 octombrie 1702.” (Pădurean, Corneliu, *Populația comitatului Arad în secolul al XIX-lea*, Ed. Univ. „Aurel Vlaicu”, Arad, 2003, p.71)

Din acest moment încep să apară *primele structuri ale administrației civile*, prin permisiunea dată locuitorilor de a-și *alege primarul*, din rândurile lor, notarul, judecătorul, demnitarii trebuincioși

conducerii orașului, constituindu-se chiar și un serviciu civil de pază ce avea însă și alte atribuții.

Se dă orașului civil dreptul la ridicarea unui *sediu pentru administrație*, a unei *primării*, ce își va avea *sigil propriu*, iar locuitorii, acum, prin primărie, sunt lăsați să-și organizeze *târguri*, să-și construiască *mici fabrici și manufacturi* necesare cerințelor populației, toate contribuind la „*începutul unei evoluții economice*,” ce va aduce prosperitate cetățenilor săi și în același timp a orașului ce în scurt timp va deveni „*oraș privilegiat comercial*,” începând din anul 1740.

„Prin «*Freiheits Punkten*» (Punctele libertății) se alegeau primii demnitari ai orașului, formați dintr-un *primar, un jude, doi consilieri și un notar*. Orașul a primit și dreptul de a avea *sigiliul propriu*, de a se ridica o clădire pentru *Primărie* și de a avea o casă de oaspeți. S-a constituit în timp și serviciul de pază al orașului, acesta dobândind și dreptul de a produce cărămizi, țiglă, var, *fapt ce va impulsiona activitatea de construcții din oraș*, dar și acela de a ține 2 târguri pe an și piață săptămânală. Tot acum se înființează o fabrică de bere, o moară de apă pe Mureș, care împreună cu târgurile sunt mărturii ale începutului unei evoluții economice ascendente.

În anul 1740 Aradul devine «*oraș privilegiat cameral*», după ce teritoriul comitatului este transformat în domeniu erarial.” (*Ibidem*, p.72)

Pe lângă *noul oraș civil*, concentrat în jurul cetății, *se vor constitui și mici comunități agricole*, așezate pe teritoriul de azi a *cartierului Pârneva, Micalaca sau Gai*, unde populația era în majoritate românească și sârbească, de religie ortodoxă, iar ocupația de bază era cultivarea pământului. Cu timpul o parte din locuitorii acestor mici cartiere rurale se vor stabili în oraș, schimbându-și ocupația, dar vor locui pe un teritoriu separat de cel al etnicilor

Vechea primărie a orașului

germani, *apropiați fiind însă de sârbi* de care îi va lega religia, având chiar, într-o perioadă, *o biserică comună*, în centrul orașului.

„Orașul era mic, concentrându-se în jurul cetății, lângă care treptat-treptat se va forma un nou cartier agricol, *cuprinzând Pârneava, Micalaca și Gaiul*, sate țărănești, care nu făceau parte din oraș. Aradul Nou a fost nepopulat până în 1724, când vor fi așezate aici primele 40 *de familie germane*, aduse din *Franconia*.

Populația orașului propriu-zisă era compusă din *grăniceri și civili* (țărani și meșteșugari), de naționalitate *sârbească și românească*. Micalaca era o așezare românească de rit ortodox, Gaiul era locuit de români și sârbi, în centrul cu o mănăstire de rit ortodox (1760 – 1762) (n.n mănăstirea refăcută existentă și în prezent).

Din această perioadă dispunem de *două conșcripții*, potrivit cărora *populația orașului* și așezările componente (cartierul Drăgășani, Pârneava, etc) se prezintă în felul următor, la 1715: 102 familii iobagi, 10 familii jeliri, în total 112 familii. După ocupație, ei se împart în 34 meșteșugari, 12 negustori, restul fiind țărani. Meseriile erau următoarele: rotari, morari, armurieri, cizmari, jocari, olari, măcelari, brutari, dulgheri, lăcătuși, zidari, fierari, tâmplari și tăbăcari.”(*Arad-monografia orașului de la începuturi până în 1989*, p.p. 80-81)

La un moment dat, *datorită puternicei și înfloritoare dezvoltări a orașului civil*, ce își lărgeste teritoriul și atribuțiile, *în oraș existau două administrații*, total diferite, *cea militară* ce își avea propria-i primărie guvernându-se după legile și normele militare și *administrația civilă*, funcționând cu precădere în așa numitul „oraș german,” pe teritoriul unde își aveau așezările familiile coloniștilor germani aduși de austrieci din Franconia. În orașul civil potrivit unei hărți din acele timpuri, exista și o parte a teritoriului locuită numai de români. Unificarea celor două administrații se va face pe vremea *împărătesei Maria Tereza*, după desființarea regimului grăniceresc, când multe dintre familiile grănicerilor sârbi vor rămâne în orașul, devenit din anul 1746 *numai oraș civil*.

„Pe teritoriul orașului s-au menținut până în anul 1747 două administrații: *una militară*, care își avea propria primărie și administrare, potrivit normelor *Consiliului de război*, sub jurisdicția ei intrând «*orașul sârbesc*» precum și o *administrație civilă* care era reprezentată de o altă primărie care funcționa în «*orașul german*».

Potrivit unei hărți din 1752 exista în orașul Arad și o parte locuită de români, «*Wallachay*».

Cetatea austriacă a Aradului la începutul secolului XIX

După desființarea confiniului militar, administrația militară a încetat, cele două părți a orașului fiind unite. Actul din *21 ianuarie 1747 emis de Maria Tereza*, oficializa *convenția de unire* a celor două părți semnată la 7 noiembrie 1746 de către cetățenii civili ai celor două părți.

Potrivit actului din ianuarie 1747, *226 de familii din orașul militar*, de acum desființat, primesc *drept de cetățenie*. Aceștia se alătură celor 482 de familii existente în orașul civil. Orașul, de acum în întregime aflat sub administrație civilă, se va

Festivitatea de slobozire a orașului liber regesc (21 august 1834)

dezvolta în continuare, necesitățile mereu sporite ale așezării pe cale de urbanizare, impunând Consiliului orașului să hotărască în data de 22 martie 1769 mărirea Casei Orașului și a spațiului Primăriei. (Pădurean, Corneliu, *op.cit.*, p.72)

Aradul va deveni în curând, *un oraș al meșteșugarilor și al comercianților*, ce vor avea de jucat un rol benefic în dezvoltarea economică a acestuia, ducând la prosperitatea locuitorilor săi. Cu toate acestea legile feudale menținute încă asupra orașului constituiau un obstacol serios în calea dezvoltării și de aceea locuitorii orașului, în repetate rânduri cer, *Curții Imperiale de la Viena*, desființarea lor și *ridicarea orașului la rangul de oraș liber regesc*, fapt ce se va realiza cu mari eforturi financiare din partea locuitorilor orașului, abia mult mai târziu, în 1832.

„Așezarea de la începutul secolului XVIII a meșteșugarilor și comercianților s-a dovedit benefică pentru evoluția economică a orașului. [...] Cu toate acestea, dezvoltarea economică era frânată de menținerea jurisdicției feudale. Încă în anul 1725, i s-a promis Aradului *ridicarea la rangul de oraș liber regesc*. După desființarea regimentelor grănicerești, locuitorii orașului își reînnoiesc cererile adresate *împărătesei Maria Tereza* solicitând pentru orașul lor statutul de «*civitas*». [...]

Desele deputațiuni ale orașului în capitala imperiului, promisiunile repetate ale *Curții Vieneze* și nu în ultimul rând suma deloc neglijabilă de 336 092 de florini au grăbit în cele din urmă hotărârea Vienei. La 12 aprilie 1824, a fost semnată de împărat diploma prin care Aradul primea statutul de «*oraș liber regesc*». La data de 21 august 1834 cu prilejul «*Sărbătorilor Aradului*» a avut loc festivitatea oficială de atribuire a acestei calități. Conform diplomei, orașul avea dreptul la un consiliu intern format din primar, jude și opt consilieri și un consiliu extern compus din 60 de membri.”(*Ibidem*, p.73)

Așezarea orașului civil, pe lângă cetate, aducea Aradului atât avantaje cât și mari dezavantaje ce vor împiedeca, o bună perioadă, dezvoltarea rapidă și puternică așa cum vor sta lucrurile cu alte orașe așezate în preajma unor cetăți, ca bunăoară Timișoara.

Totuși, unul din *importantele avantaje* oferite orașului, de către militarii din cetate, era cel al *siguranței*, atât pentru locuitori cât și pentru dezvoltarea în voie a economiei și comerțului, fapt *ce va atrage între zidurile sale diferite etnii*, care căutau tocmai acest lucru.

Fugite din calea turcilor, în oraș se vor stabili, încă din prima parte a secolului al XVIII, *familii de macedoromâni*, proveniți din *Macedonia grecească*, dincoace de Mureș, în prelungirea orașului german, formând, pe actualul centru al Aradului, din jurul teatrului, un nou cartier înfloritor, cu oameni înstăriți, meseriași dar mai ales *comercianți*.

Noul cartier al Aradului va purta numele *slav Tikowetz* și va cuprinde, actualele străzi: Gh. Lazăr, N.Bălcescu, Unirii, Aviator Georgescu și altele situate spre partea dinspre cetate a orașului, pe malul drept al Mureșului. Macedonenii își vor construi în noul cartier și o *biserică*, pe locul de azi al *Colegiului Național „Moisă Nicoară,”* biserică ce va juca un rol important pentru *comunitatea ortodoxă a orașului*, devenind chiar *catedrală, prima catedrală ortodoxă a Aradului*.

Comunitatea macedoneană, *ce vorbea dialectul aromân*, va avea o importanță majoră în *viața religioasă a comunității de rit ortodox* din Arad și în același timp, va contribui mult la *înflorirea legăturilor comerciale și economice ale orașului* cu alte orașe din Imperiul Habsburgic.

„Al cincilea cartier al Aradului s-a numit *Tikowetz*. În actele administrative redactate în limba sloveno-sârbă a timpului (limba oficială a „*iliricilor*”, ortodocsi-sârbi și români) numele său era *Cikovet*, uneori *Cinkovet*.

A fost cel mai mic cartier al Aradului, un «*microcartier*», un fel de apendice al orașului german. Inițial a avut doar două străzi: *Lamnufell-gasse*, adică strada Blănarilor de piei de miel sau strada *Cojocarilor*, azi strada Unirii (în secolul XIX, administrația maghiară i-a spus prescurtat *Barany-utza*, strada Mielului). A doua stradă s-a numit *Bischoff-gasse*, strada Episcopului, azi Bălcescu. Probabil după anul 1750 a apărut strada *Tiukulului* (de fapt o stradă îngustă și întortochiată care azi poartă numele de Aviator Georgescu) și *Riemer-gasse*, strada *Curelarilor*, *Gheorghe Lazăr* de azi (nu este vorba de curele vestimentare ci de curele pentru mori). Cea mai importantă stradă a fost cea a *Episcopului*. Era locuită în exclusivitate de negustori (*quaestores*), comercianți (*mercatores*) și meșteșugari macedoromâni (toți proveniți din *Macedonia grecească*). Erau oameni înstăriți, unii chiar foarte bogați, aveau bani și nu întâmplător impozitele lor erau mari. *Erau foarte legați de biserică și foarte credincioși*. Biserica ortodoxă a avut

rolul unui «cheag» care i-a ținut strâns uniți și i-a făcut să-și păstreze identitatea mult timp. În consecință nu e de mirare că prima grijă încă de la instalarea lor în Tikowetz, a fost să-și construiască o biserică. Au ridicat-o la capătul străzii lor, pe locul unde se află azi Colegiul «Moise Nicoară», probabil imediat după 1700. În 1706, *Isaia Diacovici, primul episcop sârb al Aradului, o află aici și o ridică la rangul de catedrală*. Hramul ei a fost cel pe care îl poartă și azi Catedrala Aradului (cea veche): «*Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul*» [...]

Biserica „Sfântul Ioan Botezătorul”, construită în locul primei biserici a macedoromânilor, între anii 1791-1814

Astfel s-a născut la Arad o *episcopie sârbească*, dar care, conform aceluiași «*privilegiu iliric*», aveau jurisdicție asupra tuturor ortodocșilor, sârbi, români, macedoromâni, greci care se aflau în perimetrul său. De asemenea biserica «*St. Ioan Botezătorul*» a devenit *locașul de cult al tuturor românilor din Arad*, dar și al unor sârbi, stabiliți și ei în Tikaowetz, pe celelalte străzi ale sale.” (Medeleanu, Horea, *Aradul între mit și adevăr istoric* (XVII) [în] *Flacăra roșie*, Anul II, Arad, 10-16 februarie 2008, p.6)

Pe lângă avantajele conferite orașului de prezența în cetate a unei puternice garnizoane austriece, *autoritățile militare* de aici vor constitui în același timp și *un factor de frânare în calea dezvoltării sale urbanistice și economice*, în același timp, datorită *interzicerii ridicării de clădiri în interiorul cetății civile*, sau prin spectrul amenințării în permanență, pe o perioadă de aproape un secol, a *strămutării orașului civil într-o altă parte*, pe baza unor considerente strategico-militare.

Autoritățile militare erau de părerea, pe bună dreptate, că *prezența orașului civil*, în apropierea imediată a cetății, împiedeca, în caz de asediu, prin clădirile sale, desfășurarea operațiunilor militare, clădirile oferind adevărate poziții strategice pentru ei ce amenințau cetatea, fapt adevărat în timpul asediului cetății, *din timpul revoluției din 1848*, când revoluționarii maghiari au reușit să reziste celor 296 de

guri de tun , pe care le avea garnizoana, tocmai datorită clădirilor din apropiere, ce le conferea adăpost și îi proteja de focul nimicitor al ghiulelelor slobozite din cetate.

Și din această cauză luptele purtate în Arad, în timpul revoluției, s-au întins pe o perioadă lungă de timp, din 6 octombrie 1848 și până în luna iulie a anului următor, fiind soldate cu mari pagube pentru oraș.

În timpul asediului și al bombardării orașului civil, ce oferea adăpost revoluționarilor, tunurile cetății au distrus numeroase construcții, mai ales din cartierul Tikowetz, aflat în apropierea acestuia, *printre care și catedrala ortodoxă și „școala sârbească”* la care învățau toți *copiii din familii de rit ortodox din oraș*, clădiri situate pe locul de azi al Colegiului Național „Moise Nicoară.”

În urma revoluției, *în a doua jumătate a secolului al XIX*, când se va definitiva și organizarea administrativă a orașului, Aradul va cunoaște în primul rând, *datorită industrializării sale*, un ascendent și înfloritor ritm de dezvoltare urbanistică, prin ridicarea pe actualul centru, distrus atunci parțial de tunurile austrieșilor din cetate, a unor construcții având *modelul arhitectural al Vienei*, al unui nou centru urban, supranumit și astăzi „*mica Vienă*,” datorită asemănării sale arhitecturale, cu cel al clădirilor din fosta capitala imperială.

În scurt timp, din punct de vedere istoric, *la sfârșitul secolului al XIX-lea*, Aradul va deveni *dintr-un oraș în care pe la începuturile secolului, rațele sălbatice se plimbau în voie prin bălțile din centrul său*, putând fi vâdate în voie, chiar din „*poarta casei*,” să devină la sfârșitul aceluiași secol „*unul din centrele cele mai importante din statul ungar, din zona central-est europeană și din vestul României*,” oraș cunoscut printr-o *puternică și performantă industrie*, renumită în întreg Imperiul Austro-Ungar.

„Prezența cetății în apropierea orașului a reprezentat *celălalt factor* care a frânat dezvoltarea Aradului. După războiul de șapte ani (1756-1763), între anii 1763-1783 pe malul stâng al Mureșului a fost *construită noua cetate a Aradului*.

În timpul constituirii cetății, *între conducerea orașului și autorităților militare au existat permanente fricțiuni*. Militarii apreciau că *prezența așezării civile în apropierea cetății însemna o piedică în desfășurarea, în caz de nevoie, a forțelor militare*. Autoritățile militare afirmău că prezența clădirilor în apropierea cetății ar împiedica

desfășurarea, în timpul luptelor, a celor 296 de guri de tun. De aceea a fost interzisă multă vreme construirea de clădiri în interiorul orașului. În ciuda acestei interdicții au fost ridicate noi construcții cu toate că uneori clădirile ridicate ilegal au trebuit să fie dărâmate.

Aradul la începutul secolului al XIX-lea – pictură naivă din epocă

Alături de această interdicție, asupra orașului a planat vreme îndelungată *spectrul strămutării sale*. Consiliul de război a solicitat în mai multe rânduri *strămutarea orașului la Zimand sau Șiria*. Marile inundații din anul 1771 abătute asupra orașului, au readus în discuție ideea dădătoare de emoții pentru locuitorii Aradului, aceea a strămutării orașului. [...]

Reacția decisă a orășenilor, precum și memoriul judecătorului de la *Tabla regală* locală, *Barbu Ilie Cornea*, au dus la salvarea orașului. Intervenția comisarului regal trimis ca urmare a acțiunii autorităților orașului a pus capăt în cele din urmă pericolul strămutării. În anul 1818 autoritățile militare s-au mulțumit cu hotărârea prin care pe malul drept al Mureșului, pe o fâșie lată de 4-500 metri, erau interzise construcțiile. Această hotărâre a fost însă încălcată treptat din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Obținerea statutului de oraș liber regesc, precum și încetarea amenințării cu strămutarea au însemnat pentru orașul Arad *începutul*

unei evoluții ascendente în toate planurile activității umane și deschiderea procesului de urbanizare. [...]

Acest proces complex care cuprinde transformări demografice, economice, sociale și spațiale a cunoscut un teren ascendent mai ales după anul 1849 când dreptul de liberă strămutare a locuitorilor devine o realitate. Dispărea unul din factorii care au împiedecat procesul de urbanizare.

Treptat orașul își pierde caracterul meșteșugăresc și comercial și se înscrie tot mai mult pe *linia industrializării*. Specialiștii asociază de fapt fenomenul urbanizării cu *era industrială*. Ca urmare a impactului tehnologic, *Aradul* ca și alte orașe de altfel, *a cunoscut în a doua jumătate a secolului XIX o transformare multidirecțională a vieții*.

Dintr-un oraș în care la începutul secolului al XIX-lea ratele sălbatice aflate în bălțile din centrul orașului puteau fi încă vâdate din poarta casei, *Aradul* ajunge la sfârșitul aceluiaș secol să fie unul din centrele urbane cele mai importante din zona central-est europeană și din vestul actualei României.” (Pădurean, Corneliu, *op.cit.*, p.p. 73-74-75)

Micile comunități agricole constituite în jurul cetății încă din secolul al XVII-lea, cum au fost *Pârneava, Micalaca, Gai, Bujac*, încep să se extindă și să se apropie tot mai mult de oraș, fiind cuprinse și în *conscripțiile acestuia începând cu secolul al XVIII-lea*.

Conscripția vestică a orașului, *Pernyavor, adică Pârneava*, figura în documentul cartografic a lui *Ruttkey*, întocmit în acea perioadă, și *număra 10 străzi*, imposibile de identificat astăzi, în care potrivit numelor proprietarilor, locuiau *sârbi, români și germani. Români*, fiind o populație băștinașă, erau răspândiți pe întreaga vatră a *Aradului*, concentrați mai ales în așa numitul *cartier Wallachaei* (Părțile românești-cartierul românesc) și *se vor așeza masiv în Pârneava mai ales la începutul secolul al XIX-lea*.

Actualul cartier Pârneava păstrează rețeaua stradală rectangulară a vechiului cartier, trasată de *topometri militari austrieci* atunci când au reconstituit și cetatea în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Ca și orașul *Arad*, în jurul căruia s-a constituit și s-a dezvoltat, și *Pârneava* a fost amenințată în repetate rânduri cu prilejul strămutării sale, tot din punct de vedere strategic, iar de aceea *autoritățile militare*

austriece nu au dat prea mare importanță formei rețelelor stradale, formate din străzi nesfârșite și drepte, asemenea celor întâlnite în cadrul satelor românești din jurul Aradului, sistematizate de aceiași topometri militari ai cetății.

Bulevardul Aradului în a doua jumătate a secolului al XIX - lea

„*Cartierul Pârneava* cu rețeaua stradală rectangulară, este lipsit de personalitate, căldură, cu străzi nesfârșite, drepte, este străin de restul orașului. De altfel, se pare, că acest cartier a fost sistematizat după construirea Cetății din 1763-1781 și a fost trasat de topometri militari austrieci.”(Uyyi, E., *Dezvoltarea urbanistică și arhitectura orașului Arad*, Arad, 1964, monografie)

Denumirea cartierului Pârneava provine din *limba slavă* însemnând *pădure de tei, teiuș*. Într-un studiu semnat de trei cercetători arădeni, în urma investigațiilor întreprinse pentru realizarea *dicționarului geografico-toponimic* al județului, se arată că toponimele pot fi clasificate în mai multe „categorii de toponimice” ce desemnează grupe de elemente diferite, denumind nu numai forme de relief, sau diferite sfere de activitate omenești, dar și „topice ce se pot raporta la poziția lor față de un centru de activitate umană (sat îndeosebi), distingându-se următoarele categorii: satul (cuprinzând vatra și

diferitele părți ale satului) și *hotarul*, cuprinzând țarina (sol, agricultură, etc), *pășunea* (izlas, păstorit), *pădurea* (flora, fauna, exploatarea pădurii), hidrografia și monografia terenului.”(Mândruț O., Ardelean A., Grămescu E.-, „*Toponimia geografică-mărturie a locuirii străvechi și permanente a teritoriului județului Arad*”[în] *Ziridava*, Nr.XI, Arad, 1979, p.225)

Toponimul Pârneava, întâlnit nu numai în Arad dar și în alte zone din județ, (la Zăbrani „*Dealul Pârneava*”), a fost introdus în limba română, prin secolele XIV-XV, după convețuirea româno-slavă, alături de alte toponime tot de *influență slavă*, întâlnite pe raza județului.

„În legătură cu aceste topice menționăm că ele au fost introduse după *convețuirea româno-slavă* ca rezultat al *îmbogățirii limbii române* cu o serie de denumiri noi. De aceea, topicele de *influență slavă* (veche) sunt în fapt nume «*romano-slave*», adică aparțin *limbii române*. În acest sens, distincția față de categoria anterioară este dificil de făcut constituind din multe puncte de vedere un *strat toponimic relativ unitar*, definitivat în perioada secolelor XIV-XV. *Este posibil ca unele topice să fi fost atribuite ca atare direct de populații slave.*”(Ibidem, p.235)

Fondul toponimic din acea perioadă este foarte variat, sintetizând sub forma *unor apelative relațiile complexe stabilite între societatea omenească și mediul ei de viață*.

Pădurea Ceala, așa cum s-a mai menționat, ocupa pe atunci un teritoriu vast, întinzându-se și cuprinzând o bună parte din orașul de astăzi. *Păduricea*, din centrul Aradului, fiind considerată și ea o reminiscență a acesteia, iar în *actualul cartier Pârneava*, arboretul, și *probabil teiul*, ocupa un perimetru mai mare fapt ce a dus la primirea apelativului purtat și astăzi – *Pârneava, pădure de tei* – toponim ce și-a pierdut conotația inițială, ca majoritatea celor care pornesc de la un strat arhaic al civilizației.

„Dintre topicele de *influență slavă* menționăm: *Laz* (pădure tăiată), termen destul de larg răspândit, *Poiană, Dumbravă* (și forma Dumbrăvița), *Zăbran* (loc îngrădit, regăsindu-se în numele unui sat, Zăbrani, și în părți de hotar la Șeitin, Petriș, Cuied), *Grădiște* (cu înțelesul de „loc îngrădit,” denumind ca topic cartierul Grădiște) [...] *Tîrnova* („loc cu spini”), *Gai* (semnificând „pădure”), *Novosello* (vechea denumire a satului Neudorf), *Schela, Pârneava* (la Arad și

Zăbrani), *Lipova* (însemnând „pădurea de tei” adică „teiuș”). (*Ibidem*, p.p.235-236)

Se întâlnesc și *alte opinii în ceea ce privește toponimul cartierului*, ca cea referitoare la provenința sa din *limba sârbă*, de mai târziu, „prnja” însemnând cârpă, zdreanță, toponim întâlnit și în unele părți din Banat, iar locuitorii acestor comunități se constituiau ca o categorie socială aparte denumită „*peruiavosi*.” (Vezi I.D.Suciu, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1980, vol.I, p.191 și p.238)

Moise Colarov, în monografia sa referindu-se la perioada de început de secol al XIX-lea, arăta că în *Pârneava după 1812 încep să se zidească multe case*, dar din hotărârea guvernului s-a ordonat ca să se distrugă *Pârneava și să se mute circumscripția în alt loc din oraș*. Această hotărâre însă nu s-a executat cu toate că în anul 1816 și ducele *Estei Ferdinand*, pe atunci comandantul suprem al armatei Austro-Ungariei, a cerut-o din nou.

Se menționa faptul că în anul 1884, când *Mureșul a inundat tot orașul Arad și împrejurimile iar Pârneava a suferit mult de pe urma acestei inundații*, distrugându-se multe case.

I.2. Obiceiuri, datini și sărbătorile creștine în viața pârnevenilor

Referitor la *populația cartierului*, Moise Colarov remarcă faptul că: „În toate orașele din Transilvania țărani români trăiau răsfirați printre populația străină, numai în Arad s'au găsit în circumscripția (*Pârneava*, Șega, Gai) formând o masă completă. Ei s'au așezat în Arad în grupe mai mari, verosimil venind din ținuturile vecine și din *împejurimea Aradului*, ce se observă din numele de familie ca: Otlăcan, Păulișan, Micălăcean, Curticean, Cuiedan, Milovan, Nădăban, Minișan, Hălmăgean, Pecican, Pâncotan, Pădurean, Ardelean, Crișan, etc.”(Colarov, M., *op.cit.*, p.5)

Vorbind despre *casele din cartier* se specifică că acestea sunt simple și corespund *ocupației de agricultori a locuitorilor*: „Casele sunt simple având tipul cunoscut: lunguiețe cu două camere (sobe) și o bucătărie (tindă) la mijloc. *Cele mai multe sunt făcute de cărămidă nearsă (văiuș)*, iar cele mai vechi bătute din pământ și acoperite cu paie, trestie, pe lângă cele mai noi cu țigle (cirip).”(Ibidem, p.7)

Sublinierea noastră nu face altceva decât să arate *aspectul de sat*, menținut mult timp și în același tip denumirile specifice folosite atunci și chiar și acum de unii dintre locuitorii mai în etate ai cartierului.

Cităm din monografie aspecte legate de *specificul arhitecturii locuinței* din acea perioadă: „Spre stradă se află camera (*soba*) mare sau „*soba de ținut*,” având de comun două ferește, iar către curte (*ocol*) camera în care locuiesc.

În camere au paturi, cari în „*soba de ținut*” sunt ridicate cu scânduri, și încărcate cu două rânduri de perini, acoperite cu *măsărițe* fețe de masă de pânză albă brodată cu colțuri. Tot așa sunt lucrate și perdelele (*firanguri*) de la ferestre, precum și măsurile de pe masă și ștergarele (*prosoapele*) așezate deasupra icoanelor sfinte. Pe pereți sunt atârinate hainele, șubele și fustele (*sumnele*) fetelor brodate frumos. În camere pentru încălzit se folosesc „Cuptoare de pământ cu vatră împrejur” dar se arată că acestea „din zi în zi sunt mai puține, dând loc *sobelor* (cuptoarelor) de fier. În bucătărie cu hornul deschis se află *vatra*, poliți cu vase și pe pereți 20-30 de farfurii (tânere) colorate cu flori (pene).” (*Ibidem*, p.7)

Bun cunoscător al cartierului său, în care a trăit mult timp, surprinde, în câteva rânduri și *portretul fizic și moral al pârănaveanului din acea vreme*. Despre „*românii din Pârneava*” se afirmă că *sunt pașnici și răbdători*, cu pretenții nu prea mari și suportă greutatea vieții, *sunt harnici și sinceri și oameni de încredere și își respectă tradițiile și obiceiurile*. „Românii din Pârneava sunt în general de înălțime mijlocie, îndesați, cu păr și ochi bruni; sunt între ei tipuri caracteristice, sprâncenați cu trăsături marcante. Peste tot sunt pacinici, răbdători, (răscoale, tulburări nici când nu s'a iscat între ei). Nu au pretenții, se îndestulesc cu puțin și suportă greutatea vieții cu oarecare fatalism și nepăsare.

Altfel sunt diligenți, harnici, sinceri și de încredere, ospitali și inimoși mai ales față de aceia, care știu vorbi în limba lor. Se lipsesc de datinile și tradițiile lor. Evenimentele din lumea externă puțin le tulbură liniștea sufletească. Față de străini sunt neîncrezători. *Le plac doinele, glumele și poveștile și multe ori răspund în rime hazlii.*” (*Ibidem*, p.8)

Moise Colarov, vorbind despre locuitorii din Pârneava, *subliniază simțul umorului și spiritul critic prin care se sancționează între ei așa cum se vede și din multitudinea de porecle pe care și le dădeau, fără însă a se supăra. Mulți dintre ei erau cunoscuți în*

comunitate mai puțin pe baza numelui ci mai ales prin cel al poreclei, cunoscute și transmise din tată în fiu și pierzându-și de multe ori cauza, conotația inițială.

„Între pârnaveni încă e răspândită datina, de a-și da reciproc câte un nume pe lângă numele de familie. Adeseori e osteneală zadarnică, de a căuta originea vre-unui astfel de nume, căci el se ereditează de la moș-strămoș. Prin asfel de porecli se dovedește de multe ori spiritul observator și glumeț. *Datina aceasta nu-i supără de loc*. Numirile acestea uneori figurează și în acte oficiale și sunt mai cunoscute între ei, decât numele originale. Niște nume culese sunt următoarele: Bușa, Perhei, Crăciunoi, Herca, Slabu, Rumân, Macra, Păsculiță, Cimpoeș, Gula, Limba, Gușetul, Fundoc, Băguia, Păpălapte, Cotu, Purcelu, Tăițăl, Sencuța, Gurilă, Trocu, Arștocană, Proca, Maroșca, Burli, Langoș, Pârșa, Lămpășeru, Pisu, Tătuleasă, Mălăieș, Norocu, Lipitor, Buruiană, Mitahui, Moțoiancă, Crompir, Bibița, Păpăgaia, Cioncu, Vrășindan, Frunzăverde, Hilabumbului, Nuțu Șumarul, Florea lui Pișcoș, Mihăilă lui Puțos, Hupa, Vărăbetele, Clisă de oaie, Cacambei, Morcov, Arcadie lui Cocoșu, Buggy, Jendaru, Itatata domnule, Morocoasa, Pădureana Bilu, Iaesi, Părtu, Poapuța, Turtilă, Ilcan, Bumburețu, Ciumbărariu, Cărdăboșu, Fercu, Pățocașu, Șoarecu, Căraba, Zglimboi, Olcuța, Calu, Julanu, Cintosu, Chia, Buriș, Morinț, Ratota, Spicu, Vanu, Floaca, Pantea, Bândulea, Cioaci, Folfâlea, Galbănu, Rântașu, Doloc, Petrangelu, , Ilescu, Petrișor, Cici, Băzăian, Stăi Floriță, Hechi, Onică, Cicaiona, Sura, Mărta, Buți, Glonțos, Pipiș, Băzu, Situ, etc.”(Colarov, Moise, *op.cit.*, p.15)

După cum se vede din numărul mare al poreclelor, majoritatea, sau aproape toți locuitorii din Pârneava aveau și erau cunoscuți printr-o poreclă, asemenea celor de la sate, adică într-o comunitate mai mică și mai intimă, deoarece *porecla are și un astfel de caracter de intimitate*, spunând la originea ei ceva despre un anumit individ, în urma unei întâmplări sau fapt hazliu, ce nu se uită ușor.

Referindu-se *la vestimentația pârnavenilor se arată că ea nu este „așa de pitorească, ca al țărănilor din județ”* și nu se mai poartă vechile costume populare:”De un timp încoace mai mulți se poartă pe *măiestrie*(adică o vestimentație mai apropiată de cea a orășanului, nu țărănească), cu pălărie (*clap*) de postav, iarna cu căciulă din piele de miel, cu palton (*căbat, iancăl*), vestă (*zobon, laibăr*) și pantaloni

(*nădragi*) de postav și cu cizme. Vara în zi de lucru umblă cu pantofi (*șlarfe*).”(Ibidem, p.13)

În Pârneava se mai păstra și se purta portul popular specific țăranului român și în perioada interbelică de către unii dintre locuitori, de obicei cei mai în vârstă. „Mulți dintre ei poartă cojoc și pieptar din piele de oaie, cusute cu flori colorate din fir de mătase. Iarna peste cojoc îmbracă și șubă decorată cu postav negru, precum și cioareci de lână. Șuba e mai scurtă decât a județenilor. Pentru iarnă au și bundă lungă din piele de oaie blănită, iar vara în zilele mai răcoroase îmbracă buhai lung de lână. Vara umblă numai în cămăși cu «*puguari*» fără sălbănaș și în izmene lungi. În trecut pârnavenele țeseau pânză trebuincioasă pentru albituri, dar acuma o cumpără din prăvălie. Bătrânii mai purtau păr lung, însă generația de azi își tunde părul.”(Ibidem, p.13)

Pe lângă prezentarea portului popular la bărbați găsim și descrierea *elementelor portului popular la femei precum și unele obiceiuri legate de acesta*. Aflăm astfel că: ”Poalele țărăncilor din Pârneava sunt cusute cu sălbănași sau împodobite cu dantele (*cipcă*) de bumbac, le poartă sub rochie (*sugnă*) de stofă, care e încrețită și decorată cu funde(*pantlică*). *Țăranca din Pârneava* pentru o lume n’ar eși pe stradă în poale. În loc de ie au bluză (*viziclu*) din stofă și în loc de catrânță au șorță (*zadie*). *Femeile măritate* își învelesc capul cu broboadă (*cârpă*) de mătase colorată, la margini cu ciucuri pentru sărbători, iar în zilele comune cu broderi mai simple. Fetele umblă cu capul gol. Nevestele tinere și fetele își împodobesc gâtul cu mărgel, cu bani de aur (*galbeni*) și cu bani de argint (*taleri*) adesea în mai multe rânduri. *Nevestele mai bogate* iarna îmbracă cabat (*bundiță*) de catifea, sau tiorac de postav blănit cu pele de oaie și decorat cu blană (*mătă*). Părul îl desfac în două și mai de demult nevestele începând de la ziua nuntei îl strângeau în coc (conciu) în jurul unei verigi de lemn peste care legau o broboadă mai mare. Generația mai nouă nu mai poartă

Țăran din Pârneava
la sfârșitul
sec. al XIX –lea.

«conciu» din lemn. Unele fete folosesc vopsele (*albele și rumânele*) prin ce se veștejesc înainte de vreme.”(*Ibidem*, p.14)

Cu prilejul unei serbări a „*plugarilor din Pârneava*” ziarul „*Tribuna*,” din 21 februarie 1912, surprindea și câteva *caracteristici ale vestimentației de iarnă*, purtate de românii din „*suburbiul*,” în acele timpuri, și care în *haine de sărbătoare*, seara pe la orele opt, cu voioșie umpleau străzile, îndreptându-se spre „**Casa Națională**,” unde urma o serbare prezentată de copiii lor, elevi ai *Școlii primare*, din *Strada Dorobanților* de astăzi, situată în vecinătatea edificiului cultural, serbare pregătită de *Gheorghe Popovici*, învățătorul școlii, cu sprijinul *comunității locale*.

Autorul articolului este mulțumit de aspectul fizic și de înfățișarea plăcută a „*plugarilor*,” care erau „*oameni voinici, frumoși la figură*,” dar este nemulțumit că „*îțarii albi*” din „*lână groasă*,” au împrumutat ceva din *croiala ungurească*, iar *cămășile*, purtate pe sub *vestele scurte din lână*, nu au bogăția motivelor populare din satele din împrejurimile orașului, lipsindu-le și lor *croiala românească* „*cu flori bogate, lăsate libere în bătaia vântului*.”

„*Încă pe la ceasurile opt seara o vie animație domnea în suburbiul românesc și pe toate străzile se vedeau grupuri de plugari îmbrăcați în haine de sărbătoare înaitând veseli spre «Casa Națională».*”

În scurt timp sala e arhiplină, așa încât lumea s’a văzut silită să staționeze și pe coridoare și prin odăi lăturalnice. *Pârnăvenii în costumul lor curat cu ățari albi din lână groasă, cam ungurești la croială, cu veste scurte pline de nasturi argințați, cu cămăși măiestrit lucrate*, cărora le lipsea însă bogăția cămășilor noastre din părțile ardelene, și lipsește mai cu seamă *croiala românească cu flori bogate, lăsate în bătaia vântului. Oameni voinici frumoși la figură, o adevărată rasă românească, curat păstrată și nepătrunsă de amestec străin.*

Iată ce ne întărește și mai mult nădejdea noastră că neamul nostru are baze sănătoase, cari îi garantează un viitor strălucit.” (*«Serbarea plugarilor din Pârneava»* [în] *Tribuna*, Anul XVI, Nr.30, Arad, Miercuri 8/21 februarie 1912, p.5)

Autorul articolului din „*Tribuna*”(n.n articolul nu poartă nici o semnătură) se dovedește a fi un bun cunoscător și iubitor al portului popular și de aceea este foarte nemulțumit să constate că *unele dintre pârnăvence*, venite la serbare, s-au „*lăpădat de portul nostru pitoresc*”

și au îmbrăcat „*țoale străine*” (n.n haine), cumpărate cu „bani scumpi,” din prăvăliile orașului.

Cu toate că au o frumusețe naturală, dată de „*originea noastră română,*” o parte dintre nevestele mai tinere își „*cănesc fața cu tot felul de vâpsele.*” Cu un ton ironic, gazetarul tribunist, satirizează *imitația cosmetică*, specifică mai ales orășencelor, al unora dintre pârnavence, considerând că printr-o educație mai sănătoasă, românească, se pot lăsa de obiceiul să-și „*văruie obrazul,*” obicei sancționat de altfel și de comunitate, prin strigături anumite, în timpul jocului popular, ce se referă la nevestele date cu „*albele*” și „*rumenele.*”

Ironia sa merge mei departe, spre batjocoră, arătând cât de neplăcut este pentru un tânăr să sărute pe cineva care își „*strică frumusețea lăsată de Dumnezeu cu vopsele de tot felul.*”

„*Femeile cu aceleași trăsături frumoase, care caracterizează originea noastră română, durere însă că ele, mai slabe de înger s’au lepădat de portul nostru pitoresc și s’au îmbrăcat în țoale străine și mai urâte și mai puțin trainice și cumpărate cu bani scumpi în dughenele evreiești.*

Și mai au femeile din părțile acestuia un obicei iarăși moștenit de la cine știe ce liftă spurcată *că se cănesc pe obraz. Strică frumusețea lăsată de Dumnezeu cu vâpselele de tot felul,* cari de, fie zis între noi, dar îți iau și gustul de sărutat.

Cu îndemnuri și povețe frumoase, credem că vom putea introduce și aici *dragostea pentru portul nostru* și vom putea dezvăra (n.n dezvăța) pe frumoasele noastre arădene și pe cele din jur să-și mai văruie obrazul, ca să nu le mai putem zice: «*Sunteți albe de albele/ Și roșii de rumenele*»”(Ibidem, p.5)

Pârnavenii erau oameni respectoși și credincioși, păstrând datinile și obiceiurile străbune, și se poartau cu „respect față de conducătorii lor,” iar de sărbători „sâmțul lor religios se oglindează și în datina frumoasă de Paști până la Înălțarea Domnului se salută astfel: Cristos a înviat! Adevărat c’a înviat! La Crăciun asemenea: Cristos s’a născut! Adevărat că s’a născut!”(Colarov, Moise, op.cit., p.14)

Respectul între ei se mai vede și din faptul că și atunci „copiii și femeile *țucă*(n.n sărută)mâna bătrânilor. Cele mai întâlnite saluturi sunt: *Noroc! Noroc bun de la Dumnezeu! Sănătate bună! Mulțam dumitale! Bună vreme!*”(Ibidem, p.14)

Religia majoritară în Pârneava era *ortodoxă*. Atât *românii*, iar mai târziu și *sârbii* stabiliți în Pârneava, pe la sfârșitul veacului al XVII-lea și-au cultivat și respectat de-a lungul timpului *religia strămoșească*.

Iosif Moldovan, în lucrarea sa despre istoria școlilor românești din Arad, menționează că *înainte de a avea o biserică proprie, românii pârănăveni, mergeau, împreună cu sârbii, duminica și de sărbători, la vechea biserică din centrul orașului, pe locul unde se ridică astăzi Colegiul „Moise Nicoară.”* Pe lângă biserică funcționa, aici, și o școală, cunoscută sub denumirea de „școala sârbească,” frecventată și de copiii pârăvenilor.

„Era desigur școala de lângă biserică cea veche, clădită în veacul al XV-lea în timpul regelui Matei Corvinul, pe locul unde se află acum liceul „Moise Nicoară.” Această biserică, după stabilirea sârbilor în Arad, pe la sfârșitul veacului al XVII-lea a devenit comună și se numea sârbească.”(Moldovan,Iosif, Școalele Românilor din Arad, Arad, 1935, p.7)

Din păcate acest străvechi lăcaș de cult, la care mergeau să se închine și locuitorii din Pârneava, a fost distrus în anul 1848, când tunurile austriece din cetate au deschis foc asupra orașului ocupat de revoluționarii maghiari. S-a distrus atât biserica cât și școala.

Nemaiavând propria biserică, *românii ortodocși din Pârneava* și-au găsit adăpost creștinesc, în sânul altor confesiuni religioase, chiar în cea greco-catolică.

Românii ortodocși înstăriți din Pârneava, printe care, *Iosif Moldovan* îl numește și pe tatăl său, *Dimitrie Moldovan*, ce locuia pe *Purghy Lajosné-utca*, denumită după 1923 Str. *Doamna Bălașa* (astăzi Gh. Doja), pe vremea *aceea starostele breslei țesătorilor de pânză din Arad, epitrop bisericesc*, alături de alți meseriași *hotărăsc să-și construiască o biserică ortodoxă*, ca să nu se lase mai prejos, *acum când aveau un episcop în Arad, sârbilor și catolicilor.*

În acest scop este cumpărat un teren, „*grădina lui Tuculia (Thököly)*, și nu se vor lăsa până nu își vor sfîinți în anul 1865 o biserică măreață și impunătoare, care va sluji apoi, ani de-a rândul drept *Catedrală ortodoxă pentru Arad*, biserică considerată și astăzi un adevărat *monument de arhitectură.*

„Despre acest măestru român numit *Dimitrie Moldovan*, devenit președintele breslei țesătorilor de pânză din Arad, zice *Otto*

Lakatos în «Istoria Aradului», că lui este a se atribui meritul, că țesătorii de pânză, între cari mulți erau unguri catolici, au făcut prapor și în biserica românească (n.n greco-catolică).

Se vede, că în urma creșterii primite de la evlavioasa sa mamă, *Dimitrie Moldovan*, președintele breslei țesătorilor de pânză, *ținea mult la biserica și neamul românesc* și nu putea suferi, ca breasla condusă de el, să aibă prapor numai în biserica catolică.

Poate împrejurarea aceasta la învrednicit de cinstea, să fie între cei *dintâiu epitropi ai bisericii românești din Arad*, după noua organizare în baza statutului organic a mitropolitului Andrei Baron de Șaguna.

În timpul când era el epitropul bisericii, împreună cu Jargovici Cismașul, cu casa în Strada Domnească (Eminescu de acum), *s'a clădit biserica cu două turnuri din grădina lui Tuculia(Thököly) pentru că auziam pe tatăl meu zicând: «românii, cari au episcop în Arad, nu pot fi mai prejos decât sârbii și catolicii».*

După terminarea bisericii în anul 1863, când m'am născut eu, școala română nu a mai stat multă vreme în casă de chirie, (n.n e vorba de școala românească ce funcționa înainte de 1848 pe lângă vechea biserică distrusă în timpul revoluției) ci s'a mutat în altarul cel de cărămidă a bisericii cu șatra de lemn, în care m'am botezat, transformat fiind în școală (n.n școală la care învățau majoritatea copiilor din Pârneava). (Ibidem, p.p.10-11)

Caracterul de așezare rurală, păstrat mult timp, este dat și de faptul că și aici, ca și în satele românești superstițiile ocupau un loc important în viața locuitorilor comunității mult timp.

„Pârnavenii încă cred în

Catedrala veche a Aradului ridicată de pârnaveni în anul 1863 (pe locul fostei grădini Thököly), sfințită în 1865

superstiții (*boboane*) și astfel în viața lor au avut un *rol însemnat descântecele și vrăjitoarele*. Mulți dintre ei se încred în „boscoanele” babelor, decât în știința medicilor, la care se adresează așa zicând numai în ultimul moment. După credința lor *descântătoarele*(*n.n femeile care știu și practică acest ritual*) vindecă sau dau sfaturi din *voia lui Dumnezeu și cu ajutorul sufletelor curate* până când vrăjitoarele lucrează cu necuratul și ele se ortăcesc și cu bată-l crucea și strigoii.”(*Ibidem*, p.21)

Considerăm că descântecele, ce țin de obiceiurile românești străvechi, și aparțin literaturii noastre populare, prezintă și acum interes mai ales datorită prezenței unei anumite practici însoțite în cadrul lor. Acestea, numite în popor vrăji, farmece, desfaceri, sunt formule verbale cărora li se atribuie o *forță magică de mare eficacitate*. *Ele au o puternică manifestare de încredere în forța magică și în puterea cuvântului, însoțit de un anumit ritual*.

După scopul lor descântecele ar putea fi împărțite în trei mari grupe: descântece în care predomină ideea *prosperității fizice* (contra bolilor, pentru frumusețe, etc), a *celei morale*(de dragoste, pentru liniște, etc) *sau materiale* (boli de vite și descântece de productivitate agricolă).

O categorie aparte o alcătuiesc *formulele magice pernicioase, vrăjile*, de fapt tot descântece, care nu luptă împotriva fenomenelor ostile ci vor să dăuneze oamenilor cum ar fi descântece de luarea manei vacilor, deochiul.

Legate de sărbătorile creștine se păstrau mai multe obiceiuri ce astăzi în mare parte sunt uitate, sau se practică doar din ce se mai aduce aminte. Redăm din monografia amintită câteva din aceste datini strămoșești spre aducere-aminte de către unii și cunoașterea frumuseții lor de către cei mai tineri:

„În ajunul Crăciunului copiii umblă *cu steaua*, care e făcută din hârtie colorată și înlăuntrul ei ard luminițe. Unii umblă cu o bisericuță din hârtie (ferțep) în care e așezat grajdul sfânt cu luminițe aprinse. Unul dintre colindători e îmbrăcat ca Irod cu o căciulă de hârtie, lungă și ascuțită, unul cu sabia e soldatul și trei cu coroane

Umblatul cu steaua

din hârtie aurită simbolizează magii dela răsărit. Copiii cu steaua colindă în casă, iar adulții la ferestre cântă colinde felurite și frumoase.”(Ibidem, p.42)

Un alt obicei de iarnă turca, era cunoscut și practicat în Pârneava: „Tot de Crăciun umblă și *Turca*. Aceasta e o datină străveche. Un fecior ține în mână un băț și cu totul e acoperit cu o

Cu turca.

pânză roșie. În vârful bățului e un cap de capră cu coarne, peste care sunt răsucite panglici galbene și albastre. De urechile acestui cap sunt atârnați clopoței de aramă și botul se sfârșește într'un cioc de cocostârc, făcut din lemn. Feciorul îmbrăcat învârtește capul de capră cu ajutorul bățului, iar ciocul îl deschide cu o sfoară ascunsă și clănțânește cu el. *Tovarășii lui sunt un toboșar și un fecior cu cimpoi*. Intrând în casă turca colindă. Textul colindelor lui încânta deosebit de colindele de Crăciun. După ce a colindat,

primesc colaci, cârnați, etc și în urmă cerșesc bani, cari trebuie aruncați în ciocul deschis. Mulți îi aruncă banii pe jos, în apă sau în tărăță și țurca mult se trudește până ce-i adună de pe jos, sau îi scoate din apă. Apoi sere și joacă, pișcând cu ciocul copiii și femeile. Copiii mici îi poartă frică și se ascund de el.”(Ibidem, p.43)

Sunt prezentate și *alte obiceiuri din casele românilor pârnaveni în ajunul Crăciunului*, astăzi, în majoritate, dispărute.

„În ajun presară odăile cu paie (în amintirea grajdului sfânt), care două zile nu le mătură. Masa o presară cu fân și întinde peste ea o măsură. În mijlocul mesei așează colacul de Crăciun (*crăciunoi*). Din aluatul colacului modelează doi boi, două paseri și un stog și așezându-le deasupra colacului mare și lat, le coace. În colacul copt înfig o lumină aprinsă.

Cina e pregătită de post cu ulei și e compusă din ciorbă, fiertură groasă de fasole (șoncălie) și tăiței cu mac. Acum un băiat intră în odaie cu mânășă pe mâna dreaptă, în care ține tămelnita, iar în stânga aduce o lumină aprinsă și salută astfel: - *Bună sara lui ajun!* Stăpânul casei aruncând grâu către el, răspunde: - *Primit să fii înaintea lui Dumnezeu!*

Acum luând de la el tămelnita, tămăește cina, casa își face cruce și se roagă lui Dumnezeu, apoi cinează toți. După cină aruncă nuci pe jos pentru copii. *Sub durata cinei și după cină intră colindători.*

În ziua Crăciunului mergând la biserică ei își umple buzunarele cu grâu și cucuruz și venind acasă le pune întrun cerc pentru găini. Cercul e un simbol, ca să nu se resfire păsările (hoarele) dela casă.[...] Cu o zi înainte de Botez se face sfințirea caselor. În ziua aceasta toți așteaptă preotul cu odăi curate, câștigate și văruiete.

*Din apa sfințită, ce o duc de la biserică, beau, își spală ochii, varsă în fântână, precum și în apa pentru adăpatul vitelor. În ziua Botezului copiii fug în jurul casei cu clopoței strigând de 3 ori din toate puterile: *Ciuralexă lexă!*" (Ibidem, p.44)*

Obiceiurile de primăvară, ce vizează rodnicia, sunt menționate prin ziua celor *40 de mucenici* „În ziua, când serbează amintire celor 40 de sfinți arși pe rug, aprind foc în grădină ca să o ferească de omide și de alte gângăanii stricăcioase. Peste acel foc fac floricele (*cocoși*) din grăunțe de porumb (*cucuruz*), ca și pomii roditori să fie așa de înfloriți (*împănați*) ca „cocoșii.”

Sunt menționate în *timpul postului dinainte de Paști* câteva obiceiuri întâlnite mai ales la femei. Astfel, ele nu lucrează „mai greu în săptămâna primă a postului, fiindcă li-e frică de caili sfântului Toader,” nu mai lucrează nici în a patra săptămână a postului cu precădere miercuria, la mijlocul postului (*meze-păreze*) când numără ouăle pentru Paști. Nu se mai lucrează nici în „joile legate” care urmează *de la Paști la Rusalii*.

Se păstra obiceiul ca în *săptămâna mare* să se semene cartofi, „ca și roada lor să fie mare,” dar în *săptămâna Florilor* nu se seamănă nimic pentru că se spune că „semănăturile numai înfloresc, dar nu rodesc.” În *ziua premergătoare Floriilor* întreaga comunitate participă la sfințirea sălcuțelor, „care e o frumoasă datină bisericească.” Fiecare își aduce acasă din biserică câteva fire de sălcuțe sfințite pe care apoi le așează „în camere peste icoane.”

Obicei era ca în *Vinerea-Mare* pârnavenii să meargă la biserică și să aprindă lumânări pentru sufletul morților și Duminică dimineața la **Înviere**, înconjură biserica cu o lumânare în mână. În *Sâmbăta Paștilor* în gospodării se pregătesc colacii și se fac prăjiturile și „ouăle roșii și albastre,” acestea fiind aici tradiționale deoarece „în *Pârneava* nu fac ouă cu forme și figuri primitive” se menționează. *Paștile și alte sărbători sunt slăvite prin cântece religioase care se cântă nu numai la biserică ci și acasă, cântecele fiind învățate din generație în generație în școală.*

„În ziua de Paști și peste tot în sărbători mai mari ei cântă nu numai la biserică ci și acasă cântări bisericești, care atribuie în mod puternic la dezvoltarea și păstrarea simțului lor religios. În școlile confesionale prin învățarea cântecelor bisericești le-au deschis un izvor de mângâere în contra influențelor străine și stricătioase.” (Ibidem, p.46)

Paștile morților sau Paștile mici (drestelele) se serbau luna la o săptămână după Paști, când se mergea la cimitir (morminți) cu ouă roși, colaci, vin și flori. Se împodobeau mormintele cu florile aduse iar după ce preotul sfințea mormintele, pe care ard lumânări aprinse, urma apoi împărțirea colacilor și a ouălor, mai ales la săraci.

Un alt obicei tot legat de sărbători, era ca de „**Sfântul Gheorghe**” (Sânjorz) să se așeze în ferestre „urzică, leuștean și rug” (n.n. trandafir) ca să apere casa și pe cei care o locuiesc de spiritele rele, iar în preseara „Sânjorzului tineretul se joacă «de a urzica», când feciorii lovesc fetele cu urzici (le urzică) ca să fie mai sprintene,” iar a doua zi dimineața feciorii duc fetele la fântână și le „udă cu 2-3 vedre de apă.” Feciorii vor primi apoi de la fete flori și bani.

Sângeorzul, este un obicei legat de ciclul primăverii și verii ce aparține momentului reâmvierii naturii și face parte din ciclul străvechilor serbări închinat diferitelor zeități ca Osiris, Demetra și Dionisos și este expresia unor *viziuni mitice*, păstrate și la noi în tradiția și cultura poporului.

La 1 Mai (la arminden) era obiceiul să se decoreze porțile cu sălcuțe și crengi verzi, de care se atârnav panglici colorate, iar „creanga decorată încă o mai numesc arminden (armingyin).” *La Rusali* se participă la sfințirea grânelor „de la holde” și din grâu verde se împletesc cununițe, pe care le așează la icoanele din casă, și mai dau, pentru a le merge bine, și vitelor câteva fire din grâu sfințit.

În ziua nașterii **Sfântului Ioan Botezătorul** (Sânzâiene) se împleteau cununi din flori galbene de sânzâiene și se atârnav „de frontul casei sau de stâlpul porții și duc și la cimitir.” Se pregătesc și pentru membrii casei astfel de cununițe, și care apoi se aruncă pe casă și se spune că „a căruia cade, nu va trăi mult.”

În ziua de **Sfântul Petru și Pavel** „nu se taie poamele cu cuțitul, ca să nu bată piatra holdele,” se dau săracilor „poame” (fructe) de pomană pentru sufletele morților, iar după seceratul grâului lucrătorii

împletesc stăpânului o cunună din spice, pe care acesta o atârnă de grinda casei.

Un obicei de vară este *Păpăruga sau dodola*. Vara, „când e secetă mare, un fecior se îmbracă de *păpărugă (dodolă)* în frunze și crengi de boz, așa că tot capul, obrazul și cămașa îi sunt acoperite. El umblă din casă în casă cu ortacii săi și cântă astfel:

Dodoloe, loaie,
Ploaie Doamne ploaie,
Ploiță curată,
Dela Domnul dată,
Spicu cât voinicu,
Rodu până'n podu!

Stăpânul casei îl duce la fântână și aruncă peste el 2-3 vedre de apă, apoi îl cinstește cu bani. *Păpăruga în Pârneava se numește dodolă; nume împrumutat de la slavi, fiind Dodola zeul ploaiei la slavii păgâni.*”(Ibidem, p.48)

Și în Pârneava, ca și în alte părți, *momentele cele mai semnificative în viața omului: nașterea, căsătoria și moartea*, sunt însoțite de *numeroase obiceiuri*, unele chiar specifice locului.

Cu toate că acestea se încadrează strict doar *vieții de familie*, ele antrenează o parte din comunitatea respectivă, în funcție de relațiile dintre aceștia și cei în cauză și devin *largi manifestări spectaculoase* în funcție de momentul pe care-l marchează în viața individului. *În concepția populară ele marchează trecerea individului de la o stare la alta, de la o fază la alta a vieții*. Deoarece această schimbare, cu excepția morții, presupune în prealabil și o anumită pregătire, riturile de trecere erau însoțite odinioară și de rituri de inițiere. Amândouă aceste aspecte se găsesc în *structura obiceiurilor din Pârneava*.

În monografia citată aceste obiceiuri sunt bine redate, din toate desprinzându-se *importanța pe care comunitatea le-o acordă*. Se pare că în viața pârnavenilor cel mai însemnat eveniment „este *cununia sau*

Paparuga sau dodola

nunta (*uspățul*),” de el legându-se cum vom observa „*un șir de datini frumoase și interesante.*”

De obicei *fetele și feciorii*, care au ajuns la vârsta căsătoriei, *fac cunoștință la joc*, în zilele de sărbători sau duminica. Atunci când feciorul a ajuns la vârsta potrivită de căsătorie, adică după ce „*a trecut peste militărie (cătănie)*” el dă de știre că dorește să se căsătorească și le spune părinților fata pe care dorește să o ia de nevastă. Se întâmplă însă ca părinții să nu le convină de fată sau de familie și îi recomandă altă fată.

Părinții înainte de toate se orientează și după *starea materială* a fetei și numai după aceea „*își dau învoiala.*” Abia acum trimite la părinții fetei o rudă, un neam, sau o cunoștință bună a părinților fetei să vadă dacă și aceștia ar fi de acord cu căsătoria și să-i întrebe dacă atunci când vin cu „*peșitul*”, cu cerutul fetei, *au să fie bine primiți în casa acestora*. Primind răspuns favorabil, pleacă seara la „*peșitul*” fetei. Dacă s-au înțeles cu părinții fetei cer „*o bundiță (tiurac), o broboadă mare și mobile-pat, scaune, dulap pentru mireasă și totodată fixează suma pentru răscumpărarea ei. Tot atunci se înțeleg reciproc de zestre*. La căsătorii nu atât iubirea sau simpatia tinerilor, ci mai mult interesul material are rolul decisiv. Dacă părinții s-au înțeles, dau *arvună (căpară) și se încredințează (logodesc)*, la casa fetei.” (*Ibidem*, p.28)

Dacă toate acestea au fost stabilite încep pregătirile pentru nuntă, iar *între logodnă și nuntă e un interval scurt*, doar de câteva săptămâni pentru a avea timp să-și „*adune actele trebuincioase*” și să-și organizeze nunta. *La biserică după terminarea serviciului divin se strigă timp de trei duminici numele celor logodiți* ca întreaga comunitatea să cunoască intențiile tinerilor și ale părinților. *Cununia se ține numai în zi de duminică.*

Cu o săptămână înainte de nuntă se alege „pălășcașul,” adică cel care trebuie să facă invitațiile pentru nuntă și care va merge din casă în casă. Acesta trebuie să fie un fecior „*cât se poate de voinic, înalt, svelt și frumos (mândru)*. Nici nu s'a pomenit un *pălășcaș urât sau mic de făptură.*” (*Ibidem*, p.28)

Redăm din monografie paginile în care este prezentată, în limba și în exprimarea de atunci, *pregătirea și desfășurarea acestui eveniment* de mare importanță în viața comunității, pentru a înțelege mai bine *frumusețea obiceiului*, ce consta într-un bun *prilej de petrecere și bucurie pentru pârneni*:

„Miercuri seara se adună în casa miresei fete și feciori invitați și pregătesc «pălasca», înveselindu-se toată noaptea cu glume, cântări și jocuri. *Pălasca* e o ploscă de lemn și seamănă cu o sticlă rotundă în fund și turtită de laturi. *Pălasca o pregătesc și o chitesc în modul următor: mai întâiu o învălesc într'o broboadă roșie, apoi atârnă deolaltă frunze de iederă (folonfiu) într'o ghirlandă cam de doi metri lungime. Fata cea mai isteată îmbracă pălasca cu ghirlanda, adică o răsucesc împrejurul ei și o coasă de broboadă. Atunci unge frunzele cu un ou și le lipește cu poleială de aur fals (cu care se auresc și nucile de pe pomul Crăciunului). De gâtul pălascei leagă cu panglici roșii și albastre (vânate) flori artificiale de obicei din hârtie colorată. Pălasca sclipește ca un buchet de aur și panglicele zboară în jurul ei ca niște aripi colorate.*

Pălasca e atârnată de o curea, care e răsucită pe mâna pălăscașului. El se îmbracă în cămașă albă, peste care leagă în cruciș privezul. Acesta e bucată de pânză de misir pentru o cămașă, cu care îl cinstește mireasa pentru pălăscașit. Peste pânză e încinsă o ghirlandă de iederă aurită. Pe brațul stâng își pune flori și panglici colorate, care atârnă în jos. Pălăria încă e împodobită cu flori. Pălăscașul poartă în mână și un băț (pălțan) lung și de obicei merge pe jos, dar umblă și călare. Calul e acoperit cu țesătură (chilim) colorată și de gât îi atârnă un clopoțel (zurgălău). E foarte pitoresc un pălăscaș tânăr, frumos și călărind un cal împodobit. El umblă joi și sâmbătă și invită la nuntă rudele și cunoscuții. Apoi intră în casă și zice următoarele cuvinte: - Se închină la dumneavoastră N.N. (numele părinților) și vă chiamă la un păhar de beutură, la un scaun de odihnă, pe un ceas două, cât o da Dumnezeu! Să fiți ai lui Dumnezeu!

Pălăscașii,
cei care făceau invitația la nuntă

Uneori invită în vers în felul următor:

- Bună vreme! Eu aici am venit
Să vă chem la Ana și la Ioan (numele logodiților)
Ei se închină și vă chiamă,
Să faceți bine să vă osteniți,
La un prânz de mâncare

La un păhar de beutură
Și la mai multă voie bună
Un ceas-două,
Măcar și pân'la nouă
De ne-o merge bine
Și până la zece
Ne v'om petrece
Și de ni s'o împărea
Și mai mult om șede
Și ne-om veseli
Cum Dumnezeu o rându!

După aceea *închină în sănătatea stăpânului*, adică bea din pălască, care e plină de rachiu (*rătyie*) sau vin și apoi beau și cei invitați. *Dacă cel invitat are trăsura, o cere pentru nuntă.*

Nunta o țin în casa părinților miresei sau în casa mirelui (junelui) unde e odaie mai încăpătoare, dar speșele le suportă comun. În ziua cununiei se adună rudele miresei în casa ei și ale mirelui în casa lui.

Oaspeții mirelui pleacă cu trăsura după cumătru sau nănaș și cu muzică și cântând îl aduc în casa mirelui. Curios, că sub durata nuntei îl numesc „cumătru” și „cumătra mare,” iar după nuntă îl numesc „nănaș.”

După cununie cumetrii îi numesc pe tineri: *finul și fina* și se *privesc ca rude*. Totdeauna *mirele se îngrijește ca cine să-i fie cumătru*. De obicei cumătrul *botează* toți copiii născuți din această căsătorie și îi *cunună* la timpul său. Dacă cumătrul moare sau din oarecare motiv e împiedecat de-a satisface acestora dorințele, obligamentul cade de pe umerii săi. *Sub durata nuntei cumătrul are rolul cel mai însemnat și toți se supun voinței lui.*

Acum toți se așează în trăsuri împodobite cu țesături colorate. În coama cailor împletesc panglici și frunze, iar la gât le atârână clopoței. *Ajungând la casa miresei o află încuiată în odaia mare (soba de ținut). Diverul, un fecior tânăr, îi întreabă că cine sunt și ce caută pe aici? Ei răspund că caută o fată, pe care o vreau de mireasă.*

Atunci diverul (*gyverul*) le spune, că fata e încuiată și trebuie cumpărată. Acum se tocimesc și cu oarecare sumă răscumpără mireasa.

Nainte de a pleca la biserică, cumătrul, în numele miresei cere iertare dela părinți și rude, apoi zice un tatăl nostru. După aceea mireasa sărută mâinile părinților, precum și rudelor. Tot la fel procedează și mirele cu ai săi.

Când se urcă în trăsură, mirele calcă pe piciorul miresei, ca să fie stăpân (gazdă) în casă. Apoi ia un pahar plin cu vin și-l izbește de roată, ca să se spargă și învârtind (mireasa) pe sub mână o ridică în trăsură (cocie).

Cu birja după nănași

Aici amintesc, că la îmbrăcarea miresei și a mirelui fac tot felul de «boboane». Așa de exemplu mama mirelui ascunde banii în ghetele lui, ca să fie cu noroc. Mireasa gătită se suie pe masă, ca să fie așa de văzută ca ea. Mama miresei înmoaie o găscă în apa în care se spală mireasa «ca să nu se prindă de ea nici un rău, precum nu se prinde apa de găscă».

În trăsura primă se așează mireasa între cumetrii, iar mirele într-una doua. Trăsurile sunt pline de fete împănate, de feciori și oaspeți (uspătoi), care cântă și chiuiesc din răspuțeri. În ultima trăsură cântă muzicanții, cu vioară, broancă, clarinet și cimpoi. Pe unde trec, strada se umple de zgomot și veselie.

În biserică, sub durata ceremoniei, pe mireasă și pe mire îi acoperă cu privezul cumătrului, care constă din câțiva metri de mătăasă sau din stofă de o haină. Preotul le așează pe cap peste privez coroana (cununa) de aur, argint, aramă sau din frunze artificiale, fiecăruia de după taxa plătită. Sub durata cununiei cumetrii stau îndărătul tinerilor, ținând în mână câte-o lumină aprinsă. Ei cred, că ai cărui lumină arde mai încet, va trăi mai puțin.

Nuntașii dela biserică se reîntorc acasă pe altă cale, căci venind pe unde au plecat, ar însemna nefericire. Când ajung acasă și intră în curte, cineva aruncă grâu peste ei, ca să fie cu noroc. În pragul ușei așează o troacă cu apă și dincolo de ea stă un bărbat în vârstă și mireasa. Cine vrea să intre, trebuie să arunce bani în apă, apoi pășește peste troacă, sărută mireasa și primește un păhărel de rachiu. După

aceia cu toții se așează la masă. În fruntea mesei stau mireasa, mirele și cumetrii. E rușine ca părechea tineră să-și scoată mâncare din blid, de aceea cumătra scoate miresei, iar cumătrul mirelui.

Mâncările cari se pregătesc de nuntă, de obicei sunt următoarele: *supă (zamă) de vacă, sos de pătlăgele (paradeici), tocană (papricaș) cu găluște, varză cu sarme (curechi umplut), carne friptă de porc și de pasări (hoară) cu salată de țelină (țeler) și acreală, adică castraveți și ardei (piparcă) în oțet, vin și rachiu.*

Nuntă în Pârneava

După masă urmează cântările și dansul (*jocul*). În timp frumos dansează în curte. Uneori dansează și «*jocul cu perina*» în modul următor: tineretul dansează în formă de cerc și în mijlocul cercului joacă un fecior cu o lopată de lemn în mână. Feciorul cu perina se silește, ca pe neobservate să așeze perina înaintea unei fete și atunci ambii îngenunchind pe perină se sărută. Dacă celălalt fecior îl observă, îl lovește pe spate cu lopata și atunci aceia care s-au sărutat își schimbă rolul.

În urmă vine la rând «*jocul miresei*», când pe mireasă o joacă pentru bani. Și anume: *înaintea cumătrului pe masă sunt două farfurii așezate peste olaltă, în care se aruncă banii.* El stabilește, cât timp să dureze dansul miresei așa, că cu un ban ciocnește farfuria. Dacă cineva dorește a continua dansul cu mireasa, iarăși aruncă bani în farfurie. *Banii adunați sunt ai miresei. Sub durata dansului, pălăscășul ține în mână un lanț și pe feciorul sau bărbatul care joacă cu mireasa, îl leagă de un picior și îl conduce înaintea cumătrului, care îl pedepsește cu oarecare sumă, ca să-și răscumpere libertatea.* Banii astfel adunați încă sunt ai miresei.

Spre seară cumătra însoțită de muzică și de câțiva oaspeți aduce darul (*cinstea*) cumătrului, care de regulă e o *oglinďă, o broboadă de mătase și prăjituri (aluat)*. Seara iarăși se așează la masă. *Mâncările pregătite pentru cină sunt: friptură de porc și de pui, aluat (plăcintă)*

dospită) cu magiun (*pezmet*), cu nuci, mac, mere sau brânză, gogoși (*crofne*) și cozonac (*cugluf*) cu strugurei, (*boambe*) vin și rachiu.

După cină tineretul continuă dansul. Bătrânii se așează lângă masă. În fruntea mesei stă mireasa între cumetrii. Acum urmează o parte foarte interesantă a nuntei: *se strigă cinstele*, adică prezentarea darurilor. *Darurile* sunt următoarele: *prăjituri, broboade, stofă, pânză și vase pentru bucătărie.* Acum doi bărbați mai glumeți și cari sunt buni de gură prezintă darurile astfel: - Bună seara cumetre mare și tare-n sfat! Mai avem unul și anume cine ar fi? Petru al lui Cimpoeș (numele donatorului) și el s'a arătat cu o cinste frumoasă naintea dumneavoastră. Iaca a adus miresei o cârpă mândră de mătasă, cum nu mai este în casă, s'o primească bucuroasă și s'o poarte sănătoasă. Și așa mai departe în diferite variațiuni.

Dintre cei doi strigători unul este conducătorul, care strigă, iar celălalt repetă în formă mai hazlie. În urmă împărțesc prăjiturile între oaspeți. Mai demult mireasa împărțea cu ei și o parte din darurile primite, dar acum toate le ține pentru sine. Tot așa mai demult mireasa dona birjarilor dela nuntă câte o broboadă sau șorță.

Acum mireasa cu câteva femei se retrag în altă odae. Femeile îi iau de pe cap vălul (*brunjucul*) și cununa de mireasă și îi leagă cocul (*conciul*). Acesta mai demult era o verigă de lemn, peste care își împletea părul și peste el își lega broboadă în cap. Acum s'au lăsat de această datină și își leagă capul numai cu broboadă. Intrând între oaspeți ca nevestă, care «și-a legat capul» iarăși se începe dansul miresei pe bani.

Mai demult nunta dura două-trei zile. În dimineața după nuntă oaspeții însoțiți de muzică, dar fără cumetrii, *mergeau la Mureș cu cânti pe obranițe și aduceau apă pentru casă.* Reîntorcându-se, *în tot colțul stăteau, cântau și jucau.* Ajungând acasă, așezau într'o trăsură muzica și o masă așternută cu vin și pahare și așa aduceau cumătrului mare îndărăt. La miazăzi se ospătau: *în fine urmau jocuri hazlii* ca de exemplu «*de-a briciul*». Un bărbat glumeț lua un briciu de lemn și pe farfurie așeza o bucată de cărămidă. Apoi imitând barberitul, pe bărbați îi freca cu cărămida și îi rădea cu briciul, iar plata banii de aramă sau argint îi înfîngea într'un măr mare, care atârna de grindă de o sfoară.

În Pârneava nu se cântă miresei frumoasele cântece de despărțire, ca și în multe locuri din județul Arad. Între pârnăveni încă e

datina să fugă fata cu feciorul, precum zic ei: «*se întoloacă fără popă*».”(Ibidem, p.p.29-36)

Spre deosebire de nuntă – *botezul* este un eveniment mai puțin important în viața localnicilor. Botezul copilului se face relativ repede, la un interval de 2-3 zile de la naștere, deoarece în credința lor, copiii care nu au primit botezul „*se prefac după deces în vârcolaci cari mânâncă luna*.”

I.3. Ocupațiile și meseriile localnicilor legate de dezvoltarea industrială a Aradului

La început, până în perioada interbelică, *ocupația de bază a pârânăvenilor era agricultura*, prin cultivarea de către aceștia a pământului propriu sau în unele cazuri a celui luat în arendă. În afară de faptul că cei mai mulți erau agricultori, locuitorii cartierului se mai îndeletniceau și cu unele meserii, lucrând în ateliere sau prăvălii proprii ori fiind *birjari sau căruțași*, iar cei mai săraci lucrau ca *zilieri* pe la localnicii mai înstăriți sau în diferite fabrici din oraș, ca muncitori.

Pârânăvenii nu se ocupau cu grădăritul, în grădini având doar trifoi și zarzavaturi (*verdețuri*) pentru necesitățile propriei gospodării. Pe lângă casă ei „*seamănă*” flori ca :”ca rujele, busuioc, georgină, bujor, filimină, ruja soarelui și perseci.”

„Pârânăvenii se ocupă cu plugăritul, lucrând pământul propriu singuri, sau cu rudele, fără ajutor străin. Dacă n’au pământ, iau în arândă. O parte dintre ei sunt căruțași și birjari, cei care se ocupă cu meseri și negustorie sunt puțini. Cei mai săraci sunt zilieri și mulți lucrează în diferite fabrici.”(Ibidem, p.9)

Femeile înainte se ocupau cu torsul și țesutul în casă dar „generația mai nouă a părăsit cu totul furca și războiul,” arătându-se că nu de mult „*statul a înființat în Pârneava o școală textilă*.”

Starea materială a locuitorilor era relativ bună. Mulți dintre ei locuiesc în case proprii având pământul lor pe care îl cultivau, fiind în majoritate agricultori s-au ocupându-se cu diferite meserii ori lucrând în fabrici. Puțini au emigrat în America din cauza sărăciei.

„*Famiile* cu avere mai mare sunt puține. Familiile conducătoare și cu vază sunt: *Raicu, Dobrău, Moisă, Drecin, Bodea, Simon, Mănciuc, Șiclovan, Colănescu, Papp, etc. Din familia Raicu s’a ridicat fostul director al băncii „Victoria” din localitate*.”(Ibidem, p.9)

În majoritatea lor, *locuitorii din Pârneava* se ocupau, așa cum sublinia și Moise Colarov, cu agricultura, dar în cartier, *încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, sunt menționați oficial un important număr de **meseriași**, specializați în diverse ramuri: *tâmplari, croitori, pantofari, țesători, tăbăcari, curelari, brutari, ciubotari, birjari, etc.*

Unii dintre ei, cum este cazul lui *Dimitrie Moldovan*, tatăl învățătorului-director *Iosif Moldovan*, ajunsese în acea perioadă chiar *starostele țesătorilor din oraș*, fiind, datorită prestigiului său, delegat de meseriași Aradului, să-i reprezinte la *Congresul de la Pesta*, în 1866, Congres unde reprezentanții breslelor căutau soluționarea crizei economice din acea vreme.

Isaia Tolan (1899-1953), profesor și publicist arădean, din perioada interbelică, preocupat de istoria orașului, în cartea „*File din istoria Aradului*” ce cuprinde un grupaj de articole și studii, publicate în presa arădeană din acea perioadă („Hotarul,” „Ecolul,” „Știrea,” „Piatra de hotar,” „Aradul,” etc), într-un studiu intitulat „*Meseriași români din Arad*,” dă o statistică a principalelor meserii și a numelor „*maiștrilor*” din Arad, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, menționând și cartierul unde aceștia își **aveau atelierul sau prăvăliile**.

Pârneava cunoștea un impresionant număr din populația sa care avea alte ocupații decât cea de „plugari,” așa cum rezultă din situația statistică prezentată, din care nu vom menționa decât pe cei din cartier.

„Meseriași români în epoca 1866-1876 (n.n este menționat anul morții meseriașilor).

Blănari [...]

În Pârneava: 1866 Bogdanovici; 1869 Marianovici; 1870 Teodor Câmpian; 1871 Mihai Imbranovici; 1874 Dani; 1876 Ungurean.

Atelier de dulgherit în Pârneava

Birjari [...]

În Pârneava: 1867 Marta; 1871 Cirtean; 1872 Stoian, Luncan; 1873 Fogarași Todor; 1875 Nistor; 1876 Joja.

Sumănari [...]

În Pârneava: 1866 Popovici; 1867 Ioanovici.

Ciubotari [...]

În Pârneava: 1866 Gogu; 1867 Poian Trifu, Lăzărescu; 1868 Cuzman Dumitru, Dobra, Poian; 1869 Bobolociu; 1870 Muscan Nicolae, Dobrău, Bora, Moldovan, Raț; 1871 Marcovici; 1872 Bozar; 1873 Motioc Ștefan, Poian Ștefan, Man, Moldovan, Vazar, Meștean; 1875 Popovici Arsenie, Bogdan, Roxin, Kerezsi; 1876 Bogdan, Opreanu.

Croitori [...]

În Pârneava: 1874 Ardelean.

Dulgheri [...]

În Pârneava: 1868 Cegan, Gordean, Budai; 1869 Gal; 1870 Bondar Petre, Martin; 1872 Hosan Ilie, Lipovan; 1876 Ghișan.

Tâmplari [...]

În Pârneava: 1866 Gligorescu Vasile; 1869 Beran, 1871 Szücs; 1872 Babeș; 1873 Gal(calfă); 1875 Gal; 1876 Varga Andrei, Jurma.

Fierari și lăcătuși [...]

În Pârneava: 1867 Tonca; 1875 Szücs Gavrilă; 1876 Cormon, Vârğuța.

Frizeri [...]

În Pârneava: 1870 Cociuba.

Măcelari [...]

În Pârneava: 1866 Cioban Mihai; 1869 Ardelean Dumitru, Păcurar Ioța, Cociuba.

Pălărieri [...]

În Pârneava: 1875 Raț.

Șelari, curelari [...]

În Pârneava: 1873 Petrașcu, 1875 Radocsány.

Atelierul lui Iosif Schamberger

Tăbăcari [...]

În Pârneava: 1868 Ungurean; 1872 Presan, Fericean; 1876 Todean.

Țesători [...]

În Pârneava: 1866 Moldovan; 1867 Moldovan, Câmpian; 1868 Indrea Bartolomei; 1870 Moldovan, 1871 Tudorov Gheorghe; 1873

Moldovan; 1876 Toma Petre (n.n. se poate observa că majoritatea țesătorilor din cartier făceau parte din familia Moldovan).

Zidari [...]

În Pârneava: 1867 Burian Anton, Demeter; 1870 Dehelean, Burian; 1873 Ruda, Cegan, Vincențiu, Florea Ion-calfă; 1875 Pop Adam; 1876 Gligor Anton.

Arāmari [...]

În Pârneava: 1872 Jerman.

Chirigii [...]

În Pârneava: 1873 Todorovici; 1874 Fodor, Buziu; 1875 Gherman; 1876 Demian.” (Isaia Tolan, *op.cit.*, p.p. 110-114)

După cum s-a putut observa din statistica dată de Isaia Tolan, preluată după datele oficiale ale vremii, *numărul meseriașilor din Pârneava era relativ mare*, chiar dacă în anul amintit, cei menționați, nu mai erau în viață, dar după cum era obiceiul meseria era continuată de cineva din familie, de urmașii acestora.

Numărul meseriașilor cu o calificare școlară, nu numai cea învățată la locul de muncă (calfă, ucenic), va crește o dată cu înființarea în 1896, a unei *școli primare curs superior*, școală „care a fost plasată în edificiul închiriat de la parohianul Ilie Moisa în Strada Dorobanților, și s’a inaugurat la anul 1896 sub conducerea noastră” (Conf. Iosif Moldovan), școală care îi va pregăti pe elevi într-o serie de meserii, sau le va da posibilitatea, după absolvirea celor VI clase, să urmeze *Școala de arte și meserii*, unde vor învăța temeinic o meserie.

Iosif Moldovan, în cartea citată „*Școalele Românilor din Arad*,” prezintă cu multă satisfacție rezultatele obținute în orientarea *școlarilor din Pârneava*, după absolvirea „*Școlii primare superioare*,” spre o serie de meserii pe care le învățau mai ales în cadrul „*Școlii de arte și meserii*” din Arad, actualul liceu „*Aurel Vlaicu*.”

Elevii săi vor îngroșa mai târziu, rândurile meseriașilor din cartierul Pârneava, dar și a muncitorilor și comercianților arădeni, ce va spori mereu la începutul de secol al XX-lea, o dată cu dezvoltarea industrializării orașului.

„În anii următori numărul absolvenților de clasa a VI a s’a duplicat. Pe Ion Duma, Dimitrie Haica, *Petru Zoițiu*, (n.n va ajunge învățător în Pârneava la *Școala primară de pe Str. Lae Barna*, pe care în calitate de director o va conduce mult timp în perioada interbelică,

colaborator important al revistei învățătorilor «Școala Vremii» unde va publica numeroase articole și studii de specialitate, dar și poezii, epigrame, scrieri în proză) și Vasile Marcu i-am înscris la *Preparandie*, Pavel Gligorescu a devenit ucenic *tinichiger*, Pavel Rus *strungar*, Ioan Hălmăgean și Atanasie Hălmăgean *tipografi*, Victor Boșniac, Ioan Pinteș și Alexandru Jucan *comercianți*, Ilie Biriș *mechanic*, Ioan Gabor *fotograf*.

Pe Ștefan Nichin, un absolvent de clasa a VI, în anul 1900, după ce i-am esoperat concesiune ministerială de a fi admis la examenul de diferență pentru 4 clase secundare, l-am înscris la **Școala de arte și meserii**, unde a făcut record (n.n fratele acestuia Ioan Nichin va ajunge doctor în drept și mai apoi *prim-notar al județului Arad*, în perioada de după Unire).

Școala de Arte și Meserii
(astăzi liceul „Aurel Vlaicu”)

În anul următor, am fost avizați de către directorul școalei de arte și meserii, că pentru absolvenții clasei a VI a de la școala noastră, stau deschise porțile Școalei de arte și meserii fără examen de primire.

Astfel, în anul 1901, când numărul absolvenților de șase clase se urcase la 20, am

dus la Școala de arte și meserii *secțiunea tâmplărie* pe Gheorghe Măcean, Ioan Dan, Ioan Gligorescu, Gheorghe Curticean, Gheorghe Moș și Ilie Măcean, iar la insistențele noastre, Aurel Ștefu, a trecut la secția metalurgică. (Iosif Moldovan, *op.cit.*, p.p. 24-25)

Dându-și seama că viața „*plugarilor*” din Pârneava va deveni din ce în ce mai grea și din cauza concurenței unor produse alimentare importate din străinătate, învățătorul-director Iosif Moldovan, își va orienta pregătirea elevilor săi și prin introducerea în cadrul orelor a *disciplinelor practice* care să le formeze școlarii deprinderi pentru viitoare meserii.

Nici viața „*măestrilor*,” a meseriașilor nu era de loc bună, căci datorită *concurenței*, prin înființarea unor *noi fabrici și întreprinderi* în

oraș, mulți „maiștri” ai cartierului, au fost nevoiți a-și vinde sau închide atelierele și a se angaja ca muncitori în oraș.

Industrializarea Aradului, va afecta treptat, treptat *potențialul economic al cartierului bazat pe agricultură și pe micii meșteșugari.*

Pregătirea temeinică din școală, având învățători de excepție ca *Iosif Moldovan, Mihai Olteanu, Nicolae Ștefu, Ioan Vancu ori Maria Precupaș*, învățătoare la *cea dintâi școală de fete din Pârneava*, le va asigura multora dintre copiii pârnavenilor, *o meserie și un prestigiu profesional*, în diferite domenii, deslipindu-i de viața grea a „plugarilor” din cartier.

„...am ajuns la convingerea, că în Arad, *viața pentru plugari devine din zi în zi tot mai anevoioasă, iar meseriile practicate de români, și-au pierdut rentabilitatea* în urmarea produselor importate de la fabricile din străinătate.

Măestri, binesituați până atunci, începură a-și vinde casele și a-și sista atelierele, intrând ca calfe, muncitori pe la fabrici și alte întreprinderi.

Plugarii, cari învăteau plugul cu 4 boi în bățatură, au început a-și vinde pământul după multele șicănări îndurate, de a nu-și mai putea duce bucatele și nutrețul pentru vite la locuință pe teritoriul orașului, *interzicându-li-se ținerea vitelor în cartierele centrale*, iar cei mai săraci de la periferii cu *mârțoaga de cal* ce le-a mai rămas, spre a-și putea agonisi pâinea de toate zilele, pentru droaia de copii cu *cărăușia lemnelor de foc*, ca singur mijloc de existență, nu puteau străbate noroiul până în butuc din stradele desfundate și neîngrijite de primărie.

Ți se rupe inima, văzându-i pe acești nefericiți a sorții bălăbăind seara spre casele lor frânți de oboseala muncii rău plătite și a alcoolului prost, consumat în deplina lor desperare.

Constatările acestea ne-au determinat a întocmi programul activității noastre, ca absolvenții școlii să poată fi aplicați la meserii mai rentabile spre a se putea emancipa de soarta ce-i așteaptă.

De aici, începând, lucrul de predilecție al școlii noastre a devenit *desemnul, lucrul manual și grădinaritul.*

Pe elevii mai destoinici în arta desemnului, cum au fost Aurel Nadra, un fiu de ciubotar și pe Vasile Ștefu, fiul colegului nostru învățător (n.n e vorba de Nicolae Ștefu, învățător la Școala primară de băieți din Pârneava, de pe Str. Dorobanților), *i-am plasat cu ușurință în*

birourile arhitecților Regdon și Rozvan, ceea ce ne-a îndemnat a da și mai mare importanță disciplinei.[...]

În cursul timpului, mulți dintre elevii școalelor noastre s’au distins și în școalele secundare. Gheorghe Milincovici, *băiatul unei plugărițe* văduve a fost premiat în clasa I de liceu, dar n’ a putut străbate mai departe în lipsa de resurse materiale și *l-am dat ucenic la tâmplărie*. Gheorghe Nichin, *băiatul unui ciubotar sărac cu vre-o cinci copii*, nefiind apt pentru lucruri mai grele, l-am dus la gimnaziu (școală civilă în acele timpuri) unde era unul dintre cei mai buni școlari. După terminarea clasei a IV a *l-am trecut la școala comercială superioară și după absolvire a devenit organizatorul celei mai de seamă instituții tipografice române «Tribuna» din Arad și apoi «Cartea Românească» din Cluj și «Vestul» din Timișoara.*”(Iosif Moldovan, *op.cit.*, p.p.23-24)

Iosif Moldovan dă și un alt exemplu din care se vede *rolul benefic pe care l-a avut școala în viața locuitorilor din Pârneava*, în urma căreia școlarii săi și-au *depășit condiția socială a părinților* și în același timp și prin alte exemple oferite se poate *observa un transfer*, mai ales după război, a populației din *agricultori „plugari,”* cum erau numiți, *în muncitori ori funcționari*, iar în unele cazuri în *industriași*, de prestigiu în comunitatea orașului.

Este cazul unui *„băiat sărac din Pârneava,”* care după absolvirea școlii primare superioare, nu a mai avut posibilitatea de a-și continua studiile învățând *meseria de tipograf*. Pe parcurs, prin forțe proprii și-a completat studiile, chiar în străinătate, reușind să devină unul dintre *cei mai buni tipografi ai orașului*, având chiar *propria lui tipografie, pe care și-a dotat-o cu cele mai moderne și mai performante utilaje*. Acest tipograf, *Gheorghe Ienci*, îi va tipări fostului său învățător și director, carte din care cu plăcere cităm.

Pentru meritele sale în domeniul comercial și industrial, *ajungând să fie unul dintre cei mai prosperi industriași din Arad*, a fost decorat de *regele României* cu **„Meritul comercial și industrial.”**

În fabricile și atelierele sale își vor găsi loc de muncă mulți dintre locuitorii din Pârneava, el rămânând așa cum s-a văzut, atașat de locul nașterii, al școlii și al copilăriei sale.

„Aci trebuie să amintim și pe *Gheorghe Ienci*, care ca un *băiat sărac din Pârneava*, n’ a mai putut face altă școală, trecând la meserie, unde a *învățat arta tipografică*.”

Complectându-și cunoștințele și în străinătate, a devenit unul dintre cei mai buni lucrători tipografi. Iar azi, fiind hărăzit de soartă, e înstărit, având cea mai frumoasă tipografie din Arad, amenajată fiind cu cele mai moderne mașini de tipar, turnătorie, compactorie și cartonagerie. Toate din sârguința și truda proprie și ca un băiat treaz a devenit azi mare industriaș în orașul nostru. Iar M.Sa Regele, l-a decorat cu «Meritul comercial și industrial».Aici se dovedește mai bine proverbul:«Ajută-te că și Dumnezeu te va ajuta!» (Ibidem, p.p.27-28)

Politica școlară a învățătorilor din Pârneava, din perioada premergătoare primului război mondial, era aceea de ajutorare a populației sărăcite din cartier, prin „*aplicarea absolvenților de 6 clase la întreprinderi.*”

În urma unei statistici oferite de Iosif Moldovan, referitoare la situația absolvenților săi, constatăm numărul mare, pentru acea vreme, 1909-1910, care au pășit pe porțile fabricilor, atelierelor au întreprinderilor din oraș, părăsind meseria de „plugari” a părinților lor.

„La anul 1909, cu trecerea la pensiuine a binemeritaților Nicolae Ștefu și Ioan Vancu, programul stabilit în deplin acord, de a ameliora bunăstarea socială a plugarilor sărăciți și a meseriașilor decăzuți, prin aplicarea absolvenților de 6 clase la întreprinderi mai de seamă și meserii mai rentabile, era în mare parte realizat, după cum se arată în raportul școlar al anului 1909-1910, până când peste 100 dintre absolvenți cu 6 clase au fost aplicați la diferite ramuri de industrie, 22 la comerț și 12 trecuți la preparandie.

Meseriile alese au fost:

4 desemnători arhitecți, 5 zidari, 4 dulgheri, 3 strungari, 3 tinichigii, 3 sculptori, 1 vopsitor, 1 grădinar, 6 croitori, 10 tipografi, 5 fotografi, 4 compactori, 4 frizeri, 4 măcelari, 4 ciubotari, 1 țesător de pânză, 14 eleve ai școlii de arte și meserii, secția lemnărie, iar 4 metalurgie.

Dintre fetele absolvente de 6 clase, 10 deveniră croitorese, 6 aplicate în comerț, 4 la compactorie. *Numărul acestora se sporește însă îndoit și întreit prin cei aplicați direct la meserii direct de către părinți, încă până a nu termina cursul primar complet, pentru că ideea s'a popularizat în urma îndemnurilor date și constatările făcute și de părinți că: **meseria e plug de aur.**”(Ibidem, p.p 29-30)*

Desigur, pentru Iosif Moldovan, pârnevean de baștină, cuvântul *plug*, din proverbul spus, era mai important decât *brătară*, așa cum

apare în sintagma cuvântului bătrânesc: „*Meseria e brățară de aur!*” sau poate pe plan local așa era cunoscut *proverbul*, deoarece majoritatea locuitorilor cartierului erau prin tradiție „*plugari*” nu meseriași, apelativ purtat multă vreme de țărani pârneni.

Din *datele statistice cercetate*, pe care le vom prezenta, se poate constata, prin raportarea directă a populației din *Pârneava*, la cea a Aradului, *trecerea treptată a ponderei locuitorilor cartierului dintr-o clasă socială, de țărani, „plugari,”* având ca ocupație de bază **agricultura**, în cea de **meseriași** iar apoi de **muncitori**, calificați în marea lor parte, în *întreprinderile și fabricile orașului, sector economic* ce va cunoaște o *puternică dezvoltare în perioada interbelică*, și în care va fi implicată și *populația din Pârneava*.

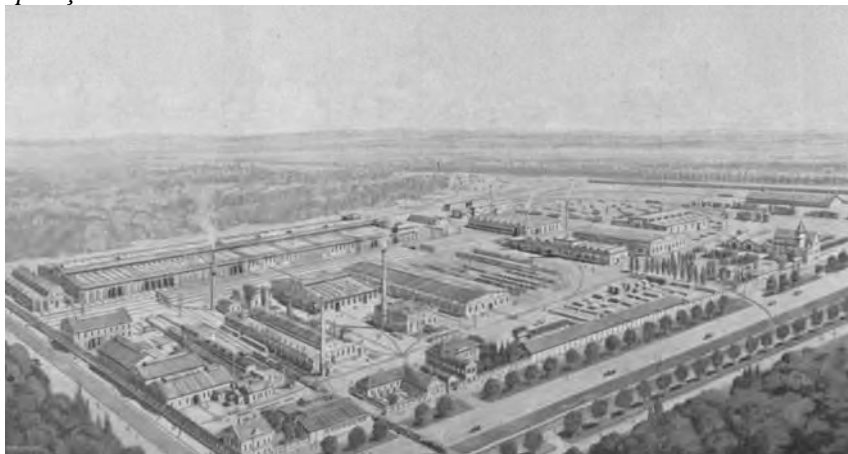
Într-un studiu, *privind industria arădeană*, se arată că în jurul *anilor 1862* în Arad, alături de muncitorii din fabricile și întreprinderile existente deja, (industria spirtului, industria manufacturieră, cea ușoară, industria mecanică reprezentată de firma *Ekkel și Weydner*, industria morăritului, a tutunului, etc) „teritoriul orașului (n.n se subînțeleg și cartierele) era *renumit și prin îndemânarea meșteșugarilor săi, în mare parte români*. Potrivit datelor existente, în jurul anului 1862 în Arad numărul acestora era de circa 2000, iar al calfelor de circa 3000. datele recensământului din anul 1870 confirmă existența unui număr mare de persoane care exercitau o activitate industrială sau meșteșugărească pe cont propriu.” (Clück Eugen, „*Industria arădeană între 1848-1894*”, [în] *Ziridava*, Nr.IX, Arad, 1974, p.100)

Într-o altă dată statistică se menționează că „potrivit recensământului din *anul 1891*, în orașul și comitatul Arad au existat *5140 de firme industriale*, înțelegând prin acestea atât *atelierele meșteșugărești*, cât și manufacturile și fabricile. [...]

În general, producția industrială se concentra tot mai mult în Arad, *oraș care devenise din cele mai mari din Transilvania, cu o populație civilă de 32725 locuitori în 1869 și 42052 în 1890*. În cadrul acestuia, *ponderea populației ocupate în industrie și meșteșuguri* a crescut de la 5134 (1870) la 7011 (1891).” (*Ibidem*, p.103)

Ponderea populației orașului angajate în industrie se va mări după 1893, când *industria grea*, prin înființarea *Uzinei de vagoane și a unei turnătorii* cu o capacitate de producție mare, aparținătoare uzinei va îngloba un număr tot mai mare de muncitori. Tot în acea perioadă se vor mai înființa și *alte trei întreprinderi* (1892) profilate pe *producția*

unor mașini și unelte agricole, pe instalațiile necesare fabricilor de spirt și a morăritului.

Uzina de vagoane, înființată în anul 1893

„Cea mai importantă fabrică arădeană, *cea de vagoane*, care a angajat pentru prima dată *peste 1000 de muncitori*, a intrat în funcțiune *abia în anul 1893*. [...]

Întreprinderea, înzestrată după ultimul cuvânt al tehnicii contemporane, *a intrat în funcțiune în 1893*. Efectivul inițial de 400 muncitori a crescut până în 1895 la 1800. Producția de la început a cuprins o gamă variată de produse, ca *vagoane* (anual în medie circa 1000 de bucăți) *de clasă, de dormit, salon, locomotive, poduri de fier, etc.*”(Ibidem, p.p.103-107)

Cu siguranță **Uzina de vagoane**, fiind amplasată nu departe de *Pârneava*, pe locul în care se găsește și în prezent, *va atrage treptat pe mulți tineri cu școala de meserii, din cartier*.

Tot în acea perioadă, Aradul se va impune pe piața din Austro-Ungaria, dar și din România *prin producția de mobilă*, existând în oraș *6 mari ateliere de fabricare a mobilei*, dintre care unul cel puțin și în *Pârneava*, în care cu siguranță, datorită numărului mare de meseriași în acest domeniu, consemnați și în statistica lui Isaia Tolan, munceau aproape jumătate din cei existenți în oraș.

„Una din cele *mai renumite mărfuri arădene* în această perioadă a constituit-o *mobila*. Produsele tâmplarilor arădeni, *în mare parte români*, au fost concurate, între anii 1860-70, de industria de mobilă

austriacă, care a stăpânit piața locală. Prin munca sârguincioasă a *tâmplarilor arădeni*, plină de creativitate și gust, după 1880 producția locală de mobilă a reușit să recâștige piața Aradului și să devină *căutată chiar pe o arie teritorială mai mare. Expozițiile arădene din 1885 și 1890 au dovedit această realitate.*

În jurul *anului 1895*, mobila arădeană câștigă deja *aprecieri și în România*. Aceste produse au fost confecționate în *6 ateliere* mai mari, având pe la 1895 un număr de *219 tâmplari*, dintre care cele mai mari (*2 unități*) aveau *84 lucrători*.

Avântul producției de mobilă se explică și prin faptul că, alături de îndemânarea producătorilor ei, există o excelentă materie primă adusă, în parte, de peste Carpați, ca urmare a numărului mare al legăturilor feroviare ale Aradului." (Ibidem, p.112)

Ca urmare a industrializării orașului, **asistăm la o accelerare a procesului de urbanizare** și prin *numeroasele construcții ce vor impune Aradul și prin clădirile sale grandioase, în rândurile orașelor europene.*

Este perioada în care au fost ridicate în centrul orașului importante *clădiri publice* și nu numai, admirate și astăzi prin frumusețea liniilor arhitecturale: *sediul primăriei, teatrul, sediul direcției căilor ferate Arad-Cenad*, reușindu-se ca numai în Arad, *între ani 1876-1897*, să fie *înălțate 2805 de clădiri noi*.

Una dintre acestea este și clădirea unde funcționează astăzi **Școala Generală Iosif Moldovan, din Strada Oituz 108-112**, *clădire impunătoare și ea prin arhitectura sa, situată în centrul cartierului Pârneava.*

Datorită cerințelor *materialelor de construcție*, din acest domeniu, *încă din 1869*, în Pârneava, în apropierea Mureșului, nu departe de Pădurea Ceala, va lua ființă *prima fabrică de cărămidă din oraș*. Fabrica, cu modernizările

Vechea fabrică de cărămizi din Pârneava, astăzi o ruină.

impuse de-a lungul anilor, a funcționat până nu demult, iar pe locul cunoscut și astăzi de locuitorii zonei de „cărămădărie,” se mai păstrează, încă, vechile coșuri din cărămidă roșie, înalte de câțiva zeci de metri.

Aici, fără îndoială, și-au găsit locuri de muncă mulți dintre locuitorii cartierului, inclusiv și cei care se ocupau cu cărăușia.

Din cărămizile făcute aici s-au ridicat, probabil, și *edificiile importante din Pârneava: Școala primară confesională românească de băieți de pe Str. Dorobanților* (n.n înv. Nicolae Ștefu) în 1890, cele două școli românești, *Școala primară românească de pe fosta stradă Lae Barna, Condurașilor de astăzi* ori în 1902 edificiul de cultură, tot din Str. Dorobanților, „*Casa Națională*,” la construcția căreia este menționat faptul că mulți dintre locuitorii cu atelaje s-au ocupat de cărăușia cărămizilor și a altor materiale de construcție, a lemnului probabil de la *Pădurea Ceala*.

„În anul 1869 a luat ființă prima fabrică de cărămizi (Pârneava), cea de lângă Mureș. Reușind să supraviețuiască greutăților generate de criza din 1873, vânzarea cărămizilor a fost mărită la 2,2 milioane buc/an (1878), 4,5 milioane buc/an (în 1885), iar în 1894 a ajuns la 6,2 milioane buc/an. Ulterior s-a creat o a doua fabrică (Nicolici), cu o desfacere medie anuală de 2-3 milioane buc/an.” (*Ibidem*, p.113)

Din anul 1872, o dată cu desființarea breslelor și proclamarea principiului „*libertății industriale*,” un număr mare de calfe sau alte categorii sociale, vor încerca *deschiderea unor ateliere meșteșugărești*, pe cont propriu, sau intrând ca *muncitori* în diferite sectoare industriale existente.

În Pârneava va funcționa, la începutul secolului al XX-lea și o puternică *fabrică de calapoade*. Dacă în Arad exista până în 1881 o singură astfel de fabrică în perioada imediat următoare primului război mondial vor funcționa patru asemenea fabricuțe iar cea din Pârneava „*Stiashy S.A.*” va rămâne singura fabrică în 1936, iar prin îmbunătățiri tehnologice aceasta va executa calapoade, tocuri și glencuri pentru tot orașul, fiind mai apoi extinsă și mutată în anul 1948 într-o altă locație, tot în Pârneava, pe Str. *Căpitan Ignat nr.9*, în incinta Fabricii de încălțăminte „*Gloria*”.

Datorită faptului că mulți dintre pârneni erau agricultori, pe lângă cultivarea pământului se mai ocupau și cu *creșterea vitelor*, în

cartier funcționau *mici ateliere de tăbăcărie*, care vor supraviețui în timp și după dezvoltarea industrială a orașului, din prima jumătate a secolului al XX-lea.

Un astfel de *atelier de tăbăcărie*, va funcționa în *Pârneava* pe Str. Doamna Bălașa, la Nr.213-215, Str. Ghe. Doja de astăzi și aparținea, spre sfârșitul anilor 1930, **avocatului Chirilov Feodor**, refugiat în părțile arădene din ținutul Basarabiei.

„*Teodor Feodor Gheorghe Chirilov* (1881-1949) va profesa avocatura atât la Chișineu cât și la București iar mai apoi la Arad unde își va deschide și un cabinet de avocatură pe Strada Doamna Bălașa, unde își avea și locuința.

Atelierul său de tăbăcărie și de achiziții va prelua pieile rezultate în urma sacrificării animalelor din gospodăriile pârvenilor dar și din unele din localitățile învecinate orașului.

Firma avocatului Chirilov dispunea de *cai, căruțe și chiar mașini* pe care le utilizau în diverse transporturi, iar atelierul principal funcționa într-o altă clădire, tot în *Pârneava*, pe Strada Minervei, loc în care se prelucrau pieile și unde existau mai multe *hale de producție*, bine dotate din punct de vedere tehnologic.

Numărul angajaților, al muncitorilor, era restrâns, în jur de zece persoane, în ale căror atribuții se regăseau atât cele de preluarea și prelucrarea pieilor pe care, în parte, le furnizau altor ateliere și fabrici din oraș și chiar din țară specializate în prelucrare, cum ar fi cea de la Timișoara, renumita fabrică «*Guban*» ori cea de la Orăștie.

În *timpul războiului* firma va cunoaște o *perioadă de prosperitate*, existând o mare cerere de materie primă necesară pentru înzestrarea și

Avocatul
Teodor F. Chirilov

Atelierul de tăbăcărie
al avocatului Chirilov

dotarea armatei, prin confecționarea încălțămintei și al altor accesorii militare confecționate din piele.

La sfârșitul războiului și în perioada imediat următoare, dar mai ales după *instaurarea regimului comunist* în România, inaugurat de guvernul dr. Petru Groza (6 martie 1946), firma avocatului *Chirilov*, ca de altfel mai multe firme mai mici din oraș, intră într-o *perioadă de recesiune* ce va aduce după sine și falimentarea acesteia, cu puțin timp înainte de naționalizarea din anul 1948.

Cu puțin timp, înaintea izbucnirii războiului și pe perioada acestuia *casa avocatului Teodor Chirilov va deveni un obiectiv de importanță strategică*, la nivelul cartierului Pârneava, fiind folosită în diferite scopuri de *apărare civilă* și de formațiile de pompieri.” (*apud. Chirilov, Dumitru, Mihai, Ioan – fiul avocatului, rămas în viață, născut în 27 iunie 1947*)

Rând pe rând, în anii ce vor urma *până la începutul războiului*, în rândurile meseriașilor se va resimți o **reprofilare** a întregii activități. O serie de meserii, cum ar fi cea de *confecționar de lumânări* (lumânar), *frânghieri*, *rotari*, etc, dispar sau își reduc simțitor activitatea, iar altele *au fost atinse* de schimbarea gustului clienților (blănari, cizmari, croitori) sau vor apărea altele noi ca de exemplu cea de *fotograf*, *desenatori arhitecți ori tipografi*.

Școlile din Pârneava, așa cum am mai văzut, își vor orienta *programul activităților practice*, în funcție de *cerințele pieței de lucru*, încât numai într-un singur an școlar, 1909-1910, vor îmbrățișa și câțiva școlari *pârneveni* aceste **noi profiluri**: 4 *desenatori arhitecți*, 5 *fotografi* și 10 *tipografi*, 3 *tinichigii*, etc, potrivit informațiilor lui *Iosif Moldovan*.

Cu toată dezvoltarea înfloritoare a Aradului în domeniul industrial, în anii premergători primului război mondial, populația *din Pârneava* era în majoritatea ei concentrată în **jurul agriculturii**. Tot în cartier vor locui și celelalte categorii sociale, chiar dacă aveau un loc de muncă în industrie sau ocupau funcții administrative, deoarece sub stăpânirea austro-ungară, se ducea politica în urma căreia **populația românească** angajată în fabricile și uzinele orașului **să domicilieze în suburbii**, așa cum era cazul cartierelor Micalaca, Pârneava și Gai.

Odată cu unirea Transilvaniei cu România, după 1918, situația se schimbă. Multe familii înstărite de *etnie maghiară*, din centrul orașului, *au emigrat în Ungaria*, lăsând sau vânzând în grabă imobilele

confortabile și luxoase. Puțini însă din locuitorii cartierului, *doar unii din cei mai tineri, și în general funcționari*, își vor abandona casele și străzile cartierului unde au copilărit și au crescut și se vor muta în oraș, alții ce aveau putere economică, *își vor ridica case impunătoare în Pârneava*, ce se mai păstrează și astăzi, recunoscându-se ușor după arhitectura timpului lor.

Populația Aradului și implicit cea din Pârneava, după cum rezultă și din statisticile școlare ale elevilor din cartier, *va crește în prima perioadă interbelică*, până în 1930, când va începe să scadă treptat și datorită *crizelor economice*.

În monografia orașului „*Aradul permanență în istoria patriei*” (Arad, 1979), în Capitolul VI intitulat „*Istoria contemporană-Perioada interbelică*” prezintă mai multe date statistice referitoare la *dezvoltarea social economică și industrială a Aradului*, cu referiri și la *structura populației*.

„O parte tot mai mare a populației *este atrasă spre oraș*, pentru a lucra în diferite sectoare de activitate, în special în industrie. *Cum industria Aradului s-a dezvoltat mult în perioada interbelică*, odată cu alte sectoare de activități, și cum populația din *mediul rural era în cea mai mare parte românească* și acest factor a contribuit **la schimbarea structurii etnice a orașului Arad**.

În 1920 orașul număra 62 490 locuitori fiind *ca număr de populație al șaptelea oraș al țării*, în perioada interbelică. În 1923 ajunge la 75 000 iar în 1930 la 77 181 pentru ca în anii următori populația orașului să scadă treptat.” (Op.cit., p.p.430-431)

Din aceeași sursă de informare, pe baza datelor statistice, se poate constata *o creștere a populației* la nivelul orașului, abia în 1944, în luna iulie, la 84 373 locuitori când este menționată evaluarea populației, *ce a crescut și din cauza refugiaților veniți datorită frontului ce se apropia*, de hotarele nord-estice ale țării, *aspect consemnat în ziarele orașului din acea perioadă*.

În ceea ce privește repațizarea populației pe diferite grupe de profesie, cu toată dezvoltarea industrială a orașului, *în Pârneava procentul populației active în agricultură era mult mai numeros*, decât în celelalte cartiere a orașului și datorită tradiției dar și a faptului că *multe familii dețineau pământ*, pârnevenii fiind cunoscuți ca „*plugari*,” adică muncitori agricoli, țărani. *Produsele agricole ale țăranilor pârneveni constituiau o sursă importantă de materie primă pentru*

unele dintre fabricile oraşului(**Fabrica de spirt** a fraţilor Neumann, cea mai importantă din sudul Europei, sau pentru **Fabrica de zahăr** de la extremitatea către Aradul Nou a cartierului).

În iunie 1938, populaţia Aradului era de 75 835 de locuitori, ca apoi în iunie 1940 să scadă la 74 742 de locuitori. Din această populaţie a oraşului, în 1939, doar 11 674 de locuitori erau angajaţi în industria de diferite profiluri.

Numărul cel mai mare de angajaţi îl ocupa *sectorul mecano-metalurgic*, 2855, urmat de *sectorul textil* ce număra 4951 de angajaţi,, între care majoritatea erau femei. *Fabricile şi atelierile de mobilă* numărau 1200 de muncitori, *sectorul alimentar* 1184 de locuitori, iar în celelalte sectoare: pielărie, materiale de zidărie, electricitate, etc, numărul angajaţilor era doar de câteva sute, poate chiar mai puţin.

Una dintre principalele ramuri ale *sectorului industrial*, la nivelul oraşului, imediat după Unire, era cea a *industrii mecano-metalurgice*, ce prin capitalul acesteia însumând 75 milioane lei, avea o activitate axată aproape în exclusivitate pe construcţii şi reparaţii de vagoane şi locomotive, în cadrul acestei societăţi în ascensiune economică cunoscută sub numele de «**Astra**» (n.n Fabrica de vagoane), mai funcţionau şi ramurile fabricii de maşini şi turnătoria de fier «*Juhasz I. Arcadie*» Arad, iniţiată în 1927, Fabrica «*Phoma*» Arad, Fabrica «*Fatma*» pentru articole de tablă, constituită în anul 1925, precum şi *Întreprinderea de maşini şi automobile s.a Arad I.M.A.S.A* şi *Armătura s.a Arad*, ambele fondate în anul 1928, unde îşi vor găsi mână de lucru şi o parte din tineretul format în *şcolile din cartierul Pârneava*, specializat deja în cadrul *Şcoalei de arte şi meserii*, în care, încă din perioada antebelică, era asigurat accesul fără examen datorită *gradului înalt de pregătire* din cadrul şcolilor din cartier, şcoli ce aveau preocupări legate de *pregătirea practică a elevilor şi de orientarea acestora*, ținând cont de *cerinţele pieţei de muncă*.

Un alt *sector*, unde îşi vor găsi de lucru multe dintre *femeile tinete din cartier*, va fi cel al **industrii textile**, care va ocupa o pondere însemnată în cadrul dezvoltării industriale a Aradului, fiind din punct de vedere numeric, considerat cel de al *doilea compartiment industrial al oraşului*, şi va îngloba, aproape 5000 de angajate dintre care, fără îndoială şi un număr însemnat de tinere din *cartierul Pârneava*, ce au avut ocazia, așa cum arăta şi *Moise Colarov*, de a se instrui în şcoala ridicată în apropierea cartierului, *Liceul textil*, de

astăzi, „Frații Neumann”, ce va pregăti ani de-a rândul, *generații de muncitoare în ramurile textile*, pentru diverse fabrici din oraș.

„Industria textilă, ramură importantă a industriei locale, bine reprezentată prin marea fabrică I.T.A (*Industria Textilă Arădeană*), s-a dezvoltat spectaculos după primul război mondial, ca urmare a restrângerii importului de țesături și a producției din țară, la nivel echivalent celor din

Vechea fabrică de tricotaje

străinătate. I.T.A care în 1918 dispunea de 550 războaie de țesut, și-a mărit până în 1928 zestrea la războaie la 1404. Paralel a sporit la peste 2000 numărul *salariaților întreprinderii*. Era singura fabrică din România care și-a instalat o filatură de bumbac cu 20000 de fuse și prima secție de imprimerie mecanică.”(Ibidem, p.436)

Agricultorii din cartierul Pârneava, așa cum s-a arătat, își vor comercializa o bună parte din produsele lor agricole în cadrul industriei alimentare, dezvoltate la nivelul orașului, în care industria morăritului și cea a spirtului, avea o veche tradiție, ce își va câștiga o binemeritată faimă cunoscută și astăzi, în cadrul fabricilor fraților Neumann, evrei ce au contribuit prin priceperea lor în domeniul economic, la ridicarea prosperității acestui comportament economic important al orașului, care însuma și un număr important de cartiere agricole, între care și Pârneava.

„Industria alimentară, a cunoscut o rapidă dezvoltare beneficiind de materia primă ieftină din agricultură, (n.n este vorba mai ales de producțiile agricole din cartierele Aradului, dar și a județului, în mare parte agricol).

Una din subdiviziunile sale cu tradiții în județul Arad, era industria morăritului, a cărei producție și-a câștigat un renume european, fiind exportată în proporție de 75% în Austria, Germania, Elveția și alte țări. Cea mai mare întreprindere cu acest profil era moara fraților Neumann Arad, devenită societate anonimă în anul 1921,

alături de fabrica de spirt și drojdie, a acelorași proprietari. Avea o capacitate zilnică de producție de 36 de vagoane[...]

În cadrul industriei alimentare își mai desfășurau activitatea *Fabrica de spirt* a acelorași frați Neumann, *Fabrica de lichior «Zwack»*s.a Arad, *Fabrica de zahăr* s.a Arad. Edificarea acesteia din urmă a început în *august 1925* (n.n este vorba de *Fabrica de zahăr* de lângă podul Mureșului de la Aradul Nou, a cărei construcție se mai păstrează și astăzi), iar un an mai târziu, a intrat în fabricație, producând în anul 1926-7500 tone de zahăr, în anul 1927-10000 tone. *Fabrica de zahăr din Arad* a contribuit la acoperirea nevoilor de zahăr ale pieții interne și la realizarea unei producții suplimentare, ce a făcut posibil, pentru prima dată după război, *exportul de zahăr românesc.*” (*Ibidem*, p.437)

Fără îndoială, la această fabrică aflată foarte aproape de partea nord-estică a cartierului, cu un bun drum de acces, *își vor găsi de lucru și mulți dintre locuitorii din cartier* care vor contribui și cu produsele lor agricole, *sfecla de zahăr* (n.n era o tradiție în cadrul cartierului în cultivarea acesteia, precum și a tutunului), la prosperitatea fabricii.

La nivelul producției agricole din Pârneava, în urma constatărilor făcute, s-a putut observa o bună sincronizare a producțiilor agricole, legate de *cerințele industriei alimentare ale orașului*, punându-se mai ales accentul *pe cultivarea acelor cereale cerute de fabrica de spirt* sau pe cele necesare *morăritului* ori producției de zahăr

O altă *grupă de profesie*, la nivelul cartierului era cea în domeniul *industriei lemnului*. La nivelul orașului, numai în *anul 1930*, erau *38 de întreprinderi* incluzând un număr de peste *1549 de angajați*, în întreprinderi și ateliere regăsite și în *cartierul Pârneava*. Cea mai importantă *fabrică de mobilă*, din oraș, ce și-a câștigat un binemeritat renume era cea a lui **Laurențiu Lengyel**, înființată în anul 1891, și a cărei producție a continuat și s-a dezvoltat și în perioada interbelică, cu mult beneficiu.

Criza economică începută în anul 1929, va aduce după sine și o stagnare a producției industriale a Aradului, producție ce se va restabili și revigora abia după 5 ani, în *anul 1934*, când se va întări *puterea economică a orașului*, prin creșterea numărului de *fabrici și întreprinderi și prin sporirea capitalului acestora și prin sprijinul politicii sistemului bancar.*

Perioada de revigorare economică a oraşului va continua chiar în primii ani ai războiului, datorită comenzilor militare solicitate de către armată fabricilor din Arad.

Potrivit unui decret-lege, la 18 februarie 1941, întreprinderile de stat, precum și numeroase întreprinderi particulare, cu întreg personalul muncitor au fost considerate rechiziționate de către armată, iar producția lor a fost adaptată războiului.

„Marile întreprinderi arădene, pentru a se menține în activitate, sânt adaptate nevoilor războiului. La Fabrica de vagoane «Astra» s-a restrâns producția de material rulant, introducându-se în fabricație armamentul, în special aruncătoarele de mine și muniție. Noua situație se oglindea și în denumirea întreprinderii, care devine «Astra»-prima fabrică românească de vagoane, motoare, armament și munițiuni s.a Arad.” (Ibidem, p.447)

Avantajul celor care lucrau în astfel de fabrici cu producție destinată necesităților războiului, era acela că erau *scutiți de front*, mobilizați la locul de muncă.

Mulți dintre *locuitorii cartierului Pârneava*, ce se ocupau de agricultură, au avut aceleași avantaje, căci prin cultivarea pe loturile agricole a *tutunului și a sfeclei de zahăr*, sau a altor cereale necesare pentru producerea băuturilor spirtoase, erau și ei *scutiți de front*.

Spre *sfârșitul războiului*, odată cu începerea *bombardamentelor aeriene*, asupra orașului, ce aveau ca obiectiv *distrugerea principalelor întreprinderi industriale*, unde mulți pârneni erau angajați, situația acestora se va înrăutăți, mai ales când bombardamentele vor lovi și o parte din *zonele periferice*, în urma atacurilor asupra *aeroportului orașului* ori a altor obiective industriale. Multe dintre *culturile agricole ale localnicilor din Pârneava* vor fi distruse și ele în urma bombardamentelor și a luptelor pentru cucerirea aeroportului de la capătul cartierului.

Bombardamentul anglo – american din 3 iunie 1944 distruge fabrica de armament Astra.

Cel mai devastator bombardament s-a produs la

3 iulie 1944, fiind declanșat de aviația anglo-americană, soldat cu mari pierderi umane și mai ales materiale, un adevărat dezastru economic pentru Arad.

În acest bombardament, *Fabrica de armament «Astra»* a fost grav avariată, la fel și vestita *Fabrică de lichioruri Zwack*, ce a fost distrusă total. Distrugerii au fost înregistrate și la *Uzina Electrică*, *Fabrica de nasturi «Union»*, *Fabrica de ciorapi*, dar și alte locuințe din cartierele apropiate de *Fabrica «Astra»*, printre care și *Pârmeava*. A mai fost distrusă parțial *Gara C.F.R* și *Atelierele Principale C.F.R*, producând mari victime în rândul populației civile refugiate în adăpostul de la *Pădurice*, semnalându-se 190 de morți și aproape 700 de răniți.

.... atelierele CFR ...

„Producția anului 1944 a scăzut considerabil, ca urmare a uzurii fizice și morale avansate a utilajului industrial și a lipsei de materii prime.

La toate acestea se adaugă distrugerile provocate de *bombardamentele aeriene*, care au adus pagube de sute de milioane întreprinderilor afectate,

dezorganizându-le producția, *instaurând ruina și haosul economic*.

Bombardamentul aerian din 3 iulie 1944, a scos din funcțiune cea mai mare întreprindere arădeană, *Fabrica de vagoane, armament și muniție* s.a «Astra», grav avariată. La aceasta se adăugau *Fabrica de împletituri și tricotaje (FITA)*, lovită în plin de 9 bombe. Pagubele provocate însumând peste 150 milioane lei. Întreprinderea nu și-a mai putut relua activitatea până în anul 1945. *Fabrica de lichior*

... gara CFR

«Zwack» a fost distrusă până în temelii, încetând să mai funcționeze. Tot bombardamentul din 3 iulie, a dus prejudicii Fabricii de săpun «Vernier», Fabricii de nasturi «Union», Firmei «Fermoar», Fabricii de cherestea pentru ambalaje «Tilia», Fabricii de ciorapi «Albu Simion» și Uzinei electrice Arad. Au fost distruse instalațiile rețelei de transport curent de înaltă tensiune[...] Valoarea totală a pagubelor pricinuite industriei arădene de bombardamentele din 3 iulie 1944, s-a cifrat la însemnata sumă de 316.189.200.» (Ibidem, p.448)

În aceste condiții o parte dintre locuitorii orașului se vor refugia în zonele rurale din apropierea orașului. Același lucru se va întâmpla cu mulți dintre pârneveni, care împreună cu copiii vor părăsi orașul, fapt consemnat așa cum se va vedea în multe documente școlare, și procese-verbale de inspecții, din cadrul Școlii primare Nr.22, curs superior din Str. Oituz

Urmările bombardamentului asupra localnicilor

108-114, actuala Școală Generală „Iosif Moldovan” din Arad, unde în acea perioadă, ca de altfel și în celelalte școli din oraș, numărul elevilor ce frecventau cursurile, se limita la mai puțin de un sfert. Explicațiile corpului de control se referă la faptul că majoritatea elevilor care lipsesc, au părăsit orașul împreună cu familia, îngroziți de bombardamente și de frecvențele alarme aeriene, din acea perioadă, precum și a foamei și sărăciei la care s-a ajuns.

Pentru locuitorii orașului și implicit a celor și din cartierul Pârneava, situația nu se va liniști nici după lovitura de stat de la 23 august 1944, concepută și realizată de reprezentanții Palatului și în primul rând de regele Mihai, prin înlăturarea de la putere a mareșalului I.Antonescu.

Întoarcerea armelor împotriva trupelor Germaniei hitleriste și a aliatei sale Ungaria hortystă, va avea urmări dramatice pentru locuitorii din Pârneava, aflați în apropierea aeroportului, de lângă pădurea Ceala.

În zilele de 26 și 27 august în zona aeroportului vor avea loc lupte crâncene. Pe aeroport se aflau peste 700 de soldați hitleriști bine înarmați și dispunând de avioane. După ce au primit întăriri de peste graniță, trupe hortyste în majoritate, au încercat să intre în oraș dinspre vest, prin Pârneava. Cu o zi înainte, trupele inamice, intrate în țară pe la Turnu, se îndreptau și atacau Aradul, pentru a-l ocupa. Paralel cu atacurile declanșate la sol, aviața germană de pe aeroportul din Ceala, bombardează orașul, provocând pagube materiale, răniți și morți în rândurile populației civile. În timpul luptelor pentru ocuparea aeroportului, este bombardată și distrusă Fabrica de cărămizi «Vulcan», aflată în apropiere, cea mai veche din oraș și cu o mare productivitate, cauzându-i-se pagube însemnate.

„Cele mai importante lupte și acțiuni s-au desfășurat însă împotriva trupelor hitleriste aflate pe aeroportul de lângă oraș, unde cei peste 700 de hitleriști se organizează pentru apărarea aeroportului, cu scopul de a se opune dezarmării. Dispunând de zeci de mitraliere, numeroase avioane și alte mijloace de luptă, în 26 august după ce s-au organizat pentru apărare pe aeroport și în mai multe centre din interiorul orașului, și după ce primiseră întăriri de la unitatea mobilizată de pe teritoriul Ungariei, încearcă să pătrundă în Arad dinspre vest[...] În acest scop în seara zilei de 25 august, alte trupe hitleriste transportate în 80-100 camioane de peste frontieră, atacă pichetele de grăniceri din zona Turnu, la nord-vest de Arad, dirijându-și forțele principale spre Arad.

Odată cu atacurile trupelor, aviația fascistă a aruncat bombe asupra orașului și a mitraliat populația, făcând multe victime și distrugând bunuri materiale. De exemplu în 27 august, orele 20, avioane germane au bombardat orașul, producând grave pagube materiale populației civile.[...]

Încercarea hitleriștilor a fost însă oprită în special de rezistența îndârjită a ostașilor batalionului 2 din Regimentul 4 grăniceri, cu sediul în cartierul Gai. Nici noile atacuri dușmane din noaptea de 26 spre 27 august nu reușesc, iar în dimineața zilei de 27 august gruparea hitleristo-hortistă este atacată cu hotărâre și respinsă peste frontieră tot în zona Turnu, acțiunea soldându-se cu capturarea în aceeași zi a 100 de prizonieri [...] a 34 avioane și numeroase materiale de război.

Luptele au fost deosebit de intense, în primul rând cele din zona aeroportului (n.n în cartierul Pârneava), producând un număr mare de morți și răniți și mari pagube materiale.

Bunăoară *Fabrica de cărămidă «Vulcan» din Arad, Str. Văcărești 1-3, formată din 8 clădiri cu unul sau două etaje și din 22 șoproane, a fost distrusă complet ca urmare a luptelor și a bombelor căzute (n.n în zilele de 26-28 august, provocându-i pagube de peste 17 milioane lei).*

Școala primară din cartierul Bujac, datorită atacurilor aeriene, a fost distrusă în mare parte, ajungând în stare de nefuncționare.”(Ibidem, p.p.604-607)

Locuitorii din Pârneava nu au rămas pasivi la aceste evenimente sângeroase, ce le afectau existența, ci au luat parte efectiv la lupta pentru cucerirea aeroportului și împiedecarea trupelor hitleriste de a ocupa cartierul și orașul.

Unii dintre ei *au luat parte direct la lupte, alături de ostașii Batalionului 2 din Regimentul 4 grăniceri cu sediul în cartierul Gai, ori au contribuit la aprovizionarea combatanților cu muniție și alimente, prin transportul acestora cu căruțele proprii.*

„La eliberarea aeroportului, un număr mare de muncitori și țărani din cartierul Pârneava, între care muncitorii Iosif Jivoi, Romulus Topor și țăranul Dumitru Muscan, au pus mâna pe armă și au tras în dușman, ori au aprovizionat armata cu muniții.” (Ibidem, p.605)

Urgia războiului se va abate, însă, din nou, asupra orașului și a locuitorilor săi, căci încă din prima jumătate a lunii septembrie, *Aradul este invadat și ocupat de puternice forțe militare hitleriste și horthyste.*

Ofensiva acestora va începe în zona Crișana, Banat încă din 11 septembrie, cu un atac masiv pe aliniamentul Arad-Oradea, *când două divizii motorizate horthyste lovesc frontiera în zona Aradului, la 13 septembrie 1944, ocupând localitatea din apropierea orașului, pe care îl vor ocupa în după-masa aceleași zile, în urma retragerii strategice a armatei române, puțină la număr, la sud de Mureș. În oraș va domni haosul și teroarea, populația fiind speriată de măsurile dure și abuzive ale ocupanților și va încerca să se refugieze la Timișoara, Deva ori Brad, negăsindu-și un loc de refugiu în localitățile limitrofe, la sate, unde încă se mai purtau lupte grele, mai ales în zona Ineului sau în Podgoria Aradului, unde dușmanii au fost opriți pe aliniamentul Păuliș-Miniș, Ghioroc, Cuvin, de către elevii Școlii militare de*

subofițeri Radna, ce vor intra în istorie prin faptele de arme, alături de alte două subunități românești, sub numele de „*Detășamentul Păuliș*.”

Deviza acestora: „*Pe aici nu se trece!*” a fost onorată și respectată, fiind plătită cu prețul vieții multor tineri elevi ai școlii militare. Aici inamicul a fost oprit și a suferit prima mare înfrângere, fiind silit să se retragă, suferind mari pierderi în oameni și tehnică militară.

În numai câteva zile, după începerea contra ofensivei, în urma acestei victorii Aradul și întreaga zonă ocupată va fi eliberată, iar inamicul va fi respins peste graniță, pe teritoriul căruia va continua războiul.

„*În Aradul cucerit de hortiști s-a instaurat un regim de teroare, dezlănțuit de trupele hortyste, de SS și Gestapo. Populația românească și evreiască a fost persecutată, s-au instalat noi demnitari, s-a trecut la acțiunea de «curățire a elementelor democratice și evreiești», având loc arestări, noaptea ridicări de la domiciliu, bătăi, schingiuri, etc. (n.n din informațiile primite, unii dintre locuitorii din cartierul Pârneava, în marea lor majoritate români, au avut parte de asemenea tratamente, cunoscându-se contribuția acestora la anihilarea unității militare hitleristo-hortyste staționate pe aeroportul orașului și la sprijinul acordat armatei române în timpul luptelor).*”

Au fost jefuite locuințelor populației refugiate, devastate magazinele evreiești, marile fabrici, între care Atelierele principale C.F.R (I.V.A, sector II), F.I.T.A (Tricol Roșu), T.E.B.A, I.T.A, Fabrica de zahăr.

Evreii «*după câteva zile au fost obligați să poarte steaua lui David*», în cetate pregătindu-se un ghetou pentru ei.

Autoritățile hortyste, care se instalaseră aici cu credința deșartă de a rămâne pentru totdeauna, declarând că într-o săptămână vor fi la București, au fost curând trezite la realitate în urma luptelor de la Păuliș, iar peste opt zile orașul va fi eliberat.[...]

Pentru a stăvili pătrunderea trupelor fasciste și hortyste în acest defileu (n.n defileul Mureșului prin care se încerca străpungerea frontului spre Deva) a fost constituit *Detășamentul Păuliș* (comandant colonel *Alexandru Petrescu*), a cărui osatură a format-o *Școala de subofițeri infanterie din Radna* (n.n colonelul *Petrescu* era și comandantul școlii militare).[...] Față de numărul luptătorilor și

înzestrarea tehnică a acestora, inamicul dispunea de forțe mult superioare, *raportul de forțe fiind de 8 la 1*, în favoarea inamicului.[...]

Atacul inamic a început în 14 septembrie, orele 14, dar a fost respins cu pierderi mari pentru aceștia. Seara trupele noastre păstrau pozițiile inamice, după ce respinseseră trupele hortyste pornite la atac pentru a cincea oară. [...]

Cu tot raportul de forțe inferior, *rezultatul luptei a fost favorabil Detașamentului Păuliș*, acesta a pierdut în luptă 10 ofițeri, 10 subofițeri, 148 elevi și 209 soldați, iar inamicul: 387 prizonieri, 919 morți, 21 tancuri distruse, 12 tunuri, 41 aruncătoare de mine, 21 mitraliere, etc.[...]

Evocând vitejia acestor luptători, în 1946, un bătrân din partea locului spunea:«Cât a fost frontul ăsta cu ungurii, *numai cătane cu dungă galbenă la capelă am văzut* (n.n elevii școlilor militare purtau acest semn distinct)...*de nu erau ei, ne prăpădeam cu toții și până la Deva nu s-ar fi oprit cotropitorii*».

Tinerii de 19 și 20 de ani, elevii acestui detașament au înscris cu sângele lor o pilduitoare pagină de vitejie, reînviind și renodând firul eroismului de la *Mărășești și Mărăști*, sintetizat în cuvintele:«*Pe aici nu se trece!*», pe care le-au actualizat apărând din nou pământul țării, *de data aceasta la granița de vest*.”(Ibidem, p.p. 610-612)

Chiar dacă locuitorii Aradului au fost eliberați, de trupele hortyste de ocupație, încă din 19 septembrie, când a început retragerea acestora, *populația orașului va mai avea mult timp de suferit de pe urma războiului și în lunile următoare, datorită raidurilor bombardierelor inamice, ce vizau obiective strategice dar și bombardarea unor cartiere, pentru a stârui panică în rândurile populației civile*. Astfel, *raidul de bombardament din 31 octombrie*, ce a vizat *periferia municipiului*, s-a abătut și **asupra cartierului Pârneava**, provocând pagube materiale și victime omenești în rândurile locuitorilor, multe case fiind distruse total sau parțial.

„Înfrânte pe linia Sinicolaul Mic-Aradul Nou-Mureșel, în noaptea de 21/22 septembrie, *unitățile hortyste sunt scoase din Arad*. Retragerea lor însă provoacă noi pagube, *distrugerea podurilor peste Mureș, a gării C.F.R, avarierea centralei telefonice, etc*.

Populația Aradului a avut de suferit și după retragerea trupelor dușmane, deoarece *aviația fascistă a organizat raiduri de bombardament asupra orașului*.

La 5 octombrie 1944 la orele 19, sunt bombardate gara C.F.R, cartierul Grădiște și cartierul din jurul Uzinei de apă, aruncându-se creioane și alte obiecte explozive (n.n au fost cunoscute multe persoane ce au rămas fără vedere sau și-au pierdut degete și mâini în urma exploziilor acestor mini mine ascunse în diverse asemenea obiecte, inofensive la prima vedere).

În 31 octombrie, tot seara a fost bombardată periferia Aradului (n.n inclusiv cartierul *Pârneava*), iar în noaptea de 5 spre 6 noiembrie au fost aruncate bombe asupra gării C.F.R, în stada Ghiba Birta, strada Mărășești, asupra spitalului T.B.C a cărei clădiri a fost distrusă complet.”(Ibidem, p.619)

În afară de aceste traume pe care le suferea populația orașului, din cauza bombardamentelor, Aradul trecea prin mari *probleme economice* din cauza pagubelor provocate de trupele hortiste și hitleriste care ocupaseră vremelnic orașul, în luna septembrie și care în retragerea lor *distruseră și avariaseră mai multe obiective strategice, uzine, fabrici, căi ferate, poduri, depozite de alimente, precum și locuințe civile distruse parțial sau în totalitate.*

Atelierele principale „C.F.R” erau distruse în proporție de 85%, „**Astra**” era ruinată în proporție de 78%, iar „*Industria Textilă Arădeană*”(I.T.A), una dintre cele mai mari fabrici textile din țară, fusese devastată și prădată, suferind mari pierderi în materiale textile, sustrase de trupele inamice în retragere. Alte fabrici, cum ar fi „*Fabrica de împletituri și tricotaje*”(n.n Tricoul roșu) a fost nevoită să-și sisteze activitatea pe timp de 6 luni, iar un număr de peste 40 de *întreprinderi* și-au încetat activitatea din cauza distrugerilor provocate de bombardamente.

Cartierul gării și alte cartiere din oraș, printre care, mai puțin și *Pârneava*, au fost transformate în ruine din cauza bombardamentelor sau a luptelor ce s-au purtat pe străzile lor, cum a fost și în *Pârneava în luptele pentru ocuparea aeroportului.*

„Economia Aradului se afla într-o situație grea, datorită daunelor provocate de trupele hitleristo-horthyste, care în septembrie 1944, au ocupat vremelnic Aradul și o parte din județ. Distrugerile cauzate industriei orașului în urma bombardamentului erau deosebit de mari. *Atelierele principale C.F.R și Astra erau ruinate în proporție de 85%.*

Industria textilă arădeană pierduse stocuri de materii prime și finite, în valoare de peste 800.000.000 lei, iar Fabrica de împletituri și tricotaje și-a încetat activitatea timp de 6 luni. *Un număr de peste 40 de întreprinderi și-au încetat total activitatea, cartierul gării și alte cartiere ale Aradului, (n.n și Pârneva), fuseseră transformate în ruine în urma bombardamentului.*

Rețeaua căilor rutiere și feroviare se găsea într-o situație deosebit de grea, datorită distrugerii podurilor de peste Mureș și Criș (n.n pe valea Crișului în zona Ineu-Sebiș au avut loc puternice confruntări cu inamicul soldate cu multe pierderi umane și mari pagube materiale), a parcului redus de mijloace de transport, precum și a faptului că aviația hitleristă provocase mari distrugerii clădirii gării C.F.R Arad.

Primăria orașului Arad s-a străduit și a obținut importante împrumuturi necesare acestor mari reparații. Pentru aprovizionare au fost procurate 600 vagoane de grâu, iar criza de combustibil a fost remediată prin punerea în circulație a două trenuri care navetau între Arad și Valea Jiului, în funcție de necesități.” (Ibidem, p.189)

În iarna anului 1945, la fel ca majoritatea locuitorilor Aradului și populația din cartierul Pârneava trecea prin mari greutăți economice și sociale.

*Furia războiului, ce lovise cartierul, atât în vara cât și în toamna anului 1944, distrugând multe dintre **locuințele pârănivilor**, iar în luptele purtate pentru ocuparea aeroportului militar de lângă pădurea Ceala se pierduse întreaga recoltă de porumb, floarea soarelui și sfeclă de zahăr și alte culturi, atât de necesare, mai ales în hrana animalelor din gospodării, dar și a oamenilor.*

Mulți dintre cei angajați în fabricile și uzinele din oraș au rămas fără locuri de muncă în urma bombardării și distrugerilor în timpul bombardamentelor anglo-americeane sau hitleristo-hortiste, de mai târziu. Situația era dezastruoasă în multe familii, deoarece nu mai exista nici forță de muncă, necesară în gospodărie și în agricultură, la cultivarea pământului, căci potrivit statisticilor peste 2260 arădeni, între care și pârănveni, erau mobilizați pe frontul antihitlerist, luând parte la luptele din Ungaria și Cehoslovacia.

Din statisticile școlare se constată că o bună parte dintre elevii mai mari, de la Școala primară curs superior din Str.Oituz, nu mai frecventau școala, fiind reținuți în gospodărie și folosiți la diferite

munci, cum ar fi și cărăușia sau transportului cu birja (n.n. ocupație de bază în cartier), ori la munca pământului luând astfel locul părinților sau a fraților mai mari, plecați pe front, sau morți în timpul războiului.

Munca în agricultură, cu unelele rudimentare era canalizată spre cultivarea cerealelor ori a sfecei de zahăr, ale căror recolte le foloseau atât în propriile gospodării sau le virau, ca materie primă pentru Fabrica de spirt și drojdie, ce aparținea încă baronului Neumman, fabrică ce încă funcționa în bune condițiuni, cu o productivitate maximă, datorită cerințelor frontului sau Fabricii de zahăr, aflată la capătul dinspre Aradul Nou al Pârneavei.

În anii imediat următori războiului, potențialul industrial al orașului va reveni la normal și treptat, prin politica comunistă de industrializare se va dezvolta, iar în urma cooperativizării și socializării agriculturii, când și pârnevenilor li se va lua pământurile, aceștia vor deveni în majoritate muncitori în sectorul industrial al orașului, ce se va extinde și în cartier sau în apropierea acestuia, ori muncitori agricoli în cadrul C.A.P. înființat în cartier și a fermei de stat.

CAPITOLUL II

SAVA RAICU - FIU AL PÂRNEVEI

II.1. Aportul lui Sava Raicu a dus la dezvoltarea vieții social-culturale a comunității

*Sava Raicu (1869-1920), „un geniu al lumii financiare din aceste timpuri,” cum este elogiat în necrolog de ziarul arădean „Românul,” din 12 decembrie 1920, s-a născut în anul 1869, într-o familie pârneveană, ce locuia pe actuala Str. Clujului, György-utca pe atunci, stradă ce-i va purta pe bună dreptate numele de **Str. Sava Raicu** în perioada interbelică, începând din 1923, denumire schimbată din păcate de administrația comunistă a orașului și asupra căreia nu s-a mai revenit nici astăzi, fără însă să înțelegem de ce.*

Casa din Pârneava, actuala strada Clujului, unde a locuit Sava Raicu

Provenea dintr-o veche și înstărită familie pârneveană, „cu vază”, așa cum o menționa și Moise Colarov, în 1928, în monografia sa, atunci când vorbea despre locuitorii cartierului.

„Famiile cu avere mai mare sunt puține. Familiile conducătoare și cu vază sunt: *Raicu, Dobrău, Moisă, Drecin, Bodea, Simon, Mănciuc, Șiclovan, Colănescu, Papp*, etc. Din familia *Raicu* s'a ridicat fostul director al băncii «Victoria» din localitate. (Colarov, M., *Op.cit.*, p.9)

Un asiduu și statornic cercetător al vechiilor familii nobiliare române din Transilvania, *Ioan Cavaler de Pușcariu (1824 - 1911)*, menționa existența unei **familii Raicu** (Rayko) în Țara Făgărașului, familie ce în urma faptelor de vitejie primise diplomă nobiliară, având propriul ei blazon.

Probabil că la începutul secolului al XVIII-lea, odată cu formarea orașului Arad și a cartierului Pârneava, unii dintre descendenții familiei din Țara Făgărașului s-au stabilit pe aceste meleaguri de lângă râul Mureș, întemeindu-și propriile gospodării.

„*Rayko – Fekete de Csüged, (Ciungund, AB), cu diplomă de nobilitate; pe scut de culoare verde un bărbat îmbrăcat în roșiu cu siroare aurite, călare, străpunge cu hasta peptul unui inamic – câștigate în bătălia condusă de căpitanii Török și Szempályi. În Csüged, 21 phamilie, Nicolau Raicu, paroch în Sinca (Sinca, BV), Clemente în Kohalm (Rupea, BV), Mironu în Peterfalva*”

(Pușcariu Ioan, cavaler de *Date istorice privitoare la familiile nobiliare române*, volumul I și II, Ediția III, Editura Societății Culturale ProMaramureș „Dragoș Vodă”, Cluj – Napoca, 2005, p. 326)

Alte date referitoare la *membrii familiei Raicu*, am primit de la *d-l profesor Horia Truță*, care de altfel este și descendent al acestei importante familii, bunica sa, după mamă fiind *Iuliana Raicu* (căsătorită cu preotul Nicolae Ionescu), sora cea mai mică a lui Sava Raicu.

Pe lângă un bogat și neprețuit material ilustrativ, un adevărat album de familie, *d-l profesor Horia Truță* ne-a mai furnizat și alte multe informații inedite despre unii dintre membrii familiei Raicu.

„*Mihai Raicu* era plugar fruntaș din Pârneava, devenit mai apoi și comerciant de vite ce străbătea multe târguri din țară și „cercetându-le,” mai ales prin Banat, unde era foarte cunoscut. Ajungând împreună cu alți pârnaveni, comercianți și ei de vite, tocmai în târgul din inima bănățeană, la Lugoj, află ei de un pârnevean de-a lor, ce era dascăl acolo, de *Iosif Moldovan*, că era unul dintre cei mai buni și mai prețuiți învățători din oraș, bucurându-se chiar de dragostea și ocrotirea familiei

Bredicenilor, ilustră familie bănăţeană din acea vreme, cărora în particular le pregătea fiii.

Pârnenii aflaţi în târg la Lugoj, printre care şi *Mihai Raicu*, hotărăsc atunci, pe loc, „auzind de rezultatele bune obţinute de învăţătorul Iosif Moldovan,” să facă cumva şi să-l aducă dascăl la ei, la şcoala din Pârneava, invitându-l să se prezinte la concurs pentru a ocupa postul rămas vacant, în urma numirii lui *Petru Popovici*, ca profesor la Preparandie.

Influenţa acestora a fost atât de mare asupra pârnenilor, posibil şi datorită poziţiei lor sociale, încât la scurt timp Iosif Moldovan, aşa cum mărturiseşte şi în cartea sa, va fi numit, cu unanimitate de voturi învăţător la şcoala din Pârneava unde şi el a învăţat.

Alături de mulţi plugari, „măeştri” şi comercianţi pârneni, Florescu, Obărcnez, Dogari, Dimitrie Moldovan, Ilie Moisă şi alţii, este menţionat ca participant activ la înfiinţarea şi susţinerea societăţii „Progresul,” condusă de avocatul şi omul de cultură care a fost *Mircea Vasile Stănescu*, participând cu toţii în fiecare duminică sau zi de sărbătoare la întrunirile acesteia care aveau loc la „Casina,” la casa de lectură aflată la intersecţia străzilor Şaguna cu Eminescu, aşa cum menţiona Iosif Moldovan, în apropierea „*Şcolii româneşti*” de pe actuala stradă Căpitan Ignat.

Se va căsători cu sora prietenului său Ilie Moisă, cu Elena, şi vor avea împreună 18 copii, rămânând în viaţă doar 12 dintre ei, locuind împreună într-o casă mare, demolată din păcate recent, de pe strada Clujului la Nr.146, stradă ce va purta în perioada interbelică numele unuia dintre fiii săi, Sava Raicu, devenit unul dintre cei mai importanţi „finanţişti” din Transilvania, în calitate de director executiv al „Institutul de credit şi economii «Victoria», înfiinţată în 1887 la Arad.

Mihai Raicu, tatăl lui Sava Raicu

Aproape toți copiii lui Mihai Raicu și ai Elenei Raicu se vor integra activ în viața social-economică și culturală a comunității românești din Pârneava și Arad, fiind mereu prezenți la toate seratele și serbările desfășurate la „Casa Națională,” ce se afla în imediata apropiere a casei părintești.

Dintre toți, *Sava Raicu* va fi cel care se va impune, ca o recunoscută personalitate în domeniul bancar al timpului său. În calitatea sa de director al băncii „Victoria” din Arad va susține Elena Raicu, mama lui Sava Raicu financiar activitățile culturale inițiate de școlile românești arădene și „Casa Națională” din Pârneava, școala de fete, internatele din Beiuș și Timișoara, societățile culturale ale studenților „România Jună” din Viena și „Petru Maior” din Budapesta.

Deputat consistorial pentru cercul Radna, membru în comisia epitropească, alături de Ioan Groza, Georgiu Popovici, Ioan Suciu, Mihai Veliciu și alți corifei ai luptei pentru emanciparea românilor, Sava Raicu s-a integrat activ și în viața religioasă și culturală. Astfel, începând din anul 1912, când a avut loc la Arad pe câmpul de pe locul actual al Fabricii de confecții, zborul lui *Aurel Vlaicu*, cu personalitatea sa binecunoscută, a prezidat Comitetul desemnat să dirijeze desfășurarea colectei publice pentru construirea aparatului de zbor Vlaicu III, reușind să adune în acest scop, aproape 20 000 de coroane, sumă impresionantă pentru acea vreme. Din acest comitet mai făceau parte: Roman R. Ciorogariu, dr. Ștefan Cicio Pop, Iuliu Herbay, Vasile Goldiș, Virgil Antonescu și alții.

Fiica sa, *Hortensia Raicu*, s-a căsătorit în anul 1908 cu *Romul Veliciu*, iar ulterior după moartea acestuia, devine soția av. *Iustin Marșieu*, primul prefect român al județului Arad.

Ioan Raicu, agricultor înstărit în Pârneava, va participa la vârsta de 44 de ani ca delegat al Cercului electoral Arad, poziția nr.4, la Adunarea Națională de la Alba-Iulia din 1 Decembrie 1918.

Dimitrie Raicu, ajunge important om de afaceri din Arad, și va face numeroase acte de caritate pentru comunitatea românească a orașului, construind și donând Bisericii ortodoxe din Gai, așa numita „Sală românească,” ridicată în 1938, chiar lângă Casa parohială de pe strada Tribunalul Corcheș, azi magazin alimentar.

Iuliana Raicu (1881-1973), bunica noastră după mamă, a fost cea mai mică dintre copiii lui Mihai și ai Elenei Raicu, s-a căsătorit în anul 1905 cu preotul ortodox Nicolae Ionescu, fiul învâțătorului Lazăr Ionescu din Semic.

Preotul Nicolae Ionescu a construit în anul 1936 Biserica ortodoxă română „Nașterea Maicii Domnului” din Gai și prima Troiță din Arad ridicată în anul 1943 pentru cinstirea eroilor căzuți pe frontul din Răsărit, în timpul Celui de al II-lea Război Mondial. (apud-Truță Horia, *Contribuții biografice privind familia Raicu*, manuscris)”

Iuliana Raicu - sora mai mică a lui Sava Raicu

Ioan Raicu - plugar înstărit din Pârneava

După numirea sa, ca profesor la Preparandie, *Petru Popoviciu* va căuta să fie liantul între *intelectualitatea românească arădeană* și păturile meseriașilor, a „măștrilor” și a „plugarilor”, mai ales din Pârneava, pe care îi cunoștea bine și pe care îi va atrage în Societatea „*Progresul*”, societate de „*conversie culturală, nobilă desfășurare, filantropie*”, înființată în anul 1883 de către avocatul *Mircea V. Stănescu*.

Pe lângă scopurile sale culturale, cu un vădit caracter național Societatea „*Progresul*” își propunea să ajute pe tinerii ucenici, aflați în perioada pregătirii lor pentru o meserie, cu diverse sume de bani, ori alte facilități materiale. Cu siguranță că *Petru Popoviciu* s-a gândit în primul rând *la tineretul din cartierul său Pârneava* unde chiar el fusese meseriaș înainte de a deveni învățător.

În rândurile societății vor fi atrași, în afară de meseriași și numeroși țărani pârneni, mai ales cei înstăriți, cum a fost a celor care făceau parte din familia răiculeștilor, printre care și *Mihai Raicu*, tatăl lui *Sava Raicu*.

După ridicarea *Catedralei Ortodoxe*, ridicată în mare parte prin contribuția locuitorilor din Pârneava, membrii asociației se vor aduna în fiecare duminică, după slujba bisericească și în zilele de sărbătoare în sala de lectură aflată în „*Casina*”, din edificiu bisericesc, unde „*ascultă veștile din lume și țară*” ori își propun acțiuni în folosul neamului românesc, cum va fi și înființarea unei bănci cu capital românesc.

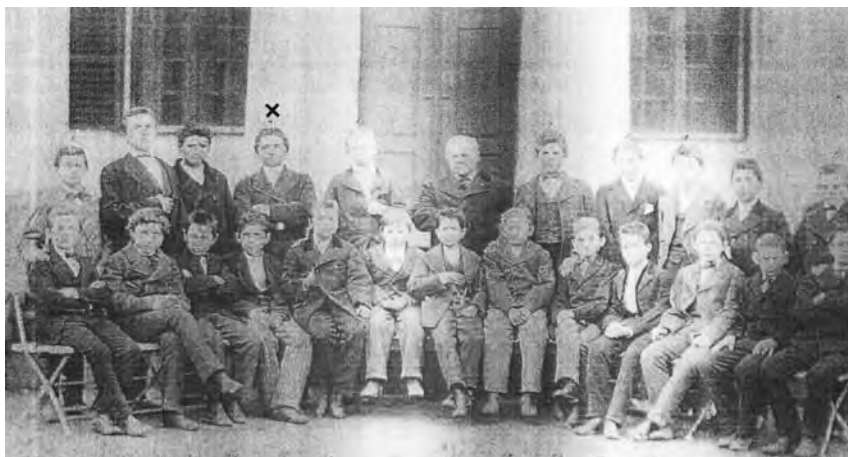
„Rezultă din această societate «*Progresul*» sub președenția vestitului naționalist Mirecea Vasile Stănescu. Măeștrii și țărani frunțași Florescu, Obărcnez, Păcurari, Dogariu, Alexandru Moldovan, Ioan Ianoși, Florea Morescu, Gheorghe Bogdan, Mihai Raicu, Ilie Moisă, Dobrău, (n.n. după nume toți sunt pârneni) și alții se adună în fiecare duminică și sărbătoare la casa de lectură a «*Progresului*», (Casina din edificiul bisericesc) și ascultă veștile din lume și țară aduse și expuse de profesori, preoți și intelectuali români.” (Colarov, M., op.cit., p.13)

În acele momente *Mihai Raicu* nu se va gândi că unul din cei 16 copii ai săi, *Sava*, va deveni, peste oarece vreme, unul dintre cei mai destoinici *directori ai băncii* ce se va înființa în anul 1886 și prin generosul sprijin al *fraților Mocioni*, Alexandru și Antoniu cu întinse domenii pe Valea Mureșului dar și a avocatului *dr. Nicolae Oncu*, stabilit în Arad, venit de pe Valea Crișului Alb din țara Hălmaგიului.

Ca majoritatea *copiilor ortodocși* români din Pârneava și *Sava Raicu* își va începe învățătura la „*Școala confesională românească*,” al cărei învățător era și *Petru Popoviciu*, dovedindu-se pe tot parcursul anilor de școală *un elev eminent*, fiind unul din „*cei dintâi dintre elevii distinși ai învățământului*,” iar apoi continuându-și studiile va ajunge să fie *absolvent al Academiei Comerciale*.

„Pe vremea aceea (n.n se referă la anul înființării *Institutului de Credit „Victoria,”* în 1887) își terminaseră studiile cei dintâi dintre elevii distinși ai învățătorului *Petru Popoviciu*, între cari amintim pe *Dr. Vasile Șimon, avocat și Sava Raicu absolvent al academiei comerciale, ambii copii de plugari din Pârneava.*”(Moldovan,Iosif, *op.cit.*, p.14)

La Școala primară confesională din Pârneava *Sava Raicu* îl va avea doar o perioadă și pe *Petru Popoviciu* ca învățător. Acesta își câștigase un binemeritat renume în rândurile colegilor săi de la școlile confesionale românești dar și din partea colegilor maghiari și chiar autorităților care vedeau în el un „adevărat educator al poporului”.

Sava Raicu, elev la Școala primară confesională din Pârneava

Conștient de faptul că numai *prin învățătură, prin cultură și știință*, un popor se poate ridica la nivelul popoarelor civilizate, *Petru Popoviciu* va căuta prin tot felul de *activități culturale sau științifice*, prin lecții publice, să-și *emancipeze naționalii*, prin conferințe și experimente științifice, în laboratorul propriu, cultivându-le în același timp, atât elevilor cât și pârnevenilor mai tineri, *dragostea de neam și tradiții*, făcându-i să nu-și uite obiceiurile și datinile străbune.

Va organiza *cu tineretul din Pârneava*, mai ales, „*serate de cântece și jocuri naționale*”, acolo unde se puteau, chiar și într-un apartament spațios, de pe Varjassy Lajos-utca, Strada Andrei Șaguna de azi, apartament situat lângă *școala din Pârneava* de pe Kapa-utca, *Căpitan Ignat* de astăzi.

În acel apartament *Petru Popoviciu* ținea conferințe pe teme științifice, face experimente în domeniul fizicii, o noutate și o curiozitate în acele vremuri, dar nu uita, în primul rând, să-i învețe pe cei prezenți, tinerimea română din *Pârneava* dar și din *Arad*, *doinele, cântecele bătrânești și dansurile românești*, mai ales dansul popular „*Romana*”, mult îndrăgit de participanți și jucat, mai apoi, la toate petrecerile românești, cu mult drag.

„Prin seratele de cântece și jocuri naționale ce le aranja cu tinerimea, dar mai vârtos prin lecțiile publice ce le ținea în laboratorul său fizical, fără pereche în *Arad*, a pus în admirație nu numai pe școlari, dar și pe părinți, care veneau să vadă *producțiunile sale de magnetism și electricitate*, considerate ca minuni în vremile acelea.

Adânc impresionat de admirabilele prestațiuni, șumarul *Gheorghe Dogariu*, un fruntaș bogat, i-a pus la dispozițiune un apartament spațios din casa sa ce se afla aproape de școala din *Pârneava*, în colțul străzilor *Șaguna* și *V. Stroiescu*, în față cu strada *Căpian Ignat*, ca să aibă loc suficient pentru mulțimea ce venea să-i vadă producțiunile.

În sala spațioasă, al acelui apartament din casa lui *Gheorghe Dogariu*, aduna învățătorul *Petru Popoviciu* tinerimea română din *Arad*, ținea conferințe, lecții de cântat și dans, popularizând *doinele* și jocurile naționale, îndeosebi *Romana*, care era jucată și cântată cu multă predilecție la toate petrecerile românești”. (*Ibidem*, p.11)

Renunțările sale activități organizate cu tineretul român, mai ales din cartierul său *Pârneava* – cunoscut drept „suburbiul românesc al *Aradului*”, atrag mai ales în zilele de *1 mai*, arminderi, sau la *sfârșitul anului școlar*, când se desfășurau la *Pădurea Ceala*, un numeros auditoriu românesc de toate vârstele și de toate categoriile sociale.

În majoritate toate *acțiunile culturale* organizate și conduse direct de *Petru Popoviciu* aveau un vădit **caracter național** ce stârneau mânia și indignarea administrației dar erau primite cu mult entuziasm și mândrie de conaționali săi cărora li se insufla *dragostea de neam și de unitate națională* cu frații de peste *Carpați*.

La o astfel de serbare, de *1 mai*, organizată la *Pădurea Ceala*, în anul 1883, va participa și dr. *Vicențiu Babeș* și *Iosif Goldiș*, serbare la care se va cânta, sfidând autoritatea maghiară, „*Deșteaptă-te, române!*”, pe cunoscutele și îndrăgitele versuri ale lui *Andrei Mureșanu*, abordându-se chiar *tricolorul românesc*, iar cei prezenți se

vor prinde, mai apoi, în *dansuri populare românești*, ca în zi de sărbătoare.

„La 1 mai 1883, când a fost organizată de către meseriași o reușită manifestare culturală, participanții au abordat drapelul național românesc și au cântat «Deșteaptă-te, române!» și s-au prins în dansuri populare. La această manifestare au participat Vicențiu Babeș și Iosif Goldiș.

La 29 iunie al aceluiași an, Societatea «*Progresul*» a organizat o răsunătoare manifestație culturală în «*Păduricea*» de lângă Arad, unde corul condus de *Petru Popoviciu* a impresionat pe participanți.” (Popeangă, V., *Aradul centrul politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Timișoara, Editura Facla, 1978, p.91)

Într-o astfel de *admosferă plină de emulație națională* în care se cultiva, cu dragoste și migală, de către învățătorii și preoții români din *Pârneava* sentimentul de mândrie națională, **va copilări și va învăța tânărul Sava Raicu**, crescut și el ca și alți elevi ai lui *Petru Popoviciu* în spiritul **idealului național**.

În acest spirit, al idealului național, își va desfășura pe tot parcursul vieții Sava Raicu întreaga sa activitate pusă în propășirea și emanciparea economică a neamului său.

După terminarea studiilor academice comerciale *Sava Raicu* va avea șansa să-și găsească un loc de muncă potrivit la o bancă cu capital și conducere românească „*Victoria*” *institut de credit și economii, societate pe acții în Arad*, unde va fi angajat la început ca *prim-contabil*, apoi *secretar al institutului*, similar funcției de *director adjunct*, iar în 1912, **director executiv**, adică *directorul general al băncii*, pe care o va ridica, prin pregătirea sa în domeniul finanțelor, în *rândurile primelor bănci din Transilvania, fiind socotită ca a doua mare bancă cu capital românesc, după Banca „Albina” din Sibiu, bancă înființată în 1871.*

Fiind un bun român, *Sava Raicu*, cel care va conduce practic financiar capitalul băncii, și toate operațiunile bancare, *va ajuta cu sume importante la ridicarea unor lăcașuri de cultură și învățământ* în orașul și în comitatul Aradului, dar mai ales în „*suburbiul*” său, *Pârneava*, devenind astfel cum îl numea Iosif Moldovan „*santinela intereselor poporului român din Arad și împrejurime*,” apreciat de toate păturile sociale ale etniei românești, prin realizările sale în interesul neamului.

Și de numele lui *Sava Raicu* se leagă, astfel, în *Pârneava* construirea a **două școli românești**, existente și astăzi, cea de pe *Str. Dorobanților* și de pe *Str. Condurașilor*, sau a importantului edificiu de cultură care a fost pe atunci „**Casa Națională**”, ridicată pe actuala *Str. Dorobanților*, *cu destinație improprie astăzi*.

„...*Sava Raicu* devine sufletul «*Victoriei*» și în această calitate, *santinela intereselor poporului român din Arad și împrejurime*. Lui sunt a i se atribui în mare parte «*Casa Națională*» din *Pârneava*; edificiul «*Tribunei*», *cele două școli noi din Pârneava și Șega* precum și multe alte întocmiri văzute și nevăzute, *făcute în interesul neamului*, a bisericii, dar în special al orașului în care s'a născut.” (*Ibidem*, p.14)

Copilărint și trăind în *Pârneava*, *Sava Raicu* cunoștea bine efervescența culturală a cartierului continuată mai apoi și prin organizarea de către învățătorii *Iosif Moldovan* și *Nicolae Ștefu* a numeroase *serbări și spectacole* în care *dansurile populare, corul sau spectacolele teatrale*, toate cu un puternic *caracter național*, ce se bucurau de o largă prezență a localnicilor și de o binemeritată apreciere din partea autorităților bisericii ortodoxe, dar și din partea unor personalități românești din Arad.

Conștient, la fel ca și alți intelectuali români din oraș, *că o națiune nu se poate ridica la nivelul popoarelor civilizate decât prin învățătură, cultură* și mai ales pentru a fi el însuși, *prin păstrarea și cultivarea datinilor și obiceiurilor strămoșești, a cântecelor și dansurilor naționale*, specifice sufletului românesc, *Sava Raicu* va sprijini prin funcția și influența sa pe care o avea la conducerea Băncii „*Victoria*”, construirea celor două școli românești din cartier, cea de pe *Csutora-utca, Str. Condurașilor* de astăzi, și a celei de pe *Urban Ivan-utca, Str. Dorobanților* unde astăzi până nu demult funcționa o grădiniță.

Preocuparea majoră, însă a lui *Sava Raicu*, va fi cea de-ai sprijini pe pârneni să-și ridice un *lăcaș propriu de cultură*, unde să se desfășoare toate activitățile culturale, inclusiv „*balurile*” localnicilor și alte evenimente importante din viața comunității.

Dându-și astfel bine seama de rolul pe care îl va avea în viața *spirituală românească* ridicarea unui *edificiu de cultură propriu*, în care să se desfășoare toate manifestările cu destinație de cultură și spiritualitate românească, *Sava Raicu* va sprijini demersurile învățătorilor *Iosif Moldovan* și *Nicolae Ștefu* în campania lor de

strângere de fonduri destinate unui asemenea lăcaș ce își va găsi locul chiar lângă „Școala primară confesională românească”, din actuala Stradă a Dorobanților, ridicată în 1890.

Alături de *Roman Ciorogariu*, directorul *Institutului Teologic Ortodox* și de învățătorii pârneveni, *Sava Raicu*, îl va convinge pe directorul său, de la Banca „*Victoria*”, pe *Nicolae Oncu*, ca în calitate sa de președinte al comitetului parohial greco-ortodox din Arad, să doneze terenul de lângă școală, aparținător bisericii, ca loc pe care să se construiască lăcașul de cultură din Pârneava.

De fapt, exista o mai veche inițiativă, din 1898, chiar a lui *Nicolae Oncu*, când la o conferință „*a slobozit vorba în lume*” de a ridica la Arad o *Casă Națională* care să fie locul de întrunire și de manifestare a spiritualității românești.

La scurt timp după primirea terenului solicitat, pentru completarea sumei de bani, la inițiativa unor fruntași pârneveni și a învățătorilor, s-a inițiat o chetă fie prin *organizarea unor spectacole*, sau reprezentații corale, prin diverse locuri, din oraș și din împrejurimi, fie prin *colecta*, de la localnici, de a da fiecare bani pentru „o cărămidă”, după posibilități.

Ideea era ca *fiecare pârnevean* să contribuie la ridicarea construcției cu ce poate, cu sume modice, de 1-2 coroane, în funcție de câte „*cărămizi*” dorește să cumpere, pentru construcție, sau să presteze, în lipsă de bani, munci la săpatul fundației, cărat piatră, cărămizi sau lemne, cu propriile mijloace.

Pe toată durata lucrărilor de construcție *Roman Ciorogariu*, dar mai ales *Sava Raicu*, care locuia în apropiere, pe György-utca, Clujului de astăzi, erau aproape zilnic prezenți urmând îndeaproape mersul construcției.

Festivitățile de inaugurare a „*Casei Naționale*”, din 12 octombrie 1902, au constituit o adevărată sărbătoare națională pentru toți românii din Arad, fiind marcate printr-o largă participare și spectacole specifice naționale. Au fost prezente *personalități românești* ale orașului, ale bisericii și ale școlii prin prezența numeroasă a preoților și a învățătorilor de la școlile confesionale românești din oraș și din împrejurimi.

Pregătirile pentru inaugurarea „Casei Naționale” din Pârneava, prima de acest fel în oraș și comitat, au început mai întâi

printr-o bună și largă informare a comunității românești de pretutindena despre importantul eveniment.

Festivitățile de inaugurare a Casei Naționale din 12 octombrie 1902

Ziarul „**Tribuna Poporului**,” din februarie 1902, anunță la rubrica *Noutăți*, cu multe zile înainte, printr-o mică știre, că toate lucrările au fost terminate, iar inaugurarea „*Casei Naționale*” va avea loc în *duminica din 12 octombrie, la orele „două după amiază,”* imediat după serviciul religios de la *Catedrala românească*. Este prezentat pe scurt și *programul festivității*, invitând a participa pe toți românii, *indiferent de categoria lor socială*.

„**Inaugurarea**”

Zidirea «*Casei Naționale*» din Arad fiind deplin terminată *Duminica viitoare 12 octombrie după amiază de 2 ore se va preda destinațiunii sale*.

După serviciul sfinteii liturghii au fost invitați a participa *Românii din toate clasele societății*. Festivitatea va începe prin sfințirea zidirei prin preoțimea parohială, după care act orghestra seminariului va executa mai multe piese alese.

După aceasta va urma petrecerea cu dans a junimei țăreanilor din loc.”(*Tribuna Poporului*, anul VI, Nr.176, Arad, Duminica, 24 sept/7 oct, 1902, p.3)

A doua zi după inaugurare, în numărul din 14 octombrie 1902, același ziar românesc din Arad, prezenta pe prima pagină într-un articol de fond câteva impresii legate de eveniment, subliniind importanța acestuia nu numai în viața românilor arădeni dar și pentru „**istoria nemului**” *neexistând până atunci nici un lăcaș de cultură românesc, destinat vieții spirituale sau politice*, așa cum se va vedea de-a lungul următorilor ani, **la care edificiul românesc va fi martorul multor evenimente de importanță majoră pentru viața lor națională.**

În anii ce vor urma, în urma exemplului din *Pârneava*, în multe localități mari din comitat, cu populație majoritară românească, ca *Șiria, Pecica, Lipova*, se vor ridica asemenea „*Case Naționale.*”

Articolul menționează că cei prezenți „*bogat și sărac*” și-au adus fiecare, așa cum au putut, „*obolul*”(n.n contribuția) la construirea într-un timp scurt a „*Casei Naționale,*” iar în acel moment cu toții își „*desfată sufletul,*” plini de bucurie, asistând la slujba sfințirii muncii lor. „**Casa Națională**

Ziua de 12 octombrie va rămâne însemnată nu numai în viața Românilor arădeni, dar se va înscrie la loc de onoare chiar în istoria neamului pentru că până acum nicăierea nu s'a dat o atât de *strălucită dovadă despre purtarea de grijă a poporului*, cum s'a dat prin ridicarea în Arad a «*Casei Naționale*».

Orașul nostru are onoarea și mândria de a fi întemeiat cel dintâi așezământ de acest fel. Și lauda se cuvine cu atât mai mult, cu cât într'adevăr, după cum s'a accentuat de vorbitorii festivi ai serbării de ieri, *Casa Națională* s'a ridicat prin însuflețire.

Bogat și sărac a ținut să dea obolul seu și în vreme relativ scurtă *Casa Națională* a fost zidită și eată-ne, ne-au desfatat ieri sufletul cu toții și multă mândrie și mângâiere am simțit asistând la sfințirea ei.

Tot ce Aradul are românesc a grăbit să asiste la actul sfințirii. Domnii și țărani au prăznuit alături.” (Inaugurarea (în) *Tribuna Poporului*, anul VI, Nr.181, Arad, Marți 1/14 octombrie, 1902, p.1)

Sunt prezentate pe scurt principalele momente din cadrul evenimentului și este reprodusă cea mai importantă cuvântare rostită cu acest prilej „**vorbirea d-lui Dr. N.Oncu,**” căruia *i se mulțumește pentru aportul pe care și l-a adus în ridicarea edificiului național*, ce reprezintă nu doar o „*casă simplă*” ci ea este un simbol, o „*mare idee*” în viața românilor, care nu s-ar fi putut realiza fără aportul și contribuția materială a *directorului Băncii „Victoria.*”

Pe bună dreptate, prin tot ceea ce a făcut pentru comunitatea românească, *N. Oncu*, așa cum arată redactorul ziarului, era „*bărbatul căruia avem și noi și posteritatea să-i mulțumim, că viața noastră națională s'a îmbogățit nu cu o casă splendidă numai, dar cu o mare idee, care dacă se va realiza și în alte părți, mult bine se va face poporului.*”(Ibidem, p.1)

Următorul număr al ziarului va reproduce pe un spațiu mai larg întreaga desfășurare a evenimentului, informând cititorii despre prezența unor personalități românești, „vorbirile” rostite de *dr. Roman Ciorogariu*, directorul *Institutului Teologic*, viitor episcop de Oradea Mare, a *dr. Oncu* și *V. Vățeanu*, fără cea a învățătorului *Ioan Vancu*, menționat doar că „a urmat apoi vorbirea *d-lui Ioan Vancu* învățător, care a mulțumit în *numele tinerimei*, în primul rând *d-lui Oncu*, iar după aceea celorlalți din comitetul care a pus la cale ridicarea «*Casei Naționale*» pompoasă ca în povești.”(Ibidem, Nr.5/8 octombrie, p.3)

Cu siguranță că *învățătorul din Pârneava* a vorbit despre aportul tineretului, a foștilor elevi, pe care învățătorii *N.Ștefu*, *Iosif Moldovan* și *I.Vancu* i-au mobilizat în timpul construcției edificiului, muncă răsplătită acum, la festivitate, cu aplauze din partea celor prezenți.

După discurs „corul iar ni-a înveselit sufletul, cântând nu se poate mai frumos și mai bine «*Sus opincă!*». *Aplauze însuflețite au răsplătit pe tineri* pentru prestațiunile de care mândri suntem cu toți.”(Ibidem, p.3)

La început, ziarul își informează cititorii despre persoanele prezente la „incidentul inaugurării «*Casei Naționale*»,”fiind astfel prezente *toate personalitățile românești ale orașului, dar și frunțași români din comitat.*

Nu a participat la impresionanta sărbătoare românească însă nici un oficial al orașului, toți cei prezenți fiind numai români cum era **Dr. Nicolae Oncu** și firesc, este menționat împreună cu soția, primul pe lista celor prezenți, fiind urmat de un șir lung de nume cunoscute și importante în viața românilor: *dr.Ioan Suciu*, *dr.Sever Ispravnic*, *Traian Vățan*, episcopul Aradului *Ioan I.Papp*, *dr. Roman Ciorogariu* directorul seminarului teologic însoțit fiind de profesorii *Ioan Botiș*, *Gh. Ciuhandu* și *Triț Lugojan*. *Nu lipsește nici pârănaveanul Sava Raicu* secretarul băncii „Victoria”și nu lipsesc nici *învățătorii din Pârneava: Iosif Moldovan, Nicolae Ștefu, Ioan Vancu* și nici redactorul ziarului

„Tribuna Poporului,” scriitorul Ioan Rusu Șirianu și multe alte nume importante, pe vremea aceea, din viața social-economică a orașului, lista fiind mult mai numeroasă.

Nu a lipsit nici tineretul studios al urbei, fiind prezente atât elevele „Școlii superioare de fete” cât și toți elevii *Institutului Pedagogic și Teologic* implicați în program, făcând parte din cor, dar și tineretul din Pâeneava.

„Au fost apoi de față elevele școlii superioare de fete, conduse de d-șoara profesoară *Cornelia Muțiu*, toți elevii institutului pedagogico-teologic, apoi numeroși țărani și țărance, meseriași tineri, **cu un cuvânt tot ce este românesc în oraș.**

Am salutat apoi între noi pe **inginerul Tabacovici**, care a ajutat atât de mult la *plănuirea și ducerea la bun afârșit a acestei case.*”(Ibidem, p.3)

Slujba de sfințire a lăcașului românesc este săvârșită și oficiată de „Preacuvinciosul Roman Ciorogariu” care rostește și o „vorbire” în care arată că aceasta este un „lăcaș de moravuri bune,” și este „mândria Aradului,” lăudându-i pe acei „frunțași înțelepți și pricepuți ce au dus la bun sfârșit zidirea lui,” și menționându-l, în mod special pe *N.Oncu*, care a avut „înțelepciunea și priceperea și dreptatea inimei de a se pune în fruntea frunțașilor noștri și într’un gând și dor cu dânsii a ridicat acest așezământ al moravurilor bune.[...]”

Corul seminarial, condus de profesorul *T.Lugojan*, care a cântat și răspunsurile liturgice, a intonat un imn prea frumos, după care a urmat *vorbirea d-lui Dr. Oncu.*”(Ibidem, p.3)

În scurta dar impresionanta sa alocuțiune, *Nicolae Oncu*, subliniază două lucruri legate de destinația și rolul pe care lăcașul construit va trebui să îl aibe în *viața românească din Arad.*

În primul rând aceasta trebuie să fie un loc de păstrare a datinilor, a cântecelor și dansurilor românești, un „templu de iubire și cultivare a limbei,” prin spectacolele ce se vor realiza în cadrul ei, dar în același timp să fie și un „izvor de mângâiere și de credință,” unde românii să prindă „curagiu pentru zilele furtunoase.”

N. Oncu consideră că lăcașul pe care cu acest prilej îl și botează în „furtunoasele aplause și orațiuni” ale tuturor, drept „**Casa Națională,**” să fie „altarul de jertfe și de cult al iubirii de neamul nostru și de patria noastră și în același timp să fie și un „templu de

iubire și cultură a sentimentelor și virtuților de bune moravuri familiale, sociale și cetățenești.”

Și cu siguranță, așa cum se va vedea, „*Casa Națională*” în anii ce vor urma își va onora cum se poate mai bine **destinația națională**, oblăduind în sălile sale multe *manifestări culturale, spirituale și politice ale românilor din Arad*, dar și din alte părți, așa cum a fost prezentată în „*Tribuna Poporului*.”

Discursul său, din care vom reda o parte, a fost primit cu mult entuziasm de auditoriu, mișcat de cuvintele simple dar sincere, ce au mers la inima celor prezenți, fiind întrerupt, după cum se menționa în ziar, cu lungi și furtunoase aplauze și ovații, de câteva ori, dovedind un om politic obișnuit cu asemenea întruniri, *stăpân pe arta oratoriei*.

*„Onorată adunare!
Iubiți frați și surori!
Bine ați venit!*

Când arunc privirile asupra acestei case, unde de atâta timp stau pironite toate gândurile mele, și când caut și văd mândră în fața mea această numeroasă și frumoasă societate, toți frați și surori de sânge și de o credință: sufletul meu mai înainte de toate la Dumnezeu, căruia și mulțumesc, că ne-a ajutat să ajungem la această zi de sărbătoare.

Da! Casa aceasta este casa noastră românească, fala noastră, și sărbătoarea aceasta este sărbătoarea noastră **frățească și românească: zorul li mândria noastră**.

O mărturisesc, că în modestia și sărăcia noastră nu am avut gândul să o facem, dar văzând, că de o parte ni se reclamă cu dor, iar de altă parte ni se impune această numire; deci în numele Domnului o botezăm aici «**Casa Națională**». (furtunoase aplauze și ovațiuni)

Dr. Nicolae Oncu,
Directorul executiv
al Băncii „Victoria”

Dragostea a plăsmuit-o, dragostea a pus temelie ei, dragostea a ridicat-o și împodobit-o, dragostea ne-a adunat aici împreună, **dragostea de limbă, de neam și de credință.**

Lui Dumnezeu și acestei dragoste o încredințez, ea să stăpânească casa noastră! **Precum a fost gândul și idealul întemeietorilor ei, să fie ea și să rămână în vece un centru de întâlnire și de întrunire a fraților noștri Români, fie ea templul poporului nostru, unde să se centreze înțelegerea și dragostea dintre frați, cari una sunt una sufletească în sufletul lor, și mai ales să fie și să rămână ca templul de iubire și cultivare a limbei, a jocurilor și a admirabilelor cântece românești și străbune, fie ea templul de iubire și cultură a sentimentelor și virtuților de bune moravuri familiare, sociale și cetățenești, fie ea templul concordiei, altarul de jertfe și de cult al iubirii și neamului nostru și de patria noastră, cari vituți întotdeauna, atât de strălucit, au ilustrat pe poporul nostru românesc.**(lungi aplauze)

Fie ea în vece casa noastră, un loc de concentrare și veselie, și fie ea un izvor de mângâiere și de credință pentru toți, câți vor pași peste acest prag, **loc de veselie în zilele senine, și loc de mângâiere și prindere de curaj în zilele furtunoase!**[...]

Acum aridicând din nou glasul meu către Dumnezeu și rugându-l fierbinte să o apere și s'o scutească: ***Casa națională o închin lui Dumnezeu, bisericeii și neamului nostru. Amin.***" (*Ibidem*, p.3)

O altă „vorbire” publicată în ziarul „*Tribuna Poporului*,” după cea a lui *N.Oncu*, este a protopopului *V.Vățianu*, care laudă strădania și munca celor care au „plăsmuit” prin dragoste și trudă „*această frumoasă zidire*,” plănuită încă din *10 aprilie 1898* când „la invitarea dl Dr. Nicolae Oncu v' ați întrunit la conferința din care *slobozit-ați vorba în lume: Casa Națională se face în Arad.*” Bucurați-vă toți aceia, cu a căror minte, cu a căror inimi însuflețite și aducătoare de jertfe cuvântul azi trup s' a făcut.”(*Ibidem*, p.3)

În cuvântul său aduce recunoștință pentru „jertfa” și strădania „desfășurată în această lucrare” lui *Nicolae Oncu*, care i-a însuflețit și îndemnat și pe alții să contribuie la ridicarea zidirii fiind sufletul și mintea realizării acestui *ideal național*.

„Bucură-te de rodul ostenețelor mai vârtos d-ta pst. *dle Oncu*, care deși ești înaintea obștei românești cunoscut, și cu tot dreptul, de neclintit anteluptător în cauzele cari privesc binele bisericeii și a

poporului, deși ai fost și ești *un cald sprijinitor a tot ceea ce este bun, moral și cultural*, totuși ne-ai pus în admirare cu neobositul zel și cu munca desfășurată în această lucrare. D-ta pentru această zidire ești, cela care nu numai ai jertfit, ci zilnic ai îndemnat și pe alții la jertfe, nu numai te-ai însuflețit ci ai însuflețit și pe alții și de la începutul lucrării până în sfârșit ai perseverat în îngrijiri și ai *prestat cele mai multe osteneli.*”(Ibidem, p.3)

Pentru cei mai apropiați colaboratori, în acest *demers național*, ai lui *N.Oncu*, preotul *V.Vățianu* îi numește pe **Sava Raicu și pe Roman Ciorogariu** „cei mai de aproape și cari zilnic i-au dat mână de ajutor: *d-nii Sava Raicu și Roman Ciorogariu, să trăiască!*”(Ibidem, p.3)

„*Tribuna Poporului*,” pe aceeași pagină mai publică și *două telegrame*, selectate dintre multele altele primite de *Dr.N.Oncu* din „mai multe părți de scrisori și telegrame de îmbărbătare și felicitare.”

Una dintre telegrame este semnată de „*Dr.Silviu Moldovan-advocat*,” cel care ajunge prefectul județului Arad imediat după *Marea Unire*, în anul 1920, iar cealaltă de „*Dr. Vasile Fodor*” tot avocat, din Abrud, în care se spune printre cuvintele de apreciere și felicitare că: „*Început bun ați făcut pentru viața social-economică din Arad și jur. Sevârșirea acestei lucrări binecuvântată are să fie de Dumnezeu, căci izvorâtă este din inimi calde pentru înaintarea binelui obștesc.*

O zi plină de mulțumire sufletească este ziua de azi, când, cu stăruință rară realizezi un ideal al mediului social românesc, duci la îndeplinire o lucrare dorită atât de mult de românii din Comitatul Arad.”(Ibidem,p.3)

Toate aceste telegrame și scrisori dovedesc cât de interesați, de implicați sufletește erau românii din diferite comitate ale Imperiului

P.S. Dr. Roman R. Ciorogariu –
directorul institutului
pedagogic – teologic din Arad

Austro-Ungar, în realizarea unui lăcaș național, ce va constitui de acum un model și exemplu și pentru alte comunități românești.

Pagina următoare a ziarului „Tribuna Poporului,” consemnează și „petrecerile” ce s-au desfășurat la „Casa Națională” după desfășurarea ceremoniilor oficiale, ce au ținut până „noaptea târziu” la „lumina electrică” care „te făcea să crezi că tot zi albă este.”

„Petrecerile

*S'a încins apoi jocul.
Domni și domnișoare, meseriași și țărani au jucat împreună până după orele 5 seara.*

Lumina electrică te făcea să crezi că tot zi albă este. Îți era mai mare dragul să privești la jocul feciorilor voinici și a fetelor mândre.

Fete și flăcăi, în mijlocul lor cu d-nii fruntași, s'au și fotografiat. Seara la 8 a început apoi petrecerea meseriașilor, care a durat până la miezul nopții.

Între jocuri, corul meseriașilor condus de pedagogul Ștefan Ștef (n.n băiatul învățătorului Nicolae Ștef) a executat mai multe cântece și a declamat.”(Ibidem,p.4)

Moise Colarov, va descrie și el cu mult drag și plăcere, după ani de zile, în perioada interbelică, admosfera de aici din zilele de duminică și de sărbătoare în care jocul și voia bună era prezentă.

„În «Casa Națională» se adună la dans (joc) în toate Duminicile, afară de post, tineretul din Pârneava. Fetele stau împrejur și feciorii la mijloc. Fetele dansează cu capul gol, nevestele cu broboadă (cârpă) în cap, iar feciorii și bărbații cu pălărie. Feciorul face semn cu capul fetei alese, o ia de mână, sau o strigă pe nume. Dansul se începe cam la 2-3 ore a.m. și durează până spre amurgul serei. Dansurile pârnavenilor sunt: mărunta, lungă, ardeleana, pe picior

Ținută de sărbătoare a fetelor din Pârneava

și sârba. Câte 2-3 lăutari cu violină (higyrgye) și unul cu vioară mare (broancă) le cântă melodii populare. Când voia bună crește, ei chiuie și încep cu strigături.

Sunt feciori și bărbați care improvizează de minune, de ți-un drag să-i ascuți. Iată câteva strigături auzite în Casa Națională:

*Joc cu fata pârneveană,
Și-mi place că îi țarană,
Cu cercei și cu mărgelă,
Pe placul inimei mele!*

sau

*Fă-mă Doamne rozmarin,
Să mă poarte badea'n sân!
Fă-mă Doamne călămpăr,
Să mă poarte mândra'n păr!" (Colarov,*

Moise, Op.cit., p.11)

Sunt prezentate și alte creații folclorice locale auzite fie în cadrul unor serbări și șezători populare desfășurate în Casa Națională sau altele pe care le știe de la mama sa.

Consideră că pârnavenii în afară de șezătorile culturale „ar mai avea lipsă și de un ziar sau o revistă locală, scrisă într-un limbaj mai apropiat de priceperea lor, cu articole simple, cu povețe morale, sfaturi igienice, de ale gospodăriei, istorioare din viața lor, din trecutul neamului nostru etc, toate într-un stil ușor, inteligibil și cu abonament cât se poate de modest și redus.”(Ibidem, p.12)

Feciori pârneni
în straie de sărbătoare

Curând după inaugurare, *Casa Națională* devine gazda manifestărilor culturale românești ale orașului. Aici, cu regularitate se vor desfășura *serbările școlare* a elevilor școlilor confesionale românești din *Pârneava*, se pun în scenă *piese de teatru* jucate de „trupa de diletanți” din cartier instruită de *Iosif Moldovan*, ori reprezentațiile corale, dirijate de învățătorul *Nicolae Ștefu*.

La toate aceste manifestări culturale *Sava Raicu* va fi prezent alături de întreaga sa familie, uneori fiind însoțit și de ginerele său *dr. Romul Velciu*, viitorul primar al Aradului de după Unire și de alte personalități ale orașului cum ar fi *dr. Nicolae Oncu*, redactor de la ziarul „*Tribuna*” în frunte cu *Sever Bocu*, deputatul *dr. Ștefan Cicio Pop*, preoții *Vățan* și *Bodea* și alții.

Sub titlul, „*Serbarea plugarilor din Pârneava*”, gazeta arădeană „*Tribuna*” consemnează o amplă *manifestare culturală* desfășurată în luna februarie a anului 1912 la „*Casa Națională*” din *Pârneava* într-o sală „arhiplină încât lumea s’ a văzut silită să staționeze și pe coridoare și prin odăile lăuntrice.”

Articolul nu poartă nici o semnătură, dar probabil, *după comentarea de la începutul său a situației politice, în care se afla în acel moment națiunea română*, el a fost scris de *Sever Bocu*, director și redactor al „*Tribunei*,” participant și el la serbarea pârnavenilor.

Pentru a sublinia importanța acestor serbări naționale, *pentru etnia românească*, lipsită atunci de cele mai elementare drepturi, articolul începe cu un **motto**, întâlnit și în programul artistic ce subliniază **importanța cultivării limbii și datinilor strămoșești pentru un popor, lăudând asemenea manifestări naționale**, ca cea din *Pârneava*, unde „*fii din popor*” sub îndrumarea învățătorului *Gheorghe Popoviciu*, au dat „*o petrecere precedată de producții teatrale și cântări*,” ce au constituit un prilej de sărbătoare pentru „**plugărima română din suburbiul Aradului**,” dar și pentru *intelectualii români*, unii chiar din *Pârneava*, ca *Sava Raicu*, *Ioan Vancu* și mulți alții ca *Nicolae Oncu* sau *Ștefan Cicio Pop*. Încă de la început, gazetarul tribunist aduce un cuvânt de laudă, celor care s-au preocupat de organizarea spectacolului, arătându-le „*dragostea de neam*” pentru că și-au sacrificat „*propriile interese*” pentru cele ale comunității, atunci când au gândit și au pregătit serbarea ce a constituit o „*nemaipomenită dragoste către limba și datinile noastre străbune*.”

Consideră că asemenea manifestări spirituale reprezintă o „luptă frumoasă” a neamului românesc ce „se poartă pretutindenea în interesul păstrării neatinse a naționalității, a firei noastre moștenite din neam în neam.”

„Motto: «**Un popor, care nu-și cultivă limba lui și nu ține la datinile strămoșești, nu e demn să trăiască.**»

Țăranii români din suburbiul *Pârneava* au aranjat ieri seara în sala „Casei Naționale” o petrecere de *producții teatrale și cântări executate de fii din popor* sub conducerea maiastră a dlui învățător *George Popovici* (n.n e vorba de Gheorghe Popovici, învățător la școala ce funcționa pe Str. Dorobanților de astăzi, de lângă „Casa Națioanlă,” cel care a luat locul învățătorului *Nicolae Ștefu*, ieșit din cauza bolii la pensie și care va păstra și revigora tradiția culturală a predecesorului său, în cartier).

Ziua aceasta a fost pentru plugărima română din suburbiul Aradului una dintre cele mai înălțătoare. Rar s'a dat prilejul, atât țărânilor din părțile aceste, cât și inteligenței de aici să vadă întrunită la o serbare atâta lume dornică de a auzi povește frumoase și cântece în frumosul nostru grai românesc. E un progres într'adevăr uimitor, dacă astăzi cu toată opresiunea barbară, ce s'a deslănțuit, putem să asistăm chiar și în părțile acestea, unde valurile dușmăniei cotropitoare au fost mai puternice, putem să asistăm zic la serbări al căror caracter românesc ne înduioșează până la lacrimi și ne face să tresărim de bucurie.

Sărbătoarea de ieri este un puternic îndemn pentru tot Românul de inimă, să-și dea tot concursul pentru realizarea visului nostru de aur, care este câștigarea drepturilor noastre călcate în picioare, libertatea națională nimicită, egalitate în drepturi și în datorințe cu toți fii țării acesteia.

Și desigur că ne vom bucura de izbânda cauzei noastre, dacă vom avea în tot locul oameni de acțiune, ca harnicul învățător din *Pârneava d. George Popovici*, și Români de ispravă ca președintele secțiunii *Pârneava*, a Asociației arădene *d. Alexe Zaslo*, ca vicepreședintele *George Pecican* și ca episcopul *Constantin Don*.

Oameni dezinteresați, cari prețuiesc mai mult binele comun și înaintarea neamului nostru pe toate terenele decât interesele proprii, *acești bravi Români ajutați de familiile de seamă din localitate*, ne-au arătat ieri ce este în stare să facă omul, *cu adevărată dragoste de*

neasmul lui, ne-au dovedit o dată mai mult că în firea noastră zace o nemaipomenită dragoste de limba și datinile noastre străbune, o dragoste care cu toate necazurile ce-au dat peste capul nostru n'a putut fi strânsă în nici o inimă de român.

Străinii și dușmanii noștri, nu pot decât să ne invidieze pentru lupta frumoasă, ce se poartă pretutindenea în interesul păstrării neatinse a naționalității, a firei noastre moștenite din neam în neam.” (Serbarea plugarilor din Pârneava [în] *Tribuna*, Arad, Anul XVI, Nr.30, Arad, Mercuri 8/12Februarie 1912, p.5)

Cu toate că serbarea era programată să înceapă la orele nouă, încă „pe la ceasurile opt seara o vie animație domnea în suburbiul românesc și pe toate străzile se vedeau grupuri de plugari îmbrăcați în haine de sărbătoare înaintând veseli spre **«Casa Națională»**.”

Singura nemulțumire a cronicarului de la „*Tribuna*” este aceea că nu toate nevestele de „plugari” au venit în *portul popular*, ca bărbații, că multe dintre ele „s’au lepădat de portul nostru pitoresc și s’au îmbrăcat în țoale străine și mai urâte și mai puțin trainice” și de faptul că „se cănesc pe obraz” cu „vopseli de tot felul” și astfel „strică frumusețea lăsată de Dumnezeu.”

La spectacol, pe lângă „*plugarii din Pârneava*,” au venit și personalitățile marcante ale comunității românești din oraș **ca dr. Ștefan Cicio Pop, dr. Nicolae Oncu, dr. Romul Veliciu, dr. Miclea, pârănaveanul Sava Raicu, Sever Bocu și alți redactori de la „Tribuna,” sala fiind „arhiplină așa încât lumea s’a văzut silită să staționeze și pe coridoare și prin odăile lăuntrice.”**

„Pe la orele nouă și-au făcut apariția *d. Dr. Nicolae Oncu*, directorul general al institutului «*Victoria*», împreună cu *d. Sava Raicu*, directorul acestui institut, apoi membrii redacțiunii în frunte cu *d. S.Bocu* cu doamna, *d. Moldovan* contabilul «*Victoriei*», cu cei doi fii ai săi, *părintele Vășan* cu doamna, *părintele Bodea*, *d. V.Antonescu*, *d. Ilie Pap*, *d. Ion Vancu*, învățător, cu doamna. Mai târziu au sosit *d. Ștefan C.Pop*, deputat cu doamna, *d. Dr. Romul Veliciu* cu doamna, dnii *Dr. Micle*, *Dr. Moldovan* și alții a căror nume ne scapă.

Dintre țărâtime am observat pe *d. Alexe Zasló*, *George Pecican*, *Constatntin Don*, *frații Raicu*, *famiiliile Dobrăieștilor*, *frații Pecican*, *Moise*, *Grigore*, *familia Curticeanu* și aproape toate familiile din Pârneava.” (*Ibidem*, p.5)

Se pare că serbarea a constituit un eveniment marcant în viața comunității românilor din moment ce numărul participanților a fost atât de mare încât „sala era arhiplină, așa încât lumea s’a văzut silită să staționeze și pe coridoare și prin odăile lăturalnice.”

Serbarea, susținută de elevii *Școlii primare confesionale, îmbrăcați în costume populare, a fost pregătită de învățătoarea Maria Drăgan și de Gheorghe Popovici, învățător* care mai târziu, în perioada războiului, va fi închis și internat în lagăr, datorită atitudinii sale ostile față de politica antinațională a regimului dualist, căreia a refuzat să-i jure credință.

Programul

școlarilor pârnaveni va cuprinde un recital coral din compozițiile lui *Ion Vidu*, mult aplaudate de cei prezenți și trei piese de teatru, cu caracter „moralizator și educativ,” scrise anume pentru copii dar și pentru adulți, de către *învățătoarea Maria Drăgan*.

Serbare la „Casa Națională” – susținută de școlarii pârnaveni.

Cronicarul de la „*Tribuna*” este foarte mulțumit de prestația artistică a spectacolului și de talentul micilor interpreți, ce au încântat de-a dreptul asistența care „a rămas uimită de frumoasele prestațiuni ale copiilor,” pregătiți cu dragoste și suflet de învățătorii lor.

„Reprezentarea a început cu «*Motto*» cântat în cor mixt compus din copiii de țărani sub conducerea d. Învățător Popovici. Au urmat apoi compozițiile măestrului Vidu, «*Negruța*» și «*Îmi place*» executate cu multă armonie și precizie de același cor. Mai cu seamă solo din «*Negruța*» cântat de Cornel Măcean cu voce plăcută și mlădioasă a stârnit aplauze meritate ale publicului. Toate cântările au fost repetate la dorința asistenței, care a rămas uimită de frumoasele prestațiuni ale copiilor.

S’au jucat apoi trei bucăți moralizatoare și educative scrise cu mult temei instructiv de d-șoara Maria Drăgan, învățătoare. În prima

piesă «*Despre portul românesc*» fetițele Aurelia Curticeanu, Eleonora Măcean, Maria Trăilă și Ana Marc în frumoase costume de pădureancă (n.n costume populare) s’au achitat foarte frumos de rolul lor. Mai cu seamă mititica Aurelia Curticeanu era atât de simpatică și avea un joc atât de liber (n.n natural) și nejenant încât a fost obiectul de admirație a tuturor.

«*Despre sărbătorile băbești*» a fost jucată cu aceeași îndemânare de fetițele Paulina Măcinic, Iuliana Pălincaș și Lucreția Crestici, cari încă au fost răsplătite cu însuflețite aplauze.

Trei băieți Nicolae Gligorescu, Ilie Mihailovici și Ilie Curticeanu *au dat frumoase îndemnuri plugarilor, de a’și plasa copiii la meserii, jucând bucata «Despre măestrii»*”(Ibidem, p.5)

Închiderea articolului desprinde concluzia gazetarului arădean, ce vede în asemenea *manifestări spirituale ale etniei românești* un adevărat „*succes moral*” care va aduna și prin alte activități „toate elementele răzlețite (n.n ale valorilor spirituale românești) printre valurile puternice ale străinilor,” *contribuind astfel la întărirea și păstrarea în asemenea condiții vitrege, a datinilor și tradițiilor strămoșești.*

Casa Națională și Școala din Pârneava în perioada de după unire.

Cuvinte laudative și de încredere pentru activitatea culturală, pusă în slujba emancipării spirituale a etniei românești din Pârneava,

sunt adresate *învățătorului Gheorghe Popovici și celorlalți „frunțași”* pârnaveni care și-au adus contribuția la realizarea serbării, ce se dorește a fi *„un început care merită toată lauda noastră și a tuturor Românilor de bine.”*

„Succesul moral a fost desigur puternic, căci numai unind la olaltă toate elementele răzlețite printre valorile puternice ale străinilor, și închegându-se voința prin sfaturi, și îndemnuri frumoase românești, *vom ajunge la izbânda deplină.*

Este un început care merită toată lauda noastră și a tuturor Românilor de bine, *este o mândrie națională să vedem după o vreme urâtă de lăncezeală un curent sănătos pornit de energi tari, de oameni destoinici, cum sunt învățătorul Popovici și frunțașii Alexe Zasló, Gheorghe Pecican, Constantin Don și alții.”* (Ibidem, p.5)

Numele lui **Sava Raicu** a fost asociat mereu cu cel al *Băncii „Victoria,”* al cărei suflet și minte financiară era de altfel, și pentru a cărei prosperitate nu a cunoscut odihna, fiind *„un om al muncii și al datoriei neabătute,”* cum l-au numit, pe bună dreptate, contemporanii săi.

Încă de la începutul anului 1912, datorită înrăutățirii sănătății lui *N.Oncu și a vârstei sale înaintate, Sava Raicu* era cel vizat a-i lua locul și a-i continua activitatea celui care a condus *Institutul de credit «Victoria»*, încă de la înființarea sa, în interes numai național, urmărind prosperitatea economică și financiară a etniei românești și susținând activități de mare anvergură, așa cum s-a văzut, în scopul emancipării și cultivării conștiinței naționale.

Fără a-i diminua cu nimic marile merite ale omului politic, militantul pentru drepturile românilor care a fost *directorul Băncii «Victoria»*, **Sava Raicu** era de departe văzut ca **cel mai îndreptățit al său succesori**, cel care cunoștea și stăpâna cel mai bine toate problemele financiare ale băncii și în care se avea încredere totală din toate punctele de vedere, fiind recomandat chiar de *N.Oncu* consiliului de administrație **pentru funcția de director general.**

Sava Raicu, era „omul muncii intrupate” cum pe bună dreptate l-a numit *P.C.S dr.Roman Ciorogariu*, viitorul episcop de Oradea-Mare, în toastul său, prilejuit de sărbătorirea Sfântului Vasile, la restaurantul „*Millenium*” din Arad, festin la care a fost prezent, printre alții și cunoscutul poet „al suferințelor noastre,” **Octavian Goga** „*cel*

mai de seamă și mai vrednic fiu al neamului,” cum l-a caracterizat N.Oncu.

„Societatea românească din Arad, credincioasă obiceiului din bătrâni, a serbat și de data aceasta seara de «Sân-Vasii» împreună, în sala specială a restaurantului «Millenium». Dintre oaspeții numeroși cari au luat parte la această serbare familiară: D.Dr.Nicolae Oncu, cu doamna, P.C.Sa Dr.Roman R.Ciorogariu, Octavian Goga, Sava Raicu, Sever Bocu și alte personalități, redactori de la «Tribuna». [...]

Anul nou a fost salutat de dr.N.Oncu, își exprimă bucuria că între cei de față poate saluta prezența pe cel mai de seamă și mai vrednic fiu al neamului d.Octavian Goga (Aplauze). Dorește, apoi tuturor an fericit, iar neamului înfăptuirea nădejzilor sale.[...]

De încheiere a vorbit P.C.S d.Roman R.Ciorogariu cari binecuvântă anul nou cu dorința că acesta să aducă reînnoire tuturor sentimentelor strivite și profanate anul trecut (n.n se referă la revendicările românilor refuzate de guvernul maghiar).

Închină în sănătatea d-lui Octavian Goga, urând poetului suferințelor noastre să ajungă să poată cânta și gloria noastră. Tot P.C.S d.protosincel Roman R.Ciorogariu a vorbit ridicând paharul în **sănătatea d-lui Sava Raicu, omul muncii întrupate.**”(Revelionul în Arad [în] Tribuna, Anul XVI, Arad, Nr.1, Duminică 1/14 ianuarie 1912, p.10)

Din anul 1912 Sava Raicu va conduce până în 1920 „Institutul de credit și economii «Victoria»,” într-o perioadă grea, plină de instabilitate având de înfruntat marile probleme financiare ale crizei economice cauzate de izbucnirea primului război mondial ori de revoluția bolșevică din Ungaria precum și de cele ale schimbărilor radicale din cadrul fostului Imperiu Austro-Ungar, de după război.

Datorită importanțelor sale merite pe plan bancar și național **Sava Raicu va fi ales să facă parte din Marele Sfat Național Român**, constituit imediat după 1 Decembrie 1918, ce va prelua toate prerogativele Consiliului Național Român Central, având putere decizională în toate problemele interne ale Transilvaniei pe care o reprezintă și la nivel extern, în relațiile cu alte state

Sava Raicu va face parte din acest prim organism de conducere a Transilvaniei, împreună cu încă 23 de reprezentanți ai orașului și comitatului Arad, fiind mereu alături de frunțașii mișcării naționale a românilor transilvăneni.

II.2. În semn de rămas bun

Din păcate *problemele financiare* cu care se confruntau băncile, în acele momente de cumpănă istorică, *l-au silit pe Sava Raicu să se retragă din viața politică și să se cufunde într-o muncă istovitoare, la nivelul băncii românești din Arad, și a celor din Transilvania, muncă*

Sava Raicu spre sfârșitul vieții

ce-i va șubrezi sănătatea, epuizându-l fizic și cauzându-i moartea, survenită după o destul de îndelungată suferință, la numai 51 de ani, într-un moment când era mare nevoie de competența și spiritul său de bun organizator pentru lumea bancară a României Mari așa cum se va arăta într-un alt capitol al cărții, dedicat activității sale financiar – bancare.

Moartea sa va provoca o a doua mare durere familiei, care, cu puțin înainte, pierduse prematur, pe tânărul **avocat dr.**

Romul Veliciu, prefectul Aradului, ginerele lui *Sava Raicu* și fiul omului politic *Mihai Veliciu*, cunoscut luptător Memorandist, cel care prin hotărârea luată la Arad, în calitate sa de președinte al P.N.R., a decis soarta Unirii.

Dr. Romul Veliciu (1882-1920), primul primar al orașului Arad, de după Unire, se va naște la Chișineu (Kisyeň) în familia avocatului *dr. Mihai Veliciu*, apărător al drepturilor poporului român din vechiul ținut al Aradului, unde înă din copilărie în inima sa au prins „*rădăcini adânci dragostea de neam, care s'a revărsat apoi mai târziu cu atâta îmbelșugare și plină de rod*”.

După terminarea liceului, la Sibiu, va urma cursurile juridice ale universității din Budapesta, Cluj și Berlin ajungând, ca și tatăl său, *un strălucit avocat* care își va începe în același timp și *activitatea politică* pusă în slujba neamului său.

„În 1908 luând în căsătorie pe fca lui *Sava Raicu* (n.n. Hortenzia) distinsul director al «*Victoriei*», a deschis biroul avocațional în Arad. În acest an începe și activitatea lui politică. Ales membru în comitetul executiv al partidului național român, el ia parte, alături de ceilalți conducători ai destinului poporului român de dincoace de Carpați, în toate *acțiunile politice, culturale și economice*, neclintit în dragostea și dorința sa de a munci pentru neamul său.”(*Din viața lui dr. Romul Veliciu* [în] *Românul*, Anul IX, Arad, Marți 7 Decembrie 1920, Nr. 262, p.1)

După izbucnirea războiului va fi trimis să lupte pe front, ca ofițer în armata imperială, unde va fi grav rănit, răni nevindecate care mai târziu îi vor aduce un prematur sfârșit, în urma unei boli nemiloase.

Chiar și în situația sa, de fost grav rănit, *dr. Romul Veliciu* va lua parte activă la toate precipitatele *evenimente social-politice* de la sfârșitul războiului ce vor culmina cu *Unirea*, de la Alba-Iulia, din 1918 și a revoluției bolșevice din *Ungaria sovietelor* ce vor avea consecințe nefaste și în unele localități din părțile Aradului.

Va fi numit, pe *1 octombrie 1919*, pentru meritele sale de necontestat, *ca prefect al orașului* unde încă de la începutul activității sale, în importanta funcție, va căuta în cel mai scurt timp să instaureze cu eficiență și funcționalitate perfectă *noua politică administrativă românească* și să soluționeze gravele probleme existente în oraș, prilejuite de anii de război, mai ales a celor economice dar și politice legate de instaurarea și consolidarea noii **administrații românești**.

„În vremurile grele ale luptelor contra opresorilor *dr. Romul Veliciu* a stat credincios și neclintit lângă steagul intransigenței noastre naționale și era dintre cei mai vajnici combatanți împotriva acelor oportuniști trădători. Fiu bun al conducătorului nostru național *Mihai Veliciu*, care zace și dânsul de

Ginerele lui Sava Raicu, Dr. Romul Veliciu, primul primar al Aradului.

lungi ani de zile, greu bolnav pe patul suferințelor, dr. Romul Veliciu ajunsese între noi tipul bărbatului vrednic de *condeie horatiene*, fără greș și păcat, într'adevăr «*integer vitae scelerisque purus*».

În timpul revoluțiunii din 1918 dr. Romul Veliciu a devenit unul dintre conducătorii acestei revoluțiuni, care în mijlocul celor mai amenințătoare primejdii a stat neclintit în Arad, **îmbărbătând pe toți cu pilda vieții sale neînfricate**, iar când președintele consiliului național județean, dl dr. Iustin Marșieu a trebuit să părăsească Aradul, locul i l-a luat dr. Romul Veliciu, substituindu-l cu deplină demnitate.

În anul 1919 *Consiliul Dirigent* a numit pe dr. Romul Veliciu prefect al orașului Arad. În această înaltă funcțiune răposatul și-a relevat toate calitățile sale extraordinare de concepție, cum ca și organizator.

Sub conducerea lui Aradul în curând îmbracă haina românească și ca la o magică putere, ideea statului național român se sălășluiește în această cetate, a celui mai turbat șovinism unguresc de odinioară.

Neodihna, simțul răspunderilor mari și munca istovitoare a agravat boala, al căreia germen marele român îl aduse cu sine din război și acum iată plângem la căpătâiul scumpului frate și amic. [...]

În fața catafalcului pe care odihnesc rămășițele pământești ale aceluia care a fost dr. Romul Veliciu, închinăm steagul României întregite, care s'a făcut și prin strădaniile marelui răposat." (+ Dr. Romul Veliciu [în] *Românul*, Anul XI, Arad, Luni 6 Decemvrie 1920, Nr. 261, p.1)

Ziarul „*Românul*,” în numărul său din 11 decembrie 1920, anunță cu consternare *cea de a doua lovitură necruțătoare a sorții abătută asupra familiei Raicu*, prin încetarea din viață a celui care a fost *directorul general al băncii românești din Arad*, exprimându-și regretul pentru pierderea unui om atât de important pentru națiunea română.

„De abia a fost așezat spre vecinică lui odihnă unul dintre cei mai valoroși bărbați ai Aradului, care a fost dr. Romul Veliciu, și moartea răpește pe *socrul său, Sava Raicu*, *directorul executiv al institutului «Victoria»*, un alt bărbat care prin o muncă, ce n'a cunoscut piedică și oboseală, **și-a înscris numele în istoria neamului românesc de dincoace de Carpați.**

Prin moartea celui care a fost **Sava Raicu**, poporul român de dincoace de Carpați **pierde pe unul dintre cei mai distinși bărbați de frunte ai săi.**”(Sava Raicu [în] *Românul*, Anul IX, Nr.266, Arad, Sâmbătă 11 Decemvrie 1920, p.1)

În necrolog, ziarul arădean, pe care l-a susținut și finanțat *Sava Raicu* prin poziția cheie avută în conducerea băncii, îi prezintă principalele merite și succese obținute de-a lungul anilor în domeniul bancar, ce l-au impus, fiind numit și **președinte al „Solidarității,”** consorțiu bancar ce reunea băncile românești din Transilvania. Pentru toate meritele sale, lui *Sava Raicu* i s-a conferit de către *Regele României, Carol I*, medalia „**Meritul comercial și industrial,**” ca semn al totalei aprecieri adusă unei munci de-o viață.

„Activității lui *Sava Raicu* i-se datorește, în mare parte, **avântul frumos ce l-au avut mișcările românești financiar-economice în anii dinainte de război.** Munca lui rodnică pe terenul financiar național a întâmpinat aprecierea deplină, când a fost ales președinte al «*Solidarității*» însoțirea institutelor de bănci românești și când *Regele României, Carol I* l-a distins cu medalia «*Meritul comercial și industrial*».

Angajat în serviciu institutului financiar român «*Victoria*», la întemeierea acestuia, în anul 1887, în calitate de **primcontabil**, defunctul a atras de la început atențiunea Direcțiunei institutului asupra talentului său comercial.

† Sava Raicu.

De obit a fost așezat spre vecinicia odihnă unui dintre cei mai valoroși bărbați ai Aradului, care a fost dr. Rom. Velicu, și moartea răpște pe soacra sa, Sava Raicu, directorul executiv al institutului „Victoria”, un alt bărbat care prin o muncă, ce n-o cunoscut niciodată și-o posedată, și-a înscris numele în istoria neamului românesc de dincoace de Carpați.

Prin moartea aceluia care a fost Sava Raicu, poporul român de dincoace de Carpați pierde pe unul dintre cei mai distinși bărbați de frunte ai săi.

Activității lui Sava Raicu i-se datorește, în mare parte avântul frumos ce l-au avut mișcările românești financiar-economice în anii dinainte de război. Munca lui rodnică pe terenul financiar național a întâmpinat aprecierea deplină, când a fost ales președinte al „Solidarității” însoțirea institutelor de bănci românești și când *Regele României, Carol I* l-a distins cu medalia „Meritul comercial și industrial”.

Angajat în serviciul institutului financiar român „Victoria”, la întemeierea acestuia, în anul 1887, în calitate de primcontabil, defunctul a atras de la început atențiunea Direcțiunei institutului asupra talentului său comercial.

Recunoscându-i calitățile distinse, Direcțiunea l-a promovat mai târziu secretar al institutului lângă directorul executiv de pleo memorie dr. N. Onen. În urma muncii înaltă ce a dezvoltat-o Sava Raicu în acestu calitate pentru ridicarea institutului, însoțirea românești din provincie l-au ales membru în Direcțiunea sa în comitetul lor de supraveghere. Activității lui Sava Raicu i-se datorește deschiderea succursalelor „Victoriei” din Cluj-Napoca, Sibiu, și Ieșii, toate servind ridicarea economică a populației românești din acele ținuturi.

În anul 1912, retrăgându-se dr. N. Onen din conducerea institutului, Direcțiunea l-a ales pe Sava Raicu director executiv al „Victoriei”. În acestu calitate el a știut să învingă greutățile crizelor financiare, produse de război și să mențină institutul „Victoria” la nivel și în situația solută, unde l-a ridicat prin munca sa neobosită.

În primăvara anului 1919 o boală grea îl silește pe merituosul director al „Victoriei” să-și părăsească oficiul, pe care l-a purtat atâta timp cu conștiințioasă și iubire de muncă.

Distinsul director al „Victoriei” a încetat din viață ieri Vineri la orele 2 dimineața, în vârstă de 57 ani. Moartea lui adănci regret în întreaga societatea românească.

Transmițem familiii îndurerată și cercărilor voastre condoleanțe.

Înmormântarea aceluia care a fost Sava Raicu, va avea loc azi la orele 2 după masă, la casa din str. Lipot nr.2, de unde va fi transportat la catedrală.

Trauză ocolăia care a fost Sava Raicu va fi depus spre vecinicia odihnă în grădina amilărdă din cântărit de jos al orașului.

Recunoscându-i calitățile distinse, Direcțiunea l-a promovat mai târziu *secretar al institutului* lângă directorul executiv de pie (n.n pioasă) *memorie dr.N.Oncu*. În urma muncii titanice a *dezvoltat-o Sava Raicu în această calitate pentru ridicarea institutului*, institutele românești din provincie *l-au ales membru în Direcțiunea sau în comitetul de supraveghiere*. Activității lui *Sava Raicu* i-se datorește deschiderea sucursalelor «*Victoriei*» din *Chișineu, Șiria și Ineu, toate servind la ridicarea economică a populației românești din acele ținuturi*.

În anul 1912, retrăgându-se *dr. N.Oncu* de la conducerea institutului, Direcțiunea l-a ales pe *Sava Raicu* director executiv al «**Victoriei**». În această calitate el a știut să învingă greutățile crizelor financiare, produse de război și să mențină institutul «*Victoria*» la nivelul și în situația solidă.” (*Ibidem*, p.1)

În continuare ziarul își informează cititorii despre cauza survenirii morții „*meritosului director al Victoriei*” și dă și alte relații privitoare la funerariile ce vor avea loc chiar în ziua respectivă.

„În primăvara anului 1919 o boală grea îl silește pe meritosul director al «*Victoriei*» să-și părăsească oficiul, pe care l-a purtat atâția ani cu conștiinciozitate și iubire de muncă. Distinsul director al «**Victoriei**» a încetat din viață vineri (n.n 10 decembrie 1920) la orele 2 dimineața, în etate de 51 ani. Moartea lasă adânci regrete în întreaga societate românească. [...]

Înmormântarea celui care a fost *Sava Raicu*, va avea loc azi la orele 2 după masă, de la casa din Str. Lipot n’rul 2, de unde va fi transportat în catedrală.

Trupul aceluia care a fost *Sava Raicu* va fi depus spre vecinică odihnă în grădina familiară din cimitirul de jos al orașului.(n.n *Sava Raicu* a fost înmormântat în cimitirul „*Pomenirea*” de la marginea cartierului său *Pârneava*.)”(*Ibidem*, p.1)

A doua zi, ziarul „*Românul*,” prezintă pe scurt oficierea slujbei de înmormântare și funerariile lui *Sava Raicu* și în același spațiu surprinde câteva din cele mai importante *calități ale defunctului ce l-au impus în lumea bancară*, unde era socotit, pe drept cuvânt, datorită nenumăratelor și importantelor sale realizări drept „*un geniu al lumii financiare din aceste ținuturi*,” care *s-a ridicat singur în funcțiile pe care le-a deținut, printr-o muncă continuă și neobosită pusă cu precădere spre folosul neamului său*.

„[...] Sava Raicu, inteligentă rară, care nu și-a aflat plăcerea decât în munca continuă, neobosită și tot mai rodnică, depusă în interesul celei mai mari instituții financiare românești, din aceste ținuturi și spre binele și mulțumirea nesfârșitului număr de clienți, cari în lungul șir de ani, i-au solicitat ajutorul.

Prin moartea lui Sava Raicu, nu numai Aradul, ci întreaga lume financiară românească a pierdut un mare spirit organizatoric, a cărui lipsă se va resimți multă vreme. Amintirea directorului Sava Raicu, a omului care s-a ridicat singur prin muncă fără preget, prin cinste desăvârșită învingând toate greutățile, pe înalte trepte ale funcției sale, făcând onoare unde a trăit și neamului a cărui fiu nepătat a fost, va rămâne neștearsă. [...]

Sava Raicu a fost cel mai bun cap de familie, un geniu al lumii financiare din

aceste ținuturi.” (Înmormântarea lui Sava Raicu [în] *Românul*, Anul IX, Nr.267, Arad, Duminica 12 Decemvrie 1920, p.3)

Prin întreaga sa activitate, Sava Raicu va rămâne o personalitate de marcă în elita economică, intelectuală și politică a românilor transilvăneni, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, un model de dăruire și trudnică strădanie pusă cu folos în slujba emancipării neamului său aflat sub stăpânire străină.

Mormântul lui Sava Raicu din cimitirul „Pomenirea” din Pârneava

CAPITOLUL III

ROLUL ȘI CONTRIBUȚIA LUI SAVA RAICU ÎN INIȚIEREA, ORGANIZAREA ȘI SUSȚINEREA DE ACȚIUNI SOCIAL-CULTURALE CU CARACTER NAȚIONAL

III.1. Legături și relații socio-culturale statornicite între românii din ținutul Aradului și cei de peste Carpați

„Mult înainte de a fi existat o monarhie austro-ungară – scria istoricul *Ioan Lupăș* – țara transilvană, «*Terra ultrasilvana*» era o realitate istorică-politică de nezdruccinat, nu numai în clipa când fusese sortită a lua cel dintâi contact nedorit cu descălecătorii lui Arpad, ci și mai târziu, în toată desfășurarea relațiilor seculare ale voevodatului, mai târziu ale principatului și al marelui principat transilvan, cu purtătorii menționatei coroane”. (Lupaș, Ioan, *Din istoria Transilvaniei*, Editura Eminescu, București, 1988, p.4)

Încă din secolul al X-lea, Anonymus, cronicarul și notarul regelui Bela al II-lea, al Ungariei, consemnează, pe acest teritoriu, din „terra ultrasilvană”, existența unei obști sâtești, *cnezate și voievodate românești*, care au înfruntat, cu mult curaj, pe călăreții unguri ce s-au aventurat pe teritoriul dintre Tisa și Carpați.

Voievozii români consemnați de Anonymus, în cronica sa, sunt: *Cneazul Glad*, între Mureș și Dunăre, *Cneazul Menumorut*, între Mureș și Someș și *Cneazul Gelu* în Transilvania, alături de alții de o mai mică importanță istorică.

Ceva mai târziu, expansiunea spre est a regilor unguri, stabiliți deja pe *Câmpia Panoniei*, unde își vor întemeia regatul, după migrația lor din Asia, s-a lovit și de *rezistența populației românești* și din zona Aradului și Zarandului, mai ales în timpul *voievodatului lui Ahtum*, după cum menționează o altă cronică, „*Legenda Sfântului Gerard*”, în care sunt prezentate luptele dintre armata românească condusă de cneazul Ahtum și armata regelui Ștefan I, în anul 1028.

Statul feudal ungar, nou format, își intensifică acțiunile de cucerire a teritoriilor de la est de Tisa, începând din a doua jumătate a

secolului al XI-lea și în cele următoare, întâlnind însă *rezistența unei populații românești*, ce își apără și își mențin *teritoriile străbune* în care sunt păstrate cu sfințenie *structurile tradiționale moștenite* privind organizarea vieții sociale.

Sunt menționate astfel luptele purtate pentru apărarea vechilor cetăți și castru românești cum ar fi: Zarand, Arad, Căprioara și altele, situate de-a lungul Mureșului.

O serie de documente istorice, datate din epoca feudală, menționează existența, în zona *Aradului* de astăzi, a unor puternice voievodate la Căpâlnaș (1348), Nădab (1438), Șiria (1440), Cladova, Ciuci (Vârfurile), ori Hălmașiu.

La *Hălmașiu* este atestat teritoriul românesc ce se afla sub stăpânirea *Voievodului Moga de Hălmașiu* (1451), iar la Șomoșcheș *Voievodul Pavel al Șomoșcheșului* (1495).

Existența voievodatelor românești va fi semnalată, pe acest teritoriu, și în secolele ce urmează, astfel, în 1514 apărătorii *cetății Șoimoș* s-au ridicat la luptă sub conducerea *voievodului din Ciuci*, iar la *Ineu* (cetatea Ienopole) este atestată prezența voievozilor Bota și Alexandru.

Odată cu întoarcerea lui *Mihai Viteazul* în Transilvania sunt menționate numele mai multor voievozi români și din această parte care

i se adresează cu supunere „*Înălțimii sale voievodul Mihai*”, pe care îl recunoșteau *voievod al tuturor românilor*.

„Cărmuirea lui Mihai Viteazul în Arad a ținut 11 luni și s-a lovit, cum era firesc în aceste împrejurări unice din istoria noastră, de probleme foarte grele. Ardealul stătea în fața noului stăpânitor cu o organizație nobiliară și o dietă, cu orașe libere, cu legile și orânduirile sale,

Garbură apărută la Praga în 1599, reprezentând pe Mihai Viteazul primind cheile unui oraș din transilvănean

deosebite de cele din Țara Românească.

Față de ai lui în hrisoavele slavone și chiar în scrisoarea către vecinul său din Moldova, Ieremia Movilă, [Mihai] nu se sfia să se intituleze «Domn din mila lui Dumnezeu al Țării Românești și al Ardealului». Nobilii ardeleni știau bine că el era adevăratul stăpân, în hotărârile dietei e numit «principele nostru milostiv», «milostivul nostru domn». Moldovenii și muntenii i-au zis crai, rege. [...]

Domnul trimitea de la centru boieri munteni în diferite părți ale Ardealului cu însărcinări militare, administrative sau financiare. [...]

Ni s-au păstrat din timpul cărmuirii lui Mihai în Ardeal numeroase privilegii și scrisori de ale lui și ale sfetnicilor lui către nobili, orașe și autoritățile ardeleni. Afară de privilegiile solemne scrise în latinește, încetul cu încetul se ivesc și scrisori și acte românești.” (Panaitescu, P., P., *Mihai Viteazul pentru românii transilvăneni*, [în] *Magazin istoric*, Anul XX, Nr.7(232) iulie 1986, p.4)

Mihai Viteazul, făuritorul celei dintâi uniri a țărilor române, se va sprijini în glorioasa lui epopee și pe marea masă a românilor transilvăneni, dintre care unora, proveniți din rândurile cnezilor și voievozilor obștilor sătești, le va acorda diplome de înnobilare.

Transilvania evului mediu, deși cuprinsă mai târziu în granițele politice ale stăpânirii ungare, va rămâne de-a lungul anilor separată, printr-o specifică *organizație voievodală*, până în veacul al XVI-lea iar mai apoi ca *principat*, sub dominația otomană, în care se va putea dezvolta mai liber și mai deplin decât sub coroana ungară.

Chiar și după pătrunderea elementului maghiar pe teritoriul Transilvaniei, vechile organizări voievodale *și-au menținut specificul lor românesc*, identic cu cel din Moldova și Muntenia, și nu au putut fi schimbate cu nimic în structura lor, ba mai mult își asumă adeseori titlul și jurisdicția comiților, pe care coroana regală voia să le știe independente de autoritatea românească.

„Maghiarii, pătrunzând în Transilvania, au găsit aici o veche organizație, identică în structura ei cu cea specific românească din țările surori: Muntenia și Moldova. Între voievodatul Transilvaniei și al Moldovei sau al Munteniei nu exista nici o deosebire de esență, numai una de grad, întrucât cel dintâi a fost silit de împrejurări să rămână cu regatul ungar în strânse legături timp mai îndelungat decât cele din urmă. Veacuri de-a rândul regatul ungar nu a fost însă în stare să înlocuiască ori să desființeze organizația voievodală transilvană.

Dimpotrivă, organizația aceasta s-a putut afirma de al începutul veacului al XIV-lea cu mai multă amploare decât a regatului ungar, sfâșiat în luptele partidelor grupate în jurul diferiților pretendenți la tron [...]

Slăbirea regatului arpadin l-a ajutat pe voievodul transilvan *Ladislau* (1291 – 1315) să devină arbitru al situației politice din Ungaria, luând cu sine însă coroana zisă «a Sfântului Ștefan» și întinzându-și, după cum precizează un document de la 1309, stăpânirea unui teritoriu considerabil «dincoace și dincolo de pădure», așadar, până la Tisa.

Era cel dintâi prilej de înălțare a voievodatului transilvan deasupra regatului ungar. Nu însă și cel din urmă [...]

Misiunea istorică îndeplinită de Transilvania în veacul al XV-lea, în vremea domniei voievodului *Iancu Huniade*, cu nețăgăduit folos pentru creștinătate, este un argument de valoare decisivă pentru a demonstra ființa și propria ei organizare statală. Din acest fapt rezultă în mod

Intrarea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia.
Tabloul de C. Lecca

neîndoios că țara transilvană, prin eroicul voievod răsărit din pământul și sângele poporului ei de baștină, se ridicase mai presus de regatul ungar, pe care intrigile magnaților certăreți îl împiedecaseră timp îndelungat să-și facă deplin datoria în lupta de apărare a creștinătății”. (*Ibidem*, p.13)

Voievodul transilvan *Iancu Huniade*, atât în perioada cât a fost ban al Severinului cât și guvernator al Ungariei va dezvolta *legături de prietenie*, adesea frățești, cu domnitorii din *Țara Românească și Moldova*, mai ales cu Bogdan al II-lea, tatăl lui Ștefan cel Mare.

Lupta împotriva puterilor Semilunei va face ca în veacul următor legăturile dintre principatul transilvan și Muntenia și Moldova să fie mai strânse și mai de durată reușind să pună o stavilă în calea ofensivei turcești ce amenința pacea creștinătății.

„Însuși sultanul Soliman cel Măreț se temea că cele trei țări Transilvania, Muntenia și Moldova, încăpute sub suzeranitatea Porții Otomane, se vor închea cu timpul într-o singură țară («*omnia haec regna in unum coirent*»).

Toate aceste prevederi, întemeindu-se pe *nezdruncinate realități etnice și sufletești*, nu au putut împiedeca desfășurarea firească a închegării celor trei țări carpatice, la sfârșitul veacului al XVI-lea, sub o cârmuire politică românească.

Astfel s-a dat lui *Mihai Viteazul*, eroul de la Călugăreni (1595), de la Sibiu (1599) și de la Hotin (1600), puțința să deschidă, cu sabia lui fulgerătoare, drum nou pentru viitoarea dezvoltare politică a neamului românesc.” (*Ibidem*, p.16)

Biruința lui Mihai Viteazul, de la Hotin, în vara anului 1600, îl duse pe culmea gloriei sale ostășești și a puterii sale politice stăpânind în acel moment trei țări cu populație românească, arătând, în acel moment, că unirea acestora într-o singură cârmuire este posibilă.

Izbânda și reușita sa, chiar dacă va fi de scurtă durată, va marca în veacuri **conștiința de unitate națională a românilor** ca pe un destin pe care trebuie să-l urmeze, gata pentru orice jertfă dusă pentru „*împlinirea menirii istorice a neamului românesc*”.

Ținutul Aradului, cu aproape întreg teritoriul său istoric, va fi alături de *Mihai Viteazul* încă de la începutul momentului în care fostul ban al Craiovei va ridica steagul de luptă împotriva puterii și a dominației otomane, când în vara anului 1595 *Gheorghe Borbely* pornește contraofensiva împotriva oștirilor lui *Ahmed Pașa de*

Timișoara eliberând o serie de cetăți de pe *Valea Mureșului*, cum ar fi cea a Făgetului, a Vărădiei ori a Șoimoșului și Lipovei urmate apoi, în noiembrie, de eliberarea cetății Ineului, a Aradului și cea a Șiriei.

Izbânzile simultane, atât cele obținute de *Mihai Viteazul*, la Târgoviște, București și Giurgiu, asupra turcilor se îmbinau cu cele ale generalului Borbely în eliberarea ținuturilor arădene conferind un sentiment de încredere în „*cauza independenței țărilor române*”, fapt subliniat și de cronicarii vremii.

„Legătura dintre succesele confederațiilor a creat o atmosferă de încredere în cauza independenței țărilor române, lucru subliniat atât de un martor ocular al evenimentelor, *italianul Veneti Tomasi* în cartea sa, publicată la Veneția în 1621, cât și de *Nicolae Iorga*.

El arată: «La ai noștri din ambele țări încrederea era dimpotrivă mai mare decât oricând», acest optimism se baza «pe fuga lui Sinan pe *luarea Lipovei în Banat*»... [...]

Surprins de evenimente, Sigismund ceru ajutorul imperialilor și principelui Mihai. În timp ce *garnizoana Lipovei* condusă de *Gheorghe Borbely* rezista eroic, iar *Ion Sălișteanu* ataca Cenadul, trupele ardeleni întărite cu 4000 de soldați conduși de însuși Mihai asediaseră Timișoara. [...]

Modificările intervenite în raportul dintre Țara Românească și imperiali, precum și în relațiile dintre Țara Românească și demnitarii din celelate țări române, care unelteau împotriva domnului muntean, îl determină pe Mihai, în anul 1599, să treacă la realizarea **unirii celor trei state românești**. Ideea nu era nouă, dar posibilitatea realizării ei se profila abia acum. [...]

La 1 noiembrie 1599, Mihai Viteazul intră triumfal în Alba Iulia iar în câteva zile întreaga Transilvanie ajunge sub stăpânirea efectivă a marelui voievod ce se intitula «*domn al Țării Românești și a toată țara Ardealului*».” (Lanevschi, *Gheorghe, Mihai Viteazul și Aradul* [în] *Ziridava*, Arad, XI, 1979, p.280)

Nu trebuie să uităm și contribuția unor luptători din părțile Cenadului, precum *Gașpar Corniș* din *Dezna*, care au participat efectiv la bătălia de la Selimbăr, din octombrie 1599, o strălucită și semnificativă victorie a lui Mihai Viteazul împotriva armatei lui Andrei Bathory, victorie ce a decis, în acele momente, soarta Transilvaniei.

Gașpar Corniș va face parte și din sfatul țării și îi va rămâne credincios voievodului muntean și după înfrângerea de la Mirăslău, din

septembrie 1601, în care și-a găsit moartea și fostul căpitan al Aradului, *Ioan Sălișteanu*.

Tot nobilul Corniș va fi cel care îl va însoți pe Mihai Viteazul din Ineu și până la Hălmagiu, ușurându-i drumul în momentul în care va porni spre Praga pentru a cere sprijin de la împăratul Rudolf.

Ioan Tuducescu, învățător din Lipova, va publica în anul 1876 un manual de „*Istoria românilor*” în care într-o lecție intitulată „*Eroul*” prezintă personalitatea voievodului ce va marca secole de-a rândul *dezvoltarea conștiinței naționale și idealul de unitate națională a neamului românesc*.

Dar cea mai *stabilă și mai trainică legătură* va exista între românii divizați în teritorii diferite prin **biserica ortodoxă** care își va asuma și se va constitui, rând pe rând și multă vreme, ca un puternic factor de *coeziune spirituală*, o instituție religioasă și în același timp de învățătură pentru *întreaga populație românească de pe vechiul teritoriu al Daciei*.

În *Transilvania*, și prin aceasta înțelegem și *ținutul Aradului*, la fel ca în celelalte două state feudale românești, *Moldova și Țara Românească*, începuturile învățământului și al culturii stau sub semnul monahal, cel al *bisericii ortodoxe* aceasta fiind în prima perioadă *liantul unității naționale*.

Începând încă din secolul al X-lea, *limba slavonă*, limba slavă veche, cum este cunoscută, devine *limbă oficială* în cancelariile domnești și limba de cult pentru întreaga biserică românească, după ce creștinii de formă grecească, de *rit ortodox*, s-au impus pe spațiul locuit de români, prin *misionarii din Țaratul Bulgar*.

Curând, doi învățați călugări bulgari, *frații Chiril și Metodie*, crează un *nou alfabet*, în locul celui glagolitic, în scopul ușurării scrisului și a cititului, *alfabetul chirilic*, după numele unuia dintre frați, alfabet ce va fi folosit în traducerea cărților bisericești slavone, preluate din *cultura religioasă grecească*.

Acest *alfabet* va fi adoptat și de întreaga *biserică ortodoxă românească*, de pe întregul său teritoriu și va fi alfabetul în care vor apărea *primele cărți bisericești și de învățătură românească*, precum și alfabetul folosit în emiterea unor acte oficiale sau cronici de la curțile domnești.

„În orânduirea feudală biserica a devenit monopolul culturii, cultura feudală fiind în esență o cultură teologică. [...]

Organizarea bisericească adoptată de români în acea vreme a fost de *tip bizantin*, prin mijlocirea statului bulgar și apoi a formațiunilor statale feudale de pe teritoriul patriei noastre. Ca limbă de oficiere a slujbelor românești a fost adoptată limba slavonă, slava **veche**, o limbă moartă, necunoscută de popor. Biserica fiind deținătoarea culturii, această limbă a devenit limba literaturii culte, limba hrisoavelor, a actelor de danie, a școlilor mănăstirești.

În *Țara Românească și Moldova* ea a devenit și *limba oficială a statului*. [...] *Limba slavonă*, fiind limba cultă a nobilimii românești și a bisericii ortodoxe române din toate provinciile locuite de români, pe de o parte *a contribuit la cimentarea unității culturale a românilor*, dar, pe de altă parte, nefiind înțeleasă de popor, a împiedecat formarea unei literaturi originale și a stânjenit pătrunderea culturii în rândurile acestora”. (Țârcovnicu, Victor, *Școli bisericești și mănăstirești* [în] *Istoria învățământului din Banat până în anul 1800*, Ed.Didactică și Pedagogică, București, 1978, p.22)

Bisericile, dar mai ales *mănăstirile*, vor constitui în perioada feudală, din secolele XIV – XVI, *primele lăcașuri* unde se învață carte, se copiau manuscrise religioase, devenind adevărate *centre culturale*, în care se instruiu și se pregăteau viitori preoți, dieci, dascăli ori țârcovnici pentru bisericile ortodoxe române.

În apropierea *Aradului* au existat asemenea centre pe lângă mănăstirile de la *Bezdin*, dar mai ales la *Hodoș-Bodrog*, unde călugării știutori de carte îi pregăteau pe cei care doreau să învețe și să devină preoți, citirea și scrierea slavonă, dogmele ortodoxe, pravilele și cântările bisericești dar și caligrafia și desenul precum și legatul și ferecatul manuscriselor chiar și zugrăvirea icoanelor și a bisericilor.

Mănăstirea Hodoș-Bodrog, situată în apropierea de *Pădurea Ceala*, între cele două localități, Bodrogul Vechi și Bodrogul Nou, este atestată documentar încă din anul 1177, într-o diplomă a regelui Bela al III-lea în carte se menționează că mănăstirea a fost locuită de la începutul secolului al XI-lea de *călugării greci de rit răsăritean*, fiind apoi menționată în numeroase rânduri alături de alte asemenea lăcașuri religioase din secolul al XIII-lea ce aparțineau sistemului monastic teodosian..

De-a lungul timpului mănăstirea a rămas un foarte important centru cultural atât pentru biserica ortodoxă cât și pentru școala românească din ținutul Aradului și a Timișoarei.

La mănăstirea Hodoș – Bodrog atestată documentar din 1177

Lăcașul de cult ortodox a constituit încă de la începuturile sale locul în care se formau preoți pentru parohiile ortodoxe precum și o școală pentru copiii țăranilor români din localitățile apropiate, dar mai ales ea a devenit un puternic centru monahal în care se copiau și se multiplicau diverse manuscrise religioase, încă de la începutul secolului al XVI-lea, manuscrise ce se difuzau apoi în toate teritoriile românești, nu numai din Transilvania.

„Mănăstirea Hodoș-Bodrog a vegheat dintotdeauna, neobosit, la propăvăduirea credinței creștine, ținând trează conștiința credincioșilor care frecventau acest sfânt așezământ. [...]

Mănăstirea se ocupa și de viața religioasă din satele Bodrogului Vechi, Bodrogului Nou, Călugăreni și Zădăreni, a căror conscriere se păstra la mănăstire. [...]

La mănăstire copiii țăranilor din satele învecinate învățau scrisul și cetitul, existând aici și o școală pentru instruirea cadrelor necesare pentru parohii. Din conscripțiile clerului din eparhia Timișoarei, aflăm că un număr de preoți și-au făcut ucenicia și practica teologică la Mănăstirea Hodoș-Bodrog. [...]

Se poate trage concluzia că Mănăstirea Hodoș-Bodrog găzduia unul din cele mai vechi așezăminte școlare naționale de pe aceste

meleaguri.” (Iovan, Nestor, Arhimandit, *Sfânta Mănăstire Hodoș-Bodrog*, Arad, 2003, p.25)

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea când și părțile Aradului, vor intra din nou sub ocupația otomană, *Evlia Celebi*, un vestit călător și cronicar turc, ajungând să viziteze și cetatea Ceala, înfloritoare în acea vreme, menționa că aici există o biserică ortodoxă a românilor și o școală pentru copiii lucrătorilor agricoli de pe actualul teritoriu și al cartierului Pârneava.

Cetatea Ceala se afla în vecinătate de Mănăstirea Bodrogului și cu siguranță călugării mănăstirii au avut de jucat un rol deosebit de important în ridicarea lăcașului de cult ortodox din cetate și a școlii de pe lângă biserică frecventate și de copiii iobagilor din împrejurimi.

Pentru *populația românească* și din zona Aradului *stăpânirea otomană a constituit și un factor pozitiv*, permițând populației ortodoxe majoritare să-și păstreze bisericile și școlile amenințate în existența lor de politică feudală a nobililor dar mai ales a *clerului maghiar* care căuta prin diferite mijloace a-i atrage și *a-i converti pe români la catolicism*.

Interesați doar de câștig, *administrația spahiilor*, din teritoriile ocupate, permiteau și încurajau dezvoltarea meșteșugurilor, agriculturii și a comerțului, contribuind astfel la ridicarea, în târguri și orașe, a unei *pături înstărite românești*, ce va dobândi o situație economică prosperă.

Cu sprijinul și prin contribuția acestora se vor înălța biserici și școli românești în întreg Principatul Transilvaniei aflat sub ocupație turcească, instituții ce vor constitui, mai târziu, sub stăpânirea habsburgică iar apoi și maghiară, ca un puternic obstacol în calea propagandei catolice și a presiunilor maghiare de a-i deznaționaliza pe români și de a-i converti la catolicism.

Dar, spre deosebire de *Moldova* și *Țara Românească* unde boierimea și cancelaria domnească erau strâns legate de tradiția ortodoxă a bisericii, pentru care *limba slavonă era la loc de cinste*, în Transilvania și Banat situația era cu totul alta, slavona nefiind limbă oficială de stat, ci *limba latină*, impusă și cultivată cu rigoare de biserica creștină, biserica ortodoxă neavând aici, nici pe departe, puterea celei din statele feudale românești de peste Carpați.

Atât în Transilvania, cât și în cele două state românești *Moldova* și *Țara Românească*, transformările sociale survenite prin ridicarea în orașe și târguri, dar și la sate, a unor noi pături sociale înstărite, ce nu cunoșteau și nu înțelegeau, la fel ca și oamenii din

popor, *limba slavonă*, vor impune, pentru prima dată, încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, *un nou curent*, o nouă atitudine, prin care se vehicula tot mai mult *ideea înlocuirii* acesteia, atât în biserică, dar mai ales în școlile, cu **limba românească**, înțeleasă și vorbită de toți.

Nu la mult timp, *Umanismul și Reforma religioasă* vor constitui în secolele XV-XVI *marile mutații sociale și culturale pentru întreaga Europă* ce vor produce considerabile transformări și *în mentalitatea locuitorilor din Transilvania*, indiferent de confesiune și naționalitate.

Procesul de *introducere a limbii române în biserică și în școală* a avut ca model, *modelul calvin*, primul care a susținut și *a introdus*, ca limbă de oficiere a slujbei în biserică, *limba națională*, adică limba vorbită de popor, precum și de *folosire a acesteia în școlile naționale*, înființate la început pe lângă *biserici*.

Pornind de la modelul calvin, *limba românească* își va găsi însă, pe parcursul vremii, calea proprie „cea sănătoasă de dezvoltare”, în spiritul său național atât în biserică cât și în școală în toate provinciile locuite de români.

Onisifor Ghibu (1883-1972) cărturar și pedagog transilvănean, inspector general, în perioada dualismului austro-ungar, al învățământului primar din arhidieceza ortodoxă a Transilvaniei, menționa încă pe atunci în cartea sa intitulată „*Din istoria literaturii didactice românești*”, publicată pentru prima dată în 1917, în fascimile, de către Academia Română, din București, faptul că *multă vreme biserica ortodoxă a fost și a rămas singura instituție națională în care limba românească*, ce constituia ca orice limbă, *elementul primordial pentru cultura și ființa unui popor, și-a găsit adăpost*, mai ales după înlocuirea

Onisifor Ghibu, cărturar și pedagog transilvănean.

limbii slavone, în biserică.

Biserica iar mai apoi și *școala* vor constitui la românii transilvăneni *factorul principal al păstrării unității și ființei naționale*, de-a lungul timpului și în același timp factorul primordial și al păstrării și statorniciei elementului românesc din toate teritoriile locuite de această etnie, ea devenind astfel o **instituție națională**.

„Cele dintâi și, pentru multă vreme, singurele năzuințe de cultură românească au găsit adăpost în biserică. Lepădându-și din ce în ce tot mai mult haina slavonească, *biserica devine o instituție națională* prin faptul că pune în valoare limba națională, ca element primordial al oricărei culturii specifice. Nu e de mirare că *cele dintâi începuturi de școală*, ca instituție culturală cea mai tipică, se fac și ele sub *scutul bisericii*. Nu e vorbă, ele nu vin de la biserica românească, ci de la cea calvină, dar aceasta nu schimbă cu nimic caracterul național al noii instituții culturale.

Calvinii ne-au dat numai îndemnul spre cultivarea limbii românești în biserici și în școală, institutele înseși nu ni le-au putut altera decât pentru un timp, după care ele și-au găsit calea cea sănătoasă de dezvoltare.” (Ghibu, Onisifor, *Din istoria literaturii didactice românești*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1976, p.30)

Noua cerință, impusă de reformă și îmbrățișată foarte curând și de națiunea și biserica ortodoxă română de a se întemeia școli în care să se predea în limba românească, de a se traduce cărțile religioase în limba română, de a-i învăța pe școlari să scrie și să citească în „limba maicii lor”, în limba maternă, *va avea urmări pozitive pentru învățământul românesc și în părțile Aradului*.

La nivelul întregului comitat, ca de altfel în toate părțile Transilvaniei și Banatului, vor fi înființate, începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, dar mai ales în secolul al XVII-lea, *numeroase școli naționale sub oblăduirea bisericii*, susținute și de comunitate dar toate având *un caracter confesional*, biserica ortodoxă rămânând multă vreme la români cea care va controla și coordona întregul act didactic.

Școlile confesiunii ortodoxe din Arad erau frecventate, în primul rând, de copiii proveniți din rândurile comunității românești, ce forma în orașul civil un cartier aparte, numit, după cum s-a mai menționat „*Wallachay*”, dar și din unii dintre copiii lucrătorilor agricoli din așezările din imediata apropiere a orașului, cum era bunăoară *comunitatea agricolă din Pârneava*, ce începuse să se mărească tot mai

mult, apropiindu-se de „orașul civil”, dar și de școlarii aparținând *etniei macedo-românilor* și cea a *sârbilor*.

În Arad, încă de la începutul secolului al XVIII-lea, *comunitățile ortodoxe*, erau grupate în jurul celor două biserici existente deja: „*Sfinții Apostoli Petru și Pavel*”, ce data din jurul anului 1702 și „*Sfântul Ioan Botezătorul*”, edificată pe locul unde către sfârșitul secolului al XIX-lea a fost construită clădirea Colegiului Național „*Moise Nicoară*”, biserică distrusă în urma bombardării orașului de tunurile din Cetatea Aradului în timpul revoluției de la 1848.

Iosif Moldovan, în cartea sa despre școlile românești din Arad menționa că pe lângă biserica „*Sfântul Ioan Botezătorul*” datată de pe vremea lui Matei Corvin, exista, încă de la începutul secolului al XVIII-lea, o *școală ortodoxă*, frecventată atât de *copiii sârbilor, macedonenilor și românilor*, cunoscută sub numele de „*școala sârbească*”, distrusă, la fel ca și biserica, în timpul revoluției de la 1848.

Cu timpul *manualele școlare* destinate școlilor confesionale românești ce se vor înființa și în comitatul Aradului ca urmare a noii politici școlare ale *Curții de la Viena*, din timpul împărătesei *Maria Tereza*, vor deveni un adevărat *factor de realizare a conștientizării unității noastre naționale* și prin informarea și familiarizarea școlărilor cu *geografia* dar mai ales cu *istoria neamului românesc de pe întreg teritoriul vechii Dacii*.

Astfel, în anul 1865 *Zaharia Boiu* tipărește la Sibiu un manual de citire, „*Carte de citire pentru școlile populare române*”, manual ce va fi introdus în urma unei hotărâri a Consistoriului din Arad (1866) ca manual pentru toate școlile populare din arhidieceza Transilvaniei și care va înlocui toate manualele „de asemenea categorie până aici în școli folosite”, afirmându-se astfel un punct de vedere înaintat: *utilizarea literaturii didactice ca mijloc de realizarea a unității învățământului românesc din întreaga Transilvanie*.

În conținutul manualului găsim pe lângă texte din literatura germană a epocii și creații literare românești luate din poeziile lui *Anton Pann*, *Grigore Alexandrescu*, *Vasile Alecsandri* și a altor scriitori români de peste Carpați, făcându-se astfel o *legătură strânsă și permanentă* cu frații lor de peste Carpați.

O rezonanță aparține pentru vremea aceea aveau în sufletele micilor școlari români transilvăneni lecțiile: „*Poporul românesc*” și „*Limba românească*”, în care *ideea unirii tuturor românilor* era relevată și prin versurile din poeziile „*Hora Ardealului*” și „*Hora Unirii*” scrise de *Vasile Alecsandri*.

În manual, atunci când se vorbea de *istoria românilor* se sublinia *permanența și continuitatea existenței românilor pe peritoriul vechii Dacii*, arătându-se și menținându-se faptul că acum trăiesc în diferite „împărății streine” de aspirațiile românilor: Austria, Turcia ori în Rusia. În România unde – se zice – se află „*tulpina poporului românesc*” trăiesc doar o parte dintre români.

Spre sfârșitul anului 1860, *Athanasie M. Marienescu*, gazetar arădean, fiul unui cunoscut învățător din Lipova, referindu-se la situația românilor din Imperiul Austriac afirma că a trecut timpul germanizării și maghiarizării românilor, iar „*pulverizarea*” acestora în alte popoare ar contrazice civilizația, spiritul timpului și sentimentul național al românilor care nu vor să se lepede de ei însuși „*de străbunii noștri, de gloria și limba lor*”. Athanasie M. Marienescu mai considera că inspectorii peste școlile confesionale au datoria de a lupta pentru o introducere în școlile românești a unei *adevărata istorii naționale*.

În această idee el va elabora în anul 1861, la Sibiu, „*Istoria națională pentru tinerețea română*”, dedicată elevilor săi *Alexandru, Sever și Eugen Mocioni*, lângă care a petrecut mai mulți ani, preocupându-se de *educația lor națională* și care vor deveni, mai apoi, *nume de rezonanță în mișcarea*

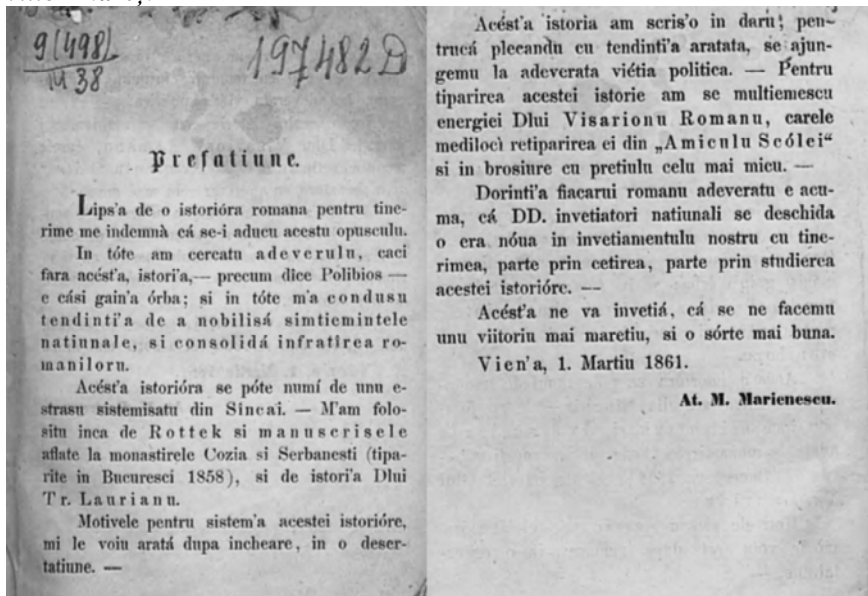
Athanasie M. Marienescu
(1830 – 1914),
membru titular al Academiei Române
(1881).
(Colecția Biblioteca Județeană
„A.D. Xenopol”, Arad)

de emancipare și a luptei naționale a românilor transilvăneni în perioada dualismului.

Autorul consideră, în prefață, că o generație de etatea „*fraților Mocioni crește în idei naționale*”, iar hrana sufletească a acestei generații este istoria – *istoria națională*.

Constatând, în acel moment, absența unei adevărate cărți de istorie pentru elevii români din școlile imperiului, Athanasie M. Marienescu se va simți obligat să eleboreze o lucrare destinată tinerei generații, căci – considera că funcția *educativă a istoriei* este în primul rând tocmai aceea „*de a mobiliza sentimentele naționale și a consolida înfrățirea românilor.*”

Cartea avea așadar o *finalitate educativă națională*, bine și precis conturată, prin care se sublinia faptul că prin *studiul istoriei românilor* tânăra generație poate să ajungă și să înțeleagă „*adevărata politică*” prin care s-ar deschide *o eră nouă prin care românii își pot clădi un viitor măreț*.

Prefață la „Istoria Națională pentru tinerimea română”
(Colecția Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol”, Arad)

Manualul de istorie a lui Athanasie M. Marienescu se va deosebi și va completa șirul de altfel valoros ale altor cărți similare, și va contribui, *prin conținutul de idei, la formarea conștiinței naționale*

a românilor de dincoace de Carpați și a idealului de unitate a românilor de pretutindeni.

Sub raport istoric, conținutul manualului e bazat pe teza continuității și permanenței românilor pe teritoriul pe care ei s-au format ca popor, iar din punct de vedere pedagogic pe ideea finalității educative a unui manual de istorie care trebuie să devină în viața publică românească una dintre cărțile de căpătâi pentru dezvoltarea conștiinței naționale și pentru formarea spiritului național al tinerei generații.

Ideea unității tuturor românilor o regăsim în majoritatea manualelor destinate școlilor confesionale românești fie inclusă în cadrul lecțiilor de citire dar cu precădere în cele de istorie ori geografie.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor vor apărea la Arad manuale ce vor avea coordonatori și coautori doi remarcabili învățători din Pârneava, *Iosif Moldovan și Nicolae Ștefu*, manuale în care sentimentul național și al îndemnului la unitate a tuturor românilor ocupă un important loc.

Într-un astfel de manual de istorie destinat pentru clasele primare mai mari, se vor întâlni lecții ce surprind momente importante și semnificative din întreaga istorie românească, pornind de la *daci și romani*, pentru a arăta cum s-a format poporul român, mergându-se apoi pe fluxul istoriei până la *Unirea Principatelor Moldovei cu Țara Românească* (24 ianuarie 1859), lecție ce sugera clar ideea de unitate națională a tuturor românilor.

Într-o altă lecție se vorbea despre „*Revoluția românilor din Transilvania – Horia, Cloșca și Crișan*” din 1784 în care se subliniau cauzele mai importante, legate de aspirarea națională, care vor duce la declanșarea acestei cumplite revolte ce a cuprins și multe sate din comitatele Aradului.

În cărțile de citire, *Iosif Moldovan* și ceilalți coautori au căutat să introducă cât mai multe *texte literare* aparținând scriitorilor din România, în care sentimentul național românesc este prezent, cu scopul de a cultiva la școlarii români și din zona Aradului dar și din întreaga arhidieceză, unde au pătruns manualele, dragostea de neamul românesc și a faptului că ei aparțin altui popor, de care sunt legați prin întreaga lor ființă.

În aceste manuale se întâlnesc cunoscute *poezii patriotice*, de mare răsunet în sufletul românesc cum ar fi: „*Deșteaptă-te, române!*”

de Andrei Mureșanu, „Hora Unirii” și „Hora Ardealului” de Vasile Alecsandri, „Limba românească” de G.Sion, ori „Țara mea” de C. Negruzzi, alături de alte multe *povestiri eroice* în proză pline de însuflețitoare exemple de iubire de neam și de țară.

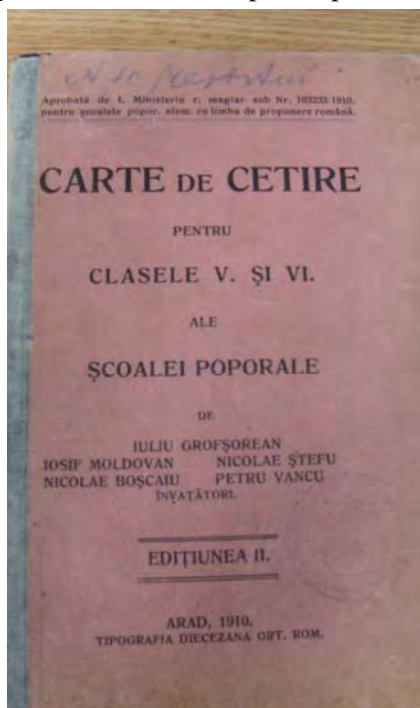
Nu e de mirare că din această cauză cărțile învățătorilor arădeni au avut mari probleme în difuzarea lor, autoritățile, prin ordin ministerial, vizând aplicarea legii Apponyi, interziceau pătrunderea lor în școlile românești din imperiu impunând și scoaterea grabnică a unor texte literare aparținând scriitorilor români din Regat, din paginile manualelor școlare.

O altă cale spirituală prin care se va menține trează legătura între românii din Transilvania și cei din celelalte două state de peste Carpați, Moldova și Muntenia va fi tot prin intermediul cărților, a cărților populare, calendare și almanahuri care vor avea un

unghi larg de deschidere culturală spre efortul de integrare a celor trei provincii românești spre „Europa luminată”, din acele vremuri.

De o largă circulație în zona Aradului se bucurau „cărțile de înțelepciune” tipărite în Țara Românească la începutul secolului al XVIII-lea, cum ar fi: „Floarea darurilor”, apărută pentru prima dată la Snagov în 1700, „Divanul”, „Pilde filosoficești” tipărite în 1713 de Antim, la Târgoviște, în 1713 cărți ce vor cunoaște o mare răspândire în toate teritoriile românești, inclusiv în Transilvania și Banat.

Ioan Slavici în „Amintiri” vorbește despre acei „voștinari”, care, cu desăgii de cărți populare și calendare băteau și drumul satelor

Carte de citire pentru clasele mari (colecția prof. univ. dr. Vasile Popeangă)

din vestita *Podgorie a Aradului*, ajungând și pe la *Șiria*, leagănul copilăriei sale.

„Veneau atunci pe la noi călare niște «voștinari» și aduceau în desagii lor cărți de la Sibiu, Călințar, Isopia, Leonat, Arghir și Elena, Alexandria și încă câteva cărți tipărite cu sloave. Cea dintâi carte tipărită cu litere a fost pentru mine «*Graiul românesc*», un fel de gramatică româno-maghiară, scrisă de Moise Bota, atunci vestitul învățător de la Lipova, care mai scrisese și alte mărunțișuri.

Un văr al mamei, *Sigismund Borlea*, în urmă prieten al lui Hodoș, și deputat în Dieta ungară, ni-a adus apoi o istorie a Romei, o Biblie ilustrată și niște fascicule publicate de *Papiu Ilarian*, toate tipărite cu litere.

Cea mai de seamă dintre cărțile tipărite atunci a fost însă pentru noi «*Mugurul*», o colecție de «opere», parte versuri parte proză, ale tinerimii române de acolo, între alții *Iulian Grozescu*, *Iosif Gallu*, *M.B.Stănescu*.” (Slavici, Ioan, *Amintiri*, Editura Minerva, București, 1983, p.197)

O altă carte care s-a bucurat de o largă răspândire și peste Carpați a fost cea a arădeanului *Horga Popovici*, apărută în 1807 și intitulată „*Oglindă arătată omului înțelept*” care pe lângă sfaturi și povețe morale destinate locuitorilor, mai ales de la sate, cuprindea și câteva istorisiri menite a demonstra vechimea și continuitatea românească pe plaiurile transilvănene.

Calendarele și *almanahurile* vor constitui un important mijloc pentru *culturalizarea și menținerea conștiinței naționale* a etniei

„Kalendarium 1794”, cu ex-librisul lui Vasile Goldiș, utilizat în școlile bisericesti (Colecția Biblioteca Județeană „A.D. Xenopol”, Arad)

românești, mai ales din *mediul rural* unde forma o *masă compactă și eterogenă*.

Învățătorul *Moise Bota*, din Lipova, așa cum îl menționa și *Ioan Slavici* în amintirile sale, va desfășura o neobosită activitate de răspândire a cărților românești de învățătură și a calendarelor cu un bogat conținut național în *rândurile țăranilor de pe Valea Mureșului ori din Podgoria Aradului*.

„*Calendarul românului pe anul visect 1860, compus de Moise Bota. Anul anteiu. Preciulul cu portreul lui Traianu 50 cr. În Arad cu literele lui Leopold Réthy*”, elaborat și tipărit pe cont propriu de învățător; compozițional are următoarele părți; cronologia, calendarul pe luni, redat cu versuri caracteristice anotimpului, Genealogia și Partea literară și istorică, foarte bogată în conținut. Amintim, în afara unor povestiri cu tâlc și povețe utile oamenilor din popor, „*Dialogul între doi români: moldovanul și bănășanul fac dispută despre existența română*”, în care apare *ideea continuității și permanenței neamului românesc pe teritoriul vechii Dacii precum și legăturile de veacuri între toți românii*, indiferent de locul în care viețuiesc.

Calendarul – carte, apărut la Sibiu și difuzat și în ținuturile Aradului, acordă, încă de la primele volume o importantă deosebită *literaturii artistice și istorice cu caracter național*.

Aceste *calendare-carte* tipărite încă din 1852, la început ca slove chirilice apoi cu litere latine așa cum bine se observă și din titlul lor *se adresează tuturor românilor*, reflectând astfel *ideea conștiinței unității naționale și a permanenței legăturilor* dintre aceștia: „*Calendarul*” pe anul de la Hristos 1852. Carele este Bisect de 366 de zile . Întocmit Pe Gradurile și Clima Țării Ungurești, a Ardealului, Banatului, precum și a Moldovei. Anul Întâiu Sibiu, În tipografia diecezană.

În *partea literară*, care ocupă un loc important în structura conținutului acestor *calendare-carte*, îl ocupă *creațiile literare*, în versuri sau proză, ale *scriitorilor proveniți din toate provinciile românești* a căror valoare s-a impus deja pe *plan național*, fiind receptată și trăită de toți românii.

În selectarea materialelor publicate s-a ținut seama, pe lângă *popularitatea operelor scriitorilor români*, dar și de o anumită orientare a creațiilor spre *partea națională, militantă* având un scop bine cumpănit aceea de a menține trează, la toți românii **ideea conștiinței și a unității naționale**.

Creații literare semnate de: *Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Dimitrie Bolintineanu, Grigore Alexandrescu, Ion Creangă, Alexandru Vlahuță, George Coșbuc, Octavian Goga, Anton Pann, Petre Ispirescu, George Topârceanu*, etc, apar în mai toate edițiile calendarelor apărute în diverse orașe în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul veacului următor.

În zona Aradului, cel mai popular calendar-carte a fost „*Calendarul diecezan Arad*”, editat în Tipografia diecezană română a Aradului, începând cu anul 1880, calendar ce cuprinde și *numeroase pagini de literatură și istorie națională*.

Pe parcursul anilor calendarul dedică un spațiu larg creațiilor poetice și istorice dedicate *Războiului de Independență*, din 1877, considerat și în această parte de țară românească, aflată atunci sub stăpânire străină, ca *cel mai mare și mai strălucit eveniment al istoriei naționale*, din acele vremuri.

După *Unirea Principatelor*, din anul 1859, când cele două state românești, Moldova și Țara Românească, au devenit una sub conducerea domnitorului *Alexandru Ioan I*, cunoscut în popor sub numele de *Cuza-Vodă*, **Războiul de Independență** al României va căpăta în conștiința și simțirea românilor transilvăneni și a celor din Țara Ungurească o semnificație deosebită, *căpătând un simbol de țară spre care aspirau de veacuri toți românii din afara granițelor*.

Carol I trecând în revistă oastea română plecată în război

Dacă până la acel moment *sentimentul apartenenței la un stat* numai al lor nu avea încă nici o concretizare dădătoare de speranță dar, dintr-o dată, *faptele de arme ale dorobanților români* concretizate prin înfrângerea armatei otomane pe câmpiile Bulgariei le va trezi și le va însufleți *sentimentul mândriei și al încrederii în forța națiunii lor. În acele momente și cei din Ardeal aveau și ei de acum o țară a lor, țara mamă – România, spre care aspirau într-o cât mai grabnică unire.*

De aceea poeziile lui *Vasile Alecsandri*, ce devenise cu adevărat în acele momente, un adevărat *poet național*, mai ales după publicarea ciclului „*Ostașii noștri*”, erau cunoscute și recitate la toate *serbările școlărilor români* și în cadrul spectacolelor naționale și întrunirilor.

Impresionați și în același timp profund mișcați sufletește de vitejia și de spiritul de sacrificiu de care au dat dovadă ostașii români, acei dorobanți plecați „din câmp de-acasă de la plug” ca *să câștige independența tânărul stat românesc*, mulți dintre locuitorii comitatului, într-un mobilizator gest de *solidaritate frățescă*, adună bani și colectează materiale sanitare pe care le vor expedia către „*Crucea Roșie*” din București, pentru frontul din Bulgaria, unde se purtau cumplite lupte pentru ocuparea cetăților turcești Grivița, Plevna, Smârdan, etc.

„*Legăturile Aradului cu România* se intensifică pe timpul *războiului de independență* când arădenii, alături de alți români de pe tot cuprinsul Transilvaniei, au participat efectiv la acest *eveniment politic de importanță deosebită în procesul făuririi statului național român*. La numai câteva zile după intrarea României în război se publică *apelul* lansat de Eosilia Sturza din Sepreuș *adresat femeilor române* prin care le îndeamnă să facă oferte în bani, scame sau tifon pentru ajutorarea ostașilor români ce-și aduceau jertfa lor de sânge în Balcani, pentru dobândirea independenței depline în România. După ce prezintă războiul, atrăgând atenția asupra caracterului drept pentru România, autoarea *apelului* insistă *asupra legăturilor permanente dintre toți românii*, de-a lungul istoriei noastre, legături ce acum, în clipele grele ale războiului, trebuiau intensificate. «Acele legături – arată Eosilia Sturza – ne duc inimile la frații noștri în lupta de dincolo de Carpați, și ele (n.n. inimile) ne provoacă de a îmbrăca doliu pentru cei ce vor cădea victimă dușmanului, de a împleti cunini de flori pentru cei ce se vor întoarce cu victorie».

Acțiunii deschise de Eosilia Sturza prin revista «*Biserica și Școala*», i se alătură și alte reviste arădene. Astfel revista «*Gura satului*» face apel pentru donații care au fost trimise societății de «*Crucea Roșie*» din București. [...]

De asemenea, lucru extrem de important pentru ilustrarea legăturilor Aradului cu România este acela că din aceste părți *pleacă și voluntari români în războiului de independență*. Au plect voluntari din comunele Șiria, Toc, Curtici și de pe Valea Crișului Alb.” (*Aradul – permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p.367)

Printre românii din ținutul Aradului care vor lupta în Războiul de Independență s-au numărat și locotenentul Ștefan St. Stoika și căpitanul Nicolae St. Stoika, fiii colonelului Ștefan Stoika, originar din Lipova, care s-a stabilit la București.

Cei doi ofițeri, pentru faptele lor de arme pe tot parcursul campaniei în luptele cu turcii, au fost distinși cu cele mai mari medalii ale statului român „*Steaua României*” clasa a V-a cu spade în rang de cavaler iar apoi „*Medalia Independenței*”, fiind și avansați în grad, ajungând la sfârșitul carierei lor militare, la gradul de general. Meritele celor doi ofițeri vor fi la fel de importante și în perioada imediată a războiului când *vor milita și vor susține acțiuni cu caracter național* ce aveau drept scop realizarea *unirii tuturor românilor într-un singur stat*.

Gazetele românești arădene, ca dealtfel și cele din întreaga Transilvanie și Banat, au contribuit în timpul războiului la ridicarea încrederii în armata română și prin publicarea unor poezii mobilizatoare, mai ales ale lui *Vasile Alecsandri*, care cu toată vârsta sa înaintată a plecat pe frontul din Balcani, pentru a-și însufleții *dorobanții* pe care apoi i-a făcut nemuritori, peste veacuri, prin creațiile sale poetice, dedicate faptelor acestora de arme.

La Arad, în acei ani, *Vasile Alecsandri* era cel mai cunoscut și *cel mai divinizat dintre toți poeții României*. Poeziile sale scrise sub imperativul mărețului eveniment național, ce începuse deja să se contureze în inima tuturor românilor, erau publicate mai ales în „*Biserica și Școala*”, concomitent cu apariția lor în gazetele din România.

Faima sa va crește, în anul următor, când în urma unui important concurs de poezie, organizat în sudul Franței, la Montpellier, în mai 1878, și-a dobândit încununarea cu lauri și renume mondial prin poezia „*Cântecul gintei latine*”.

Enuziasmul arădenilor la această nouă *victorie românească*, de data aceasta nu pe câmpul de luptă ci *pe planul spiritual*, este atât de mare încât îi trimite poetului, deja consacrat ca *poet național*, o mișcătoare scrisoare de felicitare căreia bardul laoreat îi dă răspuns în cuvinte ce ating *sensibila coardă a idealului național* al românilor ardeleni, statornicindu-i mai mult în credința izbăvirii neamului lor rămas în afara granițelor Regatului Român.

„Primele poezii din opera bardului de la Mircești publicate în Arad au fost *«Balcanul și Carpatul»* scris la Mircești în 14 mai 1877 și publicată în *«Biserica și Școala»* la 29 mai din același an și *«Odă ostașilor români»*, publicată la sfârșitul lunii ianuarie 1879. Din toate acestea rezultă că la Arad, în multe cazuri, *poezia lui Vasile Alecsandri*, era cunoscută la câteva zile după publicarea ei în Țară. În 21 mai/2 iunie 1878, *«Biserica și Școala»* publică articolul *«Vasile Alecsandri, laureatul de la Montpellier»* în care odată cu comunicarea biruinței *«bardului de la Mircești»*, se publica și poezia laureată.

Peste câteva zile arădenii entuziasmați de această biruință – obținută nu pe câmpul de bătălie ca în 1877 ci pe plan spiritual – îi trimite lui Alecsandri o scrisoare de felicitare în care arătau: *«Tu ești mândria Națiunii române. trumful tău e al românilor. O nouă și mare izbândă a românilor»*.

În același număr al revistei arădene se publică și *scrisoarea de mulțumire adresată arădenilor de Vasile Alecsandri*, *«Ardealul – scria Vasile Alecsandri – a fost totdeauna cuibul sacru al românilor, pe care nici o furtună nu l-a putut distruge, căci a fost cimentat cu anticul și neperitorul sânge roman»*. [...] Fără îndoială că V. Alecsandri a fost cel mai citit poet român la Arad până în anul 1900 când în presa arădeană i-au apărut 30 de poezii. Multe din lucrările marelui poet au ajuns la Arad trimise de poet cu dedicație.” (*Ibidem*, p.369)

Ioan Slavici, stabilit la București, încă din 1875, *menține* strânse legături cu viața spirituală și politică a românilor arădeni și urmărea șirul evenimentelor, legate de desfășurarea războiului împotriva turcilor, în calitate sa de redactor al ziarului bucureștean „*Timpul*”, în redacția în care va intra, ceva mai târziu, și bunul său prieten și mentor, din anii studenției – *Mihai Eminescu*.

Pe Mihai Eminescu, Slavici îl va cunoaște încă din anul 1869, când va pleca la *Viena*, ca militar urmând în paralel și cursurile Facultății de drept din capitala imperială.

Ioan Slavici se va remarca în perioada studiilor sale la Viena și prin oraganizarea, alături de *Mihai Eminescu*, a unor *răsunătoare manifestări cu caracter național ce vizau unitatea tuturor românilor* cum a fost cea a **Serbărilor de la Putna** din anul 1871, programată inițial pentru august 1870 când se împlineau patru sute de ani de la întemeierea mănăstirii, ctitoria cea mai importantă al domnului Moldovei, Ștefan cel Mare, ori a *primului congres al studenților români de pretutindeni* pe care îl va iniția alături de *A.D.Xenopol*, desfășurat tot la Putna.

La *Serbările de la Putna*, alături de *Ioan Slavici* care în calitate sa de *președinte al comitetului de inițiativă* va deschide șirul amplelor manifestări culturale, *Aradul* va fi prezent cu o numeroasă delegație condusă de avocatul, gazetarul și omul politic *Mircea V. Stănescu*.

Prin această amplă *manifestație de solidaritate a românilor de pretutindeni*, strânși la umbra unui simbol național – *Ștefan cel Mare și Sfânt* – se realiza pentru prima dată o *apropiere sufletească* și un început pentru formarea unei *culturi românești unitare și trainice între Tisa, Dunăre și Nistru* iar mulți dintre inițiatori se vor impune mai târziu în toate momentele mai însemnate ale luptei pentru făurirea **statului național unitar românesc**, de după primul război mondial – **România Mare**.

„În iulie 1871, *Ioan Slavici*, cu un grup de studenți români din Viena, plecă la Cernăuți, în vederea pregătirii serbării. Aici se formează un comitet de acțiune al cărui comitet *președinte a fost ales I. Slavici*. În această calitate va organiza serbarea de la Putna. La inițiativa scriitorului din Șiria, autoritățile aprobă serbarea la care pe lângă reprezentanții studenților români de pretutindeni participă: M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, pictorul C. Szathmary, A. D. Xenopol, ș.a. *Numărul participanților s-a ridicat la 3000 de persoane*. S-au ținut cuvântările între care cea a lui A.D. Xenopol a avut un caracter festiv. S-au înscris *eșarfe tricolore*, s-au

Ioan Slavici – militant
pentru drepturile naționale
ale românilor

depus urne cu inscripții ce reflectau, ca și cele de pe stindarde, *ideea unității politice a tuturor românilor*.

În cuvântul de deschidere, rostit de *Ioan Slavici*, în calitate de președinte al comitetului de acțiune, românii de pretutindeni erau salutați și se sugera ideea împlinirii visurilor seculare ale poporului nostru. «Vă salut dară fraților! – spune Slavici – Vă salut surorilor! *Vă salut românilor din câteși patru unghiurile!* Vă salut la mormântul lui Ștefan cel Mare: umbra eroului să privegheze peste noi și să ne conducă la adevărul speranțelor noastre».

Aradul a fost reprezentat la serbările de la Putna din 1871 nu numai de Ioan Slavici ci și de o delegație condusă de M.V.Stănescu și Ilie Bozgan care a depus *un steag tricolor* donat de femeile române cu inscripția «Crișana».

După serbare care s-a desfășurat într-un mare entuziasm și s-a încheiat după două zile de mare bucurie, la propunerea lui Mihai Eminescu a avut loc primul congres al tuturor studenților români. Apelul semnat de Ioan Slavici și A.D.Xenopol a avut mare ecou în epocă. S-au purtat discuții aprinse privind rolul și mijloacele de acțiune ale mișcării studențești pusă în slujba idealurilor naționale.” (*Ibidem*, p.365)

Un moment important în *strângerea relațiilor culturale* între românii transilvăneni și cei de peste Carpați vor avea și *turneele de teatru* întreprinse de trupele de teatru din *București* și *Iași* care vor deveni un rodnic factor al întăririi și consolidării *conștiinței naționale*.

Pentru românii din părțile *Aradului* turneele trupei de teatru ale lui *Pascal* (din 1866 și din 1871) precum și cele ale lui *Matei Millo* (din 1870) vor fi prilejul unor mișcătoare *zile de sărbătoare națională* ce se vor bucura de o largă și însuflețită participare din partea populației românești din întregul comitat, nu numai din oraș.

Primul turneu al *Teatrului Național din București*, condus de actorul *Mihail Pascal*, îl va aduce la Arad, în vara anului 1868 și pe *Mihai Eminescu*, angajat ca sufleur în cadrul acestui prestigios ansamblu teatral. Cu acest prilej tânărul poet îl va întâlni și cunoaște în casa avocatului și militantului pentru drepturile românilor, *Ioan Popovici-Desseanu* pe directorul revistei „*Familia*” de la Oradea *Iosif*

Vulcan cel care îi publicase primele poezii și îi schimbase numele devenit peste veacuri nemuritor.

Iosif Vulcan, el însuși autor și de piese de teatru, venise la Arad pentru a urmări reprezentațiile teatrului din București, spectacole consemnate în mare parte, prin cronici, în revista sa de la Oradea.

Chiar la deschiderea turneului, înainte de reprezentația primei piese, în fața numerosului public, în majoritate format din românii veniți de pretutindeni, chiar din cele mai îndepărtate localități ale comitatului, *actorul Mihail Pascaly*, va recita poezia arădeanului *Athanasie M. Marienescu* intitulată „*Adu-ți aminte, române*”, poezie ce prin mesajul său rostit într-o *frumoasă limbă românească* va însufleți și entuziasma pe toți cei din sală, cu suflet românesc, stârnind o mare bucurie și încântare auzind cum sună pentru prima dată „*pe scena Aradului limba noastră dulce și sonoră*” prin glasul marelui actor venit de dincolo de Carpați.

„Trupa lui Pascaly începuse seria spectacolelor, la Arad, așa cum fuseseră anunțate, în ziua de 1 august, cu două piese scurte: „*Poetul romantic*”, comedie într-un act de *Matei Millo* și „*Doi profesori procopsiți și neprocopsiți*”, de Scribe. În timpul reprezentației, spectatorii au cântat cu însuflețire «*Azi e zi de sărbătoare, să ne veselim*». Despre acest prim spectacol găsim un larg comentariu în revista «*Familia*» care consemnează cu căldură și entuziasm acele clipe admirabile, când românii din Ardeal au auzit pentru prima oară *muza română*: «O zi mare, o zi prea însemnată și interesantă fu aceasta pentru locuitorii români de aici și din jur, căci ieri, întâia oară, răsună pe scena Aradului limba noastră dulce și sonoră. Pentru aceea, ușor vă puteți închipui că românii din părțile acestea au primit cu căldură pe dl. Pascaly și îndată la reprezentarea de ieri au concurs în număr mare. Trebuie să observ însă că și străinii au fost la reprezentație binișor, ceea ce a făcut o impresiune plăcută asupra românilor». [...]

Înainte de piesa primă, dl Pascaly a declamat poezia d-lui At. M. Marienescu, intitulată «*Adu-ți aminte, române*». Aplauzele frenetice cu care publicul a primit această declamație dovedeau de ajuns entuziasmul publicului.” (Mihuț, Lizica, *Aradul teatral, 1752-2010*, I, Editura Academiei Române, București, 2011, p.161)

Pe scena teatrului „de piatră”, construit de **Jacob Hirschl**, în 1817, ce va contribui multă vreme la dezvoltarea mișcării culturale și teatrale din această parte de țară, spectatorii vor avea parte de reprezentațiile unor piese de teatru românești, nu numai traduceri, multe inspirate din *istoria națională* ori *comedii* ce satirizau anumite aspecte

Arad, casa Hirschl, pictură naivă de epocă

ale societății timpului, printre care „*Mihai Viteazul după bătălia de la Călugăreni*”, scrisă de *Dimitrie Bolintineanu* ori savurosul cântecel comic „*Nenorocirea cuconului Bârzoiu, bărbatul cucoanei Chirița*”, ce făcea parte din ciclul comediilor lui *Vasile Alecsandri*, despre celebra Chirița, prototip al ciocoismului și al parvenitismului, comedii ce de altfel s-au constituit ca o lespede solidă pusă la temelia *repertoriului național* în teatrul românesc din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

O cronică teatrală apărută în revista „*Familia*” consemna că la spectacolul cu piesa „*Frica e din rai*”, comedie națională în 3 acte scrisă de *Mihail Pascaly*, participaseră și „*câțiva plugari mai de frunte*”, veniți din localitățile din vecinătatea Aradului, dovedind astfel *interesul crescut al populației românești* și că „*spiritul național a pătruns prin toate artele noastre și că poporul român de aici s-a deșteptat din letargia seculară*”.

Tot în *spiritul național* va fi reprezentată, în cadrul turneului și piesa „*Țăranul din timpul lui Tudor*”, dramă națională în trei acte, cu cântece și dansuri, scrisă de *Mihail Pascaly*, piesă ce redă un episod semnificativ din revoluția din anul 1821, condusă de *Tudor Vladimirescu*, ce va impresiona și prin jocul actorilor, avându-l printre ei și pe autorul acesteia.

Cel de *al doilea* turneu al trupei de teatru al lui *M. Pascaly*, din 1871, va avea loc la un an după seria spectacolelor prezentate la Arad de ansamblul teatral condus de *Matei Millo*, din august 1870, care va prezenta publicului românesc, prezent în număr mare, mai multe

voedeviluri naționale scrise de Vasile Alecsandri ce s-au bucurat de un deosebit succes mai ales atunci când actori, printre care și Matei Millo, au apărut pe scenă îmbrăcați în *costume naționale* și au cântat cântece românești.

În mai multe rânduri, după spectacole, vor avea loc și *întâlniri amicale între actori și localnici*, în cafenelele orașului, întâlniri în care unii arădeni și-au exprimat dorința desăvârșirii *unității naționale* a tuturor românilor pe teritoriul vechii Dacii „*definind chiar și granițele viitoare ale Daco-României*” ce în opinia lor ar trebui „*să cuprindă și toate teritoriile locuite de românii de dincoace de Carpați*”.

La aceste întâlniri și serate vor participa și importanți *oameni politici* ai românilor arădeni precum *Vasile Goldiș, Ioan Suciș, Petru Popovici, Mircea V. Stănescu* și alții care împreună cu actorii vor cânta cântece populare românești stârnind chiar o reacție de îngrijorare a autorităților prin această fațășă fraternizare și concordie între români.

Seria turneelor pe meleagurile arădene a diferitelor trupe de teatru din Regat va continua și în anii următori, până în prejma izbucnirii Primului Război Mondial, când situația politică va deveni din ce în ce mai încordată.

Gravură reprezentând teatrul vechi din Arad

„Turneele teatrale în Transilvania ale unor artiști au constituit evenimente de primă importanță în viața românilor din această parte a țării, dobândind semnificația unor *sărbători naționale*. Acest fapt este demonstrat și de numărul mare al spectatorilor veniți din satele mai mult sau mai puțin apropiate, ale căror căruțe au alcătuit o adevărată tabără în jurul teatrului, așteptând zile întregi pentru a putea auzi de pe scenă *cuvântul românesc*. Aceste turnee au contribuit la *integrarea publicului* din partea de vest a țării în *atmosfera culturală a întregii obști românești*. S-a realizat în acest fel o simultaneitate a receptării unor valori artistice la București și în centrele culturale din Transilvania și Banat. Spectacolele au întărit încrederea publicului în *capacitatea limbii române* de a exprima sentimente înalte și au constituit *veritabile lecții de patriotism și educație estetică*.” (Mihuț, Lizica, *Op.cit.*, p.159)

Legăturile Aradului cu România se statornicesc și la nivel academic. Astfel în anul 1882 *Ioan Slavici* alături de *Iosif Goldiș*, viitor episcop al Aradului, vor fi aleși ca membri ai *Academiei române*, fiind urmați de *Athanasie M. Marienescu și Vasile Mangra*.

Tot *Academia Română*, la solicitarea consistoriului din Arad, în 1884 va trimite un număr impresionant de cărți iar în anul 1897 îi va trimite învățătorului *Ioan Tuducescu* o scrisoare în care acesta este felicitat pentru activitatea sa didactică pusă în *slujba neamului*.

Ioan Russu Șirianu (1864-1909) va fi alături de *Ioan Slavici* o importantă personalitate *din viața politică și culturală a Aradului*, ce prin întreaga sa activitate, pusă în slujirea neamului, va avea un rol major, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul veacului următor, pe o lungă perioadă, în *stabilirea și cultivarea unor rodnice legături*, nu numai sociale dar și de prietenie cu marcanți oameni de cultură și politici din Regat.

Nepotul de soră a lui *Ioan Slavici*, *Ioan Russu Șirianu* s-a născut în Podgoria Aradului, tot la *Șiria*, în anul 1864, iar după absolvirea Preparandiei din Arad, va fi trimis în

I. Russu – Șirianu – gazetar și ideolog al idealului național

1884, de unchiul său la București ca „să învețe românește și să mai vază lumea”.

Aici, în capitala românilor, funcționează un timp ca învățător, dovedindu-și capacitățile pedagogice și în articolele de specialitate pe care le va publica în revista „*Lumina pentru toți*”, dar va intra de curând, cu vigoare, *pe terenul luptei pentru unitatea națională a românilor*, afirmându-se prin scrierile sale cu caracter politic drept un *ziarist temerar, luptător național și militant hotărât* în reluarea *activismului politic* al românilor transilvăneni.

Din 1887 îl găsim colaborator permanent al prestigiosului ziar „*Românul*”, condus de *Vintilă C.A. Rosetti*, un organ de presă ce crease o adevărată școală redacțională și o tradiție în ziaristica românească a timpului iar mai apoi la „*Voința națională*”, unde va publica articole cu un puternic caracter național ce vizau și ilustrau nedreptățile ce li se făceau românilor de peste Carpați.

„Prin articolele sale în care prezenta aspecte ale vieții românilor din Transilvania și opresiunea pe care o îndurau ei, el a sensibilizat *opinia publică românească* despre suferințele îndurate și a urmărit s-o modeleze în viziunea marilor aspirații de *unitate națională*. Ziaristul se anunță de acum ca un *pedagog al comunității naționale*, un bărbat de cultură care așează la baza activității culturale *principiul național ca singura valoare orientativă pentru orice act creator*. Convingerea sa în realizarea unității politice era fermă și el urmărea formarea ei și la *cititorii săi* pentru a face din ei *militanți pentru transformarea ideii în realitate*. Unitatea românilor e văzută în integralitatea manifestărilor ei: politică, obiectiv ce va fi înfăptuit atunci când românii vor fi trup și suflet, culturală, realizată prin circulația valorilor fundamentale ale culturii române și sincronizarea acțiunilor culturale și pedagogice, înfăptuită prin efortul constant de *perfecționare a instituțiilor școlare și de formare a tinerei generații în spiritul național*. Redacția «*Românului*» și a «*Voinței naționale*» a fost pentru tânărul ziarist arădean și o *școală politică* ce a întărit convingerile democratice și naționale ale lui I. Russu Șirianu”. (Popeangă, Vasile, *Ion Russu – Șirianu, publicist militant pentru realizarea unității naționale* [în] *Ziridava*, XI, Arad, 1979, p.706)

Prin numeroasele sale articole publicate în „*Lumina pentru toți*”, „*Familia*”, de la Oradea, „*Tribuna*”, de la Sibiu, în a cărei redacție intrase, iar apoi în „*Foaia poporului*”, tot din Sibiu, *Ion Russu-*

Șirianu va urmări să sensibilizeze opinia publică din Regatul Român și să facă cunoscute măsurile represive îndreptate împotriva ființei naționale a românilor transilvăneni de către autoritățile Austro-Ungare.

În același timp va juca un rol important în adunarea studenților care au pregătit memoriul, acțiune care va grăbi eleborarea „Memorandului” către coroană, considerat ca un punct cardinal al programului politicii luptei naționale.

Revenirea sa la Arad, după înființarea noului organ de presă „Tribuna poporului”, transformată din 1904 în „Tribuna”, va însemna și afirmarea orașului de pe Mureș într-un adevărat centru politic al românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, făcând din Arad ceea ce a fost înainte Sibiul, un loc de chibzuință și de nădejde pentru întreaga clasă politică românească din Imperiu.

Redacția gazetei arădene „Tribuna poporului” –
I. Russu Șirianu, al doilea din stânga

De la Arad, *Ion Russu-Șirianu*, și prin funcția pe care o deținea în conducerea ziarului, va continua să întrețină strânse relații de colaborare și de prietenie cu *influenți oameni politici* și de cultură din Regat care îl vor căuta și îl vor vizita cu diverse ocazii, cum s-a întâmplat în 1906 când *Constantin Stere*, sfetnic apropiat și secretar al primului ministru al României – *I. C. Brăteanu* va veni să-l întâlnească și să discute anumite probleme legate de politica guvernului dualist îndreptată și împotriva naționalității românești.

În paginile „*Tribunei*”, prin numeroase articole, va ataca *legea școlară* elaborată de *A. Apponyi* prin care se urmărea prin „*edificarea ideii de stat maghiar*”, interzicerea limbii românești în școlile confesionale ale acestora ori a cărților tipărite la București.

„Cu prilejul adunării populare de la Arad din 1907, la care s-a adoptat un energic protest împotriva politicii școlare a guvernului,

I. Russu-Șirianu a subliniat *intențiile politice* ale legii școlare: *maghiarizarea românilor*. [...] Adresându-se cititorilor săi, curajosul ziarist arădean le cere să țină minte nedreptățile ce li se fac de către guvernul ungar și de către administrația comitatensă, căci nimei prin referiri la aceste nedreptăți și abuzuri făcute față de națiunea română toți fiii ei vor găsi calea de-a ieși la liman. Această cale a izbăvirii denumită de el «*învierea cea de obște*» duce spre *malurile Dâmboviței*, fiindcă acolo era pentru *toți românii comoara de înțelepciune și gândire a națiunii*. Era o reformulare făcută în alți termeni a unei linii directe fixată de tribuniști prin glasul lui *I. Slavici* când a afirmat că «**pentru toți românii Soarele de la București răsare**».” (*Ibidem*, p.721)

Pornind de la această idee *I. Russu-Șirianu* va milita în permanență pentru *întărirea legăturilor pe toate planurile, între românii de dincolo și de dincoace de Carpați*, vizând în permanență idealul de unitate națională.

Nu întâmplător, în anul 1906, când un grup mare de arădeni va participa la *Expoziția jubiliară de la București*, una dintre cele mai mari manifestații ale solidarității și unității naționale de la începutul veacului al XX-lea, *Ion Russu-Șirianu*, va fi primit în audință de *regele Carol I* care îi va conferi pentru toate meritele sale naționale o *importantă medalie*.

III.2. Sava Raicu – inițiatorul excursiei arădenilor la „Expoziția jubiliară” din București

Sava Raicu, pe atunci secretar al Băncii „Victoria” din Arad, va fi unul dintre *principalii inițiatori și susținători* a celei mai mari și mai importante *manifestări a unității și solidarității românilor de pretutindeni*, de la începutul secolului al XX-lea, organizate pe teritoriul *Regatului Român* cu prilejul festivităților prilejuite de deschiderea „*Expoziției jubiliare*”, din august-septembrie 1906, la care *se vor întâlni românii din afara granițelor Regatului cu frații lor din țara mamă*, dându-li-se astfel prilejul de a se cunoaște mai bine.

Expoziția va fi deschisă la București, în *Parcul Carol I*, pe un spațiu vast și bine amenajat și va cuprinde expuse *principalele realizări ale economiei* în anii de domnie ai regelui Carol I.

Încă de la deschiderea sa, din 27 august 1906, expoziția va fi vizitată de un număr impresionant de români veniți „din patru unghiuri” dar și de o mulțime de delegații străine ce vor pleca impresionate de cele văzute în pavilioanele acesteia.

Atât ziarele românești din Regat dar și din Transilvania și Banat precum și importante gazete din străinătate vor acorda pagini întregi relatând despre *relizările economiei românești*, prezentate în cadrul expoziției de la București.

Și la Arad, ziarul „Tribuna” va duce o adevărată *campanie de popularizare* a expoziției deschise în capitala României, *invitând mai ales populația românească* a orașului dar și a comitatului să o viziteze prin organizarea unor excursii prin care se ofereau anumite facilități participanților.

Gazeta arădeană va prezenta, în mai multe numere ale sale, o serie de informații, pline de *mândrie națională*, privitoare la expoziție, subliniind și *semnificația acestui eveniment* în viața românească „*având prilejul acum româniei liberi și cei subjuogați, să se întâlnească în capitala României*”.

Cei dintâi arădeni care vor pleca să viziteze expoziția vor fi învățătorii din comitat organizați și conduși de doi învățători din *Pârneava* **Iosif Moldovan** și **Nicolae Ștefu**.

Iosif Moldovan în calitate sa de președinte al „*Reuniunii învățătorilor români din școlile greco-orientale din dreapta Mureșului*”, își va uni grupul său mai mic cu cel al învățătorilor și preoților din *Banat* și vor fi întâmpinați în *Gara de Nord* a Bucureștiului de reprezentanți de seamă din Ministerul cultelor și instrucțiunii publice, de reprezentanți ai primăriei și a corpului didactic din capitală și comisari ai expoziției.

În gară va fi prezentă și o fanfară care va intona imnul „*Deșteaptă-te, române!*” prilejuind astfel o mare emoție și trăire românească, greu de uitat.

La rubrica mai nou înființată „*Știri dela Expoziție*”, gazeta „*Tribuna*” își informează cititorii, pe scurt, despre primirea frățească a excursioniștilor bănățeni și arădeni, reprezentând *intelectualitatea* din cele două comitate din vestul Transilvaniei.

„*Primirea excursioniștilor bănățeni în București*. Despre primirea excursioniștilor bănățeni celim în «*Secolul*»: După cum am amintit mâine dimineață vor sosi în gara de Nord un mare număr de

excursioniști bănățeni, reprezentând «*Reuniunea corpului didactic și preoțesc din Banat*».

La gară vor fi întâmpinați de reprezentanții ministerului cultelor și instrucțiunii publice, de reprezentanții primăriei capitalei, de reprezentanții clerului societății corpului didactic, studenților Ligei Culturale, comisariatului expoziției, diferite societăți, etc.

Fanfara micilor dorobanți va primi pe excursioniști în sunetul imnului «*Deșteaptă-te Române*». Se vor pronunța mai multe discursuri din partea reprezentanților și societăților.

În urmă se vor forma cortegiul având în frunte fanfara și va parcurge calea Griviței, calea Victoriei, strada Carol, calea Rahova, Cheiul Dâmboviței. [...] (*Primirea excursioniștilor bănățeni în București* [în] *Tribuna*, Anul X, Arad, joi 31/6 August 1906, Nr.146, p.2)

În același număr al gazetei este prezentată și *hotărârea uni grup de inițiativă arădean care la propunerea lui Sava Raicu s-a întrunit în sala mică a Hotelului „Crucea Albă” pentru a organiza o „societate mai mare” formată din locuitori ai orașului și ai comitatului care „să cerceteze în luna Septemvrie expoziția națională din București”*.

Gravură reprezentând hotelul „Crucea Albă”, locul de întrunire al intelectualității românești

La întrunirea de la Hotelul „Crucea Albă”, prezidată de *Sava Raicu*, vor fi prezenți importanță membri ai „societății arădene” între care și deputații *Vasile Goldiș* și *dr. Ioan Suci*, oameni politici de frunte ai mișcării naționale ca *dr. Cornel Iancu*, *dr. Romul Veliciu*, *dr. Gheorghe Ciuhandu*, și învățătorii *Iosif Moldovan* și *Nicolae Ștefu*.

În cuvântul său *Sava Raicu* „face apel în cuvinte avântate” la faptul că și românii arădeni trebuie să se mobilizeze și să participe în număr cât mai mare, pentru a vizita expoziția din capitala tuturor românilor.

Dintre cei prezenți se alege „un birou consistorial” având ca președinte pe *Vasile Goldiș* iar ca notari pe *Sever Bocu* și *Iosif Moldovan*, care să se ocupe de organizarea grupului de excursioniști arădeni și în același timp, să poată da toate informațiile necesare celor interesați.

S-a stabilit ca în afara vizitării expoziției grupul arădenilor să mai viziteze *Constanța* și *Constantinopolul*. Noul birou ales va da și prin intermediul ziarului „*Tribuna*” toate informațiile celor care doreau să participe, în luna septembrie, așa cum deja s-a stabilit, la expoziția de la București.

„La inițiativa d-lui *Sava Raicu* secretarul «*Victoriei*» eri seara inteligența română din loc s’a întrunit în sala mică a otelului «*Crucea Albă*», pentru a se consfătui asupra organizării unei vizite în masse a Românilor din comitatul Aradului la expoziția din București.

Instruirea a fost destul de cercetată. Au luat parte deputații naționali *Vasile Goldiș* și *dr. Ioan Suci* apoi dintre membrii societății arădene *Vasile Pap*, *Iuliu Herbay*, *dr. Ioan Nemet*, *dr. George Popa*, *Ludovic Fazecaș*, *dr. Cornel Iancu*, *Sever Bocu*, *George Adam*, *George Popovici*, *Ioan Costa*, *Iosif Moldovan*, *Nicolae Ștefu*, *dr. George Ciuhandu*, *Vasile Arjoc*, *dr. Romul Veliciu*, *Petru Vasilon*, *A.Stoienescu*, *Atanasie Popovici*, *Mihai Popovici*, *Sava Sevici*, ș.a.

Inițiatorul, dl. *Sava Raicu*, salută pe cei prezenți și face apel în cuvinte avântate ca Români arădeni să nu rămână nici dânsii înapoia Românilor de pretutindeni, ci pentru a înlezni participarea câtor mai mulți, să se organizeze într’o societate cât mai mare, putând exopera astfel favoruri și a da prilej și celor mai săraci să cerceteze frumoasa expoziție din București.

Făcându-se un viu schimb de idei între cei prezenți întrunirea hotărăște cu însuflețire, ca Români din Arad și jur să se organizeze

într’o grupă mare și să cerceteze în luna Septemvrie expoziția națională din București.

Întrunirea alege apoi un birou, consistător din dnii Vasile Goldiș, ca președinte și Sever Bocu și Iosif Moldovan ca notari, cari să facă cele de lipsă pentru organizarea excursiunii și să stea la dispoziție cu informații tuturora cari vor să ia parte la această călătorie, care s’a proiectat la București și de acolo Constanța și Constantinopol ca ținte principale ale excursiunii.

Adunarea s’a ridicat la 8 ore. După cum suntem informați biroul s’a și adresat azi către comisarul general al expoziției dl dr. Istrati cerându-i invitațiuni în privința favorurilor ce se pot obține pe căile ferate. Biroul va da toate informațiunile necesare prin foaia noastră, la cerere însă și pe cale particulară.” (*Românii din Arad la expoziție, Op.cit., p.2*)

În paginile ziarului „*Tribuna*” vor apărea, în mai multe numere, primele informații publice despre expoziția jubiliară din capitala României prin care în afara prezentării pe larg a pavilioanelor deschise, cu acest prilej, se căuta ai face pe românii arădeni să înțeleagă *semnificația evenimentului văzut ca o mândrie națională* dar și ca un prilej deosebit unde să se poată întâlni „*românii liberi dar și cei subjugăți*” ca la o mare sărbătoare a tuturor.

Încă din prima jumătate a lunii august, sub semnătura lui Coriolan Pop, ziarul „*Tribuna*” prezintă impresiile acestuia și *atmosfera de impunătoare sărbătoare românească* ce domnea pretutindena în acele momente la București.

Gazetarul arădean, probabil ca mai toți românii sosiți din afara granițelor Regatului, este profund *impresionat de tricolorul ce fâlfâie pretutindeni*, de pavilioanele care „resfață în zilele calde ale soarelui de vară”, de tot ce vede asemenea „unei minuni întâmplare ca în povești” ce îi *provoacă un profund sentiment de mândrie națională* încât de emoție „lacrimi îmi licăresc în ochi” iar *fericirea că este și el român* îi „cucerește sufletul”.

Sunt prezentate rând pe rând pavilioanele expoziției organizate în acel moment aniversar legat de împlinirea a patruzeci de ani de la instaurarea lui *Carol I* ca rege al României, *ani ce au schimbat și au modernizat întreaga țară* apropiind-o mult de progresele civilizației europene.

„Steagurile fâlfăiesc voios în aer, toate aleele împodobite cu stâlpi înalți, plini cu drapele tricolore, pavilioane se resfață în razele calde ale soarelui de vară, inimile Românilor bat cu mândrie sub vraja unei minuni întâmplare ca în povești. Priveliștea expoziției e plină de farmec. *La privirea ei lacrimi îmi licăresc în ochi și mă simt emoționat de o fericire care-mi cucerește sufletul.*

Încep a colinda pavilioanele. Intru în *pavilionul agriculturii*, la prima vedere observăm că România e stat agrar, dar stat agrar cu calitățile cele mai bune, iar *pavilionul industriei* ne dă dovadă de progresele însemnate la care a ajuns România pe terenul industriei. [...] Totodată pavilionul industriei proorocește un viitor frumos industriei din țara aceasta.

Pavilionul domeniilor bine aranjat oglindește foarte potrivit starea înfloritoare a domeniilor. Mulți admiratori atrage și *pavilionul minelor și industriei casnice*. În *pavilionul arsenalului* sunt expuse, de o parte urme din evul mediu, steaguri și tunuri luate dela Turci, de altă parte obiecte, lămurind organizarea practică și modernă a armatei de azi.

Pavilionul lucrărilor publice unul din cele mai interesante pavilioane din expoziție. El oglindește marile lucrări și construcțiile uriașe scoase la capăt de țară în cursul domniei M.S. Regelui.

O privire aruncată acestei îngrămădiri de miniaturi, de poduri și de lucrări variate, care arată ceea ce s'a făcut în acest interval de *patru decenii pentru propășirea economică și comercială a României* își dă convingerea farmecă, că în țara aceasta s'a muncit – și s'a muncit cu folos și spor.

Și cea ce e și mai *îmbucurător și mai înălțător pentru neamul românesc* e că întreaga *aceasta propășire*, atât de măreață, e *opera inginerilor și arhitecților români, a științei românești*.

Mă îndrumez spre *pavilionul regal*. În pavilionul acesta e expusă coroana de oțel, 40 de steaguri din resbelul glorios din 1877. Decorațiunile M. Sale primite dela Monarhii țărilor străine și cadourile din țară. În sala aceasta plutește o tăcere solemnă, oamenii vorbesc numai în șoapte, înduioșați de glorioasele vremuri trecute.

În zilele trecute s'a deschis pentru vizitarea publicului din expoziție *pavilionul «Regiei Monopolurilor Statului»*. [...] În față pavilionul se află pe toată întinderea lui o cultură de plantație vie de diferite calități de tutun străin și indigen. Zidurile și plafonul din

interior sunt tapetate numai cu produse de ale regiei. [...]” (Pop, Coriolan, *Expoziția generală din București* [în] *Tribuna*, Anul X, Arad, Sâmbătă 12/25 August 1906, Nr.151, p.1)

Sentimentul de mândrie națională pe care îl au în urma vizitării exponatelor în miniatură din diversele pavilioane ale expoziției este cu atât mai mare și mai îmbucurător și „mai înălțător pentru neamul românesc”, cu cât ele sunt creația priceperii arhitecților și inginerilor români.

Toate împreună sunt *rodul științei românești* al unei trudnice dar rodnice munci ce a început în anii de când la pe tronul țării s-a aflat *Carol I*.

Autorul articolului, pentru a sublinia progresul făcut de Regatul Român, în acei ani, face o comparație, plecând de la memoriile unui diplomat francez, *din anul 1839*, între starea jalnică în care se afla partea Munteniei, în acea perioadă și *progresele din 1906* ale țării ce a ajuns la *performanța* de a se „măsura cu oricare din Europa”.

Sunt prezentate numeroase cifre ce toate redau dezvoltarea economică fără precedent a României în anul 1905, cifre comparate cu cele din anul 1839.

„Toate pavilioanele acestea cu obiectivele lor expuse dau dovadă de progresele însemnate la care a ajuns România în decurs de 40 de ani a libertății, acea Românie, pe care în 1839 un diplomat francez Thunevel trecând dela Vârciorova la Brăila, iată cum o descrie: «Pe malurile Jiului, în Bănatul Craiovei țara nu este cultivată, populația s'a refugiat în munți... Dela malurile Oltului până la București țara e pustie... Nici un sat nici o arătură, natura sălbatică și-a redobândit drepturile... Într'o rază de 40 Km împregiurul Bucureștilor, se văd câteva sate..., curând intri din nou într'o pustietate, ce se întinde până la Brăila».

Iată în ce stare de jale se afla la 1839 țara care în anul trecut a produs 36,000.000 hectolitri de grâu, 42,000.000 hectolitri de porumb care a exploatat în anul 1905 peste 2,600.000 tone cereale, al cărui comerț exterior a trecut în 1903 de 800,000.000 lei, care populațiune a ajuns de 6 și jumătate milioane de locuitori, care câștigă în fiecare an 100.000 de suflete prin excedentul de nașteri și care la caz de nevoie, poate mobiliza o oștire de 300 mii de oameni”. (*Ibidem*, p.1)

Pentru ca cititorii gazetei arădene să aibă o imagine cât mai exactă asupra efortului pe care l-au făcut organizatorii expoziției, în

amenajarea spațiului acesteia, sunt prezentate și câteva detalii ce țin de amplasamentul realizat într-un timp relativ scurt, de numai 11 luni, comparativ cu al altor expoziții similare din alte țări din Europa, unde a durat câțiva ani până când expozițiile să fie deschise vizitatorilor.

„*Suprafața totală a expoziției este de 41 hectare. Masa pământului mișcat și mutat din loc, pentru modelarea terenului după plan, și pentru săparea unui lac, pentru arenele romane, a fost de 575 mii de metri cubici. Construcțiile provizorii și definitive ocupă o suprafață de aproape 35 mii metri pătrați.*

Plantațiunile de copaci mari au fost de peste 4 mii, iar brazi, copaci, copăcei de pădure peste 90 mii. Spesele până acum sunt peste 9.000.000 de lei.

Prima spărtură la terasamente s'a făcut în ziua de 15 iunie 1905. Pentru expozițiunea de la Paris organizatorii ei au avut patru ani, pentru cea a Mileniului din Budapesta, trei ani, pentru cea dela Liege șase ani. Organizatorii expoziției generale din București în frunte cu dl dr. Istrati au avut în realitate numai 11 luni, din care 3 luni de iarnă. Munca astfel era grea, timpul era scurt și totuși la timpul anumit expoziția a fost gata, vestind gloria „mândria și puterea acestei țări fericite”. (*Ibidem*, p.1)

Cititorilor „*Tribunei*” le sunt prezentate succint și câteva dintre *pavilioanele țărilor străine*, prezente la expoziție, cu câteva mici constatări și aprecieri din partea gazetarului arădean.

„Dintre pavilioanele statelor străine e mai frumos și mai potrivit aranjat *pavilionul austriac*, care atrage zilnic mulți vizitatori. E edificat într'un stil secesionist-vienez.

Pavilionul Ungariei, după cum au recunoscut însuși Unguri, e de tot fără de gust aranjat, fără nici un sistem, e'un cuvânt, întreg pavilionul e lipsit de orice forță de impunere.

Dela pavilionul ungar înaintez spre *pavilionul Bucovinei* și de aici apare *pavilionul Transilvaniei*. În pavilionul nostru sunt, cu părere de rău, numai *lucruri etnografice* expuse, din ce motiv se știe; dar aranjate foarte cu gust și pricepere de d-na Cosma.

Atâtea pavilioane mici-mari așa avea încă de vizitat încât, dacă toate le-ași vrea să le vizitez pe larg nici o săptămână întregă n'ar fi de ajuns”. (*Ibidem*, p.1)

Se poate remarca, din prezentarea făcută de Coriolan Pop, că prezența pavilioanelor țărilor străine la expoziție este destul de

numeroasă, subliniind importanța acordată organizării unei asemenea expoziții care să prezinte, în primul rând, *realizările și progresele din domeniul industrial-economic al statelor Europene*.

Din păcate *pavilionul Transilvaniei* nu prezintă nimic altceva decât câteva exponate de ordin etnografic, nimic care să ateste realizările în domeniul economic.

Pentru a atrage din partea populației comitatului *câți mai mulți potențiali vizitatori*, pe lângă prezentarea pavilioanelor, mai ales a României, gazetarul prezintă și *distracțiile oferite de organizatori în timpul serii* când se „începe o viață fără de gânduri, o viață plină de petreceri”.

Teatrul Național din București prezintă la arenele romane alegoria istorică „*Povestea Neamului*” prin care se căuta și se cultiva mai ales în rândurile românilor înrobiți, din provinciile aflate sub dominație străină, *sentimentul unității și al mândriei naționale*.

Pe lângă spectacolele corale oferite de societatea „*Carmen*”, din București, aflată sub bagheta profesorului și *compozitorului D. Kiriac*, tot în arene vor avea loc și reprezentațiile susținute de *corurile din Transilvania*, ce numără peste 1300 de „cântăreți”. Sunt oferite celor prezenți și alte *spectacole alegorice* ce atrag în permanență, în fiecare seară, un număr impresionant de spectatori. Totul este foarte bine organizat și întrece, spre bucuria tuturor românilor, cu mult toate așteptările.

Din întreg conținutul articolului, publicat pe prima pagină a ziarului „*Tribuna*”, se desprinde clar *sentimentul mândriei naționale* ce l-a avut în acele momente gazetarul arădean, sentiment prezent de altfel la toți românii ce au descins la București și au vizitat expoziția jubiliară.

„Ziua viața constă din colindarea pavilioanelor, iar seara se începe o viață fără de gânduri, o viață plină de petreceri. Se aprind lămpile electrice, împreștiind înprejur raze de aur, iar miile de lampioane prefac expoziția întreagă într’o grădină misterioasă.

La arenele romane se reprezintă «*Povestea Neamului*», alegorie istorică aranjată de direcțiunea *Teatrului Național*. În arenele acestea vor avea loc reprezentațiunile corurilor din Transilvania cu 1300 de cântăreți și precum anunță «*Comisariatul General*» corurile vor sosi la 26 August (8 Sept.) a.c. și se vor produce în decursul zilelor de 27-29 August/9-11 Sept.

Pe locul din mijlocul expoziției se execută luptele navale dela Port-Arthur. Cu toate că sunt mai mult jucării de copii totuși atrag zilnic foarte mult public. Sunt aranjate de un inginer american Singer și de un oficer de marină englez Morgan.

E mare îmbulzeală și la «Water-Chute» mai cu seamă Dumineca, când și viața își e în pericol. Altă parte a vizitatorilor petrece la Orpheul dela Monte-Carlo, iar alții admiră focurile de artificii spelndide, ori preumbându-se se delectează în iluminăția și în perspectiva fabuloasă a expoziției.” (*Ibidem*, p.1)

Ideea permanenței legăturilor culturale, spirituale între românii din Monarhie și frații lor de peste Carpați, din Regatul Român este subliniată într-un alt articol de fond, apărut tot în ziarul „*Tribuna*” și intitulat „*Expozițiunea*”.

Pornind de la o afirmație a lui *Ioan Slavici*, întâlnită într-un articol cu caracter politic, în care afirma că „...**pentru toți Români soarele la București răsare**”, autorul articolului pornește de la două opinii, total diferite, vehiculate în rândurile oamneilor de cultură și politici de etnie română din Monarhie ce se referă la *influențele culturale* pe care românii din regatul Ungariei ar trebui să le primească din partea fraților din România, ca modele.

Pentru unii „care stăteau încă sub stăpânirea ideii fixe”, se contura părerea că românii aflați sub stăpânirea coroanei Austro-Ungare nu au după ce împrumuta „formele culturale așa cum ele au fost stabilite la București”, dăunătoare într-o oarecare măsură atât *specificului românesc* din Transilvania cât și privind „tactul politic” al *mișcării naționale* de aici, ideea fiind *prea îndrăzneată momentului politic de atunci*.

Pentru alții, mai radicali, ce au văzut piedicile puse de legile maghiare, mai ales a celor introduse de contele Apponyi, legi care loveau în esența lor *dezvoltarea ființei naționale*, problema pe care o puneau era cea de *respingere totală a tot ceea ce este cultură maghiară și acceptarea formelor culturale din Regat*, chiar dacă unele dintre ele nu se potriveau cu specificul național transilvan.

„Sunt acum două-zeci de ani, când în coloanele «*Tribunei*» întâia oară s’a zis, că pentru toți Români soarele la București răsare, erau mulți cei ce stăteau pe gânduri – nu atât pentru că nu ar fi admis și ei adevărul acesta, ci pentru că mărturisirea le părea o mare îndrăzneală.

Erau ce-i drept, și oameni, care stăteau încă sub stăpânirea ideii fixe, că nu au Românii din țările coroanei ungare să primească formele culturale așa cum ele au fost stabilite la București. *Cei mai mulți se împăcaseră cu gândul, că în urma silințelor puse de guvernul ungar și de societatea maghiară spre a înăbuși viața națională română, nu le rămâne Românilor din regatul ungar decât să respingă cu toată hotărârea cultura maghiară și să primească formele culturale stabilite la București, deși unele dintre ele sunt în adevăr greșite, chiar primejdioase.*

Cei ce o admiteau aceasta nu toți o și mărturiseau. «Asta, - ziceau dânsi, - s'o gândești, dar să n'o spui, căci, spunând-o compromiți cauza».

A fi umblat prin România, a ave legături cu frații de peste Carpați, a vorbi cu oare-care simpatii despre regatul român care în gândul lor era o lipsă de tact politic". (*Expozițiunea* [în] *Tribuna*, Anul X, Arad, Sâmbătă 19 August/1 Septembrie, 1906, Nr.155, p.1)

Întregul comentariu al analistului politic de la „*Tribuna*” pornește de la „Expoziția jubiliară” de la București, ce a stârnit *puncte de vedere diferite legate de relațiile ce trebuiesc a fi stabilite între românii transilvăneni și cei de dincolo de Carpați*, existând confuzii în cea ce privește *dezideratele luptei politice și a celei culturale* urmate în continuare de clasa politică românească.

O parte dintre cei care s-au întrors de la expoziție, spre care au plecat cu convingerea că Bucureștiul, *prin politica sa culturală*, nu poate oferi nimic bun românilor ardeleni, *și-au schimbat în mare măsură convingerile*, în urma celor văzute, *legate de dezvoltarea economică și culturală a Regatului și a relațiilor de prietenie statornicite cu frații lor din țară*, ajungând la convingerea că poți fi în același timp un admirator al realizărilor făcute de Carol I, Regele României și în același timp un supus loial împăratului Francisc Iosif I.

Pentru marea majoritate însă s-a conturat și mai clar ideea că românii transilvăneni trebuie să respingă toate mijloacele și încercările prin care cultura și civilizația lor românească ar urma a fi încorsetată de „formele semitizate ale Maghiarilor”, având un sprijin și un model doar în cultura, mult mai europeană, de care se bucură frații lor din Regat.

„Lucrurile se desfășoară însă potrivit cu rostul lor firesc. Mulți dintre cei ce erau de părerea aceasta s’au dus la București, și-au găsit

acolo prieteni buni, cu care întrețin cele mai strânse legături, și s'au convins ei înșiși prin sine, că poate cineva să vorbească cu multă căldură despre regatul român și să rămâie bun cetățean al regatului ungar, poate să admire pe regele Carol I și să rămâie loial și devotat al împăratului – rege Francisc Iosif I.

N'a fost și azi toată lumea e convinsă, că nici un gând ascuns în dosul legăturilor dintre Români din regatul ungar și cei din regatul român: e în aceste legături numai gândul mărturisit și susținut cu toată hotărârea, *că în viața lor culturală Români din regatul ungar resping formele semitizate ale Maghiarilor și se razimă pe cultura mai europeană a fraților săi din România.* Aceasta e importanța expozițiunii dela București.” (*Ibidem*, p.1)

Astfel, pentru cei mai mulți s-a conturat clar ideea, știută și până atunci, că *Bucureștiul* este nu numai capitala românilor din Regat, dar el reprezintă în același timp **centrul cultural al tuturor românilor**, care sprijină mișcarea culturală a românilor din afara granițelor, fără nici un amestec în problemele politicii interne ale statelor în care națiunea românească este în prezent înglobată.

Chiar dacă în articolul din „*Tribuna*” se vor găsi și unele confuzii ideologice și strategice, ce țin în mod firesc de mentalitatea unei epoci, în contextul său întâlnim însă și *o idee modernă*, a timpului de astăzi, *europeană*, cea a **multiculturalității**, prin care gazetarul arădean consideră că *fiecare naționalitate* ce viețuiește într-un stat format dintr-un conglomerat de etnii, *trebuie să-și dezvolte cultura sa specifică*, ce îl reprezintă, fără însă a fi jignind pe maghiari, care susțin, că în Ungaria numai *cultura națională maghiară să fie deasupra celorlalte naționalități*, pe care potrivit unei absurde *politici de deznaționalizare*, doreau să le asimileze și să le înglobeze forțat în maghiarime.

„Sunt puncte de vedere, din care expozițiunea aceasta ar putea să fie luată drept o greșală. Privită însă din punctul de vedere al *vieții naționale române*, ea pune în evidență adevărul, *că Bucureștii nu sunt numai capitala regatului român, ci totodată și centru cultural al întregului popor român.*

Și pentru regatul român, și pentru Români care nu fac parte din el, e bine să se constate acest adevăr, din care nu rezultă pentru nimeni vre-un rău.

El îi va jignind pe Maghiari, care țin, *că în Ungaria numai cultura națională maghiară să fie*. Tocmai pentru că țin la aceasta, li se face un bine, dacă li-se face un bine, dacă li-se dă ocaziunea de a se convinge, că concetățenii lor Români stau singuri în lupta politică, dar în cea culturală sunt spriginiți nu numai de toți frații lor, *ci și de cei ce-și dau în Europa seamă despre rostul cultural al poporului român*.

Convinși odată despre aceasta, se vor împăca și ei cu gândul, că *și în Ungaria Români numai ca Români pot să trăiască*, vor înceta a-și mai da silința să înăbușe viața națională românească și vor ajunge în cele din urmă să înțeleagă că legăturile dintre Români din regatul ungar și cei din regatul român, întăresc ambele reactate”. (*Ibidem*, p.1)

În încheiere, gazetarul arădean consideră că în urma vizitării expoziției români din „regatul ungar” au de învățat multe lucruri bune de la frații lor din România, după cum și Români din regatul român au și ei de învățat totuși de la frații lor de peste Carpați, subliniind astfel menținerea unor cât mai strânse legături ce în esență vizau, printr-o mai bună cunoaștere între români, *sentimentul unității naționale*.

Plecarea grupului de arădeni, în excursia organizată la inițiativa lui **Sava Raicu**, se va face la data de 1 septembrie 1906, de la Timișoara și va avea în fruntea lor pe *dr. Mihai Veliciu*, *dr. Ștefan Cicio-Pop* și pe *Sever Bocu*, „cari poartă de grije ca escursiunea să se petreacă în ordine”.

Printr-o bună propagandă, făcută în presa locală, grupul celor din Arad va fi cel mai numeros numeric și va fi bine primit în capitala României, fapt ce stârnește îngrijorarea presei maghiare ce nu vede cu ochi buni aceste legături frățești ale românilor, mai ales că doi dintre membrii grupului, *dr. Nicolae Oncu*, din Arad și *Tiberiu Brediceanu* din partea timișorenilor, *au fost primiți în audiență de regele Carol I*, iar pe directorul ziarului „*Tribuna*”, *Ioan Russu Șirianu* suveranul României *l-a decorat pentru meritele sale culturale și pentru întreaga sa activitate pusă în slujba cauzei naționale*.

„Eri (Vineri) după amiază au plecat la expoziția din București grupa arădeană. Au fost 85 persoane, la Timișoara li s’au mai alăturat aseară și azi dimineață alte persoane, așa că putem zice: *din nici un comitat n’au plecat atâția ca din al Aradului*.”

Au plecat având în frunte pe dl. *M. Veliciu*, dr. *Șt. C. Pop* și *Sever Bocu*, cari poartă de grije ca escursiunea să se petreacă în ordine și toți să aducă cu sine cele mai plăcute amintiri.

«Aradi Kőzlőny» de azi scrie un articol despre excursiunea de la București. Aflăm că prea e caldă înfrățirea între Români de aici și cei de dincolo și în deosebi nu se scoate în evidență faptul că excursioniștii sunt supuși ai Ungariei, ci atât guvernul cât și regele Carol le dă o deosebită atențiune: astfel pe dl Oncu și Brediceanu i-a primit în audință iar pe Russu-Șirianu l-a și decorat”. (Arădanii la Expoziție [în] Tribuna, Anul X, Arad, Duminecă 3/16 Septemvrie, 1906, Nr.165, p.2)

Grupul de arădeni plecați la expoziția din București (1906), în grup dr. Nicolae Oncu și Sava Raicu

Și întradevăr, ziarele maghiare nu greșeau cu nimic atunci când își exprimau îngrijorarea legată de primirea excursioniștilor arădeni care „prea e caldă” și manifestarea sentimentului de înfrățire „între Români de aici și cei de dincolo” e prea evidentă.

Încă de la intrarea grupului de arădeni pe teritoriul Regatului Român aceștia se vor bucura de o primire impresionantă, fiind întâmpinați, chiar de la Turnu-Severin, de primarul orașului care se afla „în fruntea unei imenze mulțimi de cetățeni”, cu muzică militară. Cele două grupuri frățești se vor deplasa până la statuia împăratului Traian, simbol al romanității, din parcul orașului, unde dr. Ștefan Cicio Pop și

oficialii oraşului au rostit cuvântări după care *s-au prins într-o horă românească*.

„Arădani sunt încântaţi îndeosebi de primirea ce li s'a făcut la Turnu-Severin, unde li-a ieşit întru întâmpinarea primarul oraşului, în fruntea unei imenze mulţimi de cetăţeni şi ofiţeri, având cu ei muzica militară. Dela port s'au dus cu toţii până la statuia lui Traian, unde i-au salutat ajutorul de primar iar dr. Şt. C. Pop a răspuns în cuvinte emoţionate. A fost mare entuziasm, s'a încins o horă mare.” (*Sosirea în Bucureşti a Românilor din Arad* [în] *Tribuna*, Anul X, Arad, Mercuri 6/19 Septembrie, 1906, Nr.167, p.3)

La fel de frăţească, impresionantă prin semnificaţie, va fi şi primirea celor din Arad în capitala Regatului Român. Grupul format din 100 de persoane proveniţi din rândurile intelectualilor dar şi ale agricultorilor din comitat va fi întâmpunat de un reprezentant al Ministerului Instrucţiunii Publice şi de un *consilier al primăriei* care au venit însoţiţi de „un numeros public” format din rândurile tuturor categoriilor sociale, inclusiv al studenţilor.

De mare emoţie vor fi şi *cuvintele de întâmpinare* a reprezentantului primăriei care i-a primit „cu braţele deschise, cu toată dragostea frăţească” pe cei care au venit „*cu dragostea de neam în inimile lor*”, pentru a vedea „*progresele realizate de patria mamă*” şi în acelaşi timp să se poată bucura împreună de toate aceste realizări care sunt ale întregului neam românesc.

„Duminecă seara, cu trenul de Verciorova, au sosit în gara de nord 100 de excursionişti români din Arad, advocaţi, învăţători, preoţi şi agronomi, sub conducerea dlui *dr. Ştefan C. Pop*, deputat dietal şi avocat în Arad.

Iubiţii noştri oaspeţi, au fost primiţi în gară de un numeros public. Era de faţă un reprezentant al ministerului instrucţiunii publice, dl. Al. D. Florescu, secretarul general al ligei culturale, mulţi studenţi universitari din societatea studenţilor, dl. Ştefan Sihleanu şi alte multe persoane din toate clasele sociale, *veniţi spre întâmpinarea fraţilor Arădani*.

La descinderea lor din vagoane, dl. Al. Bacaloglu, conzilierul delegat al primăriei i-a primit cu următoarea cuvântare:

«*Fraţilor!* În numele primăriei Capitalei, al cărei reprezentant sunt, vă zic bine aţi venit între noi, în Capitala regatului, care vă primeşte cu braţele deschise, cu toată dragostea frăţească.

Fraților! Expoziția noastră jubiliară, în al 40-lea an de domnie glorioasă a înțeleptului și mult iubitului nostru suveran a avut farmecul de a aduna de pretutindeni, din țări depărtate, toată suflarea românească, pe toți de un neam și de un grai cu noi. Au venit în mijlocul nostru frați bucovineni, bănățeni, astăzi de dimineață au sosit Românii mult încercați din Macedonia, toți cu dragoste de neam în inimele lor pentru ca să vadă însemnatele progrese realizate de patria mamă și să se bucure de bucuria noastră.

Fiți dar bine veniți și să petreceți sănătoși și voioși între noi. *Trăiască neamul românesc și voi iubiți frați dela Arad.»* (Ibidem, p.3)

În cuvântul său de bun venit, adresat românilor din Arad, consilierul delegat al primăriei Capitalei, folosește de câteva ori ca apelativ cuvântul „*fraților*” ori alte sintagme cum ar fi „*sufllarea românească*”, „*toți de un neam și de un grai cu noi*”, „*dragoste de neam*”, „*patrie mamă*”, sintagme ce marchează prin conținutul lor semantic, *trainica legătură de sânge existentă* între toți cei veniți „*din țări depărtate*” și cei din Regatul Român.

Din partea grupului de la Arad va vorbi deputatul din Parlamentul de la Budapesta, *dr. Ștefan Cicio Pop*, în cuvinte ce mărturisesc cu sinceritate bucuria că se afla între frați „*venirea noastră între frați*” și mândria de a vedea „*munca uriașă a neamului nostru de sânge*”, rod al inteligenței și al iscusinței unui popor ce și-a „*cucerit laurii meritați*” între țările civilizate ale Europei de la începutul secolului al XX-lea.

„La aceasta, conducătorilor escursioniştilor români; dl. *dr. Ștefan C. Pop* a răspuns în cuvinte mișcătoare, având bucuria ce sinte văzându-se între frați și de primirea simpatică ce au întâmpinat-o din momentul intrării lor în această țară liberă și ospitalieră pentru toată omenirea.

«Venirea noastră între frați, zice *dr. Pop*, este să ne cunoaștem și să admirăm expoziția națională, munca uriașă a neamului nostru de sânge, sub domnia regelui Carol, care a cucerit laurii meritați prin vitejia și înțelepciunea lui recunoscută în toate părțile dincolo de hotarele regatului român. Trăiască România și regele Carol cu întreaga sa Dinastie» un ura nesfârșit a acoperit aceste cuvinte.” (Ibidem, p.3)

În timpul deplasării prin centrul Bucureștiului, *Ștefan Cicio Pop*, mișcat profund de primirea frățească, îi va mărturisi cu sinceritate, printre altele, consilierului primăriei că doar faptul că *expoziția a*

prilejuit ocazia întâlnirii celor de neam românesc ar fi suficient în atingerea unuia dintre scopurile sale.

Omul politic, care era dr. Ștefan C. Pop, și-a dat seama, în acele momente, de *importanța covârșitoare și de impactul* pe care îl va avea aceasta pentru *mișcarea națională a românilor* aflați sub dominație străină, de legătura care se făcea, atunci la București, pe planul *unității naționale*, ca o aspirație legitimă a unui *popor ce își dorea o țară care să fie numai a lui.*

„În urmă oaspeții Arădeni însoțiți de persoanele oficiale, au pornit pe jos străbătând căile Grivița, Victoriei, Carol și Rahova până la seminarul Nifon, unde au fost găzduiți. [...]

În drumul dela gară în oraș, conducătorul dr. Pop, adresându-se delegatului primăriei dlui Bacaloglu, i-a zis referitor la expoziție:

«Dacă expoziția DV. n'ar avea decât prilejul de a fi putut aduna la olaltă pe toți Românii de pretutindeni și încă e un neperitor merit pentru dnul Istrati, Românul energic pe care l'am cunoscut la un congres în Sibiu».

Dr. Șt. C. Pop ne scrie că momentul cel mai înălțător a fost întâlnirea Arădanilor cu Macedonenii. A fost o înfrățire cum rar s'a văzut. Toți s'au fotografiat, în curtea seminarului Nifon.

Tuturor excursioniștilor li s'au făcut cele mai mari favoruri.”
(*Ibidem*, p.3)

Românii arădeni vor vizita și vor fi bine primiți și în alte orașe din Regat. La *Constanța*, unde vor sta două zile, se vor întâlni cu oficialități și locuitori ai orașului la *statuia poetului Publius Ovidius Naso*, simbol al latinității neamului. Se vor întoarce în Arad, spre sfârșitul săptămânii, nu înainte de a vizita *Valea Prahovei*, oprindu-se la *Sinaia*, de unde vor pleca spre *Brașov*, ultimul oraș prevăzut în programul excursiei din România.

Expoziția jubiliară de la București va fi vizitată, în afara numerosului grup, *de o sută de persoane*, dintre care și „15 dame”, organizat la inițiativa lui *Sava Raicu* și de cel al învățătorilor conduși de pârnevenii *Iosif Moldovan* și *Nicolae Ștefu* și de alte grupuri mai mici de arădeni care vor vizita expoziția, după cum se menționează în presa vremii și va avea un puternic impact și în rândurile majorității românilor din comitat prin faptul că *va întări sentimentul încrederii și al mândriei naționale.*

Un rol important în realizarea acestui deziderat, de mare importanță în acele momente, de loc ușoare, ale luptei politice ale românilor transilvăneni îl va avea și presa.

Gazetele românești, asemenea ziarului „Tribuna” din Arad, vor prezenta pe larg în numeroase pagini, realizările dobândite pe plan economic de Regatul Român, prestigiul de care se bucură țara, pe plan european, țara condusă de 40 de ani de regele Carol I, amintind și subliniind primirea și ospitalitatea frățească de care s-au bucurat toți românii care trăiau în afara granițelor țării.

Comentariile politice, apărute în mai toate ziarele românești din Transilvania, insistă și fac oprire asupra ideii de unitate națională, a faptului că la București toți românii au fost una „în cuget și în simțire, iar clipa redeșteptării naționale se apropie”.

Acesta este de altfel și **mesajul politic** desprins din două articole semnate de *Ioan Slavici* și *dr. Dionisie Stoica*, articole apărute pe prima pagină a ziarului „Tribuna”, la mijlocul lunii septembrie 1906.

Ioan Slavici în articolul său, scris cu ocazia expoziției, subliniază cu îndrăzneală *ideea firească a unității naționale*, arătând că indiferent de zona și țara din care au venit românii „se simt același popor, unul sufletește și nedespărțit”, care doresc cât mai devreme să trăiască împreună, fără însă să „jignească pe alții în interesele lor legitime”, aici făcând direct referire la maghiarii din monarhia Austro-Ungară.

„A fost și era firesc să fie mare însuflețire în «*Arenele Romane*» și la *Curtea de Argeș*, la *Târgoviște* și la *Sinaia*, la *Ploiești* și la *Constanța*, pretutindeni, unde, vorba poetului, «*Români din patru unghiuri*» s’au adunat în frățească dragoste. Mare e însă și adevărul, că Bucovineni, Basarabeni și Maramureșeni, Crișeni, Sălăgeni și Ungureni, Bănățeni și Ardeleni, Macedoneni, Epiroți și Tesalieni, Moldoveni, Munteni, Dobrogeni și Olteni sunt și *se simt același popor*, unul sufletește și nedespărțit și se adună ca să o mărturisescă aceasta fără de sfială în fața lumii întregi.

Sunt mulți cei ce puneau la îndoială adevărul acesta și sunt strâmtorați acum, când nu le rămâne decât să-l recunoască și să fie seamă de el. [...]

În fața puterilor elementare supărarea e ridicolă și putere elemntară se dă pe față prin *mărturisirea conștiinței de unitate națională a Românilor*.

Sunt și se simt cele douăsprezece milioane de Români același popor, care vrea să trăiască și să se dezvolte prin sine însuși – fără să jignească pe alții în încercarea de a face să fie altfel e o simulare a simțământului național român.

Poate guvernul să abuzeze de putere și să lovească în câțiva, care îi stau la îndemână, dar prin aceasta nu slăbește nici în aceștia, nici mai ales în altă conștiință a romanității, ci mai vârtos o întărește, căci lovitura o simt toți și toți vor și ține să spună o și aceasta, ceea ce iar va fi o *manifestațiune a conștiinței de unitate națională.*” (Slavici, Ioan, *O supărare fără de rost* [în] *Tribuna*, Anul X, Arad, Duminecă 10/23 Septembrie 1906, Nr.169, p.1)

Fin analist al situație politice a românilor din Monarhie, *Ioan Slavici* se oprește și conturează câteva *coordonate majore* pe care se afla, în acele momente, *mișcare națională a românilor din Transilvania*, condusă și îndrumată de *Partidul Național Român*.

În primul rând este subliniată ideea că în urma întâlnirilor prilejuite de vizitarea *expoziției* de la București *sentimentul mândriei și al încrederii naționale a căpătat în conștiința românească o cu totul altă conotație*, decât înainte, ce nu mai poate fi zdruncinată de nici o măsură, din partea guvernanților, potrivit intereselor neamului, măsură ce „mai vârtos”, spunea Slavici „îl întetește” în lupta purtată în *apărarea demnității naționale*.

„Luând parte la serbările jubiliare, Românii toți sunt cuprinși de simțământul, că e afară din cale bine și frumos, că *mare onoare și mare noroc e să fii Român*, și cel ce-și dă pe față năcazul și ar voi să înăbușe simțământul acesta, mai vârtos îl întetește!” (*Ibidem*, p.1)

În al doilea rând a devenit limpede, pentru toți cei care doresc să vadă, că românii transilvăneni nu mai sunt singuri ci fac parte din „*întregul popor român*” care este gata să-i sprijine în caz de nevoie și de aceea maghiarii, pentru o mai bună conviețuire n-ar trebui să încerce „*a înăbuși viața națională românească*”, ba dimpotrivă ar trebui a-i face prieteni, înlăturând orice urmă de șovinism, ce întreține lupta și vrajba între cele două nații din Monarhie.

„Nu le rămâne nici Maghiarilor, dacă oameni cu bun simț sunt, decât să se împace cu gândul, că n’au a face numai cu concetățenii lor Români, ci cu întregul popor român, și să-și dea seama, că numai dela dânși atârnă să-l facă prieten și ajutor la vreme de nevoie pe acest popor din ce în ce mai bine văzut în lume.

Să-și deee Maghiarii seamă, ce erau Români din regatul ungar la 1867 și ce sunt astăzi, și se vor încredința, *că silințele guvernului de a înăbuși viața națională românească sunt nu numai zadarnice, ci totodată și primejdioase și că cei mai răi dușmani ai poporului maghiar sunt oamenii politici, cari întrețin lupta dintre Maghiari și Români.[...]*

Să-i lase pe Români în pace și se vor încredința, că nu numai Români le vor fi buni prieteni ci totodată și lumea cea mare îi va lăuda”. (*Ibidem*, p.1)

Pentru autorul celui de al doilea articol din „*Tribuna*”, intitulat semnificativ „*Serbările dela București*”, expoziția jubiliară deschisă mai bine de o lună în capitala României, în afara scopului în sine, va constitui în acele „zile epocale”, un prilej favorabil de *unitate spirituală națională*.

Și întradevăr *toate manifestările culturale* organizate cu acest prilej, mai ales în „*Arenele romane*”, prin acele spectacole alegorice despre istoria poporului român, ori cele corale unde au fost prezentate *numeroase ansambluri corale* când „*Văzduhurile s’au cutremurat și glasurile miilor de cântăreți*, uniți din țară, Ardeal, Banat și Bucovina”, nu vor face altceva decât să contribuie și să cimenteze *unitatea culturală a tuturor românilor*, factor decisiv în *afirmarea viguroasă a conștiinței și identității naționale ale a unui popor*.

Prin conținutul lor, *manifestările culturale*, în ansamblu vor contribui la *redeșteptarea unui trecut glorios*, peste care s-a așternut „vălul des” a multor suferințe și umilințe îndurate de nația românească și va da îndreptățite speranțe tuturor de a avea „nădejdi în vremurile viitoare”, așteptate mai ales de românii ce trăiau parcă surghiuniți în alte țări și imperii.

Întărirea unității culturale a tuturor românilor va avea, cât de curând și *o întărire a luptei lor politice* dusă sub pavăza apărării dreptului lor național.

„Sunt zile, cari nu se uită, zilele petrecute la București de Români transilvăneni, bănățeni, ungureni și bucovineni – sunt zile, nu memorabile și nu înălțătoare, ci *zile epocale în istoria regenerării noastre naționale*.”

De un timp încoace s’a vorbit și s’a scris mult despre unitatea noastră culturală națională. Dar nu era alte mijloace disponibile pentru ajungerea acestui măreț ideal, decât numai contactul literar, care și el abia dacă luase puțin avânt în timpul din urmă.

Cei ce vor fi tresărit, gândindu-se la unitatea noastră, între împrejurări favorabile ușor de ajuns, s'au zbatut de sigur mult cu mintea, ca să afle vr'un mijloc, vr'un drum, care să ducă mai cu siguranță la țintă.

Când fără veste, iată se ivește Expoziția jubiliară a anului 1906. Mare au va fi acesta în analele istoriei noastre, nu atât pentru menționata expoziție și nici pentru jubileul de 40 ani de glorioasă domnie, ci pentrucă acest jubileu și pentrucă această expoziție a dat ocazie, ca toți românii, din toate țările, să se vadă împreună în Arenele romane, să tresalte de fiorii de entuziasm ai revederii și se pecetluiescă pentru totdeauna acea unitate culturală, care lasă să i-se simtă tot mai mult necesitatea.

Văzduhurile s'au cutremurat și glasurile miilor de cântăreți, uniți din țară, Ardeal, Banat și Bucovina, au ridicat pentru un moment vălul des, așternut pe trecutul nostru bogat în vitejii și în nesfârșite suferințe, și o încredere și putere fără margini s'a sălășluit în sufletele celor obidiți, împrumutată de îndreptățite nădejdi în vremurile viitoare.” (Stoica, Dionisie, *Serbările dela București* [în] *Tribuna*, Anul X, Arad, Duminecă 10/23 Septemvrie 1906, Nr.169, p.1)

Făcând *o scurtă incursiune în istoria poporului român*, „al cărui zămislicitor se numia pela 106 Impăratul Traian”, autorul articolului amintește câteva nume de mare rezonanță în istoria noastră națională „un Ștefan și Mihaiu, cu un Horia și Iancu”, amintind contemporanilor că românii sunt „un popor care a înfruntat urgia optsprezece sute de ani” și care în acele momente „are o misiune culturală” și pentru istoria altor popoare chiar „în istoria omenirii”, înțelegând prin aceasta *puternica zestre culturală* ce trebuiește valorificată așa cum a fost, în parte, și în zilele dedicate expoziției jubiliare, prin *adevărate serbări naționale*.

Chiar dacă mulți din „Cei 1800 de ani” de existență a poporului nostru au fost „trăiți în șicane, nedreptăți, lipsuri, perzecuții și câte alte fără de legi, cu și fără nume” peste care s-a răzbit cu demnitate, *dr. Dionisie Stoica* consideră că pentru poporul românesc se apropie ziua în care trebuie să se detașeze de toate cele îndurate, care au constituit o „neîndurătoare probă de foc” și să pornească singuri spre „*ora redeșeptării*” care să facă „*cel dintâi pas pe înțelenitul ogor al unității noastre naționale*”.

Memorabilă și plină de semnificație este afirmația sa cum că „Istoria își are multe părți tănuite în multe rosturi, ce nu se pricep la întâia vedere”, sugerând prin aceasta martirajul la care a fost supus poporul românesc, *martiraj ce-l va oțeli și-l va face capabil*, fără să mai aștepte pe altcineva, să poată singur „să frângă lanțurile adâncite în pământ și ruginite de vechimea vremurilor”.

Numai *prin sine însuși poporul român* și aici autorul articolului se referă la cei din Transilvania, după ce a stat ani în șir în „suferințe și răbdare”, va trebui „prin vrere cumpănită, stăruitoare și cuminte” fără să mai aștepte că „va veni al doilea Mesia” ori altcineva care să frângă lanțurile robiei de veacuri.

Tonul articolului redă, de altfel, **noua strategie de luptă politică a românilor transilvăneni**, cea a *activismului politic*, hotărâre propusă de *George Pop de Băsești*, încă din data de 10 ianuarie 1905, la *conferința național electorală* ce a avut loc la Sibiu când printre altele a propus *o reînchegarea a rândurilor de luptă* pentru revendicarea drepturilor naționale și s-a votat pentru *reluarea activității parlamentare* a clasei politice românești din Imperiul Austro-Ungar.

„Cei 1800 de ani, trăiți în șicane, nedreptăți, lipsuri, perzeceții și alte fără de legi, cu și fără nume, au foarte mare însemnătate pentru poporul românesc și e aproape ziua, în care toți acești ani cu părțile lor întunecate vor fi priviți cu alți ochi, nu peste mult ne vom convinge, că aceste secole de neîndurătoare probă de foc ne vor ridica acolo, unde nu se ajunge cu o școală de vorbe, făcută la întâmplare în câțiva ani.

Îstoria își are multe părți tănuite și multe rosturi, ce nu se percep la întâia vedere. Dar dacă am fost designați să trecem prin școala pe care alt popor din lume n'a făcut-o, și dacă am ajuns să ne dăm seama de importanța probei de foc, la care am fost supuși – nu înseamnă, că suntem datori a sta pe loc până când se vor îndura alții să ne spună, că a suna ora deșteptării vrerilor noastre, nu înseamnă, că nu suntem capabili de-a obține roadele acestei îndelungate răbdări, până nu va veni al doilea Mesia să frângă lanțurile adâncite în pământ și ruginite de vechimea vremurilor.

Nu, *căci tot noi avem să ne pregătim ziua răsplății*, după cum până acuma prin suferințe și răbdare, de aici înainte prin vrere cumpănită, stăruitoare și cuminte.” (*Ibidem*, p.1)

Dacă până la *Expoziția jubiliară de la București* s-a făcut – consideră autorul articolului – *prea puțin pentru o mai bună cunoaștere*

între toți românii, evenimentul ce a făcut să se întâlnească cu toții, „dela Nistru pân’la Tisa, dela mare pân’a mare – în gânduri și vreri”, este considerat a fi cel mai important și mai înălțător pentru trezirea unității între cei de același sânge și acum pretutindeni între frați „s’a simțit și efectul acestui sfânt sentiment” care după credința sa „va fi înălțător de suflete și mișcător de inimi”.

Se reproșează că „frații din Regat”, au făcut până atunci prea puțin pentru o mai bună cunoaștere a românilor din afara granițelor și că este cazul și momentul ca de acum ca toții să se cunoască mai bine și „să se susțină contactul direct între români”, așa cum s-au întâmplat lucrurile la București, cu ocazia expoziției, când s-a făcut cel mai însemnat pas pe calea unității culturale.

„Ora redeșteptării noastre a sunat de mult, dar numai pentru foarte puțini, necesitatea unității culturale a fost simțită și ea numai de cei puțini, și nu se făcuse încă nici cel dintâi pas pe înțelenitul ogor al unității noastre naționale.

Dar s’a făcut și acest pas în anul Domnului 1906, luna August, ziua 27. Ne-am unit cu toții, dela Nistru pân’la Tisa, dela mare pân’la mare – în gânduri și vreri. S’a simțit această unire chiar și de cei din regat, cei cu sințul național învălit în multe straturi și scoarțe, s’a simțit și efectul acestui sfânt sentiment va fi înălțător de suflete și mișcător de inimi.

Mai rămâne un singur lucru: să învățăm a ne cunoaște reciproc cât mai bine și mai cu siguranță, și’n special frații din Regat să facă acest lucru cu îndoită înzistență, pentru că ei nimic nu cunosc mai insuficient decât pe frații lor din Ungaria.

Iar ca marea operă inaugurată în zilele acestea să fie încununată cu rezultate fără întârziere, e neapărată nevoie, ca să se susțină contactul direct între toți românii, de pretutindeni.” (Ibidem, p.1)

În perioada anilor următori legăturile Aeadului cu România se mențin la nivel cultural prin apariția în presa arădeană a numeroase producții literare a scriitorilor de peste Carpați cum ar fi Ion Minulescu, Cincinat Pavelescu, Al. Manedonski, Grigore Alexandrescu, Victor Eftimiu, fără să mai amintim pe deja clasicii Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu și Ion Creangă.

La sfârșitul lunii aprilie 1911, Sava Raicu, cu acordul lui N.Oncu, finanțează prin intermediul Băncii „Victoria” o inițiativă a gazetarilor de la „Tribuna”, a căror „comanditori” erau, de organizare la

Arad a unei **șezători literare**, de mare amploare, prin invitarea mai multor scriitori de peste Carpați, care făceau parte din „**Societatea scriitorilor români**.”

Majoritatea scriitorilor invitați și din București sau Ardeal: *Emil Gârleanu, Octavian Goga, Ion Agârbiceanu, Cincinat Pavelescu, Victor Eftimiu*, ș.a, erau nume binecunoscute în Arad, din publicațiile lor în ziarele arădene, ori din cărțile acestora difuzate și în oraș prin diferite mijloace. *Șezătoarea literară* se va bucura de un mare succes, iar sala de la „*Crucea Albă*”(n.n Hotelul Ardealul de astăzi, de lângă Teatru), unde a vut loc întâlnirea cu scriitorii români, a fost arhiplină.

Ziarul „*Tribuna*”, în numărul său din 20 aprilie/3 mai 1911, prezintă pe larg ecoul și desfășurarea *evenimentului cultural*, devenit prin semnificația lui **o adevărată sărbătoare națională**, considerându-l un pas important în **unirea culturală a românilor**, încă de la sosirea și primirea la Arad a scriitorilor români, continuând apoi cu vizita protocolară a acestora, ca semn de mulțumire, la sediul *Băncii «Victoria»* unde au fost primiți de *N.Oncu și Sava Raicu*, cu care s-au întreținut amical, până la redarea, din final, **a atmosferei de sărbătoare românească**, din sala cea mare a hotelului, în care scriitorii, în timp ce citeau și reciteau, *au fost tot timpul înconjurați de fete îmbrăcate în costume naționale, spre a sugera o neoașă șezătoare românească*.

„Scriitorii care reprezentau «*Societatea scriitorilor români*» au sosit la Arad la chemarea «*Tribunei*» în dimineața zilei de 29 aprilie. [...]

În ziua sosirii și-au început activitatea cu o vizită la *Banca «Victoria»* și apoi la palatul «*Tribunei*». Venirea acestor scriitori la Arad a avut un scop **cultural dar și politic**. «În complexul convingerilor noastre, nota „*Tribuna*,” într-un articol de fond, referindu-se la această șezătoare, *nevoia acțiunii culturale se află în locul întâi*. Ea trebuie să ne preocupe cel puțin tot atât de mult ca și *acțiunea politică*. Vorbind însă de *marile idealuri ale poporului român*, pe care trebuie să le servească deopotrivă cultura și politica «*Tribuna*» insistă cu mult curaj **asupra ideii de stat național la care trebuie să se ajungă și prin cultură**. «Când războiul acesta pacinic de cucerire – nota *Tribuna* – va fi încheiat atunci, fără nici o picătură de sânge vărsat, **idealul Daco-României va fi înfăptuit**».

A doua zi la orele 13,00 s-a servit o masă la care au participat peste 300 de persoane. *Șezătoarea a avut loc în sala mare a hotelului*

«Crucea Albă» în fața sălii arhipline. Scriitorii au luat loc pe estradă care era înconjurată de fete îmbrăcate în costume naționale pentru a sugera o șezătoare românească.

Fiecare scriitor a vorbit și a prezentat o lucrare din opera sa. Cincinat Pavelescu a citit «Vulturul», «Serenada» și «Corbul» care a stârnit vii aplauze. A urmat Octavian Goga care a recitat poeziile «Noi», «Dăscălița», «Cosașul». Lui i-a urmat Emil Gârleanu care a citit «Trandafirul» și «Ochiul lui Turculeț». [...] «Fefelega» în lectura lui I. Agârbiceanu a stârnit entuziasm. [...] În sfârșit Victor Eftimiu a recitat din fragmentul «Înșir-te mărgărite».

După șezătoare au urmat dansurile la care femeile s-au prezentat în costume naționale din toate regiunile țării: Câmpulung, Muscel, Banat, Seliște, Toplița, etc.

„Reuniunea femeilor române” din Arad a prezentat un program folcloric

În seara de 31 aprilie scriitorii conduși la gară cu 23 căruțe au plecat lăsând în urma lor o vie impresie. La întoarcerea de la gară românii au cântat: «**Pe-al nostru steag e scris unire**».”(Aradul-permanență în istoria patriei, Arad, 1978, p.378)

Tot în cadrul manifestărilor prilejuite de întâlnirea cu scriitorii români s-a propus întocmirea unei liste de subscripție pentru ridicarea la Sibiu a unui monument închinat lui **Mihai Eminescu**, la care cei prezenți au răspuns pe loc. „Dintre arădeni au contribuit - «Tribuna» cu

100 cor., Nicolae Oncu - 100 coroane, Petru Truță – 10 cor., Roman Ciorogariu – 10 cor., Sava Raicu cu 10 coroane ș.a.”(*Ibidem*, p.379)

Un alt moment ce va marca strânsa legătură și colaborare între românii arădeni și frații lor din România va fi cel legat de organizare, în vara anului 1912, a unui *zbor demonstrativ* al lui **Aurel Vlaicu**, cu aeroplanul său «*Vlaicu II*», pe câmpul de la capătul cartierului Pârneava din apropierea Pădurii Ceala.

Evenimentul de la Arad va avea, printre altele, drept scop *cultivarea sentimentului de mândrie națională*, mai ales că va fi primul zbor pe care inginerul român îl va face în țară, după recenta sa victorie obținută la mitingul aviatic de la *Aspern*, din apropierea Vienei.

Se contura și se stabilea în acel moment o *dublă legătură între românii*, de o parte și alta a Carpaților, făcută prin intermediul unui *fiu al Ardealului* ce va deveni, prin geniul său ingineresc, un *pionier al aviației mondiale*, ducând știința românească pe noi culmi și făcând-o cunoscută în lumea tehnicii.

III.3. Aportul lui Sava Raicu la organizarea și finanțarea zborului lui Aurel Vlaicu cu aeroplanul «Vlaicu II» în Arad - Pârneava

De numele lui **Sava Raicu** sunt legate mai multe evenimente, de mare răsunet național, petrecute la Arad, referitoare la organizarea zborului demonstrativ al pionierului aviației românești, *inginerul Aurel Vlaicu*, zbor desfășurat chiar la marginea dinspre *pădurea Ceala al cartierului Pârneava* în ziua de 1/14 iulie 1912, precum și de reușitele sale *demersuri financiare* în vederea obținerii de fonduri necesare aviatorului inginer pentru construirea altui prototip de aparat de zbor, „*Vlaicu III*”, mult mai performant din punct de vedere tehnic.

Sava Raicu, după cum se știe, preluase, în luna mai 1912, conducerea băncii «*Victoria*» în urma demisiei, pe motive de sănătate, a directorului său executiv, avocatul *dr.N. Oncu*. Tot în această lună, la intervenția lui *Constantin Stere*, „purtătorul de cuvânt al cercurilor politice din jurul regelui Carol I”, va avea loc fuziunea dintre cele două ziare românești din Arad, „*Tribuna*” și „*Românul*”, ziare ce intraseră într-un acut și interminabil *conflict ideologic*, de mari proporții, ce amenința și afecta *unitatea națională și strategia politică a românilor transilvăneni* în lupta lor pentru câștigarea revendicărilor naționale.

Hotărârea de fuziune a celor două ziare românești a fost repede înțeleasă de toți liderii politici arădeni, inclusiv de finanțatorul ziarului „Tribuna”, *Sava Raicu*, numit recent director al Băncii „Victoria”.

„*Tribuna*» (n.n. finanțată de banca „Victoria”) a devenit promotoarea unei tactici radicale în lupta națională (n.n. din punct de vedere politic nu era încă momentul) și a ajuns la dispute grave cu grupul moderat din jurul «*Românului*». Acest grup era condus de V.Goldiș și încercările de împăcare dintre cele două grupări n-au izbutit decât printr-o intervenție venită din România, prin intermediul lui C.Stere.

Împăcarea de la Arad, cum a fost denumită pacea dintre «tinerii oțeliți» din redacția «*Tribunei*» și redactorii «*Românului*», a fost necesară pentru a asigura unitatea mișcării naționale românești. Prin înțelegerea la a cărei realizare C.Stere a avut un rol determinant, ziarul «*Tribuna*» și-a încetat apariția cu data de 12 martie 1912.” (*Aradul-permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p.399)

Procesul verbal de împăcare și de fuzionare a fost semnat „*de comanditorii*” ziarului „*Tribuna*” *Roman Ciorogariu, Nicolae Oncu și Sava Raicu*.

Alături de alți lideri politici din Arad, *Sava Raicu*, în calitatea sa de susținător financiar al ziarului „*Românul*”, prin poziția sa în conducerea băncii era interesat de succesele dobândite în domeniul „*cuceririi văzduhului*” de inginerul inventator *Aurel Vlaicu*, fiu de țărani români, născut în Ardeal, la Bintinți, lângă Orăștie care în acel moment devenise pentru „românii subjugați din Transilvania și Ungaria” un adevărat *simbol al geniului național*, iar performanțele sale aviatice obținute la concursul internațional din Austria, de la *Aspern* dorea să le facă cunoscute tuturor românilor și prin *intermediul gazetei arădene*, ce va acorda astfel un spațiu larg evenimentelor aeronautice, în desfășurare, din apropierea capitalei Imperiale.

Încă din anul 1911, ziarul publicase deja sporadic câteva note informative referitoare la performanțele aeroplanului lui *Aurel Vlaicu*, încât arădenii erau cât de cât în cunoștință de cauză despre expoziția și „întrecerea de aeroplan” ce se desfășura începând din 5/18 mai 1912, sub patronajul direct al Casei de Habsburg, la care vor lua parte aparate de zbor „tot ce era ma recent în materie de aeroplan pe plan mondial la anul 1912”. La concurs vor participa cei „mai bine pregătiți piloți militari ai statelor mari europene” iar pilotul român, singurul

reprezentant în domeniu al Regatului Român, trebuia să înfrunte de unul singur elita aviației din acel moment. Cititorii ziarului primeau informații detaliate, aproape în fiecare număr, despre desfășurarea evenimentelor.

„*Aurel Vlaicu* e unicul aviator român care va lua parte la Viena la Concursul internațional de aviație. Celelalte naționalități sunt reprezentate în următoarea proporție: 12 francezi, 7 nemți, 3 italieni, 1 belgian, 1 rus, 1 peruan și 17 austrieci (n.n. din Monarhie) a căror naționalitate nu o cunoaștem.

După câte suntem informați *d. Aurel Vlaicu* va concura la următoarele premii: a.) pentru cea mai repede ridicare cu aeroplanul dela pământ; b.) pentru cel mai mic cerc făcut în aier; c.) pentru zbor variat și d.) pentru aterizare.

Aeroplanul Vlaicu (n.n. Vlaicu II) a stârnit o astfel de *admirație printre specialiști*, încât mai mulți capitaliști din Viena voiesc să înființeze în Viena o *fabrică de aeroplan*, al cărui director va fi Vlaicu, cu un salariu foarte mare. D-sa are de gând, ca imediat ce va fi luat parte la concursul internațional de aviație din Viena, să sboare la Arad, cu atât mai mult că pilotul ungar Székely Mihály și-a sfârmat

Aurel Vlaicu și aparatul său Vlaicu II

mașina sa (n.n. aeroplanul) și nu va mai putea sboara la Arad. (*Românul*, Anul II, Arad, marți 5/18 iunie 1912, Nr.122, p.7)

Aparatul de zbor „*Vlaicu II*”, construit de inginerul român, *după planuri proprii*, a fost remarcat încă de la începutul deschiderii expoziției, pentru calitățile sale tehnice și simplitatea construcției, chiar de către inginerul militar austriac, locotenent-colonelul Hermes, cel care conducea întreaga desfășurare a competiției aviatice ce avea să se desfășoare în apropiata vecinătate a capitalei Austro-Ungariei.

Apresiasi pentru calitățile noului său aparat de zbor, Aurel Vlaicu va avea cinstea să inaugureze, prin două zboruri de încercare, competiția aviatice de mare răsunet pe plan internațional, bucurându-se

de aprecierile specialiștilor și a presei austriece care menționa din punct de vedere tehnic performanța și construcția proprie a aeroplanului inginerului român, ce făcuse deja senzație prin calitățile sale.

Sub titlul „*Monoplanul lui Vlaicu*”, ziarul „*Românul*” consemna acest prim succes, ce prevestea *o mare victorie a științei și tehnicii românești pe plan european*.

„Inginerul Aurel Vlaicu este cu monoplanul său centrul tuturor atențiilor pe câmpul de aviațiune dela Aspern, lângă Viena, unde acum sunt terminate toate pregătirile pentru întrecerea ce va începe Duminică și va continua săptămâna întreagă. Vlaicu a făcut două sboruri de încercare Mercuri și Joi, și astfel dânsul este cel care a inaugurat câmpia de aviațiune dela Aspern, peste care n'a sburat nime înaintea lui. Ziarele au notat observarea aviatorului român că locul e foarte potrivit, sub toate raporturile.

Inginerul Vlaicu a obținut, după aceste două sboruri, ce au fost primite cu ovații de specialiști prezenți, și de la membrii comisiei, *diplomă de pilot*.

Ziarul «*Die zeit*» scrie cu ocaziunea aceasta: «Ing. român Vlaicu a făcut senzațiune cu aparatul său care e monoplan cu două helice și cu un motor de 7 cilindre, gingaș în construcție, e cel mai ușor între aparatele care vor participa la concurs, e anume de 210 Kgr.

Pilotul, care în același timp e inventatorul și constructorul aparatului său, a săvârșit două sboruri minunate. Vlaicu se va prezenta mai ales la concurența pentru cercurile mici și virajuri înguste și are, după părerea pricepătorilor, cele mai bune șanse de învingere»” (*Monoplanul lui Vlaicu* [în] *Românul*, Anul II, Arad, Duminecă 10/30 iunie 1912, Nr.127, p.7)

Entuziasmul și exuberanța lumii românești, inclusiv al arădenilor, era de nedescris în momentul în care știrile venite din capitala Austro-Ungară vesteau, în cuvinte elogioase, succesul incontestabil obținut de inginerul ardelean cu aparatul său de zbor, ce și prin măiestria pilotului inventator surclasase o întreagă elită de favoriți, în domeniul zborului, proveniți din cele mai dezvoltate țări europene, în domeniul științei și tehnicii inginerești, iar „marea însemnătate a operei lui Vlaicu – menționa un gazetar al timpului – e că *a smuls încă o ramură de sub imperiul legendei că tot progresul e monopolizat de Occident*”.

Zborul și triumful de pe „câmpiile de la Aspern” căpătaseră deja în *sufletul românesc* al *Ardealului* conotații politice menite a încuraja *disperata luptă națională*, aflată în acel moment în impas, prin refuzul și încăpățănarea administrației maghiare de a acorda nației românești din bicefala monarhie cele mai elementare drepturi la păstrarea și menținerea ființei etnice, prin măsurile dure, antiromânești, luate de șovinul guvern Khuen-Héderváy și de către deputatul de Arad, contele Ștefan Tisza.

Iată de ce comentariul politic, vizând „*chestiunea națională*” este prezent în mai toate articolele referitoare la succesele aviatorului din „înstrăinatul Ardeal”, la competiția de la Aspern.

Astfel, ziarul „*Românul*”, în numărul său de duminică, 17/30 iunie 1912, consemna chiar pe prima pagină, în articolul „*Plevna, Montpellier, Aspern*”, evenimentul ce se desfășurase lângă capitala imperială, eveniment ce căpătase în sufletul românilor un răsunet și o izbândă națională, de proporția biruinței ostașilor români în *Războiul de Independență din anul 1877*, asupra trupelor lui Osman-Pașa, ori cu acea încununare cu lauri, pentru poezia „*Cântecul gintei latine*”, a poetului Vasile Alecsandri, la concursul din orașul Montpellier, din sudul Franței, în 1882.

„(Gr) din trei cânturi se compune *epopeea cea mai nouă a neamului românesc*, căci trei sunt locurile unde românii s’au impus străinătății: *la Plevna, în Montpellier și pe câmpiile dela Aspern*.

La Plevna dând probe de o uimitoare vitejie și de o supremă bravură, aruncându-se îndărădnici și furtunoși de câte 4 ori pe zi la atacul aceluiași redute, ca să salveze o armată străină (n.n. este vorba de armata rusă) din ghiarele morți neîndurătoare, și ca să cucerească *independența României*; în *Montpellier*, la întrecerea tuturor poezilor de viță latină, când coroana de lauri a căzut pe fruntea lui *Alecsandri*, poetul rege, care și-a instruit lira sa, înălțând *geniul și gintei latine* cea mai sublimă cântare de pân’acuma, iar la *Aspern*, când *șoimul nostru*, Vlaicu, în fața lumii străine și alături de adversari redutabili, a ieșit *biruitor* la două concursuri de aviație.

Dacă biruințele dela Plevna și Montpellier au fost în primul rând ale fraților din regat, la Aspern, cea mai curată și nemișlocită bucurie, a fost a «*înstrăinatului Ardeal*».”(*Plevna, Montpellier, Aspern* [în] *Românul*, Anul II, Arad, Duminică 17/30 Iunie 1912, p.1)

În continuarea articolului, din gazeta arădeană, *victoria lui Aurel Vlaicu*, pe câmpul de la Aspern, este raportată la o altă izbândă, de peste o sută de ani, când pe același loc, o unitate militară imperială, formată din români transilvăneni „reprezențați cu bravură și perseverență uimitoare au repetat un asalt după altul spre biserica dela Aspern”, reușind să ocupe definitiv pozițiile armatei franceze conduse de *Napoleon Bonaparte*, „geniul puternic al unui popor latin”.

<p>Anul II.</p> <p>ABONAMENTUL: Pe un an . . . 20 — Cot. Pe jumătate an 14 — „ Pe 3 luni . . . 7 — „ Pe 6 luni . . . 12 — „</p> <p>Prețul României și străinilor: Pe un an . . . 40 — în afară</p> <p>Telefon pentru oră și interurban Nr. 796.</p>	<p>Arad, Duminică 1730 Iunie 1912.</p>	<p>N-rul 133.</p> <p>REDACȚIA și ADMINISTRAȚIA: Strada Zărilor Arad 112.</p> <p>INERȘIUNILE se primesc la următoarele birouri:</p> <p>Mulțumim public și Lu- doaschă ce la șirul 30 și.</p> <p>Manuscrisurile se nu in- teresează.</p>
<h1>ROMÂNUL</h1>		
<p>Plevna, Montpellier, Aspern.</p> <p>Arad, la 30 Iunie.</p> <p>(Gr.) Din trei cântări se compune epopea cea mai nouă a neamului românesc, căci trei sunt locurile unde românii s'au impus strălucit: în <i>Plevna</i>, în <i>Montpellier</i> și pe câmpurile dela <i>Aspern</i>.</p> <p>La <i>Plevna</i> dăd probe de o uimitoare vitejie și de o adevărată bravură, arăcându-se îndărătnic și furtoși de câte 4 ori pe zi la atacul aceleiași redute, ca să salveze o armată strălucită din ghilarele morții nelindurătoare, și ca să cucerescă Independența României în <i>Montpellier</i>, la întrecerea tuturor poezilor de viață latină, când coroana de lauri a căzut pe fruntea lui <i>Alexandru</i>, poetul regel, care și-a instruit lira sa, înălțând geniului și gîndul latine cea mai sublimă cântare de pășă acuma, iar la <i>Aspern</i>, când șoimul nostru, <i>Vlaicu</i>, în fața lumii străine și alături de adversarii redutabili, a ieșit biruitor la două concursuri de aviație.</p> <p>Dacă biruințele dela <i>Plevna</i> și <i>Montpellier</i> au fost în primul rînd ale fraților din regat, la <i>Aspern</i>, cea mai curată și mai nemilociată bucurie, a fost a „înstrăinatului Arădean”.</p> <p>Pe câmpurile de luptă dela <i>Aspern</i>, unde în 1809 steara lui <i>Napoleon</i> a început să se eclipseze, unde soldații români au căzut fudgerați de moarte, luptînd împotriva lui, sub pajurile duble pentru împărat și pentru țară, steaua noastră a început să se ridice, să strălucească într-o lumină orbitoare în fața repre-</p>	<p>zentășilor tuturor neamurilor din lume, în fața miilor de spectatori umiți, extaziați, nebuni.</p> <p>Și în aceste momente neuite, toți ai noștri, morți în acest cumpănită învălmășală de oști și de neamuri pe câmpurile de glorie dela <i>Aspern</i>, toți cei adormiți de viciu sub brăzde de pământ, se trezără din somnuri lor cel lung, și de sub crucile de murt patruzeci își ridicară capetele, ascultînd: pe deasupra morților ca și pe deasupra viitor se plimba, rotîndu-se în largi șaburi <i>Vlaicu</i>, pluta triumfător geniul neamului românesc întinerit și acos de noi învingeri, ca un alt <i>Prometeu</i>, care a rupt cătușele ce-l lînceau țintit de pământ, ca să se înalte în ceruri după focul cel sfînt.</p> <p>Celor morți pentru pajura împărătească le aducea salutul fraților de acasă, celor vii le trimitea curaj, le înalta mîndrie și încredere în sine. Sus, în mijlocul haosului oceanic, sub razele ferbii ale soarelui, de asupra furnicarului de oameni și aproape de Dumnezeu, ca să ne audă durerile noastre, cîntecul motorului a fost pentru noi în secole clipe înălțătoare ca o cântare serafică, cea mai sublimă simfonie ce a cîntat-o cîndva neamul nostru, care cerea atunci lui Dumnezeu dreptate pentru noi, iar stăpînitorilor noștri și străinilor le pretindea respect și admirație.</p> <p>Aplauzele și aclamările miilor de străini au fost pentru noi în chiot de triumf, de libertate, de învingere, de supremă mîndrie omenescă.</p> <p>Pe aripile paserii lui măiestre, <i>Vlaicu</i> a ridicat cu sine întreg neamul nostru, „ca să-l</p>	<p>scosă pe alt tirăm”, a înălțat speranțele noastre purtîndu-le pe deasupra palatelor ca turnuri de aramă și cîntînd din înălțimi în fața lumii împărăteștii epopea suferințelor noastre ca un glas de dreptă și legiti-mă mustrare.</p> <p>Și din largul pămîntului românesc de sub spectrul habzurgic, toți ai noștri, cei o-blijduți, cei asupriți și îngenușchiați, de pe toate ogorele și de pe toți munții, își ridicară ochii și priviră în sus, la soarele cel nou, căci prea mult s'au uitat numai în pămînt.</p> <p>Aripile micii pajuri albi <i>Vlaicu</i>, crescîndu atunci, înară proporții uriașe, întinecară pe toți dușmanii amestînd toate clevețiile, și în clipele acele neamul nostru se simțea umbrîi, la adăpost, aripile paserii măiestre se întindeau ocrotitoare, răcorînd frunțele celor în-sultaji, celor hîțnosi, celor schingiați și nedreptățiți și împucați ca vină și fără de vină.</p> <p>Iar acum, cînd ai fost în stare, tu, luptător nelăfricat, să smulgi accente de sinceră admirație întregii prese cinstite din lume, cînd dela acest nos fel de jocuri olimpice te întorci învingător, încălcat cu lauri și stropit ca pulbere de aștri, cîntări pîndarice și onoruri publice și-ace cuvîi țre, celui mai ales fiu al neamului nostru.</p> <p><i>Aspern</i> împreună cu <i>Plevna</i> și cu <i>Montpellier</i>, vor fi de acum pentru noi mai mult ca luptele dela <i>Maraton</i>, dela <i>Salamina</i> și dela <i>Plutea</i> pentru <i>Greci</i>, căci acolo a biruit geniul și forța neamului românesc!</p>

Ziarul „Românul” își omagiază eroul

Situația devine acum analogă la *Aspern* cînd „o armată de aviatori de diferită naționalitate” își încearcă măiestria, iar *Vlaicu* „unicul reprezentant al micului popor latin” din imperiul austriac ce „poartă drapelul tricolor cu deviza: «Sub acest steag spre învingere»,

încercă să reediteze bravura românilor căzuți pe câmpul de luptă în anul 1809.

Zborul său, pe deasupra locului bătăliei, se dorește a fi *un salut* pentru conaționali săi „morți pentru pajura împărătească”, și în același timp *un semn de încredere și speranță pentru toți ai săi*, prezenți în acel moment în număr mare la concursul aviatic, unde românul a obținut o victorie strălucită, reușind să-l surclaseze pe „eminentul francez Garros”, ocupant doar al locului al doilea.

„*Pe câmpurile de luptă dela Aspern*, unde în 1809 steaua lui Napoleon a început să se eclipseze, unde soldații români au căzut fulgerați de moarte, luptând împotriva lui, sub pajurele duble pentru împărat și pentru țară, steaua noastră a început să se ridice, să strălucească într-o lumină orbitoare în fața reprezentanților tuturor neamurilor din lume, în fața miilor de spectatori uimiți, extaziați, nebuni.

Și în acele momente neuitate, toți ai noștri, morți în acea cumplită învălmășală de oști și de neamuri pe câmpiile de glorie de la Aspern, toți cei adormiți de vecie sub brazdele de pământ, se trezără din somnul lor cel lung, și de sub crucile de mult putrezite își ridicară capetele, ascultând: pe deasupra viilor se plimba, rotindu-se în largi sboruri, Vlaicu purta triumfător geniul neamului românesc întinerit și setos de noi învingeri, ca un alt prometeu, care a rupt călușele ce-l țineau ținut de pământ, ca să se înalțe în ceruri după focul cel sfânt.

Celor morți pentru pajura împărătească le aducea salutul fraților de acasă, celor vii le trimitea curaj, le insufla mândrie și încredere în sine.” (*Ibidem*, p.1)

Tonul din finalul articolului este unul patetic și vibrant național, un adevărat *mesaj politic plin de optimism și însuflețitor pentru nația românească*, din monarhie, ce trecea în acel moment printr-o adevărată încercare a puterii credinței străbune, o nație mereu amenințată de a-și pierde cele mai elementare drepturi vizând *păstrarea ființei sale naționale*. Izbând inginerului Aurel Vlaicu a fost bine folosită de liderii Partidului Național Român din Transilvania ca pe *un adevărat și excelent instrument politic* în lupta națională, cultivând prin acest eveniment aviatic de mare anvergură europeană, *sentimentul mândriei românești*, cel al curajului și al demnității unui neam supus unor repetate umilințe.

Gazetele românești din Transilvania, și în mod special ziarul „Românul”, editat la Arad, ca organ al *Partidului Național Român*, vor comenta pe larg, făcând o puternică și binemeritată propagandă inginerului Vlaicu, în care vedeau în acel moment, *un semn de înălțare*, asemenea zborului său, a întregului *neam românesc* spre noi speranțe de a învinge, emanând astfel un puternic sentiment de încredere și de solidaritate națională.

„Sus, în mijlocul haosului nemărginit, sub razele fierbinți ale soarelui, de asupra furnicarului de oameni și aproape de Dumnezeu, ca să ne audă durerile noastre, cântecul motorului a fost pentru noi în acele clipe înălțătoare ca o cântare serafică, cea mai sublimă simfonie ce a cântat-o cândva neamul nostru, care cerea atunci lui Dumnezeu dreptate pentru noi, iar *stăpânitorilor noștri și străinilor le pretindea respect și admirație*.

Aplauzele și aclamările miilor de străini au fost pentru noi un chiot de triumf, de libertate, de învingere, de supremă mândrie omenească.

Pe aripile paserei lui măiestre, *Vlaicu a ridicat cu sine întreg neamul nostru*, «ca să-l scoată pe alt tărâm», a înălțat speranțele noastre purtându-le pe deasupra palatelor cu turnuri de aramă și cântând din înălțimi în fața familiei împărătești epopeea suferințelor noastre ca un glas de dreaptă și legitimă mustrare.

Și din *largul pământ românesc de sub sceptrul habsburgic*, toți ai noștri, cei obijduiți, cei asupriți și îngenunchiați, de pe toate ogoarele și de pe toți munții, își ridicară ochii și priviră în sus, la soarele cel nou, căci prea mult s’au uitat numai în pământ”. (*Ibidem*, p.1)

Aurel Vlaicu devenise în acel moment, pentru nația sa, **un erou de legendă**, un învingător, asemenea celor care odinioară în vechea Eladă se întorceau victorioși de la marile jocuri olimpice, „încărcat cu lauri și stropit cu pulbere de aștri, cântări pîndice și onoruri publice”, iar pentru români izbânda sa aviatică însemna „mai mult ca luptele de la Maraton, dela Salamina și dela Platea pentru Greci, căci acolo a biruit geniul și forța neamului românesc”. (*Ibidem*, p.1)

Și întradevăr, *lumea românească*, inclusiv cea a politicienilor, urmărea cu viu interes evenimentul de lângă capitala imperială, iar așa cum menționa un cronicar al vremii „ropotele de aplauze ale Vienei și ale Europei se vor auzi până la București”, căci, se mai consemna, „*istoria unui popor, e istoria oamenilor lui mari*”, iar pe acești „oameni

mari îi nasc necesitățile vremurilor. Ei vin mai totdeauna când ordinea socială e sguduită, când neamurile se opresc la răscruce, căci cer necesitățile. Spiritul lor se aprinde ca o flacără magică și uriașă, menită să ardă tot ce e putred în viața popoarelor. Ei vin mândrii, căci trebuie să vină, îi unesc forțele multiple a miilor ce trec pe pământ. [...]

Istoria cuprinde atâtea cazuri, cari ne vorbesc, cum un erou sau altul a ridicat la înălțimi fabuloase prestigiul și bunăstarea neamului său. Popoarele mici și neînsemnate au fost împinse puternic în fruntea altora, prin eroii lor.

Și un erou, un tânăr erou, cu ochii iluminați de o modestie plină de încredere, ne-a trimis satul Biținți să ne treacă pe aripile pajurei lui, să ne treacă numele din țară'n țară prin bătrâna Europă și prin lumea întregă: *Vlaicu e azi o celebritate.*" (Aurel Vlaicu [în] *Românul*, Anul II, Arad, Duminecă 24 Iunie/7 Iulie 1912, Nr.139, p.1)

Articolul citat, trimis ziarului „*Românul*”, de corespondentul acestuia la Viena, cuprindea întreaga primă pagină a gazetei arădene, subliniind astfel *interesul redacției*, al consiliului de administrație, condus, în urma fuziunii cu ziarul „*Tribuna*”, după cum se cunoaște, de *Nicolae Oncu, Sava Raicu și Roman Ciorogariu*. Poetul *Octavian Goga* făcea și el parte din comitetul de redacție al gazetei.

Cu toate că, din păcate, *presa din Regat* a păstrat „până la triumf o tăcere condannabilă”, gazeta din Arad, ce avea ca delegați ai comitetului importanți oameni politici ai Partidului Național Român, cum ar fi *dr. Teodor Mihali, dr. Iuliu Maniu, dr. Romul Veliciu*, fiul deputatului *Mihai Veliciu*, va publica, așa cum s-a mai menționat, în paginile sale, cu mult timp înainte de competiția de la Aspern, o serie de informații referitoare la zborurile anterioare ale lui Aurel Vlaicu, prezentând chiar și calitățile tehnice ale noului său aeroplan „*Vlaicu II*”, ce îi va aduce șansa succesului atât de binemeritat.

Numele și performanțele inginerului pilot erau mereu prezente în paginile gazetei, încât românii arădeni cunoșteau și urmăreau cu mare interes și bucurie toate succesele acestuia.

„*Pentru arădeni*, flăcăul din Biținți a devenit *un personaj foarte îndrăgit* chiar de la primele ecouri ale zborurilor sale. În scurtă vreme simpatia arădenilor pentru el și invenția sa ciudată le-a fost adusă la cunoștință prin intermediul numeroaselor persoane care îl vizitaseră la Orăștie și în satul natal.Cu prilejul participării sale la concursul aviatic ce s-a desfășurat în anul 1912 la Aspern, populația de pe Mureș

și din comitat, s-a arătat deosebit de interesată de evoluțiile aviatorului român, singurul dintre piloții participanți care zbura pe un *aparat construit după planuri proprii*. La cererea expresă a populației ziarul local «*Românul*» consemnează în paginile sale numeroase informații referitoare la concursul ce va avea loc în vecinătatea Vienei.

Prin înaltele calități tehnice ale aeroplanului «*Vlaicu II*», pilotul – inventatorul român s-a impus net în această întrecere aviatică. Cucerind cele mai multe premii, la dificilele probe de zbor, lui Aurel Vlaicu i s-a decernat titlul de cel mai bun pilot din întregul grup al prestigioșilor participanți.” (Mărghitan Liviu, *Aurel Vlaicu – pionier al aviației românești – și legăturile sale cu masele populare de pe meleagurile arădene* [în] *Ziridava*, Nr.VI, Arad, 1976, p.246)

Cunoscând interesul cititorilor săi, ziarul „*Românul*” va comenta pe larg și evenimentele legate de sărbătoarea victoriei pilotului român nu însă înainte de a aduce unele reproșuri celor din *Regat*, din „*Lumea românească*”, care dacă „s’ar fi interesat mai mult de el, poate că ar fi fost înzecit de strălucitoare victoria de pe câmpurile dela Aspern” considerând că Vlaicu prin talentul său ingineresc este capabil și merit „*să ne mâne cu câteva veacuri înainte*”.

Din păcate, nici la confruntarea de la Aspern, Vlaicu nu s-a bucurat de o asistență oficială importantă venită de la București. În afara reprezentanților ministerului de război, prin atașatul militar la Viena și a atașatului comercial, capitala Regatului a fost reprezentată de persoane de o prea mică importanță politică și decizională în finanțarea noilor proiecte aviatice ale inginerului Vlaicu.

În schimb, la concursul internațional de aviație au fost prezenți, fiindu-i alături timp de cinci zile, numeroși români, stabiliți la Viena, „*colonia română*”, ofițeri imperiali de etnie română, dar și „*deputați dietali*”, *dr. Ștefan Cicio Pop*, din Arad precum și *dr. Alexandru Vaida-Voevod*, care urmăreau, în fiecare zi „*toate ascensiunile lui Vlaicu*”, bucurându-se de victoria acestuia ca de o *victorie națională*. Prezența celor doi fruntași ai Partidului Național Român sublinia mai ales interesul politic acordat de românii ardeleni evenimentului aviatic prin care se urmărea „*încrederea în forțele noastre*” și prin care se dorea ca să „*căpătăm siguranța că muncind și luptând, vor reuși să facem ordine în casa noastră*”.

Ziarul arădean redă pe larg *admosfera de entuziasm și de sărbătoare*, în urma „*biruinței*” românului asupra unor concurenți

considerați favoriți și proveniți din țări „cu tecutu vechiu și cu tradiții bogate în civilizație”, pe care Vlaicu a reușit să-i surclaseze, dovedendu-și atât aptitudini excepționale de pilot dar mai ales competența în domeniul celei mai înalte tehnici de constructor de aeroplan.

„În fiecare dintre cele cinci zile de zbor colonia română era pe câmpul aviatic dela Aspern, și dacă strigătele lor de jubilarie erau acoperite de corul zecilor de mii de străini extaziați și ei de succesul românului, nimic n’ a putut întrece intensitatea sentimentelor de bucurie ale celor ce se știa de același neam cu cel mai sărbătorit erou al acestui meeting.

Asemenea, au asistat la toate ascensiunile lui Vlaicu reprezentanții ministerelor de război și de industrie a României: dl. maior din statul major G.Eremie; atașatul miliar al României la Viena, și atașatul comercial la legațiunea română din Viena M.G.Mororianu, mulți ofițeri români care erau la Viena, ofițeri români austro-ungari din garnizoana Vienei în frunte cu dl.colonel Silviu de Herbay; fiind în trecere în capitală au avut încă bucuria de a participa la biruințele lui Vlaicu domnii *deputați dietali*: dr.Ștefan C.Pop și dr. Alex.Vaida-Voevod, dl. inginer G.Butea din Argentina, profesorul Dr. med. Ghiorghian din Cernăuți, dl. prefect de Suceava E.Tarangul de Valea-Uței.” (*Sărbătorirea lui Vlaicu la Viena*, [în] *Românul*, Anul II, Duminecă 24 Iunie/7 iulie 1912, Nr.139, p.1)

În cursul săptămânii următoare în zile de luni și marți, *eroul de la Aspern*, a fost sărbătorit de oficalii din România, luni seara – consemnează gazetarul arădean - atașatul militar la Viena, al *Regatului Român*, maiorul Grigore Eremie „a dat un prânz în onoarea gloriosului aviator român, la care a fost invitat un număr de ofițeri superiori și alte persoane distinse” iar în ziua de marți ”a avut loc un banchet festiv aranjat pentru serbare învingătorului de la Aspern, de toți românii din Viena, sub conducere dl. profesor Nic. Teclu membru al Academiei Române, generalul Al.Lupu”.

Cu aceste prilejuri festive cei prezenți au rostit diferite toasturi și cuvântări în cinstea sărbătoritului prin care au fost subliniate meritele și inovațiile aduse de inginerul Vlaicu în domeniul tehnicii prin care acesta a „deschis căi noi pe seama științei”, cuvântări străbătute însă și de mândria și bucuria că acesta este un român care *trebuie ajutat prin mijloace financiare* ca să construiască un nou model de aeroplan pe

care și-l dorește mai perfecționat decât prototipul „Vlaicu II” – prototip cu care a ieșit învingător.

Spicuim câteva fragmente din aceste discursuri menite a sublinia realizările și inovațiile lui Vlaicu în domeniul tehnicii ingineresti, în domeniul zborului cu un aparat mai greu decât aerul; ce pentru acea vreme era o mare realizare și performanță științifică.

„*Dr. profesor Teclu* spune cuvinte foarte frumoase de apreciere, care au avut cu atât mai mult răsunet fiind rostite de acest *savant* care însuși a deschis căi noi pe seama științei; povestește cum la 1863, a făcut și el, pe baza principiului mai greu ca aerul, încercări de a sbura, cum le-a repetat la 1894, dar diferite greutateți, mai ales lipsa unui motor potrivit, l’au silit să renunțe la experimentări de natura aceasta. E fericit a vedea că astăzi totuși, un român a adus ideea la perfecție.” (*Ibidem*, p.1)

Referirile la *calitățile monoplanului inginerului român din punct de vedere al utilităților militare*, le va face colonelul *Silviu de Herbay*, român din Ardeal, ofițer superior în armata austriacă, din garnizoana Vienei, care nu uită să lege *victoria aviatică a lui Vlaicu de faptele de arme ale românilor*, din trupele Imperiale de pe câmpia de la Aspern, în timpul bătăliei cu trupele franceze conduse de Napoleon Bonaparte, din anul 1809.

„*DI. colonel Silviu de Herbay* face un excurs istoric arătând cum la *Aspern românii au fost între eroii care au respins pe Napoleon*; azi istoria s’a repetat românul Vlaicu tot la Aspern a concurat, cu succes splendid. Arată, din punct de vedere militar, calitățile monoplanului Vlaicu II și își exprimă încrederea că cei chemați îi vor procura inventatorului român mijloacele să își construiască un al treilea model, și mai puternic, și mai desăvârșit.” (*Ibidem*, p.1)

În entuziasmul momentului, în discursul său, atașatul comercial al României în capitala Austro-Ungariei, G.Mororianu vorbind și în numele maiorului Eremie, atașatul militar, ce din anumite cauze lipsea de la ceremonie, își exprimă încrederea că valoroasele invenții ale lui Vlaicu puse în practică și „în atelierele unor valoroase instituții tehnice și industriale românești se vor bucura în continuare de un sprijin din partea „ministerului de război al țării noastre, care a ajutat pe Vlaicu la construcția aparatului său.”

Din păcate sumele necesare construirii noului aparat de zbor „*Vlaicu III*”, un model îmbunătățit tehnic, față de cel al prototipului de

aeroplan cu care concurase, erau prea mari pentru a fi suportate de Ministerul de Război al Regatului Român, iar inginerul Aurel Vlaicu nu dispunea nici el de posibilități financiare necesare construirii noului său aparat.

Din fericire, *Vlaicu* se bucura, *ca fiu al Ardealului*, de un real sprijin, nu atât material, din partea unor importanți *lideri ai Partidului Național Român*, mai ales din zona Orăștiei și a Hațegului, cum ar fi *dr. Aurel Vlad* și *dr. Victor Bontescu* cu care se afla în relații de strânsă prietenie, iar mai nou, în urma succesului său câștigase simpatia celor din ținutul Aradului, neuitând faptul că *Ștefan Cicio Pop* a asistat personal la Aspern, întreaga săptămână, la mitingul aviatic.

Arădenii vor fi aceia care în acel moment îi vor susține, nu numai *moralul*, dar vor încerca să-l ajute pe Aurel Vlaicu și din punct de vedere *financiar*. Unul dintre aceștia va fi **Sava Raicu**, care în acel moment devenise noul director al Băncii „Victoria”, institut bancar cu puternice resurse bănești, destinate, așa cum era stipulat în statut și unor *acțiuni menite a sprijini și facilita diferite acțiuni de emancipare a românilor din monarhie*, prin acțiuni financiare îndreptate în acest scop.

Ziarul „Românul”, ziar ce făcuse o deosebită propagandă lui Aurel Vlaicu, înaintea, în timpul și după victoria aviatică a acestuia, era în bună măsură finanțat de banca „Victoria”, iar *Sava Raicu nu era deloc străin de această campanie promovată de gazeta arădeană*.

Aurel Vlaicu, cel ce entuziasmase și uimise la Viena, peste 200 de mii de oameni veniseră din toate colțurile Europei, *trebuia ajutat* în realizarea noilor sale performanțe în domeniul aeronauticii. *Și ajutorul venise tocmai de la Arad*.

Iată de ce la un interval scurt, de la consemnarea în ziar a mării victorii a românului, la numai trei zile „Românul” face o altă știre de senzație, anunțându-și cititorii că: „*Vlaicu vine la Arad!*”, știre apărută pe prima pagină a ziarului, din 2 iulie 1912.

„Din păcate presa timpului, cu siguranță că din prudență, de a nu expune diferite persoane unor eventuale investigații polițienești sau altor șicane politico-administrative din partea conducerii orașului și comitatului Arad, păstrează tăcerea în ceea ce privește modul în care s-au purtat, și de către cine?, discuțiile în urma cărora *Aurel Vlaicu a acceptat* ca de îndată după încheierea concursului de la Aspern să *efectueze un zbor în Arad*. Și în acest caz e întrevăzut faptul că demersurile s-au desfășurat la cerințele Asociațiunii culturale românești

arădene, precum și prin intermediul redacției ziarului «Românul». Dar, *organizarea unui miting aviatic necesită cheltuieli apreciabile*, care credem că nu puteau fi suportate de ziarul local. Ba mai mult, era de înfruntat pe plan administrativ o tacită, dar desigur tenace rezistență din partea conducerii străine a urbei, căreia nu îi convenea un succes aviatic românesc în Arad, câtă vreme n-a fost posibilă ascensiunea aviatorului maghiar Székely (n.n. Avionul pilotului maghiar se zdrobise în timpul unui zbor de antrenament). Totodată poliția și jandarmeria nu privea cu simpatie *o eventuală concentrare masivă de români veniți din toate satele județului, ba chiar și din județele învecinate*.

Așadar, era absolut necesar ca persoane politice marcante să își pună în joc toată autoritate pentru a trece cu succes capcanele birocratismului statal austro-ungar. Cu siguranță că își asumaseră obligația de a rezolva toate impedimentele mai sus menționate *un Cicio Pop, un Vasile Goldiș, un Sava Raicu*, și poate că nu erau străini de acest caz, nici alți politicieni din Transilvania, cum ar fi Alexandru Vaida-Voevod, Iuliu Maniu, ș.a.” (Liviu Mărghitan, *Aurel Vlaicu Asociațiunea «Astra» și Aradul*, Arad, 1994, p.81)

După anunțul făcut de ziarul „**Românul**”, că Vlaicu vine la Arad, paginile acestuia, din zilele următoare, cuprind aproape în fiecare număr, *informații referitoare la evenimentul* mult așteptat în orașul de pe Mureș, pagini în care cititorii sunt înștiințați pe larg de *șirul manifestărilor organizate cu acest prilej*.

În afara faptului că sunt prezentate în paginile gazetei chiar aspecte tehnice ale aparatului, făcute de Vlaicu personal, *arădenii află că aparatul de zbor este în drum spre Arad*, unde va fi expus doritorilor să-l vadă.

Gazeta face apel la românii din oraș și din comitat, de a fi prezenți cu toții la această sărbătoare ce *încununează un succes național* de mare răsunet în întreaga Europă civilizată.

Primele amănunte referitoare la zborul programat, în mod sigur, pe data de 14 iulie 1912, la capătul „suburbiului” Aradului - *cartierul Pârneava*, pe câmpul de lângă *pădurea Ceala*, vor apărea la rubrica „*Informațiuni*”, în ziarul din 6 iulie 1912.

Nu întâmplător a fost ales ca loc de întâlnire a românilor **cartierul Pârneava** – cunoscut de altfel ca „**suburbiul românesc al Aradului**”, în care se vor întruni, după toate așteptările, cu toți în număr mare, aici, ca la o adevărată *manifestare națională*.

Sava Raicu, cum bine se știe, era *pârnavean* și cunoștea bine comunitatea românească a cartierului în care se născuse și în care locuia, le știa bine apriga hotărâre de a-și apăra *drepturile lor naționale*, călcate de multe ori în picioare de o administrație străină ce ducea o absurdă politică de deznaționalizare.

Fără îndoială, *hotărârea de a organiza zborul lui Vlaicu în câmpul de la capătul cartierului Pârneava, în mare parte îi aparține și lui Sava Raicu*, care, așa cum se va vedea, *se va implica și într-o importantă acțiune caritabilă menită a aduna fonduri bănești necesare lui Vlaicu pentru construirea noului prototip de aeroplan „Vlaicu III”*.

Zborul lui Vlaicu era evenimentul cel mai important în programul acelei zile în care vor mai avea loc și alte manifestări cu caracter național cum ar fi punerea unei pietre și sfințirea locului unde va fi ridicată o școală de fete, acțiune sprijinită de *„Reuniunea Femeilor Române”* din Arad și de *Episcopie*. După zborul de lângă pădurea Ceala, arădenii și cei prezenți sunt invitați seara, de a participa în sala hotelului *„Crucea-Albă”*, *„Ardealul”* de astăzi, la o *serbare cu caracter național* susținută de eleve laureate ale *Conservatorului din București* precum și de alți artiști dramatici locali.

Ziarul mai anunță, pentru prima dată, că aeroplanul lui Vlaicu este expus spre vedere în sala de dans de la hotelul central.

După cum se va vedea se dorea ca în acea zi să fie *ziua românescă a Aradului*, dar și un eveniment de mare răsunet pentru toată populația comitatului indiferent de etnie dar o manifestație care să poartă *amprenta românească, să se știe că Vlaicu era român*.

Ziarul *„Românul”* își va continua și în zilele următoare anunțurile sale mobilizatoare mai ales către întreaga populație românească din ținutul Aradului, *„lumea românească”*, către toți cititorii săi, de a veni în număr cât mai mare la Arad.

Programul acțiunilor ce se vor organiza în ziua zborului lui Vlaicu capătă contur, din ce în ce mai precis și sunt prezentate pe larg publicului în cele mai mici detalii defalcate pe ore. Iată un asemenea program apărut în ziar și reluat în mai multe numere până în preajma evenimentului:

„Mari serbări culturale în Arad

Punerea pietrei fundamentale pentru noua școală de fete

Sborul lui Vlaicu

Cu bucurie putem să vestim azi *lumei românești*, că sborul de Duminecă a lui Vlaicu, va fi încadrat în o serie întreagă de *solemnități*, cari să învedereze ca nici odată *puterea de viață și aspirațiile culturale ale acestui puternic ținut românesc*, aici la barierele apusene ale neamului nostru.

Solemnitățile împreunate cu punerea pietrei fundamentale pentru noua școală de fete s'au fixat cu următorul program:

1. Duminică, în 14 iulie nou la orele 11 înainte de amiază, după ieșirea din biserică, lumea se întrunește în strada Batthyány, la clădirea consistorială, de unde comitetul „*Reuniunea Femeilor Române*” și publicul participant pleacă, în frunte cu P.S. Sa episcopul, la locul de zidire.

2. Se face sfințirea apei și a locului, prin P.S.Sa episcopul, în calitate de patron al reuniunii și al școlii.

3. Punerea pietrei fundamentale și cuvântarea ocazională a P.S.Sale episcopului, precum și cuvântarea din partea „*Reuniunii Femeilor Române*”.

La amiază P.S. Sa părintele episcop va da un prânz în onoarea reuniunii femeilor.

Sborul lui Vlaicu va avea loc – după cum am anunțat – pe câmpul de lângă pădurea Ciala, după amiază după orele 3.

Seara, la orele 9, în sala hotelului „*Crucea-Albă*”, vor avea loc prestațiunile artistice ale d-șoarelor Mărioara Dima, laureată elevă a conservatorului din București, Aurelia Poparadu, elevă distinsă a aceluiași conservator, precum și ale d-lor Const. Calmuschi, Gheorghe Cosma și Aurel P.Bănuț – artiști dramatici. Programul acestor prestațiuni asigură publicului o seară de rare delicii și în adevăr ziua aceasta mare pentru aceste ținuturi nu poate fi încoronată mai frumos decât prin aceste prestațiuni ale unor forțe menite să devină și ele tot atâtea vii demonstrațiuni ale nobleței casei noastre.

Trebuie să amintim la acest loc, că până în cele trei ziare ungurești din localitate vestesc ca pe un senzațional eveniment cultural sborul și serbările de duminică.

Aeroplanul lui Vlaicu este expus spre vedere publică în sala de joc a hotelului Central. Intrarea 50 fileri de persoană.

S'au făcut cele mai intense demersuri pentru asigurarea succesului. Datoria tuturor românilor din aceste ținuturi e să facă cea mai viuă propagandă pentru ziua de 14 Iulie nou, Dumineca viitoare.

- La revedere în Arad pentru ca să probăm puterea noastră de viață tuturor neamurilor din țară!

Faceți să străbată marea veste pretutindeni!” (*Mari serbări culturale în Arad* [în] *Românul*, Anul II, Arad, Marți 26 Iunie/9 Iulie 1912, Nr.140, p.7)

Apelul mobilizator, apelul chemare, către întreaga „lume românească” din ținut dar și din alte părți: „*Veniți la Arad! Vlaicu*

Hotelul Central din Arad, locul unde a fost expus aparatul „Vlaicu II”

sboară!”, se va regăsi în paginile ziarului din ziua următoare, apel în care se înștiințează cititorii, din alte localități, cum se poate ajunge în timp cât mai util la Arad pentru a putea participa la toate manifestările din ziua de duminică, **14 iulie 1912**, ce se dorea a fi o zi însemnată pentru etnia românească a

orașului și a comitatului „o zi plină de mândrie națională”.

Parcurgând textul apelului se poate remarca buna organizare și meticulozitatea cu care cei care s-au mobilizat pentru asumarea evenimentului au știut să pună la punct și acest detaliu, foarte important într-o asemenea manifestație de mare anvergură, cum se dorea a fi cea din Pârneava din ziua zborului lui Vlaicu.

Fiind conștienți de importanța evenimentului, pentru unitatea mișcării naționale, organizatorii au reușit să pună la îndemâna populației românești din comitatul Aradului, dar și din alte ținuturi, Timișoara, Brad, Teiuș, Ciaba (n.n.Becesciaba de astăzi) o mulțime de trenuri și „să pună vagoane cât mai multe la trenurile, cari vor aduce publicul, ce vrea să vadă sborul lui Vlaicu”.

În general toate trenurile programate, din toate direcțiile, erau destinate să sosească la Arad în jurul amiezei ca să se poată ajunge în timp util până în Pârneava, chiar și pe jos, iar întoarcerile spre casă se puteau face în aceeași seară, după terminarea demonstrației de zbor. Se făcea totul pentru a mobiliza cât mai multă lume, „*lume românească*” care să vadă „*mândria neamului românesc*”.

„Din toate părțile trenurile pleacă la timpul cel mai potrivit spre Arad, iară din Arad seara se întorc iarăși în toate direcțiile așa, ca toți cari vin să vadă zborul lui Vlaicu în aceiași zi seara se pot întoarce acasă și nu trebuie să nopteze în Arad.

Cele mai multe trenuri pleacă cam pe la amezai așa că oamenii își pot isprăvi lucrurile de acasă până la amiazi, apoi la amiazi vin la Arad să vadă pe Vlaicu și seara se întorc acasă ca Luni dimineața poate să-și vadă iarăși fiecare de lucrul câmpului. [...] (n.n. urmează lista cu tote trenurile din toate direcțiile, atât cu ora sosirii cât și a plecărilor spre seară din Arad).

Vedeți dar că sosirea la Arad și plecarea din Arad a motoarelor și trenurilor este atât de potrivită, încât toți Românii din partea Aradului pot să vadă zborul lui Vlaicu cu cea mai mare înlesnire.

„ROMÂNUL”

Veniți la Arad! Vlaicu zboară!

Dăm de știre Românilor, că am intervenit la direcțiunile tuturor căilor ferate, cari vin către Arad, ca acum Dimineața după Sâmbăritu în 11:12 Iulie să pună noaptea căi de multe la trenurile, cari vor aduce publicul, ca seara să vadă zborul lui Vlaicu.

Din toate părțile trenurile pleacă la timpul cel mai potrivit spre Arad, iară din Arad seara se întorc iarăși în toate direcțiunile așa, ca toți cari vin să vadă zborul lui Vlaicu, în aceeași seară se pot întoarce acasă și nu trebuie să nopteze în Arad.

Cele mai multe trenuri pleacă cam pe la amezai așa că oamenii își pot isprăvi lucrurile de acasă până la amezai, apoi la amezai vin la Arad să vadă pe Vlaicu și seara se întorc acasă ca Luni dimineața poate să-și vadă iarăși fiecare de lucrul câmpului.

Arătăm aici spre știrea tuturor cum pleacă trenurile din toate părțile la Arad și când se întorc din Arad în toate direcțiunile.

La Arad pleacă:		De la Arad pleacă tren ori m.:	
dela Buda (motor)	1:10—seștie 2:30 ora	Spre Buda și Păstora	la ora 7 seara
„ Păstora	12:00— „ 2:30	„ Chihiada-Mare	„ „ 9:45
„ Chihiada-M. (tra)	12:15— „ 2:45	„ Mădăc	„ „ 7:10
„ Mădăc (motor)	12:15— „ 2:45	(Acest motor va merge de astăzi până la Mădăc, nu numai până la Meștergeu)	
„ Brad (tra)	1:00— „ 3:00	„ Brad și Boroștan	„ „ 7:05
„ Boroștan (motor)	1:01— „ 3:01	„ Timișara	„ „ 7:15
„ Timișara (tra)	2:04— „ 3:50	„ Claba	„ „ 8:00
„ Claba	1:20— „ 3:20	„ Cernatin	„ „ 7:05
„ Cernatin (motor)	2:11— „ 3:50	„ Yaluș	„ „ 11:15 după
„ Yaluș (tra)	2:51— dim. — 4:00		
sestelară:	10:57— „ 4:05		

Vedeți dar că sosirea la Arad și plecarea din Arad a motoarelor și trenurilor este atât de potrivită, încât toți Românii din partea Aradului pot să vadă zborul lui Vlaicu cu cea mai mare înlesnire.

Veniți cu toții, să vedeți mândria neamului românesc.

Mobilizarea făcut de ziarul „Românul”

câmpului”.

Pentru prima dată, cu un an mai devreme la Arad, și tot în cartierul său românesc, *Pârneava* se întrunise o mulțime de români, veniți cu un scop politic, din mai multe localități rurale ale ținutului dar și din alte comitate. Este vorba de acea convocare a Partidului Național Român, o întrunire de mare anvergură desfășurată la „Casa Națională”

Veniți cu toții, să vedeți mândria neamului românesc!” (*Veniți la Arad! Vlaicu Sboară!* [în] *Românul*, Anul II, Arad, Miercuri 27 Iunie/10 Iulie 1912, Nr.141, p.9)

După cum se poate observa, din popularizarea evenimentului, organizatorii se așteptau la o largă participare a populației românești, mai ales a celor din satele din împrejurimi, căci plecarea trenurilor din Arad era gândită în așa fel încât „Luni dimineața poate să-și vadă iarăși fiecare de lucrul

din Pârneava în ziua de 16 februarie 1911, când în urma eșecului *Memoriului* Partidului Național Român din Transilvania (octombrie 1910) prin care se cereau guvernului dualist, noi drepturi pentru români, aici s-a organizat *marea adunare populară*, la care au participat țărani învățători, avocați și preoți din trei comitate: Arad, Cenad, Birchiș.

Aici, la „**Casa Națională**” din Pârneava, românii și-au revendicat cele mai importante doleanțe legate de existența ființei lor naționale și s-a luat atunci, hotărârea de a nu abandona lupta până ce se mai găseau sub dominația străină, ce nu le recunoaștea cele mai elementare drepturi legate de existența ființei naționale.

Și atunci, ca și acum, ziarele și gazetele românești din Transilvania, dar în mod special „*Românul*”, au comentat îndeaproape *evenimentul desfășurat în Pârneava*, cu singura deosebire că acum asistăm la un moment plin de bucurie și mândrie națională pentru lumea românească.

„Prin articolul de fond «*Sărbătoarea noastră*», apărut în duminica în care era stabilit zborul, Aradul aducea un minunat omagiu inginerului aviator *Aurel Vlaicu*. Ca o varietate «de presă arădeană» consemnăm apariția în acest număr al «*Românului*» a fotografiei aviatorului, evident tot pe întâia dintre filele gazetei, astfel încât imaginea eroului de la Aspern să fie popularizată în întreg ținutul. După cât se pare, această fotografie a eroului de la Aspern a fost întâia imagine publicată de ziarul arădean de la apariția sa. [...] Elogiind personalitatea aviatorului, articolul se axează cu osebire pe recentul succes aviatic dobândit în cadrul concursului internațional, apreciind că și ascensiunea care se vrea chiar și după amiaza acelei zile de sărbătoare va fi pe măsura renumelui lui Vlaicu.” (Liviu Mărghitan, *Op.cit.*, p.83)

Articolul scris cu o zi înaintea zborului lui Vlaicu din Pârneava, era destinat tocmai evenimentului la care se sconta o prezență numeroasă de români veniți din toate părțile atrași atât de curiozitate cât și de spiritul și de mândria națională.

Cronicarul ziarului va folosi o *simbolică mitologică* în care să surprindă *situația națiunii române* din Imperiul Austro-Ungar, apelând prima dată la *mitul lui Prometeu*, din mitologia elenă și *al păsării Phoenix*. Prometeus, unul dintre titani, după cum se cunoaște, făcând numai bine oamenilor, și-a atras mânia lui Zeus, în momentul în

„Nu ne facem iluzii. Avem deplină intuiția situației noastre prometeice: una din bisericile noastre naționale pironită pe stânca imperialismului unguresc, cealaltă pândită de săgețile aceluiași Olimp blestemat, care a jurat pierzarea surorii ei. Cu piscul otrăvit, vulturul vrășmaș a prins să sfâșie din trupul viu al bisericii unite... În jurul nostru aceiași singurătate ca în jurul eroului mitologic, - acolo în pustietatea stâncilor din Caucaz.

Am crezut că mai avem asupra noastră brațul protector al monarhului, cu scutul intereselor adevărate ale monarhiei – și, am crezut, că tirania papei dela Roma e o garanție și pentru sfințirea drepturilor noastre. Dar ne-am trezit, fără de veste, singuri, - părăsiți. Părăsiți până și de regatul fraților noștri, cari n’au puteri – ca odinioară Hercul – să răsucescă gâtul vulturului și să ne înalțe în Olimp – împlânzind mânia lui Zeus...

Să nu ne facem însă nici temeri. Să învățăm din nou povăța minunatei povești a lui Prometeu, cel ce a coborât pe pământ simbolul adevărilor eterne: *ostașii adevărului nu pier*. Ostașii adevărului înving, oricât de mari sunt torturile la care sunt supuși vremelnici”. (*Sărbătoarea noastră* [în] *Românul*, Anul II, Arad, Duminecă 1/14 Iulie 1912, nr. 144, p.1)

Un rol important în *păstrarea conștiinței naționale și al cultivării* cu trudă și migală a acesteia, la românii transilvăneni, îl va avea **biserica**.

În urma păcii de la Karlowitz (1699), Austria ia în stăpânire de la Imperiul Otoman ținuturile din Transilvania, care de facto erau oficial în stăpânirea sa încă din anul 1691, de la abdicarea principelui Mihai Apafi.

Din punct de vedere administrativ se va păstra autonomia provinciei ce va fi condusă de *o dietă* în care însă nu intrau românii ci doar sașii, secuii și ungurii prin acea *unire a celor trei națiuni* privilegiate.

Austriei pentru a câștiga pe români de partea lor, având în vedere numărul lor mare vor căuta să-i atragă la *religia catolică*.

Ceea ce nu izbutise să facă propaganda *Reformei* va reuși *propaganda catolică* datorită promisiunilor făcute preoților ortodocși români că situația economică și socială a acestora precum și a populației se va îmbunătăți considerabil prin *acordarea unor importante drepturi și facilități*, inclusiv la *învățătură*.

Încă din 1697 mitropolitul ortodocsi de la Alba Iulia, *Teofil*, acceptă și admite în principiu **unirea bisericii ortodoxe cu cea catolică a Romei**, iar un sinod ținut de urmașul său, Anastasie Anghel, la 1700, având 54 de protopopi și 1563 de preoți *consfințește definitiv unirea celor două biserici*, prin care biserica românească din Ardeal se contopește cu cea catolică, primind dogmele acesteia.

Noua biserică românească numită *greco-catolică* își va păstra însă *ritualul ortodox*, slujba se va oficia în limba română iar *postul și sărbătorile vor fi cele ortodoxe*.

Chiar dacă s-a desprins de la *legea veche strămoșească* noua biserică, alături de cea ortodoxă, va căuta să țină trează la români *ideea conștiinței naționale*. La acest fapt se referă gazetarul de la „Românul”:

„*Bisericile noastre*, au și ele vina eroului mitologic; aprind în sufletul neamului românesc din Ungaria scânteia cerească a *conștiinței naționale*. [...] Vom mai tresări încă de durerile săgeților otrăvite, - inima acestui neam va mai sângea de mușcătura vulturului hain, vom simți totuși în conștiința noastră făgăduința izbândeii. Ochii noștri nu se vor împiengeni și vom, privi mereu, țintă, spre soare. Oricât de mare pustiul în jurul nostru și oricât de încălecate de copita potrivnicului bunurile noastre naționale, sufletul nostru se gătește de sărbătoare. Conștiința izbândeii noastre de odată va aprinde mereu semnaluri ale puterii noastre de viață.

Și un semnal plin de măreție și strălucire va aprinde chiar mâne și chiar aici, în preajma potrivnicilor ce vor să ne impresoare cu zăbranicul morții.” (*Ibidem*, p.1)

Și întradevăr în ziua *zborului lui Vlaicu* de la capătul cartierului Pârneava, aproape de pădurea Ceala, străvechiul loc al cetăților românești, pentru românii ziua va fi „o întreită sărbătoare”. Va fi ziua în care se va așeza „cea dintâi cărămidă” la înălțarea edificiului școlar românesc ridicat prin strădania „*Reuniunii mamelor române din Arad și provincie*”, având ca președinte pe Sofia Beleş, soția protopopului Aradului, „un vis de aur visat de atâtea generații de mame române”, cu sprijinul bisericii ortodoxe cel avea în frunte pe *episcopul Ioan I.Pop* și cu un substanțial sprijin financiar venit de peste Carpați de la *Vasile Stroiescu*, cel care „a ajuns azi un simbol de îndemnuri și datorii naționale.”

Evenimentul cel mai important și mai semnificativ va fi însă înălțarea peste acest pământ românesc a „șoimului” aspirațiilor naționale, simbol al tuturor speranțelor.

„Ca un șoim al aspirațiilor noastre va roti asupra acestui ținut românesc, acel care din sbor a secerat pe seama neamului nostru *laurii de onoare ai progresului modern*. În rotiri majestoase și îndrăznețe va desena mâine Vlaicu spirala spranțelor noastre de înălțare, aici la frontierele răsăritene ale atâtor neamuri mari.

Vor înțelege ceice ne vor pierzarea națională, că zadarnice sunt eforturile lor sisifice de-a ridica pietroiul inerției lor de casă până în sferile acele înalte, în cari n'a plutit până astăzi, din reprezentanții neamurilor din Ungaria, decât reprezentantul nostru, șoimul adevărat al Carpaților...” (*Ibidem*, p.1)

Cel de al treilea eveniment, ce va încununa ziua românească a Aradului, va fi unul cultural, susținut de reprezentanții „școlii artei românești”, considerați a fi „cei mai noi vestitori ai sufletului nostru” care prin talentul și maiestria lor artistică vor aurola „splendoarea întregii noastre sărbători”.

Sunt menționate și *eforturile depuse de organizatori*, de „societatea românească din Arad și împrejurime”, care au depus „o muncă cu adevărat uriașă” pentru buna reușită a evenimentului românesc, o activitate plină de însuflețire și entuziasm ce prin amploarea ei a uimit pe străini. „Svonul întinselor lucrări de pregătire a umplut întreg ținutul și niciodată streinii n'au simțit mai vie acea nedeslușită stare sufletească care te stăpânește în fața unui potrivit crezut sleit de forțe răsărind c'o nebănuită exuberanță de viață și putere.” (*Ibidem*, p.1)

Ceea ce a remarcat cu bucurie gazetarul arădean, cu ocazia pregătirilor pentru marea sărbătoare românească, a fost că „în ciuda viscolului care a răscolit unitatea și armonia în sânul acestei societăți, rezistența ei morală a fost cu mult mai viguroasă decât să nu fi, putut readuce în scurtă vreme stările de binecuvântată și rodnică activitate, reclamate de principiul primordial al oricărui succes în luptă: **de principiul solidarității.**” (*Ibidem*, p.1)

Încrezător în *capacitatea de mobilizare și în solidaritatea societății românești*, în anumite momente cruciale, este convins că „*acest falnic ținut românesc*”, pate să reînvie și să de dovadă pe viitor a

unei uriașe „*probe de vitalitate*” necesară învingerii oricăror obstacole, așa cum au apărut ele în trecut, dezbinând și învrăjbind nația.

Este convins că acum *românii*, asemenea păsării *Phoenix*, vor renaște la viață din propria lor cenușă în care au zăcut, subjugați atâția ani în propria lor țară.

„Dar, poate, tocmai strălucirea serbărilor de mâne, să înțelegem câștigul moral al frământărilor prin cari au trecut. A fost, poate, *porunca unei legi superioare să trecem prin acel foc purificator*. Și ne aducem aminte, tot din mitologie, de un simbol plin de mister și plin de-o adâncă și totuși atât de clară semnificație: ne aducem aminte de paserea Phoenix, care a fost consacrată nemuririi (Soarelui) și care se ardea din timp în timp singură, *ca din cenușa sa să întinerească mereu...*” (*Ibidem*, p.1)

Pentru a doua oară, la un interval de mai puțin de doi ani, **Aradul a fost din nou un oraș românesc**. Prima manifestare a unității și solidarității românilor în momentele cheie din mișcarea lor națională s-a petrecut în urmă cu mai bine de un an, înainte de sborul lui Vlaicu, când așa cum am mai menționat, românii din trei comitate s-au adunat la „**Casa Națională**” din Pârneava, la aceea „*Mare adunare populară*”, din 4/17 februarie 1911, cum a fost numită în presa vremii, pentru a protesta împotriva călcării celor mai importante drepturi legate de păstrarea ființei naționale.

Atunci, în *Pârneava*, la „*Casa Națională*” românii au decis, mai hotărâți ca oricând, de a continua lupta sfântă și dreaptă, pentru câștigarea drepturilor lor strămoșești, de a fi uniți în jurul *Partidului Național Român*, singurul lor partid politic din Transilvania și Ungaria de atunci, capabil să conducă lupta a trei milioane și jumătate de români. Și atunci, ca și acum, ei *au umplut orașul* cu hainele lor populare, cu șube și căciuli, *cu vorba românească*.

Ziarele vremii vorbeau despre *organizarea exemplară a manifestării politice*, de felul în care au fost întâmpinați în gară participanții sosiți de la distanța de peste 150 Km, cum au fost conduși și îndrumați spre suburbiul românesc al Aradului, *cartierul Pârneava*, unde atunci, ca și acum a avut loc *întrunirea românească*.

Scriitorul și publicistul bucureștean *H.Stahl*, cel care a fost chemat pentru stenografia discursurilor liderilor politici, rostite cu acest prilej la „*Casa Națională*”, cu toate că se autodefinea drept un „stenograf blazat”, ce văzuse și participase, datorită profesiei, la multe

întâlniri și dezbateri parlamentare și întruniri politice din Regat, va rămâne foarte mișcat, emoționat, de-a dreptul, de cele trăite la Arad, unde peste noapte orașul, în care cu o zi înainte se vorbea numai ungurește, *s-a transformat într-un oraș românesc*.

Impresiile sale, despre tot ceea ce a văzut și a simțit la Arad, prezentate prin filtrul scriitoricesc, al unui rafinat om de condei, dar și cu o experiență politică bogată, se vor regăsi în articolul său, intitulat „*O întrunire naționalistă peste Munți*”, publicat în ziarul „*Neamul Românesc*”, editat de N.Iorga, în București, iar apoi reprodus și de „*Românul*” în Nr.46 din 26 februarie/11 martie 1911.

Dacă în *prima zi*, a sosirii sale la Arad, la primul contact cu locuitorii din centrul său, scriitorul bucureștean a rămas *cu impresia că Aradul e un oraș unguresc*, în toată puterea cuvântului și se întreba ce caută el acum, aici, la o întrunire a românilor, a doua zi dimineața a rămas uimit și impresionat de noua înfățișare a Aradului. Aradul devenise peste noapte, un oraș românesc!

„În acest oraș, în aparență atât de străin de tot ce e viață românească, era totuși dat să asist, peste puține clipe, *la cea mai emoționantă manifestare românească din câte mi-a fost dat să văd până astăzi*: în sala cea mare a *Casei Naționale* românești din Arad aveau să vorbească țărănilor români din comitatele Arad, Cenad, Bichiș, fruntașii mișcării naționale de peste munți.

Încă de pe la 9 ore se putea observa *o transformare în înfățișarea ungurească a orașului*: din spre gară, de prin cafenele, de prin diferite colțuri ale orașului vedeai sosind în grupuri disciplinate, mândri țărani români și preoți vioi îndreptându-se cu pas hotărât și vorbind limpede românește spre Casa Națională. [...]

Grupurile de țărani români s’au tot apropiat, s’au unit. Acum strada toată, cât vezi cu ochii, e a lor. În haina lor albă (n.n. fiind iarnă țăranii purtau tradițional șubă din lână albă, lungă cam până la genunchi, brodată în anumite părți în culori cu negru, roșu ori puțin albastru) ca o uniformă ei sunt *o armată pe care o simți gata de sacrificii*.

Mai e o jumătate de ceas până la deschiderea întrunirii ce are loc la ora 11 ziua, și cu greu ne putem strecura, prin sălile laterale spre scena ocupată de fruntași, de câteva doamne. Sala e tixită și oglinzile mari din sală ni-o artată uriașă. Prin ușile deschise vezi aceeași mulțime deasă în sălile dimprejur, iar prin cele cinci largi ferestre ce dau la

stradă vezi o mare de capete. Gerul era prea mare însă, în acea zi de 3/16 Februarie 1911, pentru ca să se fi putut ține întrunirea sub cerul liber precum se îngăduie în Ungaria, și atâția țărani veniți pentru o idee, cu toată iarna grea, din satele lor, departe unele de peste 150 Km de Arad, s-au întors fără a fi auzit cuvântările frunțașilor, dar cu mulțămirea că i-au văzut, că li-au vorbit, că au strigat «trăiască!», că au văzut mulți Români la un loc, și, plecând la vetrele lor, se simțeau mai tari și mai mândri de conștiința lor românească.” (Stahl, H., *O întrunire naționalistă peste Munți*, [în] *Românul*, Anul I, Arad, Sâmbătă 26 Februarie/11 Martie 1911, Nr.46, p.1)

Era atunci în iarna anului 1911, în februarie, într-o iarnă geroasă și totuși româniilor încrâncenați și disciplinați s-au strâns câteva sute, la „Casa Națională”, în Pârneava, să-și apere drepturile ființei naționale.

Stenografului venit atunci de la București i s-a părut că în acea zi întregul oraș era unul românesc. Trecuse de atunci mai bine de un an. *Era vara anului 1912, în luna iulie, 14 iulie. Acum românii adunați la Arad veneau să-l vadă pe cel care învinse la Viena, în capitala imperială, pe cei mai vestiți piloți ai vremii, nu mai erau sute, erau mii. Se adunaseră aici peste 25 de mii, veniți din toate colțurile Transilvaniei și ale Ungariei. Acum pentru ei era o zi de sărbătoare, o zi de mândrie națională.*

Și acum, mai mult ca atunci, în februarie 1911, *Aradul* în acea zi de duminică, *a fost românesc*. Pentru a nu pierde evenimentul unii sosiseră încă de sâmbătă seara iar alții soseau mereu fie cu trenurile „motoarele” ori în trăsurile sau chiar călări. Pretutindenea se auzea în Arad numai „*vorbă românească*” și se zăreau grupuri de țărani, îmbrăcați în portul nostru popular, unii veniți din „mari depărtări”. Se mai adăugau mulțimii țărănești și preoții, învățătorii, funcționarii și ofițerii români din garnizoanele din apropiere.

„*Numele lui Vlaicu a fost cuvântul vrăjit care a chemat din mari depărtări nația românească la o înălțătoare serbare* cum n’a mai văzut-o până acum Aradul care în zadar pretindea să fie Duminică un centru unguesc, căci pretutindeni, în biserică, pe străzi, prin parcuri, prin birturi și prin cafenele auziai vorbă românească și vedeai portul nostru. *Duminică Aradul a fost românesc!*”

De Sâmbătă seara și până la 5 a doua zi trenurile din împrejurime, motoarele și trăsurile descărcau neconținut oaspeți, cari și-

au lăsat lucrul de acasă și de la câmp, și veneau cu inimile pline de bucurie ca să asiste poate la cea mai grandioasă manifestație a spiritului românesc în timpul din urmă: la sborul lui Vlaicu. Țăranii români în portul lor variat, unii veniți tocmai de prin Bănat, feciori călări pe cai frumoși, preoți, funcționari, învățători, ofițeri de prin garnizoanele din apropiere se revărsau ca un șuvoi pe străzile orașului, care părea o mare agitată, ce amenința să iasă din matca ei.” (*Sărbătoarea noastră ieri*, [în] *Românul*, Anul II, Arad, Marți3/16 Iulie 1912, Nr.145, p.2)

Cu prezentarea orașului în acea admosferă de mare sărbătoare, de zi neobișnuită, începe de fapt articolul ce consemnează pe larg evenimentele de mare trăire românească ce s-au desfășurat în acea memorabilă zi, de duminică, *ziua zborului lui Vlaicu*, care sub aripile sale a adunat la un loc, sub semnul mândriei și solidarității, pe mii de români.

O dată cu sosirea celor veniți de la țară, cu trenurile din diferite direcții, urcați apoi în tramvaiele încărcate până la refuz „tixite de public”. Orașul se umpluse de o nouă lume, mai robustă și mai sănătoasă, cu fețele arse și brăzdate de muncă, în contrast cu „figurile unghiulare supte sau buhave”, ale unor orașeni.

În întregul oraș „pe toate drumurile limba românească stăpânea suverană” și ce era mai ciudat era că străinii de această limbă încercau acum să răspundă întrebărilor puse de români sforțându-se să-și amintească câte o expresie „din graiul nostru”, căutând să arate astfel că și ei cunosc câte ceva din limba „celor ce aveau să triumfe în aceea zi”.

Cronicarul ziarului este impresionat de răspunsul la chemarea: „Veniți, Vlaicu sboară!” pe care „provincia românească” l-a dat triumfând la Arad – spune – „*acest aflux de putere românească*” și care parcă, în acel moment, îl luase în stăpânire, impunând decorul sfânt al sărbătorii, al triplei sărbători românești.

„*Frumos a fost ieri Aradul.*”

În ceasuri neobicinuite în care lungul străzilor arse de soare este de obicei pustiu, un furnicar de lume dase năvală încrucișându-se în toate direcțiunile de sub cer, care de astă-dată nu avea nimica din dogoarea tropicală a verilor arădene, dând astfel o icoană de ceea ce ar fi orașele în ceasul *când neamul nostru printr’o supremă încordare, ar reuși să puie stăpânirea pe ele.*

Pâlcuri – pâlcuri de bărbați înalți, spătoși, voinici, acceptând, de sub costumele lor orășenești cât și de sub cel țărănesc, în înfățișarea lor aceeași vigoare a rasei noastre, pe care a acumulat-o în decurs de sute de ani de luptă cu nevoile și cu împrejurările, făceau un contrast izbitor cu figurile unghiulare supte sau buhare, istovite de trândăvia de rasă a cetățenilor orășeni de toate zilele ai Aradului.

Grația naturală a românilor noștrii împodobește acest tablou mișcător, prin farmecul îmbrăcăminții prin corectitudinea figurii și puritatea liniilor. [...]

Pe toate drumurile limba românească stăpânea suverană impunându-și drăguțele ei modulări tuturor străinilor care făceau eforturi îndrăcite spre a-și aminti de câte un cuvânt, de câte o expresie din graiul nostru ca să arate că și ei cunosc limba celor care aveau să triumfe în aceea zi.

Tramvaele erau tixite de lume. Dela gară trenurile speciale vărsau neconținut noi contingente, care sporeau numărul celor ce năvăliseră orașul.

Provincia românească răscolită de glasul chemării la întreita serbare românească, se mișcase dela suprafață până în cele mai profunde pături ale sale spre a trimite acest aflux de putere românească la Arad, pe care-l luase în stăpânire făcând un imens decor potrivit pentru sărbătorirea *triumfului geniului românesc*, cu sborurile lui Vlaicu și pentru sărbătorirea stăruințelor române în opera «*Reuniunii Femeilor Române din Arad și provincie*» a cărei piatră fundamentală s'a așezat pe ziua de ieri." (*Ibidem*, p.2)

Prima manifestare românească, „a unei părți din această mulțime, primul ei contact cu sine însuși, s'a făcut sub auspiciile legii strămoșești”, adică în *biserica*, în biserica

**Mari serbări culturale
în Arad.**

Punerea pietrii fundamentale pentru
noua școală de fete.

Sborul lui Vlaicu.

Reprezentările artiștilor noștri.

*Cu bucurie putem să vestim
azi lumii românești, că sborul
de Duminică al lui Vlaicu, va
fi încadrat în o serie întreagă
de solemnități, cari să invedereze
ca niciodată puterea de viață și
aspirațiile culturale ale acestui
puternic ținut românesc, aici la
barierele apuseane ale neamului
nostru.*

*Solemnitățile împreunate cu
punerea pietrii fundamentale pentru noua școală
de fete s'au ținut cu următorul
program:*

1. Duminică, în 14 Iulie nou, la orele 11 înainte de-amiază, după ieșirea din biserică, lumea se întrunește în strada Bathydny, la clădirea consistorială, de unde comitetul „Reuniunii Femeilor Române” și publicul participă, piecă, în frunte cu P. S. Sa episcopul, la locul de zidire.
2. Se face săvârșirea apei și a locului, prin P. S. Sa episcopul, în calitate și de patron al reuniunii și al școlii.
3. Punerea pietrii fundamentale și cuvântarea ocazională a P. S. Sale episcopului, precum și cuvântarea „Reuniunii Femeilor române.”

Ziarul „Românul” prezintă programul manifestărilor

episcopală a Aradului, unde Prea Cuvioși părinți, părintele arhimandrit Augustin Hamza, starețul de la Mănăstirea Bodrog și părintele protorincol Roman Ciorogariu, directorul „Seminarului teologic ortodox” împreună cu părintele Vasile Beles, protopopul Aradului și părintele dr. Gheorghe Ciuhandu au oficiat un „foarte impunător serviciu religios” în fața unei mulțimi de români, neîncăpători în catedrală.

După terminarea „sfintei liturghii, mulțimea sporită neconținut” se va îndrepta spre reședința Episcopiei, spre Str. Teleki, de atunci, unde se va afla „intravilanul unde are să se ridice clădirea școalei de fete” (n.n. este vorba de clădirea de lângă Episcopie în care funcționează astăzi Spitalul T.B.C).

Cel care va oficia slujba de sfințire a viitorului lăcaș de învățământ a „Școalei Vasile Stroiescu – a Reuniunii femeilor române din Arad și provincie”, cum se va numi școala destinată fetelor, va fi chiar de *P.S. Ioan I.Pop*, Episcopul Aradului „îmbrăcat în ornate, înconjurat de înalte fețe bisericesti și de diaconi”.

Școala va purta numele boierului basarabean *Vasile Stroiescu* – un adevărat mecena care va contribui cu mari sume de bani pentru „întărirea în credință și luminarea minții fraților săi români din Ungaria și Ardeal”.

Școala este destinată spre învățătura „fetelor române de pretutindeni” având scopul de a cultiva și iubirea „de lege” și de „moravurile cele mai frumoase”, toate având scopul asigurării „unui viitor mai strălucit pentru neamul nostru românesc prin înălțarea religioasă, morală și românească a vieții din sânul acestui popor preabine cunoscând, că mama este chezoșia de bine pentru orice neam.” (*Ibidem*, p.3)

De aici, mulțimea românească se îndreaptă, în mare parte spre *Pârneava*, spre marginea ei de către pădurea Ceala, cu „sufletele încordate în așteptarea altei realități românești”, incredibile pentru unii – zborul lui Vlaicu ce „avea să brăzdeze”, ca o victorie cerul de deasupra Aradului.

Mitingul aviativ avea să înceapă „pe la 5 ceasuri”, adică atunci când erau programate să sosească și ultimele trenuri, sporind mulțimea de peste 25 000 de oameni ce se agitau fremătând, asemenea unor valuri uriașe cu ochii ațintiți spre hangarul de unde trebuia să iasă

aparatur lui Vlaicu, o izbândă a geniului și tenacității românești, așa cum mulți dintre cei prezenți considerau.

Pentru oficialitățile prezente, din care făceau parte fruntași ai Aradului, din lumea politică și socială, dar și episcopul Ioan I.Pap, arhimanditul Augustin Hamza precum și membrii familiei Mocionyi s-a amenajat o lojă, iar restul publicului se afla în picioare.

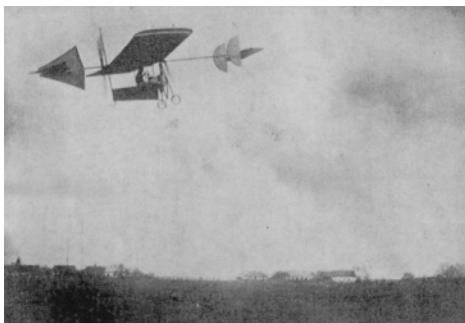
„În celelalte locuri pentru publicul mare abia mai încăpea lumea ce sosea neconținut cu automobilele, cu trăsurile, pe jos sau cu autobuserile. Un vântișor lin, care se întea pe fiecare clipă, bătea dinspre Murăș, răscolind fețele miilor de spectatori, dar îi și îngrijora totodată. Pe la 5 ceasuri, când sosiră în cele din urmă trenuri cu oaspeți din provincă, când valurile uriașei mulțimi care atingea un număr de vre-o 25 000 de oameni se agitau nerăbdătoare, pânza dela intrarea hangarului se dădu la o parte, și, sprinten și ușurel, apăru aparatul lui Vlaicu, *paserea măiastră*, asupra căreia se ațintiră deodată toate privirile miilor de spectatori.” (*Ibidem*, p.3)

Momentul mult așteptat de toți cei prezenți sosise. Vlaicu și fratele său, ajutați de „câțiva oameni voinici”, ce trebuiau să țină aparatul pornit, își făcură apariția și făceau ultimele pregătiri. Aeroplanul cu motorul pornit „se sbătea ca un năpraznic zmeu prizonier”, până ce la un moment dat, după ce făcuse câțiva metri pe câmpul Pârnevei se înalță încet, încet spre înaltul cerului, în delirul miilor de spectatori îndreptându-se să zboare deasupra orașului.

„Vlaicu îmbrăcat în costum de pilot, și, dintr’o săritură fu în nacela aparatului, luă cârma în mână și dădu drumul motorului care se sbătea ca un năpraznic zmeu prizonier încât îi scutura pe toți voinicii ce-l țineau de funie. Publicului i se oprise răsufarea. La un moment dat, aparatul se smuci cu putere, alergă câțiva pași pe câmp, apoi începu să plutească lin, să se înalțe din ce în ce în văzduh, petrecut de nesfârșitele și vijelioasele aplauze ale miilor de spectatori, să se ridice deasupra parcului din marginea orașului și să se rotească în sboruri largi, măiestroase, asemenea unui vultur uriaș care vâjâia prin văzduh ca o minune apocaliptică.” (*Ibidem*, p.3)

Reacția celor prezenți pe câmpul din apropierea pădurii Ceala era una de extaziere, de bucurie și de înălțare sufletească, „*pentru noi toți, pentru neamul românesc care se mândrea cu el.*” Se fluturau batiste, se aruncau pălării în aer, se aclama atunci când Vlaicu zbura pe deasupra mulțimii și îi saluta din improvizata sa cabină, mai ales că

aparatur sãu avea legatã de partea din fațã a aripii o lungã panglicã tricolorã, **steagul românesc**, ce flutura acum cu trufie, pe deasupra strãvechiului și înstrãinatului pãmânt românesc al Aradului.

Aeroplanul „Vlaicu II”
în zbor deasupra Aradului.

„Mai adãugãm detaliul, ce n-a fost consemnat în ziarele vremii, care ne-a fost relatat de cãtre Ion Vlaicu (la circa 40 de ani de la memorabilul zbor din Arad, într-o discuție cu autorul acestor rãnduri) cã acesta a legat în partea din fațã a aripii aeroplanului o lungã panglicã tricolorã, gest primit cu uimire, în prima clipã, de cãtre mulțime – drapelul de stat era acela al imperiului Austro-Ungar -, dar din toatã inima de cãtre întreaga asistențã.

N-a fost iscat nici un incident pe seama tricolorului românesc deoarece forțã latentã a celor prezenți în numãr covãrșitor de mare i-a ținut «la respect» pe trufații «jendari cu pene de cocoș la cloape» (n.n. așã cum îi denumeau bunicii noștri).

Purtarea panglicii tricolore prin vãzduhul Aradului în acea memorabilã zi de la mijloc de iulie a anului 1912 a fost parcã *un semn al divinitãții* ce prevestea cã acest oraș avea sã punã bazele *Marii Uniri* a Transilvaniei cu Patria Mamã România, în lunile septembrie-noiembrie în anul de grație 1918. Dar, la acea frumoasã zi de împlinire a unui vis milenar, vis pe care Aurel Vlaicu intenționa a-l materializa prin zborul sãu peste Carpați, sfidãnd opreliștile unor jalnice granițe între frați, el nu s-a mai aflat printre cei vii!” (Liviu Mãrghitan, *Op.cit.*, p.86)

Aparatur ce își luase zborul de pe locul unde a fost construitã *Fabrica de Confecții*, teren ce odinioarã era cunoscut sub numele de „obor”, un târg de vite, teren ce „în intervalul dintre cele douã rãzboaie mondiale, și chiar pãnã în deceniul al patrulea (n.n. al secolului trecut) pe terenul fostului hipodrom s-a ținut târgul de vite”, apucã, dupã cãteva manevre aeriene pline de îndrãznealã, ce dovedeau siguranța și precizia pilotului, spre cimitirul „*Pomenirea*”, situat la vest de *cartierul Pârneava*, îndreptându-se spre *pãdurea Ceala*, încãt „abia se mai putea

urmării cu ochii”, apoi trecu Mureșul survolând centrul și cartierele orașului fiind zărit, zburând la 300 metri, de toți locuitorii Aradului, ce nu apucaseră să vină la hipodromul din Pârneava.

„Mărinimos până la limita considerată de unii naivitate, inginerul Vlaicu a făcut un gest de simpatie pentru absolut toți locuitorii Aradului, mai ales pentru aceia care din diverse motive nu au avut posibilitatea să se deplaseze la hipodrom. S-a ridicat la peste 300 metri înălțime și a survolat zona centrală a orașului, astfel încât a putut fi urmărită o parte a zborului de către întreaga suflare citadină. Ba mai mult, aeroplanul putea fi zărit și din Schela (n.n. așa era denumit la acea dată Aradul Nou), Micalaca Nouă, Pârneava, Silvaș, Șega și Pustă (n.n. denumirea cartierului Bujac).

Virajurile în cerc extrem de strâns, care au uimit la Aspern chiar și pe piloții francezi ce erau considerați la data respectivă ca fiind cei mai experimentați în conducerea avioanelor – celebrul *Roland Garros* pronunțând expresia admirativă de „muscă nebună” – executate la Arad, deasupra unei mulțimi extaziate, au făcut ca faima zburătorului să crească până la cote incommensurabile.” (*Ibidem*, p.88)

Ziarul „*Românul*”, în numărul citat, în care este surprinsă atmosfera orașului în acea memorabilă zi de la mijlocul lunii iulie precum și întreaga demonstrație aeronautică oferită de Vlaicu, locuitorilor Aradului, și a celor prezenți pe câmpul de lângă pădurea Ceala, apare sub titlul „*Momente*”, câteva secvențe și trăiri ale unui gazetar prezent la eveniment.

Sunt secvențe pline de sensibilitate și trăire românească a momentului pe care gazetarul le-a încercat în acele clipe de neuitat:

„*Câmpia dela Ciala freamătă. ...Sburătorul scâldat în undele de ovații ale admiratorilor săi entuziaști și iubitori, își continuă calea spre înălțimile văzduhului. De câte ori l-am văzut pe Vlaicu sburând, un tremur chinuitor mă cuprindea... Eram detat să văd în el nu numai pe măestrul genial, care printr’o singură lovitură dată a răpit altora gloria de a fi cei dintâi deslegători ai problemei grele de cucerire a văzduhului, ci vedeam în el un mag care prin bagheta lui vrăjită a răpit visurile unui neam purtându-le prin înălțimile albastre ale bolții ...*

Vlaicu plutește ... Îndemânarea, care i-a câștigat la Aspern cununa de lauri pare a fi căpătat o îndrăzneală dornică, nerăbdătoare. – Virajurile executate pe deasupra orașului au dovedit-o. Furtunile de

aplaude au fost numai o expresie spontană a bătailor de inimi, cari se însuflețeau și ele pentru largul zărilor libere ...

... Pasărea se îndepărtează; ajunge deasupra Murășului.

- *Nu voi uita nici odată clipa când Mureșul a fost trecut prin aer pentru prima dată și încă de românul Vlaicu.*

Manevra de recunoaștere continuă. Sburătorul se apropie triumfător. Un duh de însuflețire generală trece prin rândurile multor mii de privitori. Nu mai e nici un străin... Puternicul «să trăiască» îi răpește pe toți într-un delir nebun, care sfarmă bariere și zăgazuri ...” (*Momente [în] Românul*, Anul II, Arad, Marți3/16 Iulie 1912, Nr.145, p.4)

Și întradevăr în acel moment Vlaicu reprezenta, în urma strălucitului succes de la Aspern unde „a răpit altora gloria de a fi cei dintâi deslegători ai problemei grele de cucerire a văzduhului”, devenind peste noapte un adevărat „*mag care prin bagheta sa vrăjită*” a reușit să *redeștepte visurile și idealurile neamului său.*

Semnificativă este, în această idee, și momentul în care Vlaicu trecând de la joasă înălțime, pe deasupra lojei unde se afla *P.S.S Ioan I. Papp*, Episcopul Aradului, acesta făcu *semnul crucii*, orientându-l spre aeroplan, ca semn de binecuvântare, semn observat cu emoție de cei din apropiere.

„Șuierul mașinei (n.n. a aeroplanului) trece pe deasupra noastră dându-ne un fior de emoții biruitoare. Tremuram, căci era puțin vânt și în gura vântului nepăsător și caprițios aveam noi ceiace ne era mai scump. Vâjâitul devine mai puternic când aeroplanul se apropie trecând pe deasupra lojii Prea Sfinției Sale episcopul Papp ... *Un gest de binecuvântare* ... Văzându-l am tresărit de emoție. Mi-a venit în minte gestul unui alt preot mare al ginteii surori, care cel dintâi s’a grăbit să dea binecuvântarea eroului-vultur din Franța sosit pe undele veșnic senine ale văzduhului italian. Atunci am putut înțelege rostul adânc al faptului cântat cu atâta însuflețire de Edm. Rostand, subtilul poet al Franței – Și ce curioasă coincidență! Un Mare Preot de gintă latină e primul care dă binecuvântarea celor dintâi încercări mai serioase și tot un Mare Preot, fiu al aceleiași ginte e acela, care binecuvântă pe primul deslegător definitiv al misterioasei probleme de aviație.” (*Ibidem*, p.4)

Că Aurel Vlaicu devenise în acele înlănțoate momente pentru conaționalii săi *un simbol* și parcă un „*sol al unor vremuri mai bune ce vor să vie*” s-a putut observa și din *îngrijorarea și temerea miilor de*

români la orice manevră mai temerară a pilotului. Un adevărat murmur de ușurare a ieșit din pieptul lor urmat de urale puternice și în momentul în care Vlaicu a reușit să se desprindă de la sol și să se înalțe „ca fulgerul în văzduh”, plutind apoi pe deasupra mulțimii. Îl urmăreau cu sufletul la gură pentru că Vlaicu era al lor, a celor care umpluseră largul câmp de lângă pădurea Ceala, era al tuturor românilor, iar acea memorabilă zi căpătase pentru toți cei prezenți o însemnătate și o semnificație aparte.

„Sublim a fost momentul, când Vlaicu făcând o probă de aterizare rapidă, un oftat prelung a scăpat deodată din piepturile celor câteva mii de țărani români și ei să vadă pe scumpul «coborător din cer», sol al unor vremuri mai bune ce vor să vie. Se temeau să nu’l piarză, făcând fel de fel de reflexii la atâtea încercări triste câte au mai pătitit. Când însă de lângă pământ s’a repezit ca un fulger în văzduh un murmur de ușurare scapă, urmat de urale puternice.

Ei au priceput însemnătatea unei astfel de zile. Dovadă faptul, că dela orele 2 până la 4 și jumătate funcționau neîntrerupt autobusele arhipline. Valuri-valuri inunda mulțimea de țărani șesul destul de întins din Ciala.” (*Ibidem*, p.4)

În încheierea articolului ce surprind momentele sufletești ale celor prezenți, *admosfera de sărbătoare românească a Aradului* în ziua zborului lui Vlaicu, gazetarul de la „*Românul*” se oprește și asupra celor care s-au ocupat de *buna organizare a manifestației*. Se aduce un cuvânt de mulțumire tuturor învățătorilor „*vrednicii învățători români*” care la îndemnul și la „apelul unui coleg al lor”, au mobilizat o bună parte de populație românească din localitățile din apropierea orașului. Ne gândim că acel învățător nu putea să fie altul decât **Iosif Moldovan**, cel care în acel moment deținea funcția de președinte al „*Reuniunii învățătorilor români din școlile greco-orientale din dreapta Mureșului*”, și care se bucura de o mare prestață, prin întreaga sa activitate, în rândurile dascălilor. Ca fiu al cartierului *Pârneava* și el va fi direct implicat în anumite etape premergătoare zborului de la Ceala. Va fi unul dintre cei dintâi, după cum se va vedea, care va dona bani *la colecta inițiată pentru construirea noului prototip de zbor, aeroplanul „Vlaicu III”*.

Cum era și firesc, gazetarul va pomeni la loc de cinste numele lui *Vasile Goldiș*, ale cărui merite, de fapt, sunt incontestabile, lăsând însă la o parte alte personalități arădene, implicate și ele în mod direct

cum ar fi Ștefan Cicio Pop, Roman Ciorogariu și să nu-l uităm pe **Sava Raicu** care, în calitatea sa de director al Băncii „Victoria”, se va ocupa mai ales de finanțarea evenimentului fiind alături de Vlaicu pe tot parcursul șederii sale la Arad.

„Nu putem încheia aceste rânduri despre sborul lui Vlaicu, fără să amintim de pildă de jertfa și de osteneala plină de abnegație a societății românești din Arad, dar mai ales de graba (n.n. aici rapiditatea, promptitudinea) cu care au răspuns vrednicii învățători români la apelul unui coleg al lor, ca să-și dea concursul pentru reușita sborului. Cel care și-a dat însă mai multă osteneală, care a alergat mai mult zi și noapte pe la toate icoanele și căruia i se datorește în primul loc succesul moral și material al sborului, cel care a dezvoltat cea mai intensă propagandă, este directorul ziarului nostru, dl Vasile Goldiș. Rolul d-sale pentru aranjarea acestor festivități a fost covârșitor.” (*Sborul lui Vlaicu* [în] *Românul* An II, Arad, Martie 3/16 Iulie 1912, nr. 145, p.4)

Gazetarul de la „*Românul*” mai face referiri la ecoul „acestei manifestări a geniului românesc” și în *presa locală maghiară*, arătând că „ziarele ungurești din localitate laudă solidaritatea noastră de rasă, abnegația Românilor din Arad”, care poate fi urmată de orice națiune „demnă de imitat de câteva ori și cine precum și însuflețirea ce ne-a cuprins în fața acestei manifestări a geniului românesc.” (*Ibidem*, p.3)

Și întradevăr modul de a se comporta a celor prezenți la marea sărbătoare românească prilejuită de zborul lui Vlaicu a fost exemplară. Vlaicu a fost privit cu adorație, dragoste și venerație de către conașionali săi. *Vlaicu era în acele momente un erou național – un român intrat deja în legendă era simbolul victoriei și al încrederii în izbânda de veacuri ale aspirațiilor unui neam oropsit și umilit la el acasă.*

Fiecare dintre cei prezenți dorea să-l vadă cât mai de aproape, era ridicat pe sus, unii se bucurau doar să-l atingă, ca pe ceva sfânt și sacru, toți îl aclamau într-un neconținut vuiet de urale, pe învingătorul lor. *Vlaicu devenise deja o legendă – o legendă vie.*

„După ce și-a băgat aparatul în hangar, Vlaicu a fost obiectul unor manifestări de o nespusă dragoste și admirație. Lumea îl ridica pe mâni, purtându-l pe sus, în mijlocul uralelor și aclamațiilor ce nu mai luau sfârșit. Fiecare se grăbia să-l atingă măcar c’un deget pe șoimul nostru, [...]” (*Ibidem*, p.4)

Până și din partea celorlalți din mulțime, aparținând *altor etnii*, Vlaicu se va bucura de aceeași admirație și prețuire venite cu sinceritate, ca în fața unuia care te copleșește prin uriașa sa personalitate.

„*Era interesantă, sublimă animația ce domina printre străini. Sunau atât de bizar laudele aduse marelui român în dialectele și mai bizare de pe întinderea îndărătnică a șesului Ungariei.*

Chiar în clipa, când aeroplanul scăpat de strângerea brațelor vâjnoase ale vreo opt românuși, aud o exclamație: *Azt a kutyafáját az oláhnak, de mégis hunezut ő. Era expresia naivă a administrației scăpate din gura unui veritabil fiu a lui Arpád, îmbrăcat într'un port de Macău.*” (*Ibidem*, p.4)

Ziarul „*Românul*” va continua să se preocupe de *turneurile zborurilor* pe care le va efectua Aurel Vlaicu în diferite localități din Banat și din Ardeal cum ar fi: Lugoj, Vârșet, Hațeg, Orăștie, Alba-Iulia, etc, prezentând cititorilor săi multe informații referitoare la *mitingurile aviatice* ale aviatorului român, *făcând o adevărată campanie de presă* în jurul succeselor aviatice, văzute ca o izbândă și ca o încununare a geniului românesc.

O altă intenție a ziarului, pe această cale publicitară, va fi aceea de a *menține viul interes în jurul persoanei inginerului* ce dorea să-și îmbunătățească și performanțele în domeniul tehnicii aeronautice prin constituirea unui nou prototip de aeroplan „*Vlaicu III*”, cu calități tehnice superioare.

Pentru realizarea noului model Vlaicu avea nevoie de bani, bani necesari fructificării muncii sale *de pionierat în domeniul zborului* cu aparate mai grele decât aerul. Bani nu avea și nici șanse să-i obțină din partea oficialităților Regatului Român.

III.4. Sava Raicu – președinte al comitetului de inițiativă pentru colecta construirii aeroplanului «Vlaicu III»

Dorința lui Vlaicu de a construi un nou aparat de zbor era cunoscută arădenilor încă din discuțiile avute cu aviatorul, purtate pe câmpia de la Ceala, în urma mitingului aviatice.

Aici, la Arad s-a discutat pentru prima dată posibilitatea de a *înființa o colecție publică*, venită din partea miilor de admiratori și susținători, *colectă coordonată de o persoană cunoscută*, de mare

încredere și de un real prestigiu în rândul românilor. Acea persoană va fi tocmai **Sava Raicu**, ales recent în funcția de director, director executiv al Băncii „Victoria” din Arad, bancă cunoscută și apreciată pentru realizările sale în domeniul financiar-bancar, la a cărei reușite și succese Sava Raicu și-a adus un rol esențial.

Pe lângă apelul ziarului „Românul” către populație, prin cititorii săi, *Sava Raicu* va implica și Banca „Victoria” și va lansa o chemare în sprijinirea colectei cu fonduri necesară pentru construirea de către Aurel Vlaicu a noului său aparat de zbor.

„Din discuțiile purtate cu locuitorii județului Arad, prezenți pe terenul de zbor, *inginerul Aurel Vlaicu* a lăsat să se înțeleagă că are intenția să construiască *un nou aparat de zbor* ale cărui performanțe vor fi superioare față de prototipul «Vlaicu II».

Spontan s-a conturat ideea să se colecționeze fonduri pentru viitorul aeroplan românesc proiectat de Vlaicu. *Din cele relatate de fratele inventatorului, chiar pe loc s-au adunat sume de bani ce întreceau cu mult prețul билетelor vândute pentru acest miting aviatic.* A doua zi, fiind invitat la redacția ziarului din Arad cu timiditatea care-l caracteriza, Aurel Vlaicu a spus că «*a fost foarte satisfăcut de frumoasa manifestare de la Arad, de unde se duce cu cele mai plăcute amintiri.*» Tot atunci a luat cunoștință de unanimitatea hotărâre a arădenilor, țărani, meseriași, intelectuali, de a colecta fonduri necesare pentru realizarea aeroplanului.

Și, întradevăr, în scurtă vreme s-a trecut la fapte concrete. *S-a înființat un comitet ce l-a ales conducător pe Sava Raicu, din a cărui inițiativă se publică un apel în al cărui conținut se preciza că «aeroplanul Vlaicu III nu e destinat unei armate, nici nu-i menit pentru un război distrugător, ci prin el se va ajunge la răspândirea numelui și gloriei geniului românesc peste întreg pământul».* O altă *chemare* a fost editată sub egida *Societății de credit și economii Victoria din Arad*, în care se spune că «un fiu de țaran român nu dispune de mijloace materiale pentru construirea unui aeroplan, iar pentru demonstrarea perfecțiunii sistemului de aeroplan inventat de acest aviator român este indispensabilă construirea unui nou aeroplan în condiții favorabile, cu motor mai puternic și folosindu-se la construirea lui toate experiențele realizate până acum prin zborurile inventatorului.» (Liviu Mărghitan, *Op.cit.*, p.247)

Pentru construirea noului său aparat de zbor Vlaicu va avea nevoie de o sumă importantă, estimată la peste *30 mii de coroane*. Era greu de obținut toată această sumă de la cineva și de aceea singura soluție va fi o colectă, a cărei inițiativă a pornit de la Arad, extinsă apoi pe întreg teritoriul românesc din Ungaria și Ardeal și nu numai, după cum se va vedea, ajutoarele sosind și din alte părți de la români cu mare putere financiară care înțelegeau rostul civilizator al cuceririi văzduhului și vedeau în Vlaicu un geniu în acest domeniu.

Aradul începe să se organizeze în demararea și concretizarea acestei inițiative. În afara deselor articole apărute în ziarul „*Românul*”, unele chiar pe prima pagină, cum a fost cel din Nr.159, din 1 august 1912, probabil scris de directorul gazetei *Vasile Goldiș* se arăta că „acest nou aeroplan de care el are nevoie trebuie noi să i-l cumpărăm, și nu toți Românii, ci numai cei de sub oblăduirea ungurească. Acesta să fie pentru moment suprema noastră ambiție! Să nu-l lăsăm pe Vlaicu să-și adune fondurile necesare pentru aeroplan cu pericolul vieții sale”. Se va constitui, astfel, un „*comitet de propagandă*” care să pună în practică inițiativa arădenilor.

Prin numeroasele sale zboruri, în diferite localități, cu scopul *colectării de fonduri* necesare construirii noului prototip, Vlaicu își punea mereu viața în pericol și de aceea ziarul face apel la toți românii ca să îi ofere „lui Aurel Vlaicu mijloace morale și materiale” ca acesta să realizeze în scurt timp – spune articolul – „*ideea grandioasă spre mulțumirea sa și a poporului român*”.

Sava Raicu ce se va afla în fruntea *comitetului de propagandă*, format în acest scop, va convoca în sala festivă a restaurantului „*Millenium*”, peste 50 de personalități românești ale Aradului, din diverse domenii, inclusiv oameni politici, constituindu-se în acel moment, oficial, un **comitet** desemnat să se ocupe de *coordonarea și urmărirea desfășurării colectei publice pentru aeroplanul „Vlaicu III”*.

În urma acestei întruniri se încheia un protocol ce însuma – după cum se va vedea – cinci hotărâri, cinci puncte pe care trebuie să le conțină și să le finalizeze „*Protocolul*”, decizia luată la această conferință.

La începutul conferinței, *Sava Raicu* le vorbește celor prezenți despre *performanțele* aduse de inginerul și inventatorul român Aurel Vlaicu în domeniul „*cuceririi văzduhului*” și de faptul că acesta *nu dispune de bani suficienți*, necesari îmbunătățirii performanțelor sale,

pentru construirea unui nou aparat, deja proiectat. Printr-o întrebare retorică directorul Băncii „Victoria” pune oficial problema ajutorării de către „poporul român din Ungaria” și ca o obligație morală, dată fiului de țaran ardelean, în demersurile și strădaniile pe care acesta le face spre folosul evoluției „civilizației universale”.

Cuvintele sale vor avea impactul scontat în inimile și năzuințele celor prezenți fiind „acoperite de aplauze”. Din acel moment drumul spre realizarea colectei era deschis:

„Protocol

luat în conferința ținută la Arad la 16/29 Iulie 1912 sub prezidiul d-lui **SAVA RAICU**, directorul executiv al institutului de credit și economii «Victoria» din Arad. Protocolul îl scrie Aurel Călnicean, contabil-controlor consistorial în Arad.

D. Sava Raicu, directorul executiv al institutului de credit și economii «Victoria» din Arad a convocat pe toți intelectualii români din Arad la o conferință confidențială pe azi la orele 6 d.a.

La această convocare s’au prezentat la timpul fixat în sala specială dela restaurantul „Millenium” peste 50 de intelectuali români din Arad.

D. Sava Raicu arată, că scopul convocării a fost să discute chestia aeroplanului Vlaicu III. Dsa amintește învingerile glorioase ale aviatorului român la Aspern și descopere faptul, că pentru demonstrarea perfecțiunii sistemului de aeroplan, inventat de acesta aviator român, este indispensabilă construirea unui nou aeroplan, între condiții mai favorabile, cu motor mult mai puternic și folosindu-se la construirea lui toate experiențele realizate până acum prin sborurile inventatorului. Descoperă însă totodată și cruda realitate, că aviatorul Aurel Vlaicu, fiu de țaran român, nu dispune de mijloacele materiale pentru a suporta cheltuielile construirii unui nou aeroplan, care recere o sumă de cel puțin 30 mii coroane. Arată marea însemnătate culturală a problemei cuceririi văzduhului, care până în timpul de față pare a fi rezolvită în chipul cel mai norocos prin Aurel Vlaicu, fiul națiunei române din Ungaria și Ardeal, d.Sava Raicu adresează celor prezenți întrebarea, dacă oare nu se resimte necesitatea, ca însuși poporul român din Ungaria să dovedească îndreptățirea sa la considerația neamurilor civilizate ale lumii înscriindu-și acest drept în istoria civilizațiunii omenești prin faptul, că înțelegând rostul civilizatoric al marei probleme, care este cucerirea văzduhului, din sărăcia sa și chiar în

starea mizeră, în care se află, cu însuflețire curată și din iubire pentru problemele civilizațiunii universale ofere fiului său mijloacele materiale de lipsă pentru construirea unui nou aeroplan?

Cuvintele dlui *S.Raicu* sunt acoperite de aplauzele celor de față și din aceste aplauze *d.Sava Raicu constată cu bucurie, că gândul său a fost înțeles* și că cei de față sunt hotărâți a lua inițiativa pentru *adunarea sumelor* trebuitoare la construirea aeroplanului *Vlaicu III*'. (*Protocol* [în] *Românul*, Anul II, Arad, joi 19 iulie/1 august, 1912, N.159, p.5)

După cuvântul lui *Sava Raicu* ce a entuziasmat sala în ideea unei contribuții bănești pentru „*aeroplanul Ardealului*” cel de al doilea orator, *Vasile Goldiș* propune conferinței să adopte măsuri concrete pentru derularea colectei.

Astfel **se constituie un comitet** ce îl va avea în frunte pe **Sava Raicu** care *va coordona și controla gestionarea banilor* proveniți din donația *minimă de 20 coroane*, bani ce vor fi depuși la Banca „*Victoria*” **în administrare gratuită**. S-a mai hotărât *ca numele* celor care vor contribui cu sume de bai *să fie trecute în cartea de aur*, aflată la „*muzeul Asociațiunii pentru literatură și cultura poporului român*” și cum se va vedea numele acestora, precum și sumele donate, vor fi publicate în gazeta „*Românul*” într-o *rubrică* special inaugurată intitulată „*Pentru aeroplanul Vlaicu III s'au făcut până acum următoarele dăruiri*”, publicându-se la sfârșit lista și **totalul sumei colectate**.

Sava Raicu, cu meticulozitatea ce-l caracteriza și în munca sa de finanțist al Institutului de credit și economii „*Victoria*”, va ordona în *cinci puncte* hotărârile conferinței pe care le va trece în „*Protocol*”, un proces-verbal, semnat de el, în calitate de președinte, și Aurel Călincean, ca notar, măsuri ce vor fi duse la îndeplinire în termenul cel mai scurt, al „*acestei afaceri*”, până la colectarea sumei de *30 mii coroane*.

Ziarul „*Românul*” își va înștiința periodic cititorii asupra evoluției donărilor și a altor probleme legate de colectarea banilor. Iată hotărârile conferinței stipulate ca un *minuțios program de acțiune*:

„1. Intelectualii români din Arad, adunați în conferință la *16/29 Iulie 1912*, hotărâsc lansarea unei *subscripții generale* pentru constituirea unui nou aeroplan pentru aviatorul român Aurel Vlaicu.

2. Se constată că pentru scopul indicat se recere o sumă de cel puțin 30 mii coroane și în urmare se decide, ca subscripția să fie continuată până la această sumă.

3. Pentru ducerea la îndeplinire a acestei afaceri conferința instituie un comitet sub prezidiul dlui *Sava Raicu*, directorul executiv al institutului de credit și economii «*Victoria*» în Arad, fiind membrii dd. *Roman R. Ciorogariu* protosincol, *Dr. Ștefan C.Pop* deputat dietal și avocat, *Iuliu Herbay* secretarul societății de asigurare «*Transilvania*», *Ioan Nemeth* avocat și *Vasile Goldiș* secretar consistorial, notar *Aurel Călnicean* contabil-controlor consistorial, cassar: *Virgil Antonescu* funcționar la «*Victoria*». Acest comitet va dispune de banii adunați, va îngriji de întrebuințarea lor în scopul pentru care s’au adunat, va da publicului la timpul său socoteală despre sumele adunate și va stabili în înțelegere cu aviatorul *Aurel Vlaicu* toate condițiunile între cari sumele adunate vor avea să fie destinate scopului lor.

4. Suma minimală pentru subscripție se fixează la 20 cor. și toate sumele destinate acestui scop se vor trimite la adresa: «*Victoria*» institut de credit și economii în Arad, unde vor fi administrate gratuit.

5. După terminarea colectei numele tuturor contribuenților cu amintirea sumelor dăruite se vor înscrie într’o carte de aur, care se va așeza spre păstrare în muzeul *Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român* ca vrednică dovadă despre vrednicia acestui popor.

Astfel conferința își termină agendele și se disolvă.

D.c.m.s.

Sava Raicu,
Președinte

Aurel Călnicean,
notar”

(*Ibidem*, p.5)

Chiar în numărul citat, al ziarului „*Românul*”, sub textul *Protocolului*, va apărea primul tabel cuprinzând primii 64 de „contribuenți” și sumele depuse de aceștia la Banca „*Victoria*”.

Lista contribuabililor arădeni va fi deschisă chiar de *P.S.S. Ioan I.Papp*, episcop al Aradului, cu suma de 100 coroane. Banca „*Victoria*”, a doua pe listă, își va aduce aportul său cu 500 coroane, iar directorul acesteia *Sava Raicu*, președintele comitetului de inițiativă, al treilea pe listă, va contribui și el cu aceeași sumă de bani ca și episcopul Aradului, cu 100 coroane.

Din familia lui *Sava Raicu*, din Pârneava, mai apar pe listă pârnevenii *Dimitrie și Luca Raicu*, cu 20 coroane și probabil și alții din cartierul la capătul căruia Vlaicu a făcut demonstrația sa de zbor nu cu mult timp în urmă.

Nu putem să nu amintim și *numele învățătorilor* de la școlile profesionale românești din Pârneava, **Iosif Moldovan** cel ce în calitate sa de președinte al „*Reuniunii Învățătorilor*” a mobilizat întreaga dăscălimă a comitatului pentru a participa la sborul lui Vlaicu, precum și numele învățătorului *Nicolae Ștefu*, personalitate culturală a Aradului, precum și pe cel al lui *Ioan Vancu*.

Majoritatea celor 64 de contribuabili, a primilor contribuabili, sunt din Arad, dar întâlnim și numele unora din Buteni, Hălmagiu, Radna, Nădlac, Seleuș sau Igrăș.

Ecoul conferinței ținute la Arad, la restaurantul „*Millenium*”, și hotărârea acesteia de a porni colecta va fi primită cu bucurie și mare entuziasm de „poporul românesc din Ungaria și Ardeal”, ba chiar și de personalități maghiare care au înțeles bine importanța și „*rostul aviațiunii*”, ca o remarcabilă și crucială realizare a științei și tehnicii aeronautice pe calea progresului uman.

„Vestea despre hotărârea Aradanilor de a aduna suma trebuncioasă pentru construirea aeroplanului «*Vlaicu III*», a stârnit bucurie și însuflețire în toate părțile publicului românesc. Poporul românesc din Ungaria și Ardeal simte instinctiv, că i s’ a oferit cea mai strălucită ocazie să-și dovedească înaltele sale aptitudini pentru cultură și totodată îndreptățirea sa la consolidarea neamurilor civilizate ale lumii și la viață descătușată din lanțurile robiei, în care se află.

Zborul splendid al lui Vlaicu dela Hațeg la Orăștie, urmărit și de contele BETHLEN și marele proprietar KENDEFTY din valea Hațegului, a stors în cele din urmă și *recunoașterea și admirația* Ungurilor, cari trebuie să simtă, că acel popor, *din sânul căruia s’ a născut aviatorul Aurel Vlaicu și acel popor care știe să înțeleagă atât de uimitor rostul aviațiunii, este imposibil de ținut în noaptea sclaviei, căci geniul său îl îndreptățește la lumina libertății.*” (*Pentru aeroplanul Ardealului* [în] *Românul*, Anul II, Duminecă 22 Iulie/4 August, 1912, Nr.161, p.5)

În continuare, ziarul publică din nou textul „*Protocolului*”, încheiat la Arad pentru a-l face mai bine cunoscut precum și lista noilor contribuabili, majoritatea din comitat, dar, de data aceasta și din alte

sinceră însuflețire în cele mai largi cercuri românești. Din toate părțile sosesc felicitări la adresa inițiatorilor vestindu-se inițierea de colecte în stil mare, în toate centrele românești.

Astfel ziarul unghuresc «*Tiszántul*» din Oradea-Mare aduce un prim articol sub titlul «VLAICU» și admiră sufletul mare al Românilor, cari știu să aprecieze geniul ieșit din sângele lor și prin jefă ce o aduc unei probleme culturale de așa mare importanță, se fac vrednici de gelozia (n.n. aici în sensul de invidie) unghurimei, care nu se poate compara pe acest teren cu «Valahii» urgișiți.

Asemenea «*Arad és Vidéke*» din Arad semnaleză cu uimire *fapta Românilor, care și se pare atât de frumoasă și atât de nobilă, încât ascunzându-și năcazul se fălește că «Aurel Vlaicu e gloria Țării-ungurești».*

Din sursă vrednică de crezământ aflăm, că la Viena se va face o colectă mare, vrednică de bravii noștri frați din capitala imperiului habsburgic. Asemenea se va face la Brașov, Sibiu, Timișoara, Orăștie, Cransebeș, Oravița.” (Pentru aeroplanul Ardealului [în] *Românul*, Anul II, joi 26 Iulie/8 August 1912, Nr.164, p.5)

Tot pe aceeași coloană, în continuare, se publică și *scrisoarea Episcopului Aradului Ioan I.Papp*, considerată ca o „binecuvântare arhierescă” - ce consideră gazetarul arădean - va duce la înfăptuirea cât mai grabnică a „*darului național*”. Episcopul, aflat, în acea perioadă, la Reichenhall, va onora colecta cu suma de 100 coroane, sumă însoțită și de binecuvântata scrisoare în care laudă inițiativa „nobilei întreprinderi” a fruntașilor români din Arad și împrejurimi:

„Aflând că *fruntașii vieții noastre publice din Arad și jur se ocupă serios cu ideea de a aduna suma* recerută, ca aviatorul nostru Vlaicu să-și poată construi *un nou aeroplan* vrednic de geniul său mare, consimțesc cu ideea sulevată și modesta mea masă, nobilei întreprinderi îi trimit binecuvântarea mea arhierescă și rog a mă înscrie și pe mine în șirul contribuinților cu suma de 100 cor.” (*Ibidem*, p.5)

Chiar dacă la început se luase hotărârea ca numai românii aflați în hotarele imperiale să contribuie la construirea noului model de aeroplan, considerând această donație ca un dar pentru „*aeroplanul Ardealului*”, la scurt timp însă se va renunța la această idee văzându-se insistențele celor din regat, a „*fraților din țară*”, care își doreau și ei „*un loc de onoare în șirul donatorilor*.” Astfel, cu importante sume de bani va contribui la colectă *filantropul boier basarabean Vasile Stroiescu*,

cel care mai donase o importantă sumă și pentru construirea *Școlii de fete din Arad*, ce-i va purta numele, dar și *industriașul bucureștean Ioan D.M. Bragadiru*.

Ca și *Vasile Stoiescu și Bragadiru* va expedia un cec de 1000 coroane, sumă foarte mare, pentru timpul acela. Acesta din urmă, o dată cu suma donată, va trimite și o scrisoare, adresată lui *Sava Raicu*, în care își exprimă sentimentele sale de *apreciere pentru inițiativa celor din Arad*.

„Se hotărâse ca banii pentru construirea noului aeroplan să se adune exclusiv dela Români din monarhia noastră (n.n. Austro-Ungaria). La vestea despre hotărârea noastră au tresărit însă și frații din țară, iar cel dintâi, care s-a grăbit să-și ceară loc de onoare în șirul donatorilor este *d. M. D. Bragadiru, care-i adresată dlui Sava Raicu următoarea scrisoare:*

București, 21 Iulie 1912

Dlui Sava Raicu, directorul executiv al băncii

«Victoria»

Însuflețit de frumoasa inițiativă ce ați luat pentru a pune la dispoziția marelui nostru inventator Aurel Vlaicu fondul necesar la construirea noului său aeroplan. Vă rog să primiți și din partea mea suma de 1000 (una mie) coroane în alăturatul cec asumat Casei de păstrare a comitatului Arad.

Cred că această modestă contribuțiune, *pe care o jertfesc din toată inima*, nu va jigni nobila ambiție de a strânge întreg fondul necesar numai dela Români din Ardeal și Ungaria.

Primiți, Vă rog, asigurarea deosebitei mele stime

D.M. Bragadiru”

(*Ibidem*, p.5)

Ziarul comentează „fapta nobilă” a industriașului bucureștean, contribuția importantă în bani pe care „comitetul aeroplanului «Vlaicu»” o va lua în considerare ca o faptă de inimă și suflet românesc, acceptând donații din partea tuturor „*fraților din România*” care în nici un fel să nu fie opriți de a contribui pentru „*un scop atât de nobil și atât de național*”.

Nu se acceptă însă din partea altor etnii nici o sumă de bani.

„E lucru curios, că dela oameni străini de neamul nostru ni s-a adresat întrebarea, dacă pot ori ba contribui și dânsii? Răspunsul nostru a fost și este absolut negativ.” (*Ibidem*, p.5)

Interesul românilor pentru colecta „Vlaicu III” a fost mare din moment ce ziarul răspunde cititorilor săi care nu dispun de suma minimă obligatorie, de 20 de coroane, și le dă acestora lămuriri pentru *donățiile colective*, „dăruiri colective”, acceptate, dându-se astfel posibilitatea ca fiecare român să-și vadă trecut numele în cartea de aur proiectată pentru contribuabili.

„Suntem apoi întrebați de multe părți, dacă se primesc ori ba *dăruiri colective*, de la mulți întovărășiți, societăți și altele. Aici răspundem da. *Condiția este ca, colecta să atingă suma minimală de 20 coroane*. Astfel parte contribuie spre pildă «tinerimea română din comuna x», «societatea de lectură cutare», «comuna bisericească ori politică cutare» și altele. În cazuri de acestea în cartea de aur proiectată se va induce numle colectiv sub care s'a făcut donația. În chipul acesta se oferă ocaziunea ca fiecare Român, chiar și cel mai sărac să poată contribui cu obolul său pentru «aeroplanul Vlaicu III».” (*Ibidem*, p.5)

Se publică în continuare, în paginile gazetei, *lista contribuabililor* ce au ajuns la 145 și suma colectată ce totaliza, până la acea dată, nu mai puțin de 5010 coroane. Printre alții întâlnim și numele profesorului din Brașov, *dr. Iosif Blaga*, fratele mai mare al *poetului Lucian Blaga* precum și al *dr. Gheorghe Ciuhandu*, referent școlar, dar și al fostului director al Băncii «Victoria» *dr. Nicolae Oncu* ce donase 200 de coroane, precum și alte sume importante ale societății românești din Arad.

Comparativ cu *interesul românilor pentru colectă*, în coloanele ziarului, mai întâlnim și *opinia unui ziar maghiar din Oradea* ce s-a gândit la *reacția direcțiunilor unor bănci maghiare* dacă ar fi solicitate să contribuie financiar la „*construirea de aeroplane ungurești*”.

Autorul articolului este convins că *răspunsul bancherilor maghiari ar fi unul negativ*, chiar dacă „*ideia este frumoasă și laudabilă*”. Refuzul ar fi motivat de situația „*gravă financiară*” prin care trec băncile în acel moment. „Ziarul unguresc «*Tiszántul*» din Oradea –Mare publică un prim articol intitulat «*Vlaicu*», în care autorul se întreabă că ce răspuns ar da direcțiunile băncilor ungurești la apelul ce li s'ar adresa acestora în scopul ca să contribuie cu anumite sume de bani pentru construirea de aeroplane ungurești. Același autor e de convingerea, că anumitele direcțiuni ar da următorul răspuns:

Ideia este foarte frumoasă și laudabilă. În nici o privință Maghiarii să nu rămână în urmă celorlalte națiuni culte. *Cucerirea*

aerului e cea mai importantă problemă a timpului modern. [...] Dar nu este de datoria noastră să sprijinim aceasta. Noi împlinim cererile de împrumuturi și cu asta ne-am achitat. Binevoii să luați în considerare actuala situație gravă financiară. Bani sunt scumpi, credit de reescompt nu există iar procentul e mare. Lumea financiară ungurească n'a mai trăit astfel de zile grele. [...] Deci, între astfel de împrejurări triste financiare noi să ne cheltuim banii în aer?" (Mărturisirile unui ziar unguresc. Cu prilejul colectei pentru Vlaicu III, [în] Idem, p.5)

Și întradevăr, în acel moment de *criză economică*, cu doi ani înainte de izbucnirea primului război mondial, posibil, datorită situațiilor grave financiare, băncile maghiare nu voiau și nici nu doreau să-și cheltuiască „*bani în aer*”, chiar dacă era un interes de orgoliu și mândrie națională, iar scopul era unul lăudabil.

Cu atât mai mare este *meritul multor bănci, instituții de credit și economii românești și societăți culturale*, lăsând la o parte persoanele fizice, care vor contribui cu importante sume de bani pentru colecta inițiată de fruntașii români din Arad.

Numărul acestora este de ordinul zecilor, cuprinzând **bănci din întreg teritoriul transilvan**, de la Blaj la Sibiu și Brașov, de la Oradea la Cluj, Dej și Năsăud, de la Hațeg la Brad să nu mai vorbim și de toate instituturile de credit ale comitatului Arad.

Din *Regatul român*, **Nicolae Iorga**, într-un articol apărut în revista „*Neamul Românesc*”, al cărui director era, articol reprodus și în „*Românul*”, aduce un elogiu inginerului ardelean Aurel Vlaicu, învingătorul de la Aspern, care a concurat cu „*cei mai însemnați descoperitori și meșteri ai sborului*” lăudând inițiativa românilor din Ungaria „*cuprinși de un mare entuziasm*” care „au avut ideia de a se porni o subscripție pentru a i-se dăruia dlui Vlaicu un nou aeroplan.”

Nicolae Iorga nu uita însă să amintească și *contribuția bănească a celor din România*, amintind de substanțiala donație făcută de *Ioan D. M. Bragadiru*, industriașul bucureștean, ce a trimis numai el 1000 de coroane ardelenilor.

„La cel din urmă concurs de aviație lângă Viena, în câmpia de la Aspern, alături de cei mai însemnați descoperitori și meșteri ai sborului s'a înfățișat și tânărul, atât de frumos, cunoscutul *inginer ardelean Aurel Vlaicu*. Și, cu aparatul său de o construcție specială, având elemente nouă pe care le-a recunoscut cu laude d.Sp. (n.n. Spiru)

C. Haret în raportul pentru răsplătire către *Academia Română*, el, Românul a câștigat câteva din cele mai frumoase premii.

Cuprinși de un mare entuziasm, atât de firesc, frații noștri din Ungaria au avut ideia de a se porni o subscripție pentru a i se dăruia dlui Vlaicu un nou aeroplan, cu perfecțiunile la care s'a gândit în timpul din urmă.

De-atunci, spre marea bucurie a românilor, cari afirmau astfel superioritatea geniului lor inventiv asupra conlucitorilor deprinși din vechi timpuri să-i desprețuiască ori să nu-i ție în seamă, istețul tehnician a mai făcut sboruri strălucite în Banat și Hațeg. Subscripția, - nu știu cum merge acolo.

De aici vine însă acum darul de o mie de coroane al marelui industriaș bucureștean Bragadiru, care mulțumește în acest chip pentru felicitările presei ardelenene cu prilejul recentului său jubileu. D-sa se roagă a i-se primi contribuția, deși nu era prevăzut ca România să-și poată aduce cuvenitul prisos.” (Nicolae Iorga, *Subscripția pentru aeroplanul Vlaicu*, [în] *Românul*, Anul II, Arad, Vineri 3/16 August, 1912, Nr.171, p.4)

În spiritul stilului său caustic, reputatul savant român se întreabă, pe bună dreptate spre finalul articolului, *de ce lui Vlaicu și aeroplanului său nu i se conferă locul cuvenit în domeniul aviației românești*. Apreciat pentru meritele sale, incontestabile, în domeniul aeronauticii de către străinii care l-au și încununat cu premii și glorie, *Vlaicu este împiedecat totuși de ai săi să-și ia locul ce i se cuvine* „De vreme ce este societatea și este viața militară română, oricine e în drept să se întrebe: *de ce locul dintâiu, conducerea nedisciplinată n'o are biruitorul dela Viena, Românul din Ardeal, Vlaicu?*

D.Haret ne asigură, cu o înaltă competență, că *aeroplanul românesc e original și practic*. Specialiștii din Viena, nu numai că au spus-o dar și-au întărit judecata prin banii premiilor.

Greșesc și d. Haret și juriul concursului din Viena? Să ni se spuie, și să ni se dovedească. Iar, dacă nu greșesc, ce împiedică pe d.Vlaicu de a-și lua locul ce i se cuvine pentru folosul patriei și pentru onoarea neamului.” (*Ibidem*, p.4)

Aproape număr de număr, ziarul „*Românul*” va publica lista cu noii deponenți precum și alte informații referitoare la zborurile lui Vlaicu, în diferite localități, ori alte date privitoare la personalitatea inventatorului cum a fost și articolul „*Vlaicu sburătorul*”, în care se

elogia munca și strădaniile acestuia precum și preocupările sale neconținute pentru *perfecționarea aparatului de zbor*.

Desigur întreaga activitate propagandistică a ziarului din Arad, urmărea, pe de o altă cale, menținerea interesului cititorilor pentru realizările aeronautice ale inginerului precum și impulsionarea acțiunii de colectare.

Sava Raicu, în bună înțelegere cu *Aurel Vlaicu*, îi trimitea acestuia, la scurte intervale, sumele colectate pentru ca acesta să poată derula deja munca la construirea noului prototip de aeroplan „*Vlaicu III*”, mult îmbunătățit din punct de vedere tehnic și mult mai costisitor decât aparatul anterior cu care a câștigat premiile la Aspern.

Întreaga campanie de colectare este finalizată la Arad în ședința din 13 mai 1913, când **Sava Raicu**, în calitate sa de *președinte*, prezintă în fața comitetului de inițiativă și a celor prezenți suma obținută în urma donației, prezentând oficial, întreaga derulare a activității financiare controlată în mod gratuit de institutul de credit și economii „*Victoria*”, precum și lista cu sumele contribuabililor, în ordinea descrescătoare a sumelor depuse de aceștia.

Chiar dacă nu s-a reușit să se adune suma de 30 de mii de coroane, cum se preconizase, ci numai aproape 20 mii (18939 coroane), banii au fost de mare ajutor pentru Vlaicu care a putut să-și procure un motor nou, performant, pentru noul său aparat de zbor și să-și onoreze o serie de plăți parțiale pentru piesele aeroplanului.

În afara însă a gestului de întraajutorare financiară, pentru un geniu al neamului românesc, *acțiunea inițiată și preconizată la Arad*, dirijată din punct de vedere bancar de Institutul de credit „*Victoria*”, prin implicare directă a

Darea de seamă privind colecta pentru aeroplanul Vlaicu III

directorului său, **Sava Raicu**, va avea un impact puternic în **conștiința națională** a românilor, prin *întărirea sentimentului de mândrie și solidaritate*, important în acele momente de cumpănă, deloc prielnice pentru etnia românească din monarhie, supusă unei absurde politici de deznaționalizare.

CAPITOLUL IV

SAVA RAICU - DIRECTORUL EXECUTIV AL INSTITUTULUI DE CREDIT ȘI ECONOMII «VICTORIA» DIN ARAD

IV.1 Premize social-economice și politice privind favorizarea apariției primelor bănci cu capital românesc în Austro-Ungaria

Pentru românii transilvăneni anul 1867 va însemna o nouă perioadă în demersul politic și economic în vederea *câștigării libertății sociale și a drepturilor naționale* ca urmare a compromisului politic stabilit între Curtea Imperială de la Viena și aristocrația maghiară.

Alianța politică, încheiată între cele două națiuni favorizate, era considerată pe bună dreptate ca „*unio duarum nationum contra plures*”, lovind în *interesele naționale și economice* ale celorlalte naționalități înglobate sub pajura imperială.

Cu toate acestea, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în Transilvania, asistăm la o *revigorare economică* marcantă, în primul rând, legată de o *dezvoltare industrială*, prin extinderea introducerii unor noi tehnologii, cum ar fi *mașinile cu aburi*, ce au adus după sine o productivitate sporită, generând prin *plusul de capital* înființarea unor noi uzine.

Procesul de *revigorare industrială* se întâlnește și în *comitatul Aradului*, încât în urma dezvoltării sale industriale, Aradul, în special, devine *unul dintre cele mai însemnate orașe din Transilvania* din punct de vedere al producției destinate pieței interne și externe.

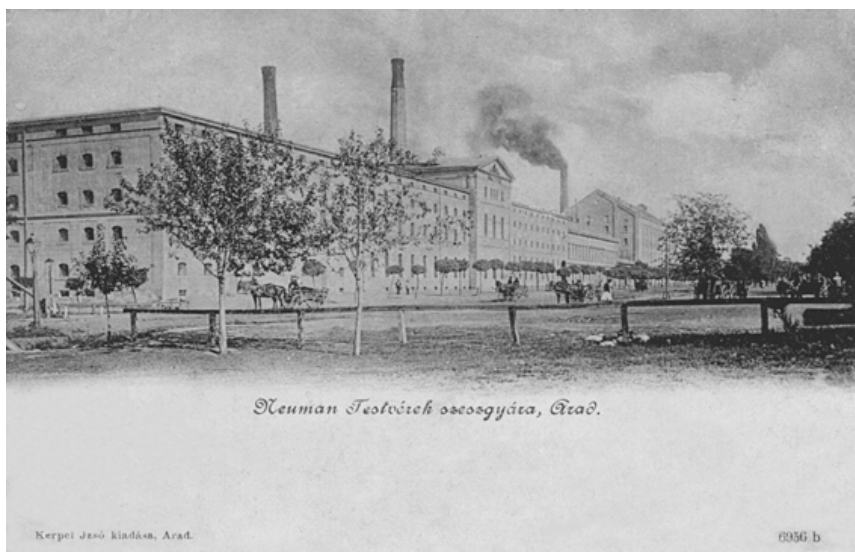
„Antrenarea părților arădene în fluxul revoluției industriale este simultană, cu începuturile acestui proces economic, pe teritoriul Transilvaniei, și marcată în general de introducerea primei mașini cu aburi la Zlatna (1838). În realitate la Chișineu Criș [...] funcționa o asemenea instalație încă din anul 1837, folosită pentru producerea spiritului.

De fapt, extinderea mașinilor cu aburi în părțile Aradului a luat proporții abia după revoluția din 1848-49. Progresul revoluției industriale este caracterizat prin faptul că în anul 1903 în orașul și comitatul Arad au funcționat 684 mașini de aburi.

Importanța lor prioritară, ca furnizori ai forței motrice, s-a menținut până în 1918. Curentul electric a început să fie folosit în părțile Aradului printre primele regiuni. Iluminatul public s-a introdus la Sebiș în anul 1892.

Inițiativa în folosirea curentului electric în scopuri industriale a revenit în aceeași perioadă uzinelor chimice de al Slatina de Mureș. După crearea uzinei electrice din Arad (1895), numărul consumatorilor a crescut rapid.” (*Aradul – permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p.248)

În cadrul industriei alimentare se înmulțesc *fabricile de spirt*, ajungând ca în anul 1855 să funcționeze un număr de 52 unități producătoare la nivelul comitatului, 3 dintre ele funcționând chiar în oraș, între care se remarcă fabrica de spirt și drojdie a **fraților Neumann**, fondată în anul 1851.

Fabrica de spirt și drojdie a fraților Neumann

O altă fabrică renumită prin producerea de lichioruri, de foarte bună calitate este fabrica „Zwack”, înființată în anul 1840.

În cadrul industriei mecanice amintim „*Fabrica de mașini Hendl*”, înființată în anul 1872, a cărei producție era destinată producerii de mașini pentru viticultură dar și a pieselor hidraulice de

ulei. Uzina care va stimula puternic dezvoltarea industrială a orașului va fi fabrica „**Weitzer I**” ce va atrage, prin dezvoltarea sa rapidă, *un număr însemnat de muncitori* și va avea *un important capital* datorat măririi producției de vagoane de călători și de marfă ori a vagoanelor cisterne, solicitate tot mai mult în urma extinderii rețelei feroviare.

Fabrica „*Weitzer I*” va atrage un însemnat număr de muncitori

În urma exploatărilor intense a pădurilor din comitat se dezvoltă la Arad fabrici de prelucrare a lemnului și a celor de mobilă iar în anul 1891 se fondează cunoscuta fabrică de mobilă „Lengyel” ale căror produse, pentru stilul lor artistic, aveau o mare căutare pentru *piața externă*.

Producțiile de in și cânepă, cultivate pe terenurile agricole ale localnicilor, își vor găsi utilizarea, spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, în fabricile textile ale orașului, „*Fabrica de textile Arad*”, înființată în anul 1909, devenită mai apoi *ITA* (Industria textilă Arad).

Ca urmare a dezvoltării acestor sectoare industriale *Aradul* devine, în acea perioadă, *un important centru comercial* din Transilvania și Țara Ungurească, cu produse pe care le valorifica atât pe piața orașelor din Imperiu Austro-Ungar dar și în alte țări dezvoltate din Europa.

Organizarea viguroasă a comerțului a necesitat și înființarea unor *societăți comerciale* care să se ocupe doar de livrarea produselor

industriale sau din sectorul agricol ori viticol din comitat, cu precădere cel din Podgoria Aradului.

„În perioada dualismului Aradul devenise unul din principalele centre comercialele Transilvaniei. Era favorizat atât de așezarea sa, cât și de dezvoltarea industriei și agriculturii. În jurul Aradului existau mari moșieri care au stimulat dezvoltarea agriculturii pe baze comerciale. Ei produceau mari cantități de produse agricole pe care le desfăceau pe piața vieneză, în diferite orașe ale imperiului, ca și în Franța, Germania și Nordul Africii. Agenția «*Grains*», fondată în 1910, făcea un întins comerț cu cereale. Un întins comerț cu cereale și mașini agricole făcea și «*Societatea comercială anonimă a agricultorilor*», care a fost fondată în 1900 de către mari moșieri arădeni pentru a desface pe piața europeană tot felul de semințe și cereale. [...] «*Societatea anonimă forestieră*» din Arad exploata lemn de stejar pentru mobilă și pentru construcții și exporta în țări din Apusul Europei. În Arad existau și mari comercianți de vinuri. Ei desfăceau pe piața europeană *renumitele vinuri din Podgoria Aradului*, care au obținut premii la expozițiile din Paris (1878) și Budapesta (1885).

Marile depozite de vinuri din Arad, Măderat, Miniș, Barațca erau în stăpânirea comercianților particulari, printre care nu se afla nici un român.” (*Ibidem*, p.308)

Pentru dezvoltarea acestor sectoare industriale ori agricole era nevoie de *capital* pentru a face *investiții industriale ori comerciale*.

În sprijinirea finanțării proprietăților în perioada dualistă este emisă *Legea XXXVII*, din 15 mai 1875, ce va aduce noi reglementări avantajoase în vederea **înființării unor societăți bacare**.

În Arad este menționată o bancă, deschisă încă din anul 1840, considerată a fi una din primele bănci din Transilvania, ce va atinge până la revoluția din 1848 un bilanț anual de 395 167 fl.

„Una din primele bănci care au luat naștere pe pământ românesc a fost «*Casa de*

Sediul primei Bănci din Arad, B-dul
Revoluției (Andrássy tér) nr. 100

păstrare din Arad», înființată în anul 1840, acționarii săi recrutându-se din rândurile burgheziei locale fără deosebire de naționalitate. Deși guvernul imperial, prin anularea fără despăgubire a bancnotelor emise de revoluționarii unguri în 1848/49, a dat o lovitură grea circulației monetare arădene, prima bancă din Arad, și-a revenit relativ repede. În anul 1866 valoarea scontată s-a ridicat la peste 1,8 milioane fl. (un spor de 900% față de anul 1850) iar creditul ipotecar la aproape 200 000 fl.” (*Ibidem*, p.290)

Bazele moderne ale sistemului financiar-bancar se vor contura însă în Transilvania abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea pornind de la modelul de organizare și funcționare existent deja în țările dezvoltate din Europa cum ar fi Franța, Germania ori Austria, *sisteme preluate uneori prin filiera germano-austriacă sau săsească*.

Dezvoltarea și consolidarea *instituțiilor de credit transilvănean*, inclusiv al celor *românești*, se înscrie într-un complex *sistem de valori social economice, politice și culturale* din acel moment al *evoluției sistemului capitalist* ce necesita nu numai *acumularea de capital* dar și de a *facilita și investițiile* în noile tehnologii industriale sau în mecanizarea exploatărilor din domeniul agriculturii.

În *anii dualismului austro-ungar*, instituționalizarea instituțiilor bancare era influențată direct de sistemul politic, *ostil dorințelor de prosperitate economică și socială a naționalităților componente*, urmărindu-se printr-o absurdă politică pierderea identității lor etnice și încorporarea și asimilarea în cadrul națiunii maghiare.

Lupta națională a românilor transilvăneni, capata acum în *perioada dezvoltării spiritului liberal al competiției și valorilor capitalului* noi dimensiuni înglobând în componența sa și *latura economică*. Tânăra burghezie românească din imperiul dualist, la fel ca și a celorlalte națiuni oprimate, se vede astfel silită să abordeze noi forme de luptă, menite în mod indirect, ai asigura supraviețuirea atât națională cât și, în același timp, și *prosperitatea pe planul economic și implicit a celui social*.

„Totodată, *instituționalizarea instituțiilor de credit modern* în Imperiul austro-ungar multinațional se desfășura sub influența directă a unui sistem politic care nu satisfăcea dorințele națiunilor componente, supuse principiilor și legilor integratoare, al căror scop declarat urmărea, mai ales, în partea sa etică, dominată de guvernul ungar, *asimilarea forțată și pierderea identității lor într-o singură și hibridă*

națiune politică. În acest mod, în ciuda dezvoltării unor procese generale, firești, dominate de spiritul liberal al valorilor capitalului, apar și se dezvoltă în raport cu politica de discriminare a națiunilor dominante din Imperiu, forme și mijloace specifice de organizare și promovare a intereselor economice proprii națiunilor dominante, nu rareori, în vădită contradicție cu politica oficialităților, acțiuni menite să le stimuleze valorile naționale în plan politic și cultural-spiritual. Aceasta era și dorința și tendința exprimată direct sau indirect, atât de specialiștii economiști în domeniul financiar-bancar, cât și de militanții din viața politică, de către elita românească în ansamblul ei.” (Drecin, D.Mihai, Dobrescu, Vasile – *Considerații asupra sistemului financiar-bancar românesc din Transilvania (1867-1918)* [în] Drecin, D.Mihai, coordonator Istorie financiar-bancară. Studii asupra băncilor săsești, românești, maghiare și slovace din Austro-Ungaria (1867-1918) vol.2, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p.40)

Dezvoltarea unei economii naționale românești care să stimuleze cultivarea și afirmarea *valorilor naționale* în lupta pentru emanciparea etniei românești supusă unei absurde politici de deznaționalizare în cadrul Imperiului a fost principalul deziderat al inițiatorilor sau cunoscuților directori de bănci românești ce vor fi înființate, rând pe rând, în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Se urmărea constituirea unei puternice economii, *cu capital numai românesc*, prin înființarea și finanțarea unor întreprinderi, stimularea, prin cooperativele de credit din mediul rural, a micilor producători români, înființarea unor lăcașe de cultură, construirea de școli, finanțarea gazetelor românești toate având „urmări benefice în planul politicii pur românești”, urmărindu-se astfel *sprijinirea luptei pentru drepturi și libertăți naționale*.

Ideea de sprijinire a emancipării economice a nației românești printr-o *economie națională* este repede îmbrățișată de principalii *lideri politici* ai românilor din Transilvania și Ungaria. Chiar dacă pe planul luptei politice, al etniei românești, nu se poate vorbi de o *forță centrală diriguitoare* în lupta națională, până la înființarea „**Partidului Național Român**” (1881), se poate vorbi de o caracteristică comună, pe plan teritorial, de prezența unor „*cluburi electorale*” aflate într-o *strânsă coeziune ideologică* urmărind în esență același *scop politic național și electoral*, câștigarea unor locuri în *Parlamentul* de la Budapesta.

Fără îndoială, lipsa de coeziune, între aceste cluburi electorale, răspândite pe un întins teritoriu românesc, vremelnic sub stăpânire străină, genera și unele firești divergențe, nu însă esențiale căci cauza luptei naționale îi unea în mare măsură pe toți românii înscriși în astfel de societăți cu caracter politic național.

„În ce privește *solidaritatea românilor* de dincolo, existau lacune foarte însemnate, cu toată hotărârea pe care o luaseră în repetite rânduri, fie în Ardeal, fie în părțile de dincoace de hotarele Ardealului, de a forma *o singură organizație românească*.

Organizațiile politice serioase pot să vie numai din două stări de fapte: sau din perpetuarea unei clase dominante, care duce din generație în generație aceleași aspirații, și aspirațiile acestea, concretizate din când în când în programe, strâng în jurul unui singur crez pe toți aceia care sunt meniji să conducă o națiune, sau să producă *o mișcare revoluționară* cu caracter revoluționar, de pe urma căreia și potrivit cu tradițiile pe care le-a creat o astfel de mișcare, se alcătuiește pe urmă un altfel de program decât al trecutului. În Ardeal însă nu fusese nici clasă dominantă și, dacă luptase o revoluție, aceia de la 1848, era o revoluție învinsă.

Deci se înțeleg foarte bine greutățile pe care le-au întâmpinat organizația românilor de dincolo la 1880. Ardealul se ținea mai dârz în cererile sale, cu toate că puterile din el slăbeau relativ, pe când cei aflați dincolo de hotarele ardelene se simțeau mult mai puternici, dar nu aveau pentru dânși aceiași tradiție de concentrare a românismului în acele părți. Și când a fost vorba de *organizarea unitară a românilor* și de fixarea *unui program*, greutățile acestea s-au întâlnit, și a trebuit să se facă o adevărată luptă pentru înlăturarea lor. Au trebuit, între altele, să se facă două feluri de convocări, la două ceasuri deosebite din aceiași zi de, 12 mai, pentru a ajunge în sfârșit la *organizarea unică a partidului național român*.” (Iorga, N., *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p.501)

Constituirea, de facto, a *Partidului Național Român* s-a realizat în urma *Conferinței* din 12-14 mai 1881, pregătită din timp și cu minuțiozitate de *cluburile electorale*, când, menționa N.Iorga „bărbați români, 22 la număr, de prin mai toate părțile locuite de români” s-au adunat la *Sibiu*, în casa lui Partenie Cosma și au luat cea mai înțeleaptă decizie din *istoria mișcării naționale a românilor transilvăneni* de până la acel moment.

Chiar dacă *atitudinea politică* recomandată la conferință a fost aceia de *pasivitate*, programul partidului a însemnat *reactualizare*, dintr-o nouă perspectivă social-politică, a *principiilor enunțate de fruntașii români transilvăneni în timpul revoluției de la 1848*.

Un an mai târziu, din însărcinarea Conferinței, *G. Barițiu* va redacta un memorandum – pentru a prezenta *opinie publice europene* adevărata situație socială economică și politică a românilor din Monarhie, lipsiți de cele mai elementare drepturi legate de ființa lor națională.

Între cei 22 de bărbați români, „oameni de încredere”, ce au decis înființarea unicului partid al românilor făcea parte și profesorul **Visarion Roman** „distins cărturar al românilor din Ardeal și gazetar plin de inimă” care va avea un important rol de jucat la *înființarea primei bănci* cu capital românesc „**Albina**” (1872) de la Sibiu, bătrânul sălăgean Gheorghe Pop de Băsești și frații Mocionii, Alexandru și Antoniu, ce se va număra printre *autorii și susținătorii ideologiei constituirii unei economii naționale românești*, fundamentată pe *activitatea instituțiilor bancare și a cooperativelor de credit* în mediul sătesc.

Visarion Roman (1833 - 1885),
întemeietorul și primul director
executiv al băncii Albina din Sibiu

Liderii politici români, grupați acum în cadrul *Partidului Național Român*, conștientizau importanța și rolul pe care îl vor avea *băncile românești, instituțiile de credit ori cooperativele rurale* în consolidarea, din punct de vedere financiar, a *clasei politice românești* și se vor implica în majoritate, în teritoriile unde activau, de susținerea politică ori de conducerea instituțiilor bancare românești fiind în majoritate *membrii în direcțiunile băncilor ori în consiliile de administrație* ale acestora.

„Deopotrivă, ideile sunt susținute și împărtășite de *personalități politice naționale*, ele însele implicate într-un fel sau altul în activitatea

instituțiilor de credit în calitate fie de simpli acționari, sau, mai ales, de membri marcanți ai Consiliilor de Administrație ale acestora. Astfel sunt atrași și integrați, nu numai în dezbateri teoretică, ci și în activitatea economică concretă a băncilor George Barițiu, Alexandru Mocioni, Ilie Măcelariu, Ioan Rațiu, Vicențiu Babeș, Iuliu Coroianu, Ștefan Cicio Pop, Iosif Vulcan, Teodor Mihali, Amos Frâncu, Aurel Lazăr, Aurel Vlad, Ioan Mihu, Iuliu Maniu, Victor Bonteseu, Vasile Lucaciu, Gavril Tripon, s.a., care *activează sau garantează realizarea operațiunilor financiare* ale acestora, asigurându-și, pe lângă o anumită independență economică, popularitatea în rândul miilor de proprietari mici sau mijlocii pe care îi ajută, cu sfatul, cu recomandările sau girul personal pentru contractarea unor împrumuturi.” (Drecin D. Mihai, Dobrescu Vasile, *Op.cit.*, p.41)

La Arad se va înființa, în noiembrie 1886, o bancă cu capital românesc „Victoria – Institutul de credit și economi, societate pe acțiuni” având încă de la început în conducerea sa marcanți oameni politici din mișcarea național românească ca: *dr.N.Oncu, Mihai Veliciu, dr. Ștefan Cicio Pop ori Mircea V.Stănescu*, gazetar de temut pentru intransigența condeului său.

Dr. N.Oncu (1843-1914), primul director al Băncii „Victoria”, va avea de jucat un rol de mare importanță *în lupta națională a românilor din ținutul Ardealului*, fie în calitate sa de deputat în Parlamentul de la Budapesta, fie prin politica sa economică, financiar-bancară, impusă băncii, de a stimula *dezvoltarea unei puternice clase sociale românești* în domeniul industrial și de sprijinire a gospodăriilor țărănești prin acordarea unor importante împrumuturi și facilități bancare, destinate emancipării economice a românilor din monarhie, politică bancară bineînțeleasă de finanțistul său **Sava Raicu** și urmată cu consecvență prin acțiunile sale financiar-bancare, toate îndreptate și dirijate în acest scop.

Mihai Veliciu (cuscrul de mai târziu al lui *Sava Raicu*) și *Nicolae Oncu* vor fi în acel moment, de sfârșit de secol, personalitățile cele mai hotărâte ale mișcării naționale ale românilor arădeni în umbra cărora s-a format *Sava Raicu*, fără însă ca acesta să fie atras în mod direct în lupta politică, acesta având de îndeplinit un alt rol, la fel de important, asigurând un *suport economic și financiar luptei naționale*, ce va începe în curând, *Aradul devenind centrul politic* al acestuia.

Mihai Veliciu, în calitatea sa de președinte al *Consiliului Național Român* din comitatul Aradului, comitat devenit centrul politic al românilor Transilvăneni, alături de *dr. Ștefan Cicio-Pop*, va avea un rol decizional de jucat în hotărârea soartei Unirii, al cărui semnal de declașare va fi dat de la Arad.

Pe lângă meritele sale în organizarea mișcării politice ale românilor din ținutul Aradului, Mihai Veliciu va fi cel care a transmis pentru ședința din ziua de 12 octombrie 1918, al Consiliului Național Român ce se desfășura la Oradea, în casa avocatului *dr. Aurel Lazăr*, hotărârea oamenilor politici arădeni, al căror președinte era, de a se cere și proclama, în Parlamentul de la Budapesta, **independența națiunii române și dezlipirea acesteia din monarhie**, hotărâre acceptată și primită cu entuziasm dar și temere de toți membrii consiliului aflați la Oradea.

În urma acestei istorice și temerare decizii declarația va fi citită în ziua de 18 octombrie de *Alexandru Vaida Voevod*, pe când președinte de ședință, în Parlamentul de la Budapesta, era deputatul arădean *dr. Ștefan Cicio Pop*.

Ca om politic al grupului de la Arad, al Partidului Național Român, **Ștefan Cicio Pop** (1865-1934) este considerat, pe bună dreptate „un titan în luptele național-politice ale românilor din Transilvania și părțile românești din Ungaria” (vezi *dr. Laurențiu Oanea*) care în calitatea sa de deputat și-a spus de nenumărate ori cuvântul său răspicat împotriva celor care în mod discriminatoriu îi persecutau neamul, călcându-i orice drept elementar în păstrarea ființei naționale.

Atunci când, în data de 29 aprilie 1903, guvernul maghiar a sistat apariția ziarului „*Tribuna*” din Sibiu, rolul acestuia în mișcarea

Dr. Mihai Veliciu va face parte din conducerea Băncii „Victoria” din Arad

națională românească va fi preluat de ziarul arădean „*Tribuna poporului*” înființat în 1897, iar *Ștefan C.Pop și Ioan Russu Sirianu* vor fi promotorii *noii atitudini politice* ai gazetei de Arad.

Va lupta și va avea o atitudine intransigentă, între anii 1906-1910, împotriva proiectelor *legii școlare a lui Apponyi*, care lezau *învățământul confesional românesc* și în mod indirect **limba românească**.

În împrejurările uriașei lupte sociale și naționale, premergătoare Unirii, se va înființa la Budapesta pe 31 octombrie 1913, *Consiliul Național Român Central*, ce va limpezi țelurile luptei românilor ardeleni pentru libertate națională, mai ales după ce sediul acestuia se va stabili la Arad, *în casa lui Ștefan Cicio-Pop*, care va și avea în acele momente cruciale pentru nație și *întreaga conducere politică*.

Va face parte din membrii *Consiului Dirigent*, ales în ședința din 2 decembrie 1918, iar din partea *Marelui Sfat Național Român*, a primit conducerea resortului *armatei naționale și a siguranței publice*.

Această puternică personalitate politică a mișcării naționale a românilor din Monarhie *va milita în toată perioada* în care a făcut parte în calitate de **membru permanent din Direcțiunea Băncii „Victoria”** din Arad pentru *o politică financiară de sprijinire a micilor meseriași români și de acordarea de credite avantajoase celor de la țară*.

O altă personalitate politică și culturală arădeană care făcea parte, încă de la început, din conducerea „*Institutului de credit și economii – Victoria*” a fost și **Mircea V.Stănescu** (1841-1888), figură marcantă în viața românească arădeană va avea de jucat un important *rol premergător* în înființarea Băncii „*Victoria*” prin coagularea în

Dr. Ștefan Cicio Pop – membru permanent în Direcțiunea Băncii „*Victoria*” Arad

cadrul societății „*Progresul*” (25 martie 1883) a claselor politice din lumea românească a comitatului.

Avocatul arădean *Mircea Vasile Stănescu* se va implica în viața politică formând începând din 19/31 decembrie 1869 o grupare politico-electorală numită „*Club al românilor tineri*”, declarând mai apoi în ziarul românesc ce apărea pe atunci la Pesta, în „*Federațiunea*” (1870), că va conlucra cu „partida de stânga” cu „partida opozițională liberală”.

Născut în Podgoria Aradului, la Ghioroc, *Mircea V. Stănescu* a căutat în scurta sa perioadă în care a făcut parte din *consiliul de conducere al Băncii „Victoria”*, ales pe 8 aprilie 1887, să acorde *credite avantajoase micilor producători de vinuri și altoi din Podgorie*, precum și la suvenționarea unor acțiuni culturale cu caracter național, desfășurate la Arad în cadrul societății „*Progresul*”, al cărui promotor și mentor era.

Mircea V. Stănescu – membru în consiliul de conducere al Băncii „*Victoria*” din Arad

IV.2. «Victoria» – institut de credit și economii, societate pe acții în Arad – a doua puternică bancă cu capital românesc din perioada dualismului austro-ungar

În Imperiul Habsburgic apariția primelor bănci este relativ târzie, față de cel din alte state europene puternice din punct de vedere al producției de mărfuri, cum ar fi *Anglia*, cu *primă instituție financiar bancară* înființată încă din 1694, ori în *Franța*, din anul 1716, sau în *Prusia* din 1765, țări în care procesul masiv al schimbului de mărfuri a necesitat apariția acestui novator element în economia circulației rapide și a valorificării capitalului în mod cât mai avantajos producției.

În *Austria*, cu toată dezvoltarea industrială, se mai păstra încă un *fond de structuri* social-economice tributare lumii feudale iar

rețeaua bancar-financiară se constituie abia în prima jumătate a secolului al XIX-lea o dată cu necesitatea de modernizare a economiei când în anul 1884 se înființează la Viena primul sector de economii bancare și bancă centrală prin „Casa de Economii Austriece” devenită „Banca Națională Austriacă”, iar mai târziu în perioada dualistă Banca Austro-Ungară.

Primele bănci în Transilvania sunt cele înființate de sașii din Brașov – „Casa Generală de Economii” (Kronstädter Allgemeine Sparkasse) în 1835 și considerată de specialiștii în istoria bancară cea mai veche bancă din Transilvania. În anul 1841 și sașii din Sibiu dispuneau de o „Casă Generală de Economii” (Hermannstädter Allgemeine Sparkasse) fondată după modelul „Primei Case de Economii Austriece” din Viena (Erste Österreichische Sparkasse) având și urmărind același scop, ca și cea din Brașov, de ajutorare a meseriașilor și agricultorilor, de a încuraja spiritul de economie, dezvoltarea economică și comerțul.

Până în 1867 s-au înființat în mai multe orașe din Transilvania peste 11 instituții de credit săsești la care se mai adaugă, din 1867 și „Banca generală de asigurare” creată la Sibiu, fiind de data aceasta o bancă comună româno-săsească.

Pentru sprijinirea lucrătorilor din agricultură, lipsiți de un credit, în majoritatea băncilor existente până în acel moment, se înființează un institut specializat întrajutorării acestui domeniu al economiei, rămas în urma dezvoltării industriale, prin întemeierea Institutului de Credit Financiar (Bodenkreditantalt) din Sibiu, în anul 1872.

Prin întreaga lor activitate financiar-bancară toate aceste instituții au însemnat un *real progres* pentru populația de etnie săsească din Transilvania ce a sporit considerabil, într-o scurtă perioadă, *puterea economică* a micii burghezii săsești care va dobândi un rol de prim ordin în economia transilvană.

Lăsând la o parte faptul că sunt semnalate și unele *mici instituții bancare românești*, firave din punct de vedere financiar și efemere ca durată, pentru românii din Transilvania abia în anul 1872 se înființează prima instituție de credit cu capital numai românesc, prin Banca „Albina”, de la Sibiu, ce va domina prin *puterea sa economică întreaga lume financiar-bancară românească până în anul 1918.*

Între cauzele obiective care au determinat *aparitia relativ târzie a băncilor românești* în Transilvania, față de a celorlalte naționalități, putem menționa unele de *ordin politic* cum ar fi cea legată de emanciparea din iobăgie a țărănimii și recunoașterea românilor ca națiune abia mai târziu după revoluția din 1848.

O altă cauză ar fi de *natură economică* și vizează constituirea târzie a *burgheziei românești* ca o clasă cu aspirații proprii pe *planul preocupărilor pragmatice în domeniul comerțului, industriei ori agricol*. După cum bine se cunoaște *elita românească transilvăneană*, până aproape de mijlocul celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, se compunea din preoți, învățători, mai puțini avocați ori doctori și mult mai puțini industriași ori alte elemente ale burgheziei economice.

„Apariția băncii «Albina» reprezenta, în contextul acestui complex de împrejurări, *voința și maturitatea tinerei burghezii naționale*, dar și a întregii *elite românești*, care, în ciuda unor dispute și opinii diferite, au pregătit temeinic teoretic și practic această reușită în *domeniul creditului comercial modern*. Așa se explică intenția întemeietorilor «Albinei», personalități de seamă ale vieții publice politice, economice și culturale românești (Alexandru Mocionă, Timotei Ciparin, George Barițiu, Iacob Bologna, David Urs baron de Marginea, Ilie Măcelariu, Paul Dunca, Ioan Haunia, ș.a) de a extinde, prin înființarea de filiale în toate centrele mai însemnate ale Transilvaniei,

activarea acesteia în speranța constituirii rapide și eficiente, atât pentru acționari cât și pentru clientelă, a unui sistem de credit structurat și relativ dirijat de o centrală cu sediul la Sibiu. N-au lipsit din inențențurile unora,

Clădirea centrală a Băncii „Albina” din Sibiu, așa cum arăta ea în 1897

îndeosebi al primului director al băncii «Albina», *Visarion Roman*, *ideea de a constitui un sistem de credit apropiat principiilor băncilor săsești*”. (Drecin D. Mihai, Dobrescu Vasile, *Op.cit.*, p.44)

În anul 1886 se întemeiază la Cluj Banca „*Economul*”, ca o societate bazată pe acțiuni și prin subscrierea publică ce avea drept scop „să se ajute poporul econom la câștigarea creditului și să se dea impuls la dezvoltarea spiritului economic”, așa după cum se stipula în statutele sale.

Capitalul social, inițial al băncii clujene, a fost de 50 000 fl., împărțit în 1000 de acțiuni a 50 fl/acțiune care vor fi suscrite la un număr de 146 acționari ce în majoritate aparțineau etniei românești, provenind din *rândurile micilor proprietari de ateliere, funcționari ai statului, avocați, nelipsind însă dintre acționari preoții și învățătorii români din satele din apropierea orașului*.

Prin acest sistem de întemeiere a *băncilor ca societăți* pe acțiuni se considera, în acel moment, de către tânăra burghezie română, că această formă contribuie într-o mare măsură la o *consolidare economică*. Activitatea băncii cunoaște în anii următori o prosperitate în ceea ce privește sporirea capitalului social care s-a majorat în anul 1897, la 100 000 fl., printr-o nouă emisiune de acțiuni în același număr și cu aceeași valoare ca la întemeiere.

În perioada de început de secol al XX-lea când la conducerea Băncii „*Economul*” a fost numit dr. Amos Frâncu (1905-1922) banca va cunoaște o *expansiune prin filialele* sale în teritoriu și prin implicarea sa în zonele rurale.

„Acest avânt a început în 1902. Poate nu întâmplător acesta este și anul în care Dr. Amos Frâncu a fost cooptat în direcțiune, la data de 21 februarie. În scurtă vreme el a încercat să creeze un curent de opinie în rândul membrilor băncii privitor la întemeierea unor filiale și reuniuni de credit în *sistem Raiffeisen*. La 19 martie 1902, într-o ședință a direcțiunii, Dr. Amos Frâncu a propus să se studieze amănunțit modalitățile de constituire a acestora în localitățile Gilău, Ludușul de Mureș, Gherla și Mocin.

După o perioadă de pregătire, cu participarea lui Amos Frâncu și a prim-contabilului Nicolae Căciulă, a fost inaugurată la Gilău în 30 aprilie 1902 prima reuniune de credit a Economului. Acum se preconizează începerea unor demersuri pentru înființarea unei filiale în Gherla.

De fapt este o perioadă când banca își propune o *implicare mai profundă în zonele rurale*. Tot acum se fac și primele proiecte pentru inițierea unei emisiuni de înscrieri financiare. Banca «Economul» nu

va reuși să realizeze această acțiune din lipsa unui capital suficient și a unor acoperiri ipotecare satisfăcătoare. În rîndul băncilor românești din Transilvania, doar «Albina» a reușit această operațiune.

În vederea înființării filialei din Gherla, ședința direcțiunii din 15 iunie 1902 a stabilit un «Regulament pentru operațiunile, serviciul de casă, funcționarii și renumerația acestora la Filiala Gherla». [...] Operațiunile care au intrat în sfera de activitate a filialei Gherla au fost depunerile spre fructificare: scontul de cambii cu cel puțin două subscrieri; acordarea de credite combiale cu acoperire ipotecară; lombardul (împrumutul pe efecte).” (Dronca Lucian, *Extinderea activității Băncii «Economul» din Cluj. Implicarea în lumea satului transilvan (1902-1918)* [în] *Istorie financiar bancară, Studii asupra băncilor din Austro-Ungaria (1867-1918)*, Vol I, Editura Dacia Cluj-Napoca, 2001, p.24)

Una dintre preocupările majore ale conducerii băncii clujene a fost realizarea unei strânse legături cu interesele de credit ale populației de la țară prin acordarea unor importante *credite agricole* aplicând un etalon rezonabil dobânzilor percepute din împrumuturi.

De remarcat este și interesul pe care conducerea băncii din Cluj l-a arătat pentru *acțiunile de culturalizare a țăranilor* prin organizarea unor cursuri destinate combaterii alfabetismului, prin amenajarea în cadrul bibliotecilor sătești a unor *cabinete de lectură* dotate cu cărți și ziare. Cei care se implicau în cadrul acestor activități de o mare importanță pentru emanciparea populației din mediul rural erau recompensați, atât instructorii, în general învățătorii satelor, cât și cursanții, cu numeroase premii din partea băncii.

„*Banca a atribuit reuniunilor sale de credit și un rol cultural. Acestea aveau obligația de a organiza în comuna respectivă cursuri gratuite de scris și citit pentru analfabeții adulți. Activitatea meritoasă a unor instructori și cursanți era premiată de Direcțiune. Tot în localul reuniunilor, conducerea acestora era datoare să amenajeze «pentru duminici și zile de sărbătoare, după amiază un cabinet de lectură cu bibliotecă de cărți și ziare».*” (*Ibidem*, p.32)

Importante sume de bani vor fi acordate de bancă *școlilor primare și liceelor românești* în sprijinirea materială a elevilor meritoși ce proveneau din familii modeste sau în vederea urmării unor cursuri superioare din Cluj.

S-a remarcat, de către unii cercetători ai domeniului bancar, că aceste acțiuni caritabile ale Băncii „*Economul*” prin impactul pe care l-au avut în viața culturală a unor localități din mediul țărănesc s-au suprapus benefic asupra populației de etnie românească cu cele ale „*Astreii*”, mulți dintre membrii din conducerea centrală a băncii din Cluj și din filialele acestuia fiind membrii marcanți ai asociației culturale ce își avea sediul central la Sibiu.

Pe fondul *expansiunii noului sistem capitalist* în Transilvania și Banat, prin dezvoltarea mai ales a sectorului industrial, în a doua jumătate a secolului al XIX, *tânăra burghezie* a etniei românești, dornică de o activitate economică care să-i faciliteze nu numai acumularea de capital ci și implementarea acestuia într-un eficient *sistem de circulație rapidă a mărfurilor* militează și se implică în *înființarea unor bănci cu capital numai românesc*.

Adunarea de constituire a „*Băncii Generale de asigurare*” Sibiu, 14 mai 1911

Acum este perioada când iau ființă o serie de bănci în afara celor menționate până acum la Orăștie «*Ardeleana*» - Institutul de credit și economii (1885), la Timișoara «*Timișana*» - Institutul de credit și economii (1886), la Oradea «*Bihoreana*» - Institutul de credit și economii (1898).

La Arad se va pune în anul 1887, bazele Băncii „*Victoria*” care apoi alături de Banca „*Albina*”, de la Sibiu, vor fi *stâlpii pe care se va sprijini întreaga viață economică, politică și culturală a românilor*

transilvăneni, un adevărat sprijin în lupta pentru emancipare națională a românilor din Austro-Ungaria.

Înființarea la Arad a acestei bănci românești „*Victoria– Institut de credit și economii societate pe acții*”, cum îi era denumirea sa inițială, *cu capital numai românesc*, avea drept scop principal susținerea luptei tuturor românilor din Transilvania și Banat, pentru păstrarea ființei lor naționale, în fața pericolului de deznaționalizare forțată, pericol generat de pactul dualist austro-ungar. *Scopul* său, în afară de *sprijinirea emancipării economice a românilor* din acest teritoriu era și unul *social și cultural*, stipulat în statute, prin care o parte din *beneficiile* realizate de bancă, erau îndreptate spre subvenționarea școlilor și a presei românești, acordarea de ajutoare și burse elevilor și studenților români nevoiași.

Ideea înființării la Arad a unei bănci cu capital românesc era mai demult discutată și cu ocazia unor *întruniri a meseriașilor, agricultorilor înstăriți și a intelectualilor români*, mai ales când, după 1963, se ridicase împunătoarea biserică românească construită pe „grădina lui Tuculia (Thóköly)”, cunoscută și azi sub denumirea de vechea *Catedrală Ortodoxă a Aradului*, adevărat monument de arhitectură ce a jucat un rol important pentru comunitatea greco-ortodoxă a orașului.

Iosif Moldovan, personalitate marcantă a învățământului confesional românesc din ținutul Aradului, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului următor, în cartea sa despre „*Școalele Românilor din Arad*” amintește, printre altele, și despre întrunirile ce se desfășurau la „*casina din edificiul bisericii*”, chiar înainte de inaugurarea acesteia în 1865.

În această locație se adunau cu regularitate, duminica după slujba bisericească, ori în zilele de sărbătoare „profesori, preoți și intelectuali români” care expuneau celor prezenți „vești din lume și din țară” informându-i pe meseriași și țăranii, mai ales cei *din Pârneava*, ce erau în majoritate, noutăți din diferite domenii, inclusiv din sfera politică.

Aici, în cadrul întrunirilor, s-au pus la cale înfăptuirea și realizarea unor *desiderate importante pentru comunitatea românească din oraș și din comitat*, cum ar înființarea unei societăți, „**Progresul**”, cum se va numi, care să întrunească în structura sa diverse *categorii sociale românești*, meseriași, negustori, intelectuali, țărani din cartierele

orașului, precum și închegarea unei **societăți bancare** cu capital numai românesc, obiectiv concretizat ceva mai târziu, în anul 1887, prin înființarea la Arad a *Institutului de credit și economii pe acțiuni* „Victoria” a cărui conducere va reveni *avocatului dr. Nicolae Oncu*.

Prima realizare va fi înființarea, la 25 martie 1883 a societății „Progresul”, avându-l ca președinte pe avocatul *Mircea V. Stănescu*. Societate va fi rodul colaborării orchestrate de învățătorul pârnevean *Petru Popoviciu*, ajuns profesor de cânt și tipic atât la „Preparandie” cât și la „*Institutul Teologic din Arad*”, între *intelectualitatea românească*, cu largi vederi naționale și *meseriași* și „*țărani fruntași*” mai ales din *Pârneava*.

„Activitatea prodigioasă a celui neîntrecut învățător, a devenit apreciată zi de zi tot mai mult și de conducătorii destinelor mai înalte. El devine profesor de cânt și tipic la preparandie și teologie. În calitatea aceasta crează *legături intime cu profesorii și prin trântși cu fruntașii societății* și astfel încep, a se consolida și armoniza *raporturile între diferitele grupuri și clase sociale*.

Rezultă din această societate «Progresul» sub președenția vestitului naționalist, avocatul *Mircea Vasile Stănescu*. Măestrii și țărani fruntași, Florescu, Obârcnez, Păcurari, Dogariu, Alexandru Moldovan, Ioan Ianoși, Florea, Morescu, Gheorghe Bogdan, Mihai Raicu, Ilie Moisă, Dobrău (n.n. toți sunt după nume pârneveni) și alții se adună în fiecare duminică și sărbătoare la casa de lectură a «Progresului» (casina din edificiu bisericesc) și ascultă veștile din lume și țară aduse și expuse de profesori, preoți și intelectuali români.

În acest local de lectură s’au ursit edificării casei parohiale din Strada Gojdu de către episcopii și membrii comitetului parohial din acelea vremuri. [...]

Tot din această închegare socială a rezultat în anul 1886, institutul «Victoria», societate de credit și economii pe acții (acțiuni) în frunte cu *dr. Nicolae Oncu*, avocat și profesorii *Vasile Manga și Romul Ciorogariu*”. (Moldovan Iosif, *Școalele Românilor din Arad*, Arad, 1935, p.13)

Petru Popoviciu (1832-1890) prin relațiile sale în rândul meseriașilor, „a măiestrilor”, care îl respectau și prețuiau, fiind mândru că provine din rândurile lor, a învățat o meserie fiind „calfă de cizmar” în cartierul său Pârneava, înainte de a urma Preparandia, va reuși, la inițiativa avocatului, gazetarului, omului politic și animatorului vieții

culturale românești din Arad, din acea perioadă, *Mircea V. Stănescu*, să-i atragă pe aceștia în Societatea „*Progresul*” organizând astfel, pentru prima dată, noua clasă socială, burghezia românească, într-o adevărată „*forță națională*”, atât de neceasă în viitoarele confruntări politice. Tot Petru Popoviciu va fi cel care va atrage în rândurile societății pe colegii săi de breaslă, pe învățători, mai ales pe cei din Pârneava. Dintre aceștia amintim pe *Ioan Vancu* iar mai târziu pe fostul său elev, *Iosif Moldovan*, când va reveni la Arad ca învățător la „*Scoala primară confesională românească greco-ortodoxă*” din Pârneava, după o strălucită carieră didactică la Lugoj, unde fusese remarcat de vestita familie naționalistă a *Bredicenilor*.

Nicolae Ștefu (1855-1914) va face parte și el din Societatea „*Progresul*”, iar după transferul de la „*Scoala primară confesională românească*” din Cuvin, în 1890, la „*Scoala primară confesională românească de băieți*”, de pe actuala Str. Dorobanților (Urban Ivanutca) din Pârneava, va organiza cu plugarii și meseriașii de aici, și nu numai, adevărate *festivaluri corale* care îl vor impune în viața culturală a comunității românești arădene.

În afară de *acțiuni culturale*, prin organizarea unor *spectacole cu puternic caracter național*, mergându-se până la intonarea cântecului „*Deșteaptă-te, române!*”, pe cunoscutele versuri ale lui A.Mureșanu și prin abordarea drapelului românesc, cum a fost în cazul unui spectacol susținut la Pădurea *Ceala*, 1 mai 1883, de „*maial*”, Societatea „*Progresul*” va ajuta prin *acțiuni filantropice* pe tinerii meseriași români, aflați în perioada de ucenicie, cu sume importante de bani, pe toată perioada pregătirii lor, stimulându-i astfel pe mulți să învețe o meserie.

Petru Popoviciu, iar după el și ceilalți învățători din școlile românești ale orașului, îndemnau și dirijau tineretul școlar să urmeze „*Scoala de arte și meserii*”, înființată în oraș, sau să învețe, ca ucenici o meserie, convinși fiind de rostul acesteia în emanciparea lor economică și socială.

Prin Societatea „*Progresul*” mulți tineri de etnie românească, datorită ajutorului financiar primit, vor urma diverse meserii unii ajungând mai apoi să-și deschidă propriile lor ateliere.

„Prima asociație a micilor meseriași, a ucenicilor și calfelor a fost «*Progresul*», înființată la 25 martie 1883, sub președenția lui

M.V.Stănescu. Scopul ei, după cum fusese formulat în proiectul de statut era «*conversie cultură, nobilă desfătare, filantropie*».

Societatea «*Progresul*» își propunea să ajute pe tinerii ucenici aflați în perioada pregătirii lor pentru o meserie. Activitatea societății s-a bucurat de sprijinul generos al învățătorilor Petru Popoviciu, I.Moldovan, N.Ștefu, I.Vancu și de încurajarea publicului arădean.

La 1 mai 1883, când a fost organizată de către meseriași o reușită manifestare culturală, participanții au arborat drapelul național românesc și au cântat «Deșteaptă-te, române!» și s-au prins în dansuri populare. La această manifestare au participat *Vicențiu Babeș și Iosif Goldiș*.

În iunie al aceluiași an, Societatea «*Progresul*» a organizat o răsunătoare manifestație culturală în «*Păduricea*» din Arad, unde corul condus de Petru Popoviciu a impresionat pe participanți.” (Popeangă V., *Aradul centrul politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Editura Facla, 1978, Timișoara, p.91)

Inițiativa înființării la Arad a unei bănci românești i-a revenit Societății „*Progresul*,” societate condusă de avocatul și omul politic, militant pentru drepturile românilor, *Mircea V.Stănescu*, dar cei care vor concretiza această dorință vor fi frații *Mocioni, Alexandru și Antoniu*, moșieri români de pe Valea Mureșului, care au avut un rol important de jucat și în înființarea Băncii „*Albina*,” din Sibiu, făcând parte și din *consiliul de administrație* al primei instituții bancare românești din Transilvania.

Oficial, *banca de la Arad* își va începe activitatea din 30 martie 1887 când a avut loc *prima adunare constituantă a noului institut românesc de credit și economii*, cum se va numi, având un număr de 325 acționari care au „*subscris la cele 1000 de acțiuni*,” iar în 8 aprilie 1887 se va alege consiliul de conducere al băncii ce va avea în frunte pe *avocatul Nicolae Oncu*, în calitate de *director executiv*, care alături de *Sava Raicu, specialist în domeniul bancar*, se vor dovedi „**a fi doi pricepuți organizatori ai vieții economice românești**,” nu numai în părțile Aradului.

Noua instituție bancară, cu capital românesc se va numi „**Victoria-Institut de credit și economi, societate pe acții în Arad**” și își va avea sediul chiar în centrul Aradului, vis-a-vis de Primărie, pe *Bulevardul Ferdinand I*, Nr.1-2, cum se va numi *Bulevardul Arhiducele*

Iosif, după Unire, și va deveni astfel a doua puternică bancă românească din Transilvania, după „Albina” din Sibiu.

„În noiembrie 1886, un număr de 20 fruntași naționali arădeni, din care făceau parte Al.Mocioni, Antoniu Mocioni, A.Suciu, N.Oncu și alții au hotărât să înființeze un institut de credit și economii, cu capital social de 100 000 fl.(n.n florinți monedă în Austro-Ungaria) împărțit în 1000 acțiuni de 100 fl.valoare nominală. Adunarea constituantă a fost ținută în 30 martie 1887. Numărul acțiunilor care au subscris cele 1000 de acțiuni a fost de 325. printre acționari de numărau nume cunoscute în viața națională. Ei au constatat că românii erau lipsiți de sprijin din partea autorităților guvernamentale și au

Vechiul sediu al Băncii „Victoria” din Arad
(Fondul D.J.A.N. Arad)

înființat acest institut ca «să fie baza unei vieți mai bune pentru populația noastră asuprită». În 8 aprilie 1887 a fost ales consiliul de conducere al băncii, responsabilitatea de *director executiv revenind lui N.Oncu, care împreună cu S.Raicu s-au dovedit a fi doi pricepuți organizatori ai vieții economice românești. Progresul băncii a fost foarte vizibil și în 1893 ea și-a urcat capitalul la 600 000 cor.(n.n coroane, monedă în Austro-Ungaria), în 1905 la 1.200.000 cor. iar în 1911 la 2 500 000 de coroane. Astfel banca Victoria a devenit a doua bancă românească din Transilvania, după «Albina» de la Sibiu.» (Aradul-permanență în istoria patriei, Arad,1970, p.308)*

Între dr. Nicolae Oncu, directorul executiv al băncii și mai tânărul său colaborator Sava Raicu se va stabili, în timp, o strânsă și

fructuoasă legătură sufletească bazată pe încredere, competență, *dar mai ales pe același crez și ideal național.*

De multe ori, ceva mai târziu, *dr.N.Oncu* în calitatea sa de *deputat în Parlamentul de la Budapesta*, fiind foarte ocupat cu probleme politice, mereu plecat, *îi va încredința pe perioadă limitată întreaga conducere a băncii lui Sava Raicu*, având deplină încredere în competența sa în acest domeniu.

Nicolae Oncu, originar din *părțile Hălmagiului*, va ajunge să studieze dreptul la Universitatea din Viena, începând din 1867, având o bursă de la „*Fundația Transilvania*” din *București*, impunându-se prin activitatea sa în cadrul societăților studenților români care studiau în capitala Imperiului. *La Viena va lega o prietenie durabilă, ce va continua multă vreme, cu Ioan Slavici și Mihai Eminescu*, fiind de fapt cel care *va pune în circulație poza clasică a poetului național, studentul cu plete*, pe care o primise de la acesta și pe care i-a dat-o cumnatului său *Enea Hodoș* (cunoscut scriitor și istoric literar originar și el din Gurahonț-Hălmagiu), *poză ce va apărea pentru prima dată în a sa istorie literară a românilor.*

Acțiune a Băncii „Victoria” emisă în anul 1888 pe numele lui Alesandru Mocsonyi

Termină cu rezultate strălucite facultatea, *devenind doctor în drept*, fapt ce îl determină pe **Titu Maiorescu**, și el doctor în drept și în filosofie, să îl solicite, în 1874, în calitatea sa de *Ministru al Cultelor*, să se stabilească în *capitala Regatului* pentru a ocupa *catedra de drept a Universității din București*.

Conștient de chemarea sa națională, *Nicolae Oncu* îl refuză, motivând că statutele „*Fundației Transilvania*”, cea care îi acordase bursa de studii, îl obligă să rămână în Transilvania pentru a forma intelectualii cu studii superioare. Și unul dintre aceștia va fi **Sava Raicu**, împreună cu care va desfășura o bogată și fructuoasă activitate pusă în slujba neamului său.

Din anul 1877 se va stabili la Arad unde își va deschide un cabinet de avocatură și se va implica în *lupta politică* a românilor din această parte de țară. *Conștient că fără un puternic sprijin financiar mișcarea naționalistă românească nu va avea nici o șansă în lupta pentru câștigarea drepturilor sale, N.Oncu va milita și el pentru înființarea unei bănci cu capital românesc în Arad*, fiind unul dintre inițiatorii cei mai înfocați ai acestui deziderat, îmbrățișat de mulți oameni politici și de fruntașii vieții economice și politice arădene.

„În 1877 își deschide o cancelarie advocătească în Arad și după o activitate de 10 ani într’atât câștigă încrederea publicului, că lăsându-se la inițiativa sa proiectul de a se înființa o bancă românească în Arad cu capital de 200 000 cor. (două sute mii), publicul subscrie acții în valoare de 260 000 cor. (sau 130 000 fl. valuta de atunci). Astfel se pune baza falnicei bănci «*Victoria*» de azi.

În conducerea, organizarea și consolidarea acestui institut își depune toată inima, priceperea și cinstea sa. În jurul acestui institut adună toți oamenii de inimă, grație conducerii lui înțelepte și intențiunilor sale cinstite, «*Victoria*» a progresat și a ajuns starea înfloritoare de azi, **și tot lui avem să-i mulțumim că a știut alege de urmaș pe distinsul director d. Sava Raicu**”. (*Înmormântarea lui Dr. Nicolae Oncu* [în] *Românul*, Anul IV, Arad, Marți 22 Ianuarie v./3 Februarie n. 1914, Nr.16, p.4)

Gazeta arădeană, în necrologul făcut „distinsului bărbat al neamului nostru”, îi menționează câteva din „*urmele*” lăsate pe plan urbanistic, în oraș, de către acel „fiu de țăran român de la Râșca” (n.n. localitate aflată în apropierea orașului Brad) care „*a ajuns între fruntașii neamului românesc*”. A fost sufletul înființării Institutului de

credit și economii „Victoria”, a zidit „Casa Națională” din Arad - Pârneava, a fost întemeietorul „școlii civile de fete din Arad”, a zidit palatul „Tribunei” iar prin întreaga sa comportare în viață, ca un adevărat model „național”, a făcut cinste „numelui de Român”.

Nicolae Oncu va conduce Banca „Victoria” până la sfârșitul lui martie 1912, când pe baza unor serioase probleme de sănătate se va retrage din viața economică și politică, continuând însă să rămână, așa cum îi scria liderului *Partidului Național Român*, dr. Teodor Mihaly, „neclintit membru” al partidului românesc.

„Domnului dr. Teodor Mihali, prezidentul comitetului național român, Dej

Conform stipulațiilor de pace dintre delegații comitetului național român și comanditorii «Tribunei», cuprinse în procesul verbal din data de 5 Martie 1912, ar urma reîntoarcerea mea în comitetul național și întoarcerea în consiliul de administrație al ziarelor partidului.

Starea mea sanitară însă reclamă liniștea sufletească și trupească, drept ceea cu conștiința datoriei împlinite renunț atât la reîntoarcerea mea în comitet, cât și la întoarcerea în comitetul administrativ al ziarelor, și vă rog a aduce aceasta la cunoștința comitetului național român, pe lângă declararea, că rămân pe mai departe neclintit membru al partidului național român.

Arad, 19 martie 1912

Cu deosebită stimă,

s.s. dr. Nicolae Oncu”

(Retragerea d-lui dr. Nicolae Oncu din comitetul național [în] Românu, Anul II, Arad, joi 8/21Martie 1912, Nr.55, p.2)

În perioada cât a condus Banca „Victoria”, încă de la înființarea acesteia, în 1887, N.Oncu va reuși printr-o bine gândită politică financiar-bancară să ridice, la începutul veacului al XX-lea, capitalul băncii la 50 milioane coroane, iar sediul propriu, de pe actualul Bulevard al Revoluției (József főherceg út) nr.76, se va extinde, ca spațiu încă din 1902, în clădirile dinspre palatul Neuman.

Tot pe baza agravării problemelor de sănătate dr. Nicolae Oncu se vede nevoit să-și dea demisia și din postul de director executiv al Băncii „Victoria”, fapt ce va determina direcțiunea băncii să se întrunească într-o ședință urgentă, condusă de vicepreședintele acesteia

P.C Sa Roman R. Ciorogariu și să aleagă o altă persoană care să preia destinele băncii arădene.

Ziarul „*Românul*” consemnează, informându-și cititorii, despre cele discutate la întrunirea conducerii băncii și de faptul că cel propus pentru *postul de director-executiv*, devenit vacant în urma pensionării lui N.Oncu, a fost numit „**vice-directorul Sava Raicu**”, cel care în decurs de 25 ani, încă de la întemeierea institutului, împreună cu N.Oncu „paralel au lucrat pentru prosperitatea acestei instituții național-economice”.

În gazeta arădeană sunt consemnate și câteva din *principalele merite ale fostului director* și rolul pe care acesta l-a avut de jucat în prosperitatea economică a institutului bancar românesc.

„Azi s’a întrunit direcțiunea institutului de credit și economii «*Victoria*», ca să hotărască în chestiunea *postului de director-executiv al institutului*, devenit vacant prin abdicarea, din cauză de boală, a fostului director *d.dr. Nicolae Oncu*.

Terminându-se ședința direcțiunei, în fața tuturor funcționarilor institutului, vice-președintele direcțiunei *P.C. Sa d.Roman R. Ciorogariu*, aduce la cunoștința tuturor, că d. Dr. Nicolae Oncu, printr’o scrisoare adresată direcțiunei institutului, având în vedere boala sa îndelungată, se retrage dela conducerea activă a institutului «*Victoria*» în fruntea căreia a stat de un sfert de veac, ne mai servindu-l sănătatea, luându-și rămas bun dela toți factorii institutului mulțumindu-le pentru sprijinul oferit și conștiențiozitatea în serviciu, și-a cerut pensionarea.

P.C.Sa d. Roman R. Ciorogariu, anunță că direcțiunea institutului a luat la cunoștință retragerea și pensionarea fostului director dr. Nicolae Oncu, și după ce relevează toate meritele neperitoare, câștigate printr’o muncă cinstită și dezinteresată desvoltată dela întemeierea institutului în primul rând ca fondator, precum și în restimp de un sfert de veac ca director-executiv, aduce la cunoștința funcționarilor, **că în postul de director-executiv**, devenit vacant, **direcțiunea institutului l-a ales cu unanimitate**, pe **fostul vice-director, d. Sava Raicu**, bărbatul care, nu cu sprijinul oamenilor, ci exclusiv *prin munca sa cinstită s’a rădăcat la cea mai înaltă treaptă*.

Corpul funcționarilor, luând la cunoștință cu durere depărtarea fostului șef, primește cu vie aclamațiune alegerea de director executiv a valorosului vice-director, d. Sava Raicu.” (*Alegerea noului director*

executiv la banca "Victoria" [în] Românul, Anul II, Arad, Miercuri 7/20 Martie 1912, Nr.54, p.5)

În coloanele ziarului își fac loc câteva scurte aprecieri la adresa fostului director executiv și a destoinicului său colaborator și sprijin de nădejde în conducerea financiar-bancară a institutului de credit românesc din Arad.

Se arată că între cei doi, încă de la începutul înființării băncii, a existat o *strânsă colaborare* menită prin rolul său de „*avant-gardă*” de a contribui la „**rădicarea economică a poporului nostru din aceste părți**”.

Se regretă faptul că „omul viguros de odinioară” care a fost *dr. Nicolae Oncu*, este nevoit, „datorită stării de sănătate”, să renunțe la conducerea băncii, dar toți cei prezenți sunt convinși că *Sava Raicu* „**specialistul neîntrecut și om integru**” va reuși să conducă, de acum înainte, „pașii acestui puternic așezământ românesc”, ca atunci când alături de el s-a aflat veteranul om politic, *Nicolae Oncu*, care i-a călăuzit pașii încă din tinerețe, de când a pășit pragul băncii nou înființate, în urmă cu un sfert de veac și care a *efectuat primele situații comerciale ale instituției* nou înființate.

Meritele și situația înfloritoare în care se găsea în acel moment institutul românesc de *credit revin în egală măsură celor doi* care în „paralel au lucrat” cu sârg și dăruire fiind conștienți de rolul pe care îl au în *prosperitatea economică a românilor* din această parte a monarhiei.

„D. Dr. *Nicolae Oncu*, împreună cu d. *Sava Raicu* dela întemeierea institutului «Victoria» în decurs de 25 ani, au conlucrat pentru prosperitatea acestei *instituții naționale economice*.”

D.dr.Nicolae Oncu pe baza meritelor obștești deja câștigate prinse *conducerea institutului*, iar d. *Sava Raicu*, începuse cariera de funcționar fiind *cel dintâiu carele în cărțile lui comerciale a făcut întâia trășătură de condeiu*.

Și roata vremii a schimbat fața lucrurilor omenești... Omul viguros de odinioară pierde din puteri, iar modestul lui tovarăș nedespărțit dela început este predestinat să-l înlocuiască...

Felicităm direcțiunea, că a săvârșit atât de nimerit alegerea. Îl cunoaștem pe d. *Sava Raicu* și suntem convinși că d-sa *specialistul neîntrecut și omul integru*, muncitorul neobosit care a contribuit în măsură atât de însemnată la ridicarea «*Victoriei*», alături de d. dr.

Nicolae Oncu va conduce, cu același succes, pașii acestui puternic așezământ românesc de avant-gardă spre menirea lui adevărată: rădicarea economică a poporului nostru din aceste părți.

Neamul românesc poate fi recunoscător d-lui Oncu pentru serviciile aduse întru ridicarea acestui institut economic românesc la situația de azi. Pe d. Raicu îl felicităm și-i dorim să poarte steagul «Victoriei» mai departe!” (*Ibidem*, p.5)

Sava Raicu a fost alături de Nicolae Oncu, nu numai în perioada când cei doi, într-o strânsă colaborare și urmărind același scop național, conduceau destinele celei de a doua bancă românească din Transilvania, dar și după ce acesta, cu sănătatea șubrezită, s-a retras, fără voia sa, din eșalonul frunțașilor români ce luptau pentru emanciparea națională și economică a neamului lor.

Cu toate că era mereu internat prin sanatorii străine, *Nicolae Oncu* urmărea cu viu interes și îngrijorare *situația economică și politică ce se agrava și acutiza în anii din preajma izbucnirii primului război mondial*.

Era mereu frământat și îngrijorat de destinul neamului său aflat de veacuri sub stăpânire străină și își dădea seama că nu va mai apuca să-i vadă izbânda și libertatea, pentru care luptase și crezuse.

Ziarul „*Românul*” din 28 ianuarie 1914 îi anunță moartea servenită, după o îndelungată suferință în sanatoriul Maria Grün din Granz.

Cel care se va ocupa de toată *organizarea funerariilor*, așa cum se cuvneau acestui „vrednic bărbat al neamului românesc”, va fi Sava Raicu căci de câțiva ani Nicolae Oncu fusese părăsit de soție și uitat prea repede de unii dintre vechii prieteni.

Trupul neînsuflețit al defunctului va fi adus din Austria la Arad, iar de aici, un tren special va porni spre comuna natală, Râșca, de lângă Baia de Criș, unde vor fi organizate, cu tot ceremonialul, funerariile de înmormântare, pe data de 31 ianuarie 1914.

„*Înmormântarea* mult regretatului *Dr. Nicolae Oncu* se face mâine, Sâmbătă, la orele 11 a.m. în comuna Rîșca din apropierea târgului Baia de Criș.

Rămășițele pământești ale defunctului se vor transporta din Arad mâine la orele 6 dimineața cu un *tren special*, care va duce cu sine totodată și o mare parte din societatea română a Aradului, care dorește să-i dea mortului ultima cinstire, asistând la înmormântare.

Va călători cu acest tren la Râșca, în frunte cu d. *Sava Raicu*, directorul executiv al băncii «*Victoria*» și d. *Romul Ciorogariu*, vicepreședintele acestui înfloritor institut, mulți dintre Românii arădeni, cari în cel acum dispărut au venerat și iubit *un distins bărbat al neamului nostru*, care prin eminentele sale calități, din fiul țaranului român dela Râșca a ajuns între fruntașii neamului românesc, a fost sufletul înființării institutului de credit și economii «*Victoria*», a zidit «*Casa Națională*» din Arad, a fost întemeietorul școalei civile de fete din Arad, a zidit palatul «*Tribunei*» și viața sa întregă a făcut cinste numelui de Român și *a dezvălit bogatul izvor de regenerare națională a țărânilor noastre*. [...]

Prohodul îl va oficia P.C.Sa părintele protosincol Roman Ciorogariu, prietenul din tinerețe al marelui răposat, iar răspunsurile funerare la va cânta vestitul cor al seminarului nostru diecezan din Arad sub conducerea distinsului profesor Trifon Lugojan”. (+ *Dr. Nicolae Oncu* [în] *Românul*, Anul IV, Vineri 17/30 Ianuarie 1914, Nr. 14, p.3)

IV.3. Directorul-executiv Sava Raicu și politica financiar-bancară a Băncii «Victoria» din Arad

La scurt timp de la alegerea lui *Sava Raicu*, ca director executiv al Băncii „*Victoria*”, ziarul „*Românul*”, după ce reproduce pe larg textul unui articol din „*Revista Economică*” în care apar aprecieri laudative la persoana și la competența profesională a noului director al băncii, comentează situația concretă existentă la acea dată în alte instituții bancare românești transilvănene, raportând-o la cea de la banca arădeană. „*Revista Economică*”, în articolul citat, subliniază, încă de la început, rapiditatea și „prestațiunea direcțiunii” de a așeza la conducere imediat *un finanțist cu o bogată experiență* ce cunoaște atât de bine toate problemele, nu numai ale băncii unde a funcționat atâția ani și și-a dovedit competența, prin succesele pe plan financiar și a capitalul ce a sporit an de an, dar și printr-o ancorare a sa în spiritul timpului, prin receptivitate la *problemele novatoare ale lumii bancare*.

Sava Raicu, în noua sa calitate de director executiv, a fost ales și a provenit *din rândurile funcționarilor bancari* cu o bogată experiență care „s’a dezvoltat și perfecționat” o dată cu aceasta, cunoscându-i toate fazele de dezvoltare și întregul mecanism financiar. *Sava Raicu*, se afirmă în articolul din „*Revista Economică*”, era la acea

dată un specialist de frunte în lumea financiară, și în același timp s-a dovedit a fi în același timp și sufletul băncii din Arad, cel care l-a secondat pe fostul director cu competența sa și alături de care a luat deciziile cele mai importante pentru prosperitatea acesteia.

Alegerea de director a lui Sava Raicu, la conducerea

Sava Raicu - noul director al băncii Victoria din Arad (1912)

Băncii „Victoria”, a fost considerată, potrivit „*Revistei Economice*”, una din cele mai înțelepte decizii, apreciată în „toate cercurile românești” și poate să fie și un exemplu demn de urmat și pentru conducerile altor bănci ce ar trebui să așeze în asemenea funcții specialiști bine formați în activitatea bancară nu „oameni nechemăți”, lipsiți de cele mai elementare cunoștințe de specialitate.

„Revenind, în numărul său din urmă, asupra alegerii de director dela marele nostru așezământ financiar «Victoria», «Revista Economică» scrie următoarele reflexii remarcabile:

«Rareori a făcut o alegere de director la institutele noastre de bani o impresie atât de excelentă în toate cercurile românești ca alegerea dela Arad. Vedem în ea sălășluirea unui spirit, care va fi chemat să-și exercite influența și asupra altor bănci române în ce privește rostul conducătorilor efectivi ai așezămintelor noastre financiare. S’a aflat în fine și la noi românii – pe lângă direcțiunile unor bănci mai mari – un conziliu de direcțiune a unei bănci mari, a băncii

cele mai mari după «Albina», care rupând cu tradiția învechită și lăsând la o parte toate considerentele de ordin personal, ce de sigur nu a lipsit nici la «Victoria» a așezat în importantul post de director executiv pe un bărbat vrednic, ieșit din șirul funcționarilor acestui institut. Prin această alegere direcțiunea «Victoriei» nu numai că a răsplătit munca desinteresată și bogată în roade frumoase de un pătrar de veac a d-lui Raicu, dar a dat totodată și o dovadă vie despre spiritul său înaintat, de înalta sa înțelegere pentru adevăratele interese ale instituției încredințată conducerii lor. Căci cine altul – fire-ar acela investit cu orișice și câte titluri academice și înzestrat cu orișice bunuri materiale – ar putea să ducă înainte cu mai multă vrednicie steagul «Victoriei» pe calea progresului decât acela, care de 25 de ani este congrescut cu această instituție, specialistul consumat, care s'a dezvoltat și perfecționat cu ea, cunoaște toate fazele ei de dezvoltare și care este deja de multă vreme, așa zicând, sufletul întregului așezământ. Va trebui să se urmeze astfel și la alte bănci ale noastre alegându-se în fruntea lor specialiști.» (Alegerea de director la „Victoria”, [în] *Românul*, Anul II, Arad, joi 29 Martie/11 Aprilie 1912, Nr.70, p.4)

Gazetarul de la „*Revista Economică*” consideră că în băncile românești există acum, după atâția ani de la înființarea acestora, funcționari bine formați, specialiști în domeniu, buni cunoscători ai subtilităților afacerilor bancare, care ar putea, asemenea lui *Sava Raicu*, dacă ar fi puși, în direcțiunile acestora, să conducă având „*praxă vastă și vederi largi pe terenul afacerilor de bancă*”.

Sunt date câteva exemple de bănci românești care sunt conduse, cu competență, de specialiști validați în funcția de directori, proveniți din rândurile funcționarilor bancari cu o bogată experiență. Este timpul, se concluzionează – ca și la noi să se termine cu vremea *diletantismului la conducerea afacerilor bancare*, sunt necesare noi reforme potrivite spiritului timpului, de schimbări care să ducă la prosperitate, asigurând siguranța și încrederea acționarilor, oamenilor de afaceri în capacitatea financiară a băncii.

„Tocmai de aceia e de lipsă, că funcționarilor noștri - cari avem destui cu calități excelente – să li se dea ocazie să valideze și în conducerea băncilor noastre.

Între ei se vor afla destui, cari se vor impune, așa după cum s'a impus d. *Raicu* în trecutul «*Victoriei*». Dacă s'ar da ocazie funcționarilor noștri să se afirme, n'ai mai vedea, ceea ce am văzut atât

de des, *că la conducere se îmbulzesc oameni nechemați*, adeseori lipsiți total de cunoștințe de specialitate. Este timpul ca și la noi să se valideze odată principiul «fiecare la locul lor» și la conducerea efectivă a așezămintelor noastre financiare să ajungă oameni cu adevărat chieși, *oameni de specialitate*, de lipsa cărora, azi, har Domnului nu ne mai putem plânge. În trecutul de patruzeci de ani a băncilor noastre s'a format și la noi o pleadă întregă de funcționari de bancă, harnici, cu praxă vastă și vederi largi pe terenul afacerilor de bancă, cari pot fi așezați cu deplină încredere în fruntea instituțiilor noastre de bani". (*Ibidem*, p.4)

Pornind de la articolul reprodus din „*Revista Economică*”, în care sunt menționate, din păcate, carențe din structura conducerii unor bănci românești din Transilvania, și gazetarul arădean face unele referințe la situația concretă de la Banca „*Victoria*” unde în momentul în care s-a pus *problema alegerii* unui nou director al institutului de credit, care să-i ia locul cu competență lui Nicolae Oncu, s-a acționat cu promptitudine și fără lipsă de ezitare. *Toți cei din bancă, funcționari, consiliul director, acționarii, oameni de afaceri știau că Sava Raicu, în acel moment, era persoana cea mai competitivă, o adevărată garanție în asigurarea bunului*

mers al afacerilor bancare. Nicolae Oncu a avut grijă, de-a lungul anilor, să-și formeze din timp un finanțist capabil, gata oricând să-l înlocuiască cu succes, atunci când ar fi nevoie.

„Cât privește apoi în special «*Victoria*», ne simțim îndemnați, să remarcăm drept potrivită complectare a ordinei de idei din *Revista*,

Întâiul număr al „*Revistei Economice*”,
apărut la Sibiu (ianuarie 1899)

încă un moment: *promtitudinea*, lipsa de orice șovăire și fără pic de amânare, cu care s'a rezolvit chestiunea înlocuirii directorului executiv. [...] Și de aceea prindem momentul, ilustrat cu cea mai evidentă pildă, nepunând îndeajuns atrage arențiunea tuturor conducătorilor și tuturor conducerilor institutelor noastre financiare, că anume: *nu e de ajuns să ai diriguitorul destoinic al băncii, trebuie să te îngrijești de cu bună vreme și de eventualul loțiitor și la caz de nevoie suplinitor, iar aceștia trebuiesc creșcuți.*" (*Ibidem*, p.5)

Sava Raicu numit încă de la înființarea Băncii „*Victoria*” prim-contabil, acela care în cadrul institutului va face primele tranzacții financiare, „fiind cel dintâiu carele în cărțile lui comerciale a făcut întâia trăsătură de condeiu”, iar apoi pe baza calităților sale de necontestat în domeniul operațiunilor bancare, precum și datorită convingerilor sale naționale va căpăta totala încredere a directorului executiv dr. Nicolae Oncu care îl va promova curând în funcția de secretar al băncii, funcție similară cu cea de *director adjunct*.

Lui *Sava Raicu* îi va încredința N. Oncu, în absența sa, toate problemele majore ale băncii, inclusiv competența de a lua pe moment *decizii importante* și de a-l *reprezenta în relațiile cu persoane publice* sau particulare atunci când, în calitatea sa de deputat în Parlamentul de la Budapesta, Nicolae Oncu, nu se afla în localitate.

Astfel, în luna mai 1906, *Sava Raicu* îl va primi, în absența lui N.Oncu, la sediul băncii, pe scriitorul **Constantin Stere**, deputat liberal, *Rector al Universității din Iași* și în același timp *sfetnic apropiat și secret al primului ministru al României – I.C.Brăteanu*, care venise, probabil în Arad, nu numai pentru a-l întâlni pe scriitorul și redactorul „*Tribunei*” *Ioan Russu Șirianu*, cum și-a motivat vizita, ci, cu siguranță *urmărea și alte scopuri politice*, interesându-se și *dorind să cunoască situația și potențialul politic, social și economic pe care îl au românii arădeni*, motiv pentru care vizitează mai multe instituții ale românilor, inclusiv „**Casa Națională**” din *suburbiul românesc al orașului, Pârneava*.

Vizitând banca „*Victoria*” este dezamăgit la început că nu-l găsește pe directorul ei, *dr.N.Oncu*, aflat la Budapesta, dar va pleca mulțumit și foarte încântat *de situația financiară a băncii, prezentată cu competență de Sava Raicu*, ce-i va pune „la îndemână toate informațiile dorite.” Venind de la Sibiu, unde s-a întâlnit cu *Octavian Goga*, probabil că trimisul Bucureștiului, a vizitat și a văzut situația *Băncii*

„*Albina*,” din moment ce face unele aprecieri referitoare la administrația celor două bănci românești din Transilvania, aprecieri în favoarea băncii din Arad, *căreia îi prezintă cu satisfacție situația financiară înfloritoare din acel moment.*

„De la Seminar (n.n. *Institutul Teologic Ortodox*) ne-am dus pe la 11 ore, tot cu *Russu Șirianu*, la institutul de credit și economie «*Victoria*», după «*Albina*», cel mai însemnat așezământ financiar al Ardealului.

Din nenorocire d.Oncu, directorul «*Victoriei*», plecase în Budapesta pentru ședința Camerei (n.n. Parlamentul de la Budapesta), însă *d.Sava Raicu*, *secretarul asociațiunii*, *ne-a pus la îndemână toate informațiile dorite.*

Însemnătatea acestei instituții se poate vedea din faptul că în ultimul an totalul de operațiuni s-a urcat la *aproape 70 milioane de coroane*. Din ultimul bilanț publicat la acea dată pentru anul 1904, „*Anuarul băncilor române*” (pe 1906), rezultă că această bancă are un capital de operațiuni de peste 8 milioane K (n.n. coroane), din care 600 000 capital social (în 1905 acest capital a fost dublat până la 1 200 000 k) și depuneri spre fructificare în sumă de peste 5 jum. milioane K. Profitul net în anul 1904 a întrecut 114 000 K-din care s-a repartizat în dividend suma de 54 000 K (9 la sută asupra capitalului) adică mai puțin de jumătate, peste 32 000 K pentru fondul de rezervă, 7 000 K restul pentru fondul de pensuni, tantieme,etc.

De aici se poate vedea că în administrarea acestei instituții domnește același spirit sănătos ca și la «Albina» și poate chiar mai pronunțat, ținând seama de mijloacele ei mult mai reduse. După ce ne despărțim de *d.Raicu*, prietenul *Russu* mă duce în *mahalaua românească din Arad – Pârneala* (n.n. Pârneava); un șir de căsuțe mici, simple, fără etaj, au – cu tot pavajul de asfalt – un aspect foarte rustic [...]”(Stere,C., *Scrieri*, Ed.Minerva, Buc., 1979, p.p. 198-199)

Într-o perioadă relativ scurtă, *Sava Raicu*, datorită calităților sale în domeniul financiar, recunoscute în lumea bancară, atât românească cât și străină, va fi promovat în cadrul Băncii „*Victoria*”, la început, de la cea de *contabil-șef*, la cea de *secretar*, substituit de director, iar din 1911 fiind ales în direcțiune.

Tot în acea perioadă, *Sava Raicu* datorită competențelor sale în conducerea institutului bancar arădean, va fi cooptat în cadrul direcțiunii Uniunii bancare „*Solidaritatea*”, cu sediul în Sibiu, reuniune

bancară din care făcea parte, încă din anul 1907, anul înființării acesteia, când a fost numit a face parte din corpul *experților-contabili*.

Cea de a XXIII-a adunare generală a institutului „Victoria”, ținută la Arad, în ziua de 19 martie 1911, a constituit un prilej de „mare sărbătoare economică-națională”, atât pentru conducerea și funcționarii băncii cât și pentru acționari deoarece capitalul societății a crescut o dată cu definitivarea fuzionării institutului de credit „Lunca” din Ineu cu banca din Arad și cu emiterea unei noi serii de acțiuni, ce va dubla capitalul acesteia, după toate estimările.

Tot în cadrul adunării generale, după ce i se prezintă lui Sava Raicu meritele activității sale „neîntreruptă de 2 decenii”, ce au contribuit „în enormă măsură la ridicarea prestigiului și la înflorirea institutului”, dar și la recunoașterea competențelor sale în domeniul bancar, prin funcțiile de conducere în mai multe corporații bancare dar și în direcțiunea „Solidarității”, se anunță decizia comitetului director ca Sava Raicu să fie numit și în direcțiunea Băncii „Victoria”.

„Adunarea generală a XXIII-a a institutului «Victoria» ținută cu ziua de eri, la orele 10 a.m. – a fost o mare sărbătoare economică națională, întrucât prin hotărârile emisiei nouă de acții, capitalul societar se va duplica la 2 milioane 400.000 coroane, iar prin acceptarea hotărârii fuzionării institutului «Lunca» dela Borosineu cu «Victoria», capitalul societar va face 2½ milioane coroane, astfel, că modesta instituție de odinioară, ce și-a început existența din *darul faptelor bune ale fondatorilor*, prin activitate cinstită și neîntreruptă și astfel prin încrederea câștigată față de marele public, azi a ajuns să fie și să rămână o fortăreață vie a aspirațiilor național-economice.

Adunarea generală de ieri a fost sărbătoarea recunoștinței muncii cinstite, în urma căreia binecunoscutul și harnicul secretar al institutului d. Sava Raicu, care prin activitatea d-sale neîntreruptă de 2 decenii a contribuit în enormă măsură la ridicarea prestigiului și la înflorirea institutului, care și-a câștigat binemeritată simpatie a publicului mare și a lumii financiare, drept – ce de ani de zile face parte din direcțiunea «Solidarității băncilor românești» precum și din corporațiile altor instituțiuni de caracter financiar-economic, în urma hotărârei direcțiunii întrunită în ședința de Sâmbătă la 18 l.c.n avantaj fiind de directorul executiv substituit, la propunerea direcțiunii, a fost prin adunare ales de **membru în direcțiune.**” (Adunarea generală a

institutul de credit și economii societate pe acții „Victoria” [în] *Românul*, Anul I, Arad, Luni 8/21 Martie 1911, Nr.54, p.7)

Ziarul, nou înființat la Arad, „*Românul*”, ca organ al *Partidului Național Român din Transilvania*, surprinde, încă de la început, atmosfera de sărbătoare și de entuziasm a numeroșilor acționari prezenți care urmăresc, din raportul direcțiunii prezentat de *dr. Nicolae Oncu*, cifrele bilanțului institutului pe anul 1910, cifre ce scot în evidență *bunul mers al afacerilor institutului*.

Nicolae Oncu face unele precizări legate de noua „*emisie de acții*”, care va fi scoasă cât de curând, în anul 1911 și care va duce la creșterea capitalului băncii. O sumă importantă de coroane este pusă la dispoziția direcțiunii pentru *scopuri filantropice spre folosul culturii naționale*, în special fondurile fiind direcționate spre *învățămintul românesc arădean*.

Emisiune de acțiuni, din 1911,
cu semnăturile lui Nicolae Oncu, Mihai Veliciu și Sava Raicu

„Adunarea generală a fost deschisă la 10 ore a.m. de președintele adunării d. protosincol *Roman R. Ciorogariu*, cari în urma boalei președintelui direcțiunii (n.n. Mihai Veliciu) a prezidat adunarea generală.

Interesul pentru adunarea ținută a fost deosebit de mare, luând parte 110 acționari, cu aproape 900 voturi, reprezentând peste 3400 de acții.

Prezidentele adunării, după bineventarea acționarilor și constatarea datelor de mai sus, a declarat, că adunarea generală e conform legei comerciale și a statutelor institutului, capabilă a hotărî în privința ridicării capitalului societar.

Se dă cetire raportului direcțiunii institutului. Raportul se ateste prin d. dr. Nicolae Oncu, directorul executiv al institutului.

Din raportul direcțiunii în privința prosperărei institutului sunt de a se remarca următoarele: starea depunerilor în anul trecut s'au urcat cu peste 2½ mil. coroane, la 11½ milioane coroane, portofoliu de cambri cu aproape 3 milioane coroane, peste 14 milioane coroane. Activele institutului s'au ridicat cu 4½ mil. coroane, și fac peste 19 milioane coroane.

Circulația totală din anul trecut a fost 300 milioane de coroane. Profitul curat al anului trecut face 238.836 coroane și 57 fileri.

Referitor la împărțirea venitului curat, direcțiunea prin d. raportor face următoarea precizare: Dividenda se dă de după acție 20 cor., cu totul 120.000 coroane; pentru sporirea fondului de rezervă se folosesc 35.667 cor., 30 fileri; pentru scopuri filantropice se pun la dispoziția direcțiunii 12.000 coroane, iar restul de 21.783 cor. 82 fileri, după detragerea statutare se transpun în contul anului viitor.

Se raportează, mai departe, că direcțiunea a hotărât ridicarea capitalului societar dela 1,200.000 cor., la 2,400 000 cor., prin esmiterea celor 6.000 acții noi în valoare nominală de 200 coroane bucata.

Emisia nouă astfel se proiectează, că acționarii vechi au dreptul la atâtea acții noi, câte acții vechi le formează proprietatea. Acțiunile noi pentru acționari vechi se vând cu 300 cor. bucata, iar cele neplate se pot semna și de neacționari în preț de 400 cor.” (Ibidem, p.7)

Politica financiar-bancară urmărită de „Victoria”, în lansarea noilor sale acțiuni, suficiente la număr pentru o creștere a capitalului societății era de a acorda vechilor acționari facilități destul de importante prin faptul că își puteau dubla numărul de acțiuni la bancă și își puteau cumpăra altele noi la un preț mai mic cu 100 de coroane față de cei care nu figurau pe listele acționarilor. Era o măsură menită de a

atrage, prin aceste avantaje, cât mai mulți noi acționari, care să ducă la o creștere a puterii financiare a institutului de credit arădean.

Direcțiunea Băncii „Victoria”, a luat în discuție și a hotărât să înceapă *procedurile de fuzionare* a institutului de credit din Ineu, „Lunca” pe care să-l transforme într-o nouă filială, cea de a treia filială a băncii arădene în teritoriul comitatului după cele de la Chișineu și Șiria, înființate nu demult.

Acționarii sunt informați și de hotărârea direcțiunii de a-l promova pe Sava Raicu, ca director executiv substituit, „Vicedirector”, cum este considerat de funcționarii băncii.

Numirea oficială și promovarea lui Sava Raicu în această importantă funcție de conducere se datorește în primul rând *importantelor sale merite și servicii pe care le-a adus institutului de credit din Arad* ce au contribuit la ridicarea capitalului său în ultimii ani, a recunoașterii competenței sale în lumea bancară, atât din Transilvania cât și din Monarhie dar și din cauza vârstei și a stării de sănătate a directorului executiv, dr. Nicolae Oncu. În Sava Raicu toți funcționarii băncii vedeau, în acele momente, pe viitorul succesori la conducerea institutului de credit arădean.

„Direcțiunea raportează mai departe, că a hotărât fuzionarea cu institutului «Lunca» din Boroșineu, iar după efectuarea formalităților legale «Victoria» va institui în locul «Luncei» a treia filială a sa. D. raportor aduce mai departe la cunoștința adunării generale, că direcțiunea în ședința sa de Sâmbătă l-a numit pe secretarul institutului d.nul Sava Raicu, director executiv substituit.

După raportul direcțiunii urmează *raportul comitetului de supraveghere* prezentat adunării generale prin d. Sava Raicu [...].

Acționarul d. Pricopiu Givulescu, protopop în Radna, propune, ca direcțiunii, comitetului de supraveghere, **directorului executiv dr. Nicolae Oncu și vice-directorul d. Sava Raicu**, precum și funcționarilor pentru deosebita activitate, să li se exprime mulțumită protocolară.” (*Ibidem*, p.8)

Toți cei prezenți la cea de a XXIII- *adunare generală a Băncii „Victoria”* sunt extrem de mulțumiți de felul în care evoluează capitalul acesteia. Direcțiunea și funcționarii se bucură pentru progresul și prosperitatea institutului în care lucrează, iar acționarii recunoscători, pentru câștigurile oferite de bancă prin „deosebita activitate”, cer, cum

s-a putut constata, ca tuturor bancarilor să li se aducă „mulțumită protocolară”.

În această plăcută și atmosferă plină de bucurie toți cei prezenți se întâlnesc, pentru a cinsti evenimentul la Restaurantul „Central”, nu însă înainte de a trimite o „telegramă de aderență bolnavului președinte al direcțiunii d. dr. Mihaiu Veliciu, avocat în Chișineu”.

La Restaurantul „Central” unde „a domnit o dispoziție veselă” se toastează în sănătatea directorului executiv al „Victoriei” dr. Nicolae Oncu și al proaspătului numit „de substitul de director” Sava Raicu, precum și a funcționarilor bancari drept recunoștință, pentru întreaga lor muncă ce a adus prosperitate tuturor.

„Lumea românească poate fi veselă de serbarea ținută în ziua de eri, la care au participat acționari în număr neobișnuit de mare. În urma hotărârii luate în ziua de eri, «Victoria» depunând de un capital propriu în sumă de 4 și jumătate milioane coroane, depuneri de aproape 12 milioane coroane și de o mare încredere publică – a ajuns în rândul celor mai de frunte bănci din țară, fiindu-i dată posibilitatea de a face cele mai bune servicii poporului nostru.” (Ibidem, p.8)

Articolul, din gazeta arădeană, ce poartă semnătura „Acționari” subliniază la sfârșitul său două aspecte ce caracteriza în acel moment evoluția institutului de credit din Arad.

În primul rând faptul că banca devenea, datorită unei bune politici financiar-bancare, dusă de conducere, și în primul rând de Sava Raicu care era de facto expertul băncii în acest domeniu, să se impună prin capitalul său, mereu în creștere, în rândurile celor mai puternici și mai credibile bănci din Transilvania și cel de al doilea aspect, la fel de important, legat de faptul că banca se bucura de o mare încredere în rândurile acționarilor și a deponenților săi.

Acest al doilea aspect, legat de încrederea arădenilor în capacitatea, atât cea financiară cât, mai ales, în competența și profesionalismul funcționarilor ce-l aveau în fruntea lor pe Sava Raicu, **un expert de necontestat în lumea financiar-bancară a timpului** său va constitui un factor important ce va aduce după sine la o prosperitate financiară a acestuia în anii ce vor urma..

Toate aceste atuuri de care se bucura Banca „Victoria” vor aduce și la salvarea sa de la intrare în faliment, în anii bântuiți de crizele economice, din timpul Primului Război Mondial și în cei ai

haosului revoluției bolșevice ce va cuprinde aproape tot Imperiul Austro-Ungar, răvășind și întregul sistem bancar.

Și în acea perioadă, fatală pentru multe instituții financiar-bancare, banca românească din Arad, va continua să se mențină și chiar să cunoască prosperitate în unele din sectoarele sale, mai ales în cel al *depunerilor* dar și în cel al sporirii *fondului de rezervă și al capitalului societar*.

An de an, Sava Raicu, prin noua sa politică financiar-bancară va căuta să ridice *Banca „Victoria”* de la o bancă cu importanță teritorială, cum era la început, la rangul de „*bancă capitală cunoscută, apreciată și de folos pentru întregul nostru popor.*” În acest scop el va trece la **înființare de filiale** ale bancii în localitățile importante ale comitatului cum ar fi: *Ineu, Șiria, Chișineu-Criș, Buteni, Lipova-Radna*, crescând astfel prestigiul și puterea financiară a acesteia și **așezând-o în rândurile celor mai puternice și mai sigure bănci din Austră-Ungaria**, chiar dacă era bancă cu capital românesc.

„Dintre toate instituttele financiare române nici unul nu s’a impus-cu deosebire în timpul din urmă-atât de mult opinii noastre publice ca institutul al cărui nume figurează în fruntea acestor șire.

Succesele «**Victoriei**» căci despre ea e vorba, au devenit an de an tot mai impunătoare. *Ele sunt și trebuie să fie o mândrie pentru orice om de bine.* Și cu tot dreptul; pentru că «**Victoria**» în timp relativ foarte scurt *s’a ridicat de la bancă cu importanță teritorială*, cum era acum câțiva ani, **la rangul de bancă capitală**, cunoscută, apreciată și de folos aproape pentru întregul nostru popor [...] Din bilanțul «**Victoriei**», care se prezintă din toate punctele de vedere *în cele mai excelente condițiuni*, ies la iveală câteva momente, pe cari ne face plăcere să le fixăm tocmai acum în preajma adunării generale a acestui fruntaș institut financiar al nostru. Înainte de toate se remarcă faptul cum că progresele «**Victoriei**», cari ne-a surprins în ultimii trei ani prin mărirea lor, *sunt în creștere progresivă*, creștere, care se va continua în aceiași măsură ca până acum, va fi de natură să ridice «**Victoria**» nu numai în *șirul dintâi al băncilor românești*, ci chiar în *rândul celor mai de seamă bănci din țara întreagă*. E în adevăr caracteristic, că în acești ani din urmă *averea de sub administrația acestei fruntașe bănci a crescut cu nu mai puțin decât 10 milioane coroane*. Această creștere, care în comparație cu activele «**Victoriei**» de la finea anului 1909 e de

peste 70%, e așa de însemnată, încât cutezăm a zice că *aceste progrese-sub raport relativ-abia dacă va fi ajuns vre-o altă bancă din provincie.*

E un progres unic în felul său și nu ne îndoim că, conducătorii «Victoriei» urmând *politica lor financiară* de până acum, vor fi în stare să asigure progresul realizat în trecut și pentru viitor.”(A XXIV-a adunare a «Victoriei» ținută la 3 Martie 1912 [în] *Tribuna*, Anul XVI, Arad, 6 Martie 1912, nr. 34, p.8)

Cu doi ani înainte de începerea primului război mondial situația Băncii «Victoria» era, așa după cum s-a putut constata, dintre cele mai înfloritoare, fiind una dintre puținele bănci din Austro-Ungaria *cu asemenea realizări îmbucurătoare pentru acționarii săi.*

Toate aceste rezultate sunt rodul unei munci rodnice pe terenul financiar-economic depuse de funcționarii băncii conduși de Sava Raicu, *expert necontestat în operațiuni financiar bancare*, Nicolae Oncu având, chiar în calitatea sa de director executiv, alte resorturi pe linie juridică.

În acel an, 1912, Sava Raicu se pregătea să ia întreaga conducere a băncii în mâinile sale ca urmare a retragerii din activitatea bancară, datorită vârstei și a stării de sănătate a lui Nicolae Oncu.

În cadrul Adunării generale a Băncii «Victoria», ținută la 3 martie 1912, „*prilej de adevărată sărbătoare românească,*” președintele P.C.S Roman R. Ciorogariu, după ce face un scurt istoric al activității băncii îl invită pe Sava Raicu, ales deja director executiv să prezinte bilanțul bancar încheiat la sfârșitul anului 1911.

„Onorată Adunare Generală,

Mai nainte de toate, cu deosebită bucurie Vă aducem la cunoștință faptul, că emisia nouă a IV-a de acții și în legătură cu aceasta și fuziunea institutului «Lunca» din Boroșineu (n.n Ineu), decretate ambele în Adunarea noastră generală, de la 19 martie 1911, pe baza proiectului aprobat de D-voastră, *au succes și s’au încheiat perfect în decursul anului trecut 1911. [...]*

Prezentându-Vă această nouă situație (n.n au fost prezentate mai multe venituri realizate în urma operațiunilor bancare) și aceste *înveselitoare rezultate* pentru consolidarea și viitorul institutului, avem onoarea a Vă raporta, că mai vărtos (n.n mult) și în anul trecut *toate operațiunile noastre au luat proporții până aici neatinse și au crescut în măsuri neașteptate*, astfel dintre contururile de căpetenie relevăm

creșterea escontului cu suma însemnată de peste 4 milioane de coroane și a depunerilor spre fructificare cu suma de peste 2 milioane coroane.

Tot asemenea au crescut în proporție și s’au înmulțit și toate celelalte operațiuni ale institutului precum reies toate aceste evenimente din Bilanțul nostru, încheiat la sfârșitul anului 1911.

Ne ținem de plăcuta dorință să Vă anunțăm și de astădată, că tot în asemenea măsură *au crescut și operațiunile de la filialele noastre din Chișineu și Șiria*, și avem ferma speranță, că pe viitor, tot asemenea se va urma și la filiala noastră din *Boroșineu*. [...]

Cu dotarea din acest an fondurile «*Victoriei*» se urcă la considerabila cifră de cor. 2040415,83 un record acesta nebătut încă de nici una din băncile noastre.”(Raicu,Sava-*Raport la a XXIV-a adunare generală a «Victoriei» ținută la 3 Martie 1912* [în] *Tribuna*, Anul XVIm, Arad, 6 Martie 1912, nr. 34, p.7)

La inițiativa lui Sava Raicu, banca arădeană a emis, așa cum se menționa în raportul bilanțului, la sfârșitul anului 1911, în decembrie, *o nouă emisie de acțiuni*, a căror valoare a fost onorată la caseria institutului, făcând astfel să crească prin această operațiune bancară capitalul său.

Acționarii sunt anunțați și prin presa locală că deja își pot procura din timp noua emisiune de acțiuni care deja au fost plătite de bancă într-un timp foarte scurt, fapt ce subliniază promptitudinea direcțiunii și încrederea acesteia în acționarii săi.

„Precum suntem informați din izvor competent, emisia nouă de acții a institutului «*Victoria*» a succes în mod strălucit și întreaga valoare a acțiunilor nouă fiind vărsată la cassa institutului, emisia aceasta nouă s’a încheiat definitiv.

Prin această operație capitalul de fondare a acestui fruntaș institut face azi Cor. 2.500.000, iar fondurile sale de rezervă se apropie de însemnata sumă de 21 milioane.

Totodată suntem autorizați a aduce la cunoștința domnilor acționari că Direcțiunea institutului pe lângă scoaterea titlurilor provizorii eliberează deja acțiunile din această nouă emisiune.

Faptul îmbucurător că acțiunile din această nouă emisiune au fost iscălite și plătite în timp atât de scurt, dovedind încrederea ce o are marele public român în acest vechiu institut de bani.” (*Noua emisie de acții a „Victoriei”* [în] *Tribuna*, Anul XV, Arad, Mercuri 23 Noembrie/6 Decembrie 1911, Nr. 256, p.8)

Ziarul redă în coloanele sale tabloul complet al operațiunilor bancare, iar apoi arată că întreaga adunare aduce *mulțumirile sale întregului corp de funcționari bancari* dar „*în special relevează meritele neperitoare ale directorilor Dr. N.Oncu și Sava Raicu, conducătorii acestui institut de la întemeierea sa și până la actuala sa stare de mărire, nevistată de nime pe vremuri.*” (Ibidem, p.8)

Pentru a se ajunge la aceste rezultate „*nevisate de nimeni,*” Sava Raicu va duce ani întregi *o politică bancară bine gândită și precaută*, căutând prin munca sa neobosită și *prin prestigiul pe care-l câpătase în lumea financiară*, ce conferea încredere din partea tuturor să-i determine pe fruntașii locali, pe preoți, învățătorii și primarii din localitățile mari, cu populație românească majoritară, să susțină și să sprijine, prin poziția lor în comunitate, *înființarea unor sucursale ale băncii «Victoria» în teritoriu*, arătând localnicilor avantajul acestora în creșterea bunăstării economice și sociale a nației românești.

La Șiria, înființarea și inaugurarea unei asemenea filiale, în duminica zilei de 18 septembrie 1910, *era pentru populația românească un prilej de sărbătoare* iar întâlnirea dintre reprezentanții din Arad, în frunte cu Sava Raicu și plugarii șirieni, făcându-se după primirea festivă din gară, tocmai la biserica ortodoxă din dealul cetății, prin participarea împreună la sfânta liturghie, *întărind astfel și sentimentul credinței naționale.*

„Din partea institutului încă au fost anunțați cu prezența unui grup de 15 funcționari în *frunte cu distinsul nostru financiar și neobosit secretar dl.Sava Raicu.* [...] Dl. secretar Sava Raicu, însoțit fiind de membrul în direcțiune, *dl. Axente Secula*, merg la biserica ortodoxă română participând la slujbă.” (Inaugurarea filialei din Șiria a băncii «Victoria» [în] *Tribuna*, anul XIV, Arad, Vineri 10/23 Septemvrie 1910, nr. 124, p.4)

Festivitățile de inaugurare a noului sediu al băncii va avea loc după terminarea slujbei bisericești când cu toții se îndreaptă spre *clădirea noii filiale*, unde se țin discursuri și se înmânează *steagul „nepătat, cinstit, și mândru al conducerii, viitorilor conducători,” cu îndemnul de a nu păta numele „frumos al băncii, «Victoria».*”

„A fost deosebit de emoționant momentul, când *dl. Sava Raicu predând steagul nepătat, cinstit și mândru al conducerii* (n.n fanionul cu emblema băncii), viitorilor conducători ai filialei, îi roagă pe aceștia în fața publicului asistent *să grijească de numele frumos al băncii și să-*

și dea toată silința ca să contribuie și filiala cât se poate mai mult la ridicarea neamului ei.”(Ibidem,p.4)

Urmând acest model sunt înființate filiale ale Băncii «Victoria» în mai multe localități ale comitatului Aradului, filiale controlate direct de Sava Raicu, prin poziția sa cheie în conducerea lor. La Nădlac se va înființa „Nădlăcana” având ca director pe Aureliu Petroviciu, Sava Raicu făcând parte din direcțiunea băncii, la Buteni (Körösbökeny) „Codrul” unde Sava Raicu deține funcția de președinte, vicepreședinte fiind Ioan Cosma, iar la Radna, institutul de credit „Mureșanul” unde directorul băncii centrale de la Arad va fi președinte al comitetului de supraveghere.

O altă politică bancară urmărită și practică corect de Sava Raicu în expansiunea băncii «Victoria», în teritoriul comitatului, era cea de încorporare și anexare a unor bănci mai mici care nu mai fac față concurenței și erau pe cale de faliment. Aceste operațiuni bancare se derulau cu multă discreție pentru a elimina concurența și mai cu seamă pentru a nu speria pe acționarii băncii, încât nici chiar ziarele locale, românești sau maghiare, nu cunoșteau demersurile afacerii, decât după finalizarea tranzacțiunii.

Sava Raicu în asemenea cazuri nu ținea cont dacă banca era sau nu cu capital românesc sau unguresc, el urmărind doar interesul

ROMÂNIA

„Nădlăcana”

Instituit de credit și economii societate pe acți în N.A

Convocare.

Domnii acționari ai Institutului de credit și economii, societate pe acți „NĂDLĂCANA”, se învita prin prezenta să participe la adunarea generală ordinară a XVI-a adunare generală ordinară care se va ține la Nădlac, Luni la 2 Februarie 1924 și a. Începând de astăzi la ora 11 de dimineață în localitatea învitatului.

OBIECTELE:

1. Constituția.
2. Raportul anual al direcțiunii, raportul comitetului de supraveghere și bilanțul anului de gestiune 1913.
3. Distribuția profitului realizat conform bilanțului.
4. Alegerea și dăruirea mandatelor la direcțiune.

Notă: Pentru făcerea dispunții de vot se cere să acționarii să fie învești în proprietate și acțiunile care să aibă valoare și care sunt învești de acționari și să se învești la seamă Institutului respective și să depună participarea valoare până în ziua începerii sesiunii.

DIRECȚIUNEA

Activ		Contul Bilanț		
100	Casa în numerar	51964,18	130	Capital social: 45000 acțiuni de 100 E.
101	Disc și Giro-Conto la Banca centrală ungare și la alte bănci	8769,01	131	Profitul de gestiune **)
102	Cash	150000,00	132	Depozite la bănci
103	Imprumuturi hipotecare	85000000	133	Contul de gestiune
104	Imprumuturi pe produse agricole	20420000	134	Contul de gestiune
105	Produse etichetate	12000000	135	Dividendele acordate la decontare
106	Divorț	7081100	136	Credite
107	Casa proprie a Institutului	24000000	137	Impozitul pe veniturile proprii
108	Conturi debitoare	220000	138	Profitul brut din anul 1913
109	Magazin	24000000	139	Profitul net
		38000000		

*) Cu descuștarea din anul 1913: 1000000
**) Cu descuștarea din anul 1913: 1100000

Debit		Contul Profit și Perdere		
100	Salarii	168000	170	Profitul brut
101	Impozitul, impoz. la moștenire, impoz. de bilanț	8074800	171	Impozitul pe veniturile proprii
102	Profit și pierdere	24000000	172	Impozitul pe veniturile proprii
103	Impozitul pe veniturile proprii	1400000	173	Impozitul pe veniturile proprii
104	Impozitul pe veniturile proprii	1400000	174	Impozitul pe veniturile proprii
105	Impozitul pe veniturile proprii	1400000	175	Impozitul pe veniturile proprii
106	Impozitul pe veniturile proprii	1400000	176	Impozitul pe veniturile proprii
107	Impozitul pe veniturile proprii	1400000	177	Impozitul pe veniturile proprii
108	Impozitul pe veniturile proprii	1400000	178	Impozitul pe veniturile proprii
109	Impozitul pe veniturile proprii	1400000	179	Impozitul pe veniturile proprii
110	Impozitul pe veniturile proprii	1400000	180	Impozitul pe veniturile proprii
111	Impozitul pe veniturile proprii	1400000	181	Impozitul pe veniturile proprii
112	Impozitul pe veniturile proprii	1400000	182	Impozitul pe veniturile proprii
113	Impozitul pe veniturile proprii	1400000	183	Impozitul pe veniturile proprii
114	Impozitul pe veniturile proprii	1400000	184	Impozitul pe veniturile proprii
115	Impozitul pe veniturile proprii	1400000	185	Impozitul pe veniturile proprii
116	Impozitul pe veniturile proprii	1400000	186	Impozitul pe veniturile proprii
117	Impozitul pe veniturile proprii	1400000	187	Impozitul pe veniturile proprii
118	Impozitul pe veniturile proprii	1400000	188	Impozitul pe veniturile proprii
119	Impozitul pe veniturile proprii	1400000	189	Impozitul pe veniturile proprii
120	Impozitul pe veniturile proprii	1400000	190	Impozitul pe veniturile proprii

Nădlac, la 31 Decembrie 1913.

DIRECȚIUNEA:

Aureliu Petroviciu n. p.   Aureliu St. Șoltescu n. p.

COMITETUL DE SUPRAVEGHIERE:

Schemental comitet de supraveghere sau asociații instituțiile prezente și la care, atât în raport și în decontare și în registrele instituțiilor.

George Mihail n. p. președinte   Nicolai Nestor n. p.   Demetriu Roman n. p.   Romulus I. Iosif Diamant n. p.   reținer raport și decontare

George Petroviciu n. p.

TIPARUL TIPOGRAFIC „CONCORDIA”, ARAD.

Sava Raicu făcea parte din direcțiunea băncii

financiar al băncii sale, fapt întâmplat cu o bancă ungurească din Ineu, pe care Sava Raicu a anexat-o Băncii «Victoria», stârnind reacția ziarelor maghiare speriate de expansiunea și de puterea economică a băncii românești din Arad, în care vedea un pericol puternic în lupta politică, recomandând băncilor ungurești să nu cedeze în fața concurenței băncilor românești, pentru că aceasta strică „echilibrul de putere cu desăvârșire în favorul Românilor.”

Cu siguranță că Sava Raicu a văzut în lupta sa economică și financiară și o luptă politică cunoscând bine ce înseamnă puterea economică proprie oprimată din Austro-Ungaria, căci etnia românească avea mult de suferit din cauza sărăciei, a îngrădirilor economice la care a fost supusă ani de-a rândul.

Expansiunea și creșterea capitalului băncilor nemaghiare din Monarhie, mai ales a celor cu capital românesc, a început însă să îngrijoreze guvernul Khuen-Hédenvary, care preconiza să lovească și dezvoltarea economică a etniei românești prin luarea unor măsuri defavorabile impuse acestora așa cum s-a procedat și prin intenția de scoatere a limbii românești din școlile confesionale ori chiar interzicerea folosirii acesteia în bisericile ortodoxe.

"MUREȘANUL"

Institut de credit și economii societate pe acțiuni în MARIABADN

Activa - Vayras		Bilanț - Mérleg		Pasiva	
85	Casa - Pénztárbiz.	24709	Capital social - Részvénytulaj.	18	18
86	Bani în Casa-Casa și în alte bănci - Váltóbank.	38073	Fond de rezervă - Terveletlenek	19	19
87	Mk. Chey-actákak C. R. bank. și în alte bănci - váltó	12813	Fond de rezervă - Végrehajtott	20	20
88	Exercit - Váltóbank.	12813	Exercit - Váltóbank	21	21
89	Conturi de bancă - Váltóbank	12813	Exercit - Váltóbank	22	22
90	Conturi de bancă - Váltóbank	12813	Exercit - Váltóbank	23	23
91	Conturi de bancă - Váltóbank	12813	Exercit - Váltóbank	24	24
92	Conturi de bancă - Váltóbank	12813	Exercit - Váltóbank	25	25
93	Conturi de bancă - Váltóbank	12813	Exercit - Váltóbank	26	26
94	Conturi de bancă - Váltóbank	12813	Exercit - Váltóbank	27	27
95	Conturi de bancă - Váltóbank	12813	Exercit - Váltóbank	28	28
96	Conturi de bancă - Váltóbank	12813	Exercit - Váltóbank	29	29
97	Conturi de bancă - Váltóbank	12813	Exercit - Váltóbank	30	30
98	Conturi de bancă - Váltóbank	12813	Exercit - Váltóbank	31	31
99	Conturi de bancă - Váltóbank	12813	Exercit - Váltóbank	32	32
100	Conturi de bancă - Váltóbank	12813	Exercit - Váltóbank	33	33
Total		127094			

Dobii - Tartalom		Perdere și Profit - Veszteség és Nyereség		Credit	
101	Interese - Kamatok	70	Profit neto - Nettó nyereség	34	34
102	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	35	35
103	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	36	36
104	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	37	37
105	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	38	38
106	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	39	39
107	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	40	40
108	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	41	41
109	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	42	42
110	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	43	43
111	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	44	44
112	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	45	45
113	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	46	46
114	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	47	47
115	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	48	48
116	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	49	49
117	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	50	50
118	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	51	51
119	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	52	52
120	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	53	53
121	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	54	54
122	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	55	55
123	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	56	56
124	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	57	57
125	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	58	58
126	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	59	59
127	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	60	60
128	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	61	61
129	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	62	62
130	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	63	63
131	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	64	64
132	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	65	65
133	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	66	66
134	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	67	67
135	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	68	68
136	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	69	69
137	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	70	70
138	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	71	71
139	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	72	72
140	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	73	73
141	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	74	74
142	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	75	75
143	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	76	76
144	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	77	77
145	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	78	78
146	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	79	79
147	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	80	80
148	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	81	81
149	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	82	82
150	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	83	83
151	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	84	84
152	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	85	85
153	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	86	86
154	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	87	87
155	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	88	88
156	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	89	89
157	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	90	90
158	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	91	91
159	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	92	92
160	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	93	93
161	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	94	94
162	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	95	95
163	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	96	96
164	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	97	97
165	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	98	98
166	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	99	99
167	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	100	100
168	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	101	101
169	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	102	102
170	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	103	103
171	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	104	104
172	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	105	105
173	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	106	106
174	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	107	107
175	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	108	108
176	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	109	109
177	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	110	110
178	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	111	111
179	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	112	112
180	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	113	113
181	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	114	114
182	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	115	115
183	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	116	116
184	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	117	117
185	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	118	118
186	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	119	119
187	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	120	120
188	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	121	121
189	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	122	122
190	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	123	123
191	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	124	124
192	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	125	125
193	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	126	126
194	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	127	127
195	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	128	128
196	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	129	129
197	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	130	130
198	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	131	131
199	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	132	132
200	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	133	133
201	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	134	134
202	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	135	135
203	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	136	136
204	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	137	137
205	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	138	138
206	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	139	139
207	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	140	140
208	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	141	141
209	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	142	142
210	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	143	143
211	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	144	144
212	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	145	145
213	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	146	146
214	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	147	147
215	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	148	148
216	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	149	149
217	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	150	150
218	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	151	151
219	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	152	152
220	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	153	153
221	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	154	154
222	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	155	155
223	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	156	156
224	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	157	157
225	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	158	158
226	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	159	159
227	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	160	160
228	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	161	161
229	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	162	162
230	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	163	163
231	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	164	164
232	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	165	165
233	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	166	166
234	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	167	167
235	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	168	168
236	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	169	169
237	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	170	170
238	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	171	171
239	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	172	172
240	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	173	173
241	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	174	174
242	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	175	175
243	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	176	176
244	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	177	177
245	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	178	178
246	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	179	179
247	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	180	180
248	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	181	181
249	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	182	182
250	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	183	183
251	Impozite - Adók	114	Profit brut - Bruttó nyereség	184	184
252	Impozite - Adók	114	Profit		

Conștient de pericolul ce amenința și *sistemul bancar cu capital românesc*, deputatul dr. *Teodor Mihali* va ridica, în cadrul Parlamentului de la Budapesta, problema acestor bănci care nu aveau cum să subnineză, prin prosperitatea lor, interesele statului maghiar, așa cum se încerca să se vehiculeze de guvernării maghiari.

Ziarul „*Românul*”, recent înființat la Arad, ca organ de presă al *Partidului Național Român* din Transilvania, își exprimă, într-un articol de fond, îngrijorarea sa pentru noile măsuri preconizate a fi luate, cât de curând, de guvernul maghiar, măsuri menite să lovească în *prosperitatea economică a naționalităților nemaghiare*.

„În ședința dela 1 Februarie n.a (n.n. anul 1911) a Camerei ungare d. dr. *Teodor Mihali*, *președintele clubului parlamentar al deputaților naționaliști* a rostit un frumos și documentat discurs în chestia *băncilor naționalităților nemaghiare din patrie*.

Chestiunea este una dintre cele mai actuale pentru noi. Simțim instinctiv, că în timpul apropiat vom fi amenințați de mari primejdii și *pe tărâmul economic-financiar*, care singura ne-a mai rămas întru putința unei acțiuni libere în scopul *întăririi poporului românesc din Statul-Ungar*.

În legile fundamentale din anul 1868 ni s’au asigurat drepturi, cari lărgindu-se și dezvoltându-se evolutiv, cum o pretinde această fire progresistă a societății omenești, *azi am avea deja cadrele bine încheiate ale unei vieți naționale*, cu însemnate bunuri materiale și cu o întinsă cultură națională, la bazele ei.

Cum însă dispozițiunile legilor din 1868, favorabile întru câtva pentru noi, au fost induse în acele legi prin forțe în afară de voințele interne ale bărbaților de stat maghiari, *cari au operat la încheierea pactului dela 1867*, mai târziu sub *influența șovinismului maghiar trezit și alimentat tocmai din partea guvernelor ungurești*, acele dispozițiuni parte au fost resocotite și nici odată nu s’au aplicat, *parte au fost simplamente scoase din vigoare și înlocuite cu alte legi, desăvârșit contrare legilor din anul 1868*.

Așa ni s’a scos limba națională mai întâiu din justiție, apoi din comitate și comune. [...] Băncile românești sunt privite de multă vreme cu ochi răi și cine cunoaște arcelele politicii maghiare, o știe prea bine, că încă de pe acum s’a dat unor bărbați de specialitate teza: să se afle măsurile potrivite de a desființa institutele de bani ale naționalităților, fără jicnirea celorlalte institute de asemenea natură și fără a se da pe

față *tendința șovinismului de a atenta la viața economică a poporului nostru.*

Trebuie aflată o formulă, care să poată fi prezentă Monarhului și lumii ca o dispoziție generală pentru *apărarea intereselor economice-financiare* ale Statului întreg, dar care, ascuns între încolăcerile vre-unui paragraf să conțină și chițibușul, cu care să se poată ofili și mai pe urmă *desființa toate institutele de bani ale naționalităților.*

Glasurile, ce se aud acum în parlament, *acuzând băncile noastre de nepatriotism*, sunt anume glasurile vestitorilor, trimiși din partea celor ce vor urma cu autoritatea Statului pe frunte.

Deputatul Ostaffy Lajos a susținut, *că băncile naționalităților sunt armele cele mai puternice și mai tari ale agitațiunilor naționaliste*, dupaceea e fără îndoială, că *proiectul băncei* trebuie să ia în considerare și *partea politică internă* a chestiunii și să se grijească, că în privința aceasta proiectul să-și formuleze astfel de pretențiuni față de banca de note, cari prin activitatea băncei să poată *contrabalansa agitația desvoltată de băncile naționalităților.*

Și această declarație a deputatului 48-ist a fost primită cu aplauze din partea tuturor partidelor maghiare ale parlamentului. Nimeni să nu se îmbete cu nădejdea deșartă, că *guvernul Khuen-Hédenvary* sau oricare alt guvern viitor al oligarhiei maghiare, *va refuza să dea lovitura de moarte institutelor noastre de bani*, cîn va fi sosit momentul pentru această lovitură.

«Îmi țin de datorie să declar»-a zis d.dr.Teodor Mihali-«că băncile naționalităților nu au tendințe antipatriotice și contra Statelor».” (*Băncile naționalităților* [în] *Românul*, Anul I, Arad, Duminică 23 Ianuarie/5 Februarie 1911, Nr.18, p.1)

Articolul din ziarul „Românul” atrage atenția *deputatului dr. Teodor Mihali*, precum și celorlalți *oameni politici români din parlament*, că în spatele acuzației că *băncile naționalităților nemaghiare* ar avea „tendințe antipatriotice” se ascunde, de fapt, intenția guvernului șovin maghiar de a căuta prin orice mijloace legislative *să le stopeze dezvoltarea și să le desființeze*, împiedecând prin aceste măsuri *emancipare pe plan economic* a celorlalte naționalități din monarhie.

Voci din parlamentul maghiar acuză chiar propriile bănci că nu sprijină suficient, prin dobânzi avantajoase, „*scopurile politice*

maghiare”, acela de a duce o politică dură și neșovăielnică de *deznaționalizare a minorităților din Monarhie* și de integrarea lor națională în cadrul națiunii maghiare.

Acuzația de „tendențe antipatriotice”, cu care erau etichetate băncile nemaghiare din Monarhie era, fără îndoială, doar un simplu pretext care să permită luarea unor măsuri severe pentru stoparea dezvoltării financiar-bancare a acestora, măsuri care să ducă la *desființarea în viitor a sistemului bancar românesc* care începuse a se impune în lumea „institutilor de bănci”.

Pentru ca să se înțeleagă mai bine scopul politic urmărit, autorul articolului duce în atenție morala dintr-o fabulă a lui Esop, „*Lupul și mielul*”, în care lăsând la o parte alegoria din situația politică de atunci a guvernului maghiar, *mielul ar fi tocmai sistemul bancar nemaghiar*, pe care *guvernării*, asemenea *lupului din fabulă*, caută să-l distrugă, prin orice pretexte, potrivit moralei că dreptatea celui mai puternic este întotdeauna cea mai bună.

Simpla „existență” a unui *sistem bancar nemaghiar*, ce prin munca și competența funcționarilor săi, duce la întărirea *puterii economice a națiunilor lor*, deranjează agresiunea politică a guvernului Khuen-Hédenvary și a „îngânfatului șovinist contele Ștefan Tisza”, un înverșunat adept al politicii antiromânești și de *deznaționalizare forțată a celorlalte națiuni*.

„Foarte bine și foarte adevărat. Dar d.dr.*Teodor Mihali* a trebuit să simtă că nu tocmai despre asta este vorba. Asta este numai clișeul obicinuit, care *ne anunță tragere în judecată și sentința de moarte*. Nu aceasta îi doare pe compatrioții noștri maghiari, că băncile românești ar face politică antipatriotică, ci doare tot existența băncilor românești și munca aceasta pentru întărirea economică a poporului nostru. Căci deputatul Boross Iános când acuza băncile naționalităților că ar face politică, tot atunci aplica o dojană foarte aspră la adresa băncilor ungurești pe motivul, că nu oferă dividende mai mari pentru scopurile politice maghiare.

Oricât s’ar feri băncile noastre de politică și oricât ar putea să dovedească, chiar de cea mai dușmănoasă cercetare, că nu au tendințe antipatriotice și contrare Statului, când guvernării noștri vor fi aflat formula amintită mai înainte, ele se vor afla vinovate de tendințe antipatriotice, că doar din întâmplările vieții a scos Aesop fabula despre

lupul și mielul, cari veniseră să bea apă din același râu și bietul miel era mai la vale.” (*Ibidem*, p.2)

Așa după cum mielul, care se afla pe albia râului, mai avale de unde lupul se găsea, era acuzat de acesta, printre altele, că i-a tulburat apa, și guvernul maghiar va lua măsuri, pe motive ce nu lezau cu nimic prosperitatea și siguranța statului maghiar, împotriva *instituțiilor fundamentale* pentru menținerea ființei unei națiuni, cum erau în acel moment *biserica ortodoxă și școala confesională românească*.

Băncile cu capital național aveau de jucat un rol extrem de important în *emanciparea economică* a etniei lor, prin *politicile financiar-bancare de sprijinire a dezvoltării unei industrii și agriculturi naționale*, factor important în lupta pentru câștigarea *drepturilor lor naționale*.

Acesta era pericolul, de fapt, pe care îl anticipau guvernării maghiari atunci când încercau, prin puterea legii, să *stopeze creșterea puterii financiare a băncilor nemaghiare*, cu precădere a celor românești, ce își măreau numărul de la an la an, înființându-se pe mai tot teritoriul românesc al Transilvaniei și al Banatului.

„*Dar școlile noastre românești făcut-au ele politică? Și catehizarea elevilor este oare afacere politică? Și gimnaziile noastre, cari asemenea sunt spini în ochii compatrioților noștri maghiari, sunt ele instituțiuni politice? Bărbații cari stau în fruntea institutelor noastre financiare au datoria să se însărcineze cu studierea acelor măsuri preventive și a celor modalități, cari pentru primejduirea existenței institutelor noastre financiare vor fi potrivite să îndrumeze puterea de viață românească acumulată în aceste institute tot spre întărirea și progresul material și moral al poporului nostru românesc.*

Fără amânare trebuie începută acțiunea pentru *industrializarea muncii poporului nostru*, neaplicată în producțiunea agricolă, căci în măsura acestei industrializări crește posibilitatea *ca averea națională românească* acumulată în așa zise «uzurare» să poată fi prefăcută cu ușurință în *capitalul industrial*, mult mai binefăcător încă pentru *dezvoltarea economică a populației*, decât capitalul uzuar.” (*Ibidem*, p.2)

Motivele de îngrijorare ale gazetarului de la „*Românul*” față de intențiile guvernului de la Budapesta de a îngrădi și chiar a desființa băncile nemaghiare, care aveau un important rol în dezvoltarea economică și prosperitatea naționalităților din Monarhie, nu au fost

deloc întâmplătoare, căci presa maghiară va începe de curând o campanie îndreptată împotriva acestora, subliniind pericolul întăririi lor pentru maghiarime.

Ziarul românesc „*Tribuna*” comentează, într-un număr din ianuarie 1912, știrea îngrijorătoare, apărută într-un ziar maghiar din Arad, despre amenințatoarea **expansiune a băncii «Victoria» asupra echilibrului bancar existent între capitalul financiar-bancar unguresc și cel românesc din Ardeal**, prin *înclinarea balanței mult în favoarea celui românesc*, îndemnând băncile maghiare să nu cedeze „*terenul băncilor românești care rămân fără concurență.*”

„Ziarul «*Aradi Közlöny*» în numărul său de azi, înregistrând știrea că banca «*Victoria*» din Arad a anexat acum mai nou sucursala băncii ungurești «*Gyula Videki Takarékpénztár*» din Boroșineu (n.n Ineu), se ocupă la loc de frunte cu cuceririle «*Victoriei*» în comitatul Aradului.

Ziarul unguresc constată că institutul «*Victoria*» în anii din urmă a făcut progrese uimitoare și că prin noua sucursală are pân'acum patru sucursale mari și importante pe teritoriul comitatului. Un simț de obiectivitate, pe care vrea să-l păstreze autorul articolului, îl face să constate că acest progres al «*Victoriei*» n'are alt obiectiv decât legile liberei concurențe, a căror rezultat este.

Prin noua anexare institutul unguresc «*Gyula Videki Takarékpénztár*» și-a căpătat desigur rebonificarea pentru cedarea terenului ei, iar banca românească-adaogă ziarul unguresc-de asemeni știe de ce a plătit această rebonificare, de aici încolo restul e indiferent, ori cel puțin secundar.

Azi încă o bancă ori o sucursală, spune ziarul unguresc continuându-și raționamentul, *nu înseamnă numai o simplă afacere comercială, ci este și un puternic factor social, care poate fi ușor exploatat și desigur va fi și pus la contribuție în luptele politice.* De aceea, spune, expansiunea aceasta a «*Victoriei*» nu poate fi privită numai din punct de vedere pur al obiectivității, ci, adaogă, *trebuiește stimulat capitalul unguresc să nu cedeze terenul băncilor românești, cari rămânând astfel fără concurență, determină echilibrul de putere cu desăvârșire în favorul Românilor.* [...]

Expansiunea «*Victoriei*» vestește desigur nu numai acumularea muncii, cinstei și agilității, ci și a condițiilor economice firești. Ea pășește înainte pe un domeniu care este al ei și în posesiunea căruia,

poate fi cel mult chestie de timp ca să intre pe deplin.”(*Expansiunea Victoriei* [în] *Tribuna*, anul XV, Nr.28, Arad, 23 Decembrie/5 Ianuarie 1912, p.p. 8-9)

Gazetarul de la „*Tribuna*” se referă la faptul că pe un teritoriu în care *etnia românească este majoritară* nu se poate vorbi de un succes al băncilor ungurești așa cum nici băncilor românești nu le vede nici o perspectivă într-o localitate majoritar maghiară.

„Noi n’avem nimic în contra înființării băncilor ungurești printre Români, dar nu credem că li-ar surâde nici uneia altă perspectivă decât băncii «*Gyula Videki Takarékpénztár*». Poate aceiași perspectivă i s’ar deschide «*Victoriei*» dacă și-ar deschide o sucursală în Hodmező-Vásárhely. Banca «*Gyula Videki Takarékpénztár*» nu poate fi învinuită de lipsă de patriotism unguresc. Dar sunt aici legi la mijloc, legi inexorabile cari frâng toate elementele meșteșugite și pe cari a le nesocoti înseamnă să-ți dai cu capul de perete.”(*Ibidem*, p.9)

La Ineu, *Banca „Victoria”* devenise foarte puternică afiliind nu cu mult înainte sucursala băncii ungurești și o altă bancă românească, institutul de credit „*Lunca*” iar *Sava Raicu* a cumpărat pentru banca sa și *clădirea impunătoare a sucursalei maghiare* din centrul Ineului, unde probabil va instala sediul *unificat al sucursalei sale din Boroșineu*, prin eliminarea concurenței băncii maghiare.

„Interesându-ne azi am aflat cu bucurie că știrea ziarului unguresc este adevărată. «*Victoria*» afiliase încă în primăvară institutul românesc «*Lunca*» și acum a anexat sucursala băncii ungurești «*Gyula Videki Takarékpénztár*». Activele noiei sucursale a «*Victoriei*» sunt de un jumătate milion. Directorul, *d.Sava Raicu* a luat alaltăieri în primire noua sucursală. Banca «*Victoria*» a cumpărat și casa d-lui avocat Méré Samu din piața Boroșineului, unde se afla sucursala ungurească, intrând în posesiunea «*Victoriei*» cea mai frumoasă clădire cu etaj din Boroșineu.

Felicităm institutul «*Victoria*» pentru această nouă cucerire a sa în drumul ei *către un progres sigur, cumpătat și statornic*. Prin această anexiune, banca «*Victoria*» și-a alăturat *o nouă clientelă românească*, care, fără îndoială, se va bucura și ea de acest schimb fericit. *Prin aceste sucursale, banca își decentralizează vasta clientelă într’un mod care-i permite o dezvoltare mai largă, ridicând în aceiași vreme tot atâtea citadele în diferite centreșoare, pentru întărirea lor economică.*” (*Ibidem*, p.9)

În același ziar arădean, „*Tribuna*,” la un interval scurt de timp, în luna februarie se analizează, așa cum s-a mai arătat, bilanțul pe 1911 făcut public de Banca „*Victoria*,” constatând „*uriașii pași de progres*” făcuți de aceasta, „*cântărind cifrele*” și urmărind, din urmă, bilanțul prezentat în fiecare an.

Prin rezultatele sale banca, se constată, *atrage an de an un număr tot mai mare de clienți*, înmulțindu-și filialele, la o „*distanță foarte mică de la centrală*” și se impune tot mai mult pe piața bancară datorită „*înțelepciunii conducătorilor ei*,” și aici e vorba în primul rând de **Sava Raicu**, *creierul băncii și principalul ei conducător finanțist*, care cu toate piedicile și obstrucțiile autorităților, ce nu vedeau cu ochi buni dezvoltarea unei puternice bănci românești, a reușit, potrivit ziarului, prin „**organizația modernă**” a instituției să-și „*înzestrezze cu una dintre cele mai trainice, dacă nu cea mai solidă organizație internă*” modul de lucru și operațiuni în cadrul Băncii «*Victoria*» din Arad și a sucursalelor sale din teritoriu.

Datorită *capitalului mare pe care îl avea în acel moment, prin operațiunile bancare, bine gândite, care fac să circule anual sume uriașe, prin „mobilitatea capitalurilor sale,”* precum și prin „*înțelepciunea conducătorilor ei*,” gazetarul de la „*Tribuna*” consideră că banca, în acel moment *este în stare să reziste, cu succes „crizelor de pe piață,” și mai ales, să facă față orcăror „eventualități ce s’ar putea isca în vremuri critice,”* fapt care se va întâmpla, nu peste mult timp, peste doi ani, în 1914, *când va începe primul război mondial.*

Prezicerile gazetarului s-au adevărat, căci, *cu toate greutățile cumplite ale războiului,* ce a bătut întreaga Europă, provocând dezastre de tot felul, inclusiv financiare, *banca condusă de Sava Raicu,* va face față însă cu eforturi considerabile din partea directorului ducând și la zdruncinarea sănătății acestuia. Erau momente *critice de prăbușire a sistemului bancar austro-ungar,* și nu numai, mai ales în ultima perioadă a războiului, când multe bănci puternice și cu renume au dat faliment. Nu a fost cazul *Băncii „Victoria” din Arad condusă de Sava Raicu* care a știut s-o păstreze, să o ferească de catastrofele financiare și s-o scoată la liman la sfârșitul războiului, *fiind un sprijin pentru comunitatea românească din Transilvania și în timpul războiului dar mai ales în perioada tulbură de după Unire,* când în Ungaria va izbucni revoluția bolșevică.

„Cântărind cifrele relevate în schițarea de până aici, (n.n sunt prezentate cifre din raportul bilanțului încheiat la 31 decembrie 1911) cari reprezintă principalele ramuri de operațiuni ale băncii «Victoria» și comparându-le cu cele din bilanțul precedent, *ușor putem constata uriașii pași de progres, pe cari îi face acest institut financiar românesc. Î nflorirea atât de repede a «Victoriei» și succesele progresive realizate de ea pe terenul economic în general, adună tot mai mult public în jurul ei, ceea ce de altfel s'a putut constata cu ocaziunea emisiunii făcute anul trecut, care a succes peste așteptările cele mai optimiste. Roadele acestei emisiuni încă nu s'au arătat pe deplin anul acesta, și așa pentru anul viitor ne sunt rezervate noi surprize, la ceea ce ne îndreptățește de altfel și descentralizarea continuă a institutului, aglomerația mare de muncă, cauzată de circulațiunea uriașă ce o face an de an prin, operațiunile sale, silind Direcțiunea la creierea de sucursale la o distanță foarte mică de la centrală.*

Deși are un teren de activitate bun, *atmosfera*, în diferite epoci în trecut, *i-a fost neprielnică, totuși în urma perspicacității și a înțelepciunii conducătorilor, banca «Victoria» a progresat continuu.*

Și poate chiar vitregia vremurilor trecute a contribuit ca, conducătorii «Victoriei» să-și arunce privirea cât mai departe în viitor și s'o înzestreze cu una dintre cele mai trainice, *dacă nu cea mai solidă organizație internă.*

Prin natura lor ramurile de operațiuni, cu cari se ocupă «Victoria», fac ca *circulația anuală să ajungă la cifre uriașe, dându-ne prilejul să constatăm mobilitatea capitalurilor sale, care o face mai rezistentă față de crizele de pe piața generală de bani. Astfel, «Victoria» va întâmpina cu ușurință orice eventualități, ce s'ar putea isca în vremuri critice, și într'adevăr trebuie să-i admirăm organizația modernă pe care o are.*”(Ibidem, p.p.7-8)

Succesele și realizările îmbucurătoare ale băncii, la numai un an de la instalarea lui *Sava Raicu*, ca director general, sunt prezentate cu prilejul a celei de a **XXV-a adunare generală** ținută la Arad, în 23 februarie 1913.

Adunarea generală are și *un caracter festiv, împlinindu-se 25 de ani de la înființarea băncii arădene*, fapt ce a prilejuit prezența unui număr impresionant de acționari care și-au exprimat astfel considerația și încrederea în capacitatea financiară a institutului de a le asigura avantaje financiare și a le proteja interesele economice.

Președintele adunării generale P.C.S. Roman Ciorogariu în cuvântul său de deschidere prezintă *etapele de dezvoltare ale băncii și marile realizări pe plan financiar până în acel moment, când banca a ajuns să fie considerată ca una din cele „mai solide așezăminte similare din țară”, reușind prin capacitățile sale financiare să asigure și să ocrotască interesele acționarilor săi.*

„Puternicul nostru institut financiar «Victoria» din Arad, și-a ținut ieri, în cadre solemne, a XXV-a adunare generală. Dat fiind jubileul de 25 de ani dela înființare, adunarea s'a remarcat prin prezența unui neobișnuit de mare număr al acționarilor, vădindu-se astfel odată mai mult încrederea generală de care se bucură conducerea institutului.

Îndată după ora 10 a.m. președintele adunării generale P.C.S. Domnul Roman Ciorogariu, a rostit o cuvântare mai lungă, rechemând amintirile bogate ale unei munci de 25 ani și ilustrând cu date fazele de treptată prosperare a băncii. E

194. 16 "ROMÂNUL" Cluj, 9 Februarie 1912.

"VICTORIA"

INSTITUT DE CREDIT ȘI ECONOMIE BICENTENAR PE ACTI ÎN ARAD.

Convocare.

Domeniul acțiunii și institutului de credit și economie "VICTORIA" prin aceasta se învârtă asupra și-și dă (statut) în a **XXV-a adunare generală ordinară** care se va ține în Arad, la 23 Februarie și c. 1912 la 10 ore înainte de amiază, în localitățile institutului (Cămin Ardeleanilor laud Nr. 1).

OBJECTE:

1. Raportul direcției și al comitetului de supraveghere și al administrației.
2. Lucrarea asupra bilanțului veninului curent.
3. Alegerea comisiei de supraveghere.
4. Alegerea comisiei de asigurare.

Întru executarea acestor obiecte, se va procedea la alegerea prezidenților și membrilor comisiei de asigurare și la alegerea membrilor comisiei de supraveghere.

Direcțiunea Institutului.

ACTIVA	PASIVA
Contul Bilanț la 31 Decembrie 1912	
Căștia în numerar 4400491	Capital socializat: 12000 lei și 240 Cio. 2500000
Bană în Giro-Căștia la Banca asociaționară 22072934	Fond general de rezervă 1000000
Capitula clocăie la alte bănci 47528408	Fond special de rezervă 82110283
Cambii 70242801	Fond de pensii 2225000
Imprumuturi liberecitate 3023900	Depozite spre fructificare 304410383
Imprumuturi de cont curent cu sursele locale 100570090	Depozite de casă 4248300
Moșteniri și de efecte 94232	Cambii reconvertite 620001804
Efecte puse în 54232	Contribuție restată la depuneri 320440
..... 803815	Dividendă neridicată 3360
..... 4725362	Diverse conturi creditare 3044173
..... 81415	Interese fructificabile 25215010
..... 1700884	Profit tranșat din anul 1911 3300828
..... 15260	Profit net 6704823
..... 1843079	
..... 250761024	
	25 076 1024

Debit	Credit
Contul profit și pierdere la 31 Decembrie 1912	
Interese pentru depozite spre fructificare 50497143	Vești tranșate din anul trecut 3550128
Interese de rezervă 32200075	Infrașta 12000000
Serise 761044	de casă 23082591
Bană de curier 10240	de avansuri pe efecte 819223
Imprumuturi diverse plăți, spre de birou 5081242	Imprum. de cauză-curent 11700362
Porto 801202	capitula clocăie la alte 1688182
Chirie 604750	efecte proprii 3542500
Merce de prezent 3895541	Chiria și alte venituri 2410227
Imp. dare la depuneri 6049711	Provizorii și alte venituri 4534781
Amortizare din cambii 12845232	
Profit tranșat din anul 1911 1700884	
Profit net 30704823	17023400

Arad, la 31 Decembrie 1912.

DIRECȚIUNEA: Ion Moldovan m. d.

Mihail Velicu m. p.   Roman R. Ciorogariu m. p.   Dr. Nicolae Claciu m. p.   Petru Trușe m. p.

COMITETUL DE SUPRAVEGHIERE:

Trăian Văjulescu m. p.   Dr. Aurel Demian m. p.   Alexe Secala m. p.

Stamențiu Costel de supraveghere cu mandat comisie prezente și în-acești în delegație comisie cu supraveghere instituției.

Dr. Sever Ispăvescu m. p.   Dr. Corneli Ardeleanu m. p.   Dr. George Vezse m. p.

Procopie Ghivaleasa m. p.   Dr. Ioan Năneș m. p.

Convocare pentru a XXV-a adunare generală a Băncii „Victoria”

mare distanța nu numai în timp, ci și în rezultate. Azi «Victoria» a intrat în rândul **celor mai mari și mai solide așezăminte similare din țară; a ajuns ocrotitoare efectivă a intereselor economice românești** din un întins ținut și o organizație în același timp pentru zilele grele, cum a fost și cel de anul trecut.

Președintele constată prezența a vre-o 129 de acționari, reprezentând 4925 de acțiuni cu 1541 de voturi. Numește apoi, cu consentimentul adunării generale, de notari pe dd. Vasile Papp juristconsultul și Ioan Moldovan șefcontabilul institutului, de verificat ai sumarului pe dd. Gerasim Șerb și Iuliu Herbay; pentru scrutiniu pe dd. Mihai Lucuța, Dr. Aurel Novac și Dr. Romul Veliciu.” (A XXV- a adunare generală a „Victoriei” [în] *Românul*, Anul III, Arad, Marți 12/25 Februarie 1913, nr.33, p.3)

După constituirea adunării va lua cuvântul directorul executiv *Sava Raicu* care în acest moment festiv, de împlinire a unui sfert de veac de existență a băncii, subliniază faptul că realizările de până acum sunt pentru toți „sărbătoarea muncii economice-naționale” aducătoare de liniște, mulțumire și echilibrul în viața tuturor acționarilor. Ele se datoresc în primul rând *fondatorilor institutului*, a celor care au dirijat și au condus cu cumpătată afacerile băncii dar și *funcționarilor pricepuți* care și-au îndeplinit cu devotament atribuțiile ce le reveneau. Prin toate acestea la un loc banca din Arad a ajuns la „un loc de onoare între institutele de bani solide din patrie”. Este convins că *istoria va judeca cum trebuie rezultatele de până acum* și pe cei care „au luptat, muncit, suferit și s’au zbuțuit”, de-a lungul anilor, cu toate greutățile și problemele lumii financiare, și au făcut ca această instituție să devină „solidă, mare și cu rădăcini adânci în conștiința poporului nostru”.

Gândul și recunoștința sa se îndreaptă spre cei care au muncit cu sârg, de-a lungul anilor, acum „trecuți la cele eterne”, ce și-au adus fiecare indiferent de poziția ocupată în structura funcționărească, o contribuție la progresul și prosperitatea pe care a câștigat-o Banca „Victoria” dovadă fiind cifrele bilanțului pe care îl va prezenta în fața adunării generale și a acționarilor săi.

„Onorată adunare generală!

După o muncă neîntreruptă, intensivă și cinstită, roditoare de rezultate și progrese, serbăm azi aniversarea de 25 ani ai existenței institutului nostru «Victoria».

Nu e această sărbătoare națională aranjată cu alai, ci este sărbătoarea muncii economice-naționale, care înalță, mângâie și întărește echilibrul sufletec.

În acest moment solemn pentru toți, dacă privim desvoltarea institutului nostru dela punerea temeliei lui până azi, trebuie să străbată

în inima fiecărui om un sentiment de mare bucurie, văzând era nouă *vestitoare de progrese și înălțare economică-națională*.

Institutul nostru «*Victoria*» este operă pozitivă și productivă. **Va fi chemarea istoriei să constate evenimentele mari ale trecutului institutului nostru și să afle acolo caractere extraordinare, oameni inimoși, cari au luptat, muncit, suferit și s'au sbuciumat pentru ca să facă o «Victorie» solidă, mare și cu rădăcini în conștiința poporului nostru.**

Gândurile nobile și bune ale fondatorilor ajutate de o *voință tare* și de o *ținută cumpănită a direcțiunilor*, sprijinite de priceperea și devotamentul fără margini a bunilor funcționari, - s'au îndeplinit, - ocupându-și institutul nostru *loc de onoare între institutele de bani solide din patrie*.

Drept dovadă, - fără laudă de sine – sunt *cifrele bilanțului* nostru și *conspectul comparativ* despre *operațiunile institutului* tipărit la finea raportului nostru din acest an.

Cu această ocazie, cuprinși de sentimentul de recunoștință, ținem să ne îndeplinim o datorie sacră și frumoasă, domnilor acționari, și Vă rugăm și pe Dumneavoastră, ca să zicem cu toții, ca fondatorii, membrii direcțiunei, ai comitetului de supraveghere, cenzori și funcționarii institutului nostru trecuți în cele eterne să se odihnească în pace între cei drepti, iar noi cei vii muncind cu zel și credință și pe mai departe, să ridicăm rugăciuni la cer, pentru întărirea și înflorirea institutului nostru «*Victoria*».” (*Ibidem*, p.3)

Așa cum era stipulat și în statutele băncii, încă de la înființare, o parte din veniturile acesteia erau îndreptate *pentru acțiunile de caritate*, cu impact național, în vederea sprijinirii elementului românesc în diverse domenii. *Sava Raicu* anunță pe cei prezenți că s-a decis de către conducerea băncii, cu acest prilej aniversar, să *se doneze* o importantă sumă de bani pentru a pune „*temelia unui internat de băieți*” ajutând astfel elevii din localitățile comitatului și prin asigurarea unui loc avantajos de cazare în vederea continuării studiilor la oraș.

„Cu mare încredere în viitorul institutului nostru și tot de aceste sentimente conduși, pentru eternizarea zilei de azi și în semn de recunoștință pentru publicul mare, care totdeauna în decursul acestui sfert de veac a sprijinit cu încrederea sa institutul nostru, direcțiunea Dvoastră cu bucurie Vă raportează, că a decis să pună temelie unui internat de băieți aici în Arad cu o sumă fondamentală de 20 000

coroane. În scopul acesta direcțiunea Dvoastră din economia sumelor votate de adunările generale anterioare dispune de 15 000 cor., iar 5 000 cor. Vă roagă să-i votați la rândul său din venitul curat din 1912.” (*Ibidem*, p.3)

Înainte de a prezenta rezultatele îmbucurătoare pe care le-a dobândit banca în cursul anului trecut, *Sava Raicu* prezintă celor prezenți *greutățile* pe care le-a întâmpinat și pe care au reușit să le rezolve în mod favorabil, obținând o creștere a veniturilor și a capitalului bancar, a fondului de rezervă, a fondului de pensii ori în ceea ce privește venitul brut, obținut în anul precedent.

Înainte de a informa însă despre „afacerile institutului în decursul anului de gestiune 1912”, *Sava Raicu* expune celor prezenți la adunarea generală câteva cauze care au avut urmări negative în politica financiară a băncilor din întreaga Europă în urma războiului italo-turc ce au continuat cu complicații în *Balcani* cauzând astfel un *an greu economico-financiar* pentru toate țările.

„Frica de o conflagrațiune europeană a produs mare zăpăceală și o adevărată panică în lumea financiară și mai ales atunci, când străinătatea a început retragerea din circulație a capitalurilor sale alocate în patria noastră, *criza generală financiară a devenit extrem de gravă*, iar banii enormi de scumpi.” (*Ibidem*, p.3)

În afara acestor cauze externe, rezolvate de Banca „*Victoria*” prin „măsurile de precauțiuni” foarte severe, populația de la sate, din cauza ploilor torențiale, din toamnă, a avut însemnate pagube economice prin distrugerea multor culturi din câmp și a viței de vie.

În aceste condiții vitrege banca a căutat și prin sprijinul financiar al Băncii Imperiale Austro-Ungare, filiala din Arad, să acorde ajutor bănesc celor interesați, pentru a ieși din criză, atât a persoanelor particulare cât și la nivelul unor instituții și întreprinderi.

Cu toată situația de criză, critică pentru economie și finanțe, rezultatele și câștigurile obținute de Banca „*Victoria*” în anul precedent, sunt mai mult decât „*îmbucurătoare*” ele oglindind o **bună politică financiar-bancară**, precaută și cumpătată, dusă de direcțiunea acesteia ce îl avea deja de aproape un an de zile în fruntea ei pe *Sava Raicu*, un finanțist de geniu în acele dificile momente ale istoriei sociale și bancare.

„Pe lângă toată situația aceasta critică economică și financiară, cu satisfacție Vă prezentăm rezultatele îmbucurătoare și, ca dovadă

despre consolidarea institutului nostru, Vă raportăm, că circulația totală a anului trecut a fost K 403, 339.173.86 mai *mult cu 24 milioane* decât în anul precedent. Activele fac K 25, 167.610.69, *cu 284 mii mai mult* decât în anul precedent. Venitul brut e de K 1 milion 770.354.92, *mai mult cu 343 mii* decât în anul precedent, iar venitul curat al acționarilor e de K 403.216.51, *mai mult cu 121 mii* decât în anul precedent.

Fondurile de rezervă cu dotarea din acest an fac 1,862.836.30, *crescând* și acesta de la ultimul bilanț cu K 86.836.30.

Fondul de pensuni al institutului, tot cu dotarea anului acestuia, va fi de K 241.362.29, arătând o creștere de K 48.262.29 față de trecut.

Capitalele proprii ale institutului ating astfel cifra considerabilă de K 4.604.198.59. Cifrele aici înșirate sunt atât de frumoase și impunătoare, încât ne dispersează de ori ce comentariu.” (*Ibidem*, p.3)

Și întradevăr bilanțul realizărilor din anul precedent, veniturile obținute de bancă în toate sectoarele și compartimentele de activitate nu mai au nevoie, așa cum încheia atunci *Sava Raicu*, raportul băncii în fața adunării generale, de nici un comentariu, toate subliniind un singur lucru, Banca „*Victoria*” se afla pe mâini bune.

În încheierea „*Raportului special*” prezentat de *Sava Raicu* în fața a celei de a XXV-a adunare generală a „*Institutului de credit și economii «Victoria»*”, în care a reușit să îmbine într-o logică perfectă *elocința discursului oratoric*: „Va fi chemarea istoriei să constate evenimentele mai ale trecutului nostru și să afle acolo caractere extraordinare, oameni inimoși, cari au luptat, muncit, suferit și s’au sbuciumat pentru ca să facă o «*Victorie*» solidă, mare și cu rădăcini adânci în conștiința poporului nostru”, cu *rigoarea științifică*, a omului de cifre, directorul executiv al băncii, cu sentimentul recunoștinței și al onestității, ce îl caracterizează, *evocă marile merite* pe care le-a avut în destinul și în prosperitatea băncii, fostul ei director, *primul director al băncii, dr. Nicolae Oncu*.

Retragerea de la conducerea băncii a venerabilului director s-a datorat unei serioase probleme de sănătate ce nu i-au permis acestuia să-și continue nobila muncă pusă în slujba emancipării economice și sociale a neamului său.

Sentimentele sale, exprimate acum public, față de cel care a fost sufletul Băncii „*Victoria*”, au rămas același ca din anii când au

trudit împreună la bunul mers al afacerilor bancare, cele de „stimă și iubire intimă”, *Sava Raicu* vedea mereu în *Nicolae Oncu* un adevărat părinte ce l-a ocrotit și povățuit încă din tinerețea sa, petrecută mai tot timpul în bancă, încă de la înființarea acesteia.

„Cu regret Vă raportăm, că dl. *Dr. Nicolae Oncu* în urma vârstei sale înaintate și din motive sanitare în 19 Martie, anul trecut, s'a retras la pensiune.

Domnul *Dr. Nicolae Oncu* a fost membru fondator și director executiv dela înființarea institutului până în ziua trecerii sale la pensiune, sub care durată de timp și-a depus tot sufletul, puterea de muncă, inteligența și cinstea în serviciul institutului nostru.

Cu durere ne despărțim de Domnia-Sa și dacă se și rup legăturile oficioase dintre noi, *sentimentele de stimă și iubire intimă vor rămâne* în sufletul nostru cu acea ferbinte dorință, ca redobândindu-și sănătatea să trăiască încă mulți ani spre bucuria celor, cu cari împreună a muncit un pătrar de veac întru înălțarea și înflorirea institutului.” (*Ibidem*, p.3)

Adunarea generală este informată că în ziua de **19 martie 1912**, direcțiunea Băncii „Victoria”, în unanimitate de voturi, l-a ales, în locul lui *Nicolae Oncu*, pe funcția de **director-executiv pa Sava Raicu**, care până atunci îndeplinesc funcția de vice-director.

Convingerea direcțiunii este că prin *Sava Raicu*, fostul colaborator direct al lui *Nicolae Oncu*, conducerea institutului s-a pus „în mâinile cele mai competente și destoinice”.

În final, adunarea generală continuă prin alegerea a doi membri în direcțiune și a încă 5 membrii în comitetul de supraveghere și prin prezentarea *conspectului operațiunilor bancare* ce s-au derulat în cursul anului trecut.

„*Românul*” reproduce în paginile sale întregul conspect al operațiunilor bancare, în așa fel încât chiar și cititorii gazetei, ce nu sunt acționari, să poată urmări, *într-un mod transparent*, situația reală a băncii arădene.

Gazetarul, prezent la ședința adunării generale, redă atmosfera și opiniile unora dintre vorbitori, acționari ai băncii, precum și numele celor care au fost aleși în *direcțiunea* și în *comitetul de supraveghere*, între care întâlnim și numele deputatului *Ștefan C.Pop*, ca membru în direcțiune.

Buna înțelegere și colaborare între conducerea băncii, funcționarii acesteia și acționarii s-a putut vedea după prezența tuturor, ca într-o *adevărată familie*, la restaurantul de la hotelul „*Crucea Albă*”, unde, printre altele, s-au rostit multe *toasturi* în care se aduc *aprecieri direcțiunii și eminentului corp de funcționari ai institutului*, toți cei prezenți având totală încredere în „*izbânda libertății prin muncă economică*”, pusă în folosul neamului românesc din Austro-Ungaria.

„*Raportul* e primit cu vii aclamații, dimpreună cu toate propunerile direcțiunii. Se comentează cu plăcere în deosebi *lăudabila hotărâre de a se înființa un internat de băieți*, atât de necesar în acest oraș inundat de elevii români ai diferitelor așezăminte școlare. Dl. avocat din Lipova, *Aurel Cioban* ia apoi cuvântul, în numele acționarilor, și relevând multele binefaceri pe cari «*Victoria*» le-a făcut anul trecut, nu numai particularilor, ci și băncilor noastre din provincie, propune să i se acorde conducerii, și în special dlui director executiv **mențiune protocolară de recunoștință**.

Dl. *Sava Raicu* mulțamește în numele direcțiunii acționarilor pentru sprijinul valoros, pe care l-au dat întotdeauna cu prisosință și-i roagă ca pe viitor să probeze aceiași încredere institutului.

Urmărind *alegerile*, au fost realeși în direcțiune, pe un period statutar de 4 ani domnii Dr. Nicolae Cioclan și Traian Vățianu, iar ca membru nou a fost ales în direcțiunea, pe timp de doi ani, dl. **Dr. Ștefan C. Pop**, avocat și deputat în camera țării.

În comitetul de supraveghere au fost realeși d. Dr. Sever Ispravnic, Procopiu Givulescu, Dr. Cornel Aradelean, Dr. Ioan Nemet și Dr. Gheorghe Vessa.

După adunare direcțiunea, comitetul de supraveghere și funcționarii au luat masa împreună în restaurantul «*Crucea Albă*», dimpreună cu acționarii prezenți, *serbând și la masa albă roadele munci de un sfert de veac*. S’au rostit mai multe *toaste* din seria căroră amintim pe cel al lui *Sava Raicu* pentru *triumful solidarității* în societatea noastră și pe cel al dlui *Dr. Ștefan C. Pop*, - în calitatea de nou membru al direcțiunei, - pentru *izbânda libertății prin munca economică*. S’au auzit cuvinte de caldă recunoștință la adresa eminentului corp al funcționarilor institutului, apoi la adresa acționarilor, țărânilor, presei, etc.” (*Ibidem*, p.4)

La fel ca în anul 1912 și în anul următor *situația financiar-bancară* a Băncii „*Victoria*” rămâne tot așa de stabilă, ba chiar își

sporește rezervele sale de capital în ciuda momentului de criză economico-financiară, ce a avut urmări nefaste asupra mai multor instituții bancare silite a intra în faliment ori au avut de rezolvat grave probleme financiare fiind obligate a se împrumuta pentru redresarea situației bancare.

Faptul că *banca din Arad face față cu succes crizei* ce bântuia în acel moment statele europene, reușind chiar unele performențe în domeniul întăririi capacității financiare, așezând-o în fruntea altor puternice bănci, nu numai românești, atrage atenția „*opinie publice românești*” încântată de *rezultatele și succesele sale pe plan economico-financiar*.

Ziarul „*Românul*”, înainte de a prezenta în coloanele sale, bilanțul Băncii „*Victoria*”, așa cum apare în „*Raportul special*” ce va fi dus la cunoștința acționarilor de către directorul *Sava Raicu*, face câteva *plăcute aprecieri la performanțele*, din anul precedent, obținute de institutul arădean, care printre altele a reușit să „*dea spre scopuri culturale*”, o importantă sumă de bani, *50 000 de coroane*, în acele momente când banii deveneau „*tot mai scumpi*”, întrecând cu mult la acest capitol, puternice instituții bancare și din străinătate.

Gazeta menționează, pentru a face o comparație, cu o bancă importantă din Budapesta, ce a alocat pentru „*scopul național maghiar*”, suma de 8 000 coroane, fiind mult lăudată în cercurile maghiare pentru gestul său de caritate.

„*Aceste adunări au ajuns azi adevărate evenimente demarcativ în viața economică a ținutului nostru*. Bilanțurile «*Victoriei*» sunt așteptate an de an cu cel mai legitim interes, nu numai în lumea mai restrânsă a acestui comitat, asupra căruia *activitatea puternicei bănci* exercită o influență nespus de binefăcătoare, ca și în lumea mare a *progresului nostru economic general*. În seria bilanțurilor publicate de băncile noastre anul acesta, bilanțul «*Victoriei*» a fost **mărgeanul**, care împrumută din strălucirea lui întregului colan.

Acest *interes legitim al opiniei publice românești* a mai fost de data aceasta mulțumit prin *o faptă, până azi unică*, nu numai în activitatea băncilor noastre, ci și în cea a așezămintelor similare, mult mai dezvoltate, ale unor neamuri, cari se bucură de libertăți și de colaborări nemăsurat mult mai decât ale noastre.

După cum am arătat anume, într'un articol recent «*Victoria*» a dat spre **scopuri culturale** suma de 50 000 coroane. O jertfă aceasta,

care întrece – nu numai prin mărime, dar mai ales prin importanța ei de a fi indicat cu atâta pricepere rostul superior al băncilor noastre, - toate jertfele aduse până azi chiar și de băncile străine. (Cea mai mare bancă din țară P.H.E.T din Budapesta care a fost sărbătorită zilele trecute, pentru că a dat vre o 8 000 cor. spre un scop național maghiar...) Jertfa «Victoriei» e mai comentată în toate cercurile românești cu cea mai vie satisfacție.” (A XXVI-a adunare generală a „Victoriei” [în] *Românul*, Anul IV, Arad, Marți 18 Februarie/ 3 Martie 1914, Nr.39, p.3)

Aprecierile față de importantul gest de caritate la adresa institutului arădean, nu putea fi decât mai mult ca măgulitoare pentru toți funcționarii Băncii „Victoria”, pentru întreaga sa conducere dar și pentru toți acționarii și deponenții săi. Cuvinte laudative la adresa performanțelor financiar-bancare ale băncii și compararea acesteia cu o piatră prețioasă, „mărgean”, ce strălucește falnic în rândurile celorlalte bănci românești cărora le împrumută ceva „din strălucirea” sa sunt o răsplată pentru trudnica dăruire a tuturor. Pentru toți era un binemeritat prilej de bucurie și de mândrie și în același timp, cinstea și șansa de a lucra într-o sau pentru o asemenea prestigioasă și solidă instituție națională.

Este lăudat și popularizat exemplul pe care institutul financiar din Arad l-a dat și în același timp l-a transmis ca mesaj, celorlalte bănci în ceea ce privește unul dintre scopurile înființării acestor institute de credit cu capital românesc, acela de a da din surplusul, „rostului superior” al menterii fiind acela de a ajuta comunitatea românească și pe calea emancipării culturale, prin donații menite să slujească **interesul național**.

Donarea sumei de 50 000 de coroane pentru construirea unui internat școlar în Arad a stârnit o reacție vie, în toate cercurile românești, apreciind decizia Băncii „Victoria” ca un gest de „jertfă” adusă bunăstării neamului.

Artizanul succeselor și prestigiului de care se bucura banca, în acel moment, era, fără îndoială directorul său executiv *Sava Raicu*, personalitate marcantă în cercurile financiare, atât românești cât și în cele din străinătate.

Iată de ce cea de a XXVI-a adunare generală a Băncii „Victoria” a fost și un prilej de cinstire a meritelor acestui *profesionist*

de elită din lumea bancară, un „**finanțist de geniu**”, cum îl va numi și caracteriza presa vremii.

Era momentul în care, *pentru toată contribuția sa*, până în acel moment, dusă în cadrul *sistemului bancar românesc* și nu numai, însuși *Regele Regatului Român, Carol I*, îl va recompensa cu medalia „*Meritul Comercial și Industrial*”, o încununare meritată a succeselor și realizărilor sale în acest domeniu atât de important *luptei naționale* pentru asigurarea *suportului său economic și financiar* de care avea atâta nevoie în acele dificile momente social-istorice de dinaintea războiului mondial.

„*Adunarea generală* de ieri a fost și un prilej de **entuziastă sărbătorire a dlui Sava Raicu**, directorul executiv al «*Victoriei*». Opinia noastră publică l’ a consacrat de mult printre *bărbații noștri de-o rară valoare*, iar cercurile financiare, nu numai ale noastre, ci și cele străine, i-au acordat pe drept un **prestigiu de invidiat, un loc de onoare între capacitățile acestui dificil domeniu de activitate**.

Cine a *învățat să-l cunoască* pe dsa, mai ales în *vârtejul crizelor* din urmă, va înțelege ușor, care este *secretul unei prosperări atât de binecuvântate a robustului organism economic*, pe care-l însuflețește și-l duce din izbândă în izbândă.

Urăm și noi, dimpreună cu glasurile entuziaste ce s’au auzit ieri, multe rezultate de felul celui cuprins în raportul general. [...]” (*Ibidem*, p.3)

La a XXVI-a adunare generală a institutului bancar ținută la Arad, în ziua de 2 martie 1914, prezintă acționarilor prezenți, în număr mare, în localul băncii, *raportul direcțiunii*, susținut de directorul executiv *Sava Raicu*, raport văzut ca „*o icoană fidelă*” a rezultatelor pozitive înregistrate într-un an în care „*marea criză financiară amenință piața internațională*” dar care nu a putut să zdruncine poziția financiară a aceleia care se menține, an de an, în rândul *primelor bănci din Transilvania*.

Cel care va deschide ședința adunării generale va fi *P.C.Sa Roman Ciorogariu*, în calitatea sa de *vicepreședinte* în cadrul *Direcțiunii băncii* și care amintește celor prezenți de competența financiară a lui *Sava Raicu*, care în aceste momente de criză, a contribuit prin capacitatea și profesionalismul său la stabilitatea și prosperitatea băncii, capacitate răsplătită și de *regele Carol I*, al României, prin acordarea unei *medalii*, medalia „*Meritul Comercial și*

Cinstea ce s'a dat directorului nostru și care se **resfrânge și asupra acestui institut**, venită fiind dela un loc atât de înalt, ne indică luminos drumul viitorului pentru ridicarea și fericirea neamului nostru (Aplause). Declară adunarea generală deschisă.

Biroul se alege în modul următor: *Președinte: P.C.S. Roman Ciorogariu*; notari: dnii Vasile Pap și Ioan Moldovan; bărbați de încredere dnii: Petru Ionaș și Iulian Herbay, iar în comisia de scrutiniu au fost aleși dnii: Mihail Lucuța, Dr. Hotăran și Iancu Ștefănuț.

Se cetește apoi apelul nominal. S'au prezentat *199 acționari*, reprezentând *4210 acții* cu *1595 voturi*." (Ibidem, p.4)

Raportat la numărul de acționari, prezenți la adunarea generală, numărul acestora este mai mare comparativ cu cel de anul trecut, când au fost doar „*vreo 129*”, față de cel de acum *199*, iar acțiunile din anul anterior erau *4925* cu *1541* voturi față de *4210* cu *1595* în *1913*, anul pentru care s-a întocmit bilanțul. „Localul băncii «Victoria» erau arhipline de acționari” – consemna gazetarul de la „Românul” – și mai menționa că aceștia proveneau „*din toate straturile noastre sociale*” – demonstrând astfel rolul pe care banca arădeană la avut în acordarea de credite mai multor categorii sociale pentru a suplini și nevoia cererilor mărunte de capital, de a sprijini necesitățile economice curente, mai ales din gospodăriile țărănești încercate în cursul acelor ani de calamități naturale.

Filiarele Băncii „Victoria” deschise în *localități importante* din comitat, la *Ineu* (Boroșineu), *Șiria* (Világos) ori *Chisineu* (Kisjenő) acordau țărănimii din zonă *credite în cont-curent* precum și *credite pe efecte* în scopul stimulării producției gospodăriilor țărănești, împrumuturile fiind uneori și pe produse agricole, *într-un portofoliu distinct*, înființând în unele localități *magazine de cereale*. Acordarea acestor credite a avut scopul de a atrage *o clientelă numeroasă*, provenită din rândurile țărănilor înstăriți, urmărindu-se a se stabili *relații mai strânse între această clasă și elita economică românească*, implicată în viața politică. Scopul urmărit va fi și acela că în anumite momente de rezonanță pentru mișcarea națională numărul celor participanți, din punct de vedere mobilizatoric, va fi mai ușor de controlat, fapt ce s-a putut constata și la Arad, când o mulțime de țărani și din satele comitatului, au participat *în luna februarie 1911*, la „*Casa Națională*” din *Pârneava*, la „*Marea adunare populară*” organizată împotriva încercărilor guvernului Khuen-Héderváry și a contelui Ștefan

Tisa de a lua românilor cele mai elementare drepturi pentru păstrarea ființei naționale, ori acea mobilizare din vara anului 1912, când, tot în *Pârneava*, în apropierea pădurii Ceala, a avut loc *zborul cu aeroplanul a lui Aurel Vlaicu*.

Așa după cum cu mândrie rostea, în fața celor prezenți, *la a XXVI-a adunare generală a băncii*, P.C.S. Roman Ciorogariu, **Sava Raicu** – pentru capacitatea sa în domeniul financiar-bancară – a fost decorat cu medalia „*Meritul Comercial și Industrial*”, de regele Carol I al Regatului Român – această medalie fiindu-i conferită nu numai pentru aportul său ca director-executiv al Băncii „*Victoria*”, plasată pe al doilea loc în ierarhia băncilor cu capital românesc din Austro-Ungaria ci *pentru întreaga sa activitate financiar-bancară desfășurată până atunci înspre folosul emancipării economice a românilor din Imperiu*.

Sava Raicu va juca un rol important în **reforma băncilor române**, încă din anul 1898, ce se concretizează prin înființarea *Uniunii bancare „Solidaritatea”*, la Sibiu, în 1907.

Înființarea acestei *reuniuni bancare*, nu văzută ca o *corporație* ci a fost înțeleasă ca o *coordonatoare necesară politicilor bancare ale instituțiilor de credit românești*, ce, după anul 1900, s-au înființat într-un ritm alert, ajungându-se până în 1914 la un număr de *175 de instituții de credit*, și între care au început a avea loc anumite neînțelegeri cauzate de interesele de grup, fie în viața economică, politică ori confesională, toate ducând *la slăbirea intereselor naționale*.

Discordanțele și neînțelegerile, existente în sistemul bancar românesc din Austro-Ungaria, au necesitat luarea unor *măsuri de ridicare profesională a funcționarilor de bancă*, conform standardelor moderne europene și *constituirea unui corp de îndrumare și control* format din rândurile *experților financiari*, funcționari superiori din băncile românești cu o bună pregătire practică și teoretică, corp ce avea drept scop evitarea unor operații bancare nerentabile.

În acest scop *s-au reunit* pentru prima dată, *în luna iunie 1898*, **directorii băncilor românești** din Transilvania, convocați apoi în permanență în fiecare an, pentru a discuta și a se pune de acord cu principalele probleme ce țin de o **politică bancară coerentă** care să apere *interesul național* supus tot mai mult *unei politici agresive de către oficialitatea dualistă austro-ungară*.

Dr. N. Oncu (în mijloc cu baston) la conferința reprezentanților băncilor române ținută la Sibiu în iunie 1898

„Întemeierea «*Solidarității*» a sporit *capacitatea sistemului bancar românesc* care practic s-a definit ca o prezență financiară dinamică și coerentă, o dată cu structurarea acesteia, impunând, la nivelul băncilor românești, o mai fermă disciplină financiară în relațiile interbancare precum și cu propria clientelă, sistemul de contabilitate, creind condiții pentru *stoparea imixtiunii* guvernului ungar în afacerile băncilor românești «*Solidaritatea*» nu s-a constituit într-un consorțiu și nici nu a incomodat independența și individualitatea băncilor asociate, cel mult a sprijinit-o prin *asistența de specialitate* cerută explicit sau indirect de o parte din instituțiile de credit mai nou înființate fără specialiști suficienți, devenind «**un adevărat consiliu economic**» sub auspiciile căruia va evolua, la începutul secolului XX, activitatea financiar-bancară angajată într-un *complex proces de modernizare*.” (Drecin D., Mihai-Dobrescu Vasile, *Op.cit.*, p.48)

Prin expertii săi, Uniunea bancară „*Solidaritatea*” se angaja, pentru a evita derapajele financiare ale unor bănci, să revizuiască periodic, la cel puțin un an, conturile, să mijlocească *afaceri de bancă* cu alți parteneri din sistemele bancare din monarhie, să procure în condiții cât mai avantajoase *reesconturi de credite*, să se ocupe de

dezvoltarea afacerilor pe efecte publice (bani de tezaur) sau *să extindă operațiunile financiare* ale anumitor bănci pe „înscrisurile financiare” emise de banca „Albina” de la Sibiu, în calitatea acesteia de a fi singura bancă românească acceptată la cotațiile bursiere din Imperiu.

Tot prin intermediul „Solidarității” se asigura pregătirea unor *tineri funcționari* români transilvăneni prin „sprijinul profesional al fraților din Regatul României”.

„Revista Economică” apărută la Sibiu era ziarul „Solidarității” și urmărea popularizarea, prin articole și studii de specialitate, a celor *mai noi metode și operațiuni financiar-bancare* menite a ridica *standardul* puterii economice a băncilor românești.

Sava Raicu făcea, parte în acea perioadă, din acel *grup restrâns*, dar select, de specialiști în probleme financiar-bancare, care trebuiau, așa cum s-a văzut, să urmărească și să verifice periodic, din punct de vedere *tehnic* felul în care băncile românești din Transilvania își administrau fondurile, încheiau bilanțurile sau făceau alte operațiuni bancare care ar putea duce la falimentarea acestora cu toate urmările negative ce puteau deriva pentru clienți, mai ales că deponenții erau români, în majoritate.

În anul înființării „Solidarității”, în 1907, Sava Raicu, *prin personalitatea sa deja recunoscută în lumea băncilor* va avea un rol important în *convocarea* unei adunări a tuturor funcționarilor de bancă români în vederea organizării lor într-o *reuniune profesională*.

Sava Raicu va avea strânse legături și cu sistemul *bancar ceh*, fiind unul dintre **inițiatorii taciți ai organizării unei cooperări a băncilor nemaghiare** în lupta împotriva maghiarizării forțate din monarhia habsburgică. Din anul 1907 devine *membru* în Comitetul de supraveghere a băncii „Sporobanka” - Banca centrală a caselor de economii cehe, înființată în 1903 și *membru* în Direcțiunea băncii „Mstredni Banko”, ambele cu sediul în Praga, ajutând prin funcțiile sale de conducere pe care le avea *pătrunderea capitalului ceh și în Transilvania*.

În același an, «Sporobanka» a pătruns în Transilvania, unde «Albina» (după banca «Victoria» din Arad) a ajuns treptat, cu începere din 1905, într-o tot mai mare dependență de «Sporobanka». Se menționează și alte bănci cunoscute: «Lugojana», «Bihoreana». *Aceste trei mari bănci românești din Transilvania vor constitui fundamentul de la care va porni expansiunea capitalului ceh la români.*

Acestui proces îi este caracteristică *paralela planului politic*, fiindcă concomitent a avut loc formarea *noii coaliții* a slovacilor cu românii și sârbii, iar în februarie 1905 s-a format «*Clubul parlamentar al naționalităților*».

Din raportul anual nr. 4 al lui «*Sporobanka*», pe 1906, rezultă, mai departe că relația ei cu românii *s-a extins* tot mai mult, cuprinzând acum *8 instituții*.

Banca «*Victoria*» din Arad a devenit **mijlocitoarea tranzacțiilor financiare** cu cehii, în timp ce reprezentantul ei *Sava Raicu* era și membru al comitetului de control al filialei din Brunn a băncii «*Sporobanka*». Instituțiile românești în cauză au fost: «*Someșana*» din Dej, «*Agricola*» din Lugoj, «*Mercur-Năsăud*», «*Oraviciana*», «*Timișana*» din Timișoara, «*Santinela*» și «*Râureana*», apoi «*Banca română*» și «*Banca populară slovacă*» din Nădlac.” (Krajčovič, Milan, *Întărirea solidarității popoarelor nemaghiare ale Ungariei prin programul economic și prin activități bancare până în anul 1914, Cooperarea româno-slovacă 1890-1914*, [în] Drecin D. Mihai – coordonator, *Op.cit.*, p.109)

În studiul citat *economistul din Bratislava*, profesorul Milan Krajčovič, subliniază **rolul** pe care l-a avut Banca „*Victoria*” din Arad, prin reprezentantul său *Sava Raicu*, în realizarea unei **alianțe între băncile nemaghiare** din perioada dualismului când creșterea tendințelor monopoliste maghiare puneau stavilă dezvoltării băncilor celorlalte naționalități, prin lipsa de capital, în regiunile locuite în majoritate de acestea.

Extinderea interesului sporit al multora dintre băncile naționalităților nemaghiare din Ungaria, inclusiv a celor românești, pentru relații cu banca „*Sporobanka*” nu era pe placul puternicilor bănci ungurești care au căutat prin diverse căi a-i stopa extinderea acesteia în cercurile bancare ale naționalităților.

Sava Raicu va protesta, la adunarea generală a acționarilor de la „*Sporobanka*”, în 1907, împotriva acestei *politici șovine*, din partea maghiarilor, de a *stopa pătrunderea capitalului ceh în monarhie*, arătând printre altele, *sprijinul* pe care, prin acest capital, *l-au putut acorda băncile românești* în agricultură, industrie și în economia românească, luarea sa de cuvânt *a fost bine primită și apreciată*.

„O neobișnuit de expresivă manifestare a solidarității nemaghiarilor Ungariei cu această bancă a avut loc la *adunarea*

acționarilor de la «Sporobanka» (24-25 martie 1907), unde au rezonat *patetice luări de cuvânt* în sprijinul neoslavismului, despre sarcina de pionierat a lui «Sporobanka» (cuvântarea lui F. Kucinic din partea sârbilor). *Demnă de atenție* este și cuvântarea delegatului român al Băncii «Victoria» din Arad, **Sava Raicu**, care a spus printre altele: «Aduc cele mai calde salutări din zonele cele mai meridionale ale monarhiei noastre, unde UBCSP (n.n. banca centrală a caselor cehe de economii) a prins rădăcini adânci, unde aceasta, prin sprijinul acordat agriculturii, comerțului și industriei a făcut mult bine. *Datorită culanței (n.n.generozității) ei, organizarea băncii este admirabilă în țara noastră și se bucură de mare încredere*, iar noi toți sperăm că ea va înainta pe calea pe care a pornit-o. Cu siguranță nu va dura prea mult timp, până ce activitatea ei meritoasă va fi apreciată în țări depărtate...».

Din raportul anual al «Sporobanka» Nr. 6/1908 rezultă că ea a pătruns *decisiv în sistemul bancar românesc*. Aici sunt enumerate câteva zeci de bănci românești (și din Bucovina), ca acționare ale «Sporobanka».

Reprezentantul ei, *Sava Raicu*, secretarul Băncii «Victoria» din Arad, *a fost numit și în conducerea* unor bănci precum «Bihoreana», «Mureșul», «Nădlăcana» și în **conducerea organizației** centrale «Solidaritatea». În filiala din Brunn activa alături de slovacul I. Hrusovsky și românul Virgil V. Bontescu.” (*Ibidem*, p.110)

Legăturile bancare și relațiile personale pe care le avea Sava Raicu cu multe dintre *băncile nemaghiare* din monarhie trebuie să le înțelegem și ca o *încercare de colaborare economică și politică între națiunile oprimate* din Austro-Ungaria, *în perspectiva cuceririi de drepturi politice, de transformare a statului dualist într-o federație de state*, idee vehiculată și în unele cercuri politice din Transilvania și Banat, gândindu-ne numai la lugojanul *Aurel C. Popovici* care va iniția și **un proiect de federalizare** îmbrățișat mai târziu chiar de prințul moștenitor al Austră-Ungariei, Frantz Ferdinand, ucis la Sarajevo în 1914.

Probabil, că în acei ani de început de secol, *dorința de unire* a românilor transilvăneni cu Patria Mamă părea, în acea zbuciumată perioadă istorică, *un vis mai îndepărtat*, dar istoria își are jocurile și hazardul său, iar gândul și ideea *unei federalizări ale națiunilor din monarhia dualistă* părea mai ușor de atins pentru români într-un viitor mai apropiat.

Aurel C. Popovici (1863-1917) viguros spirit politic, înzestrat cu o temeinică *cultură științifică și filosofică* se autoconturează ca o prezență puternică în cadrul *mișcării de idei pentru drepturile românilor* din monarhia Austro-Ungară, iar studiile sale politice, referitoare la soluționarea problemelor naționale, *ajung să fie îmbrățișate cu căldură chiar și de cercurile conducătoare habsburgice.*

În vederea soluționării problemelor interne ale monarhiei *Aurel C. Popovici* propune soluția **federalizării** acesteia, în lucrarea sa, care îi aduce o notorietate europeană, intitulată „*Die Vereinigten Staaten von Gross-Oesterreich [...]*”, apărută în limba germană la *Leipzig în 1906* și tradusă în limba română, mult mai târziu sub titlul „**Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari.**”

Planul de reformă al monarhiei Austro-Ungare, propus pentru soluționarea problemelor naționale, ar consta, în esență, în *abolirea dominației maghiare*, transformarea dualismului într-un *stat federal* sub sceptrul monarhiei, prin *respectarea drepturilor* firești de viață *ale naționalităților* etnice și de liberare teritorială a națiunilor.

Toate aceste idei, vehiculate în carte, erau bine cunoscute de românii transilvăneni, inclusiv la Arad, unde în calitate de gazetar, stabilit la București, *Aurel C. Popovici* colabora cu ziarele de aici, făcând vizite și luând contact cu fruntașii mișcării naționale românești din localitate.

Întărirea puterii unei națiuni constă în primul rând în *întărirea puterii economice și a solidarității sale ideologice*, iar băncile românești, deja destul de numeroase și tot mai puternice, își aveau un rol foarte important de jucat în acele momente de criză prin care trecea Imperiul. Iată de ce *urmărirea evoluției situației financiar-bancare și a politicilor băncilor era privită cu un deosebit interes de întreaga clasă politică românească.*

În Arad, banca condusă cu multă competență și în spirit național de *Sava Raicu*, trecea în rândurile celor de aici momente de mândrie și încredere în lupta lor pentru revendicări sociale și politice.

Sava Raicu, finanțistul de geniu al lumii bancare românești din Transilvania, cum era considerat directorul Băncii „*Victoria*” este ovaționat și răsplătit cu aplauze în cadrul celei de a *XXVI-a adunări generală a acționarilor*. Toți cei prezenți, indiferent de pătura socială din care provenea, *aveau totală încredere în calitățile și capacitățile sale de om al băncii*. Chiar regele României, *Carol I*, îl aprecia,

răsplătindu-l cu o medalie. În această *atmosferă de bucurie și exaltare națională* se continuă întrunirea acționarilor cu bancherii lor, oameni în care aveau absolută încredere și în care își pusese ră speranța de mai bine în acele vremuri tulburi, ce nu prevesteau nimic bun. *Era anul 1914, an în care se va declașa Primul Război Mondial, conflagrație ce va bântui, câțiva ani, până în 1918, întreaga Europă, și nu numai, aducând multora necaz și suferință.*

Cum era și firesc, înainte de a începe să prezinte în fața acționarilor *raportul direcțiunii* institutului, *Sava Raicu* aduce un omagiu memoriei fostului său predecesor la conducerea băncii, regretatul *Dr. Nicolae Oncu*, trecut nu demult, în luna ianuarie, în eternitate. Consideră că prin tot ceea ce a făcut pentru „*înflorirea băncii*”, în care și-a petrecut o bună parte din viață, *numele său va fi eternizat* „în istoria acestui institut” încât nu se poate vorbi de Banca „*Victoria*” fără să pomenim numele întemeietorului și a aceluia care a adus-o la prosperitate economică.

„*Onorată adunare generală,*

Înainte de a Vă prezenta raportul general relativ la anul de gestiune expirat, ne facem o dureroasă datorință să Vă anunțăm marea pierdere ce a încercat institutul nostru *prin moartea Dr. Nicolae Oncu*, a fostului director executiv, trecut la penziune în anul precedent.

Acest tip al omului bun, talentat și cinstit, sub durata anului de penziune nu și-a putut redobândi sănătatea, nu a avut parte de odihnă, și partea cea mai mare a anului acestuia l’a petrecut în suferințe și dureri. *Un pătrat de secol din cea mai frumoasă viață a lui, l’a petrecut la institutul nostru conducându-l cu înțelepciune și puritanism.* Credem că meritele, ce le-a câștigat *Dr. Nicolae Oncu* la înflorirea băncii, prin cari și-a eternizat numele în istoria acestui institut, nu e de lipsă să le înșirăm, fiind acele bine cunoscute și membrilor acestei onor adunări generale. *A fost mândria și mângâierea sufletului nostru.* Știm și simțim, că doliul nostru sincer e cu atât mai mare, cu cât mai mult ne gândim la activitatea și sufletul dânsului pe care și l’a pus întru prosperarea institutului. Așa se vede, că Celui de sus i-a fost drag de el, și ni l’a dus dintre noi!

Cu prilejul *înmormântării* a neuitatului răposat, *direcțiunea, comitetul de supraveghere și funcționarii institutului i-au dat onorurile cuvenite.* Acum e rândul onor adunării generale ca ea încă să-și facă datorința, *eternizându-i memoria în procesul verbal de astăzi.*

Odihnească în pace!” (A XXVII-a adunare generală a „Victoriei” [în] *Românul*, Anul IV, Arad, marți 18 Februarie/ 13 Martie 1914, Nr.39, p.4) Înainte de publicarea integrală a raportului direcțiunii institutului, pe care îl prezenta *Sava Raicu*, în fața adunării generale a acționarilor, gazetarul de la „*Românul*” prezent la ședință, face o apreciere, asupra raportului, subliniind faptul că *raportul este opera unui specialist, exprimat concis, o adevărată radiografie a activității financiare din bancă, desfășurate pe fundalul amenințător al unei crize de mari proporții* ce a cuprins statele europene în anii dinaintea războiului.

„Acest raport este opera unui specialist și este **un adevărat studiu financiar și economic**. În formulări concise ni se dau indicațiuni de mare preț pentru activitatea noastră financiară și economică viitoare. Publicăm în vale raportul în întregime.” (*Ibidem*, p.4)

Sava Raicu își începe prezentarea raportului financiar printr-o analiză riguroasă a situației economice și politice existente la nivel internațional arătând că datorită milioaneilor de bani cheltuiți pentru înarmări, mobilizări și chiar războaie toate statele se confruntă cu „lipsa de bani și scumpetea lor” ceea ce a dus la o puternică criză încă din anul precedent, criză din care multe state nu și-au revenit datorită „secării canalelor circulației de bani” aducând după sine stoparea creditelor către populație ori cauzând falimentarea întreprinderilor industriale și a unor instituții bancare.

Nici pentru cei ce lucrează în agricultură situația nu a fost mai bună datorită unor calamități naturale, a „potopului apelor” care au „nimicit” întreaga recoltă agricolă și a compromis rodul viilor din podgorie.

„În urma războiului balcanic, a încurcăturilor politice externe și interne, în lipsa de bani și scumpetea lor, s’au ivit toate fazele unei crize dintre cele mai periculoase. Milioanele cheltuite pentru înarmări și mobilizări, secarea canalelor circulației de bani, retragerea creditelor dela cei slabi, au șters de pe suprafața pământului o mulțime de institute de bani, întreprinderi industriale și a dus la insolvența multor case comerciale, nimicind astfel multe existențe vrednice de mai bună soarte și dintre agricultori.

Norii grei, care pluteau la finele anului 1912 deasupra întregii Europe, se îngrămădiseră și amenințau continuu și anul 1913 viața economică, industrială și comercială. Frumoasei primăveri, care

promisese mult agricultorilor, *în urma potopului apelor* și astfel s'a nimicit rodul viilor, a sămănăturilor de vară și a rămas numai recolta porumbului, din care economii de abia și-au putut acoperi trebuințe de prima ordine.” (*Ibidem*, p.4)

Concluziile pe care le desprinde din situația reală, *a economiei* pe care o prezentase și o surprinse în esențialitatea sa dureroasă, nu sunt de loc optimiste căci din toate „*aceste nefaste evenimente se naște pesimismul în viața economică, industrială și comercială.*” Pe acest fundal de criză au rezistat însă valului de constrângeri generate de criză, *în toate sectoarele economice*, doar „institutele financiare, industriale și casele comerciale solide și cu legături bune”, așa cum era și Banca „*Victoria*” în acel moment, și care, chiar în acele vremuri de încercări, „s'au putut întări”.

Spre finalul expunerii sale *Sava Raicu*, după ce a prezentat și a analizat situația provocată de „*încurcăturile politice externe și interne*”, în care toți se găseau în acest moment, *nutrește speranța* unei *revigorări economice* care abia s-a putut „*observa din marele întuneric o rază de lumină*”, către sfârșitul anului în curs. Se cere însă tuturora multă precauție și chibzuință mare în tot ce se întreprinde în domeniul afacerilor.

„De abia către finea anului expirat s'a putut observa din marele întuneric al crizei o rază de lumină a îmbunătățirii situației economice-financiare, și avem mare speranță, că situația se va ușura mai curând decât o așteptăm. Capabilitatea de plătire însă, îndeosebi la o mare parte a economiilor va crește numai în urma unui rod bun, pe care-l așteptăm cu toții în anul acesta.

Cei neexperți și neprevăzători au putut mult învăța, și vor putea trage concluziile din situațiile nenorocite ale anului trecut.” (*Ibidem*, p.4)

După prezentarea nefastelor evenimente, abătute în ultimii doi ani asupra multor state, producând o puternică criză economico-financiară, *Sava Raicu* expune acționarilor băncii situația în care se află „*institutul nostru*” ce cu toate acele vremuri grele *a avut rezultate bune* care „*au întrecut cele mai bune așteptări ale noastre*”. Banca „*Victoria*” a onorat în permanență cerințele clienților săi și *nu a sistat acordarea de împrumuturi* și a căutat să aleagă cele mai sigure afaceri, evitând orice fel de risc.

Datorită relațiilor și legăturilor sale financiare, cu alte bănci mai mari și aici menționează printre altele și filiala din Arad a *Băncii Austro-Ungare*, cu sediul central la Viena, *institutul a fost sprijinit* ori de câte ori a fost nevoie. Rezultate bune au obținut și filialele băncii, din comitat, datorită competenței funcționarilor săi. *Dovezile* sunt cifrele *Bilanțului și Contul Profit și Pierderi* ce vor fi prezentate în cadrul raportului.

„Sub toată *durata crizei* nici pe un moment institutul nostru *nu a sistat acordarea de împrumuturi*, ci a satisfăcut cerințele juste ale clienților săi, *alegând afacerile cele mai bune*, ferindu-ne cu deosebire de imobilizări, - *grație bunelor noastre întocmiri și sprijinului* pe care l'am avut din partea filialei din Arad a Băncii Austro-Ungare, precum și din partea institutelor creditoare mai mari, cu cari am avut cele mai solide legături.

La compunerea bilanțului am ținut seama de *principiile cele mai reale*, prezentându-Vă *un bilanț clar și cu totul real*. Prin acest procedeu, credem noi am asigurat mai bine *viitorul institutului*, a merge continuu pe calea progresului, și a ținea seama și de **interesele acționarilor**, cari au adus atâtea jertfe frumoase pentru institut.

Sediul Băncii „Victoria” din Arad

Filialele noastre încă au produs rezultate bune, și avem nădejde, că și în viitor vor prospera și se vor întări. Ținem să amintim aici, că la atingerea acestor rezultate frumoase ne-au dat concursul și corpul *funcționarilor atât de la centrală, cât și de la filiale.*” (*Ibidem*, p.4)

Înainte de a prezenta acționarilor „*conspectul operațiilor*” bancare, desfășurate anul trecut, *Sava Raicu* propune adunării generale *alocarea unor sume din profit pentru finanțarea unor instituții* „culturale și de caritate ce se luptă cu cele mai mari greutăți”.

Nu numai Banca „*Victoria*” dar și alte bănci naționale *subvenționau instituțiile românești de cultură* ce nu prezentau nici un interes pentru guvernul maghiar, ba dimpotrivă erau privite cu vădită ostilitate, deși *societatea românească din Transilvania* își aducea contribuția, la fel ca și celelalte naționalități prin impozite și taxe, la bugetul Imperiului dualist. Comunitatea românească se vedea silită, *pentru a-și menține ființa națională*, să contribuie cu noi sume de bani pentru a-și susține cu *fonduri proprii școala*, cu precădere cele nonconfesionale cu clase primare, biserica ori alte instituții culturale-științifice de interes național.

Această atitudine anticulturală, îndreptată împotriva naționalităților, *era specifică Budapestei în perioada dualistă*, declanșată imediat după 1867, bine știind că *afirmarea politică a unei națiuni este condiționată și prin gradul de cultură și consolidarea ei economică*. În consecință ducea cu meticulozitate și consecvență o politică dură îndreptată împotriva învățământului și în general a culturii celorlalte naționalități, implicit a celei românești. Însă piedicile puse românilor, în efortul lor de dezvoltare culturală prin modernizarea instituțiilor școlare, mai ales, *vor fi neutralizate printr-un efort comun dictat de unirea conștiință a tuturor energiilor națiunii*, cărturari, dascăli de mare suflet, cum au fost în Arad, în Pârneava, *Petru Popoviciu, Iosif Moldovan, Nicolae Ștefu*, ori alți numeroși dascăli de excepție, de mare suflet românesc, precum și din *bani proveniți de la bănci*, cum e cazul, tot în Arad, cu Banca „*Victoria*”, o bancă puternică ce avea la conducere oameni cu mare trăire națională.

„Institutele de credit românești, după exemplul Băncii „*Albina*” din Sibiu, vor înscrie în *Statutele* lor ca din profitul anual obținut să rezerve un anume procent așa-zisei «*cote pentru scopuri culturale și de binefacere*». Această «cotă» a oscilat de la bancă la bancă și de la an la an, în funcție de forța economică și profiturile băncii, între 2%, 6%, 10% sau chiar 20%. Atât cuantumul cotei cât și împărțirea concretă a sumei se discutau la nivelul conducerii fiecărei bănci și se aprobau în ședința Adunării generale a acționarilor. *Ajutoarele bănești* erau

împărțite cu multă chibzuință, încercându-se să se acopere cât mai multe solicitări, în general nevoilor disperate și de primă urgență.

Școala, izvor de cultură și patriotism, va beneficia de cele mai importante și mai numeroase subvenții bănești. Acestea vin fie direct, fie indirect – din banii inițial alocați pentru trebuințele bisericii, reuniunilor și asociațiilor de tot felul, iar acestea dirijându-le, până la urmă, tot spre trebuințele școlii și slujitorilor ei.

Situația materială precară a mării majorități a elevilor și a cadrelor didactice determină băncile să cotizeze la diferite fonduri destinate ajutorării elevilor săraci sau bolnavi, acordări de burse, completării salariilor tinerelor cadre didactice aflate la începutul carierei lor, asigurării asistenței medicale, plătirii taxelor școlare, subvenționării unei activități culturale în școli și a excursiilor de studii.” (Drecin D. Mihai, Dobrescu Vasile, *Op.cit.*, p.73)

În general, la nivelul tuturor băncilor românești din Transilvania, se regăsește ca o trăsătură comună **sentimentul de ocrotire a culturii naționale** prin alocarea în cadrul adunărilor generale ale acționarilor a unor sume de bani pentru acțiuni culturale și filantropice, considerate, așa cum menționa Sava Raicu, „o datorință mare ce o avem față de instituțiile noastre culturale și de caritate cari se luptă cu cele mai mari greutăți”.

Cu un an înainte, acționarii de la Banca „Victoria” au votat alocarea unei importante sume de bani, 50 000 de coroane, pentru construirea unui internat pentru elevii din comitat care frecventau școlile românești din oraș, internat în care vor avea anumite facilități în ceea ce privește cazarea și asigurarea hranei. Și la a XXVI-a adunare a acționarilor băncii, Sava Raicu le cere patetic acestora să voteze sume de bani tocmai pentru aceste acțiuni filantropice și culturale ce vin în folosul nației.

„Domnilor acționari,

Progresul și rezultatele frumoase ajunse prin devotament, muncă neobosită și jertfe grele, ne impun să ne îndeplinim o datorință mare, ce o avem față de instituțiile noastre culturale și de caritate, - cari se luptă cu cele mai mari greutăți. Cu inimă curată vă rugăm să sprijiniți și de astădată intențiile noastre bune, primind toate propunerile noastre referitoare la distribuirea profitului net. În special Vă rugăm să primiți propunerile noastre referitoare la votarea sumelor pentru scopurile filantropice-culturale, va fi aceasta o sămânță aruncată în

pământul roditor, care va fi încolțit, crește și va fi și un izvor de îmbărbătare și întărire al instituției noastre.” (*Ibidem*, p.4)

După formalitățile de alegere a noi membri în direcțiune, pe un „period statutar de 4 ani”, în locul lui Petru Truția și Axente Secula care sunt și „realigibili” se prezintă în fața adunării generale a acționarilor bilanțul băncii așa cum a rezultat din *operațiunile financiar-bancare*, din cursul anului precedent, care *reflectă capacitate de rezistență*, din punct de vedere financiară, a băncii, prin *mobilitatea activelor*, prin bunuri la bănci și efecte purtătoare, toate în valoare de peste 1,5 milioane de coroane care se pot „preface oricând în numeral”.

Tot în același număr al ziarului „*Românul*” este reprodus și comentat un studiu economic apărut în „*Revista Economică*”, editată de Uniunea bancară „*Solidaritatea*”, în care se face o analiză asupra bilanțului „*puternicului nostru institut de la Arad*”, situat într-o *poziție fruntașă* în rândul „băncilor din țară și străinătate”.

Punctul de rezistență al „*Victoriei*” rămâne și în aceste momente de criză, *rezervele ei*, așa cum apar stipulate în *cadrul bilanțului*, precum și „*emisiunile de acții*” care s-au „făcut cu agio însemnat pentru acționari”. Se remarcă capacitatea, fără prea mare efort financiar, a institutului arădean, de a *urca deiventa* ce răsplătește și mulțumește pe acționarii săi.

„Prin *mobilitatea ei*, ajunsă cunoscută în cercurile cele mai largi, a isbit să aibă *încrederea capitaliștilor și poporului*, care i-au încredințat spre păstrare și fructificare depuneri de 13,6 milioane, depuneri cari cu tot anul greu de criză financiară, nu i s’au redus față de trecut, după cum s’a întâmplat aceasta la mai toate băncile mari. Nu i s’au redus nici celelalte poziții din bilanț, cu excepțiunea Reescontului. Dar reducerea acestui ram de afaceri pasiv e tocmai o dovadă a puterii «*Victoriei*». *E un semn bun când o bancă așa mare pe care se razimă atâtea și atâtea cereri*, în timpuri grele ca cele de anul trecut, își reduce reescontul.

Momentul cel mai impunător pentru bilanțul «*Victoriei*» îl formează însă *rezervele ei* arătate și latente. La un *capital societar* de 2,5 milioane, *rezervele ei*, cu dotația din anul curent, vor trece peste 2,2 milioane, adică vor fi cam 90% a *capitalului societar*. Rezervele latente încă are în măsură forțe considerabile. Reiese aceasta pe de o parte din faptul că a amortizat diferențe de curs la efecte de peste 30 mii cor. fără să-și altereze fondurile de rezervă și pe altă parte din proporția între

interesele transistoare, cari au crescut în mod însemnat în favorul institutului. Astfel interesele transistoare active, pentru împrumuturi de peste 22 milioane sunt luate cu suma de Cor. 14 000; iar cele transistoare passive cu Cor. 307 000, adecă cu un plus de Cor. 54 000 față de anul precedent.

Pagină de început, din registrul de operații financiare, a Băncii „Victoria”, purtând și semnătura lui Nicolae Onu, fondul D.J.A.N. Arad

Profitul curat realizat este de Cor. 483 000, un profit care stă în dreaptă proporție față cu capitalele proprii și cu învârtirea cea mai mare în capitaluri străine, ce o face «Victoria».

Conform informațiilor ce le avem «Victoria» urca *dividenda* dela 10% la 11%. După noi aceasta e un *act bine calculat* și de o dreaptă considerație față de *acționarii acestui fruntaș institut*, cari totdeauna, de câte ori au fost chemați, au dat cel mai larg și mai sincer sprijin societății lor. N'avem decât să ne gândim la *emisiunile de acții ale «Victoriei»*, cari toate s'au făcut cu agio însemnat pentru acționari. Prin urcarea dividendei, «Victoria» răsplătește în mod demn jertfa acționarilor ei. Și o poate face fără greutate. Prin mica urcare de dividendă, proporția de dezvoltare a fondurilor de rezervă a «Victoriei», pe cari le-a menajat cu adevărată gelozie, nu alterează. Institutul va continua a crește și a se dezvolta ca și până acum.” (*Revista Economică despre bilanțul „Victoriei”*, [în] *Românul*, Anul IV, Arad, Marți 18 Februarie/ 3 Martie 1914, Nr.39, p.5)

Importantul studiu analitic, asupra competentului bilanț apărut și în „*Revista Economică*”, oficiosul Asociației bancare „*Solidaritatea*”, nu face altceva decât să popularizeze bunele rezultate și politica financiar-bancară a institutului „*Victoria*”, condus cu competență profesională de unul dintre cei mai buni finanțiști ai perioadei respective, *Sava Raicu*, bine cunoscut, așa cum s-a putut vedea din paginile anterioare, în *lumea bancară*, nu numai românească, din perioada dualistă.

Analiza temeinică și concluziile ce se desprind din *studiul economic* denotă încă o dată că, că în anumite momente de criză, cum a fost cea dintre anii 1911-1912, o *bancă bine gestionată* se poate menține, supraviețuirii, ba mai mult poate aduce câștiguri acționarilor săi.

Se apreciază, de către autorul studiului analitic, faptul că în toată perioada crizei depunerile acționarilor nu s-au redus cu nimic, banca reușind să păstreze și să fructifice depunerile de peste aproape 13,6 milioane coroane pe care îi avea în acel moment „*Victoria*”.

Un alt *punct de rezistență al băncii* îl constituie existența unei foarte însemnate sume de bani în *rezervele* sale „arătate în latente”, apreciindu-se că la un capital societar de 2,5 milioane de coroane, acestea, „cu donația din anul curent”, pot să depășească cifra de 2,2 milioane coroane, fiind astfel un procent ridicat de 91% din capitalul său social.

În general, *politica de dobânzi a băncilor românești* era în strânsă legătură cu puterea financiar-economică a fiecărei instituții de credit în parte în funcție de *densitatea afacerilor financiare*, a fluctuațiilor cererii ofertei creditelor, perturbate mai ales în perioadele de criză. Banca „Victoria” din Arad va reuși să-și mențină această *politikă a dobânzilor* la o cotă ridicată, între 10% și 11% fapt ce va atrage, după sine, *încrederea și mulțumirea acționarilor săi*, prin menținerea dividendei la o *cotă ridicată* față de cea a altor instituții similare.

Datorită realizărilor și succeselor în afacerile bancare, fără să afecteze cu nimic capitalul, banca arădeană, în „paralel cu urcarea dividendei” a acordat, așa cum s-a mai menționat, o sumă importantă de bani, 50 000 de coroane pentru *scopuri culturale*, cu precădere destinat *instituțiilor de învățământ*, dar și în scopuri de caritate.

Într-o cercetare asupra activității *institutenilor de credit din Transilvania*, din perioada dualismului austro-ungar, privind *alocarea de sume acordate în scopuri cultural-filantropice*, s-a putut observa interesul pe care băncile românești l-au purtat, sprijinind prin sume importante de bani, cuprinse în cadrul băncilor, în cota pentru scopuri culturale și de binefacere ale nevoilor societății românești.

Receptivi la dezastrele provocate de *calamitățile naturale*, inundații, incendii sau chiar cutremur, conducerile și acționarii băncii au acordat ajutoare chiar și în timpul anului, fără însă a le înscrie în procesele verbale ale ședințelor proprii sau ale direcțiunii pentru a evita unele neplăceri din partea autorităților statului dualist.

Oficial, *cele patru puternice bănci românești din Transilvania* vor acorda, în această perioadă, importante sume de bani, înregistrate în înscrisurile lor în cadrul „cotei pentru scopuri culturale și de binefacere”. Astfel, Banca „Albina” din Sibiu a subscris cu 684 540,27 coroane, Banca „Victoria” din Arad cu 214 310 coroane, Banca „Economul” din Cluj cu 115 187, 92 coroane, iar Banca „Bihoreana” din Oradea cu 72 848 coroane, sume destinate toate doar scopurilor dezvoltării culturii naționale ori altor acțiuni de caritate. (vezi Drecin D. Mihai, *Op.cit.*, p.83)

La nivel local sumele destinate scopurilor culturale erau îndreptate fie spre *școală sau biserică*, dar și spre filialele „Astrei”, cum era cunoscută prin abreviere „**Asociațiunea pentru literatură și cultura poporului român în Ardeal**”, acea asociație culturală cu

sediul central la Sibiu, înființată cu un scop cultural bine definit, de apărare și păstrare a culturii naționale a românilor din monarhie, un adevărat „*minister al culturii*” ce coordona cu străjnicei și dăruire întreaga activitate cultural-științifică transilvană.

„Alături de școală și biserică «Astra», cel mai important așezământ cultural științific românesc, întregea triumviratul instituțiilor naționale de primă linie, cultivatoare și apărătoare ale conștiinței naționale. Din centrul coordonator de la Sibiu, *prin despărțământele comitatense și locale*, «Astra» va juca rolul unui veritabil minister al culturii și științei pentru românii transilvăneni. Desigur, un minister mai aparte, nerecunoscut și obstrucționat de autoritățile maghiare de la Budapesta, obligat să găsească prin eforturi proprii resurse bănești pentru finanțarea activităților pe care le propunea.

Principalii *sponsori* ai «Astrei» vor fi *băncile cu capital românesc*, organizate din 1898 într-un veritabil sistem în continuă perfecționare până în 1907. Lor li se vor adăuga *donățiile* generoase venite din partea elitei politice și economice românești.

Strânse și administrate cu grijă, indiferent de mărimea lor, aceste sume vor beneficia de *o capitalizarte preferențială*, respectiv de dobânzi mai mari de cât cele oferite în mod obișnuit altor clienți, dacă erau depuse spre păstrare la băncile românești. Când donațiile nu erau suficiente pentru finanțarea unor acțiuni «Astra», la fel ca biserica și școala, beneficia de *credite pe termen lung*, acordate cu dobânzi minime”. (Drecin D. Mihai, Dobrescu Vasile, *Op.cit.*, p.77)

Cu sumele primite, din partea băncilor cu capital românesc, „Astra” va putea *subvenționa* o sferă largă de *activități și acțiuni* de mare anvergură pentru *emanciparea culturală, națională ori a dezvoltării tehnicii românești și mondiale*.

La Arad, Despărțământul „Astrei”, cu sprijinul Băncii „Victoria”, prin implicarea directă a lui *Sava Raicu*, va subvenționa, așa cum se va putea vedea, într-un alt capitol al cărții, *acțiunile de popularizare ale concursului de aeroplane organizat la Aspern*, în Austria din 5/18 mai 1912, desfășurat sub patronajul direct al Casei de Habsburg, în care inginerul și pilotul român **Aurel Vlaicu** era cotate ca unul dintre principalii favoriți.

După câștigarea competiției aeronautice și după victoria acestuia în fața unor mari piloți veniți din toate marile țări Europene, Asociația „Astra”, prin despărțământul său arădean, cu sprijinul direct a

lui *Sava Raicu*, instalat de curând ca director executiv al „*Victoriei*” va organiza la Arad, pe câmpul de lângă *Pădurea Ceala*, din *Pârneava*, un *zbor demonstrativ* al pilotului român cu aparatul „*Vlaicu II*”, aeroplan cu care câștigase competiția aeronautică desfășurată lângă Viena.

În ziua zborului, *14 iulie 1912*, la Arad a fost o adevărată *sărbătoare națională*, la care au participat peste 25 mii de români veniți nu numai din comitatul arădean dar și din comitatele învecinate.

Sava Raicu, prin Banca „*Victoria*” și sub egida „*Astrei*” va iniția, mai apoi, **o colectă**, ce va căpăta *o implicație națională*, prin care se încerca colectarea unor sume de bani, venite să sprijine financiar construirea, de către Aurel Vlaicu, a noului său aparat de zbor „*Vlaicu III*”, mult mai performant din punct de vedere tehnic.

Tot Banca „*Victoria*”, împreună cu banca sibiană „*Albina*” precum și alte instituții de credit românești din Transilvania vor aloca sume importante de bani pentru ridicarea unui monument în cinstea temerarului pilot, mort la 13 septembrie 1913, în tentativa sa, cu semnificație simbolică, de traversare a Munților Carpați.

„Banca «*Victoria*» din Arad se remarcă implicându-se în sprijinirea unui moment important din *istoria tehnicii românești și mondiale*. Este vorba de construirea aeroplanului «*Vlaicu*», care trebuia să demonstreze perfecțiunea modelului gândit de marele inventator român.

După zborul demonstrativ efectuat la Arad, la 2/14 iulie 1912, Aurel Vlaicu participă cu monoplanul său la concursul de aviație de lângă Viena, desfășurat pe câmpul de la *Aspern*. În urma excelentului rezultat obținut aici, Aurel Vlaicu își propune constituirea unei noi variante, perfecționate a avionului său.

Comitetul de inițiativă pentru colectarea sumei necesare va fi format numai din *funcționari și acționari* ai Băncii «*Victoria*».

Suma subscrisă de cei 576 de contribuienți s-a ridicat la 18 063,24 K. Până la expedierea ei către Aurel Vlaicu, suma va fi administrată de aceeași bancă. În consecință a mai rezultat *o dobândă* de 385,48K.

Avionul «*Vlaicu III*», pentru care se colectase suma de 18 448,72 K, conceput de Aurel Vlaicu, dar terminat după tragica sa moarte, va fi primul aparat cu un schelet în întregime metalic, cu nacela în formă de proiectil și motorul închis în ogivă de aluminiu. În jurul

cilindrilor, motorul era montat cu un inel metalic, ulterior folosit și de alți constructori de avioane.

După moartea lui Vlaicu, la 13 septembrie 1913, într-o temerară tentativă de traversare a Munților Carpați, în fond *o simbolică încercare de Unire a Transilvaniei cu România*, Banca «Victoria», alături de Banca «Albina» și alte institute de credit românești vor aloca diverse sume pentru ridicarea unui monument în memoria eroului național”. (*Ibidem*, p.78)

Chiar și în acel an de recesiune economică, Banca „Victoria” va reuși datorită posibilităților sale financiare, să sprijine prin importante sume de bani, ținând cont de afirmația lui Sava Raicu, că în aceste momente, banii erau scumpi, *cele mai importante activități inițiate de comunitatea românească a Aradului și să aloce „fără publicitate deosebită” suma de 50 000 Coroane „scopurilor culturale românești”* din care „cea mai mare parte a dat pentru scopuri școlare, ceea ce e o dovadă de justă apreciere a situației noastre de azi”, fiind, după cum se menționează, o dovadă de „jertfă pentru luminarea minților”.

1917				
Noiembrie 1917				
7.0	400	Intens după capul de acti		
7.0	100	Intens dintr-un		
7.0	100	Intens dintr-un		
7.0	100	Intens dintr-un		
7.0	100	Intens dintr-un		
Decembrie 1917				
7.0	400	Intens după capul de acti		
7.0	100	Intens dintr-un		
7.0	100	Intens dintr-un		
7.0	100	Intens dintr-un		
1918				
Ianuarie				
7.0	400	Intens după capul de acti		
7.0	100	Intens dintr-un		
7.0	100	Intens dintr-un		
Februarie				
7.0	400	Intens după capul de acti		
Martie				
7.0	400	Intens după capul de acti		
Total				

Pagină din registrul Băncii „Victoria” cuprinzând operații financiare întocmite de Sava Raicu. Fondul D.J.A.N. Arad

Raportul direcțiunii, prezentat de Sava Raicu, prin care se prezintă, la nivelul bilanțului, *situația prosperă a întitutului*, precum și posibilitățile încă ale acestuia de a aloca sume importante de bani, spre folosul *emancipării cultural - naționale*, atrage din partea tuturor celor

prezenți la a XXVI-a adunare generală a băncii un ropot viu de apaluze și cuvântări laudative adresate directorului executiv și a direcțiunii, pentru inițiativa de mare suflet românesc a acestora.

„Raportul e primit cu vii aclamații, dimpreună cu propunerile direcțiunii. Felul cum a împărțit darul cultural de 50 000 coroane stârnește o plăcere deosebită.

Se citește și se aprobă raportul comisiei de supraveghere, se realeg apoi, cu unanimitate de voturi membrii direcțiunii dd. Petru Truția și Sever Secula.

În încheiere, părintele Iancu Ștefănuț, în numele tuturor acționarilor, aduce într'o cuvântare *recunoștința acționarilor, tâlmăcind încrederea lor adâncă în priceperea și calitățile reale ale conducătorului băncii. D.Sava Raicu mulțamește la rându-i, vădit emoționat de toate laudele acționarilor pentru atitudinea lor înțelegătoare dovedită anul trecut*”. (A XXVI adunarea „Victoriei” [în] *Românul*, Anul IV, Arad, marți 18 Februarie/3 Martie 1914, Nr.39, p.5)

Respectând tradiția, la sfârșitul adunării generale, acționarii s-au întâlnit cu toți funcționarii băncii, în frunte cu directorul executiv al acesteia Sava Raicu la restaurantul „Crucea Albă” unde va avea loc „*un banchet cu peste 200 de tacâmuri*”. S-au rostit mai multe toasturi iar din „seria toasturilor amintim pe cel a lui Sava Raicu care amintește celor prezenți de importanța pe care o are, pentru o națiune „*bunăstarea economică*” ce aduce după sine și este „*primordială*” *succeselor politice*, de care se va avea nevoie în acele momente de grea încercare pentru păstrarea ființei naționale.

Sava Raicu va închina un pahar pentru toți acționarii institutului, dar „*în deosebi pentru acționarii țărani*”, care datorită situației economice au căutat, în ultimul timp, un sprijin și un ajutor financiar prin fondurile pe care banca le putea aloca și în situații neprevăzute, ce le puteau afecta avutul agricol, sau pentru dezvoltarea și extinderea propriilor averi gospodărești prin diverse investiții.

Numărul țăranilor acționari, mai ales a celor mai înstăriți, *era mereu în creștere*, mulți dintre aceștia aveau nevoie de credite solicitate băncilor pentru a putea achiziționa fie pământuri arabile, livezi sau pășuni în vederea extinderii creșterii vitelor fie pentru achiziționarea mașinilor și utilajelor agricole ce pătrunseseră deja în lumea satelor românești.

Țăranii aveau avantajul că *băncile românești*, potrivit statutelor, încercau să încurajeze dezvoltarea și emanciparea economică a populației din mediul sătesc, prin acordarea unor *împrumuturi cu o dobândă relativ mică* și pe termen lung.

„De obicei *țăranii se adresau băncilor*, rugându-le să le *achiziționeze proprietatea funciară dorită*, garantând returnarea prețului de cumpărare, plus alte pretenții pecuniare ale băncii creditoare, cu propria lor avere mobilă sau imobilă.

După cumpărarea respectivei suprafețe funciare sau pădure, prin licitația de rigoare, *banca o revinde*, parcelată de ea sau suparcelată, țăranilor solicitanți ai tranzacției. În ultimul caz, cumpărătorii își parcelau între ei proprietatea achiziționată, ceea ce-i scutea de plata unor sume în plus către banca creditoare. În sfârșit, sunt situații, adevărat mai rare, când grupul de cumpărători se adresează băncii numai pentru obținerea creditului necesar, cumpărarea și parcelarea proprietății făcând-o singuri, ceea ce le permitea realizarea unor economii nu tocmai de neglijat. Pentru creditele acordate marea majoritate a băncilor românești pretindeau o dobândă variind între 6-8 %, plus o așa numită «proviziune» de 7-8% din valoarea sumei cu care se achiziționa bunul respectiv. Sunt cazuri, adevărat puține la număr, când «proviziunea» nu depășește 2% sau când ajungea până la 45% din prețul de achiziționare al pământului. În sfârșit, debitorii urmau să returneze datoriile în rate semestriale, pe parcursul a 6-30 ani”. (Drecin D. Mihai, Dobrescu Vasile, *Op.cit.*, p.70)

În urma unor *statistici* referitoare la „*clientela băncilor române*” din perioada de dinaintea începutului primului război mondial s-a ajuns la concluzia că aceasta *era formată în majoritate de români proveniți din rândurile țăranilor și meșteșugarilor* mai înstăriți precum și din *tânăra burghezie românească în formare dornică de afirmare și pe plan economic*. Desigur, în mod special se menționează, în primul rând prezența „*masivă a elitei majore din cercurile conducătoare ale Partidului Național Român*”, aflați în majoritate în direcțiunea băncilor ori în alte funcții de conducere.

Și la Arad, această **structură și stratificare socială a acționarilor** Băncii „*Victoria*” se poate observa și din succinta prezentare a celor prezenți la adunarea generală care, potrivit gazetarului de la „*Românul*”, erau „*recruțați din toate straturile sociale*”, presupunând astfel prezența în sală atât a țăranilor cât și a

meseriașilor înstăriți precum și a intelectualității românești, avocați, doctori, preoți, învățători precum și a oamenilor politici arădeni, exemplul concludent fiind *deputatul Ștefan Cicio Pop și Mihai Veliciu*.

Majoritatea acționarilor băncii proveneau din *rândurile orașenilor*, dar și din cel *al locuitorilor* din cartier cum era Pârneava mai puțin din Aradul Nou, din comunele limitrofe Micalaca, Gai, Grădiște la care se mai adăugau și cei din *localitățile comitatului*, țărani înstăriți cu proprietăți agricole ori viticultori din *Podgoria Aradului*.

Un număr însemnat dintre acționari îl formau *pârnevenii*, locuitori ai cartierului de naștere a lui *Sava Raicu*, aceștia fiind „plugari” înstăriți sau meseriași ce își aveau ateliere proprii sau chiar mici întreprinderi. Între *Sava Raicu*, funcționar superior al Băncii „Victoria”, devenit, mai târziu, directorul ei general și locuitorii cartierului **Pârneava**, „suburbiul românesc al Aradului”, erau de multă vreme strânse legături, unele firești, chiar de rudenie, *familia Raicu* fiind o familie numeroasă și înstărită. Pe aceștia *Sava Raicu* îi va sprijini în a obține *împrumuturi bancare mai avantajoase*, necesare mai ales investițiilor în *agricultură*, dar și în dezvoltarea *tehnologică a atelierelor meșteșugărești* cum ar fi cele de tâmplărie, cojocărie, croitorie, pantofărie ori în *achiziționarea de birje*, mulți pârneveni fiind și birjari.

Produsele agricole ale țăranilor din Pârneava constituiau o importantă *sursă de materie primă* pentru unele dintre *fabricile orașului*, cum era cea din Gai, a fraților Neumann, „*Fabrica de spirt*”, ce cunoștea o mare înflorire și prosperitate economică sau la *Fabrica de Zahăr*, construită chiar la extremitatea cartierului, în partea sa dinspre Aradul Nou.

Din păcate, cu tot sprijinul acordat de bănci, atât celor din agricultură cât și a micilor meseriași *situația economică*, ce părea să-și revină în urma crizelor economice provocate de *războaiele balcanice*, se agravează în a doua jumătate a anului 1914, când în urma *atentatului de la Sarajevo*, petrecut la 28 iunie, în care a fost asasinat, de un student sârb, *arhiducele Franz Ferdinand*, moștenitorul tronului Austro-Ungariei, atentat ce *va declașa* o mare conflagrație în care rând pe rând vor fi implicate numeroase state într-un război nemilos și de durată.

Austria încurajată de *Germania* declanșează mobilizarea generală și cere prin ultimatum *desființarea independenței Serbiei*,

aflată sub protectoratul *Rusiei*, care nu dorea ca *statul slav* din Balcani să fie zdrobit.

La scurt timp se formează două grupări de puternice state, aflate în război-Franța, Anglia, Rusia-formând *Tripla Alianță* împreună cu Belgia și Serbia ale căror teritorii fuseseră invadate și *Puterile Centrale* grupând Germania și Austro-Ungaria. *România* în urma tratatului secret de alianță, încheiat în 1883, era legată de *Puterile Centrale*. În momentul în care *Carol I*, Regele României a încetat din viață iar nepotul acestuia **Ferdinand I** se va urca pe tron, la 27 septembrie/ 10 octombrie 1914, *întreaga Europă era în plin război*, iar *Regatul Român* avea statutul de *țară neutră*, cu toate că în orientarea sa politică surveniseră schimbări importante.

„*Reorientarea politicii externe românești spre puterile Atlantei* a fost inițiată de unele personalități românești încă din vara anului 1913. Ea s-a accentuat în primele luni ale anului 1914, cu momentul central al vizitei *țarului Nicolae al II-lea* la Constanța, unde a fost primit de *Carol I*, la 15 iunie și când au avut loc, paralel cu întrederea celor doi suverani, și convorbiri între *primul ministru Ion I.C. Brăteanu* și *S. D. Sazonov*, ministrul de externe al *Rusiei*. Cei doi oameni politici au făcut împreună o vizită la Sinaia și de aici, peste frontieră, în Transilvania. *Sazonov relatează următoarele*: «După o clipă de oprire automobilul nostru a traversat rapid linia de frontieră, spre uimirea postului de vamă și noi am pătruns câțiva kilometri pe teritoriul ungar. Eu presupun că, în momentul în care noi treceam în Transilvania, același gând străbătea spiritul nostru: **noi intrăm într-o țară românească care aștepta să fie eliberată ... și reunită la frații săi**. Nu ne-am mărturisit, natural, gândurile noastre, căci momentul unor asemenea confidențe nu venise încă. *Jurnalele din Budapesta* au publicat a doua zi o notă despre plimbarea noastră, în care își manifestau nemulțumirea cu privire la venirea mea cu Brăteanu în teritoriul ungar. Am înțeles ulterior că apariția simultană în Transilvania avea să fie dezaprobată în același mod la Viena».” (Giurescu C. Constantin, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Editura Albatros, Buc., 1975, p.683)

Desigur că între *Imperiul Țarist* și *Regatul Român* va exista o înțelegere, încă neparafată, privind alipirea, în cazul unei izbâanzi, a teritoriilor locuite de români și aflate sub stăpânire străină și anume *Transilvania, Bucovina și Banatul*.

Pe fundalul puternicelor conflicte armate, între cele două grupări se va desfășura la Arad, în acele momente de criză politică și implicit economică provocate de război, cea de a XXVII-a adunare generală a Băncii „Victoria”.

Așa cum se va putea urmări, *Sava Raicu* va prezenta, în *raportul asupra bilanțului institutului*, susținut în fața acționarilor băncii, momentele de loc ușoare prin care trece și instituția sa cuprinsă în vârtoarea gravelor probleme financiar-bancare provocate de război.

Ziarul „*Românul*” anunțase cu câteva săptămâni înainte organizarea întrunirii acționarilor Băncii „*Victoria*” ce se va desfășura în data de 14 martie 1915 la sediul acesteia din Calea Arhiducului Iosif Nr.2 și care avea *la ordine* de zi trei „obiecte”, puncte cum ar fi: *raportul direcțiunii și al comitetului de supraveghere, hotărârea în vederea distribuirii venitului curat*, fapt îmbucurător ținând cont de situația internă și externă din acel moment precum și *alegerea în final* a doi membri care să facă parte din direcțiune.

La ora 10, *în duminica zilei de 14 martie*, se deschide ședința celei de a XXVII-a *adunări generale al Institutului de Credit și Economii „Victoria”*, ședință prezidată de P.C.Sa părintele protosincol *Roman R. Ciorogariu*, în calitate sa de *vicepreședinte*, președintele *Mihai Veliciu* fiind „împiedecat prin starea-i sanitară a veni la Arad”, de la Chișineu Criș.

Roman Ciorogariu, în cuvinte pline de îngrijorare, prezintă „*situația critică*” prin care se trece în acele momente, nu fără a arăta *meritele conducerii băncii* de a ține *sub control* situația financiară a institutului ba chiar reușind să-i aducă și *unele profituri* spre mulțumirea acționarilor săi.

„În cuvinte pline de adevăr părintele protosincol *Ciorogariu* reliefează situația critică, prin care a trecut viața economică a statului nostru în *anul 1914* și arată cum în această situațiune, mulțumită hărniciei deosebite a conducătorilor săi «*Victoria*» a știut să-și mențină fără cea mai mică sguđuire situația prosperă de mai nainte. «*Prin trașee se luptă feciorii noștri cu arma, și noi aici acasă, tot în tranșee, purtăm cea mai grea luptă, pentru puterea economică a statului nostru, osia războiului, să rămână tare și neînfrântă*». Deschide adunarea și anunță ca notari pe dd. *Vasile Papp* (fiscal) și *Ioan Moldovan* (șef secție).” („*Victoria*” [în] *Românul*, Anul V, Arad, Marți 3/16 Martie 1915, Nr.49, p.1)

Raportul special, asupra bilanțului băncii pe anul precedent va fi prezentat de *Sava Raicu* care și el în cuvinte pline de îngrijorare și neliniște le vorbește celor prezenți despre năruirea speranțelor pe care le-au avut legate de redresarea economică în urma *războiului din Balcani*.

Cu toate că la începutul anului se întrezăreau semne bune de relansare a economiei, iar banii „începuseră a se ieftini”, culturile agricole din primăvară vesteau în toamnă un an rodnic, „cu abundență agricolă”, asupra țării se abătuse însă în vară un timp „anormal” ce „a compromis și rodul de anul trecut” iar *vremurile deveniră tot mai tulburi și mai încordate* din punct de vedere *al situației politice internaționale*, după atentatul de la Sarajevo, trăgând după sine și un declin economic puternic resimțit la nivelul populației.

Și întrădevăr *declanșarea primului război mondial* va restrânge mult activitatea economico-financiară generând dificultăți mari căroră cu mari eforturi din partea băncilor a putut să li se facă față. Înmarmarea și întreținerea armatei, concentrările și mobilizările, rechizițiile militare, împrumuturile tot mai frecvente de război de la instituțiile bancare, restricțiile vizând și comerțul, impuse prin „*ordinațiuni militare*”, criza de alimente, specula și „*piața neagră*”, vor aduce în fața institutelor de credit, cum era și „*Victoria*” noi probleme ce trebuiau soluționate în condiții cât mai bune încât creditul bancar să rămână, în continuare ca unul din cele mai *importante mijloace economice* de dezvoltare a națiunii române din Austro-Ungaria.

Într-un articol apărut în „*Românul*”, la sfârșitul anului 1914, intitulat „*O problemă pentru băncile noastre*”, se arată că înrăutățirea situației alimentare a locuitorilor în comitatele cu populație majoritar românească a determinat *redacțiile a mai multor ziare românești* să atragă atenția conducerilor băncilor asupra luării unor măsuri de îmbunătățire a sistemului de aprovizionare ale acestor regiuni *prin filiale din zonele rurale* și cere participarea mai angajată a institutelor de credit la aprovizionarea populației, mai ales acolo unde s-au produs și anumite *calamități naturale* ce au afectat traiul localnicilor.

Înrăutățirea instabilității economice declanșate în urma izbucnirii războiului a îngreunat activitatea economico-financiară a mai multor bănci într-o asemenea măsură încât cele mai mici și-au sistat activitatea spre disperarea clienților săi.

Căutând să risipească neîncrederea acționarilor și deponenților în puterea economică a Băncii „Victoria”, același ziar, în articolul „Războiul și băncile românești din Arad”, subliniază faptul îngrijorător că „în anul trecut depunerile au scăzut în general cu 3.000.000 coroane. Această scădere nu provine însă din neîncrederea publicului față de instituție, ci ea corespunde abia unei părți din suma subscrisă pentru împrumutul de stat, care împrumut s’a subscris în mare parte prin deponenți.” (vezi „Românul”, anul V, Arad, 20 februarie/5 martie 1915, Nr.40, p.1)

Tot în același articol, în continuare, se menționează și *încrederea majorității acționarilor în banca arădeană la care și-au lăsat în continuare depunerile, nefiind „înfricați de spaima războiului”, demonstrând astfel o solidaritate și o loialitate față de conducerea institutului de credit arădean. „O frumoasă dovadă de maturitate și cuminenie au manifestat deponenții cari nu s’au lăsat ademeniți și nici înfricați de spaima războiului și au lăsat neatinși banii lor depuși în bănci. Acest fapt îmbucurător dovedește solidaritatea băncilor (n.n. e vorba de băncile românești) în încrederea dată de conducătorii lor.” (Ibidem, p.1)*

Numele deponentului			Mihail Velicium								
Datul	Fila casei	Declarațiune	interese	Depuneri				Sume ridicate			
				Capital și interese capitalizate		Interese până la finea semestrală		Capital și interese capitalizate		Scăder interese până la finea semestr	
fl.	or.	fl.	or.	fl.	or.	fl.	or.	fl.	or.		
19		Tranzact. de la p. 66	5								
26		Tranzact. de la p. 7						10 20		20	
7		Tranzact. de la p. 7						5 00		8	
3		Tranzact. de la p. 7						100		7	
13		Tranzact. de la p. 7						12 50		11	
13		Tranzact. de la p. 7		1000		8	88				
15		Tranzact. de la p. 7						300		3	
20		Tranzact. de la p. 7						500		2	

Dr. Mihail Velicium, depunător la Banca „Victoria”, fondul D.J.A.N. Arad

Ziarul „Românul” va continua această campanie de *risipire a neîncrederii depunătorilor în instituțiile bancare, pentru a preveni un*

colaps financiar și publică în paginile sale mai multe informații și articole în care prezintă cifre și fapte din care rezultă, în general, *creșterea profitului și a capitalului rulant* în pofida sporirii continue a împrumutului de război și a altor greutăți cu care creditul românesc este confruntat. În acea perioadă, în urma unor statistici privind analiza activității marilor instituții bancare cu capital românesc, *Banca „Victoria” din Arad se va situa în fruntea ierarhiei*, în ceea ce privește *creșterea capitalului său societar*, așa cum se va vedea și din raportul prezentat de *Sava Raicu* în cadrul adunării generale.

„Onorată adunare generală!

Avem onoarea a vă prezenta raportul general relativ la anul expirat de gestiune al institutului nostru.

Mărturisim, că *speranța noastră* ce am avut-o într’o viață economică normală și mai sănătoasă, căreia i-am dat expresie în raportul nostru din 1913 ..., *nu s-a împlinit*.

Să urmărim pe scurt mersul întâmplărilor. După trecerea anului furtunos în 1913 și tensiunea războiului balcanic, părea că va urma o eră binecuvântată de pace mai îndelungată. În primul semestru banii se arătau în absență și începură a se ieftini. În urma spaimei însă și a învățăturilor trase din năcazurile anilor expirați *pacinica funcționare a vieții economice și financiare n’a putut fi mișcată spre progres*.

Săptămânile de toamnă și primăvară încă promiteau abundență agricolă. Timpul anormal însă a cuprins și rodul anului trecut.

În atmosfera aceasta înăbușită și în urma catastrofei din Saraievo izbucnește războiul mondial, care a adus omenirii cea mai mare calamitate, pe care vre-odată a înregistrat-o istoria popoarelor.” (*Românul*, anul V, Arad, marți 3/16 martie 1915, nr. 49, p.1)

Sava Raicu surprinde și prezintă auditoriului toate atrocitățile pe care le aduce după sine războiul. Pentru omul care lucrează cu bani și care știe ce eforturi trebuiesc făcute pentru a construi ceva *războiul înseamnă* în primul rând a *„distruge multă muncă”* și faptul că sub focul tunurilor *„se nimicesc mari bogății acumulate de veacuri de pe suprafața pământului”*.

În acea încleștare în care *„milioane de soldați se luptă pe viață și moarte pe câmpul de luptă”*, tot ce a fost *cu trudă clădit de-a lungul anilor se distruge* căci acum *„se zguduie din temelii multe așezăminte și întocmiri de ordin economic și cultural”*.

Își dă seama că *războiul pornit atrage de data aceasta tot mai*

multe națiuni și că nu mai poate fi oprit căci „Așa se vede, că nu s'a mai putut împedeca această nenorocire, care atrage întreg pământul”, iar consecința pentru întreaga omenire, cuprinsă în hora morții nu înseamnă altceva decât „sângele și lacrimile vărsate” precum și „nespusă mizerie, gânduri multe și dolii”. Era dezastrul războiului.

Cei prezenți în sală, care îi urmăreau vorbele, cunoșteau prea bine toate acestea. *Coloanele gazetelor erau pline de listele celor răniți și aflați în spitale ori căzuți pe câmpul de luptă.* Fiecare avea în familie pe cineva plecat în război, ori primise o groznică veste.

Sava Raicu apoi trece de la această sumbră situație generală, *ce plana asupra tuturor*, la situația reală a băncii în acele momente ce ducea lipsă de funcționari, mulți dintre ei fiind concentrați și mobilizați iar alții se pregăteau să-i urmeze pe front. Situația era identică în majoritatea băncilor.

După cum s-a mai arătat, cea mai gravă problemă cu care s-a confruntat „Victoria”, încă la începutul războiului, *a fost panica creată în rândurile acționarilor dar mai ales a depunătorilor* care s-au speriat de o eventuală prăbușire a băncii și au căutat să-și retragă în grabă mare banii depuși. S-au liniștit însă repede văzând capacitatea de finanțare a băncii, care a răspuns cu promptitudine tuturor solicitărilor oferindu-le imediat, fără să-i amâne, sumele cerute. *Încetul cu încetul clienții au recăpătat încredere în puterea și capacitatea de finanțare a băncii*, dar operațiunile bancare prin care și-au retras banii au cauzat probleme în posibilitatea de investire, în circulația capitalului, banii stocați în casele băncii *nu puteau fi fructificați* în alte afaceri și nu au mai adus nici un profit băncii și implicit acționarilor săi.

„Dintre funcționarii noștri deodată cu declanșarea mobilizării au fost 27 inși chemați sub arme și azi cu toții sunt pe câmpul de luptă. Mai avem încă 5 asentați, cari verosimil încă vor intra sub arme. La rugarea noastră și din bunăvoința guvernului 3 șefi de secții au fost concentrați pe timp nedeterminat.

În această situație am început semestrul al doilea și *prin faptul războiului toate băncile au fost puse la grele încercări.* Cea mai mare grijă ne-au făcut-o însă *deponenții*, cari *voiau să-și retragă toți banii deodată din bănci.* N'a fost aceasta neîncredere față de institut, ci în

urma spaimei războiului mai ales deponenții mici, cereau banii fără de abdicere statutară, ca să-i aibă toți în mână. Dispunând însă de sume considerabile la cassă, am plătit și sume mari imediat și fără de abdicere. *Mai târziu deponenții fricoși după ce s'au convins că își capătă banii, s'au liniștit și au început a aduce banii îndărăt și a-i depune spre fructificare.* Ne-am dat toată silința pentru a putea preîntâmpina retragerile acestea făcând sacrificii mari pentru ținerea la cassă a sumelor neproductive în bani gata. Acest fapt a influențat venitul net al anului trecut.” (*Ibidem*, p.1)

După încrederea căpătată în urma *posibilității financiare* a băncii de a plăti în *bani cheș* sumele solicitate de deponenți situația „*Victoriei*” s-a redresat iar *Sava Raicu* va prezenta celor prezenți, cu mândrie, *realizările în ceea ce privește profitul și în acel an de criză, când a mai trebuit să dea statului și „împrumutul de războiu”*.

„O mișcare îmbucurătoare se observă însă în depuneri și cu o deosebită mândrie amintim, că *depunerile la noi nici în anul acesta critic n'au scăzut, ci au crescut* cu aproape un jumătate de milion de coroane. Mai mult decât oricând am fost fericiți să vedem *marea încredere* ce ne-au arătat-o deponenții institutului nostru.

Din împrumutul de războiu al statului prin deponenții noștri s'au scris 871 900 coroane, cuprinzându-se aici și suma de 100 000 coroane scrise de institutul nostru.

Statul prin dispozițiunile legale ale moratorului și închiderea bursei s'a năzuit a ușura suferințele critice dintre creditori și debitori.” (*Ibidem*, p.1)

Sava Raicu expune câteva *măsuri de prevedere* pe care instituția sa le-a luat fără însă a afecta cu nimic interesele deponenților, atât la nivel central cât și în filialele băncii. Mulțumește Filialei din Arad și Băncii Centrale Austro-Ungare care în asemenea situații de criză i-au acordat tot sprijinul și în continuare prezintă *cifrele bilanțului*, care vorbesc singure, *la toate ramurile de operațiuni*, despre *realizările importante* din anul precedent. Chiar și în condițiile date, deloc prielnice afacerilor bancare, *rezervele în bani*, atât cele la vedere cât și cele latente sunt impresionante, fapt ce poate liniști și mulțumi pe orice client al „*Victoriei*”, dându-i *garanția* că banii și acțiunile se află

respectabila cifră de 2 235 030, 85 coroane iar averea activă a crescut cu 1 480 612, 45 cor.

La compunerea bilanțului și stabilirea *venitului net* am fost conduși de principiile cele mai reale, ținând seama de *crearea rezervelor latente în vederea viitorului*, a intereselor acționarilor, creditorilor și a deponenților noștri. Ținem să amintim în deosebi în anul acesta, că funcționarii noștri, atât cei de la centrală cât și de la filiale au desvoltat o muncă supraomenească pentru institut”. (*Ibidem*, p.1)

Spre sfârșitul adunării generale se realeg în *cadrul direcțiunii* institutului, deputații *Mihai Veliciu și Ștefan C. Pop*, iar unul dintre acționari, avocat în Buteni, aduce în „numele acționarilor și peste tot în numele obșei românești” cele mai mari merite și laude conducătorilor și funcționarilor institutului „Victoria” pentru „*zelul și munca cinstită*” în folosul tutorara și în special distinge „meritele deosebite” ale conducătorului acestei bănci românești ale lui *Sava Raicu*, pe care îl numește „*sufletul Victoriei*” și asigură mai departe banca de tot sprijinul și ajutorul acționarilor și deponenților prezenți la cea de a XXVII a adunare generală.

„Directorul executiv, d. *Sava Raicu*, mulțumește acționarilor pentru manifestarea încrederii și iubirei lor, de asigurarea că ceea ce se face la «*Victoria*» nu se face numai în interesul funcționarilor ori pentru tigna și mulțămirea funcționarilor, ci se face în interesele de viață ale întregului popor românesc.

Pentru aceasta roagă pe toți cei de față să stea ca și până aici în ajutorul «*Victoriei*» și să răspândească în pături cât mai largi încrederea obștească în acest institut românesc.” (*Ibidem*, p.2)

Ziarul „*Românul*”, publica în continuarea articolului, consacrat adunării acționarilor Băncii „*Victoria*” și aprecierile de care s-au bucurat realizările acestei instituții, în cursul anului trecut, apărute în revista de specialitate „*Revista Economică*”, organ de presă al Asociației Bancare „*Solidaritatea*”.

Așa cum mărturisește, la începutul articolului, analistul revistei asociației bancare, se urmărește, an de an, a se prezenta *situația financiar-bancară* a celor mai puternice instituții românești transilnăvene, în special a băncii de la Sibiu „*Albina*” și a celei de la *Arad*, urmărindu-se în același timp și **popularizarea directorilor** ce au

obținut asemenea *strălucite rezultate*, ca „*un tribut de recunoștință*” adresat celor „*cari le dirijează și conduce în activitatea lor*”.

După propria-i mărturisire, analistul de la „*Revista Economică*”, nu mai spera ca în anul acela de „mari și grele încercări economice și financiare” să mai existe instituții bancare care să înregistreze *rezultate spectaculoase* în momentul prezentării bilanțului de la sfârșitul anului în curs. Dar, iată că și de data aceasta în condițiile unei puternice instabilități economice, Banca „*Victoria*” din Arad, prezintă, spre cinstea ei un „*bilanț solid și frumos*”, menit să dea *încredere și optimism* tuturor acționarilor și deponenților săi.

„Sub titlul «**Victoria**», «*Revista Economică*» din Sibiu la loc de frunte publică următorul frumos articol de apreciere *la frunțașul* institut român «*Victoria*» din Arad:

Cine a urmărit publicațiile revistei noastre în trecut, a putut vedea cum an de an am obținut a ne ocupa la loc de frunte cu bilanțurile institutelor noastre mari, «*Albina*» și «*Victoria*».

Am făcut aceasta din două motive. *Întâi pentru dorința ce o avem de a scoate în relief progresele și forțele financiare ale acestor institute și al doilea ca un tribut de recunoștință pentru aceia cari le dirijează și conduc activitatea lor.*

Dar, mărturisim, fără înconjur, nu credeam că și în anul acesta de mari și grele încercări economice și financiare să avem mulțămirea și fericirea să facem aceea ce obicinuiam în trecut. Nu pentru că nu ne putem închipui că dificultățile economice prin cari am trecut să nu se arate chiar și în bilanțurile acestor bănci. Tocmai de aceea bilanțurile «*Victoriei*», publicat deja în numărul nostru trecut, a fost pentru noi o adevărată surprindere. Știam, că institutul acesta acumulează în sine multă forță și capacitate de rezistență. Știam că va produce un bilanț solid. Aceea ce a produs însă întrece mult așteptările noastre căci este nu numai *un bilanț solid și frumos*, că și o nouă dovadă poate cea mai eclatantă, muncă ce au susținut în trecut acest institut, dovada că *el străbate și învinge toate greutățile*, s'a adevărit mai presus de orice îndoială”. (*Ibidem*, p.2)

Sunt menționate câteva din **strategiile politicii financiar-bancare gândite de Sava Raicu** de când se afla la conducerea Băncii „*Victoria*” între care este menționată, în primul rând, *capacitatea de mobilitate a capitalului institutului*, arătând că aproape 90% din activele băncii sunt ușor „de mobilizat” fiind libere de orice altă

sarcină. Se reamrăcă „solidaritatea” bilanțului care cuprinde și redă realitatea operațiunilor bancare.

În acel moment de criză banca dispune de un mare *fond de rezervă* aflat la vedere, dar este sigur că se mai găsesc și alte însemnate rezerve latente. Chiar dacă au fost pierderi au fost recuperate din fondul de rezervă, de care însă nu s-a atins prea mult. Mai sunt menționate și importante fonduri care se regăsesc în capitalul „Victoriei”, sume ce subliniază încă o dată puterea financiară a acesteia și siguranța și soliditatea institutului din Arad, în acel moment dificil pentru afacerilor bancare când majoritatea institutelor de credit luptau pentru supraviețuire.

„Bilanțul «Victoriei» se distinge, ca totdeauna până acum, în prima linie prin mobilitatea lui. Aproape 90% ale activelor sunt material ușor de mobilizat. Bani per cassa, bonurile însemnate la bănci, portofolii de cambii, și efectele publice, cari cu tot cursul redus, cu care au trebuit să fie luate la inventar, trec mult peste suma de 800 000. Să mai adăugem, că aceste efecte sunt libere de orice sarcini și vom înțelege de ce mare valoare sunt ele pentru bilanțul «Victoriei». Faptul acesta dovedește mai bine ca ori și ce că aici avem de a face cu o mobilitate de valori faptică și nu mai mult pe hârtie.

Al doilea moment, demn de remarcat este solidaritatea și realitatea acestui bilanț. Fondurile de rezervă au crescut, față de starea lor dela finea anului precedent, cu peste 80 de mii de coroane. Totalul acestor fonduri se apropie de cifra capitalului societar, aceea nu e lucru de toate zilele la băncile mari.

Pe lângă aceste rezerve văzute, suntem siguri că institutul are și *însemnate rezerve latente*. Deducem aceasta cu deosebire din proporția intereselor tranzitoare. Ca interese restante, respective active s'a luat suma de abia cor. 30 000 – deși, de sigur, numai interesele anticipate la reescont pot să facă cca. Cor. 90 – 100 000. – Să mai adaugem interesele restante și cum diferența între dobânda faptică și cea socotită la interesele anticipate și vom ajunge să constatăm că rezervele latente ale «Victoriei» se pot evalua – fără exagerare – *la sute de mii*.

În sfârșit, tot ca un moment al solidarității bilanțului, ce ne preocupă, trebuie să socotim și faptul că pierderile de curs la efective nu s'au pus în sarcina fondului de rezervă.” (*Ibidem*, p.2)

Ca o dovadă a *puternicelor resurse financiare* și a capacității de plată a băncii sunt date două exemple în care s-au plătit efectele

obligațiunilor comunele, la două bănci maghiare, o sumă importantă de coroane fără să se apeleze la fondurile de rezervă ce au rămas intacte.

Banca „Victoria”, prin *politica financiar-bancară dusă de Sava Raicu are strânse legături cu multe institute de credit străine* în fața cărora este cotate ca o bancă ce prezintă totală încredere. Banca se bucură de *o mare încredere și din partea deponenților* mărindu-și, chiar și în cursul anului trecut depunerile cu peste jumătate de milion de coroane.

„Numai la efectele obligațiunilor comunale ale institutului «Pesti Hazi» și la scrisurile fonciare dela «Egyesült Budapesti fővárosi takaréknak», «Victoria» a trebuit să amortizeze, față de anul precedent, cor. 50 000 – diferență de curs. Ea însă le-a suportat, fără greutate, și – cum am mai zis – fără a se atinge în acest scop de fondurile de rezervă.

Dar pe lângă calitățile acestea ale bilanțului ei, care a fost apreciat foarte favorabil chiar și în cercurile străine «Victoria» arată chiar și *progres în dezvoltarea progresivă a afacerilor sale*.

Astfel portofoliul combial i-a crescut cu peste 800 de mii de coroane, conturile curente cu peste 600 de mii, iar efectivele publice cu 500 de mii. Între pasive se remarcă *urcarea depunerilor* cu aproape ½ milion cor. Faptul acesta spune foarte mult. Arată, că institutul se bucură de mare încredere și că nici chiar *împrumutul de războiu*, deși s’ a subscris și prin «Victoria» - sume considerabile – nu i-a putut altera creșterea progresivă a depunerilor. Celelalte poziții de pasive încă arată unele schimbări. Reescontul s’ a urcat cu cca. 550 de mii”. (*Ibidem*, p.2)

Vorbind despre *profitul* Băncii „Victoria”, obținut în cursul anului trecut în studiul analitic se arată că acesta *este mai mic decât în anul anterior*, dar ținând cont că în actuala situație de război, când multe institute de credit importante au recurs la a lua „însemnate restanțe”, având profituri foarte mici, profitul realizat de banca arădeană „nu a rămas cu nimic îndărătul profiturilor din anii precedenții”. *Cu profitul obținut institutul își poate mulțumii atât acționarii și în același timp își poate mări fondurile sale de rezervă*.

În Arad funcționau, în acel moment, mai multe bănci „similare străine”, puternice din punct de vedere financiar pe care Banca „Victoria” a reușit, potrivit bilanțului său, ce reflectă situația reală, să le *întreacă în multe privințe*, căpătând astfel o mare încredere „în ochii publicului mare”, fapt de altfel consemnat și de presa străină, nu numai de cea românească.

„Profitul realizat este de cor. 382 819.60. Ca cifră cu aproape 100 000 mai mic decât în anul precedent. Dar dacă considerăm că acest profil este dedus în modul cel mai solid, că interesele restante sunt disparate, iar cele anticipate aproape ca și în anul trecut și dacă mai considerăm că anul acesta la toate instituturile profiturile sunt cu mult mai reduse și că chiar și pentru profituri reduse multe bănci au fost silite să iee însemnate restante – putem afirma, că profitul «Victoriei» în fapt nu a rămas cu nimic îndărătul profiturilor din anii precedenți. Din acest profit se vor putea, desigur, împărtași în măsură suficientă și acționarii și va rămâne destul pentru fondurile de rezervă.

În sfârșit, nu putem trece cu vederea nici faptul că «Victoria» s'a distins și altădată între băncile similare străine din Arad. Pe piața acestui oraș – cum se știe – sunt bănci foarte puternice, unele dintre cele mai puternice din întreaga țară. *Ca solidaritate a bilanțului le-a întrecut, iar ca încredere în ochii publicului mare le-a lăsat în urmă, - un fapt pe care l-au recunoscut și ziarele străine.*

În fața acestor *progrese* noi numai bucura ne putem și cu noi se va bucura tot omul de bine, căci e vorba de un institut românesc, care ne face cinste tuturor. Meargă și în viitor, cu noroc, tot înainte!” (*Ibidem*, p.2)

Chiar și în anii zbuclinați ai războiului, când viața multora era marcată de momente întunecate în urma veștilor primite despre cei din familie, aflați pe front, în viața locuitorilor Aradului și a celor din comitat, adunările generale ale Băncii „Victoria”, în care se prezenta, în urma bilanțului, situația institutului bancar erau urmărite cu un viu interes datorită sprijinului, în viața lor economică, pe care acesta îl oferea, nu ușor, multora dintre acești acționari și depunători, clienți fideli de altfel ai băncii.

Astfel și cea de a XXVIII a adunare a acționarilor, ținută la Arad, în sediul instituției, ca de obicei, la începutul lunii *martie a anului 1916*, s-a bucurat de o prezență numeroasă, la care au participat și o mulțime de „frunzași”, *țărani din ținutul Aradului*, beneficiari, de multe ori, de *facilitățile ori împrumuturile* pe care le-au primit pentru a-și salva gospodăriile de ravagiile provocate de *criza economică*, din anii războiului, ori de alte calamități naturale.

Era, de altfel, și un prilej de ași arăta *recunoștința* și față de priceputul artizan al afacerilor institutului, *Sava Raicu*, cel care a reușit, în acele momente dificile și de loc prielnice băncilor, să mențină

situația sub control, ba mai mult să și *aducă importante beneficii* bănești acționarilor săi. Erau vremuri grele dar cu toți aveau încredere în capacitatea financiară a „*Victoriei*” și în directorul acesteia.

„Duminecă și-a ținut institutul de credit și economii «*Victoria*» din Arad a *XXVIII adunare generală ordinară*, la care au participat mulți acționari, înre cari, ca și totdeauna la adunările generale ale «*Victoriei*» se remarchează frunțașii țăranilor noștri din împrejurimea Aradului. *Adunarea generală a folosit prilejul de a-și manifesta recunoștința față de directorul executiv Sava Raicu și funcționari cari au conlucrat la frumosul rezultat ce s'a prezentat în bilanț, spre mulțumirea acționarilor și a clientelei institutului.*

Adunarea generală a fost prezidată de *Roman R. Ciorogariu*, directorul seminarului din Arad. După cuvântul de deschidere, constată prezidiul, că *s'au prezentat 83 acționari cari reprezintă 4225 acții cu 1022 voturi*, de notari se alege Vasile Papp și Ioan Moldovan, de bărbați de încredere Iuliu Harbai și Aurel Călnicean, iar comisia scrutinetară se compune din Dimitrie Muscan, Dr. Aurel Crozela și Silviu Păscuțiu”. („*Victoria*” [în] *Biserica și Școala*, Anul XL, Arad, 6/19 Martie 1916, Nr.10, p.72)

După formalitățile de organizare statutară a adunării, *Sava Raicu*, va expune în fața acționarilor raportul, *bilanțul „Victoriei”*, pe anul 1915, pe care l-a întocmit și publicat în ziarul „*Românul*” cu câteva săptămâni, înainte, spre știința celor interesați. Bilanțul, se dorește a fi, așa cum se menționează, în articolul citat „*oglinza fidelă a situației financiar generală din țară și a operei prodigioase săvârșită de institut în această situație gravă a anului al doilea de războiu*”. Și așa era.

În prima parte a raportului, *Sava Raicu*, înainte de a trece la prezentarea, în cifre a situației, încă bună, a băncii sale, expune cu îngrijorare și teamă reținută, *dezastrul provocat în economie de dezlănțuirea conflagrației*, ce nu se mai termină și cuprinde în ghiarele morții tot mai multe țări.

Ca de obicei, *discursul său este o prezentare reală și obiectivă, dureroasă, a situației existente și în viața economică căci, spunea Sava Raicu*, „nu este o talpă de pământ a vieții economice” care să nu simtă și să nu fie afectată de dezastrul războiului.

Băncile, în aceste condiții, trebuie să fie foarte prudente și vigilențe în toate afacerile pe care le fac. Împrumutul de război pe care

băncile au fost obligate să-l acorde statului nu a fost ușor de suportat financiar de multe dintre instituțiile de credit.

Toate băncile trec în acești ani prin momente dificile prin anumite *blocade impuse prin sistarea exportului și a importului, prin reducerea consumului* ce stânjenește astfel circulația banilor.

„Onorată adunare generală!

Dezlănțuirea războiului mondial, sub durata lui lungă de când acesta a smuls și duce pe tot omul, care poartă armă, dela vatra și moșia lui pe câmpul de luptă, a apăsător greu, a produs simptome tulburi în viața de stat, socială și a scos din țigini toată viața economică.

Nu este o talpă de pământ a vieții economice, care să nu simțescă efectul natural și predominant al războiului, care cu putere proprie elementară a răsturnat toate combinațiile și teoriile economice financiare făcute în ticneala vremurilor de pace.

În aceste timpuri de supremă importanță pentru toată lumea și în situația periculoasă a acestor evenimente fatale, au fost și *ne sunt nouă impuse mari datorii*, cari ne silesc la mai multe *prudențe* și la *deosebită grijă* față de tot ce e în jur și e legat de *interesele institutului nostru.*” (*Ibidem*, p.73)

Îngrijorarea lui *Sava Raicu*, față de soarta și „interesele” institutului pe care îl conduce era una reală căci în condițiile războiului, așa cum spunea, „toate combinațiile și teoriile financiare”, făcute „în ticneală în vremurile de pace” *au fost complet răsturnate, de legile haotice ale războiului.*

În aceste condiții, faptul că *economia țării* se bazează mult pe *agricultură* este un *fapt favorabil* cu consecințe benefice asupra locuitorilor, „că o țară agricolă suportă mai ușor războiul” decât o țară industrială în care totul se prăbușește, fie din cauza producției, a comerțului, căruia îi lipsește circulația mărfii și în general a slăbirii puterii de cumpărare. *Livrările de produse agricole* ori a dișmei pentru *consumul războiului* au ușurat într-un fel viața celor de la țară. O parte din banii obținuți de țărani prin livrarea produselor pentru necesitățile statului, în sprijinirea efortului de război și-au găsit locul și în bănci, cu aceștia făcându-se anumite investiții în diverse afaceri, mai ales în sectorul agricol.

Datorită ponderii domeniului agricol, prin livrările masive de cereale și carne, în acel moment *pe piața financiară exista un număr*

Pe cât de mari au fost rezultatele produse pe teren militar, așa de minunat și succes a fost și Războiul financiar al monarhiei noastre. O dovadă vie de conștiință, însuflețire și jertfe aduse de popoarele ei”. (*Ibidem*, p.73)

După prezentarea situației generale, atât din punct de vedere economic cât și militar, prin care se încearcă puțin forțat, să se ridice moralul și să-și încurajeze acționarii, vis-a-vis de dezastrul, pe toate planurile, în care se găsea Monarhia, precum și alte state beligerante în acele luni de început ale anului 1916, când războiul ia o tot mai mare amploare, *Sava Raicu* trece la *prezentarea situației financiare* a institutului său în cursul anului precedent și la *succesele obținute* prin sumele importante de bani intrate prin „depunerile spre fructificare” care au crescut cu două milioane și jumătate de coroane capitalul acesteia.

Se bucură că banca a reușit să achite „*spesele de războiu*”, că banii în circulație sunt destul de numeroși și mai ales se bucură de *încrederea acționarilor*, atât de fideli institutului chiar și în acele vremuri.

Cu toate încercările grele prin care a trecut banca *nu s-au atins de fondurile de rezervă* care de altfel *s-au și înmulțit*, consecință a unei **bine gândite politici financiar bancare dusă de directorul ei**.

„Am luat parte și am inițiat o vie mișcare pentru bunul succes – și la apelurile statului nostru s’au făcut emisii pentru acoperirea speselor de războiu. La institutul nostru s’au scris de tot în trei emisii aproape 3 milioane de coroane, din care suma institutului nostru singur a scris o jumătate de milion pentru stocul efectelor noastre proprii.

Ce privește strict activitatea institutului nostru în decursul anului 1915, constatăm faptul firesc al situației schimbate și *reținerea noastră dela afaceri expuse deosebitelor fluctuațiuni*, făcând numai puține afaceri noi, sigure, însă și lesne de licvidat.

Efectul greu al războiului s’a resimțit mai mult la escompt și ipotecă. Circulația acestor două ramuri a fost mai mică decât în anii trecuți în urma abundenței de bani și a situației create de războiu.

Sumele mici a rescontului din bilanț, precum și relombardarea efectelor dela împrumutul de stat, pe care l’am folosit numai transitor încă de la începutul anului curent le-am răsplătit total și astfel cambii în circulația de reescont și relambardării n’avem.

Sub toată durata războiului am grijit de regularea și asigurarea pretențiilor dela centrală și filiale. În culanerie am mers până la extrem față de clenții duși pe câmpul de luptă.

Depunerile spre funcționare au crescut cu 2 și jumătate milioane de coroane la considerabila sumă de K 16 milioane și 504 mii. La tot cazul faptului acesta îmbucurător avem să-l atribuim nu numai abundenței de bani, dar și marei încrederi a publicului față de institutul nostru.

Pentru ca să onorăm această mare încredere a deponenților noștri față de institut, așa credem, că e cuviincios ca și în viitor să dotăm în măsură tot mai mare fondurile noastre. Ne ținem de o plăcută datorință a Vă anunța, că și în anul acesta de grele încercări, nu numai că nu ne-am atins de *fondurile noastre de rezervă*, dar *le-am dotat* astfel, ca acesta să fie totdeauna *temeiul activității și progresării institutului nostru.*

În anul acesta fondurile noastre au crescut cu dotatea din anul prezent la suma considerabilă de Cor. 2,250984.87”. (*Ibidem*, p.73)

Sava Raicu prezintă cifrele de afaceri ale Băncii „Victoria”, în acel moment, referindu-se la *capitalul îmbucurător și încurajator* al acesteia, la *activa* institutului și la *totalul de circulație a sumelor*, toate însumând *un bilanț mai mult decât satisfăcător*, față de „*vremurile mari și grele*” prin care răzbate țara și economia în acel an de război.

Ca de obicei, chiar dacă erau vremuri grele, banca arădeană nu uită de suma de bani pe care o varsă în fiecare an *scopurilor caritabile* și de aceea Sava Raicu solicită votul acționarilor care să aprobe suma de zece mii de coroane ce va fi destinată scopurilor filantropice și culturale.

În condițiile în care tot mai mulți tineri sunt mobilizați și trimiși pe front, în urma demersurilor făcute la autorități înalte s-a ajuns ca o parte din funcționarii băncii, mai ales cu funcții de conducere și responsabilități importante, să rămână la locurile de muncă, fapt ce dovedește prestigiul de care se bucura Banca „Victoria” în acel moment precum și directorul acesteia.

Desigur și banca arădeană și-a adus obolul și tributul său războiului, 26 de funcționari bancari sunt pe câmpul de luptă iar unul dintre aceștia a „căzut la datorie”, față de o țară străină, ce nu era a sa. Sunt făcute noi alegeri în direcțiune și în comitetul de supraveghere.

„Domnilor acționari!

În scurtă vreme, cu ajutorul lui Dumnezeu și pe lângă o muncă intensivă, cinstită și pricepută, *capitalurile* D-Voastră proprii vor ajunge la suma respectabilă de *5 milioane de coroane*.

Averea activă a institutului se cifrează ca sumă de K 23,531140.57. Iar totala circulațiune din anul trecut a fost K 348,916711.46. După aceasta cu o deosebită satisfacție și bucurie Vă prezentăm pe anul 1915 un bilanț solid, real, mobil și licvid cu un venit curat de Cor. 394906.58.

Având deplina conștiință a vremurilor mari și grele și peste tot și a situației de astăzi, Vă rog să primiți și votați toate propunerile direcțiunei de mai jos și în special să votați și în anul acesta o sumă de *10 000 – coroane propusă pentru scopurile filantropice-culturale*.

Vă raportăm, că dintre *funcționarii noștrii sunt înrolați 32, iar 26 își îndeplinesc datoria patriotică pe câmpul de onoare*. Cu bucurie Vă aducem la cunoștință că guvernul la rugarea noastră și propunerea camerei comerciale de aici a eliberat mai toți șefii de la centrală și filialele institutului nostru.

În urma numărului scăzut a funcționarilor cei rămași acasă, atât la centrală cât și la filiale, cu un deosebit zel, nu numai că și-au îndeplinit datorința, dar am muncit zi și noapte pentru ținerea în bună regulă a afacerilor institutului mai ales la încheierea socoților din anul trecut.

După aceste cu durere Vă aducem la cunoștință moartea funcționarului nostru în retragere Vasile Arjoca și a lui Petru Russu, acesta din urmă mort pe câmpul de luptă. Moartea acestor credincioși și buni funcționari vom păstra-o cu pietate.

Vă anunțăm în senzul statutelor, că după vechime, esind din direcțiune domnii Roman Ciorogariu și Dr. Aurel Demian, iar din comitetul de supraveghere espirându-i mandatul, Vă rugăm să alegeți doi membrii în direcțiune pe 4 ani, comitetul de supraveghere pe 3 ani, și cenzori pe un period statutar de 5 ani.” (*Ibidem*, p.73)

Se prezintă, în continuare *conspetul operațiunilor financiar-bancare*, efectuat pe anul 1915 și se mai solicită să voteze ca deidenta, pe anul precedent, să fie fixată cu „*20 coroane pe acție*” care să fie plătită imediat acționarilor, după votarea acesteia. Se mai cere acționarilor, printre altele, să aprobe prin vot, *raportul și bilanțul prezentat*, distribuirea „*venitului curat*”, precum și alte propuneri venite din partea direcțiunii institutului.

„Totodată Vă rugăm:

- 1) Să aprobați raportul nostru și bilanțul încheiat la 31 decembrie 1915.
- 2.) Să primiți propunerile noastre cu privire la distribuirea venitului curat.
- 3) Să hotărâți asupra celorlalte obiecte puse la ordinea zilei.
- 4) Și în fine să dați absolutor atât direcțiunei, cât și comitetului de supraveghere pe anul de gestiune 1915.” (*Ibidem*, p.74)

Raportul conducerii Băncii „Victoria”, prezentat de directorul său executiv, *Sava Raicu* a fost bine primit de acționari dovadă fiind faptul că „a fost subliniat de aplauze” iar „armonia deplină dintre acționari s’a manifestat în unanimitatea voturilor” cu care s-au validat propunerile și s-au ales mai apoi noii membrii în direcțiune, în comitetul de supraveghere și în comisia de cenzori.

„După încheierea actului alegerii unanime, *președintele Roman R. Ciorogariu* mulțumește adunării generale pentru votul unanim cu care a primit toate propunerile direcțiunei și a efectuit alegerea, căci *încrederea aceasta e satisfacțiunea conducătorilor institutului*, că am lucrat în armonie cu așteptările acționarilor și încurajare pentru munca viitoare.

Acționarul *Dr. Aurel Lazăr*, în numele acționarilor, *aduce elogii directorului executiv Sava Raicu*, direcțiunei și funcționarilor pentru munca cinstită ce am săvârșit-o și ce este admirată în toate cercurile sociale”. (*Ibidem*, p.75)

În continuare, revista bisericească, școlară, literară și economică „**Biserica și Școala**”, ce a apărut săptămânal, la Arad, *încă din 1877*, reproduce în numărul său o apreciere elogioasă asupra bilanțului Băncii „Victoria” publicată de „*Revista Economică*”, de la Sibiu, organul oficial al „*Solidarității*”.

De obicei, ziarul „*Românul*” era cel care dădea în coloanele sale informațiile referitoare la adunările generale ale institutului arădean, bilanțul acesteia pe anul precedent, precum și analize financiar-bancare, apărute în revista economică sibiană, legate de rezultatele băncii, dar după cum ne putem informa, tot din același număr al revistei „*Biserica și Școala*”, din rubrica „*Cronica*”, aflăm că ziarul „*Românul*” și-a sistat apariția, începând de la începutul lunii martie, potrivit ordinului Nr.32858 G. 1916 emis de Ministerul ungar de interne „*pentru cuprinsul comunicatelor lui primejdioase intereselor operațiunilor de războiu*”. Era un frumos gest de solidaritate

românească între cele două gazete arădene de informare a cititorilor, în acele momente de cumpănă istorică pentru neamul românesc din Transilvania.

Încă de la începutul cronicii sale, „*Revista economică*” subliniază prestigiul și importanța tot mai mare „*rolul conducător*” pe care Banca „*Victoria*”, și-a câștigat-o, în ultimul timp, în rândurile băncilor românești cât și a celor străine, prin rezultatele sale atât de rodnice mai ales pentru „*vremurile grele prin care trecem*”, încât *bilanțul său este urmărit cu un viu interes atât în întreaga lume bancară cât și în cea a acționarilor și deponenților*. Ca și în anul precedent, *bilanțul său este caracterizat printr-o mare mobilitate*, atât în ceea ce privesc *activele băncii dar și a rezervelor de credit*. Impune mai ales, *stocul efectelor publice* ce a crescut simțitor față de cel de anul trecut.

„«*Victoria*»

Importanța netăgăduită, la care s’ a ridicat «*Victoria*» în timpul din urmă și *rolul conducător*, ce și-a impus în mijlocul băncilor române și străine, sunt tot atâtea motive pentru cari *lumea financiară și publicul mare așteaptă cu cel mai mare interes bilanțul acestei fruntașe instituțiuni din Arad*. De astă dată însă cu considerare la *vremurile grele, prin care trecem, interesul față de bilanțul «Victoriei»,* desigur, este și mai potențat.

Toți așteaptă să vadă, ce a produs această bancă și cum a trecut ea peste vicesitudinile unui an greu ca cel încheiat. În fața acestui interes general suntem siguri, *că bilanțul publicat în numărul trecut al revistei noastre va fi satisfăcut toate așteptările, căci el se prezintă în aceleași condițiuni excelente ca în trecut și are aceleași note distinctive, care îl fac vrednic de favorabila apreciere a tuturor oamenilor obiectivi și nepreocupați*.

Bilanțul «*Victoriei*» este de aceeași *mobilitate*, care l-a caracterizat totdeauna. Peste 80% a activelor sale sunt valori ușor de realizat. Între acestea impune cu deosebire *stocul efectelor publice*, care față de anul trecut prezintă *o creștere de aproape K 400 000*. Efectele acestea sunt, ca totdeauna libere de orice sarcini. Tot ca un moment favorabil pentru *mobilitatea activelor și pentru rezervele de credit*, ce trebuie să aibă un institut, este și ce înseamnă și faptul, că «*Victoria*» și-a replătit peste 6 milioane din reescontul său. Puținul ce a rămas, cu

sfârșitul anului trecut, de sigur, va fi acum achitat întreg”. (*Ibidem*, p.75)

Analistul financiar, de la Sibiu, remarcă faptul că și în acele vremuri tulburi, pline de nesiguranță, institutul de credit din Arad se bucură de *o mare încredere*, în puterea și siguranța sa financiar-bancară, în rândurile *opinie publice*, dovadă fiind *numărul mare a deponenților* ce a făcut să crească suma totală, la acest capitol financiar, într-un procent foarte important față de cel al anului anterior. *Stocul de depuneri existent în acel moment întrece cu mult stocul unor bănci similare din străinătate.*

Este analizat modul riguros cu care s-a întocmit bilanțul ce reflectă realitatea, respectând și lăsând neschimbată *proporția dintre interesele restante și cele anticipate*. Sunt menționate și *frumoasele rezerve latente* de care dispune banca ce s-ar ridica la câteva sute de mii de coroane.

„Un alt moment demn de remarcat este faptul, că *încrederea publică*, care s’a manifestat, în anii din urmă atât de favorabil pentru institut, în anul încheiat s’a potentat și mai mult. Dovadă despre aceasta servește împrejurarea, că *depunerile* au crescut cu peste 2 și jumătate milioane, apropiindu-se de suma totală de 17 milioane. *Un astfel de stoc de depuneri cu greu va putea arăta chiar și băncile similare străine.*

Ce privește realitatea și solidaritatea bilanțului, acesta este tot atât de favorabilă ca și până acuma. Proporția dintre interesele restante și cele anticipate a rămas neschimbată. Pe când cele dintâi s’au luat la bilanț cu abia K 30 000 deși totalul pretenziunilor active trece mult peste 20 de milioane, pe atunci cele de al doilea, interesele anticipate, fac aproape k 207,000 - adică circa 80% a venitului realizat de «Victoria».

În aceste poziții transistorii, de sigur, ca *frunțașul institut arădean* are însemnate rezerve latente, rezerve, de cari noi în mod empiric le apreciem la câteva sute de mii de coroane. Ba, dacă considerăm cursul redus al efectelor publice, cu care s’au luat ele la inventar, de sigur rezervele latente în suma presupusă de noi, nu sunt în nici un caz exagerate.” (*Ibidem*, p.75)

Cum era și firesc, *studiul analitic*, asupra situației financiar-bancare a Băncii „Victoria”, apărut în paginile competentei reviste de la Sibiu, *se încheie în termeni elogiși* asupra realizărilor obținute de

institutul din Arad, dar și la adresa funcționarilor și acelor care conduc. **Banca se constituie și este considerată în acel moment, ca un adevărat exemplu de competență și profesionalism pe care trebuie să-l urmeze și alte instituții similare.** Banca aduce an de an bune profituri acționarilor săi și este capabilă și acum, prin mijloacele financiare de care dispune, să-și asigure un bun fond pentru dotarea rezervelor sale.

„Între astfel de condițiuni compus și stabil bilanțul «Victoriei», profitul arătat de aproape K 400,000 – este nu numai real și solid dedus, ci și foarte mulțămitor. Din acest profit, de sigur, *se va plăti acționarilor aceiași dividendă* ca și anul trecut, rămânând suficiente mijloace și pentru **dotarea rezervelor**, în provincia cărora «Victoria» ocupa **locul prim între băncile românești** .

Bilanțul «Victoriei» se impune de sine. El nu va avea nevoie de nici un fel de comentariu. Dacă cu toate acestea ne am ocupat de el, o facem pentru *a scoate în relief munca și strădania și stăruințele serioase*, ce se depun pentru consolidarea acestui fruntaș institut, muncă și stăruință, *pe cari le-am dorit să le vedem urmate de toate băncile noastre*. [...]

Așa fiind, aducem *tributul nostru de recunoștință* tuturor aceluia, cari *au condus și conduc «Victoria»* pe calea progresului continuu. **Onoare lor!**” (*Ibidem*, p.75)

În timp ce băncile încercau prin toate eforturile să supraviețuiască *crizei economice*, de mari proporții, declanșate în Europa, după izbucnirea, în vara anului 1914, a *Primului Război Mondial*, situația conflagrației băntuia și antrena în brațele ei tot mai multe state care rând pe rând intrau în luptă de partea uneia sau alteia dintre cele două forțe beligerante. Dezastrul războiului lua mereu proporții tot mai mari și mai cumplite.

După cum se știe, încă din noiembrie 1914, Turcia intră în război alături de Germania și Austro-Ungaria, la care se va mai alătura, pe 10 septembrie 1915 și Bulgaria, iar pe 23 mai 1915 Italia s-a alăturat Franței, *până la 14/27 august 1916*, când și **România va declara război Austro-Ungariei**.

Înainte însă de a face oficială *declarația de război* Austro-Ungariei, *Regatul Român*, ce îl avea ca rege, pe nepotul lui Carol I, pe *Ferdinand I*, urcat pe tron la 27 septembrie/10 octombrie 1914, a încheiat un tratat secret cu toate *puterile Triplei Înțelegeri* (Franța,

Anglia și Rusia, la care se mai adaugă Italia) prin care, în urma victoriei împotriva *Puterilor Centrale*, să ni se asigure, la încheierea păcii, *Transilvania, Bucovina și Banatul*. Era o bună motivație pentru intrarea României în război.

Chiar a doua zi după declarația de război făcută Austro-Ungariei, la 27 august 1916, *Germania* își opri operațiunile militare din Franța, asupra liniei de la Verdun și **declară război României**.

Din punct de vedere strategic, planul de luptă a armatei române, elaborat la înțelegere cu aliații săi militari, ținea de situația frontului în acel moment.

Erau gata de luptă, pregătite să treacă Carpații, pentru a înainta pe teritoriul Transilvaniei, în confruntare directă cu trupele austro-ungare, **trei armate române** cu un efectiv total de peste 400.000 de combatanți, care în urma unei ofensive către nord-est trebuiau să treacă Valea Mureșului și să dea sprijin armatelor ruse aflate pe frontul din Bucovina și pe cel din Galiția.

Armata regală română trecând Carpații

O altă armată română, mai puțin numeroasă, până la 150.000 de ostași, trebuia să rămână în defensivă de-a lungul Dunării și-a frontierei cu Dobrogea, sprijinind iarăși frontul rusesc, slăbit și copleșit de inamic. *Planul operațiunilor militare* ale armatei române prevedea

astfel o manevră foarte periculoasă și riscantă, având o *ofensivă pe două fronturi*, aflate la distanță și divergente.

La scurt timp după declanșarea ostilităților, împotriva Austro-Ungariei, *trupele regale române*, într-un avânt total, cu gândul la eliberarea fraților de peste munți, ținută în robia monarhiei bicefale, ocupă pe rând Brașovul, Făgărașul și întreaga Secuime, înaintând victorioase până dincolo de Toplița, aproape de Sighișoara și până la marginea Sibiului. *Doar în câteva săptămâni a treia parte a Transilvaniei fusese eliberată producând astfel, cum era și firesc, un mare entuziasm în întreaga lume românească, dar mai ales pentru transilvăneni, care deja își vedeau visul de veacuri împlinit.*

Coloană română înaintând în Transilvania, „ca la nuntă”

Dar, hazardul nefast al istoriei face ca în Turtucaia, pe *frontul bulgăresc*, un corp de armată română să fie încercuită și copleșită de forțele superioare ale inamicului, din cauză că guvernul și comandamentul țarist care se angajase să trimită trupe îndestulătoare pentru apărarea Dobrogei nu s-a ținut de promisiune și nu a efectuat la timp operațiunea militară atât de necesară. Tot greul a căzut pe trupele

regale române, aflate acum, din cauza superiorității inamicului, în fața unui mare dezastru ce ar fi putut afecta moralul ostașilor.

În asemenea situație militară dezavantaajoasă, statul major român decide, cu acordul regelui, pentru a salva ce se mai putea salva din trupele de pe frontul bulgar, să efectueze o manevră de strămutare și de dislocare a unor unități militare române de pe frontul din Transilvania care să vină în sprijinul trupelor din Turtucaia.

Rezultatul strategic al operațiunii militare s-a văzut la scurt timp. Întărirea dușmanului a fost oprită pe aliniamentul Amzacea-Toplaisar, în Dobrogea, iar ostașii aduși de pe frontul transilvănean luptară cu atâta vitejie încât puțin a lipsit ca inamicul, deja respins, să nu fie și încercuit, deoarece generalul Alexandru Averescu trecuse Dunărea și a căzut cu corpul său de armată tocmai în spatele liniilor dușmane.

Profitând de dizlocarea unor mari unități românești de pe frontul din Transilvania, pe cel bulgăresc, slăbind astfel linia frontului, armata austro-ungară, întărită cu trupe germane, trece la ofensivă și reușește să respingă armatele românești până pe linia munților.

De altfel întreaga conducere a operațiunilor militare, de pe frontul din Transilvania, va fi preluată de la trupele austro-ungare, aflate sub comanda generalului austriac Arz von Straussenberg, de către germani care vor interveni cu 27 divizii luate de pe celelalte fronturi de luptă, inclusiv de pe cel francez, de la Verdun, de unde a fost adus grabnic și corpul alpin bavarez, o unitate de elită germană.

La 25 septembrie 1916 generalul Falkenhaym, comandantul trupelor germane, începe ofensiva în direcția Sibiului, printr-o manevră a corpului alpin bavarez prin trecătoarea de la Turnu Roșu, manevră care nu-i reuși datorită rezistenței Vânătorilor de munte români. Bătălia din zona Sibiului a durat timp de trei zile. Trupele române dejuacă planurile de încercuire ale armatei germane și se retrag, în ordine, prin trecători, ocupând crestele munților din dreapta și stânga Oltului.

De la Sibiu ofensiva germană se îndreaptă spre est prin atacarea pozițiilor ocupate de Armata a II-a română care fusese slăbită prin trimiterea mai multor divizii pe frontul din Dobrogea. În urma unor lupte crâncene din jurul Brașovului, date la începutul lunii octombrie, armata română este silită să se retragă, ocupând linia de frontieră de pe crestele Munților Carpați.

Cea de a treia armată română, condusă de **generalul Constantin Prezan**, ce ataca pe partea de nord, deși a pătruns aproape 100 de Km pe teritoriul Transilvaniei, a fost nevoită să-și oprească înaintarea și să se retragă pe linia munților Moldovei, având flancurile din sud descoperite, existând pericolul unei încercuiri.

În zilele de la sfârșitul lunii octombrie, al anului 1916, diviziile germane alpine, unele aduse din Munții Vosgi, atacau în forță toate trecătorile pentru a cuceri drumul cel mai scurt care lega Brașovul de București, de-a lungul Văii Prahovei.

Armatele germane, bine înarmate și cu experiența războiului, sprijinite în bună măsură de divizii austro-ungare, au încercat zadarnic, mai mult de o lună, să rupă linia frontului aflată pe aliniamentul Valea Troțușului, Predeal, Dragoslave și Valea Jiului. Lupte crâncene s-au purtat în Defileul Jiului, iar orașul Târgu Jiu a fost apărat chiar de populație până la sosirea armatei române. Lupte grele se dau și pe frontul de sud, în Dobrogea, unde

Generalul Constantin Prezan

frontul se prăbușește din cauza trupelor rusești, care contaminate de propagandă bolșevică, refuză să mai lupte, nu execută ordinele ofițerilor și încep să se retragă în debandadă. Pe Valea Jiului, în noiembrie, începe o puternică ofensivă germană care împinge frontul românesc până în apropierea Bucureștiului, ce, în calea din urmă, datorită unor strategii greșite a căzut sub ocupație germană. La începutul anului următor, în ianuarie 1917, linia frontului se stabilește în sudul Moldovei, pe Valea Siretului, de-a lungul Dunării și a brațului Sf. Gheorghe. Mai bine de jumătate din Regatul Român se afla sub ocupație străină. Foamea, frigul și tifosul stăpâneau țara.

„Foarte bine înarmate, cu numeroase mitraliere și tunuri de toate calibrele, aceste trupe siliră pe ostașii români, în urma unor grele lupte, să se retragă pe linia munților.

Aici au rezistat mai bine de o lună, respingând toate atacurile; încercările de a rupe frontul pe valea Troțușului, la Predeal, la

Dragoslave și pe valea Jiului dădură greș. Pe valea Jiului, trupele Kaiserului trebuiră chiar să se retragă în grabă, pierzând 27 de tunuri, 55 de mitraliere, multe materiale de război și 2400 de prizonieri. *Orașul Târgu Jiu fu apărat cu acest prilej de populație* – bătrâni, femei, copii – până la sosirea trupelor române.

Populația din Târgu Jiu își apără cu înverșunare orașul

Văzând că nu poate răzbi prin munți, dușmanul își spori atunci eforturile pe frontul de sud, în Dobrogea. Aici, inferioară numeric și neajutorată de ruși – numai o divizie, formată din foști prizonieri austrieci, de această origine etnică (n.n. erau sârbi, nu iugoslavi), luați de ruși în Galiția a luptat vitejește – *armata română e nevoită să părăsească Constanța și Cernavodă* (podul de peste Borcea fu azvârlit în aer). Urmează apoi, la începutul lui noiembrie, un nou atac al germanilor la Jiu; de data aceasta, ei izbutesc să-și deschidă calea și coboară înspre Craiova. Pe altă parte, *noi efective dușmane*, sub conducerea vestitului general *Makensen*, trec Dunărea pe la Zimnicea. Strânse între două focuri, trupele române se retrag spre răsărit în apropierea Bucureștilor, pe Argeș, are loc o luptă, ce părea, la început, că va aduce biruința românilor, care luaseră un număr însemnat de prizonieri; ea fu pierdută însă până la urmă, din cauza neglijenței unui general, care a și fost pedepsit pentru aceasta, și *capitala a fost ocupată*. Retragerea continuă, după ce au fost distruse sondele și s-a dat foc

rafinăriilor de petrol; în primele zile ale lui ianuarie 1917, frontul se stabilizează în sudul Moldovei, pe linia Siretului, de-a lungul Dunării și a brațului Sf. Gheorghe.” (Giurescu C.Constantin, Giurescu C.Dinu, - *Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri până azi*, București, 1975, p.684)

Nici pentru românii din Transilvania situația de la sfârșitul anului 1916 și începutul celui următor nu era mai bună. Peste o parte din teritoriul transilvănean trecuse de două ori pârjolul războiului. Multe case au fost distruse, au fost rechiziționate animale iar o parte din recolta de toamnă a rămas pe câmp.

În urma retragerii armatei române mulți dintre locuitorii satelor din Transilvania, ce au fost cucerite în lunile septembrie și octombrie, a anului 1916, vor fi acuzați de fraternizare cu „trupele de ocupație” și ridicați de jandarmeria și honvezimea maghiară apoi încărcăți în vagoane de vite au fost transportați la Solnoc, pe Tisza.

Peste 8000 de români vor fi astfel deportați și internați în lagărele ce purtau inscripția „trădător de patrie”, de la Tápiószily și Ostfyasszonyfa, ori trimiși în minele de cărbuni, aflate dincolo de Budapesta, unde mulți își vor găsi sfârșitul.

Chiar dacă nu au trecut prin focul războiului nici *locuitării orașului și comitatului Arad* nu au avut parte de un an mai norocos. Odată cu intrarea în război a Italiei, în anul 1915, mulți dintre *tinerii arădeni*, încorporați în armata chezaro-crăiască, *au luat drumul frontului italian*.

Contraofensiva austriacă, începută pe data de 15 mai 1916 avea nevoie de ostași. Cu pierderi grele Corpul de armată condus de arhiducele Eugen a reușit să spargă parțial linia frontului.

Ofensiva italiană se deslănțuie în iunie 1916, în valea Travignolo, cu sorți schimbători pentru ambele părți, cu atacuri și contraatacuri. *În Galiția*, unde se aflau multe unități austro-ungare, formate din români, *se dau lupte grele*. Veștile despre cei morți ori răniți aflați în spitale veneau tot mai des în casele românilor arădeni.

Atât în Arad cât și în satele comitatului începuse a se instala *foametea și desnădejdea*, mai ales la aflarea veștilor despre *dezastrul armatei române*, retrasă peste iarnă pe linia frontului din Moldova. *Speranțele erau tot mai puține*.

Sub acest orizont întunecat și sumbru, din toate punctele de vedere, se desfășura la Arad, la începutul lunii martie, a anului 1917, *cea de a XXIX-a adunare generală a Băncii „Victoria”*, adunare în care

Sava Raicu, invitat de a analiza cifrele bilanțului pe anul 1916, începe cu prezentarea acestui *însământător dezastru* ce nu mai conținește și în care sunt târâte tot mai multe state. Povara războiului apasă greu și pe umerii *instituțiilor bancare* ce trebuie să facă față cu greutate serioaselor probleme declanșate de *criza economică* ce se agravează, din an în an, fără să se întrezărească *nici o speranță de mai bine*. În vorbirea sa se simte o notă de profundă îngrijorare, cea a conducătorului instituției ce răspunde de banii multor acționari și depunători care în el își puneau toate speranțele și agoniseala.

„Cu regret Vă raportăm, că *războiul mondial continuă cu o vehemență nemaipomenită în istoria lumii și speranței noastre bune de a Vă putea raporta despre pacea mult dorită nu s’au împlinit*, pe la periferii se ivesc nori tot mai negri, cari apasă greu umerii omenirii. *Războiul acesta mare pretinde încă multe jertfe, fiindcă luptele sunt supraomenești între popoarele lumii.*

Situația aceasta nenorocită trebuie să impună mari griji fiecărui conducător serios și cu responsabilitatea unei instituțiuni economice-financiare, pentru că din acest întunec nimenea nu poate vedea în viitor. Trebuie însă să avem mare încredere în învingerea dreptei noastre cauze.

Sub acest greumânt al războiului a stat toată viața economică financiară din anul trecut.” («Victoria» [în] *Biserica și Școala*, Anul XLI, Arad, 5/18 Martie 1917, Nr.10, p.87)

Într-o asemenea conjunctură social-politică nefavorabilă, Sava Raicu îi îndeamnă pe toți la o „*acomodare la situația concretă – de războiu*”, dând câteva exemple cu referiri la o parte din clientela băncii.

După cum se cunoaște, o bună parte din clienții „*Victoriei*” proveneau din rândurile *plugarilor*, fie din cartierele orașului, fie din comitat. Pentru a face față rambursării ratelor, la împrumuturile luate, multe din nevestele și fii celor plecați pe front, au luat „*coarnele plugului*”, continuând munca bărbaților lor. Se așteaptă, cum este și firesc în război, *ca prețul produselor agricole*, mai ales a grâului, să crească, reușind astfel prin produsele vândute să-și asigure traiul și să-și plătească datoriile din împrumuturi.

„Se poate însă constata, că o parte mare a acestei poveri, -vieața economică, o poate contrabalansa la situația creată – de războiu.

Simptoamele îmbucurătoare de felul acesta s’au observat și în *părțile clientelei noastre*, unde femeile harnice îndeplinesc cu onoare

locul de muncă a bărbatului dus la războiu, *lucrându-și moșia și ținând ele de coarnele plugului.*

Fiind factorul cel mai important al activității economice puterea de muncă, *continua chemare sub arme a intelectualilor și tuturor puterilor productive de muncă*, de altă parte *pauzarea circulației*, în multe părți au întârziat și împiedecat *valorizarea produselor* și astfel a scumpit și îngreunat mult traiul vieții.

Războiul are mare influență asupra *prețurilor produselor* de tot felul în urma cheltuielilor, cari se ivesc sub durata lui și el este totodată *factorul natural al scumpetei*. Trebuie să înțelegem și de acum să ne pregătim, ca grâul și peste tot produsele agrare și industriale vor fi timp mai îndelungat foarte scumpe.” (*Ibidem*, p.87)

Războiul este, așa cum menționa Sava Raicu „fenomenul natural” care atrage după sine *o serie de perturbații* iar mai apoi *adevărate derapaje în viața economică*. El are, se arată în continuare o mare influență asupra prețurilor, fiind în același timp, și de data aceasta, iarăși *cauza naturală a inflației* și „a scumpetei” la toate produsele, unele dintre ele lipsind chiar de pe piață.

Consecința lipsei materiei prime, datorate blocajelor ori frontului, lovește cu puterea mai ales ramura industrială, excepție făcând doar sectorul industrial ce se ocupă de furnizarea „materialului pentru armată”. *Întreaga economie, inclusiv comerțul, suferea din cauza lipsei materiei prime.*

„Cu asemenea fenomene ne întâlnim și la industrie și comerț. Industria și în special edificările stagnează în urma *totalei lipse a muncitorilor și a mării scumpete de material brut*. Excepțiune e numai la industria și comerțul care se ocupă cu furnizarea materialului pentru armată. Aceasta se întărește și progresează.

Toată viața economică, industrială și comercială se luptă cu greutatea mijloacelor de comunicație, scumpete și totala lipsă a materialului brut.

Aceste sunt pe scurt *cauzele enormei scumpete* care bântuie și cari cu durere, le simțim cu toții.” (*Ibidem*, p.87)

Ca și în adunarea generală din anul precedent, Sava Raicu arată că *pagubele provocate de război în domeniul agrar sunt mult mai mici decât în sectorul industrial*, fiind un fapt cu consecințe benefice pentru Banca „Victoria” unde o bună parte din rândurile clienților săi provin din lumea agricultorilor. Aceștia au reușit în urma vânzării produselor agricole să își achite toate împrumuturile luate de la bancă „în bani gata”.

În actuala situație când multe bănci au restrâns și au limitat acordarea de împrumuturi, institutul de credit arădean *a acordat*, în cursul anului trecut, *împrumuturi de peste 17 milioane de coroane*, fapt ce subliniază încă odată *puterea financiară și stabilitatea institutului de credit arădean* precum și încrederea ce o are în fidelitatea și capacitatea de plată a clienților săi.

„În această situație *norocul* e, că patria noastră e o țară agrară, fiind părere recunoscută, că *pagubele în veniturile țăranilor cu caracter agricultor în proporție sunt mai mici*, decât acelor, cari își au veniturile din produsele industriale, valorizate prin export și în special și mai mici față de acelea, cari își trag veniturile din activitatea comerțului.

În consecință, cu deosebită bucurie constatăm, că poziția *clintelei noastre*, - care în mare parte e compusă din agricultori – în urma conjuncturilor de războiu, *s'a întărit considerabil*, dovadă vie e faptul, că în special agricultorii s'au degajat de pe la bănci, prin *replătirea în bani gata a împrumuturilor*.

Situația specială creată de războiu n'a fost nici când și nu este nici acum pricinuasă pentru viața de credit, astfel *acordarea de împrumuturi și peste tot afacerile curente de bancă în general la toate băncile din patrie a fost cât se poate de restrânsă*. Cu toate acestea împrumuturile noastre toate reprezintă suma de peste 17 milioane coroane.” (*Ibidem*, p.88)

Sava Raicu informează că pe parcursul anului 1916, Banca „Victoria” a acționat pe **două planuri prioritare**, unul legat de obligația de a da pe baza subscrierilor suma revenită băncii ca *împrumut de război*, considerând aceasta o „datorință patriotică” iar în *al doilea rând* a dus o *politică financiară de a atrage cât mai multe depuneri*.

Având, așa cum s-a mai menționat, o mare parte din clientela băncii, provenită din rândurile agricultorilor care au avut, prin vânzarea produselor, atât de necesare trebuințelor războiului, bani suficienți, „abundență de bani”, pentru a-și plăti împrumuturile dar și *încredere în stabilitatea institutului și în capacitatea sa de a onora la timp cerințele și solicitările depunătorilor săi* în orice situație, aceștia au făcut noi împrumuturi sau depuneri, benefice institutului arădean în acele momente de criză.

Sunt menționate *importante sume de bani* cu care s-au efectuat *operațiunile bancare*, în cursul anului precedent, sume ce subliniază *marea mobilitate a capitalului* fapt ce a făcut să se ajungă la o sumă însemnată a averii active a băncii. De asemenea au crescut substanțial și *fondul de rezervă*, conferind institutului puterea „speranța și încrederea

pentru viitoarea luptă economică, pe care *Sava Raicu* o vedea în anii de după război, pe care, din păcate, nu i-a mai apucat prea mult.

„Pe două terene a fost cu puțință a ne dezvolta activitatea noastră. Întâia dată din dorința patriotică făcând și noi o vie mișcare pentru bunul succes al acoperirii speșelor de războiu, constatăm, că clintela noastră la toate cinci împrumuturi de stat a subscris total K 5,074.600 – din care suma institutului nostru singur a subscris K 1,000000 – pentru stocul efectelor sale proprii.

În al doilea rând constatăm cu deosebită satisfacție creșterea impunătoare la depuneri cu aproape 6,000000 K dela K 16 504.831'76 la considerabila sumă de K 22 324 213'28.

Creșterea aceasta impozantă a *depunerilor* este a se atribui nu numai *abundenței de bani* ci și *încrederii publice*, de care «*Victoria*» s'a bucurat întotdeauna, dar de care s'a bucurat de data asta într'o măsură mai mare.

Tot pentru consolidarea institutului am îmulțit stocul efectelor proprii cu sume de peste 1 milion Coroane la 2 185 635 Cor. Cursul efectelor proprii l'am socotit real și redus. Circulația totală a anului acesta a fost de K 267,834 466 23. *Aveea acitivă este de K 28,069 635 78.*

Ținem să accentuăm cu bucurie, că din această avere sunt 90 *procente active*, cari constau din pretenziuni ușor de realizat, între cari și bani gata și bonuri la alte bănci sunt K 8,000000. Aranjamente de reescont n'am avut nici în anul acesta.

Accentuăm cu deosebită satisfacție, că *fondurile noastre de rezervă* sunt K 1,960.605 – iar *fondul de penziuni* al institutului pentru penziile funcționarilor este de K 354, 515'41. Total K 2 315, 121.27 iar *venitul curat* al anului trecut, cu transportul din anul 1915 se cifrează cu suma de 401.489'34 *coroane.*” (*Ibidem*, p.88)

Sava Raicu își exprimă încrederea, potrivit cifrelor bilanțului, în capacitatea băncii, pe care o conduce, de a face față „*situației de războiu*”, având încredere atât în *funcționarii* săi care „muncesc neobosit”, ținând cont că o bună parte dintre aceștia „35 funcționari fac serviciu militar, dintre cari partea cea mai mare își fac datorința patriotică pe câmpul de onoare”, precum și în *încrederea necondiționată* de care se bucură institutul din partea „*opinieii publice*”, ce constituie și în prezent „*o bună și solidă clintelă, care cunoscându-și interesele ni-a fost totdeauna credincioasă*”.

„VICTORIA“

INSTITUT DE CREDIT ȘI ECONOMII, SOCIETATE PE ACȚII ÎN ARAD.

ACTIVA		BILANȚ LA 31 DECEMBRIE 1916.		PASIVA	
Cassa în număr	543398.34	Capital societar: 12500 acții à K. 200	2500000.—		
Capitale elocata la alte bănci	7338316.70	Fond general de rezervă 1.000.000.—			
Cambii	11577515.62	Fond special de rezervă 960.605.86			
Împrumuturi ipotecare	2069330.—	Fond de pensuni 354.510.41	2315121.27		
Împrumuturi în Cont curent cu acoperire ipotecară și pe efecte și pe oblg. Împr. de stat	3541158.04	Depuneri spre fructificare	22324213.28		
Avansuri pe efecte	78629	Depozite de Cassa	235707.07		
Efecte proprii	2185635.—	Creditori	55260.44		
Realități proprii	698477.78	Contribuțiile la depuneri	49247.18		
Mobilier	10000.—	Dividendă neridicată	13290.—		
Interese tranzitoare restante	27175.30	Interese tranzitoare anticipate	175307.20		
		Venit transpus din anul trecut 37.470.35			
		Profit curat 364.018.99	401489.34		
	2809963.78		28069635.78		

DEBIT		CONTUL PROFIT ȘI PERDERE LA 31 DEC. 1916		CREDIT	
Interese pentru dep. spre fructificare	975788.56	Venit transpus din anul trecut	37470.35		
Spese:		Interese:			
Salare	57944.85	dela cambii	1.014.774.22		
Bani de cvartir	1654.02	„ împrumuturi ipot.	178.259.53		
Împresă, div. plăți și spese de birou	69690.22	„ avansuri pe efecte	5.656.66		
Porto postal	6261.24	„ capitale elocate la			
Chirie	7600	„ alte bănci	141.891.20		
Marce de prezență	3600.—	„ efecte proprii	94.866.59		
Contribuție	92.128.97	„ Împr. în cont curent			
Dare după interese de depuneri 10%	97.578.85	și alte provizii	216.653.40	165.210.60	
Venit transp. din anul trecut	37.470.35	Chirii și alte arăzi		39050.10	
Profit curat	364.018.99				
	1728622.05			1728622.05	

Arad, la 31 Decembrie 1916.

Sava Raicu m. p.
director-executiv.Hile Papp, m. p.
șef contabil.

DIRECȚIUNEA:

Mihail Velicu m. p.
președinte.

Dr. Nicolae Cioclan m. p.

Axentie Secula m. p.

Roman R. Ciorogariu m. p.
vice-președinte.

Dr. Aurel Demian m. p.

Petru Trușia m. p.

Trăian Văjiansu m. p.

Dr. Ștefan C. Pop m. p.

RAPORTUL COMITETULUI DE SUPRAVEGHIERE:

Onorată adunare generală!

Conformându-ne dispozițiilor legii comerciale și statutelor institutului, în ședințele noastre ținute în anul de gestiune 1916, am acroțat toate ramurile de operațiuni ale Institutului „VICTORIA” atât la centrală, cât și la filialele noastre din Călușeu, Șiria și Boroșneu și pretutindeni am aflat ordine și punctualitate exemplară.

Am cenzurat și confrontat „Bilanțul” și Contul „Profit și Perdere” cu inventarele, registrele principale și auxiliare și cu extrasele și le-am aflat întru toate exacte.

Pe baza acestora primim atât propunerea prioritare la împărțirea veniturii curat de K. 401489.34, precum și celelalte propuneri ale direcției și le recomandăm și On. adunării generale spre primire.

După aceste rugăm On. adunare generală să binevoiască a da atât direcției, cât și comitetului de supraveghere absolutul pe anul de gestiune 1916.

Arad, la 26 Februarie 1917.

COMITETUL DE SUPRAVEGHIERE:

al institutului de credit și economii „Victoria” Arad:

Dr. Sever Ispăvanic m. p. Dr. Cornel Ardelean m. p. Dr. George Vessa m. p. Procopiu Givulescu m. p. Dr. Ioan Németh m. p.
președinte.

Bilanțul Băncii „Victoria” în anul 1916

De remarcat faptul că la cea de a **XXIX-a adunare generală**, desfășurată în ziua de duminică, 11 martie 1917, la orele 11 în sediul băncii, prezidată de vicepreședintele Direcțiunii *P. C. Sa Roman Ciorogariu* au fost prezenți un număr de 73 de acționari, având 3105, acțiuni cu 85 voturi.

În revista „*Biserica și Școala*” se mai consemnează încă două aspecte importante, ale adunării acționarilor, unul legat de *adeziunea totală* a celor prezenți față de *politica-financiar bancară dusă de Sava Raicu* ce „au onorat direcțiunea cu unanima primire a tuturor propunerilor făcute”, iar cel de al doilea aspect, menționat în revistă, se referă la *cotația și aprecierea performanțelor băncii chiar și în rândul presei maghiare din localitate*.

„*Ziarele maghiare* din loc încă remarcăză elogiind starea înfloritoare a «*Victoriei*», care în cele mai grele vremuri a prezentat cel mai frumos bilanț, **ce probează politica reală de bancă** ce s'a urmat la acest institut prin *întărirea bazelor lui de existență* ce l'a făcut să înfrunte toate greutățile crizelor peste cari au trecut băncile în cursul războiului și să iasă învingător din ele.” (*Ibidem*, p.87)

Opinia și concluzia că Banca „*Victoria*” din Arad, în urma prezentării bilanțului său pe anul precedent se situează **printre cele mai puternice instituții** este împărtășită nu numai de ziarele românești și maghiare din localitate dar și de „*Revista Economică*” de la Sibiu, revistă de specialitate în domeniul financiar-bancar, după cum bine se cunoaște, exigentă în comentariile sale analitice asupra operațiilor bancare în cadrul institutelor de credit românești din Transilvania.

„*Biserica și Școala*”, în același număr al său, face următoarea precizare înainte de a publica în întregime *o analiză competentă asupra rezultatelor bilanțului*, așa cum apărea în gazeta sibiană, analiză pe care o prezintă în coloanele sale:

„În numărul trecut am publicat bilanțul «*Victoriei*» din Arad fără comentariu, în conștiință, că toți vor înțelege *prestațiunile extraordinare ce le înfățișează bilanțul și fără a vorbi pro demo*. Reproducem însă aprecierile «*Revistei Economice*» din Sibiu, cea mai competentă în a judeca bonitatea bilanțurilor, ca să se știe ce resunet a aflat bilanțul «*Victoriei*» în afară.” („*Victoria*”[în] *Biserica și Școala*, Anul XXI, Arad, 26 Februarie/11 Martie 1917, Nr.9, p.78)

Chiar de la început analistul revistei sibiene cataloghează banca din Arad ca pe o instituție „*de cel mai bun renume*” situând-o după

rezultatele bilanțului său, pe care mereu îl ridică, an de an, **la cotațiile cele mai înalte între băncile românești.**

În condițiile „de ample încercări” prin care trece întreaga economie, rezultatele bilanțului „Victoriei” par adevărată „oază înfloritoare în mijlocul întinsului mohorât” ce dă multora speranță și încredere într-un viitor mai bun din perspectivă economică.

„În numărul prezent al revistei noastre (n.n este vorba de «Revista Economică» cu articolul său intitulat «Victoria»), publicat în bilanțul asupra anului trecut al «Victoriei» frunțașul institut de credit și economii dela Arad.

Ca întotdeauna, așa și acum, simțim o deosebită mulțămire sufletească, că ni se dă din nou ocazia, a aprecia rezultatele acestei instituțiuni, *de cel mai bun renume la noi, Românii din această țară.*

Mulțămirea noastră este de astădată îndoită. Suntem mulțămiți pentru că vedem desăvârșindu-se tot mai mult *o lucrare a istețimei și vredniciei noastre românești,* și al deoilea, pentrucă în aceste zile de grele încercări, rezultatele «Victoriei» ne apar ca *o oază înfloritoare în mijlocul întinsului mohorât.* În ele vedem noi viață și putere, speranță și încredere pentru viitor.” (*Ibidem*, p.78)

Banca românească din Arad „Victoria”, așa cum se sublinia și în revista sibiană, era în acel moment o instituție de credit „*de cel mai bun renume la noi, Românii din această țară*” iar cel care a reușit această performanță, în acele momente, „de grele încercări” a fost, fără îndoială *Sava Raicu*, directorul său, **cotat ca unul dintre cei mai valoroși finanțiști**, cel care prin pricepera și strălucitul său profesionalism a reușit să facă din banca arădeană *un adevărat model* „o lucrare a istețimei și vredniciei noastre românești”.

Rezultatele efortului muncii sale în acest domeniu, atât de încercat în acele momente, se văd în cifrele, în sumele importante de bani, reflectate *în bilanțul băncii la sfârșitul anului 1916*, cifre ce oglindesc „aceleași condițiuni excelente ca și în trecut”, rod al unei **bine gândite politici financiar bancare**, pe care *Sava Raicu* a știut să o aplice cu atâta competență în afacerile sale bancare, din acel moment.

Se remarcă, încă de la început, *marea mobilitate a activelor sale*, în care se regăsesc „capitalurile disponibile”, constând și în bunuri de la alte bănci, în sume importante. La fel de importante sunt și „stocurile efectelor publice” ce au crescut și ele față de cele de anul trecut, iar *fondul de rezervă* al băncii cuprinde și el o sumă importantă ce se ridică la aproape două trei sute de mii de coroane.

„Bilanțul «Victoriei» se prezintă în aceleași condițiuni excelente ca și în trecut. *El are aceleași note distinctive, ce-l face vrednic de recunoștința tuturor oamneilor de bine*, cari se bucură sincer de adevăratele progrese. În privința *mobilității activelor* sale, bilanțul acesta stă pe același nivel, care l-a caracterizat totdeauna. Peste 90% a acestor active sunt pretensiuni și valori ușor de realizat. Între ele impun cu deosebire capitalurile disponibile numărul și bonurile de la bănci, în sumă de aproape 8 milioane.

Nu mai puțin impune stocul efectelor publice, care față de anul trecut *a crescut cu aproape un milion*, ajungând la (2²) milioane. La această poziție observăm, că efectele sunt luate cu astfel de cursuri reduse, încât chiar și pentru împrejurări, când se va produce o stabilitate în circulația efectelor publice, «Victoria» va avea la efectele sale o rezervă de cel puțin 2-300,000 de coroane. Aceeași rezervă frumoasă o are acest institut și la poziția realităților. Cine cunoaște **cele două case mari și frumoase ale acestui institut din Arad**, așezate în cea mai principală stradă, care luate la inventar numai cu suma de Cor. 330,000 – va înțelege fără greutate, ce diferite de valoare în plus are «Victoria» și la acest titlu. *Împrumuturile*, ca în general la toate băncile din patrie, au scăzut cu cca. 15%. Cu toate acestea încă tot prezintă suma de 17 milioane.” (*Ibidem*, p.78)

Cele două clădiri centrale ale Băncii „Victoria”

Atunci când se menționa de „*cele două case mari și frumoase ale acestui institut*”, se faceau referire la *cele două sedii impunătoare*, situate chiar în centrul orașului, în fața Primăriei, pe *Bulevardul Arhiducele Iosif, la Nr.1-2, Bulevardul Ferdinand I*, de după Unire, *astăzi Bulevardul Revoluției*. În aceste clădiri Banca „Victoria” a făcut, pe parcursul anilor, numeroase reamenajări și modificări de spații, folosind importante sume de bani *în investițiile sale în domeniul imobiliar*, pe care a dorit să-l ridice la anumite standarde, *ce să-i confere și aici prestigiul* de care se bucura în domeniul afacerilor bancare.

Cu toate că și în trecut Banca „Victoria” s-a bucurat de suficientă „*încredere publică*”, în acele momente, când unele bănci *și-au pierdut credibilitatea în fața clienților*, institutul din Arad se va bucura, poate, mai mult, decât altă dată, de *o bună cotă de încredere* din partea acționarilor și deponenților. Sunt menționate sumele importante de bani pe care aceasta le are în depozitele sale la fel și în privința capitalului și fondului de rezervă ce ating mari sume în coroane, de ordinul milioanei, cum puține bănci se puteau mândri cu asemenea cifre în acei ani de război.

„Încrederea publică, de care «Victoria» s’ a bucurat totdeauna în măsură deosebită, de astă dată se arată mai mult. Depozitele spre funcționare s’ au urcat cu aproape 6 milioane, ajungând la mai bine de 22 milioane. *Capitalurile proprii și fondurile de rezervă de asemenea ajung o cifră, ca și care puține institute pot să arate*. Sunt aproape 5 milioane, și între acestea *fondurile de rezervă* singure fac Cor. 2.315,000 -. Angajamentele de reescont sau de altă natură, «Victoria» nu mai are de fel.” (*Ibidem*, p.79)

Concluzia care se desprinde din *evaluarea sumelor de bani*, aflate în *conturile băncii*, este una singură și ea subliniază „*proporțiile mari și frumoase*” la care a ajuns „Victoria” în acel an.

O importantă sumă ce a intrat în capitalul institutului este provenită din *profitul* ce a întrecut pe cel din *anul 1915*, care și el a fost destul de mare. *Este analizat felul în care s-a reușit să se ajungă la un asemenea important profit*, fără să se ia în considerare *penalizările* „camete de întârziere”. Prin acest *urias profit* obținut banca, nu numai că și-a păstrat, dar, încă, *și-a mărit rezervele sale latente*, ce sunt o adevărată „*chezășie*” pentru cei poate aduce ziua de mâine.

„Din cifrele de mai sus se desfășoară clar pentru ori și cine proporțiile desvoltării mari și frumoase, la care a ajuns «Victoria». Alăturarea cu aceasta însă se așează și mai impunător *profitul dobândit* în cursul anului trecut de Cor 401,489.34. Profitul acesta merită cu atât mai mult să fie apreciat, cu cât el întrece chiar și suma ajunsă în anul trecut, deși cum se știe, și «Victoria», ca ori și care bancă mare, a trebuit să lucreze cu dobânză active foarte reduse și a trebuit să plătească după depunerile sale urcate interese în suma totală cu mult mai mult decât în anul premergător.

Cu toate acestea *profitul* arătat este tot atât de *real și solid* dedus, ca și toate cele de până acum. La acest rezultat «Victoria» a putut ajunge fără să fi fost necesitățile a lua la bilanț aproape la fel camete de întârziere și după ce a detașat cu mână largă cametele încassate anticipativ. Prin aceasta și-a conservat, ba de sigur și-a mărit *rezervele sale latente*, pe cari «Victoria» le-a avut și le are în măsură abundentă și cari împreună cu celelalte rezerve, de cari am amintit mai sus, sunt cea mai bună cheazășie pentru viitorul acestui institut”. (Ibidem, p.79)

Importantele sume pe care banca le-a capitalizat, în urma profitului din anul precedent se datorau, în cea mai mare parte, nu atât „gestionarii de afaceri a anului trecut”, ci în primul rând *strategiei și politicii financiare*, bine gândită de conducerea „Victoriei”, a directorului său executiv Sava Raicu, care a știut să mențină la cote înalte toate afacerile băncii chiar și „în acești ani grei de războiu”, ce au avut consecințe negative asupra multor instituții bancare, atât cu capital românesc cât și străin.

„Dar profitul realizat de «Victoria», profit ce corespunde unei rentabilități de 16% dela capitalul societar, în definitiv nu este numai produsul gestiunii de afaceri a anului trecut, ci este în deosebi rezultatul politiceii prevăzătoare din trecut, a muncii conștiente, urmată cu perseverență de ani de zile, de conducătorii institutului. Acestor împrejurări e a se mulțumii în prima linie, că «Victoria» și în acei ani grei de războiu și-a menținut *progresul normal al profitului ei împreună cu solidaritatea și realitatea neștirbită a bilanșurilor sale*.

Pe lângă toate calitățile sale arătate în cele precedente, bilanșul «Victoriei» se prezintă cât se poate de bine, nu numai ca valoare internă, ci și ca *formă exterioară*. Este pe cât de simplu, pe atât de clar și nemeșteșugit. *Se poate asemăna foarte bine cu casă solidă,*

impunătoare prin simplitatea întocmirilor ei, cu ușile și ferestrele deschise pentru ochii tuturor. (Ibidem, p.79)

Toate realizările importante pe care Banca „Victoria” le-a obținut pe plan financiar-bancar în ultimii ani, se datoresc, se arată în finalul studiului analitic, *unei bune politici în afaceri*, pe care conducerea acesteia, în frunte cu directorul executiv, *Sava Raicu*, a reușit să le obțină printr-o „*muncă stăruitoare, pricepută și mai presus de toate prevăzătoare*”.

Și întradevăr, în acei ani, deloc ușori pentru întreaga viață economică, **Sava Raicu**, datorită competenței și profesionalismului său, prin rezultatele obținute și în cadrul institutului de credit arădean dar și în cadrul altor bănci românești sau străine, *din conducerea cărora făcea parte*, va ajunge să fie numit ca **președinte** al *Uniunii bancare „Solidaritatea” ce coordona, din punct de vedere tehnic*, desfășurarea în bune condițiuni a *operațiilor financiare a băncilor cu capital românesc din întreaga Transilvanie*.

„Făcând constatările din cele precedente, ne simțim datori să aducem tribut și recunoștință conducătorilor «Victoriei» și în prima linie **directorului executiv**, *actualului președinte al «Solidarității»*, care prin muncă stăruitoare, pricepută și mai ales prevăzătoare, a obținut rezultatele, *ce trebuie să umple sufletele de mândrie și încredere*. Sunt, cum am mai zis mai sus, rezultatele unei munci conștiente și cu plan, munca ce dorim din tot sufletul *să fie în viitor pildă și îndemn și pentru alții*. Iar «Victoria» care pășește pregătită în deajuns pentru orice zile ar urma îi dorim nouă progrese, nouă succese.” (Ibidem, p.79)

Pe fundalul *intensificării operațiunilor militare pe toate fronturile și a expansiunii cumei bolșevismului* ce în Rusia declanșase deja un cumplit război fratricid, *la Arad*, după cum fusese deja anunțată, pe 24 martie 1918, se va desfășura o nouă *adunare generală a acționarilor Băncii «Victoria»*, de data aceasta jubiliară – cea de a XXX-a *adunare a «Institutului de credit și economii, societate pe acții»*. Era un eveniment important pentru întreaga viață economică arădeană, banca arădeană, până în acel moment, făcuse față cu deosebit succes *momentelor de grele încercări* pe care le-a avut *sistemul financiar-bancar* ca o consecință nedorită dar firească, *provocată de războiul mondial*, care căpătase o tot mai mare amploare.

Pe plan militar situația țărilor beligerante se prezenta, în esență, astfel:

În urma *înfrângerii* suferite, la 3 decembrie 1916, în zona Argeșului, în fața trupelor austro-germane, armata română a fost silită să se retragă în Moldova, lăsând Bucureștiul sub ocupație germană.

Retragerea armatei regale române, însoțită de convoaiele nesfârșite ale populației înspăimântate și înfometate este considerat drept *episodul cel mai tragic al campaniei militare din 1916* care începuse atât de promițător prin marșul victorios al eliberării Ardealului, în aproape numai 40 de zile.

Împreună cu retragerea armatei și părăsirea teritoriului Munteniei au fost mobilizate și *contingentele tinere ale populației neîncorporate*, precum și depozitele militare salvate și peste 25 000 de prizonieri, luați în urma victoriilor din Transilvania, Dobrogea și chiar din Argeș care împreună au luat drumul Moldovei.

Înainte de retragerii, **regiunea petroliferă**, din zona Ploieștiului, ce constituia principalul interes pentru armata austro-germană a fost distrusă în întregime, tacurile de petrol incendiate, rafinăriile aruncate în aer iar sondele astupate.

Exodul populației din Ploiești, fugind printre rezervoarele de petrol incendiate
(Tabloul de Costin Petrescu)

Cu bună știință se trecuse, în acel moment, la *executarea economică a României* pentru interesul general al aliaților săi militari

ce nu doreau ca sondele și rezervele de petrol să ajungă pe mâna dușmanului. În timp ce *trupele române se retrăgeau* spre nord, *armatele țariste* soseau de la nord la sud spre a se grupa pe linia Siretului, apărându-și acum propriul lor teritoriu.

În ultimele zile ale anului, *campania armatei române a anului 1916 a luat sfârșit*, datorită unei *ierni cumplit de geroase* care obligase și armata germană să ocupe poziții și să-și oprească înaintarea, ce devenise din cauza vremii aproape imposibilă.

Astfel, *la începutul anului 1917, linia frontului* cobora de-a lungul Munților Carpați, trecând apoi în Valea Siretului și a Dunării. În fața trupelor austro-germane, aflate și ele pe poziții în tranșee și adăposturi se interpuneau trei armate rusești și o armată română formată doar din șase divizii, ce mențineau linia frontului, *restul armatei fusese retras în centrul Moldovei pentru refacere*.

Tot în Moldova se găseau toate organele administrative, refugiate din București, atât Casa Regală cât și guvernul, parlamentul și autoritățile statului.

Armata română, în tranșee, pe linia frontului (1917)

Era o aglomerare de populație la care s-au mai adăugat și trupele rusești, atât cele combatante cât și cele auxiliare ce în total depășeau un milion de ostași. Sfortări uriașe a trebuit să se facă, pentru a pune ordine în haosul provocat de retragere, în urma exodului de

populație din Muntenia și a prezenței masive a trupelor țariste, greu de întreținut. Spre a mări disperarea și panica izbucni o cumplită epidemie de tifos exantematic ce va secera unități întregi ale armatelor române și rusești, decimând populația satelor și așa supraaglomerată și cauzând moartea a unei bune părți chiar din *corpul medical* ce se ocupa de bolnavi.

Spre primăvară, încetul cu încetul, situația părea că se stabilizează deja datorită ajutorului și în medicamente primit din străinătate de la aliați dar și în alimente cât și în materiale de război, ajutoare ce sosiseră însă cu întârziere, parcurgând luni de zile imensul teritoriu al Rusiei.

Un rol important în schimbarea cursului războiului, ce va înclina balanța victoriei spre tabăra Atlantei va fi **intrarea Statelor Unite** în conflictul militar din Europa, la 6 aprilie 1917, moment ce va fi primit cu un mare entuziasm și de către guvernul și generalii români de pe frontul Moldovei.

La scurt timp guvernul S.U.A. va sprijini, mai ales din punct de vedere logistic, fronturile aliaților săi printre care și pe cel românesc.

Astfel, pe 6 iulie 1917, însuși *generalul Hughes Scott*, șeful Statului Major al armatei americane, va face o vizită la Iași, în cursul căreia se va întâlni cu oficialități românești de prim rang, inclusiv cu *regele Ferdinand*, vizitând și unități militare din garnizoană.

Solidaritatea cu cei aflați pe frontul din Moldova va veni, tot în aceeași perioadă, și din partea *românilor ardeleni*. Astfel, câteva sute de foști soldați și ofițeri din armata austro-ungară, de etnie românească, ce au căzut prizonieri la ruși, după eliberarea de către guvernul bolșevic, vor cere să fie încorporați în armata română, depunând jurământul la Iași în fața guvernului și a regelui României.

„[...]”, la 8 iunie, câteva sute de voluntari ardeleni – foști prizonieri din armata austriacă, eliberați de guvernul Rusiei – au depus jurământul militar la statuia lui Alexandru Ioan Cuza, în prezența regelui Ferdinand și a membrilor guvernului României. Cu acest prilej, suveranul li s-a adresat: «Vouă țara vă spune bine ați venit, căci în voi ea vede întâiele raze ale unui soare nou ce răsare din întuneric, pe voi, orașul acesta, unde s-a înfăptuit Unirea Principatelor, vă salută cu iubire, ca pe cei dintâi soli ai unirii neamului». Lunile iunie și august 1917 au rămas înscrise în istoria României și a Primului Război Mondial prin marile bătălii de la *Mărășești*, *Mărăști* și *Oituz*, care au

barat planurile Puterii Centrale de a ocupa Moldova și a scoate România din război”. (Scurtu Ioan,- 1916-1917 *Viața cotidiană în Iași* [în] *Magazin Istoric*, Anul XLV, Nr.7(532), iulie, 2011, p.88)

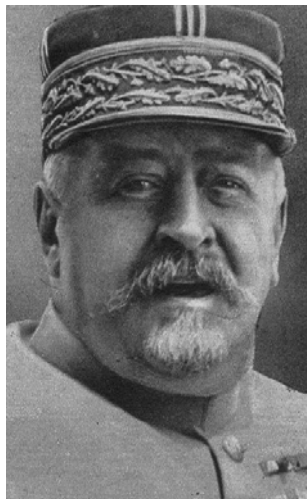
Tot în acea perioadă, *efectivele unităților militare* au fost completate și din rândurile *contingentelor tinerilor*, neîncorporați, aduși și din Muntenia în timpul retragerii. Împreună cu materialul modern de război primit din partea aliaților a sosit și o numeroasă misiune militară franceză, aflată sub comanda **generalului Henri Mathias Berthelot**, cu scopul de a învăța armata română cu tacticile și strategiile războiului modern.

La începutul verii, a anului 1917, armata regală română era aproape complet refăcută și pregătită de luptă, în condiții de armament și pregătire tactică similare armatelor dușmane, aflate în fața tranșeelor.

Punctul nevralgic al începerii noii campanii militare, în vara anului 1917, îl constituia însă aliatul său rus. *Revoluția bolșevică*, declanșată și în rândurile armatei țariste, încă din luna februarie a anului 1917, ajunse și în rândurile trupelor dislocate pe frontul din Moldova, care amenințau, prin nesupunerea în fața comandanților și refuzul de a mai lupta, întreg frontul aliat.

Vara anului 1917, este vara ofensivelor românești ce se vor declanșa, de către Armata a II condusă de generalul Averescu în Munții Vrancei pe văile înalte ale Sușitei și Putnei iar Armata I sub comanda generalului Eremia Grigorescu, trebuie să forțeze trecerea Siretului, rupând frontul german și să înainteze în direcția Râmnicul-Sărat și Buzău.

Cele trei armate rusești, aflate pe frontul din Moldova, aveau misiunea să sprijine pe flancuri înaintarea trupelor române. Cea mai importantă bătălie de pe frontul român, în campania din 1917, a fost cea de la **Mărășești** care s-a desfășurat între 6-19 august, timp de 14 zile de luptă crâncenă, chiar și la baionetă, bătălie soldată cu o strălucită victorie a armatei regale române în fața armatelor germane

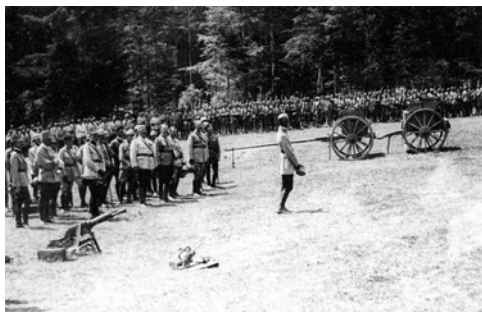
Generalul Henri Mathias Berthelot, comandantul misiunii militare franceze

conduse de vestitul *general Mackensen*, urmată apoi de o altă victorie românească, la *Oituz*, lângă Târgul Ocna.

„După o *iarnă grozavă*, în care *tifosul exantematic* se adăuga celorlalte nenorociri ale războiului, oastea română se refăcu. Misiunea militară franceză, condusă de generalul Berthelot, a fost de real ajutor în această privință. S-au primit arme noi și muniții din Apus, *încrederea renăscu*, ofițerii și soldații așteptau ziua să dea piept cu dușmanul. Ea sosi la 11/24 iunie 1917, când Armata a doua, sub **comanda generalului Averescu**, sparse frontul

german, *la Mărășești*, în județul Putna (azi județul Vrancea) și izbuti să elibereze aproximativ 500 Km², cu 30 de sate, și să ia 2703 de prizonieri, 26 tunuri și mortiere de tranșee, 27 mitraliere și un bogat material de război.

Pregătirea atacului de la Mărășești

trebuia să se oprească. Se produse, în schimb, un puternic contraatac german; *Mackensen* voia să rupă frontul și să ocupe repede întreaga Moldovă. Luptele cele mai crâncene au loc la Mărășești și culminează în ziua de 6/19 august 1917. Deși mult mai puține la număr (5 divizii față de cele 12 dușmane) și deși *trupele țariste părăsiseră o bună parte din tranșee* – numai artileria lor ne-a ajutat – totuși ostașii noștri, conduși cu destoinicie și dârzenie de *generalul Eremia Grigorescu*, izbutiră să oprească puhoiul german. În același timp, dușmanul era respins și *la Oituz*, după un șir de lupte grele.” (Giurescu C.Constantin, Giurescu C. Dinu, *Op.cit.*, p.686)

**Generalul
Alexandru Averescu**

O dată cu această ofensivă, trebuia să se producă și a doua, *pe Siret*; aici însă, soldații ruși preocupați de evenimentele din propria țară, unde izbucnise cu câteva luni înainte (februarie 1917) revoluția, nu voiau să mai lupte; astfel, și atacul român

Cu toate aceste strălucite victorii izbânda aramatei române în campania începută, în vara anului 1917, a fost compromisă din cauza evenimentelor din Rusia și a *propagandei bolșevice* ce contaminase deja o bună parte din rândurile combatanților din cele două mari tabere aflate în război.

În toamna aceluiași an, *majoritatea trupelor rusești*, într-o totală debandadă, *părăsiseră în masă linia frontului întorcându-se în țară* iar, în decembrie, *Rusia bolșevică* încheie un armistițiu cu *Puterile Centrale*.

În aceste împrejurări, fără nici un sprijin în fața puternicului dușman, armata română, rămasă singură pe frontul de sus, a fost nevoită să încheie, pe 9 decembrie, și ea un *armistițiu*.

„Evenimentele anului 1917 au avut drept urmare încetarea luptelor pe frontul est-european. Conducătorii sovietici proclamaseră că pacea trebuie încheiată fără anexiuni și fără despăgubiri, dar guvernul Kaiserului n-o înțelegea în felul acesta.

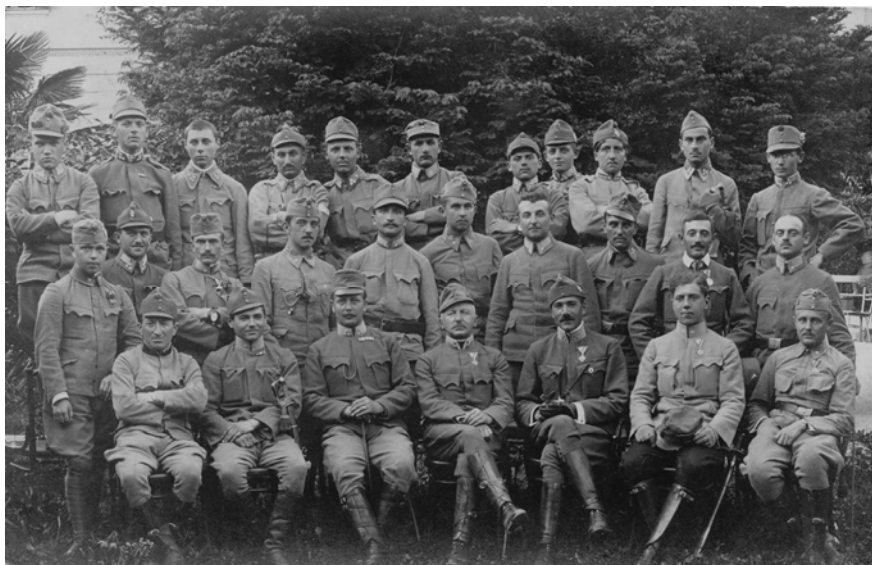
Faptul se văzu atât cu prilejul *armistițiului încheiat de ruși cu Puterile Centrale* (15 decembrie 1917) cât mai ales cu acela ale păcii de la *Brest Litovsk* (3 martie 1918). Una din urmări fu ocuparea Ucrainiei, până la Odesa de trupele germane și austriece.

Înconjurați din toate părțile, neavând nici un sprijin de nicăieri, *România a fost nevoită să înceteze războiul*. Prin *Tratatul de la București* – condițiile principale sau preliminare fuseseră stabilite la Buftea – semnat la 24 aprilie/7 mai 1918, dar care n-a fost ratificat niciodată, ni se lua Dobrogea și o fâșie de-a lungul munților în suprafață de 5600 Km pătrați, cuprinzând vârfurile dominante și 170 de state cu o populație românească de 150000 de suflete.

Totodată, se impuneau *condiții economice foarte grele*. Industria, comerțul, finanțele erau supuse *controlului german*; petrolul intra în mâna lor; șantierul de la Dunăre erau luate cu o chirie infimă pe 99 de ani”. (*Ibidem*, p.688)

Din fericire acest tratat nu a fost aplicat niciodată, deoarece *balanța războiului*, pe celelalte fronturi de luptă, se va apleca, tot mai mult în favoarea aliaților României. Mai ales *pe frontul italian*, unde luptau mai multe regimente ale armatei austro-ungare, *formate din români*, în anul 1917, în urma *ajutorului primit și din partea Statelor Unite*, situația militară era favorabilă italienilor flancați de unități rusești. **În Galiția**, unde se aflau mulți români, „*cătane*” imperiale,

provenite și din contingentele militare recrutate din comitatul Aradului, se dădeau lupte sângeroase, cu mari pierderi din partea celor două tabere beligerante. *Atât pe frontul italian cât și pe cel galițian* au fost trimise mereu *regimente predominant românești* deoarece comandantul armatei austro-ungare a evitat *pe motive etnice* să trimită aceste regimente pe frontul românesc. În vara anului 1917, trupele austro-germane ajung la *granița rusă*, unde sunt mutate și unități românești de pe frontul din Galiția.

Români din Arad, încorporați în armata austro-ungară, pe frontul din Galiția

În aceste vremuri „sângeroase și grele”, cum le caracteriza *Sava Raicu*, în raporul asupra bilanțului Băncii „Victoria”, pe anul 1917, se desfășura la Arad, *întâlnirea cu acționarii institutului*, prezenți la cea de a XXX – a *adunare generală*, ce marca o fructuoasă activitate financiar-bancară, începută încă din noiembrie 1887.

La întrunire participă „în tăcere, fără sgomot” *un număr relativ mic de acționari*, îngrijorați de veștile și evenimentele tragice ale războiului ce multora le-a marcat și zguduit existența. *Ca români*, erau îngrijorați și de situația militară în care se găsea România, în care își puseseră *speranțele izbăvirii neamului* lor de peste Carpați, încurajați vremelnic atunci de furtunoasa *campanie din vara anului 1916*.

„În tăcere, fără sgomot, dar în cadre solemne și demne de însemnătatea zilei și-a ținut fruntașul nostru institut financiar «Victoria» **adunarea sa generală jubiliară**, a XXX-a dela înființare, Duminecă în 11/24 Martie a.c. La orele 11 a.m. *prezidentul P.C.Sa Roman Ciorogariu*, vicar episcopesc, deschide adunarea și constată participarea ălor 60 acționari, reprezentând 3072 acții cu 941 voturi.

Fiind deci adunarea capabilă de a aduce hotărâri valide numește cu consensul adunării generale notari pe funcționarii institutului Ioan Moldovan și Petru Vasilon, de verificatori ai procesului verbal pe acționarii Vasiliu Papp și Iuliu Herbay, iar de scrutinători pe acționarii Dr. Dimitrie Barbu de Ileni, Aurel Călnicean și Aurel Sterca-Șuluțiu.

Intrând în ordinea de zi, *directorul executiv Sava Raicu* cetește *raportul direcțiunei*, în care în termeni bine aleși face o *reprivire asupra trecutului și a activității rodnice a institutului* în cursul celor trei decenii petrecute.” (A XXX-a adunare generală a institutului de credit și economii «Victoria» [în] *Biserica și Școala*, Anul XLII, Arad, 18/31 Martie 1918, Nr.12, p.1)

Sava Raicu, din al cărui raport revista, după cum menționează, selectează doar câteva „pasagii”, regretă faptul că evenimentul, „*adunarea sa generală jubiliară*” din acea zi nu poate fi sărbătorit așa cum ar fi meritat, după o *trudnică muncă de treizeci de ani* în care institutul și-a câștigat, an de an, tot mai mare încredere și „un nume bun”, dar vremurile „grele de azi”, *necazurile și doliul din multe familii* nu permit și nu ar fi la locul lor „*să se aranjeze festivități sgomotoase*”.

În câteva vorbe, pline de modestie, subliniază totuși *realizările importante* ale Băncii „Victoria” ce a avut de străbătut în toți anii parcurși de la înființarea sa, în 1887, un drum „lung, obositor și brușos”, în „luptele economice-financiare”, *căutând să păstreze cu sfințenie programul său inițial*, acela de a se pune în slujba „serviciului economiei și industriei” neamului românesc din Transilvania și în același timp de a contribui „cu toată inima” la *sprijinirea, prin acțiuni filantropice*, a culturii acestuia.

„*Onorată adunare generală!*”

Înainte de toate aducem mulțămită lui Dumnezeu, care ne-a ajutat să sărbătorim a 30-a adunare generală a institutului nostru «Victoria», și ca să putem da seamă despre activitatea sa începută la 30 Noemvrie 1887.

„Cu mândrie se poate zice, că am brăzdat drept, am arat adânc, am sămănat la timp și bine. Mulți nervi s’au sdruncinat și multă energie s’a cheltuit în timpul acesta. N’a fost însă fără rezultat această muncă cinstită și plină de sârguință. Rezultatul se vede din tabloul operațiunilor, publicat pe ultima pagină a raportului nostru, a căror cifre grăiesc mai elocvent ca și orice vorbe.

Întreaga noastră clientelă am servit-o onorabil și totdeauna culant. Cu deosebită satisfacție anunțăm, că în urma întocmirilor și temeliilor de solidaritate pe care s’a răzimat și se razimă toată activitatea noastră – existența institutului nostru este asigurată sub orice împrejurări și efectele unui progres sigur și constant se va simți mai bine în viitor.

Tutror acelorora cari ne-au îndreptat și sprijinit pe calea noastră de 30 ani, le aducem la acest loc prinosul nostru de recunoștință și folosindu-ne de această ocazie, reînoinm *promisiunea* solemnă de nestrămutată credință și zel de a lucra și mai departe în *conducerea și ocrotirea atâtor interese mari depuse în mâinile și sub îngrijirea noastră.*” (Ibidem, p.1)

Mulți dintre *acționarii băncii* proveneau, după cum bine se cunoaște, din *rândurile agricultorilor* cărora, Sava Raicu pentru a-i face să perceapă mai bine *bunul mers în organizarea afacerilor bancare*, le explica, în mod concret *termeni folosiți la munca câmpului*, pe care aceștia bine o cunosc, spunând că și ei, cei din direcțiune, la fel ca și ei pe ogor au „*brăzdat drept, am arat adânc, am sămănat la timp și bine*”, făcând cum trebuie ce era de făcut pentru bunul mers al afacerilor bancare și în protejarea banilor acestora, încredințați institutului de credit pe care îl conduce.

Sava Raicu prezintă, puținilor acționari prezenți în sală, *situația economică și financiară a institutului*, așa cum reiese în urma bilanțului, arătând că acesta *nu este mult schimbată față de cea din anul anterior*, cu toate *nejnșurile derulării operațiunilor bancare provocate de război*, iar în dezvoltarea economică cauzate de lipsa materiei prime, stagnarea comerțului și scumpirea produselor ce au ajuns să fie „*mari și insuportabile*”.

Cu toate că, în *acel moment există o „abundență de bani nemaipomenită*”, banca nu a reușit să facă *nici o investiție iar banii nu*

au putut fi plasați în nici o afacere profitabilă, „plasările de bani și în anul trecut au fost minimale”.

În pofida neajunsurilor, de care banca s-a lovit, s-a obținut în anul precedent un venit important iar depunerile au crescut. *Sunt prezentate cifre ce confirmă realizările și veniturile băncii inclusiv în creșterea fondului de rezervă și a celor pentru pensii.*

„Situția economică și financiară din anul trecut față de anul premergător puțin s'a schimbat. Caracteristica lui a fost abundența de bani nermaipomenită, isvorâtă în mare parte prin continua valorizare a stocului de negoț. *Peste tot lipsa de material brut și negoț e cauza scumpetei mari și insuportabile.* Comerțul liber în urma centralizărilor a stagnat, și astfel plasările de bani și în anul trecut au fost minimale.

Cu toate acestea constatăm, că am realizat *un venit curat de 404.859.89 cor.* Avera noastră activă reprezintă 33,410.899.63 cor. *Depunerile au crescut* la impunătoarea cifră de 27,263.393.16 coroane.

Tot pentru consolidarea institutului nostru și în anul trecut am înmulțit stocul efectivelor noastre lombardabile cu 2,972.765 – cor. la 5,158.400 – cor. Cursul efectivelor proprii l-am socotit real și solid redus.

Cu deosebită bucurie Vă anunțăm, că *fondurile noastre proprii de rezervă și peuziune* au ajuns la cifra de 2,380.336.79 cor. *Toate filialele noastre din Chișineu, Șiria și Boroșineu au funcționat normal și bine.* Bilanțul din 1917 e clar, real și mai plin de putere decât în anul precedent”. (*Ibidem*, p.1)

După *prezentarea raportului* asupra bilanțului institutului, de către *Sava Raicu*, se trece la alegerea a doi membri din cadrul direcțiunii, Petru Truția și Axente Secula, aleși în unanimitate de voturi pe o perioadă de 4 ani și se fac propuneri referitoare la *împărțirea profitului* obținut de bancă, în 1917, și la *fixarea dividendei pe acțiune.*

„Adunarea generală cu vot unanim și plăcere ia la cunoștință acest raport al direcțiunii, asemenea primește toate propunerile referitoare la *împărțirea profitului curat de 404.859 cor 89 fileri* și fixează dividendă anului 1917 cu *20 cor. de acție*, plătită imediat după adunarea generală. În direcțiune relege cu unanimitate pe membrii vechi Petru Truția și Axente Secula pe un period de 4 ani.” (*Ibidem*, p.1)

Cea de a **XXX –a adunare generală** a Institutului de credit și economii „Victoria” având și un *caracter festiv*, era firesc ca în afară de *Sava Raicu*, să mai vorbească și altcineva, din partea băncii, despre *începuturile și devenirea sa*, ca una dintre *cele mai moderne instituții financiare*, a doua ca putere, între băncile cu capital românesc din Transilvania, cum pe bună dreptate era considerată, din punct de vedere ale capitalului său.

Astfel, după ce *protopopul Radnei*, mulțumește în numele acționarilor celor „cari au condus atât de bine destinele institutului”, pe care prin strădanie și suflet „l-au adus la starea de înflorire de astăzi”, va lua cuvântul și *Ioan Moldovan*, „funcționar superior” al băncii care „în cuvinte bine simțite”, vorbind despre „*scurgerea celor 30 de ani din viața institutului*”, arată că dintre cei care odinioară, în 1887, *fondaseră institutul*, în acel moment, mai sunt în viață doar *Dr. Mihai Veliciu*, ce deține funcția *de președinte* în cadrul Direcțiunii, *Dr. Nicolae Ciacian* și el membru permanent în cadrul Direcțiunii, precum și **directorul executiv Sava Raicu**, pe care îl consideră atât „*organizatorul de pe vremuri al institutului*” precum și cel care, în cursul anilor, „**a fost măestrul atâtor generații de funcționari**”. Tot *Sava Raicu*, se menționează, a fost cel care „a făcut prima trășătură norocoasă de peană la acest institut”, iar în prezent, *datorită competenței și prin munca sa pricepută în politicile financiar-bancare*, a adus banca în rândul celor mai puternice instituții de credit din întreaga Transilvanie.

La aceste *cuvinte laudative*, bine meritate, *la adresa lui Sava Raicu*, cei prezenți îl ovaționează, manifestându-și astfel respectul și aprecierea *pentru întreaga activitate* puse cu dăruire în slujba băncii și a acționarilor săi.

Mișcat de această sinceră și spontană manifestare a celor prezenți, *Sava Raicu* le promite că și în continuare „va conlucra din toate puterile pentru prosperitatea institutului”, dar și pentru cea a *funcționarilor și acționarilor băncii*, în care are *deplină încredere*.

„În numele acționarilor ia cuvântul *protopopul Radnei Procopiu Givulescu* și în termeni potriviți relevează *meritele fondatorilor și bărbaților, cari au condus atât de bine destinele*

institutului în cursul celor 30 de ani ai existenței sale și l-au adus la starea de putere și înflorire de astăzi.

În numele funcționarilor își ridică cuvântul *acționarul și funcționarul superior al institutului Ioan Moldovan*. Trecând pe dinaintea ochilor scurgerea celor 30 de ani din viața institutului, în cuvinte bine simțite și mișcat constată, că dintre vechii fondatori trei mai sunt în viață: *prezidentul Mihaiu Veliciu, medicul Dr. Nicolae Ciaclan din Pecica, și organizatorul de pe vremuri al institutului, actualul director executiv Sava Raicu*, care a făcut prima trăsătură norocoasă de peană la acest institut și în cursul vremii a fost măestrul atâtor generații de funcționari, *creșcuți sub aripule d-sale la nivelul culturai financiare moderne de astăzi.*

Din *institutul modest de odinioară*, prin munca și priceperea sa, a făcut *o bancă puternică*, la care sunt angajați azi aproape 50 de funcționari, toți atâția capi de familie.

Directorul Sava Raicu, viu mișcat, mulțamește atât funcționarilor pentru sincerile manifestații și ovații și promite solemn, că tot pe calea de până acum va conlucra din toate puterile pentru prosperarea institutului și *dreapta ocrotire a intereselor funcționarilor, devotații tovarăși de muncă ai săi*". (Ibidem, p.1)

Două direcții ale activității bancare ale lui Sava Raicu au fost scoase în evidență ce se referă, în primul rând, la meritul său incontestabil de a ridica un modest institut de credite dintr-un oraș de provincie și de-al așeza, în câțiva ani, în rândurile celor mai bune bănci din acel timp, datorită unei moderne și ingenioase politici financiar-bancare și în al doilea rând preocuparea sa permanentă de a forma funcționari ridicați, așa cum se menționa, „la nivelul culturai financiare moderne de astăzi”.

Sunt două mari merite ale finanțistului de geniu care a fost Sava Raicu. Banca sa, în *acel al patrilea an de război*, număra aproape cinzeci de funcționari, pentru unii dintre ei, datorită valorii lor profesionale, *Sava Raicu* va interveni personal, spre a nu fi mobilizați și trimiși să moară pe front.

Strădaniile și efortul său, de a menține *afacerile băncii și de a le asigura acționarilor siguranța depunerilor*, devenea tot mai anevoioase, spre sfârșitul anului în care banca își sărbătorea, așa cum s-a văzut, trei decenii de existență. *Războiul* părea că nu mai conținește, ba dimpotrivă, *lua proporții și întorsături militare neașteptate.*

Pentru România, războiul părea pierdut în urma *Păcii de la Prest Litorsk*, din 3 martie 1918, când *Rusia a încheiat armistițiul cu Puterile Centrale* și trupele române s-au văzut încolțite de inamic, din toate părțile, în urma părăsirii frontului de către armatele foștilor aliați. Astfel, ceva mai târziu, pe 24 aprilie/7 mai 1918, a fost nevoită să semneze acel rușinos *tratat de pace, de la București*, prin care, practic, *România era dată pe mâna Germaniei și transformată aproape într-o semicolonie*, foarte importantă, datorită resurselor sale naturale pentru inamicii săi militari, resurse de care aveau atâta nevoie pentru continuarea războiului.

Perioada ocupației germane a Munteniei și Dobrogei, începuse deja încă din 1916, consta într-o *anihilare politică și stoarcerea economică a acestor teritorii*, aceasta din urmă fiind de altfel și cea mai importantă preocupare a guvernului militar de ocupație.

Jaful economic german era îndreptat cu precădere asupra grâului și a petrolului românesc atât de necesar armatelor puterilor centrale și de aceea în administrația teritoriului, vremelnice ocupat, *Wirtschaftstab-ul*, statul major economic, va forma un bine pus la punct serviciu cu numeroase filiale și agenți răspândit în întreaga zonă ocupată.

Activitatea de exploatare la maximul al teritoriului românesc, aflată sub stăpânire și administrație germană, era canalizată în mai multe direcții ce vizau intensificarea producției țării până la maximul de randament și folosirea acesteia în folosul trupelor Kaiserului, *interzicându-se orice comerț liber*, totul fiind sub cel mai sever control al armatei de ocupație. Cantități însemnate de *cereale* au fost transportate, sub paza armatei în Germania și Austro-Ungaria, iar multe din *atelierele și fabricile românești*, ce prezentau o importanță strategică, *au fost demontate și transportate pe teritoriul bulgăresc*, unde erau în mai mare siguranță și puse în funcțiune. *Jaful german* se va extinde și asupra exploatării *zonelor păduroase*, asupra *minereurilor* dar mai ales asupra animalelor care erau rechizionate și aveau destinația frontului.

Evenimentele militare survenite, mai ales spre toamna anului 1918, *vor schimba neașteptat* umilitoarea situație în care se afla România, până în acel moment și îi vor da posibilitatea să intre din nou, cu un altfel de potențial militar *în arena războiului*.

Pe toate fronturile, în afară de cel rusesc, care practic nici nu mai exista, armatele franceze și engleze cu sprijin american, marșau,

sfârâmând puterea militară a inamicului, intrat în panică mai ales pe frontul din Balcani.

Generalul francez Franchet d'Espérey, în fruntea unei armate bine echipate și instruite în tactica războiului modern, rupe frontul macedonean, la Dobropolie și își începe ofensiva spre Dunăre spulberând armata Bulgariei care disperată ceru pacea.

În același timp, la 30 octombrie și *generalul Berthelot*, cu armata sa era la Dunăre, pornind ofensiva împotriva trupelor prusace ale *generalului Mackensen*, cel care timp de doi ani ocupase teritoriul românesc instaurând, așa cum se știe, jaful economic și teroarea.

Apariția trupelor franceze la Dunăre, mai ales prezența generalului Berthelot, „*papa Berthelot*”, cum era cunoscut în rândurile militarilor români, cantonați în Moldova, militari pe care îi instruiseră și îi dotase cu armament modern, după campania din 1916, a fost *semnalul încrederii și al redeșteptării României* în acel moment de cumpănă al războiului pe pământ românesc.

Generalul Mackensen primind defilarea armatei germane prin București

În București, la 3 octombrie 1918, începea *revolta populației împotriva trupelor de ocupație ale generalului Mackensen*. Sute de bucureșteni cântau Marsilieza în fața clădirii marelui cartier general german, se atacau cordoanele de militari germani care încrecau să

închidă circulația pe străzile orașului. Se ardeau gazetele și publicațiile germane în plină stradă. Revolta românilor începuse. *Situația pe front era cu totul alta decât la începutul anului.* La Iași se primise mesajul lui Clemanceau, care *cerea României reintrarea în război* pentru a ajuta și colabora tactic cu armata franceză aflată la Dunăre.

La începutul lui noiembrie armata regală română complet refăcută, bine dotată cu armament modern și bine instruită și cu sprijinul celor două misiuni militare, franceze și americane, era mobilizată și gata de luptă.

Mareșalului Mackensen și cartierul său general i se înmânează, la București, *un ultimatum* în care se cerea, *în termeni categorici*, să se retragă și să părăsească teritoriul ocupat în 24 de ore.

Trupele franceze, de sub comanda generalului Berthelot, forțează, în noaptea de 9 spre 10 noiembrie 1918, Dunărea, pe la Giurgiu și încep înaintarea spre București.

Concomitent, *armata română, din Moldova de sud, care atât aștepta, pregătiți și gata de luptă, trece linia armistițiului de la Focșani și își începe înaintarea spre a elibera teritoriile ocupate.*

Armata regală română se pregătește să reintre în Transilvania

De data aceasta trupele germane, luate prin manevre de mare subtilitate tactică, sunt împresurate ca într-un clește, iar mareșalul german se vede nevoit, pentru a-și salva armata, *să încheie armistițiul general*, pe 11 noiembrie, *suspendându-se ostilitățile și începând o retragere penibilă*, dar, din păcate, cu distrugerea căilor de comunicație și a podurilor.

O divizie românească, din nordul Moldovei, trece, în 8 noiembrie, vechea graniță iar pe 11 noiembrie își va face intrarea triumfală în *Cernăuți*, Bucovina fiind acum din nou românească.

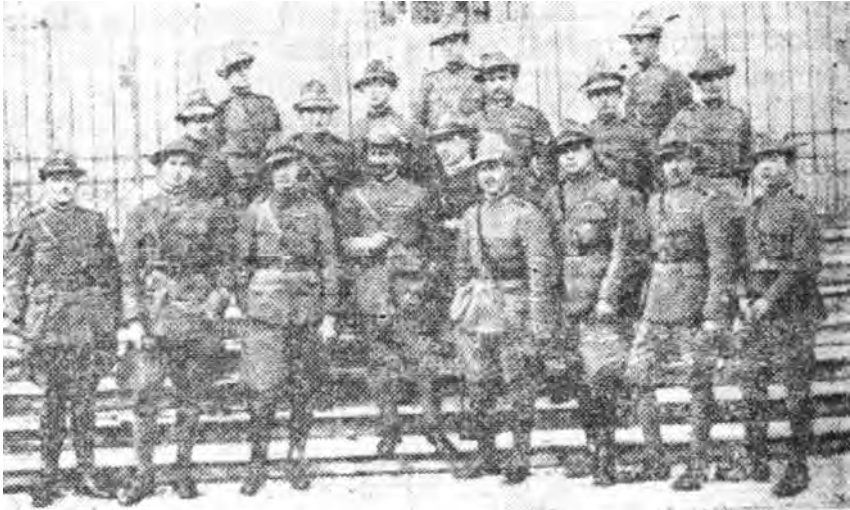
O altă mare unitate românească, concomitent cu celelalte ofensive, *străpunge din nou granița*, pe 24 noiembrie, în **Transilvania** și continuându-și, spre bucuria și entuziasmul românilor ardeleni, înaintarea, se stabilește și ocupă poziții pe linia de la izvoarele Mureșului, așteptând desfășurarea **evenimentelor legate de mișcarea națională** de aici, condusă de liderii *Partidului Național Român, de la Arad*, oraș ce devenise, încă de la începutul lunii octombrie, **centrul politic al românilor transilvăneni**.

Pe data de *1 decembrie*, Regele României, *Ferdinand I*, împreună cu *generalul Berthelot*, își va face *intrarea triumfală în București*. O nouă etapă a războiului se încheiase. De data aceasta ea era în favoarea românilor.

Pe frontul italian, prizonierii din armata austro-ungară, de etnie română, cereau să se constituie în unități militare care să fie încorporate în cadrul celor italienești și să lupte împotriva dușmanilor României, pentru eliberarea Ardealului și unitate națională.

Dezertările din rândurile armatei imperiale, contaminată și ea de propaganda bolșevică, nu mai puteau fi stăvilite. Procesul de destrămare a acesteia era iminent. Frontul se prăbușea. Revoluția bolșevică și haosul pusese deja stăpânire pe Ungaria dar și pe Austria. Monarhia bicefală își trăia ultimele zile.

De altfel încă de la sfârșitul lunii mai 1918, se organizează la Roma, un mare miting condus de profesorul S. Mândrescu, președintele „Cercului românilor de peste munți” cu o largă participare a emigranților români din Italia în care se cereau printre altele recunoașterea dreptului poporului român din Transilvania, Banat și Bucovina la unitate statală cu România precum și sprijinirea guvernului italian în organizarea unei legiuni formată din soldați și ofițeri români din armata austro-ungară, aflați prizonieri în Italia. Se mai menționează că scopul principal al acestei legiuni românești este de a lupta alături de aliați pentru realizarea unității politice a tuturor românilor.

Voluntari arădeni din unitățile armate la Citta Ducale, Italia,
în uniforme ale armatei italiene

Cu aprobarea guvernului italian se constituie, în luna iunie, o astfel de legiune formată inițial din 10 ofițeri și 1100 de soldați care vor fi trimiși să lupte pe frontul din nordul Italiei, de pe Piavre urmând ca acestora să li se alăture și alți conaționali, prizonieri în lagărul de la Citta Ducale. Constituirea oficială a Legiunii române, formată din voluntari, va avea loc la mijlocul lunii octombrie 1918, sub comanda unui general italian, dar trimiterea sa pe front nu va mai avea loc deoarece guvernul dualist de la Viena ceruse între timp armistițiu. Războiul de pe frontul italian se încheiase, iar prăbușirea Imperiului austro-ungar era în acele momente inevitabilă.

„Bulgarii, învinși în Macedonia de către generalul Franchet d'Esperey, cerură pace; armata austro-ungară, în descompunere, părăsi frontul italian; cea germană, împinsă neconținut, din Franța, trebui să ceară și ea încetarea ostilităților (29 octombrie/11 noiembrie 1918).

Mobilizată pentru a doua oară (28 octombrie/10 noiembrie), **oastea română trecu din nou în Transilvania**, în mijlocul unei mari însuflețiri (24 noiembrie). Ea nu a depășit însă inițial linia de la izvoarele Mureșului, pentru a da adunării de la Alba Iulia putința deplinei libertăți de decizie. [...]

România intrase în război numai pentru împlinirea dezideratului fundamental al desăvârșirii statului național.

Liga Culturală de la București, care în congresul extraordinar din 14 decembrie 1914 își schimbase numel în «*Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor*», alegând președinte pe venerabilul luptător transilvănean *Vasile Lucaciu*, vicepreședinte pe *Barbu Delavrancea* și secretar general pe **Nicolae Iorga**, care se va adresa țării, într-un manifest, precizând: «*Trista experiență a dovedit că o unitate culturală fără unitate politică nu are nici o cheazășie. Petru păstrarea unității culturale ni se impune unitatea politică. Din războiul uriaș care a cuprins toate neamurile, ieși o lume nouă. Dreptul învinge forța, voința popoarelor înlocuiește cucerirea. Stăpânirile care nu se bizuie pe voința popoarelor sunt răsturnate pentru totdeauna și din aceste ruiene răsare domnia dreptății. Alcătuirile vechi se desfac, iar noile alcătuiuri se întemeiază pe dreptul fiecărui neam de a trăi laolaltă o viață națională și liberă*».

În anii neutralității, memorabile manifestații – la București, Iași, Ploiești, Craiova, Turnu Severin, brăila, Galați – au marcat voința cvasiunanimă pentru unitate.” (Giurescu C. Constantin, Giurescu C. Dinu, *Op.cit.*, p.689)

În Transilvania, *condițiile de viață ale naționalităților nemaghiare*, inclusiv a celei românești, se înrăutățiseră, încă de la începutul războiului, de la an la an nu numai din cauza situației economice dezastruoase dar și datorită *persecuției politice* asprite de guvernele și autoritățile maghiare care au trecut la *o dură politică de maghiarizare și deznaționalizare fără menajamente*.

Încă de la intrarea României în război, alături de aliații săi, împotriva *Puterilor Centrale*, în noaptea de 15/28 august 1916, *când trupele române au intrat fulgerător pe teritoriul transilvănean*, învingând cu ușurință trupele ungare ce se retrăgeau desperate, va începe pentru populația românească cel mai tragic și umilitor episod al **umilințelor naționale** și al suferințelor sociale și economice.

În intervalul dintre 28 august și 10 septembrie 1916 autoritățile maghiare au procedat, cu ajutorul jandarmilor săi, la *ridicarea forțată a populației românești*, mai ales din localitățile rurale, care încărcată în vagoane de vite, *a fost deportată în localități de pe malul Tisei*, unde a fost repartizată și trimisă în diverse *lagăre de internare*.

Imediat se vor lua măsuri de *interzicere a apariției ziarelor și publicațiilor românești*, cu excepția celor care erau în serviciul și în solda guvernului maghiar.

De același tratament inuman va avea parte și *populația de etnie sârbească*, mai ales cea din Banat, care va fi internată masiv în *temnițele din cetatea Aradului*, în condiții supraomenești, soldate cu moartea multora dintre aceștia mai ales a bătrânilor și a celor suferinzi.

„*Anul 1916 s-a încheiat cu suferințe nemeritate*, cu umiliri și pierderi mari pentru întreg poporul român. În aceste *ultime luni ale anului 1916*, în viața politică a monarhiei austro-ungare au urmat evenimente de seamă. Împăratul și regele Francisc Iosif I, decedând la 21 noiembrie 1916, s-a urcat pe tron noul domnitor *Carol al IV-lea* pentru Ungaria și în capitala Ungariei au avut loc tradiționalele ceremonii de încoronare a noului Rege.

Noul rege, chiar din primele luni ale domniei vizitează fronturile, spre a cunoaște situația reală atât a trupelor de pe front, cât și la popoarele din interior, *se informează asupra cauzelor profundelor nemulțumiri ale naționalităților din Ungaria* și primește lămuririle ce i s-au dat, toate convergând spre *aceeași cauză*, care este *politica aristocrației maghiare în frunte cu contele Tisa*, care dispune asupra majorității din dietă, de tratament inuman, de excese, de tot felul, de aspirare națională și socială.

Era evident că, în cursul anului 1917, se vor produce schimbări fundamentale atât în viața politică, cât și în ce privește ducerea războiului.

Deputații români din P.N.R. nu au întârziat a pune pe noul Rege în cunoștința tuturor nedreptăților și i s-au expus doleanțele.

Până la luarea unor măsuri ce au urmat în anul 1917 și 1918, *cei aruncați în închisori și cei din lagărele de internare au îndrat cele mai îngrozitoare suferințe și răpuși de foamete și boli, au pierit cu sutele în temnițe și în lagărele de internare.*” (Oanea Laurențiu, *Dr. Ștefan Cicio-Pop - un titan în luptele național-politice ale românilor din Transilvania și părțile românești din Ungaria 1865-1934*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2008, p.109)

Numeroși *învățători români*, de la școlile confesionale, *sunt arestați și internați în lagăre*, din cauza atitudinii ostile față de politica de deznaționalizare a guvernului Austro-Ungar, precum și a manifestărilor intransigente legate de revendicările lor naționale.

Astfel din Arad, de la *Școala primară confesională greco-ortodoxă românească din Pârneava* a fost internat în lagăr învățătorul *Dimitrie Popovici*, colaborator direct a lui *Iosif Moldovan*, din Galșa

învățătorul *I.Grofșoreanu*, coautor de manuale școlare pentru școlile românești din dieceza arădeană, din Hălmagiu învățătorul Ștefan Traian, învățătorul Dumitru Boian din Radna, iar din Ineu P.Dârlea, precum și protopopul local.

Aceștia, și mulți alții, *au fost arestați și internați în lagăre, încă din toamna anului 1916*, fiind acuzați că înainte de intrarea României în război, *au făcut o vie propagandă în favoarea românilor și a unirii cu patria mamă.*

În februarie 1917, s-a început de către autorități, o susținută campanie de *obținere de semnături*, pentru așa zisa „*declarație de fidelitate*” a românilor, de care ministrul maghiar Istvan Tisza avea nevoie pentru a-și justifica *politica sa agresivă* față de intelectualii români, campanie soldată cu mii de arestări și deportări.

Mulți militanți și oameni politici, ai mișcării naționale românești, în frunte cu *Ștefan Cicio Pop, Vasile Goldiș, Ioan Suciu, Roman Ciorogariu* și alții *vor refuza categoric*, cu multă demnitate și nesupunere vădită semnarea acestei declarații ce le *afectează ființa și crezul național.*

Presiuni morale se vor face acum și asupra învățătorilor și intelectualilor români, îndeosebi preoți, internați în lagăre, *presiuni pentru a-i determina să semneze declarația de supunere și de fidelitate* față de națiunea și statul maghiar.

Comisia ministerială care s-a deplasat la *lagărul de la Sopron*, pentru a obține declarațiile dorite, a întâmpinat *refuzul demn al celor internați*, care fuseseră deja preveniți de către deputatul și omul politic *Ștefan Cicio Pop.*

„Abuzând de *legile excepționale de război*, autoritățile maghiare, în scopul vădit de a distruge sistematic populația românească, din Transilvania, *au ridicat peste 20000 persoane*, bărbați între 42-60 ani, care nu aveau obligații de front și *i-a deportat la munci de război* în fabricile de muniție și armament din jurul Budapestei, în minele de cărbuni și în industriile din orașul Győr, Estergon dincolo de Dunăre, cât mai departe din ținuturile românești, iar o mare parte a fost repartizați la muncile agricole de pe marile moșii ale aristocrației maghiare.

Potrivit unei statistici, întocmită de secția română a *Partidului Social Democrat din Budapesta*, numai în fabricile din insula Csepel, din mijlocul Dunării, lângă Budapesta, lucrau între 4000-5000 de

glotași români. *Regimul lor era un sever regim militar și nimenea nu se putea interesa de viața și soarta lor, orice luare de contact fiind interzisă și imposibilă. [...]*

În comitatul Sopron, internițații români, toți intelectualii de toate profesiunile, bărbați și femei, au fost plasați în 12 comune. [...]

De soarta noastră, a internaților din Sopron, singur deputatul *Dr. Ștefan C. Pop* a purtat o grijă deosebită, ne-a vizitat în două rânduri, odată în luna februarie 1917, când ne-a avertizat cu privire la declarația de loialitate a lui V. Mangra, cerându-ne să refuzăm semnarea și a doua oră în octombrie 1917, când s-au cules date în vederea celor două vorbiri și interpelări, pe care le-a ținut în camera maghiară. [...]

Starea de internare s-a menținut până în lunile mai și iunie 1918, când toți internații de la Sopron au fost lăsați să se reîntoarcă la casele lor [...].” (Ibidem, p.114)

Și întradevăr, *Ștefan Cicio Pop* va lua atitudine față de soarta internaților politici din Sopron, în cadrul camerei Parlamentului din Budapesta, în calitatea sa de deputat, adresând ministrului de interne al Ungariei o vehementă interpelare prin care se cerea, printre altele, eliberarea celor ținuți arestați fără să fie judecați, să se pună capăt internărilor și internații să fie eliberați și să se permită reaparitia ziarului „*Românul*”, organul *Partidului Național Român din Transilvania*.

În discursul său, prezintă celor din parlament și *situația și condițiile de viață inumane* în care viețuiesc cei internați la Sopron, *în majoritate intelectuali români din orașul și comitatul Arad*.

„Iarna n-au fost lemne la Sopron. Nu s-a putut face foc. Vara nu s-au putut hrăni internații, fiindcă n-au fost mijloace și scumpetea era așa de mare, că cei care căpătau cele două coroane, puteau lua cu ele două ouă. Se apropie iarna, care este teribilă, mai ales acolo unde lipsește materialul de încălzit și nu sunt alimente. Atrag atenția onor. Guvernului asupra faptului, că nici nu capătă mâncare și geaba se jelesc. Aceia, unde au fost în gazdă, le-au spus să se mute. Ce împiedică acum repatrierea acestor oameni?”

Poate vechia acuză a fostului ministru de justiție, *că s-au întâmplat multe delictе în contra intereselor armatei?* Aud mereu, că comandantul suprem al armatei este contra repatrierii internaților. Spiritul legii este, ca asemenea internării *în interesul armatei* se pot opera numai în zona operațiilor de război. *Cum au fost internați*

românii din comitatul Aradului, care n-a fost niciodată zonă de operații? Internații din comitatul Aradului, sunt cei mai de treabă oameni. Au numai o singură vină. Anume, că sunt ceva mai cărturari (citiți), mai independenți și poate au făcut câteva operații în consiliul județean”. (Ibidem, p.220)

În timpul acesta, în ședința cabinetului de război, *István Tisza*, dădea pe față adevăratul sens al politicii pe care o promova; politică de anexiuni și o nouă oprimore socială și națională. *El cerea ca după război, Ungaria pe care o vedea victorioasă, să încorporeze Muntenia, ceea ce în intenția guvernanților de la Budapesta ar fi avut ca urmare o sporire foarte importantă a puterii economice și o anexare a unui teritoriu românesc locuit de peste 3 milioane de locuitori, nici unul de etnie maghiară.*

Într-o altă ședință, din 22 iunie 1917, a Parlamentului de la Budapesta, *Ștefan Cicio-Pop* își va manifesta *neîncrederea în guvern*, iar primul-ministru *István Tisza* îl acuza că *la Arad există un cerc de intelectuali români grupați în jurul ziarului „Românul”, care și-au arătat vădit ostilitatea față de autoritatea statală, refuzând categoric să semneze „declarația de fidelitate”, chiar cu prețul libertății.*

A fost atunci doar începutul, căci pe parcursul războiului intelectualii români vor contribui treptat, treptat, la *destrămarea puterii statului dualist.*

Dacă în toamna anului 1916 se făcuseră atâtea arestări și internări în lagăre, în vara anului 1918, deci în mai puțin de doi ani, *năruirea iminentă a puterii bicefale devenise evidentă, căci majoritatea legilor și dispozițiilor emise de guvern nu mai aveau nici o putere executorie, iar pe front situația era mai mult decât dezastruasă, revoluția bolșevică cuprinse deja puternic și armata imperială.*

La 21 martie 1918, la *Budapesta*, șeful guvernului maghiar, *Karolyi*, demisionase și

„Cătanele” imperiale spre sfârșitul războiului.
(Vara anului 1918)

trecu întreaga putere *bolșevicilor* ce-l aveau în frunte pe *Bela Kun*, comisarul poporului pentru afacerile externe, un evreu aventurier, aservit guvernului sovietelor de la Moscova ce avea la conducere, un alt evreu, *Vladimir Ilici Lenin*, împreună cu care hotărâse a duce ostilitățile împotriva tuturor statelor burgheze din întreaga Europă, instaurând **dictatura proletariatului**. În acel moment întreaga Ungarie căzu pradă anarhiei bolșevice.

Armata regală română era în acea critică perioadă o armată disciplinată ce trecuse prin mari încercări, având la comandă ofițeri care și-au dovedit dragostea de țară și neam pe câmpul de luptă, *militari de elită* care impuneau prin competența și ținuta lor *un total respect din partea ostașilor*.

Cu toate acestea *prezența celor două state* în care s-a declarat și instaurat haosul și teroarea bolșevică constituia *o primejdie pentru liniștea internă a României*, mai ales că de la Nistru își făceau prezența, trecând râul, numeroase *bande înarmate bolșevice* care asmuțeau și *instigau la revoltă* anumite elemente dubioase locale, ori ucigând posturile de grăniceri și executând chiar și autorități ale administrației locale. *Situația de nesiguranță statală a României* trebuia rezolvată într-un timp cât mai scurt, *fără a se mai ține cont de unele recomandări ale aliașilor săi militari*, în sânul cărora existau divergențe de opinii cu privire la măsurile ce se impuneau a fi luate, în acele *tensionate momente*, măsuri ce nu mai permiteau trăgănarea. *Pericolul roșu era iminent și amenința tot mai multe țări din Europa*.

Pe frontul italian, revoluția va izbucni în rândurile armatei austro-ungare, pe 30 octombrie 1918 și se va răspândi cu o grabă mare în întreaga monarhie în care națiunile încătușate încercau să se organizeze în state naționale, de sine stătătoare, și să se alipească de țările lor, aflate în afara hotarelor Austro-Ungare.

„Dintre provinciile române, supuse coroanei habsburgice, **Bucovina făcu cea dintâi gestul aruncării lanțurilor**. În timpul războiului, ea suportase un lung și dureros martiriu. Fusese de trei ori cucerită de Ruși și de trei ori recucerită de Austro-Gemani. La 25 octombrie se reunește la Cernăuți *Adunarea Constituantă*, care «în puterea suveranității naționale, hotărăște unirea Bucovinei cu celelalte țări românești într'un stat național independent», declarând în același timp că va lucra în acest scop «în deplină solidaritate cu Românii din Transilvania și Ungaria».

Ordinea interioară a provinciei e tulburată de bande de soldați hoinari, de foști prizonieri liberați și de *agitatori bolșevici Ucrainieni*. Atunci *Consiliul național*, autoritatea executivă delegată de Adunarea Constituțională, *cere guvernului român de la Iași să trimită armata românească*, pentru a apăra provincia. O divizie românească trece pe 8 Noembrie vechea graniță și, la 11 Noembrie intră în Cernăuți. În sala de ședințe a palatului guvernatorului, președintele Consiliului național, *Flondor*, îmbrățișează pe generalul comandat român, «*așa cum fac doi frați iubitori, cari după o lungă și dureroasă despărțire, se întâlnesc spre a nu se mai despărții niciodată*».

La 29 Noiembrie se întâlnește la Cernăuți **Marele Congres**, la care participanții *reprezentanți ai tuturor naționalităților locuitoare în Bucovina*. Într-o atmosferă sărbătorească, Congresul aclamă în unanimitate «*unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare istorice ... cu regatul României*».” (Kirîțescu Constantin, *Războiul nostru de întregire*, Editura Librăriei Universale Leon Alcalay, București, 1926, p.117)

Și în *Transilvania*, în acele momente, evenimentele politice se desfășurau cu mare rapiditate, schimbând, parcă peste noapte, *cursul istoriei și al destinelor umane*.

Cataclismul Monarhiei Austro-Ungare, pe care cu ceva vreme înainte îl anticipase dr. *Vichente Babeș*, fost profesor și la Preparandia din Arad, se declanșase puternic, spre sfârșitul războiului, în septembrie 1918, și se va extinde o dată cu *prăbușirea frontului bulgar*, când situația militară a armatei austro-ungare devenise tot mai critică iar *mișcarea bolșevică din Ungaria, condusă de Bela Kun*, câștigă tot mai mulți adepți, *inclusiv în rândurile armatei maghiare*.

Atunci, la *Budapesta*, deputații români din Parlament, dr. Alexandru Vaida-Voevod, dr. Ștefan Cicio Pop, dr. Teodor Mihaly, dr. Nicolae Șerban, protopopul dr. Vasile Damian, care reprezentau aproape toată conducerea *Partidului Național Român*, precum și Ion Erdelyi-secretarul partidului, au hotărât de urgență *declanșarea imediată a unor puternice acțiuni politice* ce aveau să înceapă prin *revendicări radicale pentru românii din Transilvania și Ungaria*.

Chiar la 24 septembrie, comitetul partidului reunit va ține o întrunire la care va participa și *Iuliu Maniu*, pe atunci ofițer de rezervă, aflat în garnizoana din Viena, precum și ceilalți fruntași din provincie, membri ai comitetului.

La această ședință s-a hotărât, în unanimitate, reluarea activităților politice, din plin, iar „*Clubul parlamentar român*”, ce se găsea în permanență în capitala Ungariei îi revenea *rolul dirigitor*, destul de dificil în acel moment, pentru că ziarul „*Românul*”, organul de presă al partidului, cu sediul în Arad, fusese suspendat în preajma intrării României în război.

Situația dezastruasă, în care se afla în acel moment *Austro-Ungaria*, îi făceau pe mulți lideri politici, de diferite naționalități, inclusiv chiar și pe maghiari, *să se apropie de cercurile românești*, dorind o cât mai grabnică *oprire a războiului și a vărsării inutile de sânge*.

Puțini însă, în acel moment, erau cei care să se fi gândit la *posibilitatea dezmembrării monarhiei* sau chiar a Ungariei, iar *românii nu îndrăzneau decât a visa la o autonomie a Transilvaniei*, în cadrul granițelor ungurești.

Semnalul dorit și așteptat, de atâtea generații de români, va veni însă, mai devreme decât se aștepta, de la Arad. Cu toate că era bolnav și ținut la pat, *Mihai Veliciu*, în calitatea sa de *președinte al Consiliului Național Român*, din comitatul Aradului, a transmis pentru ședința din ziua de 12 octombrie 1918, a Consiliului Național Român, ce se desfășura la *Oradea*, în casa avocatului dr. Aurel Lazăr, *hotărârea arădenilor de a se cere și proclama, în Parlamentul de la Budapesta, independența națiunii române și dezlipirea din monarhie*, declarație ce va fi citită în ziua de 18 octombrie 1918 de *Alexandru Vaida Voevod*, pe când președinte de ședință era deputatul arădean dr. *Ștefan Cicio-Pop*, declarație al cărui text a fost reprodus în „*Jurnalul parlamentului*” și făcut astfel public.

În împrejurările *uriașei lupte sociale și naționale* din acel moment, se va înființa la Budapesta, pe 31 octombrie 1918, **Consiliul Național Român Central**, format atât din reprezentanți ai socialiștilor români, în frunte cu Iosif Jumanca și Ion Flueraș, cât și din fruntașii politici ai

În casa lui Ștefan Cicio Pop se stabilește soarta Unirii

Partidului Național Român, ce va limpezi țelurile luptei românilor ardeleni pentru libertate națională, *mai ales după ce sediul acestuia se va stabili la Arad, în casa lui Ștefan Cicio-Pop.*

Tot acum va reappare și ziarul politic „Românul”, gazetă suspendată cu puțin înaintea intrării armatei române în război, în 1916, *ziar ce prin paginile sale marcate de un puternic și mobilizator imbold național, se va dovedi cronicarul fidel și obiectiv al desfășurării tuturor evenimentelor pornite din voința de unire a tuturor românilor.*

Deputatul Vaida
Voevod proclamă
independența națiunii

La câteva zile de după **discursul deputatului Vaida-Voevod**, în Parlament, *liderii partidului*, îngrijorați de situația primejdioasă creată în urma instaurării la Budapesta a stării de asediu, *hotărâsc* pe 22 octombrie, într-o scurtă întrunire, *retragerea lor în localitățile de baștină* pentru a pune la punct, în tihnă și cumpătare, pregătirile pentru organizarea *unei mari întruniri naționale* care să hotărască soarta națiunii române din ținuturile transilvănene și ale Ungariei.

Conducerea politică la Arad, în acele momente, o va avea *Dr. Ștefan Cicio-Pop*, în casa căruia situată pe strada din apropierea catedralei ortodoxe, stradă ce astăzi îi poartă numele, se vor decide cele mai *importante hotărâri și măsuri* ce trebuiau luate ca urmare a *revoluției bolșevice* ce cuprinse cu *repeziciune și gravitate și părțile Aradului.*

„Când începu prăbușirea austro-germană iar popoarele monarhiei habsburgice fură chemate de evenimente să-și consulte guvernele naționale, partidul național român din Transilvania care, dela anul 1948, era organul politic legitim al poporului român, intră în acțiune. Prin vocea *deputatului Vaida-Voevod*, el făcu în camera din Budapesta istorica declarație, prin care refuză guvernului și camerei ungare dreptul să trateze și să hotărască în treburi cari se raportă la situația politică a guvernului român numai organul național al națiunii române, delegat de adunarea generală, are acest drept.

Era de fapt proclamarea independenței națiunii române din Ardeal și răspunsul acestei națiuni la manifestul împăratului Carol.

Revoluția ungară din Budapesta se repercutează și în Transilvania, unde, însă, revendicările naționale române îi dau un aspect particular.

Delegația partidului național român se constituie la Arad în Consiliul național român. Guvernul Karolyi, din Budapesta, se văzu nevoit să recunoască consiliul ca singurul îndreptățit să vorbească în numele tuturor Românilor din Ungaria.

Declarația de proclamare a independenței națiunii române din Ardeal

Sub impulsul Consiliului național, se organizează peste tot «sfaturi naționale comitateneze», cari iau în mână administrațiile locale; locuitorii organizează **gărzi naționale**, care să susțină ordinea și siguranța publică împotriva bandelor (n.n. bolșevice). În numele guvernului maghiar, *ministrul naționalităților Oskar Iaszi, vine la Arad, cu ramura de măslin*, spre a găsi un teren de înțelegere cu Consiliul Național Român. El propune Românilor *constituirea de blocuri naționale, federalizate după sistemul elvețian* și rostește amenințarea, că *încheierea păcii nu e în mâna lui Foch ci în mâna republicilor sovietice europene ale muncitorilor*. Dar Românii nu se intimidează, nici nu sunt dispuși să calculeze cu oprimatorii lor de secole. *Națiunea română vrea să aibă statul ei propriu și suveran pe întreg teritoriul locuit de Români.*

Tratatul între Maghiari și Români sunt rupte la 15 Noiembrie. *Dela această dată poporul român se consideră definitiv*

despărțit de statul maghiar. O furie fără margini cuprinde pe Maghiari. Ei simt cât de mare și ireparabil e dezastrul. Maghiarii se constituie și ei în gărzii naționale și încep să atace pe Români; ele comit acte de sălbăticie și cruzime, cum nu și-ar fi putut închipui cineva că se pot întâmpla în Europa.

Consiliul național dela Arad ia atunci două mari hotărâri; face apel la guvernul român de la Iași, ca să-i trimită în ajutor armata românească, și convoacă poporul român la o adunare națională, care să decidă asupra soartei lui". (Ibidem, p.119)

Dezastrul bolșevic și presiunea maghiară se face tot mai mult simțită mai ales în unele dintre localitățile comitatului unde se incendiază și se vandalizează locuințe, se alungă populația românească din sate ori se comit alte atrocități greu de imaginat, soldate cu uciderea nemiloasă a mai multor persoane, mai ales din rândurile preoților și învățătorilor.

În această situație, ce a cuprins întreaga Transilvania, *tot la Arad*, la 1 noiembrie 1918, se ia hotărârea *să se înființeze, pentru menținerea ordinii și protecției populației românești din Arad și de altfel din întreaga Transilvanie, a gărzilor naționale române*, având ca și comandant pe *maiorul Alexandru Vlad*, un excelent organizator care mai târziu, pentru meritele sale deosebite, va ajunge la gradul de *general și mai apoi și primar al Aradului*. După Unire, *comandamentul suprem al gărzilor naționale române se va muta, în mod firesc, la Sibiu*, oraș în care va funcționa, de altfel, *întreaga conducere politică și administrativă a Transilvaniei*.

Tot la Arad, în ziua de 16 noiembrie 1918, se va ține în sala de gimnastică a Școlii de fete „*Vasile Stroiescu*”, ședința lărgită a *Consiliului Național Român Central*, toți membrii fiind prezenți, iar la întrunire au mai participat reprezentanți ai gărzilor naționale precum și studenți.

Discuțiile conduse de *Iuliu Maniu* s-au purtat cu precădere, pentru *alegerea localității și a zilei în care să se țină o mare adunare populară* ce avea să stabilească *soarta Transilvaniei și a destinului națiunii române* din acest ținut de veacuri românesc, înstrăinat de lângă trupul țării de prea multă vreme.

Între *Blaj și Alba-Iulia* s-a decis al doilea oraș, datorită unor multiple avantaje organizatorice, pe care acesta îl oferea și s-a fixat ziua de 1 decembrie, orele 10, ca dată a organizării adunării populare,

trecându-se apoi minuțios la măsurile organizatorice ce se impuneau pentru *o asemenea întrunire de mare anvergură și importanță istorică pentru națiunea română*.

Întregul program și modalitățile de desfășurare ale *Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia* vor fi definitivitate, iarși în Arad, de *Vasile Goldiș, Ștefan Cicio Pop și Ioan Suci*, care vor ajunge în orașul ce va deveni istorie, abia la 29 noiembrie 1918, *ca primi reprezentanți ai Consiliului Național Român Central*.

Vasile Goldiș, care jucase alături de *Ștefan Cicio Pop*, rolul principal și hotărâtor în toate actele fundamentale ale pregătirii Unirii, *va ține pe 1 Decembrie discursul solemn și expunerea Rezoluției Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia*, document temeinic, pregătit chiar de el, prin care va proclama *Unirea definitivă a Transilvaniei ca România*.

În Arad, *procesul de preluare a puterii administrative de către noile autorități românești*, de după Unire, *va avea de întâmpinat o puternică împotrivire din partea foștilor funcționari maghiari* ce nu recunoșteau, în nici un chip, **autoritatea noii administrații românești**, refuzând, cu încăpățănare, formalitățile de predare a instituțiilor unde funcționau.

Cu toate că, *pentru a evita vărsările de sânge*, la nivelul populației pașnice a orașului și a posibilelor ciocniri armate dintre *Gărzile Naționale Românești* și cele maghiare, au fost aduse și trupe tampon ale *misiunii militare franceze*, cu sediul central la Timișoara, aflate sub comanda *generalului Berthelot*, în oraș vor avea loc și *unele incidente sângeroase*, soldate cu morți și răniți, fiind nevoie de o suplimentare a trupelor franceze cantonate în Arad.

„*Incidentele de stradă*, cu coloratură națională, sunt minore. Cel din ziua de 29 decembrie, organizat de prezența oficială a *generalului Berthelot* la hotelul «*Crucea Albă*» a luat, după plecarea acestuia spre Episcopie, *o amploare incontrolabilă*, Generalul Berthelot, încunonștiințat de cele întâmplate, *a dispus imediat întoarcerea unei forțe militare franceze*, cu rol de tampon, în oraș.

Proclamația Comandantului Diviziei Coloniale franceze (cu sediul la Timișoara), emisă imediat după evenimentul de la Arad, interzicea, începând cu data de marți, 31 decembrie 1918, posesia armelor de orice fel, cu excepția forțelor polițienești din orașul Arad, arborarea steagurilor, purtarea însemnelor naționale de orice fel, de

asemenea, a interzis formarea unor grupuri mai mari de trei persoane de sex masculin.” (Arad – monografia oraşului, Arad, 1999, p.133)

Ziarul „Românul”, care îşi reluase apariţia, *consemna pe larg*, în coloanele sale, sub titlul „*Demonstraţie sângeroasă contra Românilor din Arad*”, firul desfăşurării sângerosului eveniment:

„Plecând automobilul lui Berthelot, o parte din ceata Ungurilor a luat-o pe strada Deák Ferenc, (n.n. Str. M.Eminescu, de astăzi) în frunte cu steagul cu care au înscenat programul, *spre casa dlui Dr. Şt.C. Pop.*

Bandierul (n.n grupul) *de ţărani pleca cu steagurile româneşti*, în rând de patru, în perfectă ordine spre motor (n.n. tramvaiul electric ce circula *spre Podgoria Aradului*) care avea să-i ducă în satele din jur, de unde veniseră cu suflete avântate. Trecuse bandierul de biserica Minoritilor, când ceata de Unguri ce rămăsese înaintea Oţelului (n.n. hotelului) *Crucea Albă* – ceată la care se mai alăturară din toate părţile – se ia după bandieru. Dinspre monumentul «Sfintei Treimi» venia chiar o grupă de soldaţi şi poliţişti, toţi înarmaţi, trimişi de la casa oraşului. *Grupa aceasta înarmată se pune în fruntea tumultului şi cu puteri unite se năpustesc acuma spre bandierul românesc, ce merge liniştit.* Deodată se aud nişte *puşcături şi gloanţele*, venite din puştile dela spate, pătrund în carne vie, *şubele se înroşesc de sânge şi un ţăran cade mort* înaintea cafenelei «Central» (n.n. – este vorba de **Lae Barna**, un ţăran din Covăsânt, din Podgoria Aradului, în memoria căruia o stradă din cartierul Pârneava îi va purta numele până în anii comunismului).

În acelaşi timp din strada Salac (unde e cafeneaua Central) *năvăleşte o altă grupă de soldaţi unguri şi cu steag unguresc*, le aţin Românilor calea. *Gardiştii români* cari veneau dinspre casa oraşului, văzând primejdia în care au ajuns Românii, *au dat salve în vânt*, făcând prin acestea atenţi pe Români şi peste tot tumultul, să se împrăştie.

Înainte nu puteau merge, din urmă veneau mereu gloanţele, au luat-o respiraţi unii în stânga, alţii în dreapta. Poliţiştii şi soldaţii unguri, postaţi în faţa cafenelei Central, pe celălalt trotuar, puşcau de după trăsuri, arbori, stâlpi şi de sub porţi asupra celor ce-şi căutau scut în cafeneaua Central, ori pe Str. Salac. S’a puşcat chiar şi din balcoane şi ferestre, - ba şi din palatul comitatului. Ferestritele cafenelei Central încă poartă urmele acestor puşcături.

Ceilalți bieți Români, cari au apucat-o pe străzile ce duc spre parcul dela țărmul Mureșului, au fost pușcați pe la spate de soldați și polițiști ieșiți la repezeală din casa orașului. Cu adevărat plan strategic au ținut toate cărările, ca străzile pe unde avea să treacă Berthelot să abureze cât mai mult sânge românesc. Martorii oculari au fixat toate acestea și ei au declarat cuvânt cu cuvânt: «Pușcau după bieții Români, ca după iepuri!» ...

Ieri după amiezi erau încă roșii de sângele românesc străzile unde Ungurii au pușcat în bieții Români, cari n'aveau nici vină, nici arme. Un monument ridicat în acel loc va spune lumii culte despre pogron săvârșit de Unguri în 16(29) Decemvrie, în *preajma conferinței de pace*". (*Demonstrații sângeroase contra Românilor din Arad* [în] *Românul*, Anul VII, Arad, Marți 18/31 Decemvrie 1918, Nr.42, p.1)

Situații similare, de mai mică amploare, dar soldate cu victime, vor mai fi întâlnite, izolat, în acele zile pe străzile orașului, dar vor lua o mare amploare în satele comitatului în momentul în care în Arad vor intra, *trupele roșii ale armatei bolșevicilor unguri*, sosiți cu trenuri blindate, cumpărate prin sprijin financiar al unor *bănci evreiești*, asemenea celor folosite de *Armata Roșie*, în timpul Războiului Civil, declanșat pe teritoriul fostului Imperiu Țarist, al lui Nicolae al II a, ultimul țar al Rusiei.

Situația critică și confuză din Ungaria, ce în urma **revoluției bolșevice** s-a proclamat *Republica Populară Maghiară Independentă* (1-2 noiembrie 1918) și unde se purtau lupte, *un adevărat război civil*, așteptându-se, de către majoritatea populației, *chiar intervenția „armatei regale române”*, pentru a reabilita ordinea, va avea urmări nefaste și asupra locuitorilor orașului dar mai ales pentru cei din unele localități ale comitatului Arad, așa cum s-a mai menționat.

Astfel, în 27 ianuarie 1919, **trenuri blindate maghiare**, pline de soldați bolșevici, din armata roșie a lui *Bela Kun*, venite din Szeged, *intrau și controlau gara din Arad*, făcând de aici *incursiuni pe valea Mureșului, spre Săvârșin și pe cea a văii Crișului, spre Hălmagiu-Brad*, angajând pe parcursul traseului lor *lupte sângeroase cu Gărzile Naționale Române*, soldate cu morți și mai ales răniți din rândurile populației românești locale, intrate în panică, producând numeroase pagube materiale în gospodăriile localnicilor.

Și în Arad, chiar dacă nu mai aveau loc ciocniri armate, situația devenea tot mai confuză și mai tensionată. Vechile autorități

maghiare refuzau să predea puterea administrativă iar prefectul și primarul, numiți de *Consiliul Dirigent*, la 15 ianuarie 1919, nu și-au putut, sub nici o formă, să-și preia atribuțiile.

Soluția se va agrava și mai mult în momentul în care, din 21 februarie, *trupele bolșevice maghiare*, sosite cu trenurile blindate, trec la dezarmarea *Gărzilor Naționale Române* și din oraș dar și din localitățile aflate de-a lungul căilor ferate pe cele două văi, ale Mureșului și ale Crișului.

În urma sesizării *Congresului de Pace de la Versailles*, despre situația existentă și în Arad, sunt sporite efectivele armatei coloniale franceze la care se mai adaugă și o misiune militară americană și se proclamă **starea de asediu**.

În asemenea situații trupele maghiare bolșevice sunt silite să se retragă din oraș, ce devine bine controlat de armata franceză, care încearcă să restabilească, cât de cât, ordinea și liniștea arădenilor, prin unele măsuri luate în forță și cu autoritate, reușind chiar, în bună măsură, să asigure aprovizionarea orașului cu alimente și combustibil și să supravegheze fluctuația prețurilor de pe piață.

Între timp, profitând de relativa situație de acalmie, *Consiliul Dirigent de la Sibiu*, întreprinde a doua încercare, la 27 martie 1919, de a-l instala pe **Dr. Iustin Marșieu**, ca prefect al județului, dar, precaut, *gubernatorul militar al orașului*, generalul Gondrecourt, refuză să-l recunoască și să-l intaleză în Arad, pentru a evita un conflict cu liderii locali maghiari, *încât acesta este silit să-și mute sediul său administrativ la Radna*, fiind recunoscut de generalul francez, oficial ca și prefect, abia la sosirea armatei române la Șoimoș și Radna, în 18 aprilie.

Dr. Iustin Marșieu – primul prefect român al județului Arad

Cu toată recunoașterea sa oficială, ca prefect de către guvernatorul francez al Aradului, *dr. Iustin Marșieu* și administrația românească, nou numită, își va

menține sediul tot în Radna, pe motive de siguranță, datorită prezenței armatei regale române, cantonată în zonă.

Între timp, pe 25-26 aprilie, gărzile și elementele extremiste maghiare din oraș aflând cu îngrijorare de prezența armatei române pe valea Mureșului, la Radna, crezând că acestea vor înainta spre Arad, scăpate de sub controlul armatei franceze și americane, organizează un amplasament de rezistență la bariera de la Micalaca, pregătindu-se de luptă. Orașul era în firbere.

Bine informate, chiar de localnici, *unitățile militare ale armatei române*, pentru a evita vărsarea de sânge și distrugerea orașului, lasă pe seama autorităților franceze să restabilească ordinea și liniștea în oraș și își continuă drumul, *mărșăluind prin Podgoria Aradului, spre Crișul Alb, iar de aici, făcând joncțiunea cu diviziile românești cantonate pe aliniamentul Munților Apuseni, vor trece în Ungaria, unde vor avea de înfruntat armata bolșevică maghiară, aflată sub comanda lui Bela Kun.*

Pe 20 iunie va începe, **de-a lungul Tisei**, o puternică luptă, între cele două armate. Sorții victoriei erau schimbători, dar *generalul Moșoiu*, printr-o excelentă manevră tactică, spulberă rezistența trupelor roșii, bolșevice, care încep *o dezastruoasă retragere* ce le va aduce sfârșitul.

Regele Ferdinand și Regina Maria, urmărind trecerea Tisei de către oștirea română

„La 16 Aprilie, trupele române se puseră în mișcare, atacând toate defileurile munților Apuseni. În lupte crâncene cu trupele maghiare, ele forțează defileurile și începură înaintarea de-a lungul văilor celor trei Crișuri. La 20 Aprilie, *armata română intră în Oradea Mare*, sărbătorită cu entuziasm, nu numai de Români, dar – ciudată ironie a soartei – *mai ales de populația ungară*, care vedea acum, în dușmanii lor de veacuri, pe salvatorul care le aducea *siguranța și ordinea*, gonind hoardele bolșevice jefuitoare. Cavaleria română, manevrând cu dibăcie și iuteală, sili la capitulare o divizie de Secui, armata veche și disciplinată, sâmburele forțelor maghiare.

Urmărind continuu pe Unguri în retragere, Români au ajuns la 1 Maiu la Tisa, depășind, în intereseul siguranței militare, linia convențională fixată de aliați. Linia Tisei era o linie strategică, a cărei ocupare era necesară, câtă vreme Ungurii nu renunțau la atitudinea lor agresivă. Cu toate dojenile și poruncile sosite de la Paris, Români o păstrară.

Dezorientarea și neînțelegerile dintre cercurile politice și cele militare de al Paris, aduceau apă la moară lui Bela Kun. El crezu că poate să-și îngăduie toate îndrâzelile: atacă pe Cehoslovaci, obținând împotriva embrionarei lor armate câteva succese militare, și pretinse Consiliului aliat – cu care discuta ca de la putere la putere – izgonirea Românilor de la Tisa.

Consiliul militar interaliat își dădu seama de primejdia aventurii maghiare și propuse distrugerea ei prin Români. Dar sfaturile lui Foch erau considerate de Consiliul suprem ca manifestarea unui spirit imperialist, dăunător păcii. Și astfel, pe când Consiliul se întrecea în a trimite României note amenințătoare, Bela Kun organizează în tăcere o nouă și puternică armată, cu care se pregătea să atace pe Români, singura pavază serioasă împotriva bolșevismului în Europa orientală. [...]

La 20 Iulie începe marea bătălie de la Tisa. Pe când în sectoarele laterale, Tokay și Minderszent, Ungurii dau atacuri de fixare, centrul maghiar, format din trei divizii, trece Tisa la Szolonok, respinge linia subțire a acoperirii românești și după trei zile de lupte înverșunate,

reușește să-și treacă masa trupelor sale dincoace de Tisa, înaintând pe o adâncime de 60 Km și pe o lățime de 80 Km.

Bela Kun, îmbătat de acest succes, anunță triumfător la Paris, că armatele sale sunt în înaintare victorioasă, spre a impune Românilor îndeplinirea hotărârilor Consiliului suprem al Aliaților.

Dar Românii își urmară în liniște concentrarea trupelor pentru manevra decisivă. La 24 Iulie, grupul român de manevră al generalului Moșoiu lovește în coastă, de la nord spre sud, coloanele de înaintare dușmane, iar la 25 Iulie, în urma luptei decisive de la Tegyverenek, înfrângerea Ungurilor e desăvârșită.

În noaptea de 25-26 Iulie, coloanele Ungurilor se retrag în goana mare și într'o învălmășeală de nedescris, pe podul de la Szolonok, aruncând armele și muniția. La 26 Iulie, armata ungară a fost asvârlită complect peste Tisa". (Kirițescu Constantin, *Op.cit.*, p.127)

La Arad, încă din perioada izbucnirii revoluției bolșevice în Ungaria, se vor refugia, la adăpost din calea atrocităților, un număr însemnat de moșieri și aristocrați maghiari, care, mai târziu, sub protecția trupelor coloniale franceze, se organizează și formează un nou guvern, antibolșevic, pe 5 mai 1919.

Odată cu înaintarea armatei regale române, pe teritoriul ocupat de bolșevicii lui Khun, pe 9 mai, cei 13 miniștrii, ce formau noul cabinet maghiar, se vor stabili la Szeged, de unde urmăresc cu îngrijorare crescândă mersul operațiunilor militare.

*În urma zdrobitoarei înfrângeri seferite de trupele roșii pe Tisa, comandamentul armatei române hotărăște să continue înaintarea și să ocupe **Budapesta**, aflată la mică distanță și să termine cu amenințarea bolșevică maghiară, „avangardă a revoluției rusești” care de câteva luni pusese stăpânire pe liniștea și pacea multor popoare din Europa, ce și așa avuseseră de suferit, din toate punctele de vedere, de pe urma războiului.*

Bine instruită, și din punct de vedere tactic, potrivit cerințelor războiului modern, încă din campania de la începutul anului 1917, de către experții militari ai corpului francez și american, armata regală română desfășoară câteva manevre tactice, bazate pe atacul cavaleriei ce o aduce ușor până în apropierea aliniamentelor dușmane, din

preajma Budapestei, reușind să izoleze forțele cele mai importante ale armatei bolșevice, aflate din acel moment, în degradingoladă totală, incapabilă de a mai riposta.

Se predau necondiționat, rând pe rând, unități întregi ale armatei bolșevice maghiare.

Armata bolșevică ungară se predă necondiționat armatei regale române

Drept urmare, la 4 august 1919, *capitala Ungariei*, Budapesta, *va fi ocupată*, fără prea multe eforturi militare, *de Divizia I a vânătorilor de munte*, restabilindu-se ordinea, iar **steagul românesc** va fi înfipt pe **Parlamentul** ce, în atâția ani, hotărâse decizii nemiloase la adresa românilor din Transilvania și Ungaria. *Era o ironie a istoriei și răzbunarea a unui amarnic destin românesc*, pe care cei din Ardeal nu l-au visat niciodată. **„Opinca românească”** își pusese talpa și stăpânirea pe *Parlamentul de la Budapesta*.

Sintagma de mai sus „*opinca românească*”, ce în acele momente își pusese talpa și stăpânirea pe Parlamentul de la Budapesta, poate fii considerată astăzi, de mulți dintre noi, drept o expresie figurativă, ce însumează faptul că după atâția ani de suferință a poporului român din Ardeal, a țaranului, mai ales, simbolizat prin

opincă, atunci în acea vreme, aceștia au reușit prin lupte crâncene să pună stăpânirea, cu arma în mână, tocmai pe locul de unde pornea cauza neiertătorului său destin, îndurat cu obidă și în umilință, timp de secole.

Intrarea armatei române în Budapesta

În realitate, totul pornește de la un fapt autentic, petrecut la Budapesta, la începutul lunii august a anului 1919, când armata regală română, intrase și ocupase, după cum s-a mai menționat, capitala Ungariei, aflată sub teroarea trupelor bolșevice maghiare

conduse de aventurierul Bela Kun.

Episodul cu opinca românească, pusă pe Parlamentul budapestan, episod ce cu rapiditate intrase imediat în folclor, este descris, pentru prima dată, de *generalul Marcel Olteanu*, fostul guvernator militar al orașului, din timpul ocupației românești, în perioada august-noiembrie 1919 și este redat cu savoare în cartea sa, „*Husarul Negru*”, carte publicată la scurt timp după terminarea războiului.

Santină română păzind podul de la Budapesta.

Un alt general, *generalul Gheorghe Mărdărescu*, unul dintre cei mai capabili comandanți ai armatei române din campania de pe teritoriul Transilvaniei și al ungariei, care se acoperise de glorie în încercatele momente de glorie pentru oștirea română, reia episodul cu opinca așezată deasupra steagului ungueresc ce fâlfâia pe Parlament, în

memoriile sale de pe câmpul de luptă, consemnate sub titlul „*Campania pentru desrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei*” publicate în 2010 de către Editura Marist.

Întâmplarea, plină de haz, dar și de semnificație istorică, pornește de la năstrușnica idee a unui sergent român, Iordan, comandantul unei grupe de vânători de munte ce avea misiunea să păzească Palatul Parlamentului maghiar.

Sergentul, văzând pe impunătoarea clădire „cum fâlfâia în vânt flamura ungurescă, roșu – verde- alb”, se hotărăște pe loc să facă ceva „care să rămână de pomină și să fie și talpa României răzbnută”.

Plin de inventivitate, sergentul își cheamă caporalul, „pe căprarul Bivolaru” și după ce coboară drapelul unguresc, „luând opinca răsufată a căprarului, s-a urcat ca un pui de urs și a pus-o drept căciulă deasupra steagului”, lăsând să fluture în vânt nojițele acesteia, „încât a fâlfâit mult în cerul Budapestei steagul maghiar cu opinca românească deasupra lui...”

Întâmplarea cu pozna sergentului de la vânători, a făcut multă vâlvă, dar, repede a fost trecută cu vederea și iertată cu îngăduință de superiorii săi, care i-au înțeles imediat, cu satisfacție și mulțumire, adevărata sa semnificație.

Singurul teritoriu maghiar în care armata română nu a intrat a fost decât cel din jurul Lacului Balaton, mai exact din sud-vestul acestui loc în care, la insistențele noului guvern maghiar, Horthy, amiral de origine austriacă care a făcut parte din fosta flota austro-ungară, de la Marea Adriatică, trebuia să organizeze *noua armată maghiară* ce va avea atribuția asupra controlului și siguranței noului stat, instaurat după retrgerea armatei române de ocupație.

Este iarăși un hazard al istoriei, noua armată a amiralului maghiar, va fi dotată cu cel mai modern armament românesc, pe care apoi, în parte, îl va folosi și în represaliile dezlanțuite în anii 1940,

Generalul Mărdărescu privind opinca de pe Parlamentul din Budapesta

asupra teritoriilor românești din Ardealul ocupat, în urma Diktatului de la Viena. Istoria își are paradoxurile sale.

„În noaptea de 29-30 Iulie, armata română trece Tisa prin mai multe puncte și începe înaintarea spre Budapesta, peste Pusta ungară. Prin manevre dibace, întrebuițând importante mase de cavalerie, Români reușesc să izoleze forțele ungare unele de altele; liniile de comunicare cu Budapesta sunt tăiate. La 3 August, grosul armatei maghiare, înghesuit în triunghiul Czegled – Abony – Nagy – Kőrös, e împresurat de Români și capitulează la Kecskemet, iar în nord, o divizie e capturată la Miskolcz.

Nu mai exista armată maghiară, Bela Kun a fugit spre Viena. Aventura bolșevică maghiară, avangardă a revoluției rusești care amenințase, patru luni liniștea Europei, a luat sfârșit, ca efect imediat al victoriei de la Tisa și al marșului armatei române spre Budapesta.

La 4 August, capitala maghiară a fost ocupată de trupele diviziei I-a de vânători români. *Este una din zilele epocale ale neamului românesc.*

Continuându-și marșul spre vest, trupele române au ocupat teritoriul ungar, întinzându-se spre nord până la linia ocupată de armata franco-sârbă, spre nord până la frontiera Ceho-Slovacă, iar spre vest până la Győr (Raob) la lacul Balaton. S'a lăsat Ungurilor colțul da țară de la sud-vestul acestui lac, unde se organizează – sub comanda amiralului Horthy – *o nouă armată națională maghiară*, destinată să reocupe țara, după retragerea trupelor române.

Noua armată se reorganizează cu materialul ce i se punea la dispoziție de comandamentul român. [...] *La 16 Noiembrie 1919, autoritățile române de ocupație au predat Budapesta unei comisiuni militare interaliată și trupele române au părăsit orașul*; iar la 22 Noembrie, cele din urmă trupe, care ocupau capetele de pod de pe malul apusean al Tisei, au fost trecute dincoace.

Între timpuri, conferința păcii croise definitiv noua linie de frontieră între Ungaria și România. Tratatul fusese semnat. În Martie 1920 nu mai erau trupe române pe teritoriul ungar.” (*Ibidem*, p.132)

În Arad, primele unități ale armatei române își vor face intrarea pe cale pașnică, în ziua de 17 mai 1919, așteptate și întâmpinate cu un deosebit entuziasm, mai ales de populația românească a orașului. La scurt timp se organizează o paradă militară, cu sprijinul guvernatorului militar francez, la care participă și vechea

administrație maghiară, ce nu își predase oficial atribuțiile. *Pe clădirea Primăriei Aradului și pe alte locații din apropiere, cum ar fi Banca „Victoria” se abordează tricolorul românesc ca semn al preluării puterii militare și administrative.* Tot în acea zi *se reîntoarce la Arad, de la Radna, dr. Iustin Marșieu, prefectul oficial, numit prin decret de către Consiliul Dirigent de la Sibiu, pentru a-și intra din acel moment în atribuții.*

Din acel moment, *armata franceză se va retrage în cazarma din Cetate, predând toate prerogativele păstrării liniștii și ordinii armatei regale române, încârtiruită nu departe de centrul orașului, pe actuala Str. Mărășești.* Cu acordul convenției de *armistițiu de la Belgrad, până la 10 iulie, întreaga administrație a orașului va trece, în mod treptat, în mâna autorităților de stat române, iar dr. Romul Veliciu, fiul lui Mihai Veliciu, luptător memorandist și liderul P.N.R din comitatul Aradului, la propunerea Consiliului Dirigent, pentru meritele sale personale va fi numit noul prefect al orașului Arad, fiind astfel oficial primul primar al Aradului, de după Unire.*

Așteptată cu entuziasm, pe 17 mai 1919, armata regală română își face intrarea în Arad

Ciorogariu, devenit deja vicar, vicepreședintele institutului.

Ziarul „*Românul*”, ce și-a reluat activitatea redacționară, chiar în numărul său din ziua desfășurării adunării generale, prezintă, pe prima pagină, *realizările obținute de acest institut de credit românesc*, încă de la începuturile sale, puse în slujba emancipării economice a neamului.

Adunarea generală a institutului „*Victoria*”, avea o semnificație deosebită, față de cele anterioare, **fiind prima ședință a acționarilor** „*ținută pe pământ desrobotit de sub jugul strein*”.

Din păcate, din informațiile gazetei, aflăm că *directorul său executiv, Sava Raicu*, cel care a acondus destinele financiare ale fruntașului institut arădean, ani de-a rândul, nu era prezent, **fiind bolnav**, o boală care îi va măcina sănătatea și îi va aduce un prea devreme sfârșit.

Ziarul arădean face, așa cum s-a mai menționat, *o incursiune în istoria institutului*, subliniind rolul și importanța pe care l-a avut institutul, mic la început, *în viața economică a orașului și a comitatului, progresele pe care acesta le-a realizat*, datorită unei preacautе politici financiare, gândită de *Sava Raicu*, progrese ce i-au adus prosperitate și *l-au așezat în rândurile celor mai puternice instituții bancare ale vremii*.

„Azi își ține prima adunare generală în România mare, a 31 adunare generală dela înființare, institutul bancar «*Victoria*».

Este o serbare îndoită ziua de azi în care noi Românii din părțile acestea aici și acum, când și pentru institutul mult încercat se începe *o eră nouă de activitate*, ne revine datoria, să ne oprim puțin și să subliniem *importanța activității din trecut a institutului*, precum și *însemnătatea momentului de astăzi*.

În anul 1887 un mănunchi de români modești, înțelegând rosturile mari ce îl au institutеle financiare, atunci când neamul nostru a fost espus la bunăvoința problematică a unora, și când poporul nostru a fost asaltat de cei mai nemiloși uzurpatori – *pe vremurile persecuțiilor naționale cele mai aprige* – au pus unei *modeste încercări economice* cu un capital, pe atunci destul de însemnat de 100.000 floreni.

Biruința aceasta dela anul 1887 dedește, că *conducătorii noștri de atunci au știut să gândească și să simtă cald românește*, - și că au un *spirit de jertfă*, pentru că, anume problematic a fost pe vremea

aceea, când ai stat izolat, ba ai fost *ca neam, sistematic persecutat, batjocorit și torturat politicește* – să capete speranță pozitivă de prosperare.

Astăzi, «Victoria» acest fruntaș institut al nostru, *din mic a crescut mare*, și acesta de 31 ani *a ajuns un puternic smeu național*, care poate presta cele mai energice fapte *pe terenul financiar economic românesc*.

Dacă această modestă societate de acții de odinioară, *înființată cu menirea ca să îndeplinească aici un adevărat apostolat*, s'a dezvoltat atât de spectaculos, aceasta este a se atribui în continuare grijei continue și prevăzătoare și deosebitei atențiuni ce a avut acest institut *pentru interesele vitale românești*". (Banca „Victoria” [în] *Românul*, Anul VIII, Arad, Duminecă 29 Iulie 1919, Nr.50, p.1)

Așa cum bine se menționa, în paginile gazetei, Banca „Victoria” va avea de jucat *un adevărat rol de apostolat în viața economică românească din ținutul Aradului*, și va reuși, *printr-o susținută și prudentă politică financiar-bancară, cu un puternic caracter național*, să se ridice, dintr-un mic institut de credit situat, la începuturile sale, pe o stradă mai lăturalnică a orașului, pe Francisc-Deák, Str. Mihai Eminescu de astăzi, *într-o bancă plină de prosperitate* ce va ocupa, mai apoi, două importante clădiri din plin *centrul Aradului*, pe *Bulevardul Arhiducele Iosif Nr.1-2*, din fața sediului Primăriei, bulevard ce în perioada imediat următoare Unirii va primi numele regelui României, *Bulevardul Ferdinand I*.

Sunt menționate *importantele servicii în viața economică – națională* pe care institutul de credit le-a adus la sprijinirea vieții economice, industriale și comerciale a românilor, ce și-au găsit în acesta un adevărat „sprijinitor înțelegător pentru preocupările lor”, dar și în faptul că *institutul a ajutat „o pleiadă întreagă de intelectuali”*, care nu s-ar fi putut realiza și „se îngropau multe talente” dacă banca nu ar fi alocat sume importante pentru *dezvoltarea culturii naționale*, înțelegându-se aici și *sumele destinate școlilor și bisericii neamului*.

La inițiativa lui *Sava Raicu* și prin *implicarea directă* a acestuia, banca va înființa în comitat trei importante *filiale* care vor contribui și ele la dezvoltarea economică în satele românești.

Toate aceste acțiuni, cu un vădit scop de emancipare economică națională, au atras, în mod firesc, după sine și *recunoștința și încrederea acționarilor* care pe tot parcursul anilor vor rămâne fideli

intereselor politicii financiar-bancare a institutului, *contribuind prin depuneri și acțiuni* la ridicarea mereu crescândă a capitalului acestuia.

„Cine a văzut cu ochii *prosperând* acest institut, *începând dela leagănul acela modest din strada Francisc-Deák*, știe bine, că în interesul acestui succes *s'a cheltuit din partea conducătorilor acestui institut multă energie românească*.

Rezumând pe scurt *activitatea institutului*, totdeauna sărbătorit de noi, ținem să amintim, că «Victoria» a făcut în aceste părți expuse, spre mulțumirea tuturor, *cele mai mari servicii vieții noastre economice-naționale*.

Putem reprivi cu mândrie și satisfacție la activitatea rodnică a acestui institut și ne saltă inima de bucurie când vedem rolul mare și frumos pe care l'a avut institutul «Victoria» la progresul economic al neamului nostru din părțile acestea.

«Victoria» are incontestabile merite în *sprijinirea tuturor nizuințelor românești de pe aici*: economi, comercianți și industriași români aflau în ea *un ocrotitor și un sprijinitor înțelegător* pentru preocupările lor. Acest institut a dat sprijin la *o pleiadă întreagă de intelectuali*, fără de care poate, că se îngropau multe talente, *cari au făcut și fac și azi mari servicii neamului nostru* – a sprijinit apoi *cultura românească*, școlilele și viața noastră bisericească. *A susținut duhul curat românesc* – multe preocupări din sala ședințelor direcționale ar putea mărturisi – *a înființat trei sucursale*, în jurul cărora este angajată toată viața românească, și a contribuit în mod hotărât *la dezvoltarea și cimentarea convingerei naționale românești*, iar publicul românesc drept recunoștință, l'a împărțit de cel mai mare sprijin, astfel, că această modestă și sfioasă întreprindere de odinioară posedă azi *o avere proprie de 5 milioane 200 mii coroane*, administrează în *depuneri aproape 40 milioane coroane* și face o circulație anuală de 400 milioane coroane.” (*Ibidem*, p.1)

Sumele mari de bani, cu care opera Banca „Victoria”, chiar și în acele *momente de sărăcie și criză* ce și-au lăsat dureroasa lor amprentă ca *o consecință firească a lungilor ani de război și a unei revoluții* ce a bătuit și părțile Aradului, vorbesc de la sine despre *soliditatea și puternica forță financiară* a institutului de credit arădean.

Toate aceste realizări, pe plan financiar, se datoresc în primul rând *muncii și priceperii funcționarilor săi*, acea muncă „*intensivă de furnică*” pe tot parcursul celor 31 de ani, ce nu au fost deloc ușori,

având de parcurs *un drum* „mai mult spinos, decât presărat cu flori”. Și aici gazetarul de la „*Românul*” face trimitere la anii când banca românească a fost, la fel ca și „neamul românesc de aici” mult „hulit, persecutat de șovinismul maghiar” mai ales în anii de crize economice, crize provocate de îndelungații ani de război când băncile românești au simțit cel mai bine consecințele dezastrului economic din Monarhie.

Rezistența funcționarilor institutului a fost dârză și pe planul persecuțiilor naționale, nu numai economice, căci toți funcționarii băncii au refuzat să semneze acea faimoasă „*declarație de aderență*”, prin care li se cerea „*lepădarea de frații noștri și totala abdicare de la revendicările noastre naționale*”, chiar dacă unii și-au găsit sfârșitul prin trimiterea lor grabnică pe front.

În pofida greutăților peste care a trebuit să răzbească, banca „a stat totdeauna tare ca stânca”, va prinde și prin încrederea deponenților săi „rădăcini” puternice care o vor face de neclintit chiar și în cele mai grele momente *din anii întunecați* ce se vor abate în timpul războiului și *asupra lumii bancare*, mai ales a celei românești.

„Când vedem aceste progrese, ne gândim la munca cea intensivă de furnică, ce s'a depus în interesul cauzei sfinte, căci incontestabil, că acest drum de 31 ani ce l-a parcurs acest institut a fost mai mult spinos, decât presărat cu flori.

Neamul românesc de aici a fost huiduit, persecutat de șovinismul maghiar, iar toate nizuințele lui au fost stângenite și paralizate. Astfel n'a fost cruțată nici această *instituție națională*. Multe *crize financiare* peste care a trecut țara ungurească, *au fost mai bine simțite de instituturile de bancă românești, dela cari au stors mai multe sudori reci*. A venit focul pârjolitor al războiului mondial și acest institut încă din primul ceas al funcționării sale, *a răzbit și în acest războiu fără a lăsa urme dezastruoase după sine*: și în deosebi relevăm îngrijorarea ce o are acum pentru dotarea *fondului de rezervă*, care este baza și tăria institutului.

Persecuțiile politice au fost în războiu și mai insuportabile. Atunci, *când toți românii de dincoace de Carpați era mai îngrijați de soarta fraților noștri ce duceau lupta împotriva dușmanului*, care și-a pus în gând extirparea neamului românesc, *s-a cerut iscălire* faimoasei *declarații de aderență*, care conținea *lepădarea de frații noștri și totala abdicare la revendicările noastre naționale*.

Conducerea institutului «Victoria» a denegrat unanim subscrierea ei, și pentru aceasta institutul s'a pomenit la câteva zile lipsit și de acei puțini funcționari, cari pe bază de absolută indispensabilitate aveau dreptul la dispunerea de serviciul militar.

«Victoria» a stat totdeauna tare *ca stânca* și a înfruntat toate greutățile. *Virtutea românească* a ferit-o de necazuri mai mari, și *absoluta încredere a obștei* a prins rădăcini, încât și azi își poate susține dividendă din trecut, iar din venitul curat a mai creat încă un fond special de rezervă de 200 000 coroane. Mai adăugăm că acest institut a muncit în butul tuturor piedicilor puse în decursul războiului fără de nici un sgomot astfel, că *și-a creat puternice rezerve de venit*, cari îi vor da posibilitatea unei și mai largi activități”. (*Ibidem*, p.1)

Nota de încredere și optimism, într-un „avânt și mai mare de înflorire și de desăvârșită prosperare” a Băncii „Victoria”, din partea de sfârșit al articolului, din „Românul”, subliniază speranțele puse în puterea financiară și în capacitatea conducerii institutului de credit arădean „*această cetate mare națională de la frontierele patriei*”, precum și *datoria* ce revine acesteia, în acel moment, când *s-a dezlegat* „la lanțurile sclaviei, care i-au stânjenit până acum mișcarea și prosperarea”, de *a contribui*, mai mult ca oricând „*la ridicarea întregii țări românești*”, având acum sprijinul statului român.

Nu sunt uitate și sunt menționate „*neprețuitele servicii*” pe care, în cei 31 de ani de activitate, banca le-a adus, prin realizările sale „cauzei românești”, ce obligă *la recunoștință pentru întreaga muncă a conducătorilor și acționarilor săi* ce vor continua, „pe mai departe cu aceeași demnitate” menirea lor pusă *în slujba pământului liber al României Mari*.

„Azi institutul «Victoria» își încheie un period de 31 ani al activității sale, desfășurată în robie sufletească, și deschizându-se porțile împărăției mult așteptate, deslegată de lanțurile sclaviei, care i-au stânjenit până acum mișcarea și prosperarea, această cetate mare națională dela frontiera patriei, va lua pe pământul liber al României mari, *având de aici înainte tot sprijinul puterii de stat*, un avânt mai mare de înflorire și desăvârșită prosperare *pentru fericirea și întărirea părților acestea mărginașe*, contribuind astfel la ridicarea și întărirea întregii țări românești.

Neprețuitele servicii ce le-au adus în trecut *cauzei românești conducătorii și acționarii institutului «Victoria»* ne obligă la toată

recunoștința și îi dorim institutului, ca în noua viață ce o începe azi, să-și îndeplinească și pe mai departe cu aceiași demnitate aleasa sa chemare”. (*Ibidem*, p.1)

În bună parte *importantele realizări* dobândite de Banca „Victoria”, în toți acești ani de la înființarea sa, în anul 1887, dar mai ales în ultima perioadă, caracterizată prin grave perturbări economice, specifice războiului, *se datoresc competenței și iscusinței*, în domeniul afacerilor bancare, ale lui *Sava Raicu*.

Aceste calități incontestabile, ale lui *Sava Raicu*, precum și *marile sale merite* pe care le-a avut în anii de când se afla la conducerea Băncii „Victoria” sunt expuse și de *Roman Ciorogariu*, în cuvântul său rostit la deschiderea celei de *a XXXI-a adunare generală ordinară* când în fața acționarilor își exprimă regretul că „*morbil directorului executiv câștigat din prea multă încordare pusă pentru prosperitatea institutului*” îl împiedică de a fi prezent, așa cum a făcut-o în toți anii din urmă. Cei prezenți nu vor mai avea parte – spune în continuare *Roman Ciorogariu*, viitorul episcop de Oradea Mare – de „*expunerile dsale însuflețite și de o rară specialitate financiară*” care și prin *darul oratoric* însuflețea întreaga sală, dând tuturor speranțe, chiar dacă situația economiei, bântuită de dese crize, nu era încurajatoare pentru investitori și acționari.

Sava Raicu care „*a stat în calea tuturor crizelor financiare și a ținut umăr tuturor greutăților*”, căuta mereu „*să vadă și să știe tot ce se întâmplă în jurul său*” și de aceea toate expunerile sale erau urmărite cu mare interes de cei prezenți.

Pe lângă raportul asupra bilanțului institutului, pe anul precedent, care liniștea inimile tuturor, Sava Raicu făcea și incursiuni, de fină și competentă observație în prezentarea, pe cât se putea, a situației politice și sociale în care se găseau în anumiți ani.

Acționarii și funcționarii bancari, prezenți la aceste bilanțuri, înțelegeu multe și din cele aflate în spatele cuvintelor sale, uneori spuse cu îngrijorare, pentru soarta neamului românesc, mai ales de după finalul nefast al campaniei armatei române din 1916, dar care mai lăsau în urma lor și o notă de speranță, de încredere și optimism pentru anii ce vor urma.

Din păcate boala l-a răpus prea devreme ca să-și vadă rezultatele muncii sale puse, *în slujba salvării și prosperării lumii bancare românești* din chingile și constrângerile economice și politice,

din anii războiului și a revoluției bolșevice, ce a avut urmări nefaste și pe pământul românesc al Aradului.

Sava Raicu a fost așteptat să sosească, în mijlocul celor prezenți la adunare, până în ultimul moment, dar nu „a putut să vină azi între noi”. Din păcate nu va mai veni niciodată la nici o adunare a Băncii „*Victoria*”.

„Fruntașul nostru institut financiar «*Victoria*» din loc și-a ținut Dum. în 29 crt a *XXXI-a adunare generală ordinară* sub prezidenția P.C. Sale dlui Vicar Roman R. Ciorogariu, vicepreședintele institutului. Din partea acționarilor s-a arătat un viu interes, mai ales fiind aceasta prima adunare a institutului ținută pe pământ desrobît de sub jugul strein.

Președintele adunării generale conform programului deschide ședința la orele 11 a.m. Salută pe cei prezenți, mai apoi *constată cu durere absența dlui director executiv Sava Raicu* carele prin expunerile dsale însufleștește și de o rară specialitate financiară a ridicat în totdeauna nimbul adunărilor generale.

Expune că morbul directorului executiv câștigat din prea multă încordare pusă pentru prosperarea institutului este motivul dureros al absenței sale. Espune, că din anul 1912, începând dela isbucnirea conflagrației balcanice, s’au năpustit furtuni grele asupra vieții noastre economice, iar *directorul executiv cu deosebita-i pedanterie, a căutat să vadă, să știe totul ce se întâmplă în jurul său, a stat în calea tuturor greutăților cari s’au pus în calea înfloririi institutului nostru.* Furtunile au trecut deja, după cum se vede și rezultatul anului trecut fără să lase urme asupra institutului, *a cedat însă energia harnicului nostru director executiv și din cauza aceasta, cu toate că l-am așteptat până în ultimul moment, se vede că nu a putut să vină azi între noi.*

Acționarii roagă pe dl președinte, ca în numele lor să transpună dlui Sava Raicu, directorul executiv expresia nemărginitei recunoștințe pentru activitatea sa neobosită și rodnică, precum salutul adunării generale și urările de bine”. (Adunarea generală a institutului „Victoria” [în] Românuł, Anul VIII, Arad, Marți 1 Iulie 1919, Nr.51, p.1)

La numai două zile, după cum s-a putut observa, ziarul „*Românuł*” revine, tot pe prima pagină, *cu informația, citată mai sus, expusă doar pe o singură coloană, în care se dau mai multe relații cititorilor despre faptul că Sava Raicu, cel care în întreaga sa carieră*

financiară la banca din Arad, nu a lipsit niciodată, până atunci, de la adunările generale ale acestuia, *expunând cu mult suflet și competență profesională bilanțul institutului și pulsul vieții social - economice, din păcate, pe motiv de sănătate*, lipsea tocmai de la „prima adunare a institutului ținută pe pământ desrobit de sub jugul strein”, prilej ce era, de altfel un eveniment foarte semnificativ în istoria institutului bancar arădean.

În nici o altă împrejurare directorul executiv al „Victoriei” nu și-ar fi îngăduit să nu fie prezent, mai ales în asemenea momente cum erau adunările generale, considerate *ca o adevărată sărbătoare a realizărilor economice și financiare* pe care conducerea institutului le împărtășea și le onora, apoi festiv, la „Crucea Albă” împreună cu toți acționarii și clienții băncii.

Din păcate starea de sănătate a lui Sava Raicu s-a înrăutățit încă din primăvara anului 1919. Conștient de responsabilitatea funcției sale, într-un moment de mare răscruce pentru lumea financiar-bancară românească, Sava Raicu îl va aduce la Arad pe George Adam, un priceput funcționar bancar, *directorul de la Chișineu Criș* a filialei Băncii „Victoria”, pe care și l-a dorit să-i fie alături și pe care îl pregătea, pentru orice eventualitate, *să-i ia locul la conducerea institutului.*

De altfel, George Adam va fi numit, chiar în acel an, în *funcția de secretar și de substitut de director.* Sava Raicu se gândise în acele momente, probabil, la destinul său din tinerețe, când regretatul *dr. Nicolae Oncu*, îl pregătise, din timp, și pe el cu gândul de a lăsa un *demn urmaș* capabil să conducă, chiar în vremuri grele, destinul băncii și al acționarilor săi. Atunci, *Nicolae Oncu nu s-a înșelat.* La fel va proceda și Sava Raicu, pregătindu-și cu responsabilitate *urmașul* la conducerea Băncii „Victoria”, sințindu-și aproape sfârșitul.

Îmbolnăvirea lui Sava Raicu va fi un motiv de îngrijorare dar și de neliniște atât pentru funcționari cât și pentru acționari care în acele momente, plini de compasiune și recunoștință, îi transmit, prin Roman Ciorogariu, *„expresia nemărginitei recunoștințe pentru activitatea sa neobosită și rodnică”* precum și *urările lor de sănătate.*

Gazeta arădeană rezumă, în continuare, *desfășurarea adunării generale* în care raportul direcțiunii, altădată așteptat ca un important eveniment, prin darul oratoric a lui Sava Raicu, este prezentat acum de contabilul șef Ilie Papp.

Întreaga ședință, așa cum se va putea observa, se desfășoară sub semnul rigorii și al ordinii statutate, așa cum a impus-o Sava Raicu, în anii din urmă.

„Tecându-se la ordinea zilei, adunarea alege de notari pe dnii acționari Vasile Papp și Ilie Papp, de scrutinători pe dnii dr. Romul Veliciu, dr. Sever Barbura și dr. Iacob Hotăran iar de verificatori ai procesului verbal pe dnii Mihai Păcățianu și Ioan Vancu.

Se cetește lista prezenților, din care se constată că în înțelesul statutelor, adunarea e capabilă de a aduce hotărâri validate.

Dl Ilie Papp șefcontabilul institutului cetește raportul direcțiunii și a comitetului de supraveghiere iar adunarea generală primește cu unanimitate toate propunerile făcute în acest raport atât cu privire la împărțirea profitului realizat cât și cu privire la darea absolutoriului direcțiunii și comitetului de supraveghere pentru anul de gestiune 1918.

Se anunță mai departe în raportul direcțiunii trecerea la cele eterne a valorosului membru din comitatul de supraveghere dr. George Vessa și a harnicilor funcționari superiori Petru Vasilon și Atanasiu Popoviciu, iar acționarii în semn de pietate se ridică în picioare.

Ajungând la ordinea de zi, se realeg cu unanimitate de voturi în direcțiunea institutului dnii *Mihai Veliciu* și dr. *Ștefan C. Pop*, iar în comitetul de supraveghere dnii dr. Sever Ispravnic, dr. Ioan Neamț, Procopiu Givulescu, dr. Cornel Ardelean, iar ca membru nou în locul rămas vacant prin decedarea dlui dr. George Vessa se alege d. Aureliu Șt. Suluțiu, secretarul institutului «Nădlăcana» din Nădlac.

Epuizându-se programul, președintele adunării mulțumește acționarilor pentru viul interes și pentru binevoitorul sprijin dat din partea lor pentru consolidarea și înflorirea institutului, iar d. acționar Mihai Păcățianu, referent consistorial în Arad, transpune în numele acționarilor mulțumita directorului executiv, direcțiunii, comitetului de supraveghere și funcționarilor pentru zelul și munca cinstită prestată în același scop.” (*Ibidem*, p.1)

Sfârșitul anului 1919 și începutul celui următor se caracterizează, pentru devenirea istorică a României întregite, prin luarea unor măsuri administrative de covârșitoare importanță pentru realizarea cadrului național și social-economic menit a duce la realizarea noilor năzuințe în cea ce privește atât viața economică cât și cea spirituală.

La 4 iunie 1920 se va semna, în sala Palatului Trianon, din Versailles, „Tratatul dintre Ungaria și puterile aliate și asociate”, prin care teritoriile locuite, în majoritate etnică de sârbi, croați, slovaci și români se alipeau statelor naționale respective.

Pământul înrobitor de secole al Transilvaniei, se reîntorcerea la sânul Patriei Mamă – România. Recunoașterea unirii Basarabiei, se va lovi de unele impedimente de natură protocolară, Rusia sovietică nu avea încă un guvern stabil, capabil să semneze protocolul diplomatic, încheiat la Trianon.

Abia la 28 octombrie 1920, prin implicarea energică a primului ministru al României, transilvăneanul *Alexandru Vaida Voevod*, tratatul pentru recunoașterea unirii Basarabiei cu România va fi semnat de Franța, Italia și Anglia, puternicii aliați din timpul Primului Război Mondial.

Prin *Tratatul de la Trianon*, cu toate imperfecțiunile sale, *România își va asigura unitatea sa națională*, înglobând în granițele sale de atunci aproape totalitatea națiunii române, într-un singur stat – **România Mare**.

Harta României după Marea Unire din 1918

Pe plan economic, unirea va însemna, în primul rând, întregirea și lărgirea pieței interne, ce trebuia cât mai susținută, de o sudare complexă a economiei naționale, printr-un proces omogen și rapid de intensificare rapidă, o dezvoltare modernă a forțelor de producție, în toate sectoarele economiei naționale, ce au avut de suferit în urma distrugerilor și dezorganizării din timpul războiului.

În Transilvania, imediat după proclamarea Unirii cu România, la Alba-Iulia, Marea Adunare Națională și-a continuat lucrările, dizolvând Consiliul Național Român Central și alegând Marele Sfat Național ce avea în componența sa 250 de membrii, din toate comitatele românești, avându-l în calitate de președinte pe cunoscutul luptător pentru drepturile românilor, Gheorghe Pop de Băsești.

Sava Raicu, datorită importanțelor sale merite, în domeniul financiar-bancar, recunoscute atât pe plan național cât și în străinătate, va face parte din Marele Sfat Național, alături de încă 23 de reprezentanți importanți ai comitatului Aradului.

„Pentru conducerea în continuare a Transilvaniei, în locul C.N.R.C. organul conducător de până la 1 Decembrie 1918, adunarea de la Alba-Iulia, hotărăște instituirea Marelui Sfat Național Român, care va avea toată îndreptățirea să reprezinte națiunea română oricând și pretutindeni față de toate națiunile lumii și să ia toate dispozițiunile pe care le va afla necesare în interesul națiunii. Din acest Mare Sfat Național, au făcut parte 23 reprezentanți ai județului Arad.

Aceștia erau: Vasile Goldiș secretar consistorial Arad, Dr. Ștefan Cicio-Pop avocat Arad, Dr. Ioan Suciuc avocat Ineu, Dr. Cornel Iancu avocat Arad, Dr. Iustin Marșieu avocat Arad, Dr. Gheorghe Popovici avocat Chișineu Criș, Sava Raicu director de bancă Arad, Iuliu Groșorean învățător Galșa, Dr. Vasile Avramescu avocat Radna, Dr. Romul Veliciu avocat Arad, Dr. Emil Montia avocat Șiria, Dr. Sever Miclea avocat Arad, Dr. Aurel Grozda avocat Buteni, Dr. Gheorghe Crișan avocat Arad, Mihaiu Mărcuș avocat Giula (ulterior a activat la Arad), Antoniu Mocioni proprietar Bulci, Ionel Mocioni proprietar Căpâlnaș, Uroș Pătean econom Nădlac, Dr. Aurel Crișan avocat Aradul Nou, Dr. Constantin Missici avocat Lipova, Victor Stanciu profesor Arad, Avram Borcuța econom Șicula, Ioan I.Papp episcop Arad. (Conform „Gazeta Oficială” Sibiu, Nr.13 din 15/28 februarie 1919, p.63-65)

Pentru conducerea performantă a treburilor Transilvaniei, Marele Sfat Național alege guvernul provizoriu care se va numi

Consiliul Dirigent. Aceste două organe au condus treburile Transilvaniei până în aprilie 1920. Consiliul Dirigent era format din 15 membrii, între care din Arad Vasile Goldiș, Ștefan Cicio- Pop și Ioan Suci. (Aradul – performanță în istoria patriei, Arad, 1978, p.420)

Sava Raicu va face parte din rândurile reprezentanților de frunte ai *mișcării naționale din ținutul Aradului* care pe tot parcursul încercărilor ani din ultima perioadă a statului dualist austro-ungar și-a susținut, mai ales *pe plan economic, dar și politic, aducând un important sprijin cauzei naționale române* în lupta sa pentru supraviețuire și în a cărei personalitate, după Unire, se nutreau mari speranțe în redresarea vieții financiar-bancare românești transilvănene.

Din păcate, *starea sănătății* sale nu-i va permite să continue și să fie alături de ceilalți fruntași politici în lupta lor pentru *desăvârșirea idealului național*, aflat într-o nouă etapă, *legată de consolidarea administrației românești* pe teritoriul Transilvaniei.

Cu toate că, *la Arad*, trupele armatei regale române, au intrat în oraș la *17 mai 1919*, preluarea puterii administrative, de către autoritățile românești, se va face ceva mai târziu, *abia pe 5 iunie* când *dr. Iustin Marișeu*, prefectul numit legal de Consiliul Dirigent de la Sibiu va avea o întrunire cu generalul francez De Tournadre, noul guvernator militar al Aradului.

„Odată cu *instaurarea definitivă a administrației românești în orașul și județul Arad* și cu extinderea completă a autorităților *Consiliului Dirigent*, în aceste părți, a început munca uriașă de *organizare a noi administrații*, care la început urma să se conducă *după legile vechi*, ce rămăneau în vigoare în *mod provizoriu* cu excepția celor indicate de Consiliul Dirigent. *Limba română* devenea limba oficială în serviciile publice și, după caz, acolo unde naționalitățile conlocuitoare formau 1/5 se putea folosi în administrație și limba lor proprie. Municipiile și județele erau conduse de către *un prefect*, care era *reprezentantul guvernului*, având sarcina de a *supraveghea executarea dispozițiilor guvernamentale*. [...]
Județele se împărțeau în plase și comune.

Treptat în părțile Aradului, ca în restul Transilvaniei și a celorlalte provincii intrate în componența statului român național unitar, *a fost introdusă legislația unificată a întregii țări*. Procesul unificării legislației s-a realizat atât pe calea *extinderii unor legi din vechiul regat*, cât și pe calea *elaborării unor noi coduri de legi*, valabile pentru întreaga țară, care înlocuiau pe cele regionale”. (*Ibidem*, p.424)

Din punct de vedere al *numărului de populație*, *fostul comitat al Aradului*, după noua împărțire administrativă, se clasa *pe locul al treilea* între județele transilvănene iar *ca populație ocupa locul al cincilea*, fiind astfel un județ important al țării situat strategic la granița de vest.

Primul prefect, în prima administrație românească a județului Arad, va fi *dr. Iustin Marșieu*, ce încă din tinerețe făcea parte din eșalonul militanților pentru drepturile românilor din monarhie, iar ca prefect al orașului va fi numit *dr. Romul Veliciu*, fiul memorandistului *dr. Mihai Veliciu*, cu importante merite în lupta națională ce va deveni astfel, *primul primar al municipiului Arad*.

O primă problemă importantă, aflată în atenția noii administrații a județului Arad, legată de *redresarea economică* va fi cea a *industriei locale*, resimțită serios în urma războiului și care, cu excepția câtorva mari întreprinderi, cum ar fi *Fabrica de vagoane „I. Weitzer”*, cu peste 1400 de lucrători, **Fabrica de automobile „Marta”** cu 330 angajați, *Fabrica textilă* cu 348 angajați ori *Fabrica de spirt și moara fraților Neumann* cu 388 de lucrători, se rezuma doar la *mici unități industriale* ce intrau mai degrabă în categoria *atelierelor meșteșugărești*, având un număr relativ mic de muncitori.

Fabrica de automobile „MARTA” va cunoaște o puternică dezvoltare în anii de după Unire

Și la *Arad*, ca și în alte orașe importante din Transilvania, *politica economică a statului dualist* a fost aceea de *a nu lăsa*

posibilitate de dezvoltare industrială decât al acelor sectoare industriale care nu atingeau și nu lezau cu nimic interesele marilor întreprinderi din centrele industriale din Austria ori din Ungaria.

În acele momente, în marea lor majoritate, toate aceste fabrici și întreprinderi meșteșugărești, din orașul de pe Mureș, se confruntau, cu grave probleme legate de *lipsa materiei prime*, ori a *pieței de desfacere* dar și cu o nevoie acută de *personal calificat*, consecință a **fluctuației populației**, mai ales a celei de etnie maghiară ori austriacă, survenită în urma noilor frontiere dintre state, ca o consecință firească a *Tratatului de la Trianon*, din 1920.

Nici în *agricultură* situația nu se prezenta mai bine, ca urmare a războiului, ori al unor calamități naturale abătute și asupra teritoriului comitatului.

În multe din satele arădene, la sfârșitul războiului, bântuia foametea, epidemiile ce secerau nenumărate vieți din rândurile populației subnutrite. Țăranii se confruntau cu lipsa semințelor ori a utilajelor agricole distruse în mare parte.

Datorită repetatelor și *numeroaselor mobilizări*, din anii 1919-1920, la țară nu era nici forță de muncă necesară cultivării pământului agricol, încât regresul productivității agricole, față de perioada antebelică, afecta atât viața celor de la sate cât și cea a orașenilor confrunțați cu o *acută criză de alimente* ce încuraja *specula și piața neagră*.

În asemenea situații, *pentru a remedia*, cât de cât, starea dezastruasă din unele localități rurale, mai ales din zonele montane ale județului, Banca „Victoria” va interveni prin acordarea unor *împrumuturi pe termen lung și cu dobânzi avantajoase* pentru a-i ajuta pe țărani în procurarea de semințe ori la achiziționarea unor *utilaje agricole* indispensabile în muncile câmpului.

Transformările în bine, la nivelul județului, se vor resimți în agricultură abia după mult așteptata **reformă agrară**, din 1921, ce în Transilvania va porni ceva mai devreme prin așa numitele „*arenzi forțate*” asupra moșilor **foștilor grofi și latifundiați** ce au părăsit țara, lăsând pământurile în paragină.

„Problema măsurilor privind înfăptuirea reformei agrare în Transilvania, a fost pusă îndată după constituirea *Consiliului Dirigent* – resortul agriculturii și comerțului, ce a avut sarcina ca să prezinte până la 15 februarie 1919 *proiectul de reformă agrară*, urmând ca în a doua

jumătate a lunii să se poată trece la discutarea lui. La 21 februarie 1919, Consiliul Dirigent din Transilvania, *resortul agriculturii*, emite ordonanța nr. 82 A «*despre arendarea moșilor statului privind arendarea obligatorie a moșilor statului, corporațiunilor și a unor particulari, pe anul 1919*».

În cele 15 articole, ordonanța preciza ca până la înfăptuirea reformei agrare «*se vor da în parte, respectiv în arendă*» din moșiile statului părțile «*pe care nu se face cultură model, prăsilă de vite de soi*» și cele «*pe care nu se află, sau care nu sunt rezervate ...*» pentru amplasamente industriale. [...]

Paralel cu lucrările privind arenzile forțate, s-au luat măsuri pentru pregătirea și apoi pentru aplicarea prevederilor privind legea de reformă agrară. În județul Arad acest lucru era cu atât mai necesar cu cât înainte de reforma agrară, *județul Arad avea mare parte a pământurilor constituit din moșii cu suprafețe foarte extinse.* [...] proprietarii erau mai ales maghiari și unii germani.” (*Ibidem*, p.453)

Pentru noua administrare românească o altă problemă economică stringentă, în afară de cele din industrie și agricultură, va fi cea legată de integrarea în sistemul monetar din Vechiul Regat, cerință primordială unei piețe naționale unitare.

Încă din prima jumătatea anului 1919, *coroana*, moneda folosită în timpul Austro-Ungariei pe piața din Transilvania, *începe să se deprecieze considerabil* iar statul român se vede nevoit, pentru a restabili și **uniformiza sistemul monetar național** să treacă la *schimbarea avantajoasă*, pentru populație, *a valutei maghiare în lei.*

*Puterea financiar-bancară și stabilitatea Băncii „Victoria” din Arad a făcut ca populația orașului și a comitatului să nu fie afectată cu nimic de aceste fluctuații ale operațiunilor bancare. De altfel și „Victoria”, ca mai toate băncile din Transilvania cu capital românesc, vor beneficia de un sprijin însemnat din partea **Băncii Naționale a României**, mai ales după ce această puternică instituție bancară își va deschide, după 1921, filiale în orașele importante de peste Carpați, încurajând și stimulând viața de credit și în Arad, după deschiderea filialei acesteia.*

Tot în primii ani de administrație românească, și în Arad se vor înființa filiale ale celor mai importante bănci *cu sediul în București* cum au cele ale *Băncii Românești, Banca Marmoroch Blank et Comp, și*

altele care vor contribui astfel la crearea **unui sistem bancar unitar pentru toată România Mare.**

Banca Națională a României coordonează și sprijină sistemul bancar din Transilvania

„Una din problemele economice urgente ale administrației românești în perioada anilor 1919-1920 a fost *integrarea Transilvaniei în sistemul monetar al țării*, cerință indispensabilă unei piețe naționale unitare.

În acești ani, situația financiar locală deveni precară din cauza că «Coroana» ungară prezenta *un grad înaintat de depreciere*. În acest context *populația arădeană* a primit cu mare satisfacție *schimbarea valutei maghiare la un curs favorabil*, fenomen ce a avut loc între 20 august și 10 septembrie 1920. [...]

Activitatea bancară locală în ansamblul a trecut relativ ușor peste greutatea perioadei respective. O caracteristică a vieții bancare de după unire (1919-1928) a constituit-o *întărirea băncilor dominate de burghezia română locală*, în special banca «Victoria». [...]

Fenomenul cel mai important însă s-a dovedit a fi *extinderea activității băncilor bucureștene în părțile Aradului*. În primii ani de administrație românească s-au deschis sucursalele Băncii Românești

(cea mai activă), Banca Marmorosch Blank et Comp. și Banca Viticolă. Ulterior s-au raliat acestora majoritatea băncilor mari din Capitală, în primul rând *Banca de Credit*.

Viața bancară locală a cunoscut, ca dezvoltare economică de ansamblu a României o *învioreare în perioada anilor 1920-1928*. Datele statistice existente ne permit analizarea mai profundă a situației băncilor având sediile în județul Arad.

Potrivit acestor date, în ciuda unor falimente și fuziuni recente, sistemul bancar capitalist între anii 1920-1928 respectiv numărul societăților anonime bancare a crescut de la 15 (1920) la 27 (sfârșitul anului 1928), iar capitalul a sporit de la 3,65 milioane lei la 375,2 milioane, ocupând locul trei pe țată.” (*Ibidem*, p.483)

Pe fondul *noilor mutații* ce au survenit în *viața socială dar mai ales politică* și a locuitorilor din comitatul Aradului, ca de altfel în întreaga lume românească din Transilvania, Banca „Victoria” își va prezenta, la mijlocul anului 1920, în iunie, *bilanțul pe anul precedent*, an cu numeroase neajunsuri economice cauzate de situația confuză, din punct de vedere mai *ales militară*, abătută și în părțile Aradului în timpul revoluției bolșevice din Ungaria.

Așa cum este prezentată în coloanele ziarului „Românul”, și de data aceasta *atmosfera adunării generale* a băncii este una de sărbătoare. *Accionarii institutului*, proveniți atât din rândurile celor de la oraș dar și a țăranilor, sunt bucuroși *de rezultatele* obținute de „Victoria” în anul 1919, cu toate dificultățile inerente evenimentelor, *au încredere în direcțiunea și în funcționarii acesteia*, considerând că banca este necesară încă intereselor economice ale neamului românesc și în acele momente de libertate națională.

„Ca de obicei și acum adunarea generală a avut un *caracter de sărbătoare*, la care au luat parte un număr frumos de acționari, printre cari alături de domni în haine negre, se aflau și țărani îmbrăcați în sărbătoare, țărani cu peri cărunți și tineri, voinici abia reînțorși din război – acționari vechi, cari pe vremea fondării acestui institut *au recunoscut necesitatea* lui, și acționari noi, cari pe baza experiențelor proprii știu *aprecia însemnătatea și rolul ce a avut și are acest institut în dezvoltarea și întărirea economică a țărâniei* din părțile noastre.” (*A 32 a adunare generală a băncii „Victoria”, [în] Românul, Anul IX, Arad, Miercuri 30 iunie 1920, Nr.137, p.3*)

În sală, așa cum s-a putut urmări, erau prezenți din rândurile țărănilor din „părțile noastre” atât cei cu „peri cărunți” vechi acționari și clienți ai băncii, probabil unii dintre ei fiind chiar de la înființarea acesteia și unii tineri, abia întorși de pe front, care după cum știau din propria experiență, au aflat mereu în instituția bancară arădeană *un real sprijin* în consolidarea, *din punct de vedere economic*, a propriilor gospodării, prin *împrumuturile avantajoase*, unele pe termen lung, necesare fie achiziționării atelajelor agricole, ori procurării la timp a semențelor. Banca, de-a lungul anilor i-a salvat de la multe neazuri ce se abătuseră asupra traiului lor.

Și în acele momente, poate mai mult ca oricând, *țăranii români* vor avea nevoie de sprijinul financiar al instituțiilor bancare, mai ales când *reforma agrară*, de care se vorbea mereu și era așteptată cu nerăbdare și nădejde, se pregătea să se înfăptuiască, ca o recompensă pentru viețile celor căzuți, pe câmpul de luptă..

Banca „Victoria”, așa cum bine se arată în gazeta arădeană, a avut și va avea și în acel moment, un rol important în viața social economică al românului din ținutul Aradului.

În timpul *Austro-Ungariei*, aceasta a sprijinit *mica economie națională*, atât la orașe cât și la țară, oprind astfel tendințele politicii guvernului maghiar „*de totală subjugare și nimicire ca națiune*” a românilor transilvăneni.

În acel moment, când *administrația românească*, a intrat în drepturile sale legitime, *banca va avea o altă menire națională*, cea de a contribui prin *sprijinul său financiar*, la „munca de întărire, propășire și ridicare din punct de vedere economic-financiar, industrial și comercial, a poporului român”.

Totul va depinde, se conchide, de felul în care *conducerea institutului* și funcționării acestuia vor înțelege, *printr-o altă politică financiară*, să contribuie la finalizarea, vechilor deziderate stabilite odinioară în statutele băncii, *acei de a ridica viața economică și de a sluji și apăra ființa națională românească*, supusă, atâția ani, unei absurde *politici de deznaționalizare forțată* din partea guvernelor de la Budapesta.

„Duminecă și-a ținut a 32-a adunare generală banca «Victoria» din localitate, una dintre cele mai mari și mai solide instituțiuni din Transilvania, cari *a luat ființă din necesitățile economico-financiare*, în lupta de apărare ce a avut a duce neamul românesc de aici pentru *ca să*

se poate păstra împotriva tendințelor de totală subjugare și nimicire ca națiune specifică.

Aceste tendințe, prin unire într-o singură țară a teritoriilor românești au fost înlăturate, dar menirea națională a acestor instituții financiare curat românești nu poate fi considerată ca încheiată, ci dimpotrivă, *le revine acuma acestora datori tot atât de importante și de tenacitate în munca de întărire, propășire și ridicare din punct de vedere economic-financiar, industrial și comercial a poporului românesc, încă numai politicește liber din aceste ținuturi.*

Că munca pentru desrobire, economică-financiară, comercială și industrială să aibă rezultatul dorit, atârnă această mare parte de activitatea lor și de felul cum va înțelege conducerea acestor instituții a îndeplini noua lor menire.

Astfel, adunările generale a institutelor financiare, cu prilejul cărora se arată activitatea lor, au și o altă importanță decât numai economic-financiar.

La adunarea generală a băncii «Victoria» s'a arătat că *această instituție înțelege a rămâne credincioasă trecutului și tradiției ei*, având în vedere și interesele naționale, afară de cele pur economic – financiare.” (*Ibidem*, p.3)

Ședința adunării generale a acționarilor Băncii „Victoria” a fost prezidată și în acel an de vicepreședintele acesteia *Roman Ciorogariu* iar în sală erau prezenți 63 dintre acționari precum și funcționarii și conducerea acesteia.

Nici de data aceasta, nu participă directorul ei executiv *Sava Raicu*, cel care a condus, cu prețul sănătății sale, toate afacerile financiar-bancare într-o perioadă economică îngreunată de colapsul economic provocat de război și de revoluția bolșevică din Ungaria.

Raportul direcțiunii va fi prezentat de *George Adam*, fostul director al filialei din Chișineu (Kisgenő), pe care *Sava Raicu*, pentru competența sa profesională, îl promovase la Arad și îl instalase deja în funcția de secretar și de substitut de director, practic de conducător tehnic al băncii.

Starea de sănătate a lui Sava Raicu se agravase tot mai mult, iar competența și experiența sa financiară, dobândită pe parcursul atâtor ani de trudă, până noaptea târziu, în biroul său din sediul băncii, nu mai puteau ajuta cu nimic celor din direcțiune și conducerii „Victoriei”, în

George Adam, la fel ca odinioară Sava Raicu, cel care îl formase, prezintă acționarilor *dificilele obstacole* pe care cei din bancă le-au avut de întâmpinat, *mai ales în prima perioadă a anului 1919*, când revoluția bolșevică a cuprins și zona Aradului, împiedcând în bună măsură „operațiunile de bancă” care abia în a doua jumătate a anului au putut intra aproape în normalitate.

Cu toate aceste obiective greutăți și multiple cauze de care banca s-a lovit, prin eforturi mari, din partea conducerii și a funcționarilor „*institutul a reușit să scape singur de zguduituri*”, fără nici un sprijin venit din partea altor bănci, aflate în majoritate, probabil în situații mult mai dificile.

Și de data aceasta, fidela clientelă a „Victoriei” i-a fost alături, arătând mereu „*mare căldură și încredere*”, iar rezultatul muncii funcționarilor, a efortului acestora, se regăsește în *bilanțul* care ilustrează soliditatea și puterea financiară a Băncii „Victoria”, chiar și în acel an, ce a răsturnat o întreagă lume bancară ori a lăsat-o în degringoladă financiară, provocată de haosul din economie și instabilitate politică la nivelul națiunilor și statelor modificate atât din punct de vedere teritorial cât și ideologic.

„Adunarea generală a fost deschisă de președintele institutului P.C. Sa președintele vicar Ciorogariu. Notarii adunării au fost dnii George Popovici și V. Antonescu, funcționari ai institutului, verificatori dnii acționari: Dumitru Muscan și Iosif Moldovan, iar în comisia de scrutiniu au fost aleși părintele protopop dr. D.Barbu, dr. Șt. Mărcuș și dr. Teodor Burdan.

Sunt de față 63 acționari reprezentând 3677 acții și 972 voturi. D.George Adam, secretar și substituit de director, a cetit raportul Direcțiunei, care vorbește de *împrejurările grele din epoca revoluției și a erei comuniste din prima jumătate a anului 1919* și arată că adevăratele operațiuni de bancă s’au putut efeptui deabia în a doua jumătate a anului.

Publicul a arătat față de institut o mare căldură și încredere, apreciând munca solidă de decenii ce a desfășurat acest institut și care o dovedește și *bilanțul real și solid*, ce l-a prezentat și în acest an.

Noile vremuri impune *urcarea capitalului institutului* și direcțiunea prezintă în acest scop **un proiect** și face propunere pentru *modificarea statutelor* în legătură cu urcarea capitalului.” (*Ibidem*, p.3)

Noua politică financiar-bancară, luată de statul român la scurt timp după instalarea și consolidarea administrației românești în teritoriile transilvănene era aceea de *întărire, prin creșterea capitalului a băncilor cu capital românesc*, în scopul implicării acestora în ajutorarea, prin **investiții**, în *dezvoltarea economiei locale*, în special al *sectorului industrial*.

Nu întâmplător, *George Adam*, noul secretar și substitut de director al Băncii „*Victoria*” din Arad, va introduce în cadrul celei de a XXXII-a adunare a acționarilor, desfășurată la sfârșitul lunii iunie ale anului 1920, ca noutate, **un proiect și o propunere** prin care se cerea celor prezenți, ce aveau încă putere decizională, *să aprobe modificarea vechilor statute*, în ceea ce privește stipularea unor alte măsuri menite să crească *capitalul institutului*, potrivit, se menționează, cu „*noile vremuri*” care impun „*urcarea capitalului*” institutelor de credit, menite a încuraja dezvoltarea economiei naționale.

Și întradevăr, prin măsurile luate, deloc avantajoase pentru fideliile acționari ai băncilor cu capital românesc, *averea institutelor de credit a crescut*, în perioada anilor 1920-1923 cu peste 20-25%, în primul rând *prin dobânzile ridicate pe care trebuiau să le plătească cei care făceau împrumuturi*.

Aceste măsuri neavantajoase pentru clientela bancară loveau, în primul rând, dezvoltarea micilor producători din *sectorul agricol* și pe cel *al meseriașilor* din mediul urban.

Prin măsurile luate, *de creștere a dobânzii*, țăraniile împroprietăriți, în urma *reformei agrare*, din 1921, nu își mai puteau achiziționa un inventar agricol corespunzător iar proprietarii de mici ateliere meșteșugărești, nefăcând față concurenței și cerințelor pieței au fost nevoiți să-și închidă atelierele sau micile întreprinderi, devenite nerentabile.

Abia spre sfârșitul anului 1927 se vor lua măsuri, *impuse de statul român*, ca instituțiile de credit să-și reducă dobânzile la 18%, fapt ce va mai încuraja dezvoltarea micii proprietăți. Acționarii Băncii „*Victoria*”, necunoscând bine, în acel an, 1920, consecințele, vor *vota propunerea și proiectul propus de substitutul de director George Adam*, având încă încredere în politica institutului lor pe care l-au susținut cu devotament chiar și în anii grei de criză.

Și acum, în scopuri caritabile, se va aloca din partea „Victoriei” o sumă importantă, încă tot în coroane, sumă pe care o va distribui direcțiunea „spre scopuri filantropice și culturale”.

Tot în cadrul adunării generale se va stabili, ca pentru anul 1919, valoarea unei acțiuni să fie de 22 coroane, sumă ce se va putea plăti imediat acționarilor băncii.

45

„VICTORIA”

INSTITUT DE CREDIT ȘI ECONOMII
CENTRALA: ARAD (ROMANIA.)
SUCURSALE: IN CHIȘINEU, ȘIRIA, BOROSINEU
ȘI RADNA JUDEȚUL ARAD (IN CASELE PROPRII).

Capital soc. și fonduri proprii : 20,000,000 Lei.
Depuneri spre fructificare : 80,000,000 Lei.

RAMURI DE OPERAȚIUNI.

Esecută tot felul de operațiuni de bancă. Acordă: Imprumuturi cambiale, hipotecare și de lombard (pe gaj de efecte). Financiază întreprinderi industriale, comerciale și agricole. Cumpără și vinde monede străine (Dollari Mărci, Lire, Franci etc) Primește dep. spre fructif. pe libele și în cont curent cu 5% Efectuește comisuni din America în afacerile emigranților. Are legătură cu toate băncile din Țară și străinătate

Banca „Victoria” își oferă noile servicii...

Gazeta arădeană prezintă sumar o parte din „tabloul operațiunilor bancare”, pe care de altfel îl și publicase deja, ca de obicei, spre a fi cunoscut, cu câteva zile înainte, în coloanele sale.

Este ultimul bilanț al Băncii „Victoria” care mai poartă numele lui *Sava Raicu*, menționat cu funcția de director executiv, cu toate că în realitate, finanțistul de facto, al institutului era de o bună bucată de vreme *George Adam*, secretarul și substitutul de director.

„Adunarea a aprobat raportul și propunerile prezentate. [...] Adunarea a votat între altele suma de 25 mii coroane spre scopuri filantropice și culturale, a căror distribuire se va face de către

Direcțiune. Adunarea a stabilit de acție o devedintă de 22 coroane pentru 1919. Spre ilustrarea circulațiunei anului de gestiune 1919 a băncii «Victoria» estragem următoarele date din tabloul operațiunilor: la depuneri și depuneri în cont curent pe lângă o circulație de coroane 300,000 000 se arată o stare de peste cor. 63,000 000 – o sumă importantă care arată atât de elocvent încrederea publicului mare ce o are în institutul «Victoria».

Mobilitatea institutului o dovedesc pozițiile la escont și împrumuturi ale contului curent, cari pe lângă o circulațiune de aproape cor. 100.000.000 presintă la sfârșitul anului 1919 cota de peste cor. 34.000.000. *Circulațiunea casei* a fost cor. 377.000.000 – și arată o stare de peste cor. 6.000.000 – dimpreună cu valutele.

Revenimentul total al anului 1919 e cor. 843.412.435,29, deci aproape un miliard cor. Față cu anul precedent suma depunerilor s'a duplicat, iar circulațiunea totală s'a întreit." (*Ibidem*, p.3)

Cifrele prezentate, reprezentând buna situație financiară a Băncii „Victoria”, pe anul 1919, duc la concluzia firească, ce se desprinde din veniturile obținute în urma operațiunilor bancare, că *Sava Raicu* și-a ales un destoinic și vrednic înlocuitor, un bun și priceput tehnocrat din lumea finanțelor.

George Adam îi va prelua oficial funcția, în scurt timp, chiar la sfârșitul lunii ianuarie a anului 1921. **Sava Raicu**, după o boală și suferință îndelungată, se va stinge din viață chiar la sfârșitul anului 1920, la 10 decembrie, fiind a doua mare lovitură dată familiei, după moartea prematură a ginerului său, *Romul Veliciu*, prefectul Aradului, *primul primar al orașului*, în noua administrație, moarte survenită chiar în aceeași lună, la începutul lui decembrie.

„Eri, direcțiunea institutului «Victoria» din Arad a ales cu unanimitate *directorul executiv* în locul regretatului *Sava Raicu* pe **George Adam**.

D. Gh. Adam servește institutul «Victoria» de aproape trei decenii. Din 1907 până în 1917 a fost *dirigentul filialei din Chișineu* când apoi a fost chemat la centru și însărcinat cu conducerea institutului.

D. Gh. Adam de la începutul anului 1919, conduce independent institutul obținând rezultate mulțumitoare pentru toți. *Caracterul ferm și cinstea noului director* sunt garanții solide pentru prosperarea institutului." (*Noul director al băncii „Victoria”* [în] *Românul*, Anul X, Arad, Duminecă 23 ianuarie 1921, Nr.14, p.5)

George Adam, cum îi este trecut numele pe rezultatele bilanțului pentru anul 1920 a Băncii „Victoria”, va fi adus la sediul central al institutului de credit arădean, încă din anul 1917, până atunci fiind, așa cum bine menționează gazeta, „dirigentul” sucursalei din Chișineu, iar practic responsabilitatea conducerii îi va reveni abia din anul 1919, când *sănătatea lui Sava Raicu a început să se înrăutățească* și nu i-a mai permis o concentrare și o implicare și asupra dificilelor problemelor financiare cu care s-a confruntat instituția pe care încă o mai conducea.

Rezultatele bancare, pe care le va obține în anul de conducere George Adam, sunt evaluate a fi „mulțumitoare pentru toți” nu mai sunt *elogiate ca în timpul lui Sava Raicu*. Probabil că și greutățile enorme cu care se confrunta în acele momente și Banca „Victoria” erau mult mai mari și mai greu de soluționat pentru posibilitatea financiară a institutului.

În aceste condiții *Banca Națională a României*, pentru a asigura atât stabilitatea, cât și pentru a *întări puterea financiară* a băncilor cu capital românesc din Transilvania, de care aveau nevoie în *redresarea economiei naționale*, va sprijini activitățile financiare ale acestora și prin înființarea unor filiale în orașele importante.

Banca „Victoria” din Arad va beneficia și ea de un sprijin și de o colaborare fructuoasă cu *Banca Națională a României*, care înființase în oraș deja o filială încă de la sfârșitul anului 1920.

La adunarea generală a institutului arădean, desfășurată în luna februarie, 1921, este prezent, la loc de cinste și *reprezentantul filialei* Băncii Naționale din Arad, care este și el mulțumit de numărul mare de acționari prezenți la întrunirea în care se expunea, în raportul special al direcțiunii, rezultatele bilanțului din anul precedent. Era o tradiție în viața institutului de credit impusă din timpul când se aflau la conducerea acesteia *Dr. Nicolae Oncu și Sava Raicu*.

În puține cuvinte *se aduce un elogiu fostului director Sava Raicu* care „a servit credincios și cu abnegație intereselor băncii până în ultimele clipe ale vieții”. De la adunarea generală lipsesc, „din cauză de boală”, atât președintele institutului *Mihai Veliciu*, despre care se știa că era de mult timp suferind, și *Roman Ciorogariu*, stabilit deja la Oradea Mare.

„Dl dr. Aurel Demian, membru în direcțiunea institutului, ocupând locul prezidențial anunță că atât președintele Mihai Veliciu, cât și vicepreședintele Prea Sf. Sa d Roman Ciorogariu din cauză de boală nu participă la această adunare.

Dsa salută pe dl. Nasta, directorul sucursalei din Arad a „Băncii Naționale a României” și mulțumește acționarilor cari s’au prezentat în așa număr frumos.

Cu pietate dsa. își aduce aminte de mult regretatul director executiv Sava Raicu, care la înființarea institutului a scris primele litere în registre și a servit credincios, cu abnegație interesele băncii până în ultimele clipe ale vieții.

Golul rămas în urma lui Sava Raicu l-a umplut direcțiunea prin numirea ca director executiv pe d. George Adam”. (Adunarea generală a institutului de credit și economii „Victoria” [în] Românul, Anul X, Arad, Marți 22 Februarie 1921, Nr.37, p.3)

Dacă încă de la începuturile sale Institutul de credit „Victoria” și până în perioada imediat următoare de după Unire, va dirija creditele sale mai mult spre domeniul micilor agricultori, în vederea încurajării dezvoltării și în mediul rural a economiei naționale, după instaurarea noii administrații românești și a consolidării noului stat, România Mare, sfera de activitate și politica financiar bancară a institutului va fi dirijată cu precădere asupra domeniului industriei și al comerțului.

Banca „Victoria” va lua modelul altor bănci, atât românești cât și străine, care vor pătrunde cu capitalul lor bancar în pachetele de acțiuni ale uzinelor și fabricilor românești mai importante, fapt ce va

„VICTORIA”
INSTITUT DE CREDIT ȘI ECONOMII, SOCIETATE PE ACȚII ÎN ARAD.

CONVOACARE.

Domeniul acționari al Institutului de credit și economii „VICTORIA” are această sa înv. în conținer 9-16, număr 1 și 27 din stat.

a XXXIII-a adunare generală ordinară

DATE 46-14 (Bilanț în Arad la 31 Decembrie și la 1921 la B. are incluse de analiză în localitățile institutului) Ghidul Regulei Ferdinand 3 Nr. 1.

OBIECTE:

1. Raportul directorului și al Comitetului de supraveghere și stabilirea bilanțului.
2. Decizia asupra împărțirii veniturilor curete.
3. Modificarea paragrafulor Nr. 6, 12, 16, 24, 27, 32 și 53, 56 și 57 și alți din statut.
4. Alegerea de 3 membri în direcțiune.
5. Fixarea marjei de dividende.

(Statutul se găsește: cap. director și director în adunarea generală și personal sau prin intermediul, în scris și al 22 din veniturile curete și în direcțiune. Directorii și în mod special în adunarea generală și veniturile de dividende și în scris și al 22 din veniturile de dividende și în scris.)

DIRECȚIUNEA INSTITUTULUI

Active	Bilanț la 31 Decembrie 1920.	Pasive
Casa în marcatul și în băne	401158195	Capitalul acționarilor 40.000 acțiuni la Lei 100
Miscel	119711	Fondul general de rezervă
Casa în marcatul și în băne	427107090	Fondul special de rezervă
Casa în marcatul și în băne	5419123	Fondul special de rezervă
Casa în marcatul și în băne	174250393	Fondul special de rezervă
Impozitul de înregistrare	337017	Fondul special de rezervă
Impozitul de înregistrare	243301052	Fondul special de rezervă
Impozitul de înregistrare	11012	Fondul special de rezervă
Impozitul de înregistrare	43386726	Fondul special de rezervă
Impozitul de înregistrare	172000	Fondul special de rezervă
Impozitul de înregistrare	2200	Fondul special de rezervă
Impozitul de înregistrare	7000	Fondul special de rezervă
Impozitul de înregistrare	10000	Fondul special de rezervă
Impozitul de înregistrare	4344048	Fondul special de rezervă
Impozitul de înregistrare	27794146	Fondul special de rezervă
Impozitul de înregistrare	6302869008	Fondul special de rezervă
Impozitul de înregistrare	6302869008	Fondul special de rezervă

Arad la 31 Decembrie 1920.

George Adam, m. p.   Virgil Anonimescu, m. p.
Director executiv   Director executiv

DIRECȚIUNEA:

Mihail Valdu, m. p.   Dr. Nicolae Claudiu, m. p.   Traian Valdu, m. p.   Roman R. Clonariu, m. p.
Dr. Aurel Demian, m. p.   Petru Trajia, m. p.   Arzide Secula, m. p.   Dr. Sever Ibrăncuș, m. p.
Procopiu Givăncu, m. p.   Dr. Stănel C. Pop, m. p.

COMITETUL DE SUPRAVEGHERE:

Subsemnatul comitetului de supraveghere are examinat contul prezent și l-am alăturat deplănit conștient
registrelor institutului.

Dr. Ioan Nemes, m. p.   Dr. C. Ardelean, m. p.   Aurel Să Seleția, m. p.   Ilie Pașcu, m. p.

București TIPOGRAFIE „DORNICOM”, ARAD   Comitetul de supraveghere

Bilanțul pe anul 1920, prezentat de G. Adam, noul director executiv al Băncii „Victoria”

avea urmări benefice pentru dezvoltarea sectorului industrial și ale economiei naționale, în general.

Sfera activităților financiar-bancare a institutului de credit arădean se va lărgi, în perioada interbelică, prin operațiuni de negociere a vărsământului din țară ori din străinătate, achiziționarea și vânzarea unor imobile, în afară de faptul acordării de împrumuturi, garantate cu gajuri de efecte publice, ori prin deschiderea de conturi curente simple la orice bancă din țară sau din străinătate.

Pentru a face față noilor sale obligații, pe lângă filialele deja existente, banca și-a mai deschis și alte filiale sau agenții, ce vor fi înființate în localități importante ale județului sau chiar și în județele limitrofe.

„Până în anul 1918, Institutul «Victoria» și-a dirijat creditele mai ales în domeniul agriculturii, din dorința încurajării micilor gospodării ale țăranilor români. Nu este mai puțin adevărat însă că drumul spre celelalte sectoare economice (industrie mai ales), i-a fost în mare parte închis de concurența capitalului maghiar. După înfăptuirea unității de stat a României, sfera de activitate a institutului, s-a lărgit considerabil, extinzându-se și asupra industriei și comerțului. Împrumuturile acordate erau garantate cu gajuri de efecte publice, obligațiuni sau acțiuni, cu gajuri de efecte comerciale, de mărfuri sau amanete, gajuri agricole, ipoteci, privilegii, etc.

În atribuțiile institutului mai intrau operațiunile de negociere a vărsămintelor din țară și străinătate, cumpărarea și vânzarea imobilelor, pentru realizarea curenților sale, deschiderea de conturi curente simple la orice casă din țară sau străinătate, preluarea economiilor cetățenilor spre fructificare, etc.

Pentru îndeplinirea lor, *centrala din Arad* era ajutată de un număr variabil de filiale, expozituri sau agenții (între 3 și 17), înființate la nivelul comunelor mai ales din județul Arad, la început, apoi și în unele comune ale județelor Bihor și Timiș.” (Bănci, D., *Banca Victoria S.A. Arad* [în] *Îndrumător în Arhivele Statului Județul Arad*, București, 1974, p.114)

La început, în anii de stabilitate economică, până în anul 1929, Banca „Victoria” va realiza profituri considerabile ajungând ca în anul 1927 să-și mărească capitalul său social la peste 30 milioane de lei, după ce în urmă cu un an avea un capital de numai 12 milioane de lei.

Din 1929, și activitatea institutului bancar arădean va fi imobilizată de fenomenele distrugătoare ale crizei economice ce au dus la insolabilitatea debitorilor rurali sau chiar din orașe. Această situație,

generală de altfel devenită frecventă în lumea financiară, va duce la prăbușirea mai multor bănci, printre care și „Victoria”, ce era amenințată cu prăbușirea dacă nu interveneau oficialitățile și alte bănci mai puternice.

S-a evitat în cele din urmă prăbușirea din pragul falimentului prin fuziunea la sfârșitul anului 1930, cu băncile „Bihoreana” din Oradea Mare și „Timișana” din Timișoara.

Cele trei bănci „Bihoreana”, înființată în anul 1898, „Timișana” înființată în 1886 și „Victoria” din Arad au fost cele trei instituții de credit pe care, alături de Banca „Albina” din Sibiu s-a sprijinit întreaga viață economică a românilor din Austro-Ungaria, bănci ce au avut un rol de mare importanță în lupta pentru emanciparea economică și de păstrare a ființei naționale.

BANCA VICTORIA S. A. ARAD

Sedul Central:

Arad, Buly. Regele Ferdinand I - 3

Sucursale: Timișoara și Oradea

Agenții:

Chișineu-Criș, Buțeni, Radna, Salonta, Șiria

Capital: Lei 80.225 000

Rezerve: Lei 24.000.000

Inregistrată în Registrul Bancor sub Nr. 3 30 Iunie 1934

Telefon 16—40   Telefon 16—40

Nevoile multe ale poporului românesc subjugat, a îndrăfuit pe conducătorii societății românești din județele Arad, Bihor și Timiș-Torontal, ca să pună la cale înființarea de instituțiuni financiare românești.

Astfel iau ființă în 1887 «Victoria» din Arad, în 1886 «Timișana» în Timișoara și în 1898 «Bihoreana» în Oradea, cari apoi în anul 1931 fuzionează într-o singură bancă sub denumirea Banca Victoria S. A. Arad, cu sedul central în Arad și cu sucursale principale în Oradea și Timișoara unde ele au avut sediile

trei bănci, ilustrează îndeajuns torța financiară pe care au reprezentat-o.

După unire și-au îndreptat activitatea spre industrie și comerț cu scop de naționalizare. Criza începută în anul 1926 a cauzat pierderi considerabile la aceste afaceri și ca consecință toate trei băncile au ajuns în jenă financiară.

În vederea refacerii, în anul 1931, au fuzionează într-o singură bancă sub denumirea Banca Victoria S. A. cu sedul Arad și «Timișana» în Timișoara și «Bihoreana» în Oradea au devenit sucursalele principale.

Statul și Banca Națională a României recunoscând importanța pe care cele trei bănci le-au avut în viața economică a acestei regiuni, precum și rolul ce trebuie să-l îndeplinească pentru viitor instituția Banca Victoria i-au acordat tot concursul, așa că astăzi Banca Victoria este însăși înălțată complet, așa după cum arată datele bilanțului încheiat la 31 Decembrie 1937 devenind instrumentul de credit cel mai important la frontiera de vest.

În fruntea băncii ca președinte stă Excelența Sa Antoniu Mocșonvi Marele Maestru al Vânătorilor Regale, fost Ministru, care are adânci legături cu Banca Victoria, prin trecutul familiei. Ilustra familia a Mocșonvi-eștilor a avut un rol preponderent la fondarea celor trei bănci fuzioneate. Între fondatorii institutului «Victoria» la 1887 citim pe Antoniu, Eugen, Gheorghi și Alexandru Mocșonvi.

Banca „Victoria” cu noile sale mari sucursale

În momentul fuziunii, de departe Banca „Victoria” avea forța financiară cea mai puternică având în capitalul său 2.500.000 coroane

aur, un fond de rezervă de 2.191.000 cor. aur, depuneri 24.000.000 cor.aur, credite rescont 6.550.000 cor. aur și un activ de 26.519.000 cor. aur, urmată de Banca „*Timișana*” cu un capital de 2.000.000 cor. aur, un fond de rezervă de 666.000 cor. aur, depuneri 4.433.000 cor.aur, credite rescont de 2.538.000 cor. aur și active de 13.480.000 cor. aur. Banca „*Bihoreana*” era mult mai puțin puternică chiar și decât cea din Timișoara având un capital doar de 1.723.000 coroane aur și un fond de rezervă 500.000 iar depunerile abia ajungeau la 2.160.000 cor. aur.

La ședința de comasare, ce va avea loc la Arad, în afară de reprezentanții celor trei bănci și a *Băncii Naționale Române* va mai fi prezent și deputatul dr. *Ștefan Cicio-Pop*, președintele camerei deputaților din *Parlamentul României*, dar în același timp acționar și membru în conducerea Băncii „*Victoria*”.

„Duminecă orele 11 a avut loc la banca «*Victoria*» o consfătuire a deponenților *D. Ștefan Cicio Pop*, președintele camerei, arată că din fuziunea băncilor «*Timișoreana*», «*Victoria*» și «*Bihoreana*» va fi înființată o instituție bancară puternică cu sediul la Arad, pentru a cărei prosperitate garantează Statul și Banca Națională [...] cu împrumuturi eşalonate pe termen de 3 ani.” (*Asanarea băncii „Victoria”* [în] *Aradul*, Anul I, Nr.1, Arad, Luni 10 Noiembrie 1930, p.1)

În urma acestei fuziuni noua bancă va purta numele de Banca „*Victoria*” și va avea sediul central la Arad iar cum era și firesc *Timișoara* și *Oradea* deveneau filiale importante la care se mai adăugau și agențiile din orașele celor trei județe cum ar fi în: *Beiuș*, *Salonta*, pentru *Bihor*, *Ineu*, *Chișineu-Criș*, *Radna*, *Șiria*, pentru *Arad* iar pentru *Timiș* agențiile din *Sânicolaul Mare*, *Jimbolia* și *Deta*, mai importante.

În anii de *criză economică* (1929-1933) conducerea băncii va lua măsuri de reducere a cheltuielilor, atât prin diminuarea salariilor angajaților de la sediul central cât și din filiale și agenții precum și la vânzarea bunurilor debitorilor insolvăbili pentru recuperarea banilor. În urma acestor severe măsuri, în județul Arad mulți dintre localnicii din *Valea Mureșului* și cei din *Podgoria Aradului*, cu datoriile vechi la bancă, vor avea bunurile puse sub sechestru și vândute la prețuri infime, prin licitație.

Banca va cunoaște, după criză, o perioadă de stabilitate și de dezvoltare a sistemului financiar-bancar printr-o *politică de concentrare și de centralizare a capitalului* ce întărește forța financiară a „*Victoriei*”, până în anii 1939-1940 când intră într-un nou

dezechilibru financiar provocat de agravarea situației economice din țară.

Acțiune emisă de Banca „Victoria” în 1925

În urma *Dictatului de la Viena* (30 august 1940) sediul central al Băncii „Victoria” din Arad va prelua spre administrare întreg patrimoniul al acesteia de la Oradea dar și cel al altor bănci din Ardealul cedat.

„Capitalul băncilor fuzionate însuma peste 100 milioane lei, constituind așadar o bază solidă pentru continuarea activității. Nu peste multă vreme însă. Legea din 7 aprilie 1934 privitoare la conversiunea datoriilor agricole, protejându-i pe debitori și reducând creanțele, a provocat băncii o pierdere de 142 milioane lei. A fost salvată de la lichidare prin legea bancară din mai 1934, dar mai ales dezvoltării – după criză – a sectoarelor productive și a comerțului, care au asigurat o conjunctură favorabilă sistemului financiar. Adunarea generală din 29 decembrie 1934 a fixat capitalul societății la 80.225.000 lei.

În toamna anului 1940, după dictatul de la Viena, Banca «Victoria» s.a. Arad a preluat pentru administrare întregul portofoliu aparținând unor bănci din *Ardealul de Nord* (Banca «Victoria» sucursala Oradea, Banca civilă «Drăganul» Beiuș, Banca comercială Tinca). Situația a durat până în primăvara anului 1945, când s-a hotărât

restituirea respectivului portofoliu Băncii Naționale a României.” (Bănci,D., *Op.cit.*, p.116)

În anii celui de *al doilea război mondial* și Banca „Victoria”, ca și alte institute de credit din provincie, sunt lovite de fenomenele inflaționiste și de măsurile restrictive guvernamentale care vor favoriza *concentrarea și centralizarea vieții bancare* ce va avea drept consecință *falimentarea* acestora. Nu a fost însă cazul Băncii „Victoria”, cu sediul său central din Arad, care însă **va fi dizolvată**, ca și alte bănci din țară, de *regimul comunist*, în luna august a anului 1948, *printr-un decret*, iar operațiunile de lichidare se vor finaliza abia în 1950.

Banca „Victoria” va constitui pe toată perioada funcționalității sale, dar mai ales în timpul Monarhiei Austro-Ungare, un real factor de emancipare socio – economică, pentru națiunea română din părțile Aradului.

CONCLUZII

Paginile cărții intitulate „*Sava Raicu (1869-1920) – finanțist de elită în lumea bancară din Austro-Ungaria*” au încercat să pună în fața cititorului o activitate complexă și trudnică a unuia dintre cei mai vrednici și mai pricepuți conducători de instituții bancare pe care i-a avut nația românească din Transilvania, la începutul veacului al XX-lea, când încă se mai găsea sub stăpânire străină.

Fiu al cartierului *Pârneava*, „suburbiul românesc al Aradului”, cum era cunoscut în acea vreme, *Sava Raicu* va copilări și va învăța, în primii ani de școală, în mijlocul pârvenilor săi pe care îi iubea și pe care, mai târziu, îi va sprijini, după puterile sale, ori de câte ori aceștia, ca și alți români, apelau la directorul Băncii „*Victoria*” din Arad, una dintre cele mai importante și puternice bănci, cu capital românesc, un trainic stâlp pus în slujba dezvoltării economiei românești din Imperiul Austro-Ungar.

În cartierul *Pârneava*, *Sava Raicu* va trăi și se va forma într-o lume românească, cu toate tradițiile și obiceiurile păstrate cu sfințenie din generație în generație și unde sentimentul de dragoste de neam și de idealurile naționale erau așezate la loc de cinste.

Aici, în *Pârneava*, nația română a fost dintotdeauna majoritară, încă de la ființarea sa în preajma „orașului militar” și mereu hotărâtă să-și apere, de-a lungul timpului, drepturile sale naționale, ori de câte ori a fost nevoie, atunci când administrația austro-ungară căuta, printr-o absurdă politică de deznaționalizare, a-i face pe românii de aici să-și uite limba, datinile și obiceiurile străbune.

După cum s-a putut observa, nu întâmplător, monografia se deschide cu *un capitol* unde este prezentată *o scurtă istorie a cartierului în care s-a format ca mentalitate și Sava Raicu*, insistând asupra câtorva aspecte legate de *viața și ocupațiile locuitorilor săi*, la sfârșitul veacului al XIX-lea și începutul celui următor, perioadă propice și importantă în dezvoltarea socio-economică a orașului și a cartierului.

Înainte de toate *Sava Raicu a fost un adevărat fiu al cartierului său, Pârneava*, acel „suburbiu românesc” al Aradului, fiind mereu preocupat, pe tot parcursul vieții, de soarta locuitorilor în mijlocul cărora a crescut și a viețuit.

În cel de-al doilea capitol al cărții intitulat „*Sava Raicu - Fiu al Pârnevei*”, se regăsesc, așa după cum s-a putut vedea, câteva dintre demersurile sale făcute în ridicarea vieții social-economice și culturale ale locuitorilor cartierului prin sprijinirea, din punct de vedere financiar, datorită importanței sale poziții ocupate în conducerea Băncii „*Victoria*” din Arad, în ridicarea unor importante edificii de cultură, școli, „*Casa Națională*”, ori acordarea de credite preferențiale pentru agricultori și meseriași.

Va fi înmormântat cu mari onoruri și cu o mare participare mai ales din partea localnicilor în cimitirul „*Pomenirea*” din Pârneava, nu departe de casa părintească.

Deși principala sa preocupare era îndreptată spre *activitatea bancară*, latura și componența economică făcând de acum parte importantă în lupta de emancipare națională, *Sava Raicu* alături de alți fruntași ai etniei românești arădene va iniția și va organiza câteva *răsunătoare acțiuni cu un puternic impact național ce va duce la întărirea sentimentului de unitate și solidaritate a tuturor românilor*.

Cel de al treilea capitol al cărții, intitulat semnificativ „*Rolul și contribuția lui Sava Raicu în inițierea, organizarea și susținerea de acțiuni social-culturale cu caracter național*”, a pus în fața cititorilor, după cum s-a văzut, câteva dintre *manifestările de mare anvergură națională* pornite și coordonate îndeaproape de Sava Raicu, unele dintre ele mai puțin cunoscute, care au dus după sine la *consolidarea sentimentului național*, nu numai la românii de părțile Aradului, ci și a tuturor celor din întreaga Transilvanie, Banat și părțile Ungariei.

Paginile cărții se opresc cu precădere asupra a doua astfel de acțiuni, de mare răsunet în care, printre altele, s-a subliniat rolul pe care l-a jucat Banca „*Victoria*”, aflată sub directa conducere a lui *Sava Raicu*, ce va sprijini financiar organizarea la Arad a *primului zbor*, pe pământ românesc, a lui *Aurel Vlaicu*, cu aparatul său „*Vlaicu II*”, la scurt timp după ce cucerise la Aspern, la sfârșitul lunii iunie 1912, marele premiu, surclasând pe cei mai faimoși piloți ai vremii, printre care și pe francezul Roland Garros, favoritul mitingului aviatic desfășurat atunci în apropierea capitalei imperiale.

La Arad, luându-și zborul de pe câmpul de la capătul cartierului Pârneava, din apropierea de Pădurea Ceala, aeroplanul construit și pilotat de inginerul român va flutura pe deasupra orașului imensul

tricolor românesc, legat cu discreție de aripa avionului de câțiva flăcăi, spre disperarea jandarmilor și a unor oficiali maghiari prezenți, și spre bucuria miilor de români ce umpluseră câmpul Oborului.

Tot *Sava Raicu* va fi cel care va iniția, la scurt timp și *o colectă* pentru strângerea de fonduri în vederea construirii de către inginerul român a noului său aparat de zbor „*Vlaicu III*”, aflat în fază de proiect, aparat mult mai performant din punct de vedere tehnic.

În scurt timp *colecta inițiată la Arad de către Sava Raicu*, numit președinte al comitetului de inițiativă, va deveni un adevărat *prilej de manifestare a solidarității naționale* ale unui popor, prin aderarea și implicarea românilor de pretutindeni, din Regat dar și din celelalte spații românești aflate în acel timp în afara granițelor României.

Cu ceva timp înainte, *Sava Raicu*, în 1906, a fost cel care inițiasse organizarea unei excursii a arădenilor la București cu prilejul deschiderii „*Expoziției jubiliare*”, organizată cu prilejul împlinirii a *40 de ani de la urcarea pe tronul României a regelui Carol I*.

Expoziția va constitui, pentru acel moment, un important prilej de cunoaștere a românilor de pretutindeni și de întărire a sentimentului de mândrie și de solidaritate și de unitate națională, a lumii românești.

Capitolul intitulat, „*Sava Raicu – directorul executiv al Institutului de Credit și Economii «Victoria» din Arad*”, a încercat să surprindă în paginile sale importantul rol pe care directorul Băncii „*Victoria*” îl va avea de jucat în *lumea financiar-bancară a epocii*.

În paginile acestui capitol s-a căutat a se argumenta și sublinia factorul important pe care l-a avut de jucat, în lupta națională, sprijinirea emancipării economice a nației românești, prin înființarea *băncilor cu capital numai românesc*, a institutelor de credit ori a cooperativelor rurale.

La *Arad*, urmărind exemplul Băncii „*Albina*”, înființată la *Sibiu*, în anul 1872, își va începe activitatea, la 30 martie 1887, „*Victoria – Institutul de credit și economii, societate pe acții*” – ce-l va avea ca director pe avocatul *dr. Nicolae Oncu*, un important om politic și luptător consecvent pentru apărarea drepturilor naționale ale românilor din ținutul Aradului.

Încă de la înființarea institutului de credit arădean, *Sava Raicu* va face parte dintre *funcționarii băncii*, fiind angajat, după terminarea Academiei Comerciale, drept prim-contabil fiind astfel cel „*dintâiu*”

carele în cărțile lui comerciale a făcut întâia trăsătură de condeiu”, devenind mai apoi *secretar al institutului*, funcție similară celei de director adjunct, iar din martie 1912, la propunerea lui Nicolae Oncu, va fi ales în unanimitate de voturi, pe funcția *de director executiv*.

Până la alegerea sa ca director executiv *Sava Raicu* s-a făcut remarcat în lumea financiar-bancară, nu numai românească din Austro-Ungaria, prin *calitățile sale excepționale în domeniul financiar și al afacerilor bancare*.

Pe baza competențelor sale va fi cooptat în cadrul conducerii Uniunii bancare „*Solidaritatea*”, înființată în 1907, cu sediul la Sibiu, și va face parte dintre *experții financiari* ai acesteia, din acel grup restrâns, dar select, de specialiști ce urmăreau din punct de vedere tehnic felul în care băncile cu capital românesc din Transilvania își administrau fondurile, încheiau bilanțurile sau făceau operațiunile bancare, luând atunci, când era cazul, măsuri în vederea evitării falimentului, cu urmări negative pentru firava economie românească aflată în dezvoltare.

Tot în anul înființării „*Solidarității*”, în 1907, *Sava Raicu*, prin personalitatea sa, deja cunoscută în lumea băncilor, va avea un important rol de jucat în *convocarea unei adunări a tuturor funcționarilor de bancă români* în vederea constituirii lor într-o *reuniune profesională* și va fi unul dintre *inițiatorii tăciți ai organizării unei cooperări între băncile nemaghiare* din Monarhie, fiind de altfel ales în conducerea unor bănci cu capital ceh, cu sediul la Praga.

Dar puternica sa personalitate organizatorică și financiară se va contura în cadrul institutului de credit din Arad, încă din perioada când îndeplinea funcția de substitut de director și mai ales după 1912 când cea de a XXV-a adunare generală a Băncii „*Victoria*” îl va alege în fruntea sa, având totală încredere în competențele sale profesionale, din domeniul financiar-bancar și ale politicii sale în domeniul afacerilor bancare.

Datorită acestor calități și competențe, în anii următori *banca arădeană*, aflată sub directă conducere a lui *Sava Raicu*, va reuși, chiar și în încercatele momente ale timpului, să facă față cu succes crizei economice ce bântuia în majoritatea statelor europene, realizând și unele performanțe în domeniul întăririi capacității sale financiare, prin sporirea capitalului acesteia, devenind *a doua puternică bancă cu capital românesc din Austro-Ungaria*.

Artizanal succeselor de prestigiu de care se va bucura banca din Arad era, fără îndoială, *Sava Raicu*, profesionist de elită în lumea bancară, un „*finanțist de geniu*”, cum era considerat în cercurile financiare și cum era, de altfel, prezentat în presa vremii, recompensat pentru întreaga contribuție la *consolidarea economiei românești*, chiar de regele *Carol I* al României, cu medalia „*Meritul Comercial și Industrial*”, în anul 1913.

În paginile acestui *capitol*, pentru o mai bună înțelegere a *situației social-economice* cu care se confrunta lumea bancară, inclusiv banca arădeană, se vor împleti, regăsindu-se în ordine cronologică, atât *consemnarea succintă a firului evenimentelor importante ale istoriei momentului* cât și *pagini ce reprezintă situația financiar-bancară a institutului de credit arădean*, cu realizările și problemele sale, marcate de zbuciumata perioadă din anii războiului și a revoluției bolșevice din Ungaria ce a traversat și spațiul românesc al Aradului.

Cartea de față, pe care cititorul a avut prilejul să o cunoască, apărută la Editura Promun, din Arad, este *prima contribuție monografică dedicată lui Sava Raicu*, în care autorul, fără a avea pretenția epuizării materialului informativ, a încercat să surprindă și să contureze *o personalitate marcantă din elita economică, intelectuală și politică a românilor transilvăneni* de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor.

Autorul

CONCLUSIONS

The pages of the book “Sava Raicu (1869-1920) – outstanding financier of the banking world in Austria – Hungary” tries to bring in front of the reader the complex and tiresome activity of one of the most meritorious and capable leaders of a banking institution that the Romanian nation in Transylvania had, at the beginning of the 20th century, when it was still under a foreign occupation.

Son of the district of Pârneava, known at the time as “the Romanian suburbia” of Arad, *Sava Raicu* will grow up and attend the first school years in the middle of his beloved fellow citizens whom he, later on, will support as much as he will be able to, every time that they would turn to the managing director of “*Victoria*” Bank in Arad, one of the most important and powerful banks with Romanian banking capital, a reliable pillar serving the development of the Romanian economy in the Austrian – Hungarian Empire.

In the district of Pârneava, *Sava Raicu* will live and become a man in the bosom of a *Romanian world*, with all its traditions and customs preserved from generation to generation and where the national ideals and the love for the country and the nation were cherished.

Pârneava is the place where the Romanian nation was always in a majority, from the moment of its foundation not far from the “military town”, and always determined to defend its national rights, every time it was necessary, when the Austrian-Hungarian administration tried, through an absurd politics of denationalization to make the Romanians forget about their language, customs and ancient traditions.

As it can be observed, it’s not by chance that the monograph opens with a *chapter* presenting a *short history of the district where Sava Raicu lived and was educated*, insisting on some aspects of *the life and occupations of its inhabitants* at the end of the 19th century and the beginning of the 20th, an important period for the socio-economical development of the town and of the district.

Sava Raicu was, before everything, a true son of his district, Pârneava, that “Romanian suburbia” of Arad, preoccupied all his life by the destiny of the people among which he grew up and lived.

In the second chapter of the book “*Sava Raicu, son of Pârneava*” the reader can find some of the measures he took in

improving the social, economic and cultural life of the inhabitants of the district, by supporting financially - due to his important leading position in the board of “*Victoria*” Bank in Arad - the construction of some important cultural buildings and schools, of the “*National House*”, or by granting preferential credits to farmers and craftsmen.

He was buried with great honours in the “*Pomenirea*” graveyard in Pârneava, not far from his native home.

Although his main preoccupation was directed towards *the banking activity*, the economical aspect being an important part in the fight for the national emancipation, *Sava Raicu* together with other major representatives of the Romanian nation in Arad will initiate and *organize some resounding actions with a powerful national impact that will lead to the strengthening of the sense of unity and solidarity of all Romanians.*

The third chapter of the book, headed in a suggestive way “*Sava Raicu’s role and contribution in initiating, organizing and supporting social and cultural activities with a national character*” presented the readers some *actions of impressive national amplitude* initiated and closely coordinated by *Sava Raicu*, some of them less known, but which have brought about the *consolidation of the national sense* not only to the Romanians in this part of the country but also to those from Transylvania, Banat and some Hungarian regions.

The pages of the book insist especially on two actions, particularly important, in which the “*Victoria*” Bank - under *Sava Raicu’s* leadership - played an outstanding role by providing their financial support. One of these events was the organization of *Aurel Vlaicu’s first flight* on Romanian soil, here in Arad, after he had won at the end of June 1912 in Aspern the big prize, outranking the most famous pilots of the time, among who the French pilot Roland Garros who was favourite in that aviation meeting which took place not far from the imperial capital. Taking off on a field at the end of Pârneava district not far from Ceala Forest, the aeroplane “*Vlaicu II*” built and flown by the Romanian engineer will display in the sky over the town an immense Romanian Tricolour tied to the wing of the plane by some lads, to the great despair of the police and some Hungarian officials who were present and, to the joy of the thousands of Romanians that had filled the plain in front of the stock market.

Short after this flight, *Sava Raicu* will be the one to start the *raising of a subscription* so that the Romanian engineer could build his new flying machine “*Vlaicu III*”, a much better plane from a technical point of view, which was in a project stage.

In a very short time this *collection initiated in Arad by Sava Raicu*, who became the president of the initiative committee, will become an *opportunity for a national demonstration of solidarity* of all the Romanians, from Wallachia, Moldavia or other regions outside the Romanian borders.

A few years earlier, in 1906, *Sava Raicu* had organized a trip of the citizens of Arad to Bucharest to the “*Jubilee exhibition*” on the occasion of the 40th anniversary of the ascension to the throne of Romania of the King Carol Ist. This exhibition will be, at that moment, an important occasion for all the Romanians to get into touch with one another, to increase the sense of the national pride, unity and solidarity of the Romanian world.

The chapter entitled “*Sava Raicu – executive director of the «Victoria» Credit and Savings Institute in Arad*”, tried to expose in its pages the important role that the managing director of “*Victoria*” Bank will play in the *financial-banking world of the time*. This chapter will advance arguments and will underline the fact that supporting the economical emancipation of the Romanian nation by founding credit institutes, village cooperatives and *banks with Romanian capital* will play an important role in the national fight.

Following the example of the “*Albina*” Bank founded in Sibiu in 1872, in Arad, on the 30th March 1887 will start its activity the “*Victoria – Credit and Savings Institute, company of shareholders*”, whose managing director will be *dr. Nicolae Oncu*, an important politician and constant fighter and defender of the Romanians’s national rights in the county of Arad. From the very beginning, *Sava Raicu* will be one of the *bank employees* - after graduating the Commercial Academy – being hired as a chartered accountant, so that he was “the first to make written records in his commercial books“. Later on, he became the *secretary of the institute*, a job similar to a deputy manager and, from March 1912, at Nicolae Oncu’s proposal, he will be elected with no dissenting voice the *executive manager* of the bank. Even before his being elected an executive manager *Sava Raicu* stood out not only in the Romanian but also in the Austro-Hungarian financial-

banking world, due to *his exceptional qualities in the financial as well as the bank affairs domain.*

On the basis of his proficiency he will be co-opted in the management of the Bank Union “*Solitaritatea*” founded in Sibiu in 1907 and, he will be part of that small but top notch group of financial experts that will observe, from a technical point of view, the manner in which the banks with a Romanian capital in Transylvania conducted the administration of their funds, drew up their balance sheets, or did their financial operations; when it was the case they took measures to avoid bankruptcy which would have had negative consequences on the frail developing Romanian economy.

In 1907, the same year the “*Solidaritatea*” was founded, Sava Raicu a well-known personality in the financial world will play an important role in *convening the assembly of all the Romanian bank employees* in order to form a *professional reunion* and, he will be one of the *silent initiators who organized a cooperation between the non-Hungarian banks* in the Monarchy, being therefore elected in the board of some banks with Czeck capital registered in Prague.

His powerful, organizing and financial personality will be visible within the Credit Institute in Arad even in the period when he was only a deputy manager and especially after 1912, when the 25th general assembly of the “*Victoria*” Bank will elect him as its leader, totally confiding in his professional abilities in the financial-banking field and in his politics in the area of banking affairs.

Due to these qualities and abilities, in the years to come the bank in Arad, under *Sava Raicu’s* direct leadership will succeed, even in the worst periods of time, to deal successfully with the economical crisis which ravaged most of the European countries, and to perform in the field of consolidating its financial capacity by increasing its capital, becoming in this way *the second most powerful bank with Romanian capital in Austria-Hungary.*

The creator of this impressive success that the bank of Arad will enjoy was, without any doubt, *Sava Raicu*, an outstanding professional of the banking world, a “*finance genius*”, as he was considered in the financial circles and as he was presented in the press of the time. For his entire contribution to the *consolidation of the Romanian economy*, in 1913 he was awarded by King Carol 1st of Romania himself the medal the “*Commercial and Industrial Merit*”.

For a better understanding of the difficult social-economic situation with which the banking world (including the bank in Arad) was confronted, the pages of this chapter will interweave in a chronological order, *on one hand the most important historical events* with, on the other, *the financial-banking situation of the Credit Institute in Arad* with its achievements and its problems during the agitated period of the war and of the Bolshevik revolution in Hungary which also affected the Romanian space of the county of Arad.

The present book, that the reader had the occasion to know, published by the Promun publishing house in Arad is *the first monographic contribution dedicated to Sava Raicu* where the author, without claiming to exhaust the informative material, tried to catch and to *outline an outstanding personality of the economical, intellectual and political elite of the Transylvanian Romanians* at the end of the 19th century and the beginning of the 20th.

The author.

Translation,
Prof. Maria Jocza

CONCLUSIONS

Les pages du livre « Sava Raicu (1869-1920)- financier d'élite dans le monde bancaire de l'Autriche-Hongrie » essaient de présenter au lecteur l'activité complexe et laborieuse de l'un des plus capables et des plus méritoires dirigeants d'institutions bancaires que la nation roumaine de Transylvanie a eus, au début du XXe siècle quand elle se trouvait encore sous domination étrangère.

Fils du quartier de *Pârneava*, « le faubourg roumain d'Arad », comme on le connaissait à l'époque, *Sava Raicu* passera son enfance et suivra les cours de l'école primaire au milieu de ses chers concitoyens, qu'il aimait et qu'il va soutenir plus tard, selon ses moyens, chaque fois que ceux-ci comme d'autres Roumains, feront appel au directeur de la Banque « *Victoria* » d'Arad, l'une des banques au capital roumain les plus importantes et les plus puissantes, un pilier solide à la base du développement de l'économie roumaine dans l'Empire Autrichien-Hongrois.

Dans le quartier de *Pârneava*, *Sava Raicu* vivra et sera éduqué dans un *monde roumain*, avec des traditions et des coutumes préservées scrupuleusement d'une génération à autre et où les idéaux nationaux et le sentiment d'amour pour le pays et la nation étaient honorés.

Dans ce quartier, du moment de sa fondation pas loin de la «ville militaire», la nation roumaine a été toujours majoritaire, toujours décidée à défendre, le long du temps, ses droits nationaux chaque fois que l'administration autriche-hongroise cherchait, par une politique absurde de dénationalisation, faire perdre aux Roumains leur langue, leurs coutumes et traditions anciennes.

On peut observer que, ce n'est pas par hasard que *le chapitre de début* de la monographie s'ouvre par *une brève histoire du quartier où Sava Raicu s'est formé comme mentalité*, en insistant sur quelques aspects liés à *la vie et aux occupations de ses habitants* à la fin du XIXe siècle et au début du siècle suivant, période favorable et importante dans le développement socio-économique de la ville et du quartier.

Avant tout, *Sava Raicu a été un vrai fils de son quartier, Pârneava* « ce faubourg roumain » d'Arad et a été préoccupé en

permanence, le long de toute sa vie, par le destin des habitants au milieu desquels il a grandi et vécu.

Dans le deuxième chapitre du livre, « *Sava Raicu, fils de Pârneava* », on retrouve quelques-unes des actions qu'il a entreprises pour améliorer la vie sociale, économique et culturelle des habitants du quartier; il a soutenu du point de vue financier, suite à son importante position dans la direction de la Banque « *Victoria* » d'Arad, la construction de quelques édifices culturels importants, des écoles, de la « *Maison Nationale* » ou, il a accordé des crédits préférentiels aux agriculteurs et aux artisans.

Il aura partie d'un enterrement plein d'honneurs avec la grande participation de ses concitoyens, dans le cimetière « *Pomenirea* » de Pârneava, pas loin de sa maison natale.

Bien que sa principale préoccupation fut dirigée vers *l'activité bancaire*, le côté économique faisant dorénavant une importante partie de la lutte de l'émancipation nationale, *Sava Raicu* avec d'autres personnalités notables de l'éthnie roumaine d'Arad initiera et *organisera quelques actions impressionnantes avec un impact national puissant qui amènera à la consolidation du sentiment d'unité et de solidarité de tous les Roumains.*

Le troisième chapitre du livre, intitulé suggestivement « *Le rôle et la contribution de Sava Raicu dans l'initiation, l'organisation et le support des actions socio-culturelles à caractère national* » a présenté aux lecteurs une partie des *manifestations de grande envergure nationale* que *Sava Raicu* a initiées et coordonnées de près, quelques-unes moins connues mais qui ont attiré *la consolidation du sentiment national* non seulement dans la conscience des Roumains de la région d'Arad mais aussi dans celle des Roumains de toute la Transylvanie, de Banat et de quelques régions d'Hongrie.

Les pages du livre insistent surtout sur deux actions particulièrement importantes qui mettent en évidence le rôle que la Banque « *Victoria* », sous la direction de *Sava Raicu*, a joué en leur accordant le support financier. Le premier événement est l'organisation à Arad du *premier vol d'Aurel Vlaicu* sur le sol roumain, peu après qu'il avait remporté, à la fin du mois de juin 1912 à Aspern, le grand prix en surclassant des pilotes très renommés de l'époque parmi lesquels le Français Roland Garros, le pilote favori de la réunion aviatique qui a eu lieu près de la capitale impériale. Décollant de

l'extrémité du quartier de Pârneava, sur le champ près du bois de Ceala, l'aéroplane « *Vlaicu II* », construit et piloté par l'ingénieur roumain, va étaler dans le ciel au-dessus de la ville un immense Tricolore roumain que quelques gars avaient attaché à l'aile de l'avion, au désespoir des gendarmes et de quelques officiers hongrois présents, et à la grande joie des milliers de Roumains qui avaient occupé le champ devant le Marché aux bestiaux.

Peu après le vol, c'est toujours *Sava Raicu* qui va initier une *quête* pour recueillir les fonds nécessaires à l'ingénieur roumain pour la construction de son nouvel appareil de vol « *Vlaicu III* », un aéroplane beaucoup plus performant du point de vue technique qui était en phase de projet.

En peu de temps *la quête organisée à Arad par Sava Raicu*, élu président du comité d'initiative, deviendra une vraie *occasion pour la manifestation de la solidarité nationale* du peuple, par l'adhésion et la participation de tous les Roumains, ceux du Royaume mais aussi ceux vivant à l'époque dans des territoires roumains au-delà des frontières de la Roumanie.

Quelques années plus tôt, en 1906, *Sava Raicu* avait organisé une excursion des aradiens à Bucarest pour l'ouverture de l'« *Exposition juliliaire* » organisée à l'occasion de la 40ème *anniversaire de l'accession du Roi Carol Ier au trône de la Roumanie*.

À ce moment-là, l'exposition a été une importante occasion pour les Roumains de partout de se connaître entre eux et de consolider le sentiment de fierté, de solidarité et d'unité nationale du monde roumain.

Le chapitre intitulé « *Sava Raicu – le directeur exécutif de l'Institut de Crédit et d'Économies "Victoria" d'Arad* », a essayé de surprendre dans ses pages le rôle important que le directeur de la Banque « *Victoria* » jouera dans le monde *financier-bancaire de l'époque*.

Dans les pages de ce chapitre on apporte des arguments pour souligner le facteur important que la lutte nationale pour l'émancipation de la nation roumaine a joué suite à la création des *banques au capital entièrement roumain*, des instituts de crédit ou des coopératives rurales.

Suivant l'exemple de la Banque « *Albina* », créée à Sibiu en 1872, « *Victoria - Institut de crédit et d'économies, société par actions* » commencera son activité à *Arad* le 30 mars 1887 ayant comme

directeur l'avocat *dr. Nicolae Oncu*, un important homme politique et défenseur conséquent des droits nationaux des Roumains de la région d'Arad.

Dès la création de l'Institut de crédit d'Arad, Sava Raicu fera partie des *employés de la banque*, et après avoir achevé l'Académie de commerce il sera engagé comme comptable principal, étant donc « le premier à faire son trait de plume dans ses registres de commerce ». Il deviendra par la suite le *secrétaire de l'institut*, fonction similaire à celle de directeur adjoint pour qu'en mars 1912 il soit élu à l'unanimité *directeur exécutif*, suite à la proposition de Nicolae Oncu.

Avant son éléction comme directeur exécutif, *Sava Raicu* s'était fait remarquer dans le monde bancaire de l'Autriche-Hongrie pour ses *qualités exceptionnelles dans le domaine financier et des affaires bancaires*.

Dû à ses compétences, il sera coopté dans la direction de l'Union bancaire «*Solidaritatea* » fondée à Sibiu en 1907 et deviendra l'un de ses *experts financiers* faisant partie d'un petit groupe sélecte de spécialistes qui s'occuperont du point de vue technique des banques à capital roumain de Transylvanie: la gestion des fonds, la clôture des soldes, les opérations bancaires. Le cas échéant, ils prenaient des mesures pour éviter la faillite qui aurait eu des conséquences négatives sur la fragile économie roumaine en développement.

C'est toujours en 1907 que Sava Raicu jouera, par sa personnalité bien connue dans le monde bancaire, un rôle important dans la *convocation d'une assemblée de tous les employés de banque roumains* en vue de constituer une *réunion professionnelle*, étant en même temps l'un des *initiateurs tacites de l'organisation d'une coopération entre les banques non-hongroises* de la Monarchie, faisant d'ailleurs partie de la direction de quelques banques à capital tchèque de Prague.

Sa puissante personnalité financière et d'organisation sera déjà visible dans le cadre de l'Institut de crédit d'Arad pendant qu'il était encore directeur adjoint, mais surtout après 1912 quand la XXVème assemblée générale de la Banque «*Victoria* », lui confiera la direction de la banque, ayant une totale confiance dans ses compétences professionnelles et dans sa politique dans le domaine des affaires bancaires.

Grâce à ses compétences et à ses qualités, dans les années qui suivirent, la banque d'Arad, sous la direction de *Sava Raicu* réussira - même dans les moments les plus difficiles - à résister avec succès à la crise économique qui ravageait la majorité des états européens, et à réaliser des performances dans la consolidation de sa capacité financière par l'augmentation du capital, devenant ainsi *la deuxième plus puissante banque à capital roumain de l'Autriche-Hongrie*.

L'artisan des succès et du prestige dont la banque d'Arad jouira était sans doute, *Sava Raicu*, professionnel d'élite dans le monde bancaire, un « *financier de génie* » comme il était considéré dans les milieux financiers et présenté dans la presse du temps. Pour son entière contribution à *la consolidation de l'économie roumaine* en 1913 il sera récompensé par le roi *Carol Ier* de Roumanie avec la médaille « *Le Mérite Commercial et Industriel* ».

Pour une meilleure compréhension de *la situation sociale et économique* difficile à laquelle le monde bancaire était confronté (y inclus la banque d'Arad) *les pages de ce chapitre* vont entrelacer dans un ordre chronologique, d'une part *l'enregistrement des événements historiques les plus importants* avec d'autre part, *des pages représentant la situation financière et bancaire de l'institut de crédit d'Arad*, avec ses problèmes et ses réalisations, pendant la période agitée de la guerre et de la révolution bolchevique d'Hongrie qui a secoué aussi l'espace roumain d'Arad.

Ce livre, que le lecteur a eu l'occasion de connaître, paru à la maison d'édition Promun d'Arad est *la première contribution monographique dédiée à Sava Raicu* où l'auteur, sans avoir la prétention d'épuiser le matériel informatif, a essayé de surprendre et d'esquisser une *personnalité marquante de l'élite économique, intellectuelle et politique des Roumains de Transylvanie* à la fin du XIXe siècle et au début du siècle suivant.

L'auteur.

Traduction,
Prof. Maria Jocza

BIBLIOGRAFIE

I. Arhive

Arhivele Naționale, Direcția Județeană Arad

Fond Banca „Victoria” S.A. Arad – Dosar Nr.37/Registre 1887-1950, Vol.I

Fond Banca „Victoria” S.A. Arad – Dosar Nr.38/Dosare 1891-1948, Vol.II

Arhiva Școlii Generale „Iosif Moldovan” Arad

Dosar 1/1918 (în limba maghiară și limba română)

Dosar 12/1918/1919

Dosar 1/1920

Dosar 1/1920/1921

Dosar 16/1921/1930

Dosar 21/1924/1945

II. Cărți, studii, articole

Albu, M., - *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944

Aradul, Anul I, Arad, Luni 10 Noiembrie 1930, Nr.1, *Asanarea băncii «Victoria»*

Bănci, D., - *Banca «Victoria» S.A. Arad* [în] *Îndrumător în Arhivele Statului Județul Arad*, București, 1974

Băran, Coriolan, - *Amintiri asupra unor momente în legătură cu actul Unirii 1918* [în] *Anuarul Liceului Pedagogic Arad pe anul școlar 1977-1978*, Arad, 1978

Bianu, I., Hodoș, H., - *Bibliografia românească veche*, vol.I, Buc., 1906, vol.II, Buc., 1910

Biserica și Școala, Anul XL , Arad, 6/19 Martie 1916, Nr.10, „Victoria”

Idem, Anul XLI, Arad 5/18 Martie 1917, Nr.10, „Victoria”

Idem, Anul XLII, 18/31 Martie, 1918, Nr.12, *A-XXX-a adunare generală a institutului de credit și economii „Victoria”*

- Bradin, Virgiliu, - *Pârneava – suburbiul românesc al Aradului*, Arad, Ed. Promun, 2008
- Idem, - *Școli românești din Arad – Pârneava de la începuturi până în 1947*, vol.I., Arad, Ed. Promun, 2008
- Idem, - *Iosif Moldovan – Santinela învățământului românesc din ținutul Aradului*, Arad, Ed.Promun, 2009
- Caciora, Andrei, - *Câteva informații privind industria Aradului în perioada 1878-1900*, [în] Ziridava, VI, Arad, 1976
- Ciorogariu, R., - *Tribuna și tribuniștii*, Arad, 1934
- Ciuhandu, Gh., - *Școala noastră populară și darea culturală*, Arad, 1918
- Idem, - *Românii din câmpia Aradului de acum două secole*, Arad, 1940
- Idem, - *La vatra sufletească a neamului*, Arad, 1924
- Clopoțel, I., - *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926
- Colorov, Moise, - *Monografia circumscripției Pârneava a orașului Arad, Viața și obiceiurile țăranilor români din circumscripția III*, Arad, 1928
- Crișan, H.,I., - *Ziridava, centrul dacilor din Câmpia Aradului*, [în] Ziridava, vol.XI, Arad, 1979
- Demșea, Dan, - *Delegați arădeni la Adunarea Națională de la Alba-Iulia*, [în] Ziridava, XVIII, Arad,1993
- Drecin, Mihai, D., *Banca «Albina» din Sibiu – instituție națională a românilor transilvăneni (1874-1918)*, Cluj Napoca, 1982
- Idem, *Înfunțarea Uniunii „Solidaritatea” a băncilor românești din Transilvania, o experiență de integrare în economia europeană*, București, 2006
- Drecin, Mihai, D., Dobrescu, Vasile, *Considerații asupra sistemului financiar-bancar românesc din Transilvania (1867-1918)* [în] Drecin, Mihai, D, coordonator, - *Istoria financiar – bancară, studii asupra băncilor săsești, românești, maghiare și slovace din Austro-Ungaria (1867-1918)*, vol. II, Editura Dacia, Cluj Napoca, 2001
- Dronca, Lucian - *Băncile românești din Transilvania în perioada dualismului Austro-Ungar (1867-1918)*, Cluj Napoca, 2003
- Evlia, Celebi, - *Palanca Aradului*, [în] Călători străini despre Țările Române, vol.IV, București, 1876
- Ghibu, O., - *Din istoria literaturii didactice românești*, București, 1976

- Giurescu, C.,C., – *Transilvania în Istoria poporului Român*, București, 1967
- Idem, Giurescu, Dinu, C., – *Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, 1975
- Glück, Eugen, – *Industria Arădeană între 1848-1894*, în Ziridava, IX, Arad, 1974
- Idem, – *Contribuții cu privire la istoria părților arădene în epoca ducatului lui Ahtum*, [în] Ziridava, VI, Arad, 1976
- Iorga, Nicolae - *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989
- Idem – *Subscripția pentru aeroplanul Vlaicu* [în] Românul, Nr.171, Anul II, Arad, Vineri 3/16 August, 1912
- Kiritescu, Constantin – *Războiul nostru de întregire*, Editura Librăriei Universale Leon Alcalay, București 1926
- Kovac, M., – *Organizarea administrației orășenești în Arad și Caransebeș în perioada 1699-1918*, [în] Culegere de referate. Sesiunea 1968, București, 1971
- Kovach, Geza, – *Documente despre începuturile Aradului*, [în] Ziridava, VI, Arad, 1976
- Kovacs, Magdalena, – *Un moment al luptei românilor pentru eliberare națională și socială*, [în] Ziridava, X, Arad, 1979
- Lakatos, Otto, – *Arad Története*, I-III, Arad, 1881
- Lanevski, Gheorghe – *Mihai Viteazul și Aradul* [în] Ziridava, Arad, XI, 1979
- Lucuța, I., – *Iosif Moldovan*, [în] Școala primară, Nr.18, Arad, 1922
- Lupaș, I., – *Documente istorice, Transilvania*, I, Cluj, 1940
- Idem, – *Din istoria Transilvaniei*, București, 1988
- Lupaș, O., – *Mircea V. Stănescu (1841-1888)*, Arad, 1936
- Manea, G., – *Contribuții privind viața politică a românilor arădeni în perioada 1867-1876*, [în] Ziridava, Nr.11, Arad, 1979
- Mariencescu, Ath., M., – *Istoria Românilor pentru tinerime*, Sibiu, 1861
- Mărdărescu, Gheorghe - *Campania pentru desrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei – și alte mărturii*, Editura Marist, 2010
- Mărghitan, Liviu, - *Aurel Vlaicu, Asociațiunea «Astra» și Aradul*, Arad, 1994
- Idem, - *Inginerul aviator Aurel Vlaicu*, București, 1980

- Mândruț, O., Ardelean, A., Grănescu, E., - *Tiponimia Geografică mărturie a locuirii străvechi și permanente a teritoriului județului Arad*, [în] Ziridava, XI, Arad, 1979
- Medeleanu, H., - *Aradul în sec. al XVIII pe baza conscripției străzilor din anul 1783*, [în] Ziridava, XIV, Arad, 1982
- Idem, - *Aradul între mit și adevăr istoric (XVII)*, [în] Flacăra Roșie, Anul III, Arad, 2008
- Mihuț, Lizica - *Aradul teatral, 1752-2010*, I, Editura Academiei Române, București, 2011
- Moisuc, E., - *O descriere a teritoriului și a oamenilor din fostul comitat Arad la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în Ziridava, X, Arad, 1978
- Moldovan, Iosif - *Școalele Românilor din Arad*, Arad, 1935
- Némethy, Károly, - *Arad szabad királyváros tanügyi története (Istoria învățământului orașului liber, regesc Arad)*, Arad, 1889
- Nestor, Ioan, Arhimandrit - *Sfânta Mănăstire Hodoș*, Arad, 2003
- Nica, Melente - *Nicolae Ștefu (Nicu Stejărel) (1855-1914)*, [în] Ziridava, IX, 1978
- Onea, Laurențiu - *Dr. Ștefan Cicio Pop - un titan în luptele național-politice ale românilor din Transilvania și părțile românești din Ungaria, 1865-1934*, Editura Gutenberg Univers, 2008
- Panaiteescu, P., P., - *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965
- Idem, - *Contribuții la istoria culturii românești*, București, 1971
- Idem, - *Mihai Viteazul pentru românii transilvăneni* [în] Magazin istoric, Anul XX, Nr.7(232) Iulie 1986
- Pascu, Ștefan, - *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968
- Idem, - *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II, București, 1867
- Idem, - *Idealul Unirii în conștiința poporului român*, în Ziridava, XI, Arad, 1979
- Păcurariu, Brutus, - *Un mare român dat uitării*, [în] Piatra de hotar, Nr.5-6, Arad, 1936
- Pădurean, Corneliu, - *Populația Comitatului Arad în sec. al XIX-lea*, Arad, 2003
- Idem, - *Ștefan Cicio Pop - studii*, Ed. Gutenberg Univers, Arad, 2009
- Păcățeanu V. - *Cartea de aur sau luptele naționale ale românilor de sub Coroana Ungară*, vol.IV,V,VI, Sibiu, 1906

Pop, Coriolan – *Expoziția generală din București* [în] *Tribuna*, anul X, Arad, Sâmbătă 12/25 August 1906, Nr.151

Popeangă, Vasile, – *Preparandia din Arad*, București, 1964

Idem, – *Școala românească din Transilvania în perioada 1867-1918 în lupta sa pentru Unire*, București, 1974

Idem, – *Aradul centru al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, [în] *Facla*, Timișoara, 1978

Idem, – *Roman Ciorogariu reprezentant al tribunismului arădean*, [în] *Ziridava*, XI, Arad, 1979

Idem, - *Ion-Russu-Șirianu, publicist militant pentru realizarea unității naționale*[în] *Ziridava*, XI, Arad, 1979

Popeangă, Vasile; Arbronie, Emil – *Pe drumul Marii Uniri*, Ed., Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2008

Pușcariu, Ioan – *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Volumul I și II, Ediția III, Editura Societății Culturale Pro-Maramureș „Dragoș Vodă”, Cluj-Napoca, 2005

Raicu, Sava – *Raport la a XXIV-a adunare generală a «Victoriei» ținută la 3 Martie 1912*[în] *Tribuna*, Anul XVI, Arad, 6 Martie 1912, Nr.34

Idem, - *Raport special la a XXV-a adunare generală a «Victoriei»*[în] *Românul* Anul III, Arad, marți 12/25 Februarie 1913, Nr.33

Idem, - *Raport la a XXVI-a adunare generală a «Victoriei»* [în] *Românul*, Anul IV, Arad, Marți 18 Februarie/ 3 Martie 1914, Nr.39

Idem, - *Raport general* [în] *Românul*, Anul V, Martie 3/6 Martie 1915, Nr.49

Idem, - *Raport general* [în] *Biserica și Școala*, Anul XL, Arad, 6/19 Martie 1916, Nr.10

Idem, - *Raport general* [în] *Biserica și Școala*, Anul XLI, Arad, 5/18 Martie 1917, Nr.10

Idem, - *Raport general* [în] *Biserica și Școala*, Anul XLII, Arad, 18/31 martie 1918, Nr.12

Roman, Dan – *Oameni de seamă ai Aradului*, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2011

Românul, – Anul I, Arad, Nr.18, Arad, Duminecă 23 Ianuarie/5 Februarie 1911, *Băncile naționalităților*

Românul, – Anul I, Arad, Nr.31, Arad, 1/14 Februarie 1911, *Adunarea de la Arad*

Idem, – Anul I, Arad, Nr.45, Arad, 16 Martie 1911, *Victoria amplă relatarea de la adunarea generală*

Idem, - Anul I, Arad, Nr.54, Luni 8/21 Martie 1911, *Adunarea generală a institutului de credit și economii pe acții „Victoria”*

Idem, - Anul II, Arad, Nr.54, Miercuri 7/20 Martie 1912, *Alegerea noului director executiv la banca „Victoria”*

Idem, - Anul II, Arad, Nr.55, Joi 8/21 Martie 1912, *Retragerea d-lui dr. Nicolae Oncu din comitetul național*

Idem, - Anul II, Arad, Nr.70, 29 Martie/11 Aprilie 1912, *Alegeri de director la banca „Victoria”*

Idem, - Anul II, Arad, Nr.127, Duminecă 10/30 iunie 1912, *Monoplanul lui Vlaicu*

Idem, - Anul II, Arad, Nr.133, Duminecă 17 iunie/3 iulie 1912, *Plevna, Montpelier, Aspern*

Idem, - Anul II, Arad, Nr.139, Duminecă 24 Iunie/7 Iulie 1912, *Aurel Vlaicu*

Idem, - Anul II, Arad, Nr.139, Duminecă 24 Iunie/7 Iulie 1912, *Sărbătorirea lui Vlaicu la Viena*

Idem, - Anul II, Arad, Nr.140, Marți 26 Iunie/9 Iulie 1912, *Mari sărbători culturale în Arad*

Idem, - Anul II, Arad, Nr.141, Miercuri 24 Iunie/10 Iulie 1912, *Veniți la Arad! Vlaicu Sboară!*

Idem, - Anul II, Arad, Nr.144, Duminecă 1/14 Iulie 1912, *Sărbătoarea noastră*

Idem, - Anul II, Arad, Nr.145, Marți 3/16 Iulie 1912, *Sărbătoarea noastră ieri. Momente*

Idem, - Anul II, Arad, Nr.159, Joi 19 iulie/1 august 1912, *Protocol*

Idem, - Anul II, Arad, Nr.161, Duminecă 22 Iulie/4 August 1912, *Pentru aeroplanul Ardealului*

Idem, - Anul II, Arad, Nr.164, Joi 26 Iulie/8 August 1912, *Pentru aeroplanul Ardealului*

Idem, - Anul III, Arad, Nr.33, Marți 12/26 Februarie 1913, *A-XXV-a adunare generală a „Victoriei”*

Idem, - Anul IV, Arad, Nr.16, Marți 22 Ianuarie/3 Februarie 1914, *Înmormântarea lui Dr. Nicolae Oncu*

Idem, - Anul IV, Arad, Nr.39, Marți 18 Februarie/3 Martie 1914, *A-XXVI-a adunare generală a „Victoriei”*

Idem, - Anul IV, Arad, Nr.39, 18 Februarie/3 Martie 1914, *Revista Economică despre bilanțul „Victoriei”*

Idem, - Anul V, Arad, Nr.49, Marți 21 Februarie/6 Martie 1915, „*Victoria*”

Idem, - Anul V, Arad, Nr.41, Miercuri 22 Februarie/7 Martie 1915, *Războiul și băncile Românești din Ardeal*

Idem, - Anul VII, Arad, Nr.42, Marți 18/31 Decembrie 1918, *Demonstrație sângeroasă contra românilor din Arad*

Idem, - Anul VIII, Arad, Nr.50, Duminecă 29 Iunie 1919, *Banca „Victoria”*

Idem, - Anul VIII, Arad, Nr.51, Marți 1 Iulie 1919, *Adunarea generală a institutului „Victoria”*

Idem, - Anul IX, Arad, Nr.137, 30 Iulie 1920, *A 32-a adunare generală a băncii „Victoria”*

Idem, - Anul IX, Arad, Nr.261, Luni 5 Decembrie 1920, † *Dr. Romul Veliciu*

Idem, - Anul IX, Arad, Nr.262, Marți 6 Decembrie 1920, *Din viața lui dr. Romul Veliciu*

Idem, - Anul IX, Arad, Nr.266, Sâmbătă 11 Decembrie 1920, † *Sava Raicu*

Idem, - Anul IX, Arad, Nr.267, Duminecă 12 Decembrie 1920, *Înmormântarea lui Sava Raicu*

Idem, - Anul X, Arad, Nr.14, Duminecă 23 Ianuarie 1921, *Noul director al băncii „Victoria”*

Idem, - Anul X, Arad, Nr.37, Marți 22 Februarie 1921, *Adunarea generală a institutului de credit și economii „Victoria”*

Roșuț, Nicolae, – *Societatea Progresul*, [în] Ziridava, V, Arad, 1975

Idem, – *Documente privind activitatea Clubului național comitatens din Arad(1895-1904)*, [în] Ziridava, VI, Arad, 1976

Rotaru, Lucia,– *Activitatea lui Vasile Goldiș, pentru apărarea caracterului național între anii 1901-1918*, [în] Ziridava, XVI, Arad, 1982

Roz, A., Kovach, G., – *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Arad, 1997

Rusu,A., A., Hurezan,G.,P., - *Cetățile medievale din județul Arad*, Arad, 1999

Scurtu, Ioan, - 1916-1917. Viața cotidiană în Iași [în] *Magazin istoric*, Anul XLV, Nr.7 (532) Iulie 2011

Slavici, Ioan, – *Ardealul- studii istorice*, București, 1893

Idem, - *O supărare fără rost* [în] *Tribuna*, Anul X, Arad, Nr.169, Duminecă 10/23 Septembrie 1906

Idem, – *Politica națională română*, București, 1915

Idem, - *Românii din Ardeal*, Editura Cartea Românească, București, 1975

Idem, - *Amintiri*, Editura Minerva, București, 1983

Stahl, H., – *O întrunire naționalistă peste munți* [în] *Românul*, Anul I, Arad, Nr.46, Sâmbătă 26 Februarie/11 Martie, Arad, 1911

Suciu, D.,I., Constantinescu, R., - *Documente privitoare la istoria mitropoliei Banatului*, vol.I, Timișoara, 1980

Suciu, C., – *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, București, 1976

Șora, G., – *Vasile Goldiș-O viață de om așa cum a fost*, Timișoara, 1993

Tolan, Isaia, – *File din Istoria Aradului*, București, 1999

Tribuna Poporului, - Anul VI, Arad, Nr. 176, Duminecă 24 Septembrie/7 Octombrie, *Inaugurarea*

Idem, - Anul VI, Arad, Nr.225, Arad, 1/14 Octombrie 1902, *Casa Națională*

Tribuna, - Anul X, Arad, Nr.146, Joi 31 Iulie/6 August 1906, *Primirea excursioniștilor Bănățeni în București – Românii din Arad la expoziție*

Idem, - Anul X, Arad, Nr.155, Sâmbătă 11 August/1 Septembrie 1906, *Expozițiunea*

Idem, - Anul X, Arad, Nr. 165, Duminecă 3/16 Septembrie 1906, *Arădenii la expoziție*

Idem, - Anul X, Arad, Nr.167, Mercuri 6/19 Septembrie 1906, *Sosirea la București a Românilor din Arad*

Idem, - Anul XIV, Arad, Nr.168, 10/23 Septembrie 1910, *Inaugurarea filialei din Siria a băncii „Victoria”*

Idem, - Anul XV, Arad, Nr.256, Mercuri 23 Noembrie/6 Decembrie 1911, *Noua emisie de acții a „Victoriei”*

Idem, - Anul XV, Arad, Nr.28, Marți 23 Decembrie/5 Ianuarie 1912, *Expansiunea „Victoriei”*

Idem, - Anul XVI, Arad, Nr.1, Duminecă 1/14 Ianuarie 1912, *Revelionul în Arad*

Idem, - Anul XVI, Arad, Nr.30, Mercuri 8/21 Februarie 1912, *Serbarea plugarilor din Pârneava*

- Idem, - Anul XVI, Arad, Nr.34, Mercuri 27 Februarie/6 Martie 1912, A XXIV-a adunarea „Victoriei” ținută la 3 Martie 1912
- Truță, Horia, Demșea, Dan – *Monumente de for public, înscrieri memoriale, construcții decorative și parcuri din județul Arad*, Arad, 2007
- Truță, Horia – *Familia Raicu* [în] Mlădițe, Arad, Anul VI, Serie Nouă Nr.8(9) Mai-Iunie2011
- Idem, - *Aurel Vlaicu, Aradul și aparatele de zbor*, Editura Nigredo, 2012
- Tuducescu, I., – *Istoria românilor, manual didactic pentru școlile române*, Arad, 1876
- Țârcovnicu, V., – *Contribuții la istoria învățământului românesc din Banat (1780-1918)*, București, 1980
- Idem, - *Istoria învățământului din Banat până la anul 1800*, București, 1978
- Uyyi, E., - *Dezvoltarea urbanistică și arhitectura orașului Arad*, monografie, Arad, 1964
- Ungureanu, E., – *Istoria activității politice a poporului Român din Ungaria și Ardeal*, Timișoara, 1926
- Vesa, Pavel, - *Episcopia Aradului. Istoria. Cultura. Mentalități (1706-1916)*, Cluj-Napoca, 2006
- *** *Arad – Monografia orașului*, Arad, 1999
- *** *Aradul – permanență în istoria patriei*, Arad, 1976
- *** *Din istoria Transilvaniei*, vol.II, București, 1961

CUPRINS

Corneliu Pădurean - Prefață	5
Mihai D. Drecin - Cuvânt înainte sau „În căutarea rădăcinilor”	9
ARGUMENT	19
CAPITOLUL I – Cartierul Pârneava și locuitorii săi	33
I.1. Repere istorice privind formarea orașului Arad și a cartierului Pârneava	57
I.2. Obiceiuri, datini și sărbători creștine în viața pârnevenilor.....	76
I.3. Ocupațiile și meseriile localnicilor legate de dezvoltarea industrială a Aradului	106
CAPITOLUL II – Sava Raicu - fiu al Pârnevei	105
II.1. Aportul lui Sava Raicu la dezvoltarea vieții social culturale a comunității	105
II.2. În semn de rămas bun	132
CAPITOLUL III – Rolul și contribuția lui Sava Raicu în inițierea, organizarea și susținerea de acțiuni social-culturale cu caracter național	139
III.1. Legături și relații socio-culturale statornicite între românii din ținutul Aradului și cei de peste Carpați	139
III.2. Sava Raicu – inițiatorul excursiei arădenilor la „Expoziția jubiliară” din București.....	170
III.3. Contribuția lui Sava Raicu la organizarea și finanțarea zborului lui Aurel Vlaicu cu aeroplanul «Vlaicu II» în Arad – Pârneava.....	195
III.4. Sava Raicu – președinte al comitetului de inițiativă pentru colecta construirii aeroplanului «Vlaicu III»	230
CAPITOLUL IV – Sava Raicu – directorul executiv al Institutului de Credit și Economii «Victoria» din Arad	245
IV.1. Premize social – economice și politice privind favorizarea apariției primelor bănci cu capital românesc în Austro-Ungaria.....	245

IV.2. «Victoria» - institut de credit și economii, societate pe acții în Arad – a doua puternică bancă cu capital românesc din perioada dualismului austro-ungar	256
IV.3. Directorul executiv Sava Raicu și politica financiar-bancară a Băncii «Victoria» din Arad.....	273
IV.4. Aspecte ale activității Băncii „Victoria” în perioada de după Unire.....	414
Concluzii.....	447
Conclusions	453
Conclusions	459
Bibliografie.....	465
Cuprins	476

„Institutul de credit «Victoria» este operă pozitivă și productivă. Va fi chemarea istoriei să constate evenimentele mari ale trecutului institutului nostru și să afle acolo caractere extraordinare, oameni inimoși, care au luptat, muncit, suferit și s'au sbuciumat pentru ca să facă o «Victorie» solidă mare și cu rădăcini în conștiința poporului nostru”

(Sava Raicu, Raport special la a XXV-a Adunare Generală a Băncii «Victoria», Arad
12/25 Februarie, 1913)

Noua carte a profesorului Bradin, este dedicată unui pârnevean care a făcut cinste arădenilor și românilor, prin profesionalismul său în domeniul finanțelor și al atașamentului său față de națiunea română. [...]

Este meritul lui Virgiliu Bradin, că a sesizat contribuția pe care a adus-o finanțistul pârnevean la dezvoltarea luptei pentru drepturile naționale ale românilor din Transilvania. Chiar și atunci când tratează activități strict tehnice ale activității lui *Sava Raicu*, autorul nu uită să evidențieze dimensiunea partidistă a activității sale.

Fără să fie o restituire în integralitatea sa, cartea face cinste autorului, pentru că repune în circuitul științific o personalitate, care deși nu a fost în luminile rampei, a luminat prin activitatea sa, drumul românilor spre locul pe care îl meritau. Din păcate, prea mulți epigoni întinează zi de zi memoria celor care au înțeles cu adevărat, ce înseamnă interesul național.

Prof. univ. dr. Corneliu Pădurean
(Universitatea “Aurel Vlaicu” din Arad)

„Bazată mai ales pe o bibliografie edită reprezentativă, mai veche și mai nouă, lucrarea aduce în atenția iubitorilor de istorie, dar și specialiștilor, mediul în care s-a format, viața și activitatea unei personalități, produs al unei comunității românești, impuse la nivelul orașului Arad, dar și al Transilvaniei românești și al României Mari, încă din primii ani ai statului național unitar.

Dispariția prematură din viață a lui *Sava Raicu*, la numai 51 de ani, în plină putere de muncă și într-un moment când Țara întregită avea nevoie de specialiști de marcă pentru consolidare și dezvoltare, a fost o grea pierdere națională. Omagierea lui, peste ani, sub diferite forme și împrejurări, este o îndatorire firească, națională și patriotică. Ceea ce și face, spre cinstea lui, profesorul Virgiliu Bradin, care-și croiește cu tenacitate și în liniște un loc de frunte între intelectualii cartierului dintre Mureș și Mureșel, dar și ai municipiului Arad.”

Prof. univ. dr. Mihai D. Drecin
(Universitatea din Oradea)

Prin întreaga sa activitate, *Sava Raicu* va rămâne o personalitate de marcă în elita economică, intelectuală și politică a românilor transilvăneni, de la sfârșitul secolului XIX-lea și începutul celui următor, un model de dăruire și trudnică strădanie pusă cu folos în slujba emancipării neamului său aflat sub stăpânirea străină.

Autorul

ISBN 978-606-8196-15-2